

ULUSLARARASI
15 TEMMUZ ve DARBELER
SEMPOZYUMU

INTERNATIONAL 15 JULY AND COUPS D'ETAT SYMPOSIUM

KÜRESEL ETKİLER
MEDYA ve DEMOKRASİ
GLOBAL EFFECTS MEDIA and DEMOCRACY

TEBLİĞLER
26-28 EKİM · OCTOBER 2017
KOCAELİ · KARTEPE · TÜRKİYE

CİLT
3

KÜRESEL ETKİLER
MEDYA ve DEMOKRASİ
GLOBAL EFFECTS MEDIA and DEMOCRACY

3. CİLT

Mart 2018, KOCAELİ

**KARTEPE ZİRVESİ 2017 ULUSLARARASI 15 TEMMUZ
VE DARBELER KÜRESEL ETKİLER, MEDYA VE
DEMOKRASİ SEMPOZYUMU TEBLİĞLER KİTABI
3. CİLT**

Takım No : 978-605-5116-48-4
ISBN : 978-605-5116-52-1

Proje Uygulama:

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları - 43

Yayın Sahibi:

İbrahim KARAOSMANOĞLU
Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Koordinatör:

İlhan BAYRAM

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL
Prof. Dr. Haluk SELVİ
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
Dr. Ali YEŞİLDAL
Raşit FİDAN
Hasan YILMAZ
Hayriye SÖZER
Murat LEHİMLER
Muzaffer SABUR

Bu kitabın tüm yayın hakları Kocaeli Büyükşehir Belediyesine aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İzinsiz çoğaltılamaz ve basılamaz.
Bu eserdeki yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'nin KÜLTÜR HİZMETİDİR. PARA İLE SATILAMAZ.

Tasarım

ÖNSÖZ

Kartepe Zirvesi'ni, 26-28 Ekim 2017 tarihleri arasında organize ettik. Entelektüel dünyanın yeni buluşma adresi olan Zirve'yi; Kocaeli, İstanbul, Sakarya, Yıldırım Beyazıt ve Uluslararası Saraybosna Üniversitelerinin akademik paydaşlığında gerçekleştirdik.

Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, TRT ve Anadolu Ajansı, ve Türk Arap Araştırma ve Strateji Enstitüsü (TASEN) paydaşlıklarının da eklenmesiyle, dünyaya ve ülkemize yeni bir uluslar arası Zirve kazandırdık.

26 ülkeden, 187 bilim ve düşünce insanının bulunduğu Kartepe Zirvesi 2017'nin ana teması "Uluslararası 15 Temmuz ve Darbeler, Küresel Etkiler, Medya ve Demokrasi " olarak belirlendi ve 2 konferans, 8 özel oturum; 26 bilimsel oturum gerçekleştirildi, 106 bildiri sunuldu.

Ülkemizin demokrasi tarihinde olduğu kadar dünya tarihinde de 15 Temmuz'un önemine vurgu yapan; İkinci Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar 500'e yakın darbe gerçekleştirildiğine, darbelerle bir "küresel darbe düzeni" oluştuğuna dikkat çeken entelektüel, bilimsel tespitler yapıldı. Görülmektedir ki; 15 Temmuz FETÖ İşgalci Darbe Girişimi, küresel darbe düzeninin yeni bir operasyonu olarak kurgulanmış, sahnelenmiştir ancak insanlığı tehdit eden "küresel darbe düzeni" açısından dönüm noktasıdır.

Kartepe Zirvesi sonunda, "Darbelere Karşı Uluslararası Dayanışma Çağrısı" başlığı ile hazırlanan, tespitler ve çözümlere yer veren Kartepe Zirvesi Deklarasyonu kaleme alındı. Deklarasyon, Birleşmiş Milletler Mukim Temsilcisi'ne yapılan ziyaret ile teslim edilmiş, dünya parlamentolarına, düşünce kuruluşlarına ve uluslararası aktörlere, mecralara ulaştırılmıştır.

Kartepe Zirvesi, her yıl düzenlenecek ve her defasında başka bir küresel sorunu ele alacaktır. Bu yaklaşım, küreselleşmenin tüm insanlığın yararına yorumlanması için emek veren bilim insanları, politika yapımcılar, entelektüellerin buluşmasıyla, tüm insanlığın sorunlarını tespit ve çözüm çabasıdır.

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi olarak, ülkemize ve dünyaya, insanlığın sesini yükseltecek yeni bir Zirve kazandırmış olmaktan mutluluk duyuyoruz. Misyonumuza destek veren tüm paydaşlarımıza, Bilim ve Düzenleme Kurulumuza, Zirve'ye katkı sunan tüm bilim insanlarına teşekkür ediyorum. 15 Temmuz'da şehit düşen 250 vatan evladını rahmetle, 2193 gazimizi şükranla yad ediyorum.

İlhan BAYRAM
Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
Genel Sekreter

Onursal Başkan

Prof. Dr. Numan Kurtulmuş

Kültür ve Turizm Bakanı

Onur Kurulu

İbrahim KARAOSMANOĞLU

Türk Dünyası Belediyeler Birliği ve

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Başkanı

Prof. Dr. Sadettin HÜLAGU

Kocaeli Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Mahmut AK

İstanbul Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Metin DOĞAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Muzaffer ELMAS

Sakarya Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Tahsin Erkan TÜRE

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi (IUS)

Şenol KAZANCI

Anadolu Ajansı Genel Müdürü

İbrahim EREN

TRT Genel Müdürü

Genel Koordinatör

İlhan BAYRAM

Genel Sekreter

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Haluk SELVİ

Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN

Kocaeli Üniversitesi

Dr. Ali YEŞİLDAL

Genel Sekreter Yardımcısı

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

Raşit FİDAN

Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

Hasan YILMAZ

Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanı

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ali T. AKARCA

University of Illinois at Chicago

Prof. Dr. Ata ATUN

Yakın Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Birol AKGÜN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Tayfun AMMAN

Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Muhittin ATAMAN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Hamza ATEŞ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Adem ÇAYLAK

Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Nihat ERDOĞMUŞ

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim DURSUN

International University at Sarajevo

Prof. Dr. Kemal İNAT

Sakarya Ünrv. Ortadoğu Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin KAR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Erdal Tanas KARAGÖL

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Şükrü KARATEPE

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Prof. Dr. Kudret BÜLBÜL

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Saida LATMANİ

Abdelmalek Saaedi Üniversitesi

Prof. Dr. Haluk SELVİ

Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Nazif SHAHRANI

Indiana University at Bloomington

Prof. Dr. Sadık ÜNAY

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Güran YUMUŞAK

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN

Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Şener AKTÜRK

Koç Üniversitesi

Doç. Dr. Tahir BÜYÜKAKIN

Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Dilârâm Hamrâeva

Özbekistan Bilimler Akademisi

Doç. Dr. İlyas KEMALOĞLU

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep Karahan USLU

Çankaya Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan Basri YALÇIN

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Seham HENDAWI

Süleyman Demirel Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. İdil Tunçer KILAVUZ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Muhammed ADİL

Türk-Arap Araştırma ve Strateji Enstitüsü

Başkanı

Dr. Christopher GUNN

Ph.D. Coastal Carolina University

Dr. Ali YEŞİLDAL

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

Sempozyum Sekretarya

Hayriye SÖZER

Kültür Sanat ve Konservatuvar Şube Müdürü,

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

Muzaffer SABUR

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi

Murat LEHİMLER

Hukuk Sosyoloğu

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE'DE DARBE DENEYİMLERİ

DARBE EKONOMİSİ VE DARBELERİN VERGİ YAPILARI ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ Prof. Dr. Ersan ÖZ Öğr. Gör. Emrah NOYAN	13
CONTRADICTION (VIRTUAL) HISTORY OR PRESENT-STATE TURKEY HISTORY EXPERIMENT Assoc. Prof.Dr. Dževad Drino Sen.Teaching Ass. Benjamina LONDRIC	33
20. YÜZYIL AŞIK ŞİİRİNDE 1960-1980 DARBELERİ VE DARBE KARŞITLIĞI Doç. Dr. Bülent ARI.....	43
27 MAYIS ASKERİ DARBESİ VE FALİH RIFKI ATAY Doç. Dr. Funda Selçuk ŞİRİN	59
1983 – 1997 YILLARI ARASINDA TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ İLE HÜKÜMET İLİŞKİLERİ Doç. Dr. Hasan DURAN Öğr. Gör. M. Enes SALKIN.....	85
27 MAYIS ASKERİ DARBESİ'NİN KOCAELİ'NDEKİ ETKİLERİ Yrd. Doç. Dr. Bilal TUNÇ	113
27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A ASKERİ DARBELERDE ÜNİVERSİTELERİN ROLÜ Yrd. Doç. Dr. Cengiz SUNAY	131
MILITARY COUPS AND ECONOMIC GROWTH Yrd. Doç. Dr. Eyüp AKÇETİN Yrd. Doç. Dr. Eyüp B. ŞEKERLİ Yrd. Doç. Dr. Ufuk ÇELİK	161
27 MAYIS VE 12 MART ASKERİ MÜDAHALELERİNE SİYASİLERİN, AYDINLARIN VE YAZARLARIN TEPKİSİ Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN.....	181
TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBELERE ve ASKERİ VESAYET DÜZENİNE MÜSAİT ZEMİN OLUŞTURAN "ÇIKIŞ GARANTİLERİ"NE YÖNELİK İYİLEŞMELER Yrd. Doç. Dr. Adnan KÜÇÜK.....	205
ESKİ ÖNASYA'DA DARBELER ve SONUÇLARI Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE	245

TÜRKİYE'DEKİ DARBE GELENEĞİNİN SİYASİ LİDERLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	
Prof. Dr. Davut DURSUN	259

TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBELERİN PSİKO-SOSYAL, EKONOMİK ve POLİTİK SONUÇLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME	
Yrd. Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU Adnan GÖZÜTOK Uzm. Psik. Dan. Muhammet UYSAL	277

FETÖ ve DİNİ YAPILAR

STRATEJİK KAMU KURUMLARINI ELE GEÇİRMENİN ARACI OLARAK YÜKSEKÖĞRETİMDE YAPILANMAK: FETÖ'NÜN YARGI, MÜLKİYE, EMNİYET VE ASKERİYEYE ELEMAN YETİŞTİREN YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ YAPILANMASININ SAYISAL ANALİZİ	
Prof. Dr. Hamza ATEŞ Arş. Gör. Aydın AKPINAR	301

YENİÇAĞ DİNİ AKIMLARININ KARAKTERİSTİK YAPILARI	
Prof. Dr. Ramazan BİÇER	325

FETÖ'NÜN POLİS AKADEMİSİ YAPILANMASI ve EMNİYET TEŞKİLATININ DARBE GİRİŞİMİNİN ÖNLENMESİNDEKİ ROLÜ	
Prof. Dr. İbrahim DURSUN	337

SİVİL TOPLUMDAN İHANET ÖRGÜTÜNE GİDEN YOL: FETÖ	
Prof. Dr. Yakup BULUT	345

BATI'NIN 'GNOSTİK' GİZLİ ELİ: FETÖ ve 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ	
Doç. Dr. Bengül GUNGORMEZ	357

15 TEMMUZ SÜRECİNDE FETÖ'NÜN EPİSTEMİK STRATEJİLERİ	
Doç. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR	365

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE DİNİ GRUPLAR (DİB YAYINLARI BAĞLAMINDA BİR ANALİZ)	
Yrd. Doç. Dr. Abdullah İNCE	385

TARİHSEL OLARAK GİZİL DİNİ-SİYASAL-FELSEFİ TOPLULUKLAR VE ARAÇSALLAŞTIRILMIŞ BİR KÜLTÜR ANATOMİSİ	
Yrd. Doç. Dr. Ahmet DAĞ	399

HAŞHAŞİLİKTEN MAKYAVELİZM'E MODERN BİR İDEOLOJİNİN DOĞUŞU: FETTÜŞİLİK	
Doç. Dr. Ahmet KESGİN	413

FARKLI BAKIŞ AÇILARINDAN FETULLAHCİ TERÖR ÖRGÜTÜ (FETÖ) GERÇEĞİ	
Yrd. Doç. Dr. Ali KUYAKSİL	447

KAMUDA FETÖ VE BENZERİ ÖRGÜTLENMELERİN ÖNLENMESİ BAKIMINDAN LİYAKAT İLKESİNİN ÖNEMİ	
Yrd. Doç. Dr. Bayram ÖZBEY	479

ALMANYA'NIN FETÖ POLİTİKASI Yrd. Doç. Dr. Enes BAYRAKLI	503
FETÖ HAREKETİ SAHİH İTİKÂDIN NERESİNDE? Yrd.Doç. Dr. Hülya TERZİOĞLU	513
15 TEMMUZ SONRASI TOPLUMSAL ve SİYASİ UZLAŞI ÜSLÜBU: 7 AĞUSTOS 2016 YENİKAPI MİTINGİ Yrd. Doç. Dr. Osman ARICAN	531
THE RISE AND FALL OF FETÖ IN TURKISH POLITICS Asst. Prof. Dr. Ali ASLAN	549
TERÖR ÖRGÜTÜ FETO'NUN ÜLKEMİZDE VE DÜNYADA STK'LAR ÜZERİNE YAPILANMASI Çağatay GÜLAŞTI	553
THE INFLUENCE OF ORGANIZED CRIME ON THE SOVEREIGNTY Mekhti Shamatovich Sharifov.....	567
DEVLETİN SİVİL TOPLUMCULUK VE DEMOKRATİKLEŞME SÜREÇLERİNDE TARİHSEL BİR DENEYİM KAYNAĞI OLARAK "DAR'ÜL MEŞAYİH" Hüseyin Murat LEHİMLER.....	577
DEMOKRASİ PARLAMENTOLAR VE DARBELER Stelyo BERBERAKİS	613
ÖZEL	
OTURUMLAR	
DEMOKRASİ PARLAMENTOLAR ve DARBELER	618
MEDYANIN EN UZUN GECESİ: 15TEMMUZ	619
15 TEMMUZ ve MEDYA	620
SİYASAL AÇIDAN TÜRKİYE'DE DARBELER	621
15 TEMMUZ KÜRESEL ETKİLER	622
15 TEMMUZUN ANATOMİSİ	623
TARİHİ AÇIDAN TÜRKİYE'DE DARBELER	624
İSLAM DÜNYASINDA DEMOKRASİ ve DARBELER	625

5

**TÜRKİYE'DE
DARBE DENEYİMLERİ**

DARBE EKONOMİSİ VE DARBELERİN VERGİ YAPILARI ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ersan ÖZ

Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F.
ersanoz@pau.edu.tr

Öğr. Gör. Emrah NOYAN

Pamukkale Üniversitesi Çivril M.Y.O.
enoyan@pau.edu.tr

ÖZET

Ekonomik istikrar refahın sürekliliğinin sağlanması için iktisadi açıdan önemli bir husustur. Ekonomik istikrardan sapmalar yaşanması milli gelirin azalması, vergi yapısının bozulması, enflasyonun yükselmesi gibi bir dizi olumsuz unsurlara yol açmaktadır. Fakat ekonomik istikrarın sürekliliğinin sağlanması birçok hususa bağlı bulunmaktadır. Ekonomik istikrarın belirleyicilerinin başında her ne kadar ekonomik değişkenler yer alsada sabit kabul edilen unsurların da etkileri mevcuttur. Bu durumun yanı sıra ekonomik istikrarın sağlanmasında bir diğer önemli husus ise siyasi istikrardır. Siyasi istikrar kavramsal çerçevede ele alındığında demokratik bir süreçte aksamaların yaşanmamasını ifade etmektedir. Siyasi istikrarın sağlanması ile ekonomik programlar daha etkin kullanılmakta ve ekonomik amaçlara ulaşmada daha başarılı olunmaktadır. Siyasi istikrarı ortadan kaldıran unsurların başında ise şüphesiz darbeler gelmektedir. Darbeler sonucunda iktidarın karar yetisi elinden alınmakta ve yürürlükte olan ekonomik programlar durdurulmaktadır. Siyasi alanda gerçekleşen darbe ekonomiyi olumsuz etkisi oluşturmakta ve ekonomik istikrarın zedelenmesine hatta belirli bir süreliğine istikrarsızlığa yol açmaktadır

Anahtar Kelimeler: Ekonomik İstikrar, Siyasi İstikrar, Darbelerin Ekonomik Etkileri.

COUP ECONOMY AND EFFECTS OF COUP ON THE TAX STRUCTURES: TURKEY EXAMPLES

ABSTRACT

Economic stability is an important economic issue in order to ensure the continuity of wealth. The deviations from economic instability lead to a number of negative factors such as a decrease in national income, deterioration of tax structure and rising inflation rates. But ensuring continuity in economic stability depends on many things. Although economic variables are at the beginning of the determinants of economic stability, there are also effects of fixed elements. In addition to this situation, another important issue in ensuring economic stability is political stability. Political stability refers to the fact that there are no obstacles in a democratic process. With the achievement of political stability, economic programs are being used more effectively and succeeding in achieving economic objectives. The most important element that damages political stability is undoubtedly the coup. As a result of the coup, the government's authority is taken away and the economic programs in force are stopped. The coup in political arena lead to an negative impact on the economic stability moreover leads to economic instability for a certain period of time.

Key Words: Economic Stability, Political Stability, Economic Effects of Coup.

GİRİŞ

Liberal politikaların yaygınlaşmasının ışığında ülkelerin ekonomik amaçları değişiklikler göstermeye başlamıştır. Önceleri farklı şekillerde hesaplanan ekonomik zenginlik gelişen ekonomi politikaları ile ülkelerin milli gelirlerine göre hesaplanmaya başlamıştır. Yaygınlaşan liberal politikalar ile ülkelerin ekonomik amaçları milli geliri artırmak şeklinde evrilmiştir. Ekonomik alanda bu amacın gerçekleştirilmesi ise birçok değişkene bağlı bulunmaktadır. Özellikle uluslararası ilişkilerin gelişmesi ile kırılğan bir yapıya bürünen ekonomilerin büyümesini sağlamak güç bir hal almıştır. Dışsal faktörlere bağımlılığı artan ekonomik büyüme maliye politikalarının birincil amacı olmuştur. Ekonomik büyümeyi etkileyen başat faktör içsel faktörler iken liberal politikaların yaygınlaşması sonucunda dışsal faktörlere daha çok bağımlı hale gelmiştir. Ekonomik büyümeyi sağlamanın yanı sıra ekonomik büyümede sürekliliği sağlamak da önemli bir husus haline gelerek ekonomik yapının sürekli refah sağlayacak hale getirilmesi temele amaçlardan birisi olmuştur. Ekonomik istikrarın sağlanmasında her ne kadar ülkedeki maliye politikaları ve para politikaları etkin bileşenler görülse de bu hususların dışında etki eden birçok faktör bulunmaktadır.

Ekonomik istikrarın sağlanmasında ekonomi politikası araçları dışında siyasi mekanizma önemli bir etkiye sahiptir. Ekonomide istikrarın sağlanmasının önemli şartlarından birisi de siyasi istikrarın sağlanmasıdır. Siyasi arenada yaşanacak herhangi bir kırılma ekonomideki tüm dengeleri bozabilecek düzeydedir. Bu durumun temel sebebi siyasi mekanizmanın belirli bir ekonomi programını uygularken belirlilik faktörü etkin olmakta olup yatırım, tasarruf ve tüketim gibi kararlar ekonomideki aktörler tarafından kolaylıkla alınabilmektedir. Siyasi mekanizmaya yapılacak bir müdahale sonucu ya da kendiliğinden meydana gelen bir kırılma sonucu siyasi istikrar zedelenirse başta belirlenen ekonomik programlarda bir belirsizlik oluşmakta ve ekonomideki aktörlerin kararları olumsuz yönde etkilenmektedir. Siyasi mekanizmada meydana gelen bir istikrarsızlık ekonomik istikrarı zedelemekte ve bazen iktisadi refahı olumsuz etkileyebilmektedir. İktisadi refahın siyasi mekanizmada yaşanan olgudan çıkarak ekonomik istikrardaki zedelenme sonucu oluşmasının temel sebebi potansiyel GSYH'nin gerçekleşen GSYH ile arasındaki açığın büyümesinden kaynaklanmaktadır.

Siyasi mekanizmada yaşanan kırılma belirsizliğe ve belirsizlik te yatırım- ların daha düşük düzeyde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Bu durumun sonucunda ise milli gelirden azalmalar görülmektedir. Siyasi istikrar ekonomik istikrardan daha kırılma bir yapıya sahip olup siyasi istikrarı tamamen ortadan kaldıran unsur şüphesiz darbelerdir. Sivil yönetime genelde askeriyeğin müdahalesi sonucu ortaya çıkan darbeler siyasi istikrarı tamamen ortadan kaldırmakta ve ekonomide ciddi bir belirsizlik ortamı oluşmaktadır. Belirsizlik sonucu enflasyon yükselmekte, milli gelir azalmakta, işsizlik yükselmekte, vergiler artırılmakta ve tüketici güven endeksleri düşmektedir. Ekonomilerin gerilemesine kalkınmanın gecikmesine yol açan darbeler bir dizi görüşe göre ekonomik istikrarın olmamasından dolayı da ortaya çıkabilmektedir. Teorik açıdan siyasi istikrar ve ekonomik istikrar karşılıklı bağımlılık içeren iki unsurdur. Fakat yapılan araştırmalar neticesinde her ne amaçla gerçekleşirse gerçekleşsin darbelerin ekonomik, siyasi ve sosyal etkileri negatif yöndedir. Ekonomik istikrarın olmaması sebebi ile gerçekleştirilecek ya da gerçekleştirilen bir darbe ekonomik istikrarı sağlamak yerine ekonomik istikrara ulaşmada o ülkeyi daha da olumsuz etkilemektedir. Sosyal açıdan değerlendirildiğinde darbeler genellikle can ve mal kaybına sebep olmakta olup her ne amaçla olursa olsun insan haklarını ihlal eden bu olgu kabul edilemez bir unsurdur.

1. Ekonomik İstikrar ve Siyasi İstikrar

İstikrar kavramsal olarak kararlılık demektir. Ekonomik istikrar ise gayri safi milli hasılanın veya gayri safi yurt içi hasılanın ekonominin genişleme veya daral-

ma dönemlerinde kararlı kalmasını çok fazla değişimin yaşanmamasını ifade etmektedir. Ekonomik istikrarda önemli olan iki husus bulunmaktadır. Bu hususlar ekonomide fiyat istikrarının sağlanması ve tam istihdamın gerçekleştirilmesidir (Karabıçak, 2000: 50). Siyasi istikrar kavramı ise politikacıların belirli kanun veya anayasa çerçevesinde karar verme yetisine sahip olmalarını ifade etmektedir. Bu duruma engel teşkil edecek bir olgu veya oluşum siyasi istikrarsızlığa yol açacaktır. Ekonomistlere göre siyasi istikrarın sağlanamaması ekonomik istikrarın hastalıklı olmasına yol açan en başat faktörlerden birisidir. Siyasi istikrarın sağlanamaması politikacıların kısa vadeli bir bakış açısı ile bakmasına yol açmaktadır ve makroekonomik olguların zedelenmesine yol açmaktadır. Yürütme fonksiyonunun değişimi ile ölçülen siyasi istikrar sağlanamazsa sık sık politika değişikliğine yol açmakta ve ekonomide istikrarın zedelenmesine yol açmakta ve makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilemektedir (Aisen ve Veiga, 2011:3).

Ekonomik istikrar ve siyasi istikrar birbirlerine derinden bağımlılık göstermektedir. Siyasi arenada yaşanacak olan bir belirsizlik durumu yatırımların zarar görmesine, güven endekslerinin düşerek iç talebin azalmasına veya ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açabilir. Diğer taraftan meydana gelebilecek etki ise ekonomik performansın çok düşük düzeylerde seyretmesi siyasi kargaşaya yol açabilecek bir unsurdur. Daha ileri boyutlarında ise ayaklanmalara veya devletin çökmesine yol açabilir. Bu denli hususlardan dolayı siyasi istikrar ve ekonomik istikrar arasında karşılık bir etkileşim mevcuttur. (Alesina vd., 1992: 1). Siyasi istikrarsızlık sayısal verilerle ifade edilebilecek bir yapıdan uzak olmakla beraber bir ulus içerisindeki hükümetler, rejimler ve toplulukların istikrarsızlığını kapsamaktadır. Siyasi istikrar içerisinde değişimler anayasa veya kanunlar çerçevesinde gerçekleştirilirken siyasi istikrarsızlık durumu yönetim bünyesinde meydana gelebileceği gibi dışarıdan müdahale sonucunda yönetimin zedelenmesi ile de gerçekleşebilir. Yönetimde çift başlılık ve benzeri olgular siyasi istikrarsızlığa yol açabileceği gibi aşırı görüşler veya belirsizlik ortamı veya başka nedenler yönetimin bütünlüğüne müdahale ederek siyasi istikrarı zedeleyebilir (Asteriou ve Price, 2000: 4).

Siyasi istikrarın sağlanamamasının ya da mevcut siyasi istikrarın zedelenmesinin bir diğer sebebi de yürütme fonksiyonunda kanun veya anayasaya aykırı bir değişikliğin meydana gelmesidir. Siyasi istikrarın olmaması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler çünkü siyasi istikrarın olmaması belirsizliği artıracak ve yatırım, tasarruf gibi ekonomideki kararlar üzerinde olumsuz etkilerde bulunacaktır. Bu durumun yanı sıra ülkede hükümetin değişmesi durumunda bile geleceğe yönelik politikalarda olası değişikliklerden dolayı ekonomik istikrar olumsuz etkilenecektir. Riskten kaçınan yatırımcılar hükümetin değişme ihtimalinde

bile üretkenlikten vazgeçebilir ve bu durum ekonomideki büyüme potansiyelinin azalmasına yol açabilir. Diğer taraftan yabancı sermaye siyasi istikrardan etkilenen en önemli ekonomik faktörlerden birisidir. İstikrarlı bir siyasi ortam yabancı sermayenin ülkeye gelmesinde önemli bir faktördür (Alesina vd., 1996: 191).

2005 yılında Zureigat yapmış olduğu çalışmada beş farklı ülkenin verilerini kullanarak siyasi istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ekonometri ile açıklamıştır. Her ne kadar sosyal bilimin alanına konu edinilen kavramlar olsa da nedensellik açısından değerlendirilmesi yapılan bu ilişki çalışmanın sonucunda siyasi istikrarın zedelenmesi ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler şeklinde çıkmıştır. Çalışma da esas olarak vurgulanmak istenen unsur ise siyasi istikrar kavramının karmaşık bir yapıda olmasıdır. Darbeler, yönetim fonksiyonunun etkin kullanılmaması ekonomik istikrarsızlığın kötü boyutlara ulaşması gibi birçok faktöre bağlı olan siyasi istikrarsızlık şüphesiz ekonomik istikrarı zedelemekte ve bireylerin refah kayıpları yaşamasına yol açmaktadır (Zureigat, 2005: 22-23).

Siyasi istikrar her ülke açısından önemli bir husustur. Liberal politikaların yaygınlaşması sonucunda ekonominin en önemli amaçlarından birisi olan ekonomik istikrar kavramı siyasi istikrara bağımlı bir etken haline gelmiştir. Siyasi istikrarın zedelenmesi veya bozulmasında başat faktör ise şüphesiz darbelerdir. Hem siyasi arenaya hem de demokrasiye balta vurmak olan darbeler ekonominin gerilemesine yol açmaktadır.

2.1. Darbe Kavramı

Darbe kavramı bir ülkedeki güvenlik güçlerinin kendi başına yada bir dizi kamu görevlileriyle veya siyasetçilerle birlikte ani ve yasa dışı olarak yönetime müdahale etmesini ifade etmektedir. Gerçekleştirilen müdahale sonucunda meydana gelecek değişimin kapsamı liderlerin, resmi makamların veya bir dizi kamu görevlilerinin toptan devrinden anayasal anlamda karar vericilerin değişmesine kadar kötü bir senaryo içerebilir. Askeri darbeler genellikle kısa süreli hareketler olarak gerçekleşmekte ve uzun sürmesi durumunda isyan, devrim veya iç savaşa yol açabilecek potansiyele sahiptir (Johnson, 1984: 634-635).

Darbe kavramı liderleri yönetimden ayırmaya zorlama ile ifade edilen politik baskıdan farklı olarak yasa dışı bir yolla gerçekleştirilmesi, rejimi değiştirmesi gerekmeyen bir grup veya oluşum tarafından gerçekleştirilmesi ve faillerinin devlet kavramının bir parçasından gelmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımdan yola çıkarak darbe kavramı devlet görevlileri içerisindeki askeri yapının ya da diğer grupların yönetim fonksiyonunu yasa dışı yollarla devre dışı bırakması olarak tanımlanabilir (Powell, 2014: 4-5).

Bir darbenin temel amacı şüphesiz yönetim alanında değişiklik yapmaktır. Yönetim alanında yapılacak bu değişiklik her ne amaçla olursa olsun sonuçları ve etkileri bakımından ülkeye zarar vermektedir. Derpanopoulos vd. 2016 yılında yaptıkları çalışmada darbelerin demokrasi açısından olumlu bir etkiyi bünyesinde barındırıp barındıramayacağını aratırmışlardır. Çalışmalarında darbelerin diktatörlüğün mevcut olduğu bir ülkede bile gerçekleştirilmesi durumunda darbelerin birçok olumsuz etkiler meydana getirdiğini ortaya koymuşlardır. Diktatörlüğün yıkılması gibi belirli vaatlerle bile darbe girişiminin olması darbe gerçekleştirildikten sonra demokrasi ortamını oluşturmaktan uzak bir şekilde iş savaş, kargaşa veya insan haklarının ihlali gibi olumsuz sonuçları doğurmakta hatta ülkenin bütünlüğünün zedelenmesine bile yol açabilmektedir (Derpanopoulos vd., 2006: 6).

Genellikle askeri kesimin darbe girişiminde bulunmasının temelinde dış savunmanın sağlanması için askeriye çok fazla güç verilmesinden kaynaklanmaktadır. Askeriye yürütme fonksiyonunun dış savunma amacıyla ciddi bütçenin ayırdığı bir organ iken askeriye kendisine bu gücü bahşeden yürütme fonksiyonuna boyun eğmemesi durumunda sivil- askeri sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar yasalarla askeriye bu denli bir yapıya bürünmesi önlenmeye çalışılsa da askeriye bu zorlayıcı güçleri görmezden gelerek darbe girişiminde bulunabilmektedir (Varol, 2012: 297).

2.2. Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Darbeler

Demokrasi kavramının bir ülkede varlığının üç temel göstergesi vardır. Özgürlük, eşitlik ve kontrol içermeyen bir yönetim biçimi demokrasiden uzaktır. Yönetim sisteminin demokratik niteliği kazanması için özgürlük ve eşitliğin garanti altına alınmış olması ve hükümetin kontrol yetkisine sahipliğinin yanı sıra hükümetin de kontrol edilmesi gereklidir (Campbell, 2008: 6). 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile demokratik bir yönetime geçilmiş olup özgürlüğü, eşitliği ve kontrol mekanizmasını içinde barındıran bir yönetim sistemi inşa edilmiştir. 1946 yılına kadar dönemin koşulları gereğince çok partili hayata geçiş sağlanamamış ve 1946 yılında demokrat partinin kurulması ile çok partili hayat dönemi başlamıştır. 1950 yılında gerçekleştirilen seçim sonucunda demokrat parti iktidara geçmiş olup 1954 yılındaki seçimde ve 1957 yılındaki seçimde de iktidarda kalmayı başarmıştır. 27 Mayıs 1960'ta Milli Birlik Komitesinin harekete geçerek hükümete el koyması ile demokrasiye ilk balta vurulmuştur.

2.2.1. 1960 Darbesi

1950 yılında gerçekleştirilen seçimle iktidara gelen Demokrat Parti çok partili hayata geçişte önemli bir konumu ifade etmektedir. Daha öncesinde tek parti ile yönetilen ülke çok partili hayatı tecrübe etmemesinden dolayı dönemin koşulları demokratik düzene uyum konusunda bir dizi güçlükler meydana getirmiştir. Çok partili hayata geçişteki en önemli hususlardan birisi iktidar-muhalefet ilişkisinin belirli bir kurumsallaşma içermesi gerekmektedir. Aksi takdirde iktidar-muhalefet arasındaki çatışma ileri boyutlara gidebilir ve çok partili hayata geçişte bu husus belirli bir çerçeveye oturtulamamıştır. İktidar ve muhalefet parti arasında bir dizi sorunlar cereyan etmiş ve iktidar parti muhalefet partiye karşı tahammülsüz tavırlar sergilemiştir. Bu durum ise askeri darbenin oluşmasında en önemli etkenlerden birisi olarak görülmüştür (Akıncı, 2014: 59).

27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşikten sonra Cemal Gürsel' in başında bulunduğu Milli Birlik Komitesi hükümetle yaptığı ilk toplantıda aşağıdaki kararları almıştır (Erdem vd., 2014: 82);

- Maddi durumu normale çevirmek için kararlar alınması
- Parti ayrımı gözetmeksizin herkese adaletli davranılması
- Bütün parti faaliyetlerini yasaklayarak, çekişme ve tartışmalardan kaçınılması
- Hürriyeti kısıtlayan kanunların kaldırılması
- Mali ve ekonomik durumun düzeltilmesi için kararlar alınması
- DP hükümeti tarafından yabancı devletler hakkında alınmış olan bütün kararların yürürlükte tutulması
- Dış siyasette, barışın temel ilke olarak kabul edilmesi

Yukarıda alınan kararlar değerlendirildiğinde darbe sonucunda ülkenin maddi durumunda bozulma meydana geldiği aşikârdır. Milli Birlik Komitesi başkanlığında toplanan hükümet darbe sonucunda düzenini kaybetmiş olan sosyal, ekonomik ve siyasi hayatın yeniden bir düzene kavuşturulması için bu kararları alması, darbelerin ne amaçla gerçekleştirilse gerçekleştirilsin ülke bekası açısından olumsuzluklar içerdiğini göstermektedir. 27 Mayıs darbesi şüphesiz Türkiye'de demokrasiye vurulan ilk baltadır. Demokratik temellere oturmuş olan bir siyasi mekanizmaya askeri bir müdahale ülkenin yönetim fonksiyonunu zedelemiş ve demokrasinin özü olan karar verme yetisi halkın elinden alınmıştır. Darbenin bir diğer boyutu ise dış siyasete ekişi olmuştur. Diğer ülkelerin Türkiye'ye siyasi bakışı değişmiş ve demokratik harekete vurulan bu ket birçok ülke tarafından kınanmıştır.

27 Mayıs darbesinden iki gün sonrasında Cemal Gürsel, kendisine destek sözü veren Amerikan Büyükelçisi Fletcher Warren' i davet emiş ve Büyükelçi Warren şu ifadeleri kullanmıştır (Emiroğlu, 2016: 5);

“Latin Amerika ülkelerinde ordu, dengeyi oluşturan araç ya da başvurulacak son mahkeme olarak görülür. Atatürk'ün Türkiye'si hiçbir zaman bu durumda olmadı ve bununla gurur duydu. Ama şimdi aynen o duruma düştü. Gelecekte Türk ordusunun, Türk halkını da yakından ilgilendiren ve bölen herhangi bir siyasi çekişmenin dışında kalmakta çok zorlanacağını düşünüyorum. Bu düşünce, beni askeri darbeden daha fazla endişelendiriyor.”

Her ne kadar dönemin darbecilerine destek sözü veren kişi bile olsa Türkiye'de gerçekleşen bu askeri müdahalenin ileride askeriye'nin yönetime müdahale etme zihniyetinin oluşmasına ve demokrasiye sürekli müdahalelerin yaşanmasına yol açabileceğini savunmuştur. Bir ülke açısından darbelere karşı en kötü senaryosu da bu olsa gerek. Ülkenin yürütme fonksiyonunun yetkilerini kendi bünyesinde hissedenden bir askeriye darbenin kendisinden bile daha tehlikeli olup bu düşünce yıkılmadıkça ülke bekası ciddi bir tehdit altındadır.

2.2.2. 1980 Darbesi

1960'ların sonlarında yaşanan siyasi gerilimler, yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmelerle birleşince ciddi bir sorunun ortaya çıkmasına zemin hazırlar niteliğe bürünmüştür. Dönemin ekonomik koşulları değerlendirildiğinde sanayi gelişimi ekonomik büyüme hızına yetişemeyecek nitelikte olup yüksek enflasyon yaşanmaktadır. İşgücü talebi işgücü arzını karşılayamamakta ve işsizlik artışı yaşanmakta olup Avrupa'ya gerçekleştirilen iş göçü yavaşlama eğilimi içerisine girmiştir. 27 Mayıs sonrasında ortaya çıkan geniş özgürlük alanı yine orduya dayanan devrimci stratejilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Dönemin olumsuz koşullarına bir çözüm üretemeyen Demirel'e karşı askeriye içerisinde yönetime müdahale etme düşüncesini yeniden filizlendirmiş ve 12 Mart 1971 yılında generaller, Türk Silahlı Kuvvetleri adına harekete geçerek muhtıra vermişlerdir. Bu durumun sonucunda demokrasiye askeriye tarafından ikinci bir balta vurulmuş Demirel istifa etmiş ve ordunun baskısı altında olan yeni bir hükümet kurulmuştur (Canitez, 2008: 124).

1971 yılında generaller tarafından gerçekleştirilen muhtıra ekonomik ve siyasi düzenin tam olarak sağlanmasına olanak tanıyamamıştır. 1960'ların sonlarında başlayan siyasi istikrarsızlık daha da büyümeye başlamıştır. Mevcut iktidar bloğu içerisinde bile çelişkiler zamanla derinleşmiştir. 1971 yılındaki muhtıra sonucunda askeri vesayetle devam eden yönetim ve politize edilmiş bir işçi sınıfı siyasal bunalımı daha da artırmıştır. 27 Aralık Muhtırasının gerçekleşmesi ve özellikle

işçi sınıfının hareketlerinin hızlanması ve derinleşmesi ile 12 Eylül için beklenti içerisinde olan askeriye sınıfı uygun ortamı bulmuş ve darbeyi gerçekleştirmiştir (Özçelik, 2011: 76).

12 Eylül darbesinin temelinde kurumsallaştırılmamış demokrasi yer almaktadır. 1971 muhtırası ile başlayan askeri vesayet yönetimi sistemin kısa zamanda iflas etmesine yol açmıştır. Bu duruma bir de işçi sınıfının hareketleri eklenmiş ve sol hareketlerde yükseliş trendi ile toplumsal olaylar bir karmaşa haline bürünmüştür. Bu hususlara ek olarak Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi terör olaylarının meydana gelmesi ortamdaki gerginliğin daha çok artmasına yol açmıştır. 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen darbe demokratik sürece bir balta daha vurmuş ve 1982 yılında yeniden bir anayasa düzenlenmiştir. Askeriye geniş yetkilerle donatılmış ve %92'lik evetle kabul edilen referandum askeriye'nin darbe dolayısıyla yargılanmasını engellemiştir. 1960 darbesiyle başlayan askeriye müdahalesi 1980 darbesi ile askeriye'nin temel zihniyeti haline gelmiş ve yürütme fonksiyonuna müdahaleyi kendi bünyesinde hak sayan bir askeriye oluşturmuştur (Akıncı, 2013: 41-46).

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri, darbe gerçekleştirmiş ve kuvvet komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi oluşturulmuştur. Konsey hükümeti feshetmiş, siyasal faaliyetler yasaklanmış ve yeni hükümet kurulana kadar yaşama ve yürütme yetkilerini zorla devralmışlardır. Darbe sonrasında cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, darbenin gerekçelerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir (Dursun, 2008: 423-424);

- Milli birliği korumak
- Anarşi ve terörü önleyerek, can ve mal güvenliğini tesis etmek
- Devlet otoritesini hâkim kılmak
- Sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak
- Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyete ve insan haklarına dayalı laik ve cumhuriyet rejimini işlerli kılmak
- Sivil idareyi yeniden tesis etmek

Her ne kadar yukarıdaki maddeler darbeyi haklı nedenlere dayandırmak için birer sebep olarak gösterilse de darbe haklı nedene dayandırılacak bir olgu değildir. Sivil idareyi yeniden tesis etmek için sivil idareye balta vurulması bu darbenin siyasi alanda çözülmeyecek sorunların oluşmasına yol açtığı bir göstergesidir. Darbe sonrasında düzenlenen anayasa ile askeriye'ye geniş yetkilerin verilmesi yukarıdaki maddelerden sivil idareyi yeniden tesis etmek ifadesi ile ciddi bir uyumsuzluk içermektedir. 12 Eylül darbesi öncesinde yürütme fonksiyonu yetkisini kendisinde görmeyen askeriye bu darbe ile yürütme fonksiyonu tıkanıp durumda kendisini yetkili olarak görmektedir.

1980 darbesinden sonra muhafazakar askeri bürokrasi ile sivil kanat arasında ciddi kopmalar yaşanmıştır. Terör olayları artış göstermiş ve askeriye'nin yürütme fonksiyonuna müdahale etmesi askeriye'nin bünyesine yerleşmiştir. 28 Şubat 1997 yılına gelindiğinde ise yine bir muhtıra verilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli etken terör olayları olarak değerlendirilmektedir. 28 Şubat diğer darbeler ve muhtıralardan farklı olarak mektup ya da silahlı değil basın yoluyla gerçekleştirilmiştir. Alınan kararlar yalnızca askeriye tarafından değil siviller tarafından da imzalanmıştır. 28 Şubatın siyasi tablosu ise 2001 krizi ile ortadan kalkmıştır (Öcal, 2009: 16-17).

2.2.3. 15 Temmuz Darbe Girişimi

2001 krizi sonrasındaki süreçte Türkiye siyasi, ekonomik ve sosyal alanda köklü değişim göstermiştir. 2002 yılında yapılan seçimde Ak Parti tek başına iktidara gelmiş ve ekonominin istikrara kavuşması için acil önlem politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Gerçekleştirilen ekonomi politikalarının ışığında enflasyon tek haneli düzeye indirgenmiş faiz makul düzeylere getirilmiş ve iç piyasada denge sağlanmıştır. Siyasi istikrar ortamının sağlanması ile ekonomik istikrarı sağlamak için uygun koşulları elde eden hükümet kısa süre içerisinde ekonomik istikrarı sağlamış ve ekonomik anlamda güven ortamı sağlanmıştır. Siyasi istikrar ve ekonomik istikrarın birlikte sağlandığı bu süreçte ekonomi büyüme trendine girmiş tüketici güven endeksleri yükselmiş ve tasarruflar finans piyasası bünyesinde dolaşıma başlanmıştır. Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra yabancı sermaye akışı hız kazanmış ve yabancı yatırımlara bağlı olarak ciddi ekonomik büyüme rakamları kaydedilmiştir. 2007 yılına kadar devam eden bu olumlu gelişmelere karşı müdahale etmek isteyen askeriye 27 Nisan 2007' de e-muhtıra verilmiştir. Hükümetin güçlü yapısı sayesinde herhangi bir işlevlik kazanmamıştır.

2007'den sonra yaşanan bir diğer gerilim ise 2013 yılı Aralık ayında paralel devlet şeklinde örgütlenen fetullahçı terör örgütü mensupları hükümeti ve ekonomiyi hedef alan bir operasyon başlattılar. Hükümete karşı gerçekleştirilen operasyon hükümetin güçlü olması dolayısı ile bastırılmış olup fetullahçı terör örgütünün ülke içerisindeki yapılanmasına ciddi müdahaleler yapılamamıştır.

15 Temmuz 2016'ya kadar ülke içerisinde paralel yapılanma devam etmiş olup 15 Temmuz 2016 Cuma günü darbe girişimine kalkmışlardır. Devlet içerisinde örgütlenen bu hain yapının 15 Temmuz günü yaptıkları hiçbir şekilde affedilemez nitelikte olup halkı kendi silahı ile vuran hainlerin bu girişimleri güçlü hükümetin darbe girişimi karşısında kayıtsız kalmayıp müdahalede bulunması ve halkın bu hain girişime kelimenin tam anlamıyla bedenini siper ederek karşılık vermesi sonucu güçlkle engellenmiştir.

15 Temmuz Cuma günü saat 22:00'da başlayan darbe girişimi köprülerin bir kısım asker tarafından geçişe kapatılmasıyla başladı. 23:05'te Başbakan Binali YILDIRIM, bir televizyon kanalına bağlanarak bir kalkışma girişiminin olduğunu ve buna izin verilmeyeceğini açıkladı. 00:11'de Marmaris'te bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN, Atatürk havalimanına hareket etti. TRT'yi işgal eden darbeciler sözde bildiri okuttular. Cumhurbaşkanlığı külliyesine girmeye çalışan darbeciler tutuklandı. 2:42 hain darbeciler savaş durumunda bile saldırılmayan TBMM'yi bombaladılar. Halkın üzerine ateş açan bu hainler tek tek tutuklanmaya başlandı. TRT'nin geri alınması ve darbecilerin halkın yardımı ile tutuklanması sonucu bastırılan darbe girişimi sonrasında darbecilerin hakkında vatana ihanet suçundan işlem başlatıldı (CB Genel Sekreterliği, 2016: 5).

Darbe girişiminin savuşturulmasından sonraki süreçte en önemli olan husus darbecilerle hesaplaşmanın gerçekleştirilmesidir. Bu sürece yönelik hızlı bir adım atılması ülke bekası açısından ciddi bir öneme sahip olmakla beraber hükümet darbecileri yargılama sürecine ivedilikle başlamış ve kamu kurum ve kuruluşları başta olmak üzere fetullahçı terör örgütü ile bağlantısı olan olanların ilişkisine son vermek için ciddi adımlar atılmıştır. Bir diğer önemli husus ise darbecilerin ihlal ettiği insan haklarının savunulması uluslararası arenada bir kamuoyu oluşturmak açısından son derece önemli olup darbecilerin ivedilikle yargılanması kamu kurum ve kuruluşlarından uzaklaştırılarak olası tehlikelerin önlenmesi açısından son derece önemlidir (Miş vd., 2016: 55-58).

15 Temmuz darbe girişiminde dikkat çeken önemli bir husus ise dış ülkelerin yürütme fonksiyonları hükümeti desteklemekte iken batı medyasının şaşkırtan yaklaşımları bir polemik olarak ortaya çıkmaktadır. Amerikan medyasının darbe girişiminin başarılı olacağı yönünde görüş bildirmesi, batı medyasının Türkiye'de yaşanan darbe girişiminin, Türkiye'deki yaşanan darbelere bağlı olarak beklenir olduğunu ifade etmesi, darbe girişiminin asıl sorumlularının muğlaklaştırılması, mevcut hükümet hakkında suçlamalar yapması, darbe girişiminin neden olduğu ölüm ve yaralanmalar göz ardı edilerek cuntacıların mağduriyetine vurgu yapılması, fetullahçı terör örgütünün başının masum gösterilmeye çalışılması gibi olumsuz ifadeler içeren yayınlar yapması ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye'nin politik önemi ve lojistik faaliyetlerinde yaşanan gelişmelerle beraber dünyada parlayan bir yıldız olmasını kabul edemeyen batı ülkeleri darbe girişimi sonrasında dış siyasetlerinde değişikliğe gitmişler ve Türkiye üzerine yanlış politikalar benimsemeye başlamışlardır. Almanya ile yaşanan gerginlikler bu durumun en belirgin örneklerinden birisidir (Telci vd., 2016: 99-100).

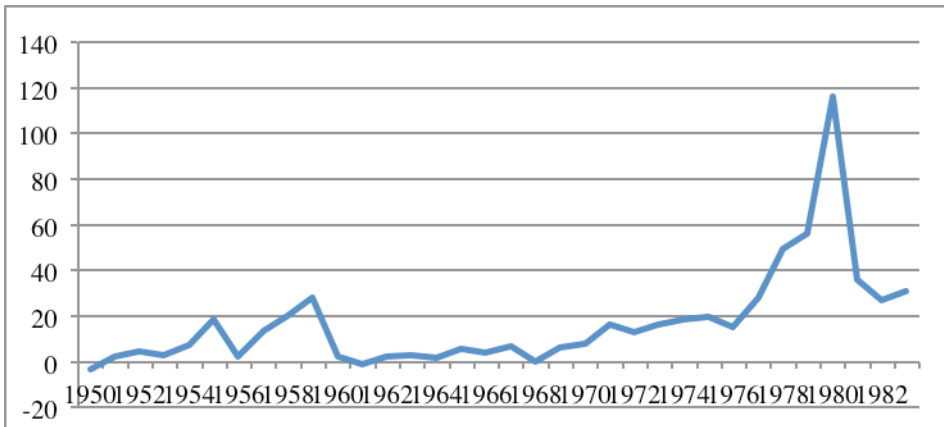

3. Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Darbelerin Ekonomik Etkileri

Askeri müdahaleler siyasi arenada gerçekleştirilen eylemler olmasına rağmen siyasi istikrarın bozulmasına yol açarak ekonomideki dengeleri olumsuz etkilemektedir. Liberal ekonomilerin en temel özelliklerinden birisi karar birimlerinin ihtiyaç duyduğu bilgilere ulaşabileceği ve kurgulamasını yaptıkları kararların olası etkileri üzerine değerlendirme yapabilmeleridir. Askeri müdahale bu karar değerlendirmelerinden sapmalara yol açmakta ve bu sebepten ötürü siyasi istikrarda kırılma ihtimalini düşünen yatırımcılar bu yatırımlardan vazgeçme potansiyeline bürünmektedir. Ayrıca teknoloji düzeyi sabit kabul edildiğinde bir ekonominin üretim düzeyini ifade eden GSYH ile potansiyel GSYH arasındaki açık askeri müdahale sonucu artmakta ve refah kaybı yaşanmaktadır. Askeri müdahaleler siyasilerin ekonomi programlarını uygulama alanından kaldırmakta olup askeri müdahalelerin ekonomiye etkileri sadece o dönemle kalmayıp uzun bir süre boyunca ekonomiyi olumsuz etkilemektedir (Öztürkler, 2016: 78).

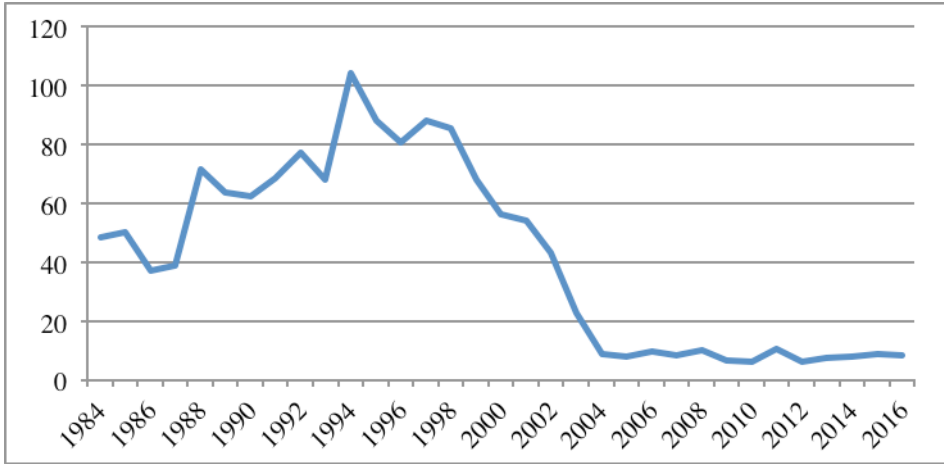
Tarihte yaşanmışlıklar askeri müdahalelerin ülke refahını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Darbenin gerçekleşmesi sonucunda ülkelerdeki ekonomik büyüme oranları %1 düzeylerine kadar düşüş göstermekte ve siyasi hükümetin ekonomi programı kesintiye uğratarak bir belirsizlik ortamı ortaya çıkmaktadır. Bu hususların sonucunda güven endeksleri düşmekte, enflasyon oranları yükselmekte ve genelde ciddi bir borçluluk ortaya çıkmaktadır. Bu hususların yanı sıra eğitim, sağlık ve yatırım harcamaları önemli derecede olumsuz etkilenmekte ve ülkenin kalkınmasına sağlayacak en önemli harcamalar sekteye uğratılmaktadır (Ünay ve Dilek, 2017: 10). Cumhuriyet döneminde yaşanan darbeler Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiş olup GSYH'nin düşmesi, enflasyonun yükselmesi, işsizliğin artış göstermesi gibi bir dizi olumsuzluklara yol açmıştır.

Tablo 1: 1950-1983 Arası Enflasyon Oranları

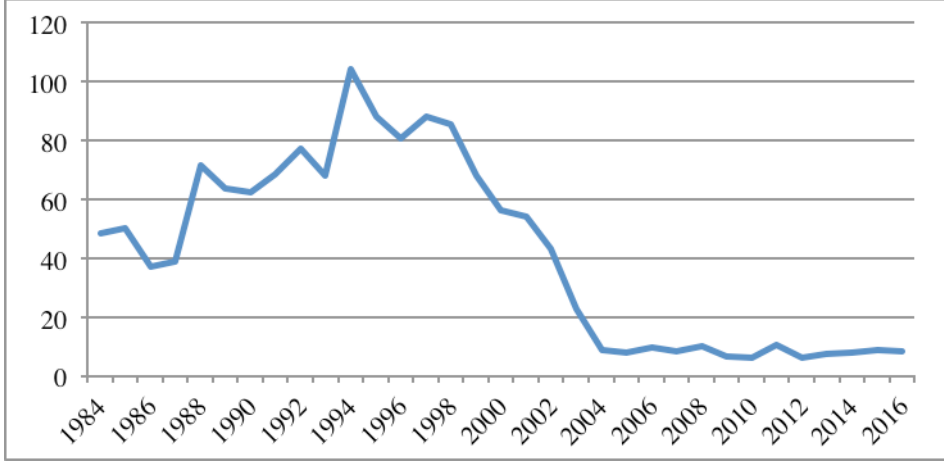

Tablo 1 incelendiğinde 1960'lı yılların başında yaklaşık %2,3 şeklinde seyreden enflasyon oranı 1959 yılındaki %28 düzeyinde düşüş yaşanarak gerçekleşmiş olup ekonomide deflasyon yaşanması konusunda bir kırılganlık mevcuttur. 1960 yılında gerçekleşen darbe sonucunda bu kırılganlık daha da artmış olup 1961 yılında %-0,7 olarak gerçekleşmiş ve kısmi de olsa bir deflasyon etkisi yaşanmıştır. Devam eden süreçte belirli bir istikrara kavuşturulan enflasyon oranı 1970 yılında %8 düzeyinde seyretmekte olup 1970 yılında verilen muhtıranın etkisiyle iki katına çıkarak iki haneli rakamlara ulaşmıştır. 1971 yılındaki askeri müdahalenin etkisi enflasyon üzerinde çok uzun süreli bir etki oluşturmuş ve enflasyon oranı uzun yıllar boyunca düşürülememiştir. 1979 yılına kadar yükselme trendi önlenemeyen enflasyon oranı 1979 yılındaki müdahale sonucunda %56 düzeyinden %116 seviyesine çıkmıştır. 1980 yılındaki darbe ekonomideki değişkenlere yine bir balta vurmuş ve enflasyon iki haneli rakamlardan düşürülememiştir.

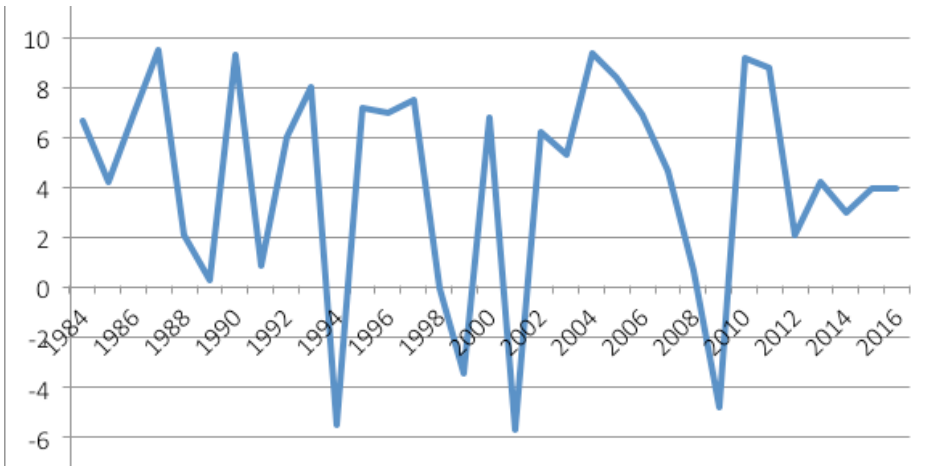
Tablo 2: 1984-2016 Arası Enflasyon Oranları

1980 darbesinden sonraki süreçte yine yükselme eğilimi içerisinde hareket eden enflasyon oranı 1994 yılında ve 1997 yılında yüksek rakamlara ulaşmış ve 28 Şubat'ta yaşananlar 2001 krizi ile sonuçlanmıştır. 2002 yılında yapılan seçimle tek başına iktidar olan Ak Parti hükümeti kronik hale gelen enflasyonla acil müdahaleye kalkışmış ve kısa sürede enflasyon dizginlenmiştir.

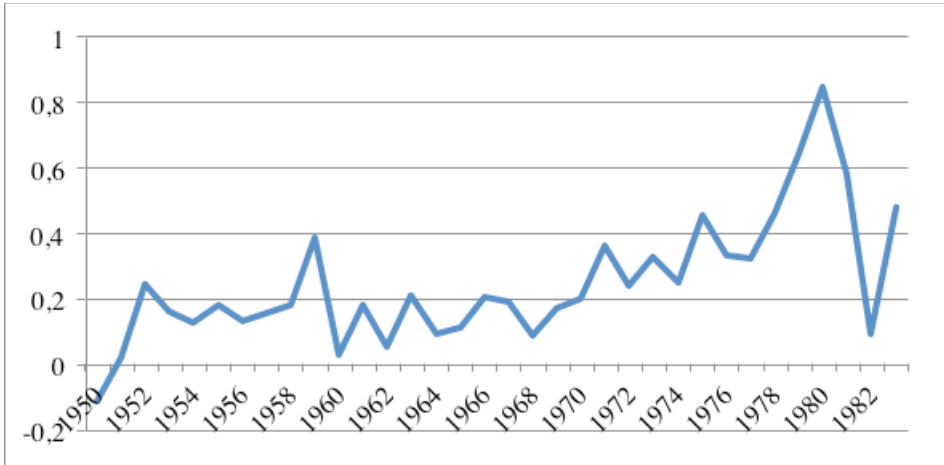
Tablo 3: 1950-1983 Arası Reel Ekonomik Büyüme Oranları

Tablo 3 incelendiğinde 1954 yılında ekonomik küçülme gerçekleşmiş ve devam eden süreçte dalgalı da olsa pozitif bir ekonomik büyüme kaydedilmiştir. 1960 yılında gerçekleştirilen darbe sonucunda %4-%6 düzeylerinde seyreden reel ekonomik büyüme oranları %2 düzeyine düşmüştür. 1979 yılındaki muhtıra ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. 1980 yılında gerçekleştirilen darbe ekonomiye ciddi zararlar vermiş olup ekonomik küçülme meydana getirmiştir.

Tablo 4: 1984-2016 Arası Reel Ekonomik Büyüme Oranları

Tablo 4 incelendiğinde 1994 yılında yaşanan krizin etkisi hariç tutulduğunda 1994 yılına kadar pozitif seyreden reel ekonomik büyüme rakamları gerçekleştiği görülmektedir. 1997 yılındaki muhtıra ekonomideki dengeleri olumsuz etkilemiş ve reel ekonomik büyüme negatif seviyelere gerilemiştir. 1998 yılı baz yılı olması sebebi ile reel olarak belirlenmemiş olan ekonomik büyüme oranının trendinin negatif yönde olduğu 1999 yılında reel ekonomik büyüme oranının %-3,4 olarak gerçekleşmesi ile tahmin edilebilir. 1997 yılındaki muhtıra yalnızca bu etkiyle de kalmamış olup birçok araştırmacıya göre 2001 krizinin çıkmasında temel faktör olmuştur. 2001 sonrası süreçte ekonomik büyüme belirli bir istikrara kavuşturulmuş ve 2007 yılındaki e-muhtıra güçlü hükümet sayesinde ekonomiyi etkilememiştir.

Tablo 5: 1950-1983 Arası Vergi Gelirleri % Değişimi

Darbe gerçekleşikten sonra ekonomide borç stoku ve vergi yükü artış göstermektedir. Darbelerin genel ekonomik etkileri olarak değerlendirilen bu husus Tablo 5 incelendiğinde de gözlemlenmektedir. 1960 yılında gerçekleşen darbe sonucunda vergi gelirleri artırılmıştır. Özellikle 1980 darbesi sonrasında yaşananlar çok daha dikkat çekici olup 1980 ile 1982 arasında vergi gelirleri artış oranında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu durumun sebebi 1980 yılında yapılan darbe sonrasında anayasa 1982 yılında hazırlanmış ve hukuki altyapısının eksik olması sebebi ile vergi gelirleri sekteye uğramıştır. 1982 yılında anayasanın oluşturulması ile vergi gelirlerinde ciddi artış yaşanmıştır.

Tablo 6: 1984-2016 Arası Vergi Gelirleri % Değişimi

Tablo 6 incelendiğinde 1980 darbesinden sonra 1994 yılına kadar vergi gelirleri artış oranı genellikle yükselmiş olup 1994 yılında yaşanan krizin etkisi ile bu süreç tersine dönmüştür. 1997 yılındaki muhtıra da vergi geliri üzerinde bir dalgalanma oluşturmuş olup 2002 yılı sonrasında vergi gelirleri artış oranları makul düzeylere getirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde yaşanan darbeler ve belirli ekonomik etkileri kısmi olarak incelenmiş olup bu etkiler göz ardı edilemeyecek büyüklüktedir. Özellikle milli gelir üzerinde uzun dönemli olumsuz etki oluşturan darbeler ekonominin istikrarını bozmakta ve refah düzeyini azaltmaktadır. Darbelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri çok bariz belli olmasa da bu durum nüfusa oranlandığında yani milli gelir dikkate alındığında darbelerin ekonomiye ne denli zarar verdiği ortadadır. 1959 yılında 584 dolar düzeyinde olan kişi başına milli gelir 1960 darbesinden sonra 194 dolara gerilemiştir. 1970 yılında 539 dolara ulaşan kişi başına milli gelir 1971 muhtırası sonucunda 476 dolara gerilemiştir. 1979 yılında 1877 dolar düzeyinde seyreden kişi başına milli gelir 1980 darbesi sonrasında 1540 dolara düşmüştür. 28 Şubat muhtırasından önce 3255 dolara düzeyinde seyreden kişi başına milli gelir muhtıra sonrasında 2100 dolara gerilemiştir. Şüphesiz bu darbelerin ve muhtıraların yaşanmamış olsaydı kişi başına milli gelir çok daha iyi düzeylerde olacaktı (Tutuk, 2017).

Cumhuriyet tarihinde yaşanmış en kanlı ve en vahşi darbe girişimi şüphesiz 15 Temmuz darbe girişimidir. Güçlü iktidarın ve halkın inancı ve dik duruşu so-

nucunda engellenen darbe girişimi ne yazık ki ekonomimize bir nebze olumsuz etkide bulunmuştur. Darbe girişiminin savuşturulmasının ardından acilen alınan ekonomik önlem politikaları ile etkileri hafifletilmiş olup milli gelir üzerinde 50 milyar TL düzeyinde bir kayba uğratmıştır. Türkiye’de darbeler muhtıralar olmasaydı birçok araştırmacıya göre milli gelir düzeyi yaklaşık 30 dolar olacaktır şeklinde belirtilmektedir (AHaber, 2017 ve Güzel, 2012).

SONUÇ

İstikrar kavramsal açıdan belirli bir seviyenin korunmasını ifade etmektedir. Herhangi bir olgu üzerine istikrarın sağlanması zor bir durumu ifade etmektedir. Ekonomik istikrar veya siyasi istikrar sağlanması açısından güç bir durumdur. Bu durumun yanı sıra birçok faktörün etki ettiği ekonomik istikrar ve siyasi istikrar kavramı karşılıklı bir etkileşime de sahiptir. Yapılan çalışmalar neticesinde siyasi istikrarın zedelenmesi ekonomik istikrarı olumsuz etkilemekte olup ekonomik istikrarın sağlanamaması da beraberinde siyasi istikrarsızlığı doğurabilmektedir. Ekonomik istikrar mali politikaların temel amaçlarından birisi haline gelmiş olup 1970 sonrası liberal politikaların yaygınlaşması ile siyasi istikrar ile arasındaki etkileşim daha da artmıştır. Dış bağımlılığın yükselmesi sonucunda siyasi arenada yaşanan bir gerilim ekonomiyi cari işlemler dengesi, döviz veya yabancı sermaye yatırımları açısından etkileyebilmektedir. Bu sebepten ötürü siyasi istikrar kavramı ülke içindeki ilişkilerin yanı sıra diğer ülkelerle olan ilişkiye de bağımlı hale gelmiştir.

Siyasi istikrarın zedelenmesi durumunda ekonomik istikrarın olumsuz etkilenmesinin temelinde ekonomideki aktörlerin kararlarını etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Hükümetin önceden belirlenmiş programları yürürlükte iken siyasi istikrarın zedelenmesi bu programların uygulanmasını durdurabilmekte veya keşebilmektedir. Bu husus ise ekonomide belirsizliğe yol açmakta olup düşük belirsizlik düzeyinde bile riskten kaçınan yatırımcılar yatırım kararlarından vazgeçmektedir. Belirsizlik ortamı ekonomideki aktörlerin tüketim, tasarruf ve yatırım gibi kararlarına etki etmekte olup gerçekleştirilebilecek maksimum çıktı düzeyi ile gerçekleşen çıktı düzeyi arasındaki açık artış göstermektedir. Bu durum ekonomide dalgalanmalara yol açmakta ve istikrarı zedelemektedir.

Siyasi istikrarın zedelenmesindeki en önemli faktör şüphesiz darbeler olup, darbeler, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Demokratik süreçle halkın kendisinin belirlediği yürütme fonksiyonuna müdahalede bulunarak halkın yönetim hakkını gasp etmesi bir yana, siyasi arenada siyasi istikrarı ortadan kaldırmakta ve yeniden sivil yönetime geçiş sağlanana kadar ve bazı durumlarda daha uzun süreler ekonomide sorunlar yaşanmaktadır.

Genellikle kanlı sonuçlar içeren darbeler sosyal alanda insan haklarının ihlaline neden olmakta ve kişi hakları zedelenmektedir. Ekonomi alanında oluşan belirsizlik sonucu ekonomik büyüme yavaşlamakta, enflasyon yükselmekte, tüketici güven endeksleri düşmekte, gerçekleştirilecek yatırımlardan vazgeçilmekte, dış ilişkiler zedelenmekte ve birçok olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye tarihine bakıldığında 1923'ten sonraki süreçte birçok darbe girişimi ve muhtıralar görülmektedir. Belirli bir işleyişin kazandığı 1923-1960 sürecinde demokrasiye, ekonomiye ve sosyal hayata ilk balta 1960 yılında vurulmuş olup etkileri uzun yıllar devam etmiştir. Kişi başına milli gelirden ciddi kayıplar yaşanmıştır. Devam eden süreçte 1971 muhtırası olmuş ve ekonomi yine olumsuz etkilenmiştir. Enflasyon yükselmiş milli gelirden ciddi kayıplar yaşanmıştır. 1980 darbesi demokrasiye ve ekonomiye bir balta daha vurmuş olup oluşturulan anayasa sonucunda vergi yükü artmış ve uzun yıllar boyunca yüksek vergi yükü uygulanmıştır. Toplumsal açıdan ciddi can ve mal kaybı yaşanmış olup ülke ekonomisi en az 10 yıl geriye yürümüştür. 1980 darbesinden sonra muhtıralar devam etmiş ve askeriye yürütme fonksiyonuna müdahalelerde bulunarak ülkenin ekonomik gelişmelerini zedelemiştir.

Cumhuriyet tarihinin şüphesiz en kanlı ve en vahşi darbe girişimi ise geçtiğimiz yıl 15 Temmuz günü yaşanmıştır. Ülke içerisinde paralel devlet şeklinde örgütlenen fetullahçı terör örgütü halkı kendi silahı ile vurmuş, meclisi bombalamış ve bölücü faaliyetlerde bulunmuştur. Hükümetin güçlü duruşu ve halkın bedenini siper etmesi sonucunda durdurulan darbe girişimi ülkeye yaklaşık 50 milyar liralık bir bilanço oluşturmuştur. Halkın üzerine tankla saldıran hainler darbe girişimi sonrasında hükümetin acil müdahalesi sonucunda tutuklanmış ve yargı yolu açılmıştır. Türkiye kuruluşundan bugüne değin darbeler yaşanmamış olsaydı gerek gelişmişlik düzeyi gerekse makroekonomik göstergeler bugün daha iyi koşullarda olacaktı. Yapılan çalışmalar neticesinde darbelerin yaşanmamış olması durumunda kişi başına milli gelir yaklaşık 30 bir dolar şeklinde belirlenmektedir. Darbelerin önlenmesi için gereken her türlü önlemin alınması ülkenin gelecekteki yerini daha iyiye taşıyacak olup darbelerin önüne geçilmesi gerekmektedir. 15 Temmuz günü yaşananlar şüphesiz dünyaya Türk milletinin gücünü bir kez daha göstermiş olup bir daha böyle bir girişimin yaşanmayacağını temin eden bir tarihi destan olacaktır.

KAYNAKÇA

- AİSEN A. ve VEİGA J. (2011). "How Does Political Instability Affect Economic Growth?", IMF Working Paper.
- AKINCI A. (2013). "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12, 2:39-58.
- AKINCI A. (2014). "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 9(1):55-72.
- ALESINA A., ÖZLER S., ROUBINI N. ve SWAGEL P. (1996). "Political Instability and Economic Growth", Journal of Economic Growth, 1:189-211.
- ASTERIO D. ve PRICE S. (2000). "Political Instability and Economic Growth: UK Time Series Evidence", Jel Classification: O40, C32.
- CAMPELL D. F. J. (2008). "The Basic Concept For The Democracy Ranking of The Quality of democracy", Vienna: Austria.
- CANITEZ H. (2008). Türkiye'de 1960-1980 Arasında Bürokrasi Siyasi İktidar İlişkisinin Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- CUMHURBAŞKANLIĞI GENEL SEKRETERLİĞİ (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Milletın Zafarı (2016), Ankara.
- DERPANOPOULOS G., FRANTZ E., GEDDES B. ve WRIGHT J. (2016). "Are Coups good For Democracy", Research and Politics, 1, 7.
- DURŞUN S. (2008). "Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 askeri Müdahalesi Sonrası Dönem", ÇTTAD, 7, 16-17.
- EMİROĞLU A. (2016). "Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15:1-22.
- ERDEM B., DUMAN S. ve PEHLİVAN P. (2014). "27 Mayıs Darbesi Raporu".
- GÜZEL, H. C. (2012). "Milli Gelirimiz 30 Bin Dolar Olurdu", <http://www.haber7.com/siyaset/haber/940527-guzel-milli-gelirimiz-30-bin-dolar-olurdu?wr=1>, (18.09.2017).
- JONHSON T. H. (1984). "African Military Coups d'Etat and Underdevelopment: A Quantitive Historical Analysis", The Journal of Modern African Studies, 22, 4:633-666.
- KARABIÇAK M. (2000). "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5,2:49-65.
- MİŞ N., GÜLENER S., COŞKUN İ., DURAN H. ve AYAZ E. (2016). "15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması", Seta Analiz.
- ÖCAL B. (2009). "12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi", Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde diyaloglar Dergisi, 1/4.
- ÖZÇELİK P. K. (2011). "12 Eylül'ü Anlamak", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66(1).
- ÖZTÜRKLER H. (2016). "Darbeler ve Ekonomi", Ortadoğu Analiz, 8(76).

TELCİ İ. N., EFE T., KARDAŞ T. Ve ÇAĞLAR İ. (2017).”15 temmuz Darbe girişimi ve Batı Medyası, Seta Analiz.

THYNE C. L. ve POWELL J. M. (2014).”Coup d’etat or Coup d’Autocracy? How Coups Impact Democratization, 1950-2008”, Foreign Policy Analysis, 0:1-22.

TURKUVAZ HABERLEŞME VE YAYINCILIK ANONİM ŞİRKETİ (2017). “Darbe Olmasaydı Gelirimiz 50 Milyar Lira Fazla Olurdu”, <http://www.ahaber.com.tr/gundem/2017/07/12/darbe-olmasay-di-gelirimiz-50-milyar-lira-fazla-olurdu>, (18.09.2017).

TUTUK S. (2017).”Darbeler olmasaydı...”, <http://www.gazetepusula.net/2017/02/11/darbeler-ol-masaydi/>, (18.09.2017).

ÜNAY S. ve DİLEK Ş. (2017).”15 Temmuz: Başarısız Bir Darbe Girişiminin Ekonomi Politikası”, Seta Analiz, 184.

VAROL O. O. (2012).”The Democratic Coup d’Etat”, Harvard International Law Journal, 53, 2.

ZUREIGAT H. M. (2005).”Political Instability and Economic Performance: A Panel Data Analysis”, Award Winning Economics Papers, 1.

CONTRADICTIONARY (VIRTUAL) HISTORY OR PRESENT-STATE TURKEY HISTORY EXPERIMENT

Assoc. Prof. Dr. Dževad DRINO

International University of Sarajevo, Faculty of Law
dzevad.drino@gmail.com

Sen. Teaching Ass. Benjamina LONDRIC

ABSTRACT

When a mathematics teacher Metin DOGAN went out in front of the tanks in Istanbul in the night of the attempt of the military strike on 15/16th July 2016, he and his supporters turned Istanbul into Planetopolis, and the attempt of the military strike into the virtual game that the whole world was following. This media event has its consequences and discussions up to this day, and in this paper we will show the review on the writing of the Bosnian Herzegovinian media, but also what is being written about Turkey even today. Thus, the London Economist from 15th July brought an interesting article titled "If the Ottoman Empire had not fall: The Sultans of the Spring", with the basic stand "Imagine what a mess could have been avoided if the Ottoman Empire was saved, hadn't it sunk. Among others, blame Winston Churchill for this!"

In this alternative scenario after World War, all the countries of the East remain within the Empire I, the Sultan retains the title of the caliph, traditional Ottoman tolerance remains as well, so the authors are indirectly suggesting today's wars and the destruction of the Near and Middle East, as opposed to this. Therefore, the supporters of this so called contrary (virtual) history, such as Jeremy Black, Donald M. Mac Raild, Martin Bunzel, state "that they think about what has not happened or what could have happened to understand what really had happened", so this attempt of the strike was evaluated as unique.

Why? Well, it is the first attempt of the military strike in Turkey's history, which was suppressed by the Turkish people itself at the invitation of the President of the Republic, thus finally proving that democracy in Turkey has its place, regardless of the tanks.

Keywords: *Army, history, media, people, Turkey.*

Introduction

Coup d'état is a violent conspiratorial military and political action that is limited to a narrow center of political power or government. It is planned and executed in a short period of time by a limited number of protagonists that come from the ranks of holders of political power with the help of national armed forces or intelligence structures. Its purpose is a sudden, unconstitutional, total, aberrative change among the leaders of supreme executive authority in a country. It does not actually involve masses and despite the regime change. It has a pronounced tendency to maintain the revolutionary actions within the framework of the existing social and political organization as well as its protection.¹

The aforementioned definition clearly shows that one of the important characteristics of a coup is not to make significant changes to the state organization, despite the violent method of changing the government. Social and political relations in a country keep on functioning on more or less the same grounds. In practice, this means that upon the successfully implemented revolutionary operation the ruling government changes without any specific changes to the social and political system in a country, whereby the new government is elected from the ranks of coup perpetrators.

A coup is never an act of power or an expression of the will of one person, e.g. a leader of a revolutionary action. Instead, it represents a form of collectively led and implemented military and political activity in which every conspirator has their own interests for participating in it. Conspirators are gathered in a group around a nucleus governed by one or more persons with a pronounced political, military or intelligence influence.²

Main coup protagonists are:³

- Persons from the ranks of authorities,
- Members of national armies,
- Members of intelligence and security structures.

¹ Dragan Simeunović, *Teorija politike – rider I deo*, Udruženje nauka i društvo, Beograd, 2002, 170.

² Dragan Simeunović, *Državni udar ili revolucija*, Simtrade, Beograd, 1991, 64.

³ Ibid.

Successfully implemented coup requires one part of the protagonists to be positioned in the political apparatus, i.e. it needs to be part of the supreme executive, judicial and legislative authority. This enables them to play a key role during the implementation phase of the coup in a favorable moment because they will use their political mechanisms to prevent adequate reactions of state and political apparatus.⁴

Considering that the events that took place before, during and after the Turkish attempted coup on 16 July 2016 were reported by numerous media, print and electronic, foreign and national, especially the media in Bosnia and Herzegovina, Serbia and Croatia, it is hard to determine the quantity, scope and content of published information, how they were collected, treated and presented to the public, particularly their quality in terms of objectivity and truthfulness. In order to determine the circumstances and the responsibility of attempted coup, it is much more important to assess the quality and truthfulness of published media reports, than their quantity and number.

Bearing in mind general characteristics (including the rules) of reporting that differ from those in the time of peace, we must consider which criteria to use when determining the quality of this information. How can we differentiate propaganda and inflammatory reporting from objective, accurate and professional information objectively and without burden? Even in this case we can use the well-known rule that everything that has stood the test of time is accurate, i.e. everything that has been verified and confirmed by evidence. Those media who reported during the attempted coup, and whose produced materials stood the test of time, as well as the test of objectivity and truthfulness, can be a reliable historical source for anyone who is interested in this issue. This is the real measure of the quality of their information and a reflection of fairness and honesty of those who created those materials. Those media whose “products” have not stood the test of objectivity and truthfulness, regardless of the forces that had supported them and the objectives they had promoted, can be categorized as inflammatory media products that can serve as bad examples. Not only were they deceiving the public, but they also acted as followers on the path towards the biggest crimes against the state. Since the first victim of a war is the truth, we should be cautious when classifying and selecting the media into objective and non-objective, accurate and false, those that reveal the truth and those that hide the truth, etc. The borders are not clear-cut in this sense. It appears that both types of information were presented by the same media, depending

⁴ Edward Luttwak, Coup d'etat – a practical handbook, New York, 1969, 12.

on the circumstances. We will particularly focus on the media and information collected and created for foreign media. In this context, we can divide the foreign media into those that acted in accordance with the policies of the countries from which their correspondents reported professionally and with dignity. Others, including the media from Bosnia and Herzegovina, objectively reported and supported the rule of law and democracy in the Republic of Turkey.

How the public in Bosnia and Herzegovina reacted to the attempted coup

Turkey has always responded to the pleas of Bosnia and Herzegovina and offered its support when Bosnia and Herzegovina went through every hardship, especially in the past quarter of a century. Print media in Bosnia and Herzegovina followed the events concerning the attempted coup and objectively informed the public. Newspaper headlines from this period printed in “Osloboğenje” (Sarajevo), “Dnevni avaz” (Sarajevo), “Stav” (Sarajevo), undoubtedly show the commitment of journalists, as well as the public, to truth and support to democracy in Turkey.

The events on marking the anniversary of the attempted coup also show the attitude of the public in Bosnia and Herzegovina. The message was sent across BiH that this unfortunate event must not be forgotten, and that justice and truth always prevail.

Turkish Embassy to Bosnia and Herzegovina organized a photo exhibition titled “15 July - Attempted Coup” on the occasion of the anniversary of the attempted coup in Turkey. The exhibition was opened by Member of the BiH Presidency Bakir Izetbegović and Turkish Ambassador to BiH Haldun Koc.⁵

On this occasion, Izetbegović said that the exhibition is a dramatic reminder of the night of 15 July when the Turkish people responded to the invitation of its leader, President Recep Tayyip Erdogan, and confronted tanks, prevented the coup and saved democracy and civil liberty in Turkey. The high price has been paid, many people have died, but every path to freedom is unfortunately stained with blood and tears. This night has permanently removed a psychological barrier that had lasted half a century which imposed the military rule over the people and its elected representatives. On this night, traitors from “Fethullahist Terror Organization” (FETO) for the last time abused the honorable Turkish mili-

⁵ <https://www.oslobodjenje.ba/o2/zivot/moda-i-ljepota/u-vijecnici-otvorena-izlozba-15-juli-pokusaj-drzavnog-udara>, 28.9.2017.

tary for the purpose of an unfair and dishonest fight for power and made it shoot at its own people.

Izetbegović stated that there are historical, cultural, religious and family ties between Bosnia and Herzegovina and Turkey.

“Turkey has always responded to the pleas of Bosnia and Herzegovina and stood beside us in every hardship, especially in the past quarter of a century. Bosnia and Herzegovina has also given its whole heart to support Turkey and its people. We have proven so and it will remain so. My wish tonight in the City Hall in Sarajevo is never to see the images we have seen tonight in the brotherly country of Turkey and that this country continues its journey towards a prosperous and well-organized country, a regional force that guarantees peace and stability not only to the Turkish people, but also to the entire region where it stands as geographic and historic center”, said Izetbegović. Ambassador Koc said that FETO had attacked democracy in that country.

“FETO attempted coup in Turkey on 15 July 2016. They attacked our democracy. Strong will of the Turkish people has thwarted this attempt. The people of Bosnia and Herzegovina prayed with us that night. They showed solidarity. The first message of support came from Mr. Izetbegović. We have not forgotten this support. We will never forget it.”⁶

He noted that the exhibition had been organized in Sarajevo in order to pay tribute to the martyrs who lost their lives on the night of the attempted coup.

“Here we are one year later. We are opening this exhibition to remind ourselves of that night, so we don't forget it, to pay tribute to our martyrs and ghazis, to remind ourselves of the betrayal and show our solidarity. We are here to show that this is not only a problem of Turkey. Dear guests, the stability of Turkey is also the stability of Bosnia and Herzegovina, prosperity and security of Bosnia and Herzegovina is also our security. No one will ruin the brotherhood of Turkey and BiH. We are here tonight to show our brotherhood and solidarity. Thank you all for coming. God is always on the side of the righteous and good ones”, said Koc.

The exhibition was visited by numerous guests from political, cultural and public circles of Sarajevo, BiH and Turkey. The exhibition showcased 45 photos taken by photographers of the Anadolu Agency on the night between 15 and 16 July 2016 as a permanent reminder of the unsuccessful attempted coup and historic resistance of the Turkish people.

⁶ <https://www.oslobodjenje.ba/o2/zivot/moda-i-ljepota/u-vijecnici-otvorena-izlozba-15-juli-pokusaj-drzavnog-udara>, 28.9.2017.

On 14 July a panel discussion was organized on the topic “First Anniversary of Attempted Coup in the Republic of Turkey”. On 15 July a short summer humanitarian race was organized in the Wilson’s Promenade titled “Race for Democracy – 15 July” that took place on the initiative of the Turkish Embassy to Bosnia and Herzegovina. The aim of the race was to send a message not only to the Turkish people, but also to all the peoples across the world who promote the values of peace and democracy.

“Race for Democracy – 15 July” also paid tribute to 246 martyrs of democracy, the citizens who lost their lives during the attempted coup.⁷

In cooperation with the municipality of Travnik, the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) organized a panel discussion and photo exhibition “15 July – Attempted Coup in the Republic of Turkey” in the memory of the attempted coup in Turkey on 15 July 2016. The Cultural Center of the municipality of Travnik organized a panel discussion on the aspects of the attempted coup and what it would mean if it had been successful. Before the the panel kick-off, surah Al-Fatiha was recited and a moment of silence was observed for all the martyrs who were killed in Turkey last year, followed by the anthems of Bosnia and Herzegovina and Turkey.

TIKA Coordinator in Sarajevo, Omer Faruk Alimci, said that all those who attempted coup last year are traitors of the Turkish people.

“Last year, on 15 July, a coup was attempted to be carried out against the Republic of Turkey and its democracy. It was an attempt by a group of people whose aim was to take away all our democratic rights, our democratic organization. Traitors of our people attempted to put at risk the entire organization of Turkey, our right to independence, our integrity, with the use of weapons that belonged to our people. This is when Turkish President invited the entire Turkish people to protest and try stopping this attempted coup. Our Turkish people came forth on a historic protest on 15 July 2016, and we know that we had many martyrs and ghazis. Luckily, the Turkish people succeeded in resisting the intentions of coup plotters and traitors of the Turkish people, primarily the FETO members. After cracking down these traitors, Turkey entered an entirely new democratic period and our country is now stronger than ever before. We witnessed large international support that Turkey received, and you were present that night and supported our Turkish people.”

Turkish Ambassador to BiH, Haldun Kos, said that the Turkish people felt the support of the people of Bosnia and Herzegovina on that night.

⁷ <http://stav.ba/sarajevo-turskoj-podrska-miru-i-demokratiji/>, 28.9.2017.

“On the same night of the attempted coup, you expressed solidarity with the Turkish people. We all know that you prayed that night and haven’t slept, so in just one night we learned who our friends and enemies are. We personally saw Turkish flags waving in Sarajevo, Travnik and other cities. May God be pleased with all of you. We meet her so similar events don’t repeat anymore. Prosperity in Turkey is important to us, and we feel the same for Bosnia and Herzegovina. Your joy is our joy, and your grief is our grief. You also feel the emotions we are sharing. You are showing solidarity by being here so this attempted coup never happens again. We hope that we will defeat the dark forces. There is a special place for Bosnia and Herzegovina. Travnik as a town is one of the most important towns in BiH. Numerous projects that are being implemented in this municipality and different projects of local municipalities are a proof of such emotional connection. I cordially thank all of you who attended this important day. I thank TIKA and Travnik municipality and others”.⁸

Professor and poet, Džemaludin Latić, said that 15 July 2016 was one of the most difficult days in the history of Turkey.

“15 July is one of the most difficult days in the history of Turkey, but 16 July is one the greatest days in the history of Turkey. What would have happened if FETO had succeeded? President Erdogan most probably would have been imprisoned and killed, including the minister of security and thousands of AK Party members who would have been imprisoned and gone. Our friendly country Turkey would be in flames and in a civil war. The matter of Near East, that has been addressed in the past years, would have been addressed without the most important force in the Muslim world – Turkey. If coup plotters had succeeded, our *ummet* would be hopeless, because Erdogan is not only the President of Turkey, but he is also a moral leader of our *ummet* today that has its eyes of Turkey hoping that it won’t end up in flames. We have our hope, our Turkey, and the Bosniaks and our Bosnia will not remain the only one at the European soil. We have our historical ally. Our destiny would have been much more difficult if Turkey had been divided, powerless and desolated. We support President Erdogan and Turkish people with our heart and soul. There are forces that want to turn the Near East, as well as the Balkans, into rubble. An overthrow of Turkish government, parliament, the freedom and will of the Turkish people could take place from the Balkans through FETO, an organization which has not ended its actions, if the Bosniaks and other Muslims are not aware of such danger. This is

⁸ <https://akos.ba/u-travniku-panel-i-izlozba-fotografija-15-juli-pokusaj-drzavnog-udara-uturskoj/>, 28.9.2017.

why we must be careful and must not succumb to this indoctrination, and must not go against our own interests and interests of our dearest and most important Muslim country – Turkey. This organization and their plans will continue.”⁹

Apart from Sarajevo and Travnik, the Association Bridges of Friendship of BiH from Zenica also symbolically marked the anniversary of the attempted coup in Turkey. Association members placed a 6 m long banner at Kamberović bridge in Zenica with a message written in Turkish (15 July - Never forget, never let it fall into oblivion). Moreover, they placed a large banner (5×5 m) with an image of the biggest friend of Bosnia and Herzegovina - President of Turkey, Recep Tayyip Erdogan, and the flags of BiH and Turkey.

This symbolic act of placing banners showed respect and support to the friendly and brotherly people of Turkey and its President. The intention of coup plotters was unsuccessful due to the courage displayed by the Turkish people and its leaders and their love for the homeland. The coup plotters wanted to destroy the democratic will of the Turkish people, state institutions and eliminate democratically elected representatives led by President Erdogan.¹⁰

Conclusion

A coup does not represent an elementary and spontaneous action, but carefully planned revolutionary action that is being conducted in several phases by a conspiratorial group or organization. After inspecting the aforementioned sources, we can conclude that the events in Turkey were objectively and realistically reported from Bosnia and Herzegovina, and that the institutions did everything they could so that this event is not forgotten. This is why every confrontation with the past, no matter how traumatic and painful it may be, should start with inspecting the image of a horrible war portrayed by the media and use that image to identify truth and lies all with the purpose of avoiding such events in the future.

It is a fact that revolutions have always been part of social lawyers and classes regardless of the importance of political parties as leaders. No matter how “fascinated” political parties are with revolutions, today they can only be successful if they are in the hands of the people and the public.

⁹ <https://akos.ba/u-travniku-panel-i-izlozba-fotografija-15-juli-pokusaj-drzavnog-udara-u-turskoj/>, 28.9.2017.

¹⁰ <http://tntportal.ba/2017/07/13/zenica-obiljezana-godisnjica-od-pokusaja-drzavnog-udara-u-republici-turskoj-foto/>, 28.9.2017.

LITERATURE

Gaddis Lewis John: Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Post War American National Security Policy, Oxford University Press, New York, 1982.

Kovačević, Živorad: Međunarodno pregovaranje, Filip Višnjić, Beograd, 2004.

Luttwak, Edward: Coup d' etat – a practical handbook, New York, 1969.

Marjanović, Jovan: Teorija politike, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 1996.

Simeunović, Dragan: Državni udar ili revolucija, Simtrade, Beograd, 1991.

Simeunović, Dragan: Državni udar kao vojno-politički fenomen, Vojno delo, Beograd, 1992.

Vuković, Nebojša: Logika imperije, Konras i Nacija Pres, Beograd, 2007.

<https://www.oslobodjenje.ba/o2/zivot/moda-i-ljepota/u-vijecnici-otvorena-izlozba-15-juli-pokusaj-drzavnog-udara>

<http://stav.ba/sarajevo-turskoj-podrska-miru-i-demokratiji/>, 28.9.2017.

<https://akos.ba/u-travniku-panel-i-izlozba-fotografija-15-juli-pokusaj-drzavnog-udara-u-turskoj/>, 28.9.2017.

<http://tntportal.ba/2017/07/13/zenica-obiljezana-godisnjica-od-pokusaja-drzavnog-udara-u-republici-turskoj-foto/>, 28.9.2017.

20. YÜZYIL ÂŞIK ŞİİRİNDE 1960-1980 DARBELERİ ve DARBE KARŞITLIĞI

Doç. Dr. Bülent ARI

Mustafa Kemal Üniversitesi
bulentari01@gmail.com

ÖZET

Âşık, içinde yaşadığı toplumun dertlerine, sıkıntılarına, isteklerine; duygu ve düşüncelerine tercüman olma, onu dile getirme işlevinden dolayı, darbenin de karşısında olmuştur. Çünkü baskının arttığı, hürriyetin; kişilerin özlük haklarının alındığı; ekonomik sıkıntıların daha da arttığı darbe ortamlarında halkın doğrudan dile getiremediği pek çok sorunu âşık, halk adına dile getirmekte ve zaman zaman da bunun bedelini halk adına üstlenmektedir.

Söz konusu makalede öncelikle giriş bölümünde âşıkların 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbelerinde bu işlevi nasıl ve ne şekilde üstlendikleri ortaya konulmuş; ardından 1961 Anayasası'nın ortaya çıkardığı siyasal, sosyal ortam ve âşıkların bu dönemde yükledikleri misyon ve misyonun halk şiirine nasıl ve ne ölçüde yansıdığı üzerinde durulmuştur.

Çalışma içerisine Âşıkların darbe dönemlerinde (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980) darbeye karşı olarak kaleme aldıkları şiirlerin bugün düğün derneklerde söylenen türküler haline gelmeleri ve sözlü gelenekte karşılaştıkları bu değişim süreci, Âşık Mahzuni Şerif'in 12 Eylül 1980 darbesini, milletin alınının çatına sıkılan bir kurşun olarak algılayıp söylediği "Dom dom kurşunu" ve Âşık Kaplani'nin "Yürüyorum Dikenlerin Üstünde" şiirleri örnek verilerek ifade edilmiştir.

Ardından 12 Eylül 1980 darbesi ve bu darbe sonucunda ortaya çıkan siyasal, sosyal, ekonomik yapı nasıl ve ne şekilde yansımış; bu durum onların şiirlerinden yola çıkılmak suretiyle tespit edildikten sonra söz konusu bu çalışma bir sonuç ve yararlanılan kaynakların zikredildiği bir kaynakça bölümüyle sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âşık, Darbe, 20. Yüzyıl Darbeleri, Darbe Karşıtı Şiirler

1960-1980 COUPS AND ANTI-COUP IN 20TH CENTURY MINSTREL POETRY

ABSTRACT

Minstrels whose mission is articulating troubles, depressions, wishes, feelings and thoughts of the society they live in are also against coups. That is because of the fact that in coup settings where repression increases, freedom and individuals' personal rights are seized and economic problems go up further, minstrels articulate several problems on behalf of people since public cannot articulate those problems and they sometimes carry the can for this on behalf of the society.

In the introduction section of this article, how and in what way the minstrels achieved this mission during the coups on May 27, 1960 and September 12, 1980 explained, then political and social environment that 1961 constitution created and the mission that the minstrels undertook during this period and how and to what extent this mission was reflected in folk poetry overemphasized.

In the study, how the poems that were written during coup periods (May 27, 1960 - September 12, 1980) by minstrels have become folk songs that are sang in weddings and festivals today and this changing process in oral tradition, "Dom dom kurşunu (bullet)" which was sang by Aşık (Minstrel) Mahzuni Şerif in reaction to the coup made on September 12, 1980, which he regarded as a bullet fired to the nation and "Yürüyorum dikenlerin üstünde (I am walking on thorns)", Aşık (Minstrel) Kaplani's poem, cited.

Subsequently, how and in what way the coup made on September 12, 1980 and political, social and economic structure caused by that coup was reflected; this will be determined by studying their poems. Finally, the study ended with conclusion and references sections.

Keywords: Minstrels, Coup, 20th Century Coups, Anti-coup Poems

1. GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısında gelişen siyasal olaylara belli bir dünya görüşü (siyasi yaklaşım) çerçevesinden bakan âşıkların, politik görüşlerini destekledikleri ya da yakınlık duydukları liderlere karşı övgüde bulunmaları bunun doğal sonucu olarak da karşıt görüşteki liderleri eleştirmeleri söz konusu olmuştur. (Çıblak 2008: 108). Yapılan bu eleştiri ve övgülerin maddi kazanım olarak âşıklara geri dönmesi özellikle bu asrın son iki çeyreğinde siyasal taşlamaların nicelik ve nitelik olarak artmasına zemin hazırlamıştır.

Âşıklar da bu söz konusu zeminde toplumun işiten kulağı, gören gözü, konuşan ağız olma işlevini üstlendiklerinden 20. Yüzyılda darbelerin ülkenin ilerlemesi, refahın artmasının önünde büyük bir engel olduğunun farkına varmış, bu nedenle halkı uyandırmak; onların olanların farkına varmalarını sağlamak, yöneticileri ise uyarmak amacıyla şiirler söyleyerek 20. Yüzyıl içerisinde gerçekleşen darbelerde (27 Mayıs 1960- 12 Eylül 1980) darbe süreçlerine müdahil olmuşlardır.

Kısaca bu makalede, âşıkların 1960 ve 1980 yıllarında gerçekleşen bu darbelere bakış açısı, darbeyi hazırlayan ortama karşı tutumları ve darbeleri gerçekleştirenlere karşı olumsuz tavırları; karşıt görüşleri; darbe süreçlerine şiirleriyle nasıl ve ne ölçüde müdahil oldukları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. ÂŞIK ŞİİRİNDE DARBELER

2.1. Âşık Şiirinde 27 Mayıs 1960 Darbesi

1940'lı yıllardaki gelişmeler, 1950 seçimlerinde Demokrat partiyi iktidara taşımıştır. 1950- 1960'lı yıllarda Türkiye, ABD'den ekonomik ve askeri yardım almış; alınan bu destek, tarım, teknoloji ve yol yapımında kullanılmış, ancak bir süre sonra küresel ekonomideki belirsizlikler gerekçe gösterilerek ülkeye gelen bu destek kesilmiş; bunun sonucunda ülke ekonomisindeki kötüleşme, siyasi istikrarı etkilemiş ve muhalefetin, basın, aydın kesimin eleştiri dozu artınca dönemin iktidarı (DP) birtakım önlemler almış; sansür uygulamaya başlamış, bu keyfi uygulamalar da dönemin âşıkları tarafından eleştirilmiş; basın organlarında yayımlanan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın devlete hediye edilen bir köpeği sahiplendiği; Başbakan Adnan Menderes'in gayri meşru ilişkisinden olacak olan çocuğu aldirttığı iddiaları, âşığın şiirine eleştiri konusu olmuştur:

Köpek davası var cihan içinde	Bar bar bağırttı sözden düştüler
Bebek davası var vatan içinde	Ahlakı bozdular, yüzden düştüler
Şu fani dünyada zaman içinde	Nefret kazandılar gözden düştüler
Asla bitmez şekva, dava, cazıltı	Yüksekleri alçak eder gürültü
Âşık Ali İzzet ÖZKAN (Başgöz, 1994:198)	

Bu dönem içerisinde ekonomik ve siyasi dengelerin bozulması,ülkeyi bir kargaşa ortamına sürüklemiş, ardından 27 Mayıs 1960 tarihinde bir darbe gerçekleşmiştir. Darbenin ardından başta dönemin siyasi parti liderleri olmak üzere Demokrat Parti milletvekilleri, ileri gelen teşkilat üyeleri birtakım suçlar isnat edilerek Yassıada'da mahkum edilmişlerdir (Çıblak, 2008:97).

Tutuklananlar arasında bulunan şair Faruk Nafiz Çamlıbel, bütün şiddeti ile Yassıada'da yaşanan, anlatılmayan belki de hiç anlatılmayacak işkenceyi aşığıya alınan birkaç mısra da şu şekilde ifade etmiştir:

Bilmiyor gülmeyi sakinlerinin biri de
Bir vatan derdi birikmiş ufacık bir karada
Kuşu hicran getirir, dalgası hüsrana götürür;
Mavi bir gözde elem katrasındır Yassıada
F. Nafiz ÇAMLİBEL (Faruk-nafiz-camlıbel-yassada.html)

F. Nafiz'e göre, Yassıadadakiler gündüz sohbetlerinde, gece rüyalarında ölümlü hissetmek durumunda bırakılmışlar ve Cehennemi bu dünyada; Yassıada'da yaşamışlardır. Şaire göre, bu duyguyu hissetmek hiç de zor değildir. Adaya gelip de bir gün misafir olan herkesin aynı duyguları yaşamaması kaçınılmazdır:

Gün doğar, sohbetimiz yalnız ölümdür adada
Gün batır, uykuda rüyamız ölümdür yalnız
Dersiniz böyle cehennem mi olur dünyada
Çok değil, bir gecelik misafir kalınız
F. Nafiz (Safi, 2015:25)

Âşık Yusuf Tuna da 27 Mayıs'ın Türkiye siyasetinde önemli yerleri olan 3 önemli devlet adamının asılmasına sebebiyet verdiğini; aslında bu ülkenin sıkıntısının, ilerleyişinin önündeki en büyük engellerin darbeler olduğunu şu sözleriyle dile getirir:

Yirmi yedi Mayıs'ta darbe yapıp bastılar
Bu memleket ne çektiyse darbelerden çekti
Menderes, Zorlu, Polatkan'ı astılar
Bu memleket ne çektiyse, darbelerden çekti.
Yusuf Tuna (Ozan Yusuf) (www.antoloji.com)

1960 darbesinin ardından kısa bir süre sonra, demokrasinin yeniden tesis edilmesi için siyasi faaliyetlere izin verilmiş; yabancı sermayeye teşvik, enflasyon ve işsizlikle mücadele; müteşebbisin desteklenmesi için önlemler alınmış; ancak, bu dönem zarfında ortaya çıkan siyasi kutuplaşmalar, sınıf tartışmaları, öğrenci olayları, ülkeyi yeni bir kaos ortamına sürüklemiş; ardından Türkiye

1971’de bir muhtıra dönemi yaşamış; 12 Eylül 1980’de ise askeri bir darbe ile karşı karşıya kalmıştır (Balcıoğlu-Eraslan, 2004:644)

2.2. 1960 Darbesi Sonrası Âşıkların Durumu

Demokrasinin kurumlaşması, çok partili hayata geçişin sancılarının yaşandığı ve 1960 darbesi ile sona eren bu dönemde (1945-1960 arası) âşıkların siyasi gelişmelere bağlı olarak bazen İnönü’yü bazen de Demokrat Parti ve Menderes’i hedef alan taşlamalar söylediğine şahit olunur.

1960 Darbesi ve sonrasında ülkede yürürlüğe konan Anayasa, âşık edebiyatı ve temsilcileri için bir kırılma noktası olur. Devlet tarafından kurulan dernekler yerini sivil yapılanmalara bırakır. 1963’te Sefer Aytekin ve Fikret Oytam’ın öncülüğünde Türkiye İşçi Partisi (TİP) bünyesinde bir âşıklar derneği (Devrimci Ozanlar Derneği, Türk Halk Ozanları Derneği) kurulur. (Çıblak 2008: 109).

1960 yılında darbe sonrası oluşturulan siyasi ortam; toplumu iki büyük kampa bölmüş ve 1980 darbesiyle sonuçlanan bir anarşi döneminin yaşanmasına da zemin hazırlamıştır. Sağ ve sol diye ikiye bölünen toplumun âşıkları da bu bölünmenin içinde yer alarak kendilerini bir konum belirlemişlerdir. Bu konum aşağıda belirtildiği gibi sağcı, solculukla da sınırlı kalmaz; dincisi, İrancısı, Turancısı da vardır; ama âşığa göre ne olunursa olunsun asl olan insan olmak, barıştan-dostluktan yana olmaktır:

...
*Kimi solcu oldu kimisi sağcı
 Kimi işbirlikçi kimisi yağcı
 Hele bir şey var ki hepsinden acı
 Haklının haksızı övüşüne bak*

*Kimi dinci oldu kimi imancı
 Kimisi İrancı kimi Turancı
 Kimi bağlamacı kimi kemancı
 Tilkinin aslana sövüşüne bak*

...
*Leşkerî’yem sözüm atman yabana
 Gönlüm barış dostluk sevgiden yana
 İnsan olup eğer kıymazsak cana
 Habib Karaslan, Ali İzzet,
 Gönülün gönülü kavuşuna bak”
 Leşkeri (Çıblak 2008: 255)*

1960 sonrası yaşanan gelişmeler, âşıkleri geleneksel icra ortamlarından hayli uzaklaştırır. Artık onlar, önceden ayarlanmış mekanlarda belirli bir siyasi oluşumun taraftarlarına hitap etmeye başlarlar. Buralar cem evleri, ocaklar, dini mekanlar, parti binaları, dernek binaları gibi yerlerdir. Söz konusu halk kitlesi siyasallaştıkça âşıkler da siyasallaşacak ve öteki olarak gördüğü siyasi partiyi ya da o tarafta yer alan meslektaşını kıyasıya eleştirecek hatta küfre kadar giden sözlerle taşılayacaktır. Sağcılar, solcu olarak bilinen âşıkleri “Moskof uşakları” olarak nitelerken, solcular da “kurt, köpek, yal” gibi kelimeleri bir araya getirerek sağcılara saldıracaktır.(Bekki, 2008: 267-286) Sağcı-solcu âşık ayrımını, Gülhâni'nin şiirinden aşağıya alınan iki dördlükte açıkça görmek mümkündür :

*Mahzûnî çok sağa sola atıldı
Sevildi sayıldı fazla tutuldu
Gizli gizli eylemlere katıldı
Bükülerek giden yılan olmasın
Ali İzzet Özkan, Davut Sularî
Şah Turna da atılıyor ileri
İhsanî'dir solcuların kralı
Sakın peşi sıra gelen olmasın”
Gülhâni (Kaya 1990: 79-81)*

Kısacası, Türkiye'deki siyasi yapılanmalar, ihtilaller, yeni uygulanmaya başlanan anayasalar, dünya siyasetindeki oluşumlar âşıkleri her zaman ilgilendirmiş ve onları yeni oluşumlar içerisinde aktör olarak yer almaya zorlamıştır.

2.3. 1980 Öncesi Anarşi Ortamına Karşı Âşıklerin Ortak Tavrı

Türkiye'de “1970”li yıllardan itibaren toplumda meydana gelen kültürel değişimler, askeri darbe, muhtıra ve siyaset alanındaki olumsuzluklardan oldukça etkilenen âşıkler milli konular ile memleket sorunları üzerine şiirler yazmaya başlamışlardır. Bütün bunların ötesinde toplum yapısında hissettikleri ahlaki yozlaşma, onların şiirlerinde kullandıkları temaları birbirine yakınlaştırmış; ister sol, isterse sağ görüşlü olarak bilinen âşıkler, memleket edebiyatına yönelik, milliyetçi; barış ve kardeşliği ön plana çıkaran şiirler ortaya koymaya başlamışlardır. Örneğin Davut Sulari, aşağıda memleketimizin Cennet gibi olduğunu; bu ülkenin hepimizi rahatça barındıracağını; Türk milleti olarak birlik içerisinde olmamız gerektiğini ifade eder:

*“Davut Sulari’yim vatan şairi
Cennet gibi dağ ovası bayırı
Tüm halkımız Türk’tür yok ayrı gayrı
Güzel Anadolu’m güzel Türkiye’m”
Davut Sulari (Coşkun, 2012:47)*

Âşık Mahzunî de “Türk Milleti” adını taşıyan aşığıya bir dördlüğünü aldığımız şiirinde; kavga ve dövüşün bitmesini ister ; “Haydi haydi Türk milleti” diyerek milletine seslenir. Ülkenin kalkınması için tüm ulusa çalışmayı salık verir:

*Bitsin artık dövüş kavga
Haydi haydi Türk milleti
Çalışalım dalga dalga
Haydi haydi Türk milleti
Mahzuni Şerif (Zaman, 1997: 383)*

“Niye Vurulsun” adını taşıyan şiirinde ise; artık kardeş kavgasına son verilmesi isteğini dile getirirken, İzmir ile Batman’ın bir farkının olmadığını, barışmak için çözümün bizde olduğunu; yoksa çatışmanın bitmeyeceğini ifade ederek, bu ortama ulaşmak için adaletin tesis edilmesi gerektiğini dile getirir:

*Sel yerine kan akıyor dağlarda
Allah için dur diyen yok durulsun
Kardaşın kardaşa nedir garezi
Niye dargın olsun, niye vurulsun.*

*Gel oturak doğru doğru konuşak
Derman bizde iken kime danışak
Ateşin içinde nasıl barışak
Eğer varsa bir adalet kurulsun.*

*Der Mahzuni zamanı yok yatmanın
Kötülükle sonu gelmez çatmanın
Farkı yoksa izmir ile Batman’ın
İnsanoğlu birbirine sarılsın.
Mahzuni Şerif (Zaman, 1997: 474)*

1960 Darbesinden sonra cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel'e hakaret etmekten bir süre hapis yatan Âşık Yaşar Reyhanî de barıştan, kardeşlikten yana şiir örnekleri vermiştir (Bekki, 2016: 54, 55). Âşık, sağ, solu bir kenara bırakmamız gerektiğini aslolanın insan olmak, kendini bilmek; insan gibi yaşamak, davranmak olduğunu şu sözlerle dile getirir:

“Bundan öte yollarımız
Ne sağ ne sol gerçeğe yol
Halktan yana dillerimiz
Ne sağ ne sol gerçeğe yol

Sağ dedik naneyi yedik
Sol dedik sol didik didik
Biz eskiden böyle miydik
Ne sağ ne sol tek insan ol

Ararım dostu ararım
Kimseye olmaz zararım
Reyhani'yim son kararım
Ne sağ ne sol sen seni bul”
Yaşar Reyhani (Düzgün 1997: 61)

2.4. Âşık Şiirinde 12 Eylül 1980 Darbesi ve Darbeye Karşı Şiirler

12 Eylül darbesi sonrası dönemde, toplumsal bağlarından kopan/koparılan dönem insanının psikolojik olarak sağlıklı olduğunu söylemek zordur. Sürekli bir endişe ve güvensizlik duygusu insanları maddi değerlere yönelmeye sevk eder. Reklâm sektörünün gelişmesi, medyanın toplum yaşamında belirleyici faktör konumuna gelmesi bu süreci daha kronikleştirir. Âşık şiiri de bu bireysel ve psikolojik travma durumu içerisinde toplumsal bağlarından kopma tehlikesi ile karşı karşıya kalır; ancak âşık, bu şartlarda dahi işlevini unutmaz; 12 Eylül darbesini gerçekleştirenleri en ağır şekilde eleştirir:

“On iki eylül darbesi
Halklar için zulüm geldi
Yerin dibine batası
Daha beter zalim geldi
...
Geceler gündüzü aldı

*Şah Turna sürgünde kaldı
Halklar için zulüm geldi
Daha beter zalim geldi”
Şahturna (Ozan Şahturna 1998: 183)*

Yukarıda görüldüğü üzere Şahturna 12 Eylül’ün zulüm getirdiğini; gündüzleri, aydınlığı; karanlığa, geceye çevirdiğini ifade etmektedir. Ozan Arif ise, darbe yönetiminin Türk-İslam, Milliyetçi Hareket ve İslama karşı saldırıda bulunduğu; hiçe saydığı için, 12 Eylül’ü neden sevemeyeceğini, neden her zaman aleyhinde olacağını aşağıya aldığımız 12 Eylül’ün Nesini Seveceğim” adlı şiirinde tüm boyutlarıyla ayrıntılı bir şekilde ifade etmektedir:

12 Eylül’ün Nesini Seveceğim
Ben 12 Eylül’ün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim.

Türk-İslam diyeni zulümle yıldırıdılar
Milliyetçi Hareket koymayıp kaldırıdılar
Bir irtica tutturup İslam’a saldırdılar

Ozan, yasakların aynı zamanda dini açıdan da uygulandığını anlatmaktadır. Kendi kardeşlerinin türbanla mektebe gidemediğini, ancak çıırçıplak olanlara karışılmadığını, müslümanların, bir Hristiyan kadar özgür ibadet edemediğini şu sözlerle dile getirir.

Ben 12 Eylül’ün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim.

Benim bacım türbanla mektebine gidemez
Onların ki çıırçıplak hiç kimse bir şey demez
Bizde mümin Rum kadar hür ibadet edemez

Darbe zihniyetinin, memleketi ileri götürmediğini; bilakis, geri kalmışlığı da beraberinde getirdiğini; bu yüzden de 12 Eylül’ü sevemeyeceğini şu sözlerle dile getirmektedir:

Ben 12 Eylül’ün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim.

Dünya zaten devamlı gelişme halindedir
Bizdeki gelişmenin sürati, hızı nedir?
Adımız hala yine geri kalmış ülkedir

Darbe yönetiminin yolsuzluk yaptığını ve ülkenin kaynaklarını sömürerek bitirdiklerini ülkeyi “Kel Ali'nin bağına çevirdiklerini aşağıdaki dizelerle ifade etmektedir:

Ben 12 Eylül'ün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim.

Kandırdılar hemşerim kandırdılar vatani
Yiyip içip ceplere indirdiler vatani
Kel Ali'nin bağına döndürdüler vatani

Âşık, kendisini ipe de götüreceklerini bilse de, millet için; ülkenin geleceği için darbecilere daima karşı olacağını, kendini öz yurdundan eden **-Ozan Arif 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, milli ve manevi değerlerine sahip çıkan, memleketin, milletin bekasını düşünen bir çok vatansever insan gibi yanlış değerlendirilmekten dolayı büyük bir üzüntü duyarak, ailesini, çocuğunu ve hepsinden önemlisi, vatanım dediği Türkiye'yi geride bırakarak, 24 Eylül 1980 tarihinde Almanya'ya gitmiş; ancak onbir yıl sonra memleketine dönebilmişti.-** bu darbeci zihniyetin iki eliyle yakasına yapışacağını; kendisinin bu öcü almaya ömrü vefa etmese oğluna vasiyet bırakacağını şu sözlerle dile getirir:

Ben 12 Eylül'ün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim.

Acım millet içindir, millet bilir acımı
Terk eyledim yurdumu, gardaşımı, bacımı
Ben ölürsem oğluma miras koydum öcümü

Ben 12 Eylül'ün nesini seveceğim
Sevmediğim gibi de devamlı söveceğim.

Biliyorum bunlar tuzak kuracak
Bunlar Ozan Arif'i ya asıp ya vuracak

Asarlarsa son sözümü soracak

Ben 12 Eylül'ün nesini seveceğim
Yapana yaptırana ipte de söveceğim...
Ozan Arif (www.ozan-arif.net)

Ozan Arif, bir yandan da yapılan darbenin ülkücüleri hedef aldığını düşünerek bu durumun şaşkınlığını yaşar. Bu şaşkınlık biraz da kızgınlığa dönüşerek “Kim?” başlıklı destanında vatanın öz evladı olan ülkücülerin 12 Eylül darbesi ile üvey evlat muamelesi gördüğünü, askerinin, polisinin yanında olan; bölücü her türlü gücün karşısında dimdik duran bu güce darbe vurulmasını bir türlü içine sindiremediği için bu muameleyi yapan darbecilerden hesap sorar:

“Özbeöz evlatken ‘Devlet Baba’ya
Şimdi sayenizde döndük üveye
Diken yaranırmış zaten deveye
Askeri subayı vuran kim beyler

Eyyamcı mideci pipocusunun
Soyguncu vurguncu depocusunun
Dev-Yol’cu Dev-Sol’cu Apocu’sunun
Karşısında mertçe duran kim beyler”
Ozan Arif (Ozan Arif 1987: 88-89).

1980 öncesi kendisini “... *demokrat solcu bir ozan*” olarak ifade eden Âşık Mahzunî Şerif de ülkücü Ozan Arif gibi 12 Eylül darbesine karşıdır ve 12 Eylül darbesini milletin kaşının ortasına sıkılan bir domdom kurşunu şeklinde niteler; ünlü “*Domdom Kurşunu*” şiirini, 12 Eylül darbesi için söyler. (Zaman 2005: 58) (Bekki, 2016:57). Türkü olarak çok meşhur olan şiirin ilk kısmında; milletin ve demokrasinin aldığı yaranın hançer yarasından çok daha ağır olduğu; ama yine de çarenin henüz tükenmediği, Allah’tan umut kesilmemesi gerektiği şu sözlerle dile getirilir:

*“Kaşların arasına domdom kurşunu değdi
 Bir avcı vurdu beni bin avcı yedi beni
 Ah dedim ağladım vah dedim ağladım
 Eğdi yâr boynun eğdi Allah Kerimsin dedi
 Hançer yarası değil domdom kurşunu değdi”
 Mahzuni Şerif*

Mahzuni Şerif, bir başka şiirinde 12 Eylül döneminde ülkedeki kötü ekonomik gidişattan da şikayet eder; halkın bu zamların altında ezildiğini; buna Paşa tarafından bir çare bulunması gerektiğini şu sözlerle dile getirir:

*Bu ne biçim adalettir
 Öldürecek zam fakiri
 Açlık en büyük nalettir
 Öldürecek zam fakiri*

*Dert mi yesin fakir hamal
 Aman paşa bu nasıl hal
 Boynumuzdan gitmez vebal
 Öldürecek zam fakiri
 Mahzuni Şerif (Aktaş 2002: 140)*

Âşıkların hedefinin halkın sorunlarını dile getirmek olduğuna inanan bir Aşık olan Kaplani, kendisiyle yapılan bir röportajında bütün şiirlerinde umut olduğunu, geleceğe inanmadan yaşanamayacağını dile getirmekte ve “Biri dedi ben yaşarım ölsen de, kurtuluşu gördü gelecek günde.” dizeleriyle, Kerbelâ Destanı isimli şiirini referans göstermektedir. Kaplani’nin en bilinen eseri ve “yazıldığı dönemden sonra birçok usta türkücü tarafından seslendirilen “Yürüyorum Dikenlerin Üstünde” adlı eseri de 12 Eylül darbesi için kaleme alınmış bir şiirdir.” (www.timeturk.com) Ülkenin o dönemde yaşadıklarını karanlık bir yola benzetilen âşık, dönemin zorluklarını, kara çalılı, dikenli bir yola benzetiyor; karanlık bir yolda hem de zifiri karanlıktaki yolculuğunu; darbeyle birlikte tüm umutlarının tükenişini şu sözlerle dile getiriyor:

*Karanlık bir gece yol görünmüyor
Yürüyorum dikenlerin üstünde
Kara çalı bana aman vermiyor
Yürüyorum dikenlerin üstünde*

*Güneş erken doğup şafak sökmüyor
Gökteki dumanı silip atmıyor
Ay karardı yıldız ışık tutmuyor
Yürüyorum dikenlerin üstünde*

*Sonlanmadı menzil ile durağım
Belki çok yakınım belki ırağım
Yaralandı parça parça ayağım
Yürüyorum dikenlerin üstünde*

*Yavaş yavaş ilerlerken Kaplani
Benim ile yola çıkanlar hani?
Geri dönsem taş tutar dost beni
Yürüyorum dikenlerin üstünde
Kaplani*

3. SONUÇ

- Âşıklar, toplum sorunlarını, sıkıntılarını dile getirip; onların duygu ve düşüncelerine tercüman olurlar; bu yüzden 1960 ve 1980 darbelerine karşı halkın tepkilerini şiirlerinde dile getirmişlerdir.
- Âşıklar, şiirlerinde baskının arttığı, huzur ve hürriyete yönelik bir ortamın sözü konusu olmadığı, kişilerin özlük haklarının ve sosyal haklarının ellerinden alındığını ifade etmişlerdir.
- Âşıklar, darbelerin sonucunda ortaya çıkan ekonomik bunalımların, ekonomik sıkıntıların boyutlarını ortaya koymuşlardır.
- Darbe sonucunda millet iradesinin yok sayılması, dernek, sendika ve partilerin içlerinin boşaltılıp, işlevsiz hale getirilmesi; âşık şiirinde halkın duygularına tercüme olacak şekilde eleştirilmiştir.
- Âşık, darbe sonrası yönetim anlayışının diktatörlükten farklı olmadığını; ortada demokrasi adına yapılanların sözde demokrasi denemeleri olduğunu, şiirlerinde örnekler vererek ifade eder.
- Âşıkların darbe sonrası oluşan siyasi ortamlara aktif olarak katıldıkları, kendi siyasi düşüncelerini net bir şekilde ortaya koydukları; ancak sözkonusu vatan olunca milli birlikten yana tavır koydukları dikkatimizi çeker.
- Âşıklar darbeleri, demokrasi ve insan haklarının önünde hiç ışık bulunmayan karanlık bir yola benzetilir. Bu nedenle halka ışık olmak; onları aydınlatmak amacıyla şiirleriyle yol gösterirler.
- Âşıkların darbe ve darbeciler için okuduğu ve yazıp söylediği şiirlerin bir kısmının zamanla sözlü kültürde bu içeriklerinin unutulduğu ve halka mal olan; düğün dernekte söylenen türküler haline dönüştükleri dikkatimizi çeker; “dom dom kurşunu” türküsü buna güzel bir örnektir. Aslında âşık, dom dom kurşununu, darbe yapılmak suretiyle halkın alınının çatına sıkılmış, bir kurşun olarak düşünmüştür.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, A. İ. (2002). Anadolu'yu Kucaklayan Ozan: Mahzuni Şerif, Baran Ofset, Ankara.
Bakmaklar.blogspot.com.tr/2011/10/Faruk-nafiz-camlıbel-yassada.html. (ET:05 Nisan2017)
- BALCIOĞLU, M.; ERASLAN, C. (2004). "Sonuç", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atam Yay.,Ankara.
- BAŞGÖZ, İ. (1994). Âşık Ali İzzet Özkan, Pan Yay., İstanbul.
- BEKKİ, S. (2008). "Âşık Şiirinin Siyasallaşması Üzerine Bir Deneme"(1960-1980); Sayı:55, Folklor/ Edebiyat Dergisi, Ankara.
- BEKKİ, S. (2016). "1980 Sonrası Âşık Şiirinde Siyasal Söylemler", Cilt2, Sayı:1, Litera Turca; Elazığ.
- ÇIBLAK, N. (2008). Âşık Şiirinde Taşlamalar, Ürün Yay., Ankara.
- COŞKUN, H. (2012). "Gezgin Bir Alevi Dedesi Âşık Davut Sulari", Türk Kül. Ve Hacı Bektaş Veli Arş. Dergisi, Sayı:64, Ankara.
- DÜZGÜN, D. (1997). Âşık Yaşar Reyhani, Hayatı, Sanatı, Şiirlerinden Seçmeler, Atatürk Üniv. Yay., Erzurum.
- KAYA, D. (1990). Şâirnameler, K.B. Yay., Ankara.
- OZAN, Â. (1987). Bir Devrin Destanı, Alp Yay., Frankfurt.
- OZAN, Ş. (1998). Şakıyan Turna:Şahturna, Can Yay., İstanbul.
- SAFİ, İ. (2015). "Faruk Nafiz Çamlıbel'in Yassıada Mahkemesi Savunması", Yıl 1, Sayı:2, Kesit Akademi Dergisi, Elazığ.
- www.antoloji.com/bu memleket-ne-cektiye-darbelerden-cekti-siiri. (ET:06 Nisan 2017).
- www.ozan-arif.net/index/php/siirler/ (ET:20 Mart 2017).
- www.timeturk.com/tr/2012/02/12kaplan-yuruyorum-dikenlerin-ustunde-turkusu-12eylül-icin-yazildi.html. (ET:07.04.2017).
- ZAMAN, S. (1997). Âşık Mahzuni Şerif, Yaşamı,Dünya Görüşü ve Şiirleri, Ürün Yay., İstanbul.
- ZAMAN, S. (2005). Mahzuni Felsefesi, Sanat Yay., Ankara.

27 MAYIS ASKERİ DARBESİ ve FALİH RIFKI ATAY

Doç. Dr. Funda Selçuk ŞİRİN

Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
fundaselcuksirin@gmail.com

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına ve Cumhuriyet döneminin oldukça önemli gelişmelerine tanık olan FALİH RIFKI ATAY, gazeteciliğe 1912'de Tanin gazetesinde başlamıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında Cemal Paşa ile Suriye Cephesi'ne giden Atay, 1918'de Akşam gazetesini çıkarmış, Milli Mücadele yıllarında burada yazmış, daha sonra da CHP'nin resmi yayın organı olarak değerlendirilen Hakimiyeti Milliye/Ulus gazetesinde başyazarlık yapmıştır. 1923-1950 yılları arasında gazetecilikle birlikte milletvekili de olan Atay, dönemin önemli yazınsal elitleri arasında yer alır. Atay, 1923'ten ölümüne kadar Atatürk'ün en yakınındaki isimlerden biri olduğu gibi Cumhuriyet değerlerine ve Atatürkçülüğe de yürekten bağlı kalır. "Çankaya'nın kalemşoru" olarak değerlendirilen Atay, sıradan bir gazeteci olmanın ötesinde iktidarın sözcüsü, basındaki en önemli temsilcisi olmuştur. Bu bakımdan Atay'ın yazdıkları daima önemli olmuştur. Atatürk'ten sonra Milli Şef İsmet İnönü'nün de en yakınındaki isimlerden biri olarak yerini korur. Tek partili rejimin en ateşli ve içten savunucularından olan Atay, 1945 sonrası değişen ortamda muhalefete ılımlı yaklaşmış, Demokrat Parti'nin kuruluşunu desteklemiştir. Ancak zamanla bu destek yerini ciddi ve ağır eleştirilere bırakmıştır.

CHP'nin 14 Mayıs 1950'deki seçimleri kaybederek muhalefete geçmesi ile birlikte artık Atay da en etkili muhalif kalemlerden biri olur. 1952'de Bedii Faik Akın ile birlikte çıkarmaya başladıkları Dünya Gazetesi'nde DP iktidarına karşı etkili bir muhalefet sürdürür. Atay, DP iktidarına karşı gittikçe setreleşen bir üslup kullanmaktan çekinmemiş hatta bir süre sonra parti ve önderlerini "gericilik" ile dahi suçlamaya başlamıştır. İktidarda olmadığı yıllarda da Atay'ın yazdıkları önemi korur. Özellikle DP iktidarına karşı eleştiri dozu gün geçtikçe artan yazıları aslında DP'nin yaşayacaklarının adeta ayak sesleri gibidir. Zira 1960 askeri darbesine giden süreci, gerginleşen ortamı, Atay'ın yazılarından takip etmemiz mümkündür. 27 Mayıs'daki askeri darbe ile demokratik hayatımız kesintiye uğramış olmasına rağmen bazı kesimlerin, darbeye yaklaşımı ve ondan beklentisi farklı olmuştur. Atay'ın konu ile ilgili yazılarının incelenmesi özellikle yaşanan siyasal ve sosyal krizin aşılmasında ordunun bir açılım ve güç olarak değerlendiril-

rilmesi yaklaşımını ve kökenlerini ortaya koyması bakımından olduğu gibi iktidar muhalefet ilişkileri ve dönem tartışmalarını göstermesi bakımından da farklı ve önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Falih Rifki Atay, 27 Mayıs Askeri Darbesi, muhalefet, Dünya gazetesi

THE COUP OF MAY 27TH AND FALİH RIFKI ATAY

ABSTRACT

Falih Rifki Atay, who witnessed the last years of the Ottoman Empire and the important developments of the Republican era, started journalism in Tannin newspaper in 1912. Atay, who went to the Syrian Front with Cemal Pasha during the First World War, published the journal of *Akşam* in 1918, wrote here during the years of National Struggle and later became the editor-in-chief of the *Hakimiyeti Milliye/Ulus*, which was considered as the official publication of the CHP. In addition to journalism, Atay was a member of parliament between 1923 and 1950 and was one of the important literary elites of his time. From 1923 until his death he was one of the nearest names to Atatürk and was bonded with Republican values and Kemalism at heart. Beyond being an ordinary journalist, Atay was regarded as “the spin-doctor of Çankaya” and became the most important representative of the power. In this respect, Atay’s writings had always been important. After Atatürk, he protected his place as one of the nearest names to the National Chief İsmet İnönü. Atay, one of the most ardent and sincere advocates of the one-party regime, approached the opposition moderately in the changing environment after 1945 and supported the establishment of the Democratic Party. However, this support has left its place to serious and severe criticism in time.

After CHP’s losing elections on May 14, 1950, Atay became one of the most influential oppositionists. In 1952, he started an effective opposition against the DP government in the journal of *Dünya*, which he started to publish with Bedi Faik Akin. Atay did not hesitate to use a style that was becoming more and more harsh against the DP government, and even after a while began to blame the party and its leaders with “reactionism”. In the years of opposition what is written by Atay maintained its importance. In particular, the ever-increasing number of articles that criticized the DP government were in fact the footsteps of the destiny of DP. It is possible to trace the tense atmosphere that led to the 1960 military coup in Atay’s writings. Despite the fact that our democratic life was interrupted by the military coup of May 27th, some fractions had dif-

ferent approaches and expectation from the coup. The examination of Atay's writings on the subject has a different and important place in terms of showing opposition relations and period debates, as in terms of revealing the origins of approaching and evaluating of the army as an initiative and a force especially in overcoming the political and social crises.

Keywords: Falih Rifkî Atay, the Coup Of May 27th, Opposition, Journal of *Dünya*

Giriş

1950 seçim sonuçları tüm CHP'lilerde olduğu gibi Falih Rifkî Atay'da da sok etkisi yaratır. Atay, seçimlere dair ilk değerlendirmelerini gayet soğukkanlı bir tavır içinde yapar. Bu ilk değerlendirmeler, 1947'de Ulus gazetesi başyazarlığından ayrıldığı için o tarihten sonra aralıklarla yazdığı Cumhuriyet ve Yeni İstanbul gazetelerinde yayınlanır. Atay'ın 1947'den sonraki yazılarında iki yaklaşım ön plana çıkar: DP eleştirisi ve en az onun kadar yoğun olacak şekilde CHP içindeki ılımlı kanada yönelik eleştiriler. Özellikle 1947'deki büyük kurultayda ilkelere dair gündeme getirilen eleştirilere sert bir tepki gösteren Atay 35'ler olarak ortaya çıkan ve başında Nihat Erim'in bulunduğu grubu hedef almıştır. Atay'a göre 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra iyice gün yüzüne çıkan parti içi bölünmenin nedeni, kadronun güçlü olmaması ve Kemalizm'in prensiplerine gerçekten bağlı olunmamasıdır. Ulus gazetesindeki başyazarlık görevinden ayrıldıktan sonra Mekki Sadi Esen ile yaptığı ve Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan röportaj, özellikle 35'leri hedef alır. (Şirin:2014, 412-15) Atay, 1950 seçim sürecinde özellikle muhalefete yönelik eleştirilerine devam ederken, yoğun olarak rejimin sağlam adımlarla ilerlemesi ve korunması için yapılması gerekenler üzerinde durur. Bu çerçevede öne çıkan yaklaşım, Kemalizm prensiplerine sınırsız bağlılık ve onlardan ödün verilmemesi olur.

İnkıpların korunması ve onlardan ödün verilmemesi gerektiği söylemi, 1950 genel seçimlerinden sonraki Atay yazınının baskın yaklaşımlarından da biri olur. Seçim sonrasındaki yazılarında soğuk kanlı bir yaklaşımla iktidar değişiminin doğallığından bahseden Atay, "Türk kurtuluşunun birbirini tamamlayan ve bir biri kadar feda edilemez temelleri" olduğunu belirttiği inkıpların korunmasının DP'nin en öncelikli görevi olduğu yaklaşımı gündeme getirir. En az bu söylem kadar sık tekrarlanan bir yaklaşım da DP'nin "ülkeyi iyi idare" etmekle yükümlü olmasıdır. İyi idarenin öncelikli koşulu ise, Cumhuriyet değerlerine sahip çıkılmasıdır. Atay, bu noktada DP yetkililerini "milleti yeniden bir kurtarıcı arayışı içinde bırakmamaları" için uyarmaktan da çekinmez. ("İktidar", Cumhuriyet: 21 Mayıs 1950)

Atay'ın seçim sonrası yazılarının büyük kısmı yeni iktidar ve yeni muhalefet arasındaki ilişkinin ne olacağı ve nasıl bir seyirde devam etmesi gerektiği üzerine yoğunlaşır. Aslında bu yazılar aynı zamanda muhalefet saflarındaki demokratik haklardan yararlanıp yararlanamayacakları noktasındaki çekinceleri de yansıtır. Konu ile ilgili yazılarda 1950 genel seçimleri CHP'nin başarı hanesine yazılırken, bir temenni de ortaya konur: "Cumhuriyet Halk Partisi serbest seçim vadine bağlı kalmakla iktidarda iken muhalefete karşı kin ve tenkil politikası gütmemekle bu kör geleneğe son vermek istemiştir. Demokrat partinin de aynı yolu tutacağına şüphe etmeye hakkımız yoktur. Bu da bir inkılâp büyük bir inkılâptır." Atay'ın beklentisi "kin ve intikamın hâkim olduğu kör geleneğin" kırılmasıdır. CHP bunu kendi adına yapmıştır. Şimdi önemli olan DP'nin tavrının ne olacağıdır. Zira Atay, demokrasinin sağlıklı bir zeminde gelişmesinin ve yerleşmesinin büyük oranda DP'nin tavrına bağlı olduğunu hatırlatarak DP'li yetkililerin bir "kin politikası" sürdürmemeleri gerektiğine dikkat çekmek ister. ("İktidar"; Cumhuriyet: 21 Mayıs 1950; "Bir Geleneğin Ölümü", Cumhuriyet: 28 Mayıs 1950)

CHP'nin, iktidarı "serbest seçimle" bırakmış olması söylemi özellikle iki duruma dikkat çekmek için kullanılır. CHP'nin demokrasinin kurumsallaşması ve gelişmesi noktasındaki samimiyeti ve arzusunun kanıtı, iktidarı herhangi bir güçlük çıkarmadan seçimle bırakmış olmasıdır. Bu tavır aynı zamanda "büyük bir devrimin ilk ve önemli adımı" olarak değerlendirilir. Bu açıklamalarla birlikte "iktidarın bir hizmet yeri" olduğu "iktidar ve muhalefetin ülke menfaatleri için birlikte hareket etmesinin gerekliliği" yaklaşımları da DP'nin, hizmet için iktidarda olduğunu unutmaması için sık sık tekrarlanır. Ülke menfaatlerini gözetmenin ön koşullarından biri; inkılâplarını müdafaası iken diğer koşulu da "dini politikaya alet etmemek ve alet edenlere saflarında yer vermemek" şeklinde ortaya konur. ("Bir Geleneğin Ölümü", Cumhuriyet: 28 Mayıs 1950; "CHP", Cumhuriyet: 25 Haziran 1950) "İnkılâpların ve siyasi güvenliğin zarar görmemesi" ("Bir Geleneğin Ölümü", Cumhuriyet: 28 Mayıs 1950) gözetilmesi gereken en öncelikli mesele ve iktidar ve muhalefetin üzerinde tartışmasız anlaşmaları gereken ilke olarak gösterilir. Özellikle irtica ve komünizm, inkılâplar ve siyasi güvenliği tehlikeye sokacak iki tehdit olarak öne çıkarılır ve bunlara karşı mücadelede de iktidar ve muhalefetin birlikte hareket etmesi gerektiği belirtilir. Bu iki tehdit, rejimin olduğu kadar demokrasinin de geleceğini karartabilecek başlıca düşman olarak tanımlanır. Bu nedenle de Atay, DP yöneticilerine "coşku ve aşk" ile başlayan demokrasi balayından "kabus" ile uyanılmaması için" iktidar ve muhalefetin ortak bir tavır geliştirmesinin gerekliliğini sık sık hatırlatma görevini üstlenir. ("Efendikari", Cumhuriyet: 4 Haziran 1950)

1950 seçimlerinin ilk şoku atlatıldıktan sonra 27 yıllık bir iktidar döneminden sonra CHP, ana muhalefet partisi olur. Bu yeni dönem CHP için yeni bir kimlik arayışını da zorunlu kılıyordu. (Ahmad; 1992: 135) 29 Haziran 1950'de yapılacak olan CHP'nin sekizinci kongresi böyle bir havda geçer. Yaklaşık olarak 50 karşı oya rağmen İnönü yeniden parti lideri olarak seçilir. (Giritlioğlu; 1965: 298-299) Atay'ın bu tarihlerdeki yazılarında CHP'ye yönelik eleştirilerin de yer aldığını görebiliriz. Bu eleştirilerde öne çıkan ifade "tavzicilik" olur. Atay, Ulus başyazarlığından ayrıldığı 1947'de olduğu gibi bu tarihte de CHP içindeki ılımlı kanadı "tavizciler" olarak tanımlayarak eleştirir. Parti üst yönetimini de bu gruba imkân vermekle suçlar. "CHP en başta bir inkılâp partisidir. Düşebilir, kalkabilir. Fakat kendi kurduğu nizamı canla başla savunmadıkça Cumhuriyet devri tarihinin şeref mirasçısı olmakla övünemez. Kendine inanmayana kimse inanmaz" Atay, tavziciliğin CHP'nin seçimleri kaybetmesindeki neden olduğunu belirtirken özellikle laiklik ve eğitim alanında Kemalizm'den ödün verildiğini başta İnönü olmak üzere pek çok CHP'linin de iktidar tutkusu nedeniyle buna göz yumduğu eleştirisini yapar. ("CHP"; Cumhuriyet: 25 Haziran 1950; "Züppelik"; Cumhuriyet: 9 Temmuz 1950.) Atay, 1963'de yayınladığı Batış Yılları isimli anılarında da İnönü'nün çok partili siyasal dönemdeki bazı tavır ve düşüncelerinden rahatsızlığını ortaya koyar.(Atay, Batış:1963, 158.) Parti üst düzey yöneticileri ve CHP'ye yönelik eleştirilerini bir müddet daha canlı tutan Atay, kongre sonrasında aleyhte oyların olmasına rağmen başkan seçilen (Giritlioğlu; 1965: 298-299) İnönü'nün tarihsel kişiliğinden vazgeçmeyecek CHP'yi toparlayacak tek lider olarak kabul edecektir. Hatta sonraki süreçte İnönü'nün bu tarihsel kişiliği ve karizmasını DP eleştirisi bağlamında bir propaganda unsuru olarak kullanacaktır.

1950 Seçimlerinden Sonra Atay Yazını ve Öne Çıkan Yaklaşımlar

1952'de Bedi Faik Akın ile birlikte Dünya gazetesini çıkarmaya başlayan Atay, bu tarihten sonra DP'ye dair eleştirilerini gazetesini aracılığıyla gündeme getirmeye devam edecektir. Hatta Dünya gazetesini, DP iktidarına karşı önemli bir muhalefet odağı olacaktır. Atay, gazetesinin yayın hayatına başladığı bu ilk yıl, Atatürk dönemi hatıralarını da tefrika etmeye başlar. Çankaya'da Atatürk sonrası dönemde yaşananlara tepkisini ortaya koyar. ("Bu Hatıraları Niçin Yazıyorum", Dünya, 3 Mart 1952) 27 Mayıs askeri müdahalesine giden süreçte Dünya gazetesinde DP iktidarına karşı oldukça etkili bir muhalefet sürdürür.

Ele almış olduğumuz dönem bağlamında Atay'ın, DP iktidarına karşı sergilemiş olduğu muhalefette vurgusu ve tonu değişen ancak süreklilik gösterecek olan kavram, söylem yaklaşımlar ve değerlendirmeler mevcuttur. Bu söylemlerden ilki; 1950 seçimleri sonrasında da karşımıza çıkan ancak sonraki yıllar-

da vurgusu ve tonu artarak devam eden, Atatürk ilke ve inkılâplarının korunması, onlardan ödün verilmemesidir. Atay, bu çerçevede DP'yi giderek daha çok eleştirmeye ve hatta inkılâplara "ihamet içinde" olmakla suçlamaya başlar. DP yöneticilerinin muhalefette iken başka iktidarda iken başka davrandığı ifadesi özellikle gelinen noktadan memnuniyetsizliği göstermek için kullanılır. Atay'a göre; DP'nin iktidar dönemi, muhalefet yıllarındaki Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacakları açıklamalarının aslında gerçek olmadığını göstermiştir. ("Gidişat": Dünya 3 Mart 1952; "Gidişat": 11 Mart 1952; "Demokratların Yaklaşan Kongresi": Dünya, 24 Eylül 1954; "Yolu Daraltmayın Genişletin": Dünya, 6 Ocak 1955)¹ "Cumhuriyet değerlerine ihanet içinde olmak" eleştirisi darbe sonrasında daha da yoğunlaşacaktır. En az bu söylem kadar sık karşılaştığımız diğer bir eleştiri de dinin siyasete alet edinilmesi, "din ve mukaddesat istismarcılığı yapılmamasıdır." DP, politikada "dinin riyakâr bir şekilde kullanımına imkân" vermekte eleştirilir. İktidar tutkusu ve hırsı nedeniyle okuma yazma bilmeyen cahil halkın dini duygularını istismar etmekle suçlanır. Bu eleştiri, özellikle 1954 seçimleri öncesi ve 1957'den sonra yoğunluk kazanacaktır. Dinin politikaya alet edilmesi yaklaşımı her iki seçim öncesinin önemli eleştiri konularından biri olur. Atay, bu durumun Türkiye'de belli bir geleneğinin olduğuna ancak bir o kadar da tehlikeli bir ortam yarattığına ısrarla dikkat çeker: "Bizim tarih boyunca memleket işlerini yürütemeyip çıkmaza saplananlar da halkın mukaddesat bağlılığını istismar taktiğine sarılmışlardır." (Çıkmaza Düşenin Sarıldığı", Dünya: 9 Ocak 1956) Bu söylem ve eleştiriler, 1960 darbesi öncesi yazılarında da yoğun olarak karşımıza çıkar. Atay, eleştirdiği bu durumdan kurtulmak için Atatürk inkılâplarına bağlı kalınması özellikle de laiklikten ödün verilmemesi önerisinde bulunur. 1960 darbesi sonrasında 1950 genel seçimleri sonrasında olduğu gibi Atatürk ilke ve inkılâplarının korunmasının aydınların ve politikacıların vazifesi olduğu yaklaşımı yoğun olarak gündeme getirir. ("Gidişat"; Dünya: 4 Mart 1952; "Bu Kararsızlık Sona Ermelidir", Dünya: 10 Mart 1952; "Tehlikeli Bir Kışkırtma", Dünya: 26 Mart 1952;

¹ Konu ile ilgili olarak şu köşe yazılarına da bakılabilir. "Öteberi": Dünya, 9 Ocak 1955; "Her Tenkidci Düşmanımız Değil": Dünya, 12 Ocak 1955; "Devlet Başkanlığı Durumu": Dünya 6 Ocak 1955; "Bir Türlü Dinmeyen Hasretlerimiz": Dünya, 14 Ocak 1956; "Gençlik": Dünya, 16 Temmuz 1956; "23'ler": Dünya 24 Temmuz 1956; "Yolumuz": Dünya 7 Ocak 1957; "Tarih": Dünya 15 Ocak 1957; "Şeref": Dünya, 21 Haziran 1957; "Nutu": Dünya, 22 Haziran 1957; "Gelen Giden": Dünya, 5 Ocak 1958; "İlerlemenin Yeni Bir Deyimi": Dünya, 7 Ocak 1958; "Gidişat": Dünya 22 Nisan 1960; "Onlar Bunlardır Ağaoğlu": Dünya, 2 Haziran 1960; "Yeni Seçimleri Nasıl Yapacağız": Dünya 4 Haziran 1960; "Düşman": Dünya 12 Haziran 1960

“Yolu Daraltmayın Genişletin”, Dünya: 6 Ocak 1955; “Tedavi Edemediğimiz Hastalık”, Dünya: 13 Ocak 1955; “Gedik”, Dünya: 10 Temmuz 1956)²

Atay’ın “dinin politikaya alet edilmesi” eleştirisi bağlamında sık sık tekrarladığı bir yaklaşımda DP’li politikacıların halkı “aldatılmak ve avlanmak” eleştirisi olur. Türkiye’deki ilk çok partili deneyim olan SCF için de benzer eleştirilerde (“Yanlış Hesap”, Hakimiyeti Milliye: 11 Eylül 1930; “Tepeden İnen Dalgalar”, Hakimiyeti Milliye: 17 Eylül 1930; “Muhalefetin Feryadı”, Hakimiyeti Milliye: 2 Teşrinievvel 1930) bulunan Atay’a göre DP ile birlikte politika yeni bir anlam kazanmıştır ve bu yeni anlam da “halkı aldatmak ve avlamaktır.” Aldatılmış halk söylemi bağlamında eğitim meselesi daha önceki yıllarda olduğu gibi bu dönemde de Atay için önemini korur. Okuma yazma bilme oranının düşüklüğü, halkın DP’ye ilgisinde önemli bir neden olarak gösterilir. Cahil halk kolayca aldanabilmektedir. (“Esnafılık”, Dünya: 16 Mart 1952; “Bazı Havadisler Üzerine”, Dünya: 1 Temmuz 1955; “Bu Düşümü Çözmek Lazım”, Dünya: 4 Ocak 1956) DP’nin özellikle kırsal kesimlerden gördüğü ilgi ile bu durum arasında bağlantı kurulur. Atay, bu noktada çağdaş ve laik bir zorunlu ilköğretim sürecinin gerekliliğini ortaya koyarken eğitim ile dönüştürülecek hatta terbiye edilecek halk yaklaşımını bu tarihlerde de koruduğunu görürüz.

DP eleştirisi bağlamında süreklilik gösterecek diğer bir söylem de DP’nin “yanlış, eksik hatta demokrasi ile tezat oluşturacak” demokrasi anlayışidir. Atay’ın konu ile ilgili en temel eleştirisi, DP’nin demokrasiyi “basit bir ekseriyet hâkimiyeti” olarak algılaması şeklinde karşımıza çıkar. Özellikle 1955’ten sonra bu yaklaşımın yanlışlığını ortaya koymak için eleştirisinin dozunu artırarak DP’nin demokrasi anlayışı için “çoğunluk istibdadı” “ekseriyet tiranlığı” ifadelerini kullanmaya tercih eder. Atay’a göre demokrasi “kayıtız şartsız bir ekseriyet hâkimiyeti değil bir haklar ve hürriyetler eşitliğidir” (“Gidişat”: Dünya, 5 Mart 1952; “Bu Kararsızlık Sona Ermelidir”: Dünya, 10 Mart 1952) Atay’ın 5 Mart 1952 tarihli yazısı bu çerçevede son derece önemlidir. Atay, 1952 gibi erken bir tarihte iktidarın demokrasi anlayışını eleştirmek için “ekseriyet tiranlığı” ifadesini kullandığı gibi noktayı “Amerikalıların rüyalarında görseler tiksinecekleri” bir durum yarattığı açıklamasına yer vererek eleştirir. Atay’ın Türkiye’deki rejimin gelmiş olduğu noktanın Amerika’yı rahatsız edebileceği açıklaması aslında ABD ile iliş-

² Ayrıca şu örnekler de bkz. “Muhalefetler”: Dünya, 11 Temmuz 1956; “Eğitim”: Dünya, 24 Haziran 1957; “Metod”: Dünya, 28 Haziran 1957; “Tehlike İcat Etmeyelim”: Dünya, 19 Aralık 1957; “Gidişat”: Dünya, 5 Mayıs 1958; “Gidişat”: Dünya, 12 Mayıs 1958; “Politika”, : Dünya, 2 Kasım 1958; “Bitmeyen Uzun Gece”: Dünya, 2 Ocak 1959; “İleri Geri”: Dünya, 11 Ocak 1959; “Dünden Geriye Bakarken”: Dünya, 30 Mayıs 1960; “Yeni Seçimleri Nasıl Yapacağız”: Dünya, 4 Haziran 1960, “Düşman”: Dünya, 12 Haziran 1960, “Bir Suale Verdiğimiz Cevap”: Dünya, 4 Ağustos 1960

kilerin iyi olduğu bir dönemde DP'yi uyarmak hatta gözdağı vermek için yapılır. Bu açıklama aynı zamanda 1945'deki demokrasi tartışmalarına da göndermedir. Basındaki tartışmalar takip edildiğinde Türkiye'nin demokrasiden yana bir tavır alması gerektiğini savunanların sıklıkla ABD'nin isteğinin de demokratik rejimler olduğu ve Türkiye için de demokrasiden başka yol olmadığı açıklamalarına yer vererek tek parti rejimi savunanları eleştirdikleri görülür. Atay, o yıllarda sık sık kendilerine hatırlatılan ABD faktörünü, DP'ye hatırlatmaktan hatta demokrasiye aykırı davranışları engellemek için bir gözdağı aracı olarak kullanmaktan çekinmez.

DP iktidarının giderek demokrasiden uzaklaşarak otoriterleşmeye başladığı eleştirisi de 1952 gibi erken bir tarihte gündeme gelmeye başlar ancak 1954 seçimleri sonrasında daha yoğun olarak karşımıza çıkar. DP'nin “demokratik bir rejim görüntüsü altında esasen tek partili bir rejim” yaratmaya başladığı yaklaşımı, 1954 seçimleri öncesi ve 1957'den sonra Atay yazınının baskın söylemlerinden bir olur. Atay, DP iktidarını tek partili bir rejime benzetirken tek partili rejimlerin sıkıntılarını ve kusurlarını da sık sık dile getirir. Ancak 1945'e kadarki tek partili dönemi ise ayrı bir yere koyar. O yıllarda “demokratik gelişimin zaman zaman sekteye” uğramasının nedenlerinin “devleti inşa etmek, inkılâpları yerleştirmek ve korumak”, “irtica tehlikesi” gibi hayati öncelikler olduğunu belirtilerek tek partili dönemi ayrıcalıklı bir yer koyar. Özellikle irtica tehlikesi, demokratikleşme yönündeki adımların atılamamasının temel nedeni olarak gösterilir. Oysa DP iktidarı böylesi hayati zorunluluklar yokken “demokratik gelişimin önünün tıkanmaya” çalışmaktadır. DP'nin yola çıkış amaçlarından uzaklaşarak “kendisine ve demokrasiye ihanet ettiği”, “1946-1950 döneminde verilen mücadele ve söylemlerin samimi olduğu ancak DP'nin artık o noktada çok uzakta olduğu” eleştirileri de gittikçe daha sık tekrarlanmaya başlanır. Hatta Atay, DP'nin demokrasiden o denli uzaklaşmış olduğunu göstermek için “tüm eksikliklerine rağmen 46-50 demokrasisine özlem” içinde bulunduğu söylemini geliştirir. Özellikle 1954 seçimleri öncesinde “DP'nin kendisini kanunların üstünde görmesi, muhalefet üzerinde gittikçe artan bir şekilde baskı kurması, seçim öncesi muhalefete eşit imkân verilmemesi, devlet radyosunu tekelleştirmesi” eleştirilen ana temalar olarak karşımıza çıkar. (“Ya Bizde Olsa”, Dünya: 4 Ocak 1955; “Bazı Havadisler Üzerine”, Dünya: 1 Temmuz 1955; “Niçin Karanlıktan Kurtulamıyoruz”, Dünya: 8 Aralık 1955; “Son Günlerde Olup Bitenler”, Dünya: 8 Aralık 1955; “İç Buhranları Yatıştırmanın Çareleri”, Dünya: 3 Ocak 1956; “Bu Düşümleri Çözmek Lazım”, Dünya: 4 Ocak 1956; “Meselenin Etrafında Dolaşıyoruz”, Dünya: 10 Ocak 1957; “Tarih”, Dünya: 15 Ocak 1957; “Murakabe”, Dünya: 23 Ocak 1957; “Mahrumiyet Rejiminden Çıkmak”, Dünya: 20 Ağustos 1957)

Atay, aynı zamanda demokratik bir rejimin yerleşebilmesi için gerekli olan ön koşulunun ne olduğu üzerinde de durur. 1952 yılından itibaren Atay yazınında konu ile ilgili olarak iki durum ön plana çıkar: Seçim yasasının değişmesi ki nispi temsili sistem önerisinde bulunur ve demokrasinin güvence altına alınması için Anayasada önemli tadillerin yapılmasıdır. (“Zor Rejimi Bir Türü Değildir”: Dünya, 13 Mart 1952) Bu iki alanda yapılacak olan düzenlemeler, demokrasinin gerçek anlamda yerleşmesini sağlayacak ilk ve öncelikli adım olarak değerlendirilir. Mevcut seçim sisteminin muhalefetin yaşamasına izin vermemesi en önemli problem olarak ele alınır. Özellikle 1954 Seçimleri sonrasında bu durum daha yoğun olarak işlenir. Zira mevcut seçim yasası ciddi bir temsil sorunu yaratmış olması bakımdan demokratik bir rejimin yerleşmesi noktasında büyük bir engel olarak görülür. (“Kapanmayacaksa Açmak Lazım”, Dünya: 4 Nisan 1956; “Zor Rejimler”, Dünya: 3 Ocak 1957, “Tehlike Günleri”, Dünya: 4 Ocak 1957; “yazılanlar Değil Yapılanlar”, Dünya: 30 Ağustos 1957; “Yeni Seçimlere Giderken”, Dünya: 7 Eylül 1957; “İkinci Tehlikeyi Önlemek”, Dünya: 14 Eylül 1957)

Atay’ın gündemini yoğun bir şekilde DP’nin hızla demokrasiden uzaklaştığı eleştirisinin işgal ettiği günlerde yayınlamış olduğu “Mısır Buhranının İç Yüzü” başlıklı köşe yazısındaki bazı açıklamaları oldukça anlamlıdır. Mısır’daki sorunun kaynağına dair yapılan “milli hâkimiyet rejimlerinin halk nazarında meşruiyetlerini kaybetmeleri” vurgusu adeta özenle seçilmiştir. Aynı şekilde “halkın mevcut rejimden soğumasının ve rejimin itibarsızlaşmasının” gerekçeleri de bir o kadar özenle seçilmiştir. “İstismarcılık, rüşvet ve menfaat pazarlıkları” (Mısır Buhranının İç Yüzü”, Dünya: 30 Nisan 1954)³ Atay’ın Mısır’da yaşananların nedenleri arasında sıraladığı olumsuzluklar, DP’ye yönelttiği eleştirilerinde sık sık ele aldığı konulardı. Bu bakımdan da oldukça dikkat çekiciydi. Aslında Atay, Mısır’daki gelişmelere dair yaptığı değerlendirmeler üzerinden DP iktidarının gelmiş olduğu noktanın vahametini göstermek ister.

1954 ve 1958 Genel Seçimleri Sonrasında Atay Yazını ve Temel Meseleleri

DP’nin zaferi ile sonuçlanan 1954 seçimi sonrasında (Geçiş Sürecinde Türkiye, 1987: 113-151) Atay yazınına gayet soğukkanlı bir tavrın hâkim olduğu görülür. DP’nin başarısının kaynağı; “söylemlerinin halkta karşılık bulması” üze-

³ Atay’ın İstismarcılık, Rüşvet ve Menfaat pazarlığı olarak belirttiği olumsuz durumlara dair DP için yapmış olduğu eleştiriler için şu örnekler bakılabilir. “Bazı Havadisler Üzerine”, Dünya: 1 Temmuz 1955; “Son Günlerde Olup Bitenler”, Dünya: 8 Aralık 1955; “Bu Düşümü Çözmek Lazım”, Dünya: 4 Ocak 1956; “Karar Vermek Zamanı”, Dünya: 11 Ocak 1956; “Otoritenin Ters Yüzü”, Dünya: 2 Ocak 1958)

rinden açıklanır. Hatta Atay, bazı DP'li politikacıların seçimler sırasında yapmış oldukları “mukaddesat istismarcılığına dair kendilerine gelmiş olan şikâyetlere rağmen” bunların da sonucu etkileyecek içerikte olmadığını belirtir. Bu açıklama oldukça önemlidir. Zira 1954 seçimlerine kadar DP ve onun özellikle kırsal kesimdeki etkisi ağırlıklı olarak “mukaddesat istismarcılığı” yapılmış olmasına bağlanırken 1954 seçimleri sonrasında bu eleştiri terk edilirse de daha ılımlı bir tavır sergilenecek DP söylemlerinin halkta karşılık bulması durumuna dikkat çekilir. Atay, CHP'nin seçimleri kaybetmiş olmasının nedenini de “DP'ye seçimleri kaybettireceğini kandiği sebeplerin geniş halk yığınlarına işlememiş ve ya onlarca benimsenmemiş olması” şeklinde açıklar. (“Ben de Bir Rapor Vereyim”: Dünya, 11 Mayıs 1954) CHP'nin seçimlerdeki başarısızlığını söylemlerinin halkta karşılık bulmamış olması üzerinden açıklar. Bu tespit gayet sağlıklı bir tespittir. Zira Feroz Ahmad'ın da belirttiği gibi CHP'nin özellikle özgürlük ve güvenliğin olmadığı yönündeki seçim öncesi propagandası kendisini dört yıl önceye nazaran daha güvende hisseden ortalama vatandaş tarafından pek ciddiye alınmamıştır. (Ahmad; 2007: 75)

Atay, seçim sonuçları karşısında daha ılımlı bir tavır takırsa da rahatsızlığını da dile getirir. Kendisinin seçim öncesinde iktidar değişimini öngörececek bir açıklamada bulunmadığını seçim sonuçlarından rahatsızlığının nedenini; “muhalefetin temsil gücünün azalması” olduğunu söyler. Kendisinin seçim propagandası kapsamında muhalefetin temsil gücünü artırmak için çalıştığını yazar. Bu nedenle de seçim sonrasında oluşan yeni meclisi, “zayıf ve eksik” olarak değerlendirir. Muhalefetin cılız kalmış olmasını ise “hayra yorumlanacak” bir durum olarak görmez. Seçim sonrasında temel meselesi ise, “DP'nin geçen devredeki tutumunu devam ettirip ettirmeyeceği” olarak belirlenir. (“Seçim Bitti”, Dünya: 4 Mayıs 1954; “İşte En Acı Misali”, Dünya: 6 Mayıs 1954; “Gidişat”, Dünya: 6 Mayıs 1954; “Gayretkeşlik Kimlerden Geliyor”, Dünya: 7 Mayıs 1954)

Ancak seçim sonrasındaki bu ılımlı ve bir bakıma sağlık değerlendirmeler bir müddet sonra terk edilerek üslup sertleşecektir. 1954 seçimleri sonrasında yoğun olarak gündeme getirilen eleştiriler; “memlekette huzur ve güven kalmadığı, memleketin idari yapısına büyük zarar veren bir idarenin iş başında olduğu, vatandaşlara eşit muamele yapılmadığı, iktidarın gün geçtikçe partizanlaştığı, bürokrasinin sıkı denetim ve kontrol altında tutulduğu, bu zihniyetin Millet Meclisinin de çalışmayı imkânsız hale getirdiği” gibi başlıklar altında toplanabilir. Atay, 1954 seçimleri sonrasında DP iktidarını ve gelmiş olduğu noktayı eleştirmek için “partizanlık” ya da “partizanlık rejimini” ifadelerini yoğun olarak kullanır. (“Sekiz Yıl Neyi İspat Etti”: Dünya, 12 Haziran 1954; “Yaş Haddi Düşünülmeyecek Meslekler”: Dünya, 19 Haziran 1954; “Niçin Karanlıktan Kurtulamıyoruz”, Dünya: 8

Aralık 1955; “İç Buhranları Yatıştırma Çareleri”, Dünya: 3 Ocak 1956; “Bu Düşümü Çözmek Lazım”, Dünya: 4 Ocak 1956; “Yazılanlar Değil Yapılanlar”, Dünya: 30 Ağustos 1957)

Demokratik bir rejim için “muhalafetin gerekliliği” ve demokratik rejimlerin asli unsurları olduğu” söylemi de DP’nin muhalafet üzerindeki baskısını eleştirmek amacıyla kullanılan bir söylem olarak karşımız çıkar. Bu bağlamda iktidarın muhalafetten rahatsız olduğu yaklaşımı canlı tutularak durum eleştirilir. Atay’a göre bir muhalafeti tehlikeli kılabilecek olan nedenler; “meşruiyetsizlik, isyan tahriklerinde ve komplo hazırlıklarında bulunması ve nizam düşmanı olmasıdır.” Oysa mevcut muhalafet böylesi bir durum içinde değildir. Bu bakımdan da DP’nin muhalafetten rahatsız olması “tamamen demokratik zihniyetten uzak olması, otoriter bir tavır tercih etmesi ve gittikçe bir tek parti zihniyetinin hâkim olmaya” başlamasına bağlanır. (“Gidişat”, Dünya: 4 Ocak 1955; “Siyasi Ahlak Bozukluğu”, Dünya: 7 Ocak 1955; “Kara Vermek Zamanı”, Dünya: 11 Ocak 1956; “Meselenin Etrafında Dolaşıyoruz”, Dünya: 10 Ocak 1957; “Zabıta Tedbirleri”, Dünya: 23 Kasım 1957)

Muhalafetin gerekliliği ile birlikte ele alınan iktidarın muhalafete tahammülsüzlüğü hatta muhalafeti bir tehdit olarak görmesi eleştirileri, aynı zamanda 1954’den sonra gündeme getirilmeye başlanan “ordudaki huzursuzluk ve komplo” söylentileri ile de ilgilidir. Bu tarihlerde özellikle Ortadoğu’da bazı gelişmeler gündemdedir ve Atay da köşe yazıları ile bu gelişmelere dikkat çektiği gibi iktidarın muhalafete yaklaşımını da eleştirir. (“Yeni İktidar İçin Yeni Yol”, Dünya: 7 Mayıs 1954; “Şûûn”, Dünya: 9 Mayıs 1954; “Gidişat”, Dünya: 10 Mayıs 1954; “İnsaf Denen Bir Şey de Vardır”, Dünya: 12 Mayıs 1954; “Radyo Skandalına Dair”, Dünya: 17 Mayıs 1954; “Biraz Daha Seviyeli Olalım”, Dünya: 18 Mayıs 1954; “Yeni menderes Kabinesi”, Dünya: 20 Mayıs 1954; “Meclis Son Hak Kapısıdır”, Dünya: 21 Mayıs 1954; “Şifa Bulmayan Hastalığımız”, Dünya: 22 Mayıs 1954) Atay, 1954’ten sonraki yazılarında sık sık; “Türkiye’deki muhalafetin meşruiyetten başka bir şey istememekte ve meşru seçim savaşlarından başka hiçbir iktidar yolu aramamakta” olduğu açıklamasına yer verir. Atay’a göre iktidar komplo iddiası ile “daralan yolu daha da daraltmakta hatta kapatmak” istemektedir. DP’nin gittikçe demokrasiden uzaklaşmasına karşın muhalafetin bir komplo içinde olmadığını savunan Atay, kendilerinin de böylesi bir yaklaşıma sahip olmadıklarını belirtmiş olmasına rağmen bir gerçeği hatırlatmadan da yapamaz: Otoriterleşen sistemlerin “gizli cemiyetler ve komiteler devrine” neden olacağıdır. (“Ciddi Olmak Sırası Gelmişken”, Dünya: 5 Ağustos 1954; “Gidişat”, Dünya, 4 Ocak 1955) DP’nin muhalafete karşı sergilediği tahammülsüzlük, demokrasi ile DP’nin demokrasi anlayışı arasındaki çelişkinin ürünü olarak değerlendirildiği gibi ordu içindeki gizli yapılanmalar ve komplo iddiaları da “ifratçı Partizanların

uydurması” olarak değerlendirilir. (“Birinci Sayfalar Hakimiyeti”, Dünya: 9 Eylül 1957, “İkisinin de Tarif Edilmesi Lazım”, Dünya: 13 Eylül 1957, “İkinci Tehlikeyi Önlemek”, Dünya: 14 Eylül 1957) 1957 seçim kampanyasında bu açıklamalar yoğun olarak kullanılır ve iktidarın amacı; “korku üreterek halkı meşgul edip ekonomik sıkıntıların arttığı ortamda gündem değiştirmek” olarak gösterilir. (“Tarih”, Dünya: 15 Ocak 1957; “Hata”, Dünya: 21 Ocak 1957; “Murakabe”, Dünya: 23 Ocak 1957; “Mahrumiyetler Rejiminden Çıkmak”, 20 Ağustos 1957)

1954 seçimleri sonrasında Atay yazınında giderek daha çok yer alacak olan diğer bir eleştiri konusu da ekonomik durum olur. 1954 seçimleri sonrası yazılarda ekonomik durumun kötüleşmesi, hızla büyüme siyasetinden vazgeçilmesi, özellikle de orta ve düşük gelirli insanların geçim sıkıntıları, maaşlı ve ücretlilerin sıkıntıları, yapılan zamanlar Atay’ın gündemini oluşturur. Ekonominin kötüye gitmesi, DP’yi destekleyen ortalama vatandaşa ulaşılabilecek bir kapı araladığı için konu ile ilgili eleştiriler bu kesimlerden karşılık bulabiliyordu. Bu bakımdan da Atay yazınında gittikçe daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkan söylem, mevcut iktidarın ekonomik politikalarının eleştirisi olur. (“Zam Havadisleri Üzerine”, Dünya: 3 Ocak 1955; “Dar Geçidin Politikası”, Dünya: 26 Haziran 1955; “Kalkınmada İlk Esas”, Dünya: 2 Temmuz 1955; “Hükümetin Tebliğine Dair”, Dünya: 5 Temmuz 1955; “Orta ve Az Kazançlıların Geçimi”, 22 Temmuz 1955; “Beş Kuruş”, Dünya: 5 Ocak 1957; “Anlaşmazlığın Bazı Esasları”, Dünya: 3 Aralık 1957; “Bu Bir Yaptırma Çaresi”, Dünya: 6 Mayıs 1958)

1957 seçim sonuçları (Geçiş Sürecinde Türkiye, 1987: 112-151) Atay’ı umutlandırır. Seçim öncesinde olduğu gibi sonrası yazılarında da muhalefetin vermiş olduğu zor ve eşit olmayan mücadeleye rağmen muhalefetin temsil gücünün artmış olmasına dikkat çekilerek muhalefetin başarısı ön plana çıkarılır. Hatta şartlar farklı olsa idi sonucun daha farklı olacağı yönünde imalarda bulunulur. Muhalefetin bir önceki döneme göre mecliste daha yoğun olarak yer alması Atay’ın nazarında meclisin konumunu da değiştirmiştir. Bu bakımdan da Atay, 1957 seçimi sonrasında oluşan meclisi daha “asil” bulur. Muhalefetin başarısının önemli nedenlerinde biri, fikir ve iş adamlarının desteğini kazanması olarak gösterilir. Seçim sonuçlarının en açık ifadesi ise, DP’nin özellikle “mali ve iktisadi politikalarının millet çoğunluğu tarafından tasvip edilmemekte olmasıdır”. Seçimler şunu göstermiştir: “iktidar tuttuğu yolda ısrar ederse gelecek seçimleri kaybedecektir.” Atay ilk defa bu derece açık bir şekilde DP’nin iktidarı kaybetme ihtimalinden bahsettiği gibi iktidarın geleceğinin “uygulamalarına bağlı” olduğu uyarısını yaparak “hoşnutsuzlukların baskı tedbirleri ile engellenemeyeceği” hakikatini hatırlatır. (“Demokrasiyi Soysuzlaşmaktan Kurtarmak”, Dünya: 9 Ekim 1957; “Son Seçimler Üzerine”, Dünya: 30 Ekim 1957)

9 Subay olayından sonra (Ocak 1958) iktidar ve muhalefetin ve basının gündemini ordu içindeki huzursuzluğun ve bir darbe ihtimalinin almaya başlaması (Aydın-Taşkın; 2014: 61; Ahmad, 2007: 188-192) ile Atay da doğal olarak köşe yazılarında konuyu ele alır. Durum karşısında “iktidar değişiminin meşru yolu olarak seçimi” ön plana çıkarır. İktidarın “serbest ve dürüst seçimler yolu” ile değişmesini savunan Atay, bunun dışındaki herhangi bir yolun ve yöntemin demokratik bir rejim ile uyuşmayacağını yoğun bir şekilde vurgular. Hatta İnönü ve CHP adına da konuşur. Ne partinin ne de İnönü’nün “seçim dışı herhangi bir yöntemle bir iktidar değişimi” istemediği savunusunu yapar. Ancak en az seçim vurgusu kadar yoğun bir şekilde dikkat çekilen durum da bu meşru yolda bazı pürüzler bulunduğu olur. Özellikle “seçim sistemindeki sorunlar” ve “seçim güvenliği meselesi” seçimler bağlamında en önemli problemler olarak gösterilir. DP’nin bu iki büyük problem karşısındaki tavrı seçimlerle ilgili problemlerin “ısrarla halledilmediği ve yanlışlıklarda diretilmediği” şeklinde ortaya konularak eleştirilirken bizzat bu tavrın “komplo yaklaşımları ve darbe söylentileri” üzerinde etkili olduğu iddiasında bulunulur. Konu ile ilgili yazılarda DP’nin tuttuğu yolun yanlışlığı özellikle Nasır ve Mısır tecrübesi üzerinden de gösterilmeye çalışılır. Bu nedenle de iktidar biran önce önlemler alması konusunda uyarılır. (“Doğru Yol Vardır”: Dünya, Mart 1958; “Hayır Bu Bir Türü Olur”: Dünya, 28 Mart 1958; “Rejimin Başlıca Meselesi”: Dünya, 4 Nisan 1958) Irak devrimi ile ilgili yazılarda da meseleye dair değerlendirmelerde bulunan Atay, komplo ve darbe girişimi iddialarını eleştirerek tekrar seçimlere işaret etse de bu açıklamaların hemen ardından DP’nin tavrı nedeniyle bu meşru yolda gündeme gelen problemlere dikkat çeker. Tam bu noktada demokratik rejimler için asıl tehlikenin aslında Irak ve Mısır da olduğu gibi iktidarın otoriter tavrı olduğu uyarısında bulunur. Zira Atay, ağırlıklı olarak Irak ve Mısır da yaşananlara dair değerlendirmelerde bulursa da aslında yaşananlar üzerinden DP iktidarına dair eleştirilerini gündeme getirmek ister. Bu bağlamda öne çıkarılan temel eleştiri; DP iktidarının “kendisini anayasadan üstün görmesi ve anayasayı ihlal etmesidir.” Atay’ın esas kritik açıklaması bu durumu “bir rejimi zora sokan ve halkı ihtilale sevk eden” en önemli neden olarak belirtmesidir. (“Rahatın Maddisi ve Manevisi”: Dünya, 6 Eylül 1958; “Haksız İsnadlar Karşısında”: Dünya:1958; “Demokrat Partide”, Dünya: 6 Ocak 1959; “İki Baskıda Korkutmalı”, Dünya: 9 Ocak 1959; “Neden Bu Korku ve Telaş”, Dünya: 28 Şubat 1959, “Düzenin Sertliği Yumuşaklığı”, Dünya: 3 Mart 1959) 1960 darbesine giden süreçte bu eleştiri Atay yazınında baskın bir söylem olarak karşımıza çıkar. Atay’ın Irak ve Mısır’daki gelişmelerle ilgili yazıları iktidar için rahatız edicidir. Zira bu yazılar nedeniyle yargılanır da.

Atay'ın 1960 askeri müdahalesi öncesi yazılarında öne çıkan eleştiriler; ekonomik durumun kötüleşmesi, bürokrasinin içinde bulunduğu durum, anayasa ihlalleri, partizanlık rejiminin artarak devam etmesi, yolsuzluklar ve rüşvetin önlenememesi gibi konular üzerinde gündeme getirilir. İktidarın içinde bulunduğu durum için “çöküntü” ifadesi kullanılır. Ülkede gittikçe “ağırlaşan ve kök salan bir huzursuzluktan” ısrarlı bir şekilde bahsedilir. Durumun sorumlusu olarak ise DP yöneticilerini kuşatan “partizanlık rejimi zihniyetini” gösterilir. Özellikle 1957 seçimleri sonrasında başlamakla birlikte 1960'da yoğunlaşan bir şekilde Bayar-Menderes çizgisi için “partizanlık rejimi” ifadesi kullanılır. Bu zihniyetin en temel iki özelliği olarak ise; iktidarda kalmak için “murakabe ve tenkid” imkânlarını ortadan kaldırmak ve “muhalafeti susturmaktır” gösterilir. Muhalefetin sürekli olarak “komitacılık” ve “komplo” içinde olmakla itham edilmesinin nedeni de aslında bu zihniyete aranır. Gerçekte böyle bir durumun olmadığı, bu tarz söylemlerin amacının muhalafeti susturmak ve baskı altında tutmak olduğu yaklaşımı kamuoyu ile paylaşılır. Muhalefetin arzusu ise Atay'ın kaleminden Meşrutiyet döneminin bayraklaşan “hürriyet adalet ve musavvat” olarak belirtilir. (“Rejimin Başlıca Meselesi”, Dünya: 4 Nisan 1958; “Ne Aşağı Ne Orta Ne Yukarı”, Dünya: 15 Nisan 1958; “Hekimimizi Kapımızdan Çevirmeyelim”, Dünya: 15 Temmuz 1958; “Manevi Çöküntüyü Durdurmak”, Dünya: 1 Nisan 1960; “Gidişat”, Dünya: 2 Nisan 1960; “Şu Garabetler Dünyası”, Dünya: 5 Nisan 1960; “Gidişat”, Dünya: 6 Nisan 1960; “Gittikçe Ağırlaşan Durum”, Dünya: 7 Nisan 1960)

Atay'ın üslubunu daha da sertleştirecek gelişme erken seçim ihtimalinin belirmesi ile birlikte başlayan mitinglerde CHP ve İnönü'ye karşı yapılan engellemeler ve protestolar olur. (Ahmad, 2007: 73-90; Ahmad, 1976: 206-207) Atay, konu ile ilgili yazılarında yaşananların aslında iktidarın muhalafete tahammülsüzlüğünün ve onu susturmak isteğinin yansıması olduğu yaklaşımını canlı tutarken İnönü ve onun tarihsel kişiliğini de ön plana çıkararak hayli etkili bir seçim propagandası yapmış olur. İnönü için “Milli Mücadele döneminin, düzenli ordunun ve Lozan'ın kahramanı” ifadeleri oldukça yoğun bir şekilde kullanılır. Yaşanılanlar adaletsizlik ve anayasa ihlallerinin geldiği son nokta olarak gösterildiği gibi asıl problem de “Bu memlekette ne ihtilalci muhalafet vardır. Ne de ihtilalcılığı tahrik eden basın! Bu memlekette havayı bulandıran tek amil, kanunsuz partizanca baskılardır.” (“Soruşturmayı Açık Yapınız”, Dünya: 9 Nisan 1960; “Pazar Konuşması”, Dünya: 10 Nisan 1960; “Tertiplerin Hedefi Bu İdi”, Dünya: 12 Nisan 1960; “Peşin Hükümlü Tebliğler”, Dünya: 14 Nisan 1960) şeklinde ortaya konulur. Zira artık Atay yazınında karşımıza çıkan yaklaşım; “demokrasinin sadece DP'nin isminde kaldığı “şiddetin şiddet doğurmaktan başka bir işe yaramadığı ve tarihin bu durumu ispat ettiği” olur. Bu uyarılar aslında gerilimin bir o kadar yüksek olduğunu

göstermesi bakımından son derece önemlidir. “Demokratları iktidara getirmek için tek çare olduğu zaman hepsi demokrasi aşığı olanlar, şimdi bu halk demokratlardan kurtulmak için tek meşru çare kaldığı için demokrasi düşmanı kesilmişlerdir.” (“Bir Tezat Üzerine Düşünceler”, Dünya: 10 Mayıs 1958;) Artık bizzat DP’nin kendisi “demokrasi düşmanı” olarak ilan edilir. (“Şiddet ve Baskı Yolu”, Dünya: 15 Nisan 1960; “Gidişat”, Dünya: 16 Nisan 1960; “Şu Gurbette”, Dünya: 17 Nisan 1960; “Bizim Tarihi Vazifemiz”, 20 Nisan 1960; “Gidişat” Dünya: 22 Nisan 1960; “Dört Değil 40 Yıl”, Dünya: 23 Nisan 1960) Üslubun son derece sert olduğu bu yazılar aslında bir bakıma darbenin ayak sesleri gibidir.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasındaki Atay yazınında öne çıkan durum; darbenin haklı gerekçelerini ortaya koymak kısacası darbenin meşruiyetini kanıtlamaktır. Atay’ın darbe sonrasındaki ilk yazısı 28 Mayıs 1960 tarihlidir ve “Ordu Vazife Başında” başlığını taşır. Kardeş kavgasına son vererek tarihi bir görevi yerine getiren muzaffer Türk ordusu, büyük bir buhranı önleyerek ülkeyi uçuruma sürüklemekten kurtaran kahraman olarak gösterilir. Atatürk Türkiye’sinin ufuklarını karartan büyük tehlikenin” önüne geçilmiştir. Darbenin gerekliliği özellikle DP iktidarının başka bir yol bırakmaması, seçimler üzerinde yapılan engellerle sandığın kapaması ve anayasaya aykırı uygulamalara dikkat çekilerek gösterilmek istenir. Darbenin gerekliliği ortaya konulurken diğer yandan da beklentiler ortaya konulur. Atay darbeden beklentisini “demokratik bir Atatürk rejiminin temellerinin atılması” şeklinde gündeme getirir. Zira yeniden kurulacak olan demokratik rejimin olacağı gibi Atatürk ilke ve inkılâplarının korucusu artık ordu özellikle de Milli Birlik Komitesi gösterilir. (“Gelip Giden”, Dünya: 29 Mayıs 1960; “Dünden Geriye Bakarken”, Dünya: 30 Mayıs 1960; “Devri Sabık”, Dünya: 5 Haziran 1960; “Geçmiş ve Gelecek”, Dünya: 9 Haziran 1960; “Fikir ve Hürriyet Şehitleri”, Dünya: 10 Haziran 1960, “Düşman”, Dünya: 12 Haziran 1960; “Orgeneral Gürsel ve Arkadaşları”, Dünya: 24 Haziran 1960)

Atay, darbe ifadesini kullanmayı tercih etmez. Onun yerine “ihtilal, inkılap, milli inkılap devri ya da aydınlar ihtilali” gibi kavramları kullanır. Atay’a göre Türk ordusu yapmış olduğu ihtilal ile “ikinci milli kurtuluş devrini” açmıştır. Darbe sonrası Atay yazınında belirgin bir yaklaşım da Türkiye’deki darbenin Mısır ve Irak’taki darbelerden ayır bir yere konulmasıdır. “Şerefli Türk ordusu bir dikta rejimi kurmak için değil Anayasa ve insan hak ve hürriyetlerini çiğneyen bir partizanlık diktası rejimine nihayet vermek üzere harekete geçmiştir” (“Seçim Kanunu ve Anayasa”, Dünya: 1 Haziran 1960; “Satılık Vicdanlar Sergisi”, Dünya: 3 Haziran 1960; “Yeni Seçimleri Nasıl Yapacağız”, Dünya: 4 Haziran 1960) Ordunun geçici bir süre için yönetime el koyduğu söylemi de sıklıkla tekrarlanarak kamuoyu oyu ile paylaşılır.

Yassıada yargılamalarını yakından takip eden hatta duruşmalara katılarak gözlemlerini gazetesinde paylaşan Atay, sürecin “öç alma değil ama bir hesap verme” mantığı ile sürdürülmesi gerektiğini ve “mesullerin bu hesabı vermesi gerektiğini” savunur. Bu söylem yargılamalarla ilgili tüm yazılarda belirgin bir şekilde öne çıkarılırken aslında bir bakıma alınacak olan kararlara da kamuoyu hazırlanmak istenir gibidir. Atay bu noktada “1946-1950 zihniyetinde olan ve demokrasiye inanan demokratlar ile 1954-1957 dönemi demokratlar” ayrımını gündeme getirir. İlk dönem demokratlarını samimi ve ikinci dönem demokratları tarafından aldatılanlar olarak değerlendirir. Bunlar aynı zamanda partileri ile yollarını da ayırmış olanlardır. Hatta Atay, darbe sonrasındaki süreçte bu ilk dönem demokratları ile yola devam edilebileceğini de belirtir. Bu sakıncasız birinci gruba karşın ikinci grup demokratlar ise, yaşananların sorumluları olarak öne çıkarılır. Sakıncalı grupta yer alan demokratların hesap vermesinden yana olan Atay, bu grupta yer alan demokratların temiz bir maziye sahip olmadıklarını bu nedenle de siyasal hayatta yer almamaları gerektiğini savunur. Bu değerlendirmelerle birlikte karşımıza çıkan diğer bir yaklaşım da Yassıada yargılamalarından “herhangi bir iktidarın yeniden anayasa ihlallerine yeltenmesini ve ülkeyi dar boğaza sürüklemesini” engelleyecek nitelikte bir kararın çıkması yönündeki açıklamalar olur. Atay, “eski yolu tutacak olanlar için ders mahiyetinde” kararlar alınması gerektiğini savunur. Tabi Atay’ın kastı idam kararı değildir ancak bir o kadar da önleyici tedbirler alınmasını ister. (“Öç Alma: Hayır Hesap: Evet”, Dünya: 31 Mayıs 1960; “Dağ Başında Bir Köylü”, Dünya: 11 Haziran 1960; “Siyasi Partiler Meselesi”, Dünya: 21 Haziran 1960; “Acı Bir Karşılama”, Dünya: 25 Haziran 1960; “Demokrat Parti Meselesi”, Dünya: 29 Haziran 1960; “Yassıada”, Dünya: 10 Temmuz 1960; “6-7 Eylül Hesabı”, Dünya: 19 Temmuz 1960; “Gidişat”, Dünya: 1 Ağustos 1960, “Yayınlanan Vesikalara Dair”, Dünya: 13 Eylül 1960; “Demokrat Partinin Sonu”, Dünya: 1 Ekim 1960; “Tarihi Günlere Doğru”, Dünya: 13 Ekim 1960, “Gidişat”, Dünya:14 Ekim 1960, “Yassıada”, Dünya: 30 Ekim 1960)

Atay’ın MBK komitesine ilk eleştirisi 147’likler olayı nedeniyle olur. Üvey kızı Mina Urgan da üniversiteden uzaklaştırılan isimler arasındadır. Atay, MBK’nin almış olduğu bu kararı üniversiteden uzaklaştırılan pek çok isme “haksızlık yapıldığı ve kulaktan dolma haberlerle” hareket edildiği açıklaması ile eleştirir. 147’likler meselesi çözülmünceye kadar konu Atay’ın gündemindeki yerini koruyacaktır. Özellikle 14’ler olayının ortaya çıkması ve tasfiyenin yapılmasından sonra Atay, 147’likler olayının arkasında 14’lerin bulunduğu söylemini gündeme getirerek MBK’nin itibarını korumaya çalışır. 14’lerin tasfiyesini son derece önemli bir karar olarak değerlendiren Atay aynı zamanda durumu MBK’nin başarısı ve demokratik bir rejimin yerleşmesi konusundaki samimiyetinin de göstergesi olarak

değerlendirir. 14'ler Atay yazınında darbe sonrasında rahatsızlık yaratan karar ve uygulamaların neden olarak gösterilir. ("Üniversite Tasfiyesine Dair", Dünya: 31 Ekim 1960) MBK'nin imajını korumak ve tazelemek de Atay yazının önemli konularından biri olarak karşımıza çıkar. 14'lerin tasfiyesi bu amaç için Atay'a uygun bir malzeme olur. MBK'nin rejimin normalleşmesi yolunda almış olduğu her karar Atay tarafından komitenin samimiyetinin göstergesi olarak kamuoyuna sunulur. MBK'nin hareket felsefesi olarak "kamu yararını gözetmek, halktan yana olmak" gibi ifadeler kullanılır. ("İyi Niyet Olunca", Dünya: 2 Kasım 1960; "Üniversite", Dünya: 20 Kasım 1960; "14'ler Meselesi", Dünya: 1 Nisan 1961)

Atay yazınında dikkat çeken bir durum da askeri idare sonrasındaki süreçte siyasette yer alacak olan DP'lilere dair yapmış olduğu değerlendirmelerdir. Bu noktada en temel yaklaşım, "1945 zihniyet ve ruhuna sahip olmak" şeklinde ortaya konulur. Hatta Atay, DP'lilerin yeniden siyasette yer almaları için bazı önerilerde bulunur. Bunlardan ilki; "DP ve zihniyetini muhaliflerden daha ağır bir şekilde eleştiren bir beyanname yayınlamaları işe başlamalıdır." Atay'ın kriteri bellidir. Siyasi bir hortlamanın olmamasıdır. Bu noktada MBK'ni eleştiren Atay, 27 Mayıs inkılabının en büyük kusurunun "DP'yi Yeniçeri Ocağı gibi temdir etmemiş olması" olarak gösterir. Zira henüz ihtilalin yılı olmadan "menhuz menderes devrini tekrar vadeden" bir partinin ortaya çıkmasına neden olduğu eleştirisini yapar. Atay, henüz işin başında Adalet Partisi'ni DP zihniyetini devam ettirdiği için rejimin geleceği noktasında tehlike olarak görürü ve gösterir. Aslında bu tavır, DP iktidarının muhalefete sergilediği ve kendisinin de eleştirdiği tavidan pek farklı değildir. Hatta Atay, DP'nin devamı olarak gördüğü partileri eleştirmek için "kuyruk" ifadesini kullanır. "Önceki devrin hastalıklarını taşıdıklarından" demokratik rejimin geleceği için tehlikeli gösterilen yeni partilere bizzat Yassıada duruşmaları üzerinden gözdağı verilir. Atay'ın tavrı son derece ilginçtir. Zira adeta bir yargıç gibi davranan Atay, Yassıada'da yargılanmayan DP'lileri gazetesi aracılığıyla yargılar gibi davranır. Hatta bu isimlerin yola devam etmesi için yapmaları gerekenleri "Atatürk devrimciliğine ve yeni anayasa prensiplerine sınıksız bağlı olduklarını açıklamaları, son 10 yıllık Menderes rejimini suçlu bulduklarını, kovuşturmaların haklı ve zaruri olduğunu söylemeleri, yassıada'da verilecek hükümleri gözden geçirmek gibi herhangi bir niyetleri olmadığını açıklamaları" şeklinde maddeler halinde belirler. ("Bir Düşmanlığın gerçek Manası", Dünya: 22 Aralık 1960; "Demokratın da Vazifesi Vardır", 2 Ocak 1961; "Yeni Bir Geleceğin Kapısı"; Dünya: 6 Ocak 1961; "Bu da Bir çeşit Oy Toto", Dünya: 18 Ocak 1961; "Temsilciler Meclisinden Beklediğimiz", 20 Ocak 1961; "Köyde Menderes Masalları", Dünya: 24 Ocak 1961; "Üçüncü Partinin İlk Vazifesi", Dünya: 28 Ocak 1961; "Siyasi Horlama İstemiyoruz", Dünya: 31 Ocak 1961; "Suçu

Olan ve Olmayan”: Dünya, 27 Nisan 1961, “Bu Kafa Değişmez”, Dünya: 4 Nisan 1961; “Suçu Olan ve Olmayan”, Dünya: 27 Nisan 1961)

Atay, yeni seçim sistemini olduğu gibi anayasayı da “yaşananlara tekrar imkan vermeyecek önlemler” olarak değerlendir ve savunur. Özellikle anayasa “Atatürk ilkelerinin anayasal güvence altına alınmasını sağlaması yaklaşımı ile kamuoyuna sunulur. Ordu yeni anayasanın da “koruyucu” olarak öne çıkarılır. Atay’ın anayasa referandumunda ortaya çıkan karşı oylar için yapmış olduğu değerlendirmeler son derece önemlidir. Atay, karşı oyları “DP kalıntıları ve kuyrukların menfi tesiri” üzerinden açıklar. Bu noktada bir kez daha MBK’ne yapmış olduğu eleştiriyi yineler: “27 Mayıs ihtilali eski demokrat il ilçe ve bucak kadrolarının olduğu gibi siyasi faaliyete geçmelerine imkan vermekle hata etmiştir. Bunlar Mendersin suç ortakları idiler. Bunlar bir öç hareketine girişmişlerdir.” (“Maskeleri Düşse Bile”, Dünya: 10 Nisan 1961; “Bizi Şaşırtan Nokta”, Dünya: 17 Nisan 1961; “Suçu Olan Olmayan”, Dünya: 27 Nisan 1961; “Onlar Ne yaptıklarını Biliyorlar”, Dünya: 3 Mayıs 1961, “Buyurun cenaze Namazına”, Dünya: 10 Mayıs 1961; “Birleşmenin Manası Nedir”, Dünya: 17 Temmuz 1961; “Beklediğimiz ve Onların Umdukları”, Dünya: 18 Temmuz 1961) Bu açıklamalar Atay’ın darbe sonrası süreçte DP çizgisindeki partiler karşısındaki sert ve tahammülsüz tavrını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu tavrını seçim kampanyası boyunca sürdüren Atay, “kuyruk partilerin” seçim propagandalarının “DP devrini övmek ve yine o devrin devam edeceğini vaat etmek, Yassıada duruşmalarındaki hükümleri hiçe saymak, mahkumları kahramanlaştırmak” olduğunu belirterek eleştirir. Hatta Atay’a göre başta AP olmak üzere bu partiler 27 Mayıs İhtilalini çiğneyerek adeta “karşı devrim” (“Onlar da İnanmak İstemediler”, Dünya: 30 Eylül 1961) havası yaratmışlardır.

Seçim sonuçları Atay’ı memnun etmez. Seçim sonrası Atay yazının da öne çıkan yaklaşım, “27 Mayıs ihtilalinin gerekli tasfiyeyi yapamadığı” değerlendirmesi olur. Koalisyondan başka çare olmadığına dikkat çeken Atay, yüreklere su serpercesine henüz “büyük kıyametin” yani AP’nin büyük çoğunlukla iktidarı gelmiş olmamasına dikkat çeker. (“Nereye Doğru Gidiyoruz”, Dünya: 17 Ekim 1961; “Dünkü Sonuçlara Göre”, Dünya: 18 Ekim 1961) Yeni düzenlemelerin özellikle de anayasanın iktidarın bir çok bakımdan elini kolunu bağladığı, anayasaya aykırı kanun çıkarılamayacağı anayasa mahkemesinin böylesi bir duruma imkan vermeyeceği gibi ifadeler ile gerçekleşmiş olan “küçük facia” karşısında yüreklere su serpilmek istenir. Atay’ın seçim sonrası yazılarında özellikle orduya dikkat çekmesi oldukça manidardır. Zira sık sık “demokratik bir rejimin olduğu gibi anayasanın da yılmaz bekçisinin” ordu olduğu yaklaşımı gündeme getirilir. Atay’ın yazılarından çıkan sonuç aslında şu olur. Ordu, “küçük facia” karşısında

bir emniyet supabı olarak görüldüğü gibi “büyük facianın” gerçekleşmesini de engelleyecek en temel kuvvet olarak değerlendirilir.

Sonuç

Sonuç olarak ele almış olduğumuz tarihlerdeki Atay yazını genel olarak değerlendirildiğinde gelişmeler karşısında zaman zaman soğuk kanlı bir tavır takınılarak daha sağlıklı değerlendirmeler yapmış olsa da çoğunlukla sert, uzlaşmadan uzak, katı bir dilin ve tartışmacı bir üslubun yazılara hâkim olduğunu anlaşılmaktadır. Atay, 1952 yılı gibi oldukça erken bir tarihte DP iktidarına karşı temel eleştirilerini ve sert üslubunu ortaya koyar. Aslında bu üslup onun tek parti dönemindeki tavrı ile çoğu zaman paralellik gösterir. Hiç şüphe yok ki Atay’ın tavizsiz olduğu en temel konu, Atatürk ilke ve inkılâplarının korunması ve onlardan ödün verilmemesidir. Hatta Atay, 1950 ile CHP’nin ilk hedefler beyannamesini yayınladığı 1955 yılına kadar konu ile ilgili olarak zaman zaman CHP’lileri de eleştirmekten çekinmez. O’nun için tek parti döneminde olduğu gibi çok partili dönemde de en önemli mesele ilkelerden ödün verilmemesidir. DP, Atatürk ilke ve inkılaplarının korunması bağlamında kusurlu ve gün geçtikçe de sicili kabarık bir parti olarak değerlendirilir. Aslında bu söylem daha önceki dönemlerde TCF ve SCF muhalefetleri için bir karalama, propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır.

Çok partili siyasal yaşama geçilmiş olunmasına rağmen demokrasinin kurumsallaşması yönünde önemli sorunların bulunduğu ortamda Atay’ın tavrı durumun anlaşılması bakımında oldukça önemli bir örnektir. Zira siyasal rekabetin sınırlarının ne olacağı, iktidar ve muhalefet ilişkileri bağlamında ortak bir anlayış ve davranış şeklinin gelişmesi gibi temel sorunlar karşısında Atay’ın tavrı, değerlendirmeleri özellikle iktidar ve muhalefet ilişkisinin son derece gerilimli bir hatta devam ettiğini göstermek ve aslında sürecin en önemli problemlerinden birinin de bu durum olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Özellikle karşılıklı ilişkilerde gerginliğin tırmandırılması noktasında Atay’ın sürece ciddi katkı sunduğu ortadadır.

DP’nin 1954 seçimlerinden büyük bir zafer ile çıkması Atay’da ciddi bir umutsuzluk yarattığı gibi söyleminde önemli bazı değişiklikler de yapmıştır. Durum üzerinde DP’nin, elde ettiği galibiyetin yarattığı sarhoşlukla muhalefet üzerinde artırdığı baskı yöntemleri ve muhalefete karşı sergilediği tahammülsüzlük de etkilidir. Aslında DP’nin sergilediği tavır, Türk siyasal kültüründe muhalefete olumlu gözle bakılmaması durumunun yansıması idi ve gerginliği de beslemekteydi. Atay’ın söylem noktasındaki büyük değişimi iktidar değişiminin meşru yollarının tıkandığı yaklaşımı olur. İktidar değişimi için seçimi meşru yol olarak

gösteren Atay, aslında yoğun ve ısrarlı bir şekilde bu yolda önemli sorunların ve pürüzlerin olduğuna dikkat çeker. Hatta 1957 seçimlerinden sonra ise DP'nin bu meşru yolu bilerek ve isteyerek kapattığı yaklaşımını geliştirir. Bu yazılar adeta 1960'daki darbenin ayak sesleri gibidir. İktidarın seçimle değişmeyeceği görüşü Atay'ı da kaplamıştır ve Atay yazılarının satır aralarında durumun sinyallerini verir. Atay aslında DP karşısındaki belli bir kesimin de görüşlerini yansıtmaya bakımında oldukça önemli bir örnektir. O'nun 1958'den sonraki yazıları takip edildiğinde iktidar ile muhalefet arasındaki gerilimin zirve noktaya ulaşmış olduğu görüleceği gibi darbenin ayak seslerini işitmek de mümkündür. Hatta bir darbe çığırkanlığının yapıldığını söylemek de mümkündür. Darbeye giden süreçte ortamın gerginleşmesine katkı sunan isimlerden biri Atay olmuştur.

Atay, gelişmeler karşısında anti demokratik bir tavır olarak Türk siyasetinde ordunun etkin bir güç olarak yer almasını desteklemiştir. Demokratik bir rejimin yerleşmesi için olduğu kadar anayasanın ve Atatürk ilke ve inkılablarının korunması noktasında ordudan sonsuz bir beklenti içinde olmuştur. Atay'ın beklentisi savunduğunu iddia ettiği demokratik rejim ile tezat bir durum yaratır. Aslında bu, Atay ve onun gibi düşünen, ordudan beklenti içinde olan sivil aydınların demokrasi anlayışındaki çelişkiyi de ortaya koyar. Başka bir şekilde söylersek de asıl meselenin demokratik bir rejimin yerleşmesi olmadığı hakikatini ortaya çıkarır. Atay üzerinden örnekleyebileceğimiz sivil aydınların demokratik ve anayasal bir rejim için ordudan beklenti içine girmesi durumu, sorunun aslında tam da bu noktada başladığını gösterir. Zira siyasetin başat unsuru ordu, darbe ve güç olduğunda arzu edilmeyen bir tablo ile karşılaşıldığında veya kendi iktidarını sağlama noktasında sivil aydınların ordudan beklenti içine girmesi, demokratik gelişim noktasındaki en büyük engel olarak belirir. Bu çerçevede aslında darbenin iyisi-kötüsü olmadığı hakikati unutulur. Zira 1960 darbesinin ortaya koyduğu gerçek, demokratik bir rejim için kendisinden çok şey beklenen ordunun aslında bizzat demokrasinin kurumsallaşması ve yerleşmesi konusunda en büyük engel olabileceğini göstermiş olmasıdır.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz-Bedia Turgay, (1976). Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, Bilgi Yayınevi, İstanbul

AHMAD, Feroz, (2007). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Hil Yayın, İstanbul

AYDIN, Suavi-Taşkın, Yüksel, (2014). 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul

ATAY, Falih Rifkı, (1963), Batış Yılları, Dünya Yayınları, İstanbul

GİRİTLİOĞLU, Fahir, (1965). Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, 2 Cilt, Ankara

SCHİCK, İrvin Cemil-Tonak, E. Ahmet, (1987). Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, İstanbul

ŞİRİN, Funda Selçuk, (2014). İmparatorluktan Cumhuriyet'e Bir Aydın: Falih Rifkı Atay, Tarihçi Kitapevi, İstanbul

Falih Rifkı Atay'ın Makaleleri

"14'ler Meselesi", Dünya: 1 Nisan 1961

"23'ler": Dünya 24 Temmuz 1956

"6-7 Eylül Hesabı", Dünya: 19 Temmuz 1960

"Acı Bir Karşılaşma", Dünya: 25 Haziran 1960

"Anlaşmazlığın Bazı Esasları", Dünya: 3 Aralık 1957

"Bazı Havadisler Üzerine", Dünya: 1 Temmuz 1955

"Beklediğimiz ve Onların Umdukları", Dünya: 18 Temmuz 1961

"Ben de Bir Rapor Vereyim": Dünya, 11 Mayıs 1954

"Beş Kuruş", Dünya: 5 Ocak 1957

"Bir Düşmanlığın gerçek Manası", Dünya: 22 Aralık 1960

"Bir Geleneğin Ölümü", Cumhuriyet: 28 Mayıs 1950

"Bir Suale Verdiğimiz Cevap": Dünya, 4 Ağustos 1960

"Bir Türü Dinmeyen Hasretlerimiz": Dünya, 14 Ocak 1956

"Biraz Daha Seviyeli Olalım", Dünya: 18 Mayıs 1954

"Birinci Sayfalar Hakimiyeti", Dünya: 9 Eylül 1957

"Birleşmenin Manası Nedir", Dünya: 17 Temmuz 1961

"Bitmeyen Uzun Gece": Dünya, 2 Ocak 1959

"Bizi Şaşırtan Nokta", Dünya: 17 Nisan 1961

"Bizim Tarihi Vazifemiz", 20 Nisan 1960

"Bu Bir Yaptırma Çaresi", Dünya: 6 Mayıs 1958

"Bu da Bir çeşit Oy Toto", Dünya: 18 Ocak 1961

"Bu Düşümleri Çözmek Lazım", Dünya: 4 Ocak 1956

"Bu Hatıraları Niçin Yazıyorum", Dünya:, 3 Mart 1952

"Bu Kafa Değişmez", Dünya: 4 Nisan 1961

"Bu Kararsızlık Sona Ermelidir": Dünya, 10 Mart 1952

- “Buyurun cenaze Namazına”, Dünya: 10 Mayıs 1961
- “CHP”, Cumhuriyet: 25 Haziran 1950
- “Ciddi Olmak Sırası Gelmişken”, Dünya: 5 Ağustos 1954
- “Dağ Başında Bir Köylü”, Dünya: 11 Haziran 1960
- “Dar Geçidin Politikası”, Dünya: 26 Haziran 1955
- “Demokrasiyi Soysuzlaşmaktan Kurtarmak”, Dünya: 9 Ekim 1957
- “Demokrat Parti Meselesi”, Dünya: 29 Haziran 1960
- “Demokrat Partide”, Dünya: 6 Ocak 1959
- “Demokrat Partinin Sonu”, Dünya: 1 Ekim 1960
- “Demokratın da Vazifesi Vardır”, 2 Ocak 1961
- “Demokratların Yaklaşan Kongresi”, Dünya: 24 Eylül 1954
- “Devlet Başkanlığı Durumu”: Dünya 6 Ocak 1955
- “Devri Sabık”, Dünya: 5 Haziran 1960
- “Doğru Yol Vardır”: Dünya, Mart 1958
- “Dört Değil 40 Yıl”, Dünya: 23 Nisan 1960
- “Dünden Geriye Bakarken”, Dünya: 30 Mayıs 1960
- “Dünkü Sonuçlara Göre”, Dünya: 18 Ekim 1961
- “Düşman”, Dünya: 12 Haziran 1960
- “Düzenin Sertliği Yumuşaklığı”, Dünya: 3 Mart 1959
- “Efendikari”, Cumhuriyet: 4 Haziran 1950
- “Eğitim”: Dünya, 24 Haziran 1957
- “Esnafılık”, Dünya: 16 Mart 1952
- “Fikir ve Hürriyet Şehitleri”, Dünya: 10 Haziran 1960
- “Gayretkeşlik Kimlerden Geliyor”, Dünya: 7 Mayıs 1954
- “Geçmiş ve Gelecek”, Dünya: 9 Haziran 1960
- “Gelen Giden”: Dünya, 5 Ocak 1958
- “Gelip Giden”, Dünya: 29 Mayıs 1960
- “Gençlik”: Dünya, 16 Temmuz 1956
- “Gidişat”: Dünya, 5 Mart 1952
- “Gidişat” Dünya: 22 Nisan 1960
- “Gidişat”, Dünya, 4 Ocak 1955
- “Gidişat”, Dünya: 1 Ağustos 1960
- “Gidişat”, Dünya: 10 Mayıs 1954
- “Gidişat”, Dünya: 11 Mart 1952
- “Gidişat”, Dünya: 16 Nisan 1960

- “Gidişat”, Dünya: 2 Nisan 1960
 “Gidişat”, Dünya: 4 Ocak 1955
 “Gidişat”, Dünya: 6 Mayıs 1954
 “Gidişat”, Dünya: 6 Nisan 1960
 “Gidişat”, Dünya: 14 Ekim 1960
 “Gidişat”: Dünya 22 Nisan 1960
 “Gidişat”: Dünya 3 Mart 1952
 “Gidişat”: Dünya, 12 Mayıs 1958
 “Gidişat”: Dünya, 5 Mayıs 1958
 “Gittikçe Ağırlaşan Durum”, Dünya: 7 Nisan 1960
 “Haksız İsnadlar Karşısında”: Dünya: 1958
 “Hata”, Dünya: 21 Ocak 1957
 “Hayır Bu Bir Türü Olur”: Dünya, 28 Mart 1958
 “Hekimimizi Kapımızdan Çevirmeyelim”, Dünya: 15 Temmuz 1958
 “Her Tenkidci Düşmanımız Değil”: Dünya, 12 Ocak 1955
 “Hükümetin Tebliğine Dair”, Dünya: 5 Temmuz 1955
 “İç Buhranları Yatıştırma Çareleri”, Dünya: 3 Ocak 1956
 “İki Baskıda Korkutmali”, Dünya: 9 Ocak 1959
 “İkinci Tehlikeyi Önlemek”, Dünya: 14 Eylül 1957
 “İkinci Tehlikeyi Önlemek”, Dünya: 14 Eylül 1957
 “İkisinin de Tarif Edilmesi Lazım”, Dünya: 13 Eylül 1957
 “İktidar”, Cumhuriyet: 21 Mayıs 1950
 “İleri Geri”: Dünya, 11 Ocak 1959
 “İlerlemenin Yeni Bir Deyimi”: Dünya, 7 Ocak 1958
 “İnsaf Denen Bir Şey de Vardır”, Dünya: 12 Mayıs 1954
 “İşte En Acı Misali”, Dünya: 6 Mayıs 1954
 “İyi Niyet Olunca”, Dünya: 2 Kasım 1960
 “Kalkınmada İlk Esas”, Dünya: 2 Temmuz 1955
 “Kapanmayacaksa Açmak Lazım”, Dünya: 4 Nisan 1956
 “Kara Vermek Zamanı”, Dünya: 11 Ocak 1956
 “Köyde Menderes Masalları”, Dünya: 24 Ocak 1961
 “Mahrumiyet Rejiminden Çıkmak”, Dünya: 20 Ağustos 1957
 “Manevi Çöküntüyü Durdurmak”, Dünya: 1 Nisan 1960
 “Maskeleri Düşse Bile”, Dünya: 10 Nisan 1961
 “Meclis Son Hak Kapısıdır”, Dünya: 21 Mayıs 1954

- “Meselenin Etrafında Dolaşıyoruz”, Dünya: 10 Ocak 1957
- “Metod”: Dünya, 28 Haziran 1957
- “Mısır Buhranının İç Yüzü”, Dünya: 30 Nisan 1954
- “Muhalefetler”: Dünya, 11 Temmuz 1956
- “Murakabe”, Dünya: 23 Ocak 1957
- “Ne Aşağı Ne Orta Ne Yukarı”, Dünya: 15 Nisan 1958
- “Neden Bu Korku ve Telaş”, Dünya: 28 Şubat 1959
- “Nereye Doğru Gidiyoruz”, Dünya: 17 Ekim 1961
- “Niçin Karanlıktan Kurtulamıyoruz”, Dünya: 8 Aralık 1955
- “Nutuk”: Dünya, 22 Haziran 1957
- “Onlar Bunlardır Ağaoğlu”: Dünya, 2 Haziran 1960
- “Onlar da İnanmak İstemediler”, Dünya: 30 Eylül 1961
- “Onlar Ne Yaptıklarını Biliyorlar”, Dünya: 3 Mayıs 1961
- “Orgeneral Gürsel ve Arkadaşları”, Dünya: 24 Haziran 1960
- “Orta ve Az Kazançlıların Geçimi”, 22 Temmuz 1955
- “Otoritenin Ters Yüzü”, Dünya: 2 Ocak 1958
- “Öç Alma: Hayır Hesap: Evet”, Dünya: 31 Mayıs 1960
- “Öteberi”: Dünya, 9 Ocak 1955
- “Pazar Konuşması”, Dünya: 10 Nisan 1960
- “Peşin Hükümlü Tebliğler”, Dünya: 14 Nisan 1960
- “Politika”,; Dünya, 2 Kasım 1958
- “Radyo Skandalına Dair”, Dünya: 17 Mayıs 1954
- “Rahatın Maddisi ve Manevisi”: Dünya, 6 Eylül 1958
- “Rejimin Başlıca Meselesi”, Dünya: 4 Nisan 1958
- “Satılık Vicdanlar Sergisi”, Dünya: 3 Haziran 1960
- “Seçim Bitti”, Dünya: 4 Mayıs 1954
- “Seçim Kanunu ve Anayasa”, Dünya: 1 Haziran 1960
- “Sekiz Yıl Neyi İspat Etti”: Dünya, 12 Haziran 1954
- “Siyasi Horlama İstemiyoruz”, Dünya: 31 Ocak 1961
- “Siyasi Ahlak Bozukluğu”, Dünya: 7 Ocak 1955
- “Siyasi Partiler Meselesi”, Dünya: 21 Haziran 1960
- “Son Günlerde Olup Bitenler”, Dünya: 8 Aralık 1955
- “Son Seçimler Üzerine”, Dünya: 30 Ekim 1957
- “Soruşturmayı Açık Yapınız”, Dünya: 9 Nisan 1960
- “Suçu Olan Olmayan”, Dünya: 27 Nisan 1961

- “Suçu Olan ve Olmayan”: Dünya, 27 Nisan 1961
- “Şeref”: Dünya, 21 Haziran 1957
- “Şiddet ve Baskı Yolu”, Dünya: 15 Nisan 1960
- “Şifa Bulmayan Hastalığımız”, Dünya: 22 Mayıs 1954
- “Şu Garabetler Dünyası”, Dünya: 5 Nisan 1960
- “Şu Gurbette”, Dünya: 17 Nisan 1960
- “Şûûn”, Dünya: 9 Mayıs 1954
- “Tarih”, Dünya: 15 Ocak 1957
- “Tarihi Günlere Doğru”, Dünya: 13 Ekim 1960
- “Tehlike Günleri”, Dünya: 4 Ocak 1957
- “Tehlike İcat Etmeyelim”: Dünya, 19 Aralık 1957
- “Temsilciler Meclisinden Beklediğimiz”, 20 Ocak 1961
- “Tertiplerin Hedefi Bu İdi”, Dünya: 12 Nisan 1960
- “Üçüncü Partinin İlk Vazifesi”, Dünya: 28 Ocak 1961
- “Üniversite Tasfiyesine Dair”, Dünya: 31 Ekim 1960
- “Üniversite”, Dünya: 20 Kasım 1960
- “Ya Bizde Olsa”, Dünya: 4 Ocak 1955
- “Yassıada”, Dünya: 10 Temmuz 1960
- “Yassıada”, Dünya: 30 Ekim 1960
- “Yaş Haddi Düşünülmeyecek Meslekler”: Dünya, 19 Haziran 1954
- “Yayınlanan Vesikalara Dair”, Dünya: 13 Eylül 1960
- “Yazılanlar Değil Yapılanlar”, Dünya: 30 Ağustos 1957
- “Yazılanlar Değil Yapılanlar”, Dünya: 30 Ağustos 1957
- “Yeni Bir Geleceğin Kapısı”; Dünya: 6 Ocak 1961
- “Yeni İktidar İçin Yeni Yol”, Dünya: 7 Mayıs 1954
- “Yeni menderes Kabinesi”, Dünya: 20 Mayıs 1954
- “Yeni Seçimlere Giderken”, Dünya: 7 Eylül 1957
- “Yeni Seçimleri Nasıl Yapacağız”, Dünya: 4 Haziran 1960
- “Yolu Daraltmayın Genişletin”, Dünya: 6 Ocak 1955
- “Yolumuz”: Dünya 7 Ocak 1957
- “Zabıta Tedbirleri”, Dünya: 23 Kasım 1957
- “Zam Havadisleri Üzerine”, Dünya: 3 Ocak 1955
- “Zor Rejimi Bir Türü Değildir”: Dünya, 13 Mart 1952
- “Zor Rejimler”, Dünya: 3 Ocak 1957
- “Züppelik”; Cumhuriyet: 9 Temmuz 1950

1983 – 1997 YILLARI ARASINDA TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ İLE HÜKÜMET İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Hasan DURAN

İstanbul Üniversitesi
hasan.duran@istanbul.edu.tr

Öğr. Gör. M. Enes SALKIN

Mersin Üniversitesi
enessalkin@mersin.edu.tr

ÖZET

Türkiye’de demokratik yaşam sık sık yapılan darbeler ve verilen muhtıralarla kesintiye uğramıştır. İlk olarak 27 Mayıs 1960 darbesi ile başlayan askeri müdahaleler geçen zaman içinde 71-73 muhtıraları, 1980 darbesi ve post modern olarak adlandırılan 28 Şubat 1997 hükümet darbesiyle devam etmiştir.

15 Temmuz 2016 da yaşanan ve siyasi irade ve halkın iradesiyle bastırılan darbe girişimi, yapılan çok sayıda reform ve yasal düzenlemeye rağmen, ülkede asker-sivil ilişkilerinin demokratik ve sağlıklı bir şekilde yürütülmediği, Türk Silahlı Kuvvetlerinin doğrudan ve post-modern müdahalelerle siyasetin aktif bir aktörü konumunu sürdürmek isteğini de göstermektedir.

Çalışmada 1983 yılında yapılan seçimlerden 1997 yılındaki 28 Şubat post modern darbesine kadar geçen dönemde sivil-asker ilişkileri hükümetler ekseninde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Askeri Darbe, Siyaset, Muhtıra, Hükümet, Ordu

GOVERNMENT AND TURKISH ARMED FORCES RELATIONS BETWEEN 1983-1997

ABSTRACT

Democracy and democratization have been suspended by military coups and memorandums in Turkey; started with 27 May 1960 coup, then 1971 and 1973 memorandums proceeded to 1980 coup and to 28 February 1997 called post-modern coup.

Although the coup attempt of 15 July 2016 was suppressed by popular will and politicians' effort, it became obvious that despite many reforms and legal regulations, something is still missed in terms of a democratically healthy civil-military relation. The attempt also indicates that Turkish Armed Forces desire to be an active political actor through direct or indirect coups in Turkish political scene.

In this study, the civil-military relations in the context of the governments between 1983 elections and 28 February post-modern military coup are tackled.

Key-words: Military Coup, Politics, Memorandum, Government, Military

1. 1980 DARBESİNDEN SONRA SİVİL HAYATA GERİ DÖNÜŞ

Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen bir darbe ile yönetime el koymuştur. Türkiye Cumhuriyeti, üç yıl boyunca Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının oluşturduğu, Milli Güvenlik Konseyi tarafından yönetilmiştir.

Darbenin yapıldığı gün itibari ile Milli Güvenlik Konseyi Başkanı sıfatıyla, dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren yaptığı konuşmada, Anayasa, Seçim Kanunu, Partiler Kanunu ve bunlara paralel düzenlemeler yapıldıktan sonra ülkenin tekrar sivil idareye bırakılacağı ve bu hazırlıklar tamamlanıncaya kadar siyasi faaliyetlerin her kademede durdurulacağını açıklamıştır (Resmi Gazete, 1980: 17103 Mükerrer).

Bu dönemde bütün hukuksal, idari ve yasama faaliyetleri Orgeneral Kenan Evren başkanlığında, Hava, Kara, Deniz ve Jandarma Genel Komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi'nde toplanmıştır. Konsey tüm sözü söyleme yetkisini kendisinde toplamasına rağmen yapılacak Anayasa ve çıkarılacak kanunların hazırlanması için hukuki olarak bir Kurucu Meclise ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyacın giderilmesi için de 29.06.1981 tarihli ve 2485 numaralı bir kanun ile Kurucu Meclis kurulmuştur (Resmi Gazete, 1981:17386 Mükerrer). 2485 numaralı kanunun 1. maddesine göre; Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisi'nden oluşmaktadır. 2. maddeye göre Kurucu Meclis'in görevleri; Anayasanın Halkoyuna Sunulması Kanunu'nu hazırlamak, Anayasa'nın ilkelerine uygun Siyasi Partiler Kanunu'nu hazırlamak, Seçim Kanunu'nu hazırlamak, TBMM kurulup göreve başlayana kadar kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmektir. Bunlar dışındaki tüm hususlarda Milli Güvenlik Konseyi yetkili kılınmıştır.

Kurucu Meclis'in asıl görevi, adından da anlaşıldığı gibi, yeni bir anayasa hazırlamaktır. Yasalar için olduğu gibi, Anayasa taslağını ve metnini oluşturmada da

hazırlık görevi DM'ye (Danışma Meclisi), kesinleştirme yetkisi MGK'ya (Milli Güvenlik Konseyi) aittir (Tanör vd., 2005: 43). 12 Eylül 1980'de yönetimi devralan TSK, yaklaşık iki yıl sonra 19.10.1982 tarihinde Anayasa Tasarısı'nı kamuoyuna açıklamıştır (Cumhuriyet Tarihi 6, 2010:202). Yeni Anayasa'nın kabul edilmesi için halkoyuna sunulması gerekmektedir. Anayasa'nın halkoyuna sunulmasını 2707 sayılı ve 24 Eylül 1982 tarihli Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun düzenlemiştir. Bu kanunun 2. maddesine göre: Anayasanın halkoyuna sunulması 7 Kasım 1982 günü yapılacaktır (Resmi Gazete, 1982: 17823). Yeni Anayasa'nın kamuoyuna duyurulması ile halkoyuna sunulması arasında 18 günlük bir süre vardır. Bu süre, Kenan Evren'in yeni Anayasa'yı halka tanıtması için kullanılmıştır (Oran, 1990:108-124).

Evren'in Anayasa'yı tanıtmasına karşılık, Milli Güvenlik Konseyi'nin 70 Nolu kararı Anayasa'ya karşı eleştiri ve olumsuz yönde yorum yapılmasını yasaklamıştır (Resmi Gazete, 1982:17773). Bazı basın organları Anayasa'ya karşı sözlü ve yazılı eleştiri getiremedikleri için tepkilerini halkoylamasında "hayır" demek olan mavi renkli pusulanın rengini kullanarak göstermişlerdir. Örneğin, Yeni Asır Gazetesi kırmızı renkte olan logosunu 24 Ekim 1982'de maviye çevirmiştir. Bu gelişmelerin üzerine 70 Nolu karar sıkı biçimde uygulanmış mavi rengin kullanılması "Anayasa'ya hayır propagandası" olarak algılanarak, gazeteler uyarılmıştır (Cemal, 1986:30-31).

Kenan Evren'in tepki toplayan diğer bir uygulaması da Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Anayasa'nın oylamasını aynı seçimle birleştirmesidir. Kenan Evren, bu seçimlerin farklı sandıklarda yapılmamasını; ülkede yeterli sandık bulunmaması, halkın seçimlerde sandıkları karıştırma ihtimali ve gereksiz masraftan kaçınılması doğrultusunda aldığını belirtmiştir (Oran, 1990:109-110). Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Anayasa'nın aynı oylamada birleştirilmesi demokratiklik açısından sakıncalı olmakla beraber, dönemin koşullarında Kenan Evren'in karşısına cumhurbaşkanlığı için farklı bir adayın çıkması da mümkün görünmemektedir.

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanının yetkilerini son derece geniş düzenleyerek, cumhurbaşkanlığını sembolik bir makam olmaktan çıkarmıştır (Özbudun, 1988:37). Cumhurbaşkanı, gerektiğinde TBMM'yi toplamak ve feshetmek, yasaları yürürlüğe koymak veya veto etmek, anayasa değişikliklerini referanduma götürmek, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak, Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmek, uluslararası sözleşmeleri onaylamak, TSK'yi temsil etmek, MGK toplantılarına başkanlık etmek, rektörleri atamak, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay'a üye atamak gibi görevler üstlenmiştir (Özbudun,1988:42). Diğer taraftan Cumhurbaşkanı bu kadar yetkisine

rağmen hiçbir sorumluluk üstlenmemiştir. 1982 Anayasası bütün sorumluluğu Başbakan ve Bakanlar Kurulu'na vermiştir (Heper ve Çınar, 1996:490).

Sakallıoğlu'na göre, TSK, Cumhurbaşkanı'nın görev alanını genişletirken iki varsayım üzerinde durmuştur. Bunlardan birincisi Cumhurbaşkanı'nın generallerden seçileceği diğeri de Cumhurbaşkanı sivillerden seçilse dahi askerin onayını almasının gerekeceğidir. TSK bu şekilde 1980 darbesi ve sonrasında hazırlanan Anayasa ile kurduğu sistemi, Cumhurbaşkanı ve MGK'yı güçlendirerek korumak istemiştir (Sakallıoğlu,1997:158). Heper'e göre, 1982 Anayasası'nın koruyucusu sivil bürokratik elit veya herhangi bir sivil kurum değil, bizzat askerdir (Heper, 1988:7).

1982 Anayasası 07.11.1982 tarihinde yapılan halkoylaması ile %91,3 "evet oyuyla" kabul edilmiştir. (Cumhuriyet Tarihi 6, 2010:203). 1982 Anayasası, 12 Eylül müdahalesini gerçekleştiren askeri gücün yeni rejim üzerindeki otoritesini bir süre daha geçerli kılmasını sağlayacak hükümler de getirmiştir. Böylece, demokrasiye dönüşten sonra bile belli bir süre için bir tür 'vesayet sistemi' ya da 'geçiş dönemi' öngörülmüştür. Anayasa için yapılan halkoylaması ile birlikte, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı yedi yıl için 'Cumhurbaşkanı sıfatı' kazanmıştır. Milli Güvenlik Konseyi, TBMM'nin göreve başlamasından itibaren altı yıllık bir süre için 'Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne dönüşmüştür. Aynı altı yıllık sürede Cumhurbaşkanı'nın Anayasada yapılan değişiklikleri TBMM'ne geri göndermesi halinde, bunların aynen kabul edilip yine Cumhurbaşkanı'na gönderilmesi için 3/4 oy gereklidir (Tanör, 2007:53).

1.1. 1982 Anayasası'nın Kabulünden Sonra Siyasal Partiler

12 Eylül Darbesi ile beraber askerler, siyasi partiler, kamu otoritesini aşındırarak, iç çatışmalara sebep olan, terörü besleyen ve kaosa destek veren oluşumlar olarak görmüşlerdir (Turan, 1988:68). Bu nedenle de ülkede her türlü siyasi faaliyet yasaklanmıştır. Siyasi partilere olan güvensizlik, 1982 Anayasası'nın oluşumunda da kendini göstermiş, 1982 Anayasası siyasi partilerin faaliyet alanını daraltmıştır (Akartürk, 2002:115).

Anayasa'nın kabul edilmesi siyasi partilerin tekrar siyasal faaliyetlerine devam etmesi için yeterli olmamıştır. Çünkü henüz bir Siyasal Partiler Kanunu çıkmamış ve siyasi yasaklar kaldırılmamıştır. Evren de yurdun çeşitli bölgelerinde ve radyo televizyon konuşmalarında yasaklı liderlerin alışkanlıklarından vazgeçemedikleri, el altından halkı birbirine düşmanlığa teşvik ettiklerini belirtmektedir (Sunay, 2010:366). Evren'in siyasi partilere olan güvensizliği sürmekte ve bu siyasi faaliyetlerin önünün açılmasını zorlaştıran bir unsur olarak durmaktadır. Evren eski parti liderlerinden rahatsızlığını konuşmalarında sıklıkla dile getirmiştir

(Oran, 1990:135-140, Milliyet, 12.03.1983). Evren'e göre, hür bir demokrasi ve Türkiye'nin ileriye gidebilmesi için eski partilerden kurtularak yeni siyasi partiler kurulması gerekmektedir. Yeni kurulacak partiler de eskilerin devamı olmamalı veya onların malzemelerinden kurulmamalıdır (Turgut, 1986:20-21). Evren bu görüşlerini, darbeden sonra yapılacak ilk seçimler öncesi veto kartıyla bir çok siyasi partiyi seçime dahil etmeyerek uygulamaya geçirecektir. Ancak bunun öncesinde siyasi partileri yakından ilgilendiren bir takım düzenlemelere gidilmiştir.

1982 Anayasası'nın özellikle geçici 4. maddesi darbeden önceki siyasi partilere tam bir sınırlama getirmektedir. Bu maddenin, 1. fıkrasının a ve b bentlerine göre;

- a) 1 Ocak 1980 ve daha sonraki tarihlerde; genel başkan, genel başkan yardımcısı veya vekilleri, genel sekreterleri, bunların yardımcısı ve merkez yönetim kurulu veya benzeri organların üyeleri; Anayasanın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlayarak on yıl süre ile siyasi parti kuramazlar; Anayasa hükümlerine dayalı olarak kurulacak siyasi partilere üye olamazlar, bu partiler tarafından veya bağımsız olarak milletvekili genel ve ara seçimlerinde, mahalli seçimlerde aday gösterilemezler ve aday olamazlar. Siyasi partilerle herhangi bir şekilde bağlantı kuramazlar ve siyasi partilerde fahri olarak bile herhangi bir görev alamazlar.
- b) 1 Ocak 1980 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde üye bulunan milletvekilleri ile senatörler, **Anayasanın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlamak üzere beş yıl süre ile siyasi parti kuramazlar**, kurulacak siyasi partilerin merkez yönetim kurullarında veya benzeri organlarda görev alamazlar (Resmi Gazete, 1982:17863 Mükerrer).

Görüldüğü üzere geçici 4. madde iktidar ve ana muhalefet partilerinin yöneticileri için 10 yıl, milletvekilleri ve senatörler içinde 5 yıl siyaset yasağı getirmiştir. Ayrıca 1982 Anayasası ile getirilen kısıtlamalar sadece siyasal partiler ile de sınırlı kalmamıştır. Siyasal partilerin yanında; dernekler, sendikalar, meslek kuruluşları, kooperatiflerin de siyasal hayatları daraltılmıştır (Resmi Gazete, 1982:17863 Mükerrer).

1983 Seçim Kanunu, radikal uçların dışlandığı iki partili bir siyasal sistem kurmak amacıyla, 1980 öncesinden işlemez koalisyon ya da azınlık hükümetlerinin yerine nispi temsil sistemini koruyarak, ülke ve seçim çevresi barajı uygulaması getirmiştir. Seçim Kanunu'nda kabul edilen % 10'luk baraj küçük partilerin Meclis dışında kalmasına neden olurken uygulanacak *d'hondt* yöntemi çoğunluk iktidarlarının oluşmasını amaçlamaktadır. Bu, temsilde adalet sorunları ortaya çıkarsa da, yönetimde istikrarı sağlamaya çalışan bir düzenlemedir (Ergüder ve Hofferbert. 1988:83).Toprak'a göre de, Seçim Kanunu'ndaki değişiklik devletin

istikrarını korumak için ülke ve seçim barajı getirerek uç partileri devreden çıkarmaya ve iki partili bir siyasi sistem kurmaya yöneliktir (Toprak, 1988:127).

24.04.1983 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Siyasi Partiler Kanunu’nun 4. maddesi, Anayasa’nın 77. maddesinin bir tekrarıdır. Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır şeklinde başlar ancak devamında “Atatürk ilke inkılaplarına bağlı olarak çalışırlar” şeklinde devam eder. Siyasi Partiler Kanunu da 1982 Anayasası gibi bir takım özgürlükler vermesinin ardından yasaklarla devam etmektedir yani TSK’nin yasakçı tutumu burada da kendisini göstermiştir. Siyasi Partiler Kanunu’nun özellikle 7. maddesi “Siyasi partilerin teşkilatı, merkez organları ile il ve ilçe teşkilatından ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki parti grubundan ibarettir” demekle, siyasi partilerin; kadın ve gençlik kolları kurmasının önüne geçer. 8. madde ise “Siyasi partiler, milletvekili seçilme yeterliğine sahip en az otuz Türk vatandaşı tarafından kurulur” şeklindedir. 8. madde özellikle sivilleşme olarak tanımlanabilecek siyasi partilerin yeniden kurulması ve seçimlere gidilmesi döneminde, siyasi partileri kapatarak, askerlerin vesayet rejimini devam ettirebilmeleri veya siyasal alana müdahale için sıklıkla işlettikleri bir araç olmuştur. 1982 Anayasası, Seçim Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunu’na bütüncül olarak bakıldığı zaman özgürlüklerden çok yasakların hakim olduğu söylenebilir.

Siyasal Partiler Kanunu ve Seçim Kanunu’nda çıkarılması ile birlikte siyasi partilerin kurulmasında en azından hukuki olarak bir engel kalmamıştır. Bunun sonucu olarak 16 Mayıs 1983 yılında kurulan ilk parti Turgut Sunalp başkanlığında Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuştur. MDP’den sonra Anavatan Partisi kurulmuştur. Bunları takiben; Büyük Türkiye Partisi, Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi, Refah Partisi, Muhafazakar Parti, Yeni Doğuş Partisi, Yüce Görev Partisi, Bizim Parti, Huzur Partisi, Yeni Düzen Partisi, Fazilet Partisi, Bayrak Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi kurulmak istenmiştir. Siyasi Partilerin kurulmaları için gerekli hukuki ortamın sağlanmasından kısa bir zaman sonra on beş tane parti kuruluş dilekçesi vermiş ancak bunların pek çoğu Milli Güvenlik Konseyi’nin vetoları nedeniyle kurulamamıştır. Bu noktada darbe öncesi dönemde faaliyet gösteren siyasi partilerin sayısının da on beş olması ilginç bir tesadüftür (Turgut, 1986:47).

Milli Güvenlik Konseyi yeni partilerin kurulmasında şüphesiz en önemli rolü oynamaktadır. Siyasi Partiler Kanunu’ndaki 8. maddeyi işleterek partilerin kurucu üyelerini vetolarla saf dışı bırakmakta ve partiler 30 kurucu üye bulamadığı için kurulumunu tamamlayamamaktadır. Nitekim uygulanan vetolarla kurulmak istenen partilerin çoğunun kurulmasını engellemiş ve 6 Kasım 1983 seçimlerine sadece üç parti katılabilmıştır.

1.2. 6 Kasım 1983 Seçimleri

6 Kasım 1983 seçimleri, 12 Eylül döneminden sonra yapılan ilk seçimler olması nedeniyle önemlidir. Yasama artık sivillerin yönetimine geçecek ve demokrasi uğradığı kesintiden sonra tekrar sağlanacaktır. Ancak seçimler, Milli Güvenlik Konseyi'nin gölgesi altında geçmiştir. Çünkü Konsey, seçimlere katılması gereken siyasi partileri veto mekanizmasıyla engellemiş ve serbest bir seçim yapılmasının önüne geçmiştir. Milli Güvenlik Konseyi veto mekanizmasının iki eksenidir. Konsey ilk olarak kurucu üyeleri Siyasi Partiler Kanunu'na göre veto etmekte bu sayede partilerin kurulmasına engel olmakta ve ikinci olarak Milletvekili Seçim Kanunu'nun geçici üçüncü maddesiyle adayları veto etmektedir (Tanör, 2007:57). Konseyin veto mekanizmasını keyfi olarak tanımlanabilecek şekilde işletimi, demokrasinin seçimler yapılacak olmasına karşın henüz tekrar işlerlik kazanmadığını ve askeri vesayetın devam ettiğini göstermektedir.

Milli Güvenlik Konseyi'nden ilk darbeyi alan parti Büyük Türkiye Partisi olmuştur. Parti Milli Güvenlik Konseyi'nin 79 sayılı kararı ile kapatılmıştır gerekçe olarak ise feshedilmiş bir partinin devamı olması gösterilmiştir. Bu karar aynı zamanda eski 16 siyasetçinin Çanakkale'ye sürgüne gönderilmesini içermektedir. Türk siyasi hayatına "Zincirbozan" şeklinde geçen zorunlu ikamet uygulamasına tabi tutulan siyasetçiler; Süleyman Demirel, Hüsamettin Cindoruk, Mehmet Gölhan, Ali Naili Erdem, Ekrem Ceyhun, Saadetin Bilgiç, Nahit Menteşe, Yiğit Köker, İhsan Sabri Çağlayangil, Sırrı Atalay, Metin Tüzün, Celal Doğan, Deniz Baykal, Ferhat Aslantaş, Süleyman Genç ve Yüksel Çakmur'dur (Tanör, 2007:56; Fincancıoğlu. 2000:147-148).

6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimlerine katılma hakkı kazanan partiler; Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi, Necdet Calp başkanlığındaki Halkçı Parti (HP) ve emekli Orgeneral Turgut Sunalp başkanlığındaki Milliyetçi Demokrat Parti'dir. Bunun yanında seçime katılacak partilerin milletvekili adaylarının da Milli Güvenlik Konseyi'nden geçmesi gerekmektedir. Milli Güvenlik Konseyi, siyasi partilerin kurulma aşamasında kurucuları için işlettiği veto mekanizmasını bir kez de milletvekili adayları için işletecektir. İlk aşamada Konsey, 1683 adaydan 672'sini veto etmiştir (Tanör, 2007:59).

Seçimlerden, Anavatan Partisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki 400 sandalyeden 211'ini kazanarak birinci parti olarak çıkmış ve tek başına iktidar olmuştur. ANAP'tan sonra HP 117 Milletvekili çıkararak ikinci ve MDP 71 Milletvekili çıkararak üçüncü olmuştur (Resmi Gazete, 1983:18221 Mükerrer). Ancak seçimlerin gösterdiği en önemli sonuç emekli orgeneral Turgut Sunalp tarafından kurulan ve yönetimdeki askerlerin desteklediği MDP'nin seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmasıdır. Halkın sivillerden yana bir irade ortaya koyması,

yönetimde de sivilleşme yolunda daha hızlı ilerlenmesinin önünü açmıştır. Turan'a göre; seçimlerin galibi her ne kadar askerlerin istediği parti olmasa da sonuç olarak onların istediği gibi tek başına bir parti, hükümeti kuracak çoğunluğu elde etmiştir. Ayrıca ANAP ve Halk Parti'sinin seçim kampanyalarında sosyal ve ekonomik endişelerini vurgulamalarına rağmen MDP'nin, kanun düzen ve devlet otoritesi üzerinde durması oy dağılımında etkili olmuştur (Turan, 1988:76; Sunay, 2010: 386).

Seçimlerin yapılması ve yeni Meclis'in göreve başlaması ile birlikte, Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Kurulu Konseyi'nden oluşan Kurucu Meclis de ortadan kalkmıştır (Öztürk, 1993;88). Ancak, 1982 Anayasası'na eklenen geçici 2. maddenin 3. fıkrasındaki;

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Milli Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşür ve Milli Güvenlik konseyi üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi sıfatını alırlar. (Resmi Gazete, 1982:17863 Mükerrer).

Hükmü ile Milli Güvenlik Konseyi üyeleri, altı yıl daha hukuksal bir güvence sağlamışlardır. Yine geçici 2. maddenin, 4. fıkrasında sayılan görevleriyle, siyasal alanda etkili olamasalar da ülke yönetimi içindeki varlıklarını altı yıl korumuşlardır. Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin görevleri üç madde halinde gösterilmiştir. Bunlar:

- a) TTBMM tarafından kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, lâiklik ilkesine, Atatürk inkılâplarının, millî güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo Televizyon Kurumuna, Milletlerarası andlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanına tanınan onbeş günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;
- b) Cumhurbaşkanının istemi ve tespit edeceği süre içinde: Milletvekili genel seçimlerinin yenilenmesine, olağanüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına ve alınacak tedbirlere, Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun yönetim ve gözetimine, gençliğin yetiştirilmesine ve Diyanet İşlerinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek;

- c) Cumhurbaşkanının istemine göre, iç ve dış güvenlik ile gerekli görülen diğer konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını Cumhurbaşkanına sunmak. (Resmî Gazete, 1982:17863 Mükerrer)

Cumhurbaşkanlığı Konseyi, 01.07.1983 günü Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı sıfatıyla kendini Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekli etmesiyle yerine seçilen Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan teşekkül edecektir (Cumhuriyet Tarihi 6, 2010:233).

Sonuç olarak Türkiye'de gerçekleştirilen 6 Kasım 1983 seçimleri, ordunun yönetimden çekilmesi ve sivilleşme adına önemli bir gelişme olmasına karşın bütün siyasi partilerin katıldığı serbest bir seçim olmamasından dolayı demokrasi adına sadece sembolik bir anlam taşımaktadır.

2. ASKERİ REJİM SONRASI SİVİL HÜKÜMETLER VE TURGUT ÖZAL

Pek çok siyasi partinin yasaklarından dolayı katılmadığı 6 Kasım 1983 seçimlerini, Turgut Özal liderliğindeki ANAP kazanmıştır. ANAP lideri Turgut Özal ise 1980 askeri darbesinden sonra yeniden iktidara gelen ilk sivil başbakan olmuştur. Askeri darbeden sonra gelen ilk sivil hükümet bir geçiş dönemi oluşturması bakımından önemlidir. Dolayısıyla Turgut Özal'ın askeri yönetimden, sivil yönetime olan geçişi sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmek için atacağı adımlar önemlidir.

Turgut Özal, 12 Eylül askeri rejiminin başbakan yardımcısıdır. Darbe döneminde Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olan Özal, 24 Ocak kararlarının da mimarıdır. Özal, Türkiye ekonomisinin istikrara kavuşturulabilmesi için ekonomik alanda devlet müdahalelerinin ve korumacılığının kaldırılması ve bunun yerine piyasa ekonomisi, özelleştirme ve serbest rekabetin getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu düşüncelerini de darbe döneminde hayata geçirme şansı bulmuştur (Duman, 2005;141).

Turgut Özal'ın ilk siyasi deneyimi, 1977 seçimlerinde Milli Selamet Partisi'nden milletvekili adaylığıdır (Turgut, 1986: 119). Mumcu, Özal'ın 1977 seçimlerinde seçilememesini Özal adına büyük bir şans olarak görür. Mumcu'ya göre; Özal o dönem seçilseydi 12 Eylül Döneminde yargılanan ve yasaklı bir siyasi olacaktır. Ancak Özal seçilememiş ve 12 Eylül Dönemi sonrasında Başbakan olmuştur (Mumcu, 1983). Özal'ın Milli Selamet Partisi'nde Milletvekili adayı olmasından sonra ki siyasi parti deneyimi ise ANAP'tır. Özal'ın kuracağı parti için izin alması gereken en önemli kişi Kenan Evren'dir. Özal Türkiye'ye döndüğünde Evren'le

görülmüş, Evren'den Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi kökenli kesimleri uzak tutmak şartı ile parti kurma iznini alabilmiştir (Barlas, 2000:37).

2.1. I. Özal Hükümeti ve Sivil-Asker İlişkileri

Turgut Özal liderliğinde, 20 Mayıs 1983 günü kurulan ANAP, kendisini 1983 Parti Programı'nda; milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir parti olarak tanıtmaktadır (Güzel, 2008:655). Aynı Programın giriş bölümünde ise Özal, 1980 darbesine bakışını şu şekilde anlatır:

Milli birliğin muhafazası ve idamesi için milletçe büyük bir dikkat ve gayret sarfetmemizin zarureti, bilhassa yakın tarihimizde cereyan eden üzücü olaylar sebebiyle daha iyi anlaşılmıştır. Aziz vatanımız, dış mihrakların, siyasi ve ideolojik ihtirasların sebep olduğu bölücülük, terör ve anarşi sonucu büyük bir tehlikeye sürüklenmiş, son çare olarak, Silahlı Kuvvetlerimiz 12 Eylül 1980 tarihinde yaptığı müdahale ile bu tehlikeli gidişe son vermiştir. Bu müdahalenin hemen akabinde Silahlı Kuvvetlerimizin millete verdiği asker sözünün birere birer yerine getirildiğini görmenin verdiği güvenle, demokrasiye geçişin son safhasının da başarı ile tamamlanacağına inanıyoruz (Güzel, 2008:656).

Görüldüğü üzere, Özal'ın parti programında askeri vesayetin ağırlığının devam ettiğinin göstergesi olarak TSK bir kurtarıcı olarak görülürken, diğer taraftan da askerin demokrasiye geçiş için verdiği söz "asker sözü" olarak değerlendirilip, askerlerin sözlerini yerine getirmesi gerektiği ince bir üslupla hatırlatılmaktadır.

ANAP seçimi kazandıktan sonra Turgut Özal, 7 Aralık 1983 günü Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Hazırlanan hükümet listesinin kabul edilmesinden sonrada 13 Aralık 1983 günü 45. Hükümet Turgut Özal Başbakanlığında kurulmuştur (TBMM, 1983). Özal, Hükümeti tek başına kurmuş olmasına karşın askerlerin siyasilerin üzerindeki ağırlıkları henüz azalmamıştır.

Özal, askeri rejimden sonra 45. Hükümeti kurarak TBMM Başkanlık Divanı'nın oluşturulmasıyla, Milli Güvenlik Konseyi'nin hukuki yapısı son bulduğundan Milli Güvenlik Konseyi üyeleri de Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri olmuştur. Milli Güvenlik Konseyi üyelerinden boşalan Genelkurmay Başkanlığı, Hava, Kara, Deniz Komutanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı yerine de yeni komutanlar getirilmiştir. Bu doğrultuda: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nurettin Ersin yerini Orgeneral Necdet Üruğ'a, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin

Şahinkaya yerini Orgeneral Halil Sözer'e, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer yerini Oramiral Zahit Atakan'a, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun yerini Orgeneral Mehmet Buyruk'a devretmiştir.

Turgut Özal'ın Birinci Dönem Hükümeti'nde askerlerin kurumsal ve sayıca üstünlüğü vardır. Sivil hükümet karşısında 12 Eylül Dönemi'nin mimarı Kenan Evren güçlendirilmiş yetkilerle Cumhurbaşkanlığı makamında oturmaktadır, asker hâkimiyetinde Cumhurbaşkanlığı Konseyi vardır ve yine askeri üyelerin ağırlıklı olduğu –Kenan Evren'de asker olduğu için- MGK vardır. Zaten Özal, birçok siyasi partinin yasakları nedeniyle dar kapsamlı bir sivil muhalefetle mücadele etmektedir. Bu da Özal'ın lehine sayılabilecek bir unsurdur. Özal'ın ilk dönem iktidarı, askerlerin hakim olduğu kurumların kuşatmasıyla birlikte bir geçiş dönemidir. Demokrasiden yoksun bir ortamda gerçekleştirilen 6 Kasım 1983 Genel Seçimlerini üç partinin daha seçime katılmasıyla gerçekleştirilen 27 Mart 1984 Yerel Seçimleri izleyecektir.

I. Özal Hükümeti genel olarak bir geçiş dönemini yansıtmaktadır. 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştiren komutanlar Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi makamında, TSK içinde onların yerine gelen komutanlar ise MGK'dadır. Bu yüzden de MGK'nın askeri üyelerinin Cumhurbaşkanı'na tam bir sadakati vardır. Bu dönemin sivil asker ilişkileri MGK ile hükümet arasında değil de Cumhurbaşkanı ile hükümet arasında çizilmektedir. Yine de MGK, kamusal alanın çeşitli kesimleri üzerindeki etkisini sürdürmüş TV yayınlarının uzatılmasına varıncaya kadar pek çok karar almış ve hükümet de MGK'nın aldığı bütün kararları uygulamıştır (Tanör, 2007:64). Yine sıkıyönetimlerin kaldırılması, süresinin uzatılması veya Olağan Üstü Hal'e dönüştürülmesinde başlıca karar veren organ MGK olmuştur.

I. Özal Hükümetinin son yılında dönemin Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ görev süresi bitmeden emekli olma yolunu seçerek, Genelkurmay Başkanlığı makamını Necdet Öztoran'a devretmek istemiştir. Necdet Üruğ, "2 Temmuz'da Genelkurmay Başkanlığı görevini Kara Kuvvetleri Komutanı Necdet Öztoran'a devredeceğim, ben bu hazırlık içindeyim" şeklinde basına açıklamalar yapmıştır (Tokatlı, 1987). Özal ise yine basın yoluyla ilginç bir açıklama ile Öztoran'ı istemediklerini, bu konuda takdir yetkisinin Bakanlar Kurulu'nda olduğunu ve Bakanlar Kurulu'nun da Öztoran'ı takdir etmediğini açıklamıştır. Bu konuda Evren'le de görüşüğünü belirten Özal konunun hükümet takdirinde olduğunu söylemiştir (Milliyet, 30.06.1987). Özal'ın bu açıklaması Kenan Evren'den destek aldığını gösterir niteliktedir. Evren'den destek alarak dahi olsa Özal, Cumhuriyet tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir (Tümtürk, 2008:197).

Özal'ın ilk dönem hükümetinde sivilleşme adımları olarak; Milli İstihbarat Teşkilatı'nın başına Hiram Abas'ın getirilmesi, Başbakanlık makamının devlet protokolünde yedinci sıradan üçüncü sıraya aldırılması ve Genelkurmay Başkanlığı'na Necdet Öztoran yerine Necip Torumtay'ın getirilmesi gösterilmektedir (Duman, 2005:176-177).

2.2. II. Özal Hükümeti ve Özal'ın Cumhurbaşkanlığı

29 Kasım 1987 Genel seçimlerinin öncesinde Anayasa'nın geçici 4. maddesinin değiştirilmesi ile siyasi yasaklar kaldırılmıştır. Referandumla gerçekleştirilen bu değişiklik % 50.16 evet oyu almış ve Tanör'ün deyimiyle, "(...) yasakların kaldırılmasının reddi gibi utanç verici bir sonuçtan da Türk demokrasisi kıl payı farkla kurtulmuştur" (Tanör, 2007:64).

Yasakların kaldırılmasından sonra; Doğru Yol Partisi'nin (DYP) Genel Başkanı Süleyman Demirel, Demokratik Sol Parti'nin (DSP) Genel Başkanı Bülent Ecevit, Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Refah Partisi'nin (RP) Genel Başkanı Necmettin Erbakan olmuştur. Erdal İnönü Genel Başkanlığında ki SODEP önce HP ile birleşmiş ardından da 3 Kasım 1985'te SODEP Olağan Üstü Kurultayı'nda fesih kararı almıştır. SODEP'lilerin büyük çoğunluğu ise yeni kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti'ye (SHP) geçmişlerdir. Daha sonra Erdal İnönü de SHP'nin başına geçmiştir (Turgut, 1986:320-321).

29 Kasım 1987 Seçimleri öncesi artık askeri rejim ve onun yasaklarından çok Özal'ın yasaklarının konuşulmaktadır. Çünkü Özal'ın Genelkurmay Başkanlığı devir teslimine müdahalesi ile başlayan "sivil dikta" söylemi, yasakların kaldırıldığı referandumun hemen sonrasında seçim kanununda yapılan değişikliklerle güçlenmiştir. Özal, seçimler öncesinde üç önemli değişiklik yapmıştır. Bu değişikliklerden birincisi "kontenjan adaylığı" nın getirilmesi, ikincisi seçim çevrelerinin küçültülmesi, üçüncüsü de seçim çevresi barajının yükseltilmesidir. Yapılan bu değişiklikler küçük partilerin aleyhine iken büyük partileri korumaktadır (Tanör, 2007:74). Yapılan değişikliklerin ardından hemen erken seçime gidilmesi, ANAP'ı koruyucu diğer bir adımdır. Bu nedenle de DYP, SHP ve DSP'den seçimlerin demokratik olmadığı şeklinde yorumlar gelmiş hatta seçimleri boykot kararları tartışılmıştır (Milliyet, 10.09.1987).

Bu tartışmalardan sonra yapılan seçimlere yedi parti katılmış ANAP %36,29 oy alarak birinci parti olmuş, SHP %24,76 ile ikinci ve DYP % 19.16 ile üçüncü parti olmuştur (Resmi Gazete, 1987:19659). Seçime katılan yedi partiden sadece üçü %10'luk seçim barajını aşabilmiştir dolayısıyla meclis bu dönemde üç partili olacaktır. Kenan Evren tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Turgut Özal, kısa sürede Türkiye'nin 46. Hükümeti'ni kurmuştur. Özal, hükümet

programında seçim sisteminde yapılan değişikliklerin ANAP'ın aldığı oylarda çok küçük bir artış meydana getirdiğini belirterek;

“Seçim sistemi hakkında son olarak şunu ifade etmek istiyorum. Bu seçim sistemi istikrarın muhafazasını ve güçlü hükümetlerin kurulmasını sağlamaya yöneliktir. Nihai hedef olarak Türkiye'yi iki partiye götürür. Bilinmesi ve unutulmaması gereken husus ise seçim sisteminin bütün partilere aynı şekilde uygulandığı ve herkese eşit haklar tanıdığıdır” (TBMM, 2017) diyerek seçim sistemini savunmuştur.

Sivil-asker ilişkileri açısından bakıldığında ise dönemin asıl muhatapları, 12 Eylül 1980 Darbesi'ni yapan ve bu darbe sonucu Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren ile sivil Başbakan Turgut Özal'dır. Bu noktada sorgulanması gereken Kenan Evren'in, kişisel rolü olmalıdır. Çünkü Kenan Evren Cumhurbaşkanlığı makamı ile beraber pek çok olayda Özal'a destek vermiştir. Özal'ın, Genelkurmay Başkanlığı devir teslimine müdahalesi de yine Kenan Evren'in desteğiyle yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı makamı görüldüğü üzere sivil asker ilişkilerinde, bu dönemde kilit bir rol oynamaktadır. Ancak Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu güç sadece hukuki değil aynı zamanda Kenan Evren'in asker ve 12 Eylül'ün mimarı olmasından gelmektedir. Nitekim ileride görüleceği üzere sivil bir Cumhurbaşkanı, 28 Şubat müdahalesinin önüne geçememiştir. Tüm bunlar Özal'ın kendi düşüncesini yansıttığını göstermektedir. Bunun önemi ise artık alınan kararların demokratikliği sorgulanırken, TSK müdahalelerinden değil hükümet tasarruflarından bahsedilecektir.

Özal, Hükümet Programını okumadan önce Meclis açılışına bakılırsa da, 29 Kasım Seçimlerinden sonraki TBMM'nin, öncekinden çok daha farklı olacağı söylenebilir. Bunun işaretleri daha ilk günden gelmiştir. 14 Aralık 1987'de açılan TBMM'de Kenan Evren, bazı milletvekilleri tarafından protesto edilmiştir. Kenan Evren'in Meclis salonuna girişi sırasında DYP'li Milletvekilleri ayağa kalkmamış, SHP'li bazı Milletvekilleri ise Meclis salonuna gelmemiştir. Demirel ve İnönü ise Kenan Evren'i alkışlamamıştır (Cumhuriyet Tarihi 6, 2010: 312). Yapılan bu protestolar sivil asker ilişkilerinde, TSK'nin korkutucu ve baskıcı rolünün kalmadığının bir işaretidir.

II. Özal Hükümeti'nde sivil asker ilişkileri bakımından önemli bir gelişme olmamıştır. Bunun yanında Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı'ndan ziyade askeri kimliği ile ağırlığının hissedildiği birkaç olay yaşanmıştır. Bunlardan en dikkat çekicisi; Özal'ın kabine revizyonunda Kenan Evren'in engellemesi sonucu Mehmet Keçecileri atayamamasıdır (Gürpınar, 2013:1773).

Sivil asker ilişkilerinde, dengenin siviller lehine kaydığını Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı süresinin dolması ile onun yerine bir askerın değil, Turgut Özal'ın seçilmesi gösterecektir. Kenan Evren'in görev süresi dolmadan önce Cumhurbaşkanlığı seçimi tartışılmış, anayasa değişikliği ile Kenan Evren'in görev süresinin dahi uzatılması gündeme gelmiştir (Milliyet, 17.10.1988). Ancak Kenan Evren'in görev süresi dolmaya yakın Turgut Özal'ın adaylığı gündeme gelmiş ve 1989 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde 3. Tur sonucunda 285 Milletvekilinden 263'ünün oyu ile Türkiye'nin ikinci sivil Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Resmi Gazete, 1989:20329). Özal'ın Cumhurbaşkanlığı ve peşinden aktif rol oynamamış olsa da Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin görev süresinin dolması ile askerlerin kurumsal hakimiyetleri de son bulmuştur. Bundan sonra askerler MGK aracılığı ile siyasal alanda var olacaklardır. Dolayısıyla sivil asker ilişkilerinin tarafları da hükümet ile MGK olacaktır. Ancak Özal, özellikle Akbulut hükümetinde aktif bir rol oynayarak adeta Cumhurbaşkanlığı ile beraber Başbakanlığı da üstlenmiş gözükmektedir.

Özal'ın ANAP'ın iç işlerine müdahalesi; Yıldırım Akbulut'u Başbakan olarak ataması, eşi Semra Özal'ı İstanbul ANAP İl Başkanlığına seçtirilmesi ve ANAP Büyük Kongresi'nde Mesut Yılmaz'ı desteklemesi ile devam etti. "Özal, sürekli ve düzenli ekonomik brifingleriyle ekonomiye, Zonguldak grevi ve kömür ocaklarının geleceği konularındaki direktifleriyle sosyal hayata, Körfez bunalımındaki 'telefon diplomasisiyle' dış politikaya yön vermeye koyuldu" (Tanör, 2007:86). Ancak gelinen noktada Özal, muhalefetten aldığı tepkilerin yanında kendi partililerinden de tepki toplamaya başlamıştır. Bu dönemde üç önemli istifa dikkat çekicidir. Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay istifa etmiştir. Konu açısından Necip Torumtay'ın istifası önemlidir. Dönemin basınında Torumtay'ın istifasını bazı yazarlar "askerden hükümete uyarı" olarak, bazıları da "demokrasinin işlediği" olarak yorumlamıştır. Ayrıca Torumtay'ın istifası ABD tarafından da dikkatle takip edilmiştir (Ergin, Hürriyet;05.12.1990).

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde TSK kışlasına çekilmiştir. Özal'ın TSK geleneklerine aykırı olarak göreve getirdiği Necip Torumtay ile ilişkilerinde de TSK'nın olağan dışı herhangi bir rolü olmamıştır. Ancak bu süreç, beklenmedik bir şekilde Necip Torumtay'ın istifası ile sonuçlanmıştır. Torumtay 03.12.1990 tarihinde istifa ederek "İnandığım prensiplerle ve devlet anlayışımla hizmete devamı mümkün görmediğim için istifa ediyorum" demiştir. Özal generallerin kendi temposuna ayak uyduramadığını ve frenleyici etki yaptıklarından şikayet ederek: "Karar almada nihai merci sivil otoritedir. Bunu da herkesin çok iyi bilmesi la-

zımdır. Sivil otoritenin üstünlüğünü herkes kabul etmelidir” (Milliyet, 07.12.1990) açıklamasını yapmıştır.

Torumtay daha sonra vereceği bir röportajda istifa gerekçesi olarak; kendisini ilgilendiren olaylarda ona haber verilmediğini, normal hiyerarşik düzenin gözetilmediğini, yetkilerin dışına çıkılarak, kendi askeri görüşlerine ters düşen görüşler ortaya atıldığını belirtir (Gürel, 1993). Göreve gelmesiyle de, görevden ayrılmasıyla da olay yaratan Necip Torumtay, sivil asker ilişkilerinde Türkiye’ye ilkleri yaşatmış ve TSK’nin demokratikleşmesine olumlu katkılar yapmıştır. Torumtay’dan sonra Genelkurmay Başkanlığı’na Kara Kuvvetleri Komutanı Doğan Güreş gelmiştir.

Siyasal tabloya bakıldığında ise ANAP Genel Başkanlığına Akbulut’tan sonra Mesut Yılmaz seçilmiş ve Başbakanlık görevini devralmıştır, ANAP içinden bir grup da Bedrettin Dalan öncülüğünde Demokratik Merkez Partisi kurmuştur. Mesut Yılmaz ile birlikte ANAP üzerindeki Özal’ın etkisi kaybolacak ve yapılan 1991 Erken Seçimleri ile iktidar el değiştirecektir. 1991 erken seçimlerine barajı aşmak için seçim öncesinde kurulan ittifaklar damgasını vurmuş ve bu ittifaklar sayesinde sol ve sağ uç kanatların temsilcileri de TBMM’ye girme şansı elde etmişlerdir. Demokrasi Partili (DEP) adaylar SHP listelerinden, MÇP ve İslahatçı Demokrasi Partililer (IDP) ise RP listelerinden seçime katılarak milletvekili seçilmişlerdir. 1991 Milletvekili Genel Seçimlerine; ANAP, DSP, DYP, RP, SHP ve Sosyalist Parti (SP) katılmıştır. Seçimlerde DYP % 27.03 oy alarak birinci, ANAP 24.01 ile ikinci, SHP 20.75 ile üçüncü, RP % 16.88 ile dördüncü ve DSP % 10.75 oy oranı ile beşinci parti olarak TBMM’ye girmiştir (Resmi Gazete, 1991:21054). Seçimlerin ardından, ittifaklar tekrar dağılmış MÇP, IDP ve DEP’li Milletvekilleri ayrılarak kendi partilerine geri dönmüşlerdir.

TBMM’nin açılmasıyla olaylar yaşanmış, DEP’li Milletvekillerinin Kürtçe yemin etmek istemesi uzun süre tartışılmıştır. Daha sonra DEP’lilerin dokunulmazlıkları kaldırılarak, tutuklanmışlardır.

DYP – SHP koalisyonu kurularak Demirel 49. Hükümet’i kurmuştur. VII. Demirel Hükümeti, 25.11.1991 tarihinde programını okumuş ve 30.11.1991’de güvenoyu almıştır. Demirel Hükümet Programı’nda Türkiye’nin en büyük problemini anayasa olarak göstermiş ve yeni bir anayasaya gereksinim duyulduğunu belirtmiştir (TBMM,1991). Ancak askerlerin hazırlattığı ve 12 Eylül rejiminin devamını sağlayan en önemli faktör olan Anayasa’da fazlaca bir değişiklik yapılamamıştır. 17 Nisan’da Turgut Özal’ın ani ölümü üzerine Demirel, Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve bu yüzden VII. Demirel Hükümet’i de son bulmuştur.

3. DEMİREL'İN CUMHURBAŞKANLIĞI VE 28 ŞUBAT'A GİDEN YOL

Demirel'in Özal'dan farklı bir yönetim sergileyeceği, DYP Genel Başkanlık Seçim sürecinde ilk işaretini vermiştir. Demirel, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra DYP ile organik bağlarını kopararak genel başkanlık sürecine müdahale etmemiştir. Bu da cumhurbaşkanlığının tarafsızlığına olan güveni pekiştirici bir rol oynamıştır. Özal'ın aktif cumhurbaşkanlığı anlayışı Demirel tarafından terk edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı, anayasadan aldığı güçlü yetkileri sürdürmesine karşın, asıl siyaset olması gerektiği gibi TBMM'ye taşınmıştır. Demirel'in de Cumhurbaşkanlığı'na vurgusu hiçbir şeye karışmamak değil, tarafsız olmak yönündedir (Arcayürek, 2001:18).

3.1. Tansu Çiller Hükümetleri

Demirel'in ardından 13.06.1993'te yapılan DYP Büyük Kongresinde Genel Başkan seçilen Tansu Çiller, Türkiye'nin ilk kadın Başbakan'ı olmuştur. Demirel gibi SHP koalisyonuna devam eden I. Çiller Hükümeti, Türkiye'nin 50. Hükümeti olmuştur.

I. Çiller Hükümeti döneminde dünya konjonktüründe Soğuk Savaş Dönemi sonlanmış ve yeni bir geçiş dönemi başlamıştır. Geçiş döneminin siyasi atmosferine ise etnik ve din temelli çatışmalar hâkimdir. Türkiye de coğrafi, kültürel ve dini yapısıyla geçiş döneminin yarattığı olumsuzluklardan etkilenmiştir (Larabee, 2008:8).

I. Çiller Hükümeti daha göreve başlamadan gazete manşetlerinde sürekli PKK'nın terör eylemleri verilmekte, ülke şiddetli bir terör sorunu yaşamaktadır. Daha sonra 1993'te Sivas Pir Sultan Abdal Şenlikleri'nde Madımak Oteli'nin yakılması sonucu 35 kişi hayatını kaybetmesi din ve mezhep temelli bir çatışma ortamının habercisi olmuştur. Bu göstergeler, I. Çiller Hükümeti'nin göreve geldikten sonra karşılaşılabilecek sorunların iki temel eksenini çizmektedir. Bunların yanında ekonomideki kötü gidiş, hükümetin işini zorlaştıracak diğer bir konudur.

Çatışmaların sonlandırılması ve geçiş dönemi fırsatlarından faydalanmak için ise en başta güçlü bir siyasi otorite gerekmektedir. Ancak Çiller döneminde de Türkiye'de ki siyasi partilerin uzlaşmacı olmayan tavırları ve birbirleriyle çekişmeleri devam etmektedir. 1990'lı yılların siyasi atmosferinde de, siyasi partiler 1980 öncesi dönemde olduğu gibi kendi aralarındaki kısır çekişmeden kurtularak, demokrasi kültürünü arttırmayı başaramamışlardır. Şiddetli terör olayları hat safhada ve terörist eylemler her gün ölümlere neden olmaktadır. Ancak 90'lı yıllarda 80 öncesi dönem gibi bölünmüş küçük sayıda ve çok olan terör örgütleri yerine büyük ve bütünlükçü yapıda etnik milliyetçilikten güç alan bir PKK terör örgütü vardır. Dolayısıyla askeri müdahaleleri hazırlayan koşullardan olan terör

ve siyasi partilerin kısır çekişmeleri 90'lı yıllarında da henüz çözülememiş sorunları arasındadır.

Sivil asker ilişkileri bakımından ise Çiller, Genelkurmay Başkanı Güreş ile uyum içinde çalışmıştır. Hatta Güreş'in 67 yaşını doldurduğu için emekli edilmesi gerekirken, Genelkurmay Başkanlığı görev süresini doldurmadığı için görev süresi bir yıl uzatılmıştır (Cumhuriyet Tarihi 7, 2010: 43). Bu olaya Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden kişiye özel kanun çıkarılmayacağını belirterek itiraz etmesine rağmen Çiller itirazları dinlememiş ve kararını uygulamıştır (Arcayürek, 2001:247).

Çiller, Birinci Dönemi'nde Genelkurmay Başkanı'nın da desteği ile Özal ile başlayan sivil otoritenin üstünlüğü anlayışını, MGK'ya karşı devam ettirmiştir. Ancak bu dönemde bürokrasi ciddi bir yozlaşma yaşamaktadır. Rüşvetin egemenliği devletin üst mercilerine kadar yükselmiş, çeteler devlet görevlileri ile organik bağlar kurarak toplumsal ve siyasal hayatı tehdit edebilecek noktaya gelmiştir (Milliyet, 26.08.1993).

I. Çiller Hükümeti'nin uyumunu ilk bozan Erdal İnönü'nün SHP Genel Başkanlığı'ndan istifa ederek yerine Murat Karayalçın'ın gelmesi olmuştur. Ekonomik kriz, 5 Nisan Kararları, terör ve yolsuzluklarla yıpranan hükümet; SHP ile CHP'nin birleşmesi ve Deniz Baykal'ın Çiller ile anlaşamaması üzerine son bulmuştur (Tanör, 2007:166-168). Çiller istifa etmiştir ancak başka seçenek olmadığını görünce tekrar SHP ile II. Hükümetini kurmuş fakat bu hükümet 15.10.1995'te yapılan güven oylamasında, güvenoyu alamamıştır (TBMM, 2017). 20 gün süren II. Çiller Hükümeti'nin ardından tekrar SHP ile erken seçime gidilmek şartı ile Çiller, III. Hükümeti'ni kurmuştur. Türkiye'nin 52. Hükümeti olan III. Çiller hükümeti erken seçim kararı almış ve seçimden sonra uzlaşmanın geç sağlanması dolayısıyla 06.03.1996 tarihine kadar görevde kalmıştır.

3.2. Refah Partisi'nin Yükselmesi ve Askerlerin Buna Karşı Tepkileri

Erbakan'ın ilk genel başkanlık deneyimi, Milli Nizam Partisi'nde görülür. Erbakan 8 Şubat 1970'de Süleyman Arif Emre'den sonra MNP'nin genel başkanlığına seçilmiştir. Ancak parti 1971 muhtırasından sonra kapatılmıştır (Okutucu, 1996:33). MNP'nin kapatılma gerekçesi olarak Laikliğe aykırı davranması ve okullarda din derslerinin mecburi olmasını istemesi olarak gösterilmiştir. MNP'nin kapatılması, askerlerin doğrudan İslami söylemlerle yola çıkan siyasi partilere müdahalesinin ilk örneğidir. MNP'yi kapatılma gerekçesi olarak gösterilen "okullarda din derslerinin mecburi olması isteği" de ilginçtir ki 1980 Darbesi'nin ardından kabul Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiştir.

MNP'nin kapatılmasının ardından, MSP kurulmuş ve 1973 seçimlerinde % 11,8 oy alarak 48 milletvekilliği ve 3 senatör çıkarmayı başarmıştır (Okutucu, 1996:35). Mardin'e göre "(...) MSP'nin resmi doktrini şu üç başlık altında özetlenebilir: Dini bir dünya görüşü, Türkiye'nin daha hızlı sanayileşmesi yolunda hamle ve halkçı bir ekonomik bölüşüm ve sosyal ahlak" (Mardin, 2005:105). MSP'nin kapatılan MNP'nin devamı olduğu açıktı dolayısıyla MSP'de MNP gibi İslamcı bir partiydi ve TSK bu görüşe karşı sıcak bakmamaktaydı. Dolayısıyla 12 Mart müdahalesinin ardından MSP'nin kurulması için asker engelini aşması gerekmektedir. Çalmuk MSP'nin kurulması için asker engelini aşılma sürecini şöyle aktarır:

"Askerlerin 12 Mart muhtırasından sonra CHP'yi iktidara getirme istekleri, MSP'nin işine yaradı. Askerlerin, 'İslamcı' ve 'anti semitik' olarak tanıdıkları Erbakan'a karşı tavırlarını yumuşatma görevi de yine bir askere veriliyordu. 12 Mart'ın mimarı Muhsin Batur, Erbakan'ı yanına alarak bazı hatırı sayılır askerlere misafir bile oldu. 12 Mart'ta kapatılan İslamcı partinin genel başkanı Erbakan'a bu girişimlerden sonra vize çıktı" (Çalmuk, 2000:29-30).

MSP bu sayede seçimlerin ardından, CHP ile koalisyon kurarak ilk defa iktidara gelmiştir. Bu koalisyon ile beraber askerlerin isteğiyle kapatılan MNP'nin devamı olan MSP, Kıbrıs Barış Harekati'nda aktif bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde askerle MSP arasında bir uyum vardır. MSP'ye karşı askerlerin olumsuz bir tavır yoktur (Çalmuk, 2000:32). Kıbrıs Barış Harekati'nin ardından ise CHP ile MSP arasındaki uyum büyük ölçüde harekattaki başarının kime ait olduğu noktasında düğümlendi ve Ecevit'in istifası ile ortaklık bozuldu. CHP-MSP koalisyonunun ardından Meclis'te istikrarlı bir hükümet kurulamayarak Milli Cephe ortaklığı başlatıldı. I. Milli Cephe'nin koalisyon ortaklarından birisi de yine MSP oldu. I. Milli Cephe Hükümetinin Başbakan'ı Demirel olmasına karşın Erbakan hükümet içinde fazlasıyla aktif rol oynamıştır. Erbakan'ın, "eski devri kapatıp yeni bir devir açtığını ilan etmesi" ise koalisyonun sonunu getirmiştir (Okutucu, 1996:40).

1973 Seçimlerinin ardından 1977 Genel Seçimlerinde oy kaybına uğrayan MSP % 8,6 oy almıştır. 1977 seçimlerinden sonra CHP hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ancak güvenoyu alamamıştır. Bunun ardından yine Demirel tarafından II. Milli Cephe Hükümeti kurulmuştur ancak II. Milli Cephe Hükümeti'nin ömrü yaklaşık 6 ay sürmüştür. Hükümet bunalımının ardından 1980 Darbesi gelmiş ve diğer partilerle beraber MSP de kapatılmıştır.

Darbenin ardından kapatılan MSP'nin yerine, Refah Partisi kurulmuştur. RP ilk defa 1991 Seçimleri'nde TBMM'ye girmeyi başarmış olsa da en büyük çıkışını 24 Aralık 1995 seçimlerinde yakalamış ve % 21 oyla birinci parti olmuştur. 1995 Seçimlerinde RP'nin ardından, ANAP % 20, DYP % 19, DSP % 15 ve CHP

%11 oy almışlardır. 24 Aralık Genel Seçimlerinde birinci olan RP'nin yükselişi; 1994 Yerel Seçimleri ile başlamıştır. RP bu seçimlerde % 19 oy almanın yanında Ankara ve İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlıklarını kazanmıştır. RP, yerel seçimlerdeki başarısını genel seçimlerde de arttırarak birinci parti olmuştur.

Erbakan'ın öngörülen –kaygı duyulan– başarısı gerçekleşmiş, ancak DYP ve ANAP seçimlerden önce, RP ile koalisyon olmayacaklarını ifade ettikleri için medyada yeni hükümetin yine Çiller tarafından kurulacağı beklentisi vardır (Milliyet, 25.12.1995). Bu beklenti biraz da temenni şeklindedir. Demirel ise Arcayürek'e, seçimlerden önce ordunun RP'nin seçimi kazanmasından fevkalade rahatsız olduğunu ve RP'nin seçimi kazanamayacağı yasal bir düzenleme istediklerini belirtmiştir (Arcayürek, 2003:152). Böyle bir atmosferde RP seçimlerde birinci gelmeyi başarabilmiştir.

DYP, oy oranı olarak bakılınca üçüncü sırada olmasına karşın ANAP'tan üç milletvekili fazla çıkarmıştır. Erbakan'ın hükümet kuramaması durumunda hükümet kurma görevi verilirken hangi kriterin kullanılacağı da tartışma konusudur (Donat, 1995:14). Nitekim Erbakan birinci parti olmasına karşın hükümet kuramamış ve 1995 seçimleri ardından uzlaşma çabaları: karşılıklı restler ve yolsuzluk iddiaları ile bütün siyasi partileri yıpratmıştır. Hükümet bunalımı, 06.03.1996 tarihinde Mesut Yılmaz'ın DYP koalisyonu ile 53. Hükümet'i kurması ile son bulmuştur. Ancak siyasi partilerin çekişmeleri hükümetin kurulması ile de son bulmamış bu nedenle 53. Hükümet ancak 28.06.1996 tarihine kadar görev yapabilmiştir. Erbakan, hükümeti kuramamış ancak yaptığı muhalefet ile II. Yılmaz hükümetinin sonunu getirmiştir. Erbakan önce hükümetin güven oylamasını Anayasa Mahkemesine taşımış, bu itiraz kabul olmayınca Başbakan Mesut Yılmaz hakkında gensoru önergesi vermiştir. Yılmaz ise gensorunun görüşülmesini beklemeden istifa etmiştir (TBMM, 2017). Yılmaz'ın istifası ile birlikte yeni hükümet Erbakan tarafından kurulacaktır.

3.3. 28 Şubat Müdahalesi

Siyasi partilerin mevcut sorunlar karşısında tepkisiz kalmaları, başka siyasi aktörleri suçlayarak çözüm üretmemeleri, hükümet krizleri ve terör sorunu askerlerin yaptıkları müdahalelere, gerekçe olarak gösterdiği nedenlerdendir. Mumcu'ya göre; "Asker-sivil herkese düşen görev, demokrasinin yeniden anarşiye ve terör ortamına sürüklenmesine engel olmaktır. Çünkü terörün baş gösterdiği her ülkede bir 'iktidar boşluğu' doğar ve bu boşluk, er geç silahlı kuvvetlerce doldurulur. Bu işin yarası böyledir!" (Mumcu, 1983:7). Velidedeoğlu da Mumcu'yla aynı görüşte olup şöyle ekler:

“Nerede iktidar boşluğu olursa, orada kesinlikle bir müdahale olur; bu, toplumsal bir yasadır. İktidar boşluğu, sadece çoğunluk partisinin azınlığı ve böylece “demokratik siyasi hayatı” çökertme girişimiyle oluşmaz; iktidar partisinin kendi buyruğu altındaki güçleri kontrol edememesiyle de doğar.” (Velidedeoğlu, 1989:212)

1995 seçimlerinden sonra da ülkede bir hükümet krizi ile birlikte terör sorunu vardır. Yani bahsedilen “toplumsal yasa”ya göre müdahalenin şartları oluşmuştur. Ancak 90’lı yılların askeri müdahalesinde bu yasa işlememiş; müdahale bambaşka bir gerekçe ile gelmiştir. İrtica ve laikliğin korunmaması!

Genelkurmay Başkanlığı’na Doğan Güreş yerine İsmail Hakkı Karadayı’nın gelmesi, TSK’nin siyasete müdahale sürecinde Genelkurmay Başkanı’nın kişisel duruşunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Doğan Güreş’in Tansu Çiller’e bağlılığı basında sık sık mizahi eleştiri konusu yapılmıştır. Güreş hakkında “tak-şak paşa”, Çiller’in fotoğrafını cebinde taşıdığı gibi söylemler çıkmıştır (Talu, 1996). Güreş daha sonra da DYP’den milletvekili olmuştur. Güreş’in yerine gelen Karadayı döneminde ise TSK sık sık laik cumhuriyetin koruyucusu olduğu yönünde mesajlar vererek, siyasilere uyarılarda bulunmaktadır (Arcayürek, 2003:250-251). Bununla da yetinilmeyerek Karadayı döneminde 28 Şubat müdahalesi gerçekleştirilmiştir. 28 Şubat sürecinde Karadayı yerine Güreş’in olması durumunda müdahalenin yine de gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinmemekle beraber Genelkurmay Başkanlarının TSK’yi yönlendirme gücü açıkça anlaşılmaktadır.

RP, seçimlerden sonra kendine en yakın ANAP’ı görmüş ve koalisyon ortaklığı için en sıcak ANAP’a bakmıştır. Ancak ANAP TSK’nin RP’ye olan isteksizliğini koz olarak kullanarak, RP’den büyük tavizler almaya çalışmış daha sonra da TSK’nin uyarıları sonucu bu ortaklıktan vazgeçmiştir (Çalmuk, 2000:174-175). Ordu aynı uyarıyı Çiller’e de yaparak RP ile koalisyon kurmasını istemiştir. Böylece RP’nin hükümet kurmak için bütün yolları tıkanmıştır (Okutucu, 1996:101).

TSK görüldüğü üzere 1980 Darbesi’nden sonra tekrar siyasete girmiş ve 28 Şubat müdahalesi öncesi bir partinin hükümet kurmasına engel olarak ciddi bir müdahalede bulunmuştur. Ancak TSK’nin bu müdahalesi, RP’nin hükümeti kurmasına engel olamamıştır. ANAP tarafından Çiller hakkında verilen önergeye RP’nin karşı oy kullanması sonucu RP, DYP’yi koalisyon için ikna edebilmiştir (Tanör, 2007:169). Bu ikna öncesinde Erbakan da askerlerin tavrını önemseyerek hükümeti kurmak için Genelkurmay Başkanlığı’na danışma gereği duymuştur.

54. Hükümet kurulduğu günden beri TSK'nin sıkı markajı devam etmiş hükümet üyelerinin bütün açıklamalarını TSK takip etmiş ve fikir ayrılıkları bulunduğu takdirde karşı açıklamada bulunmuştur. Üstelik TSK açıklamaları sadece Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelmemekte rütbeli komutanlar her fırsatta laikliğe vurgu yaparak, hükümetten rahatsızlıklarını dile getirmektedir. Askerlerin basına verdiği açıklamaların dışında RP, MGK toplantılarında da sıkıştırılıyor, özellikle Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya irtica tehlikesinin gündeme alınması için baskı yapıyordu (Çalmuk, 2000:214-215).

Hükümet ve özellikle RP ile TSK arasındaki krizi derinleştiren temel birtakım olaylar vardır: Bunlardan birincisi, Erbakan'ın İran gezisidir. Erbakan başbakan olduktan sonra ilk yurt dışı gezisini İran'a yapmak istemiş ve bu geziden, TSK'nin yanında, İran ile gerginlik yaşayan ABD de rahatsız olmuştur. İran gezisi, içerde de rahatsızlık yaratarak, diplomatik çevreler tarafından "gereksiz bir gezi" olarak değerlendirilmiştir (Çevikcan, 1996:14). Ayrıca Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı Sönmez Köksal, İran'ın PKK'ya verdiği desteği gösteren bir dosya sunmuş ve genelkurmay başkanlığı da İran ile stratejik ilişkiler kurulmaması gerektiği yönünde bir rapor vermiştir (Yetkin, 2007:14). Ancak Erbakan yine de kararından vazgeçmeyerek İran gezisini gerçekleştirmiştir.

İkinci olay, Erbakan'ın Libya gezisidir. Libya, 1988'de iki ajanının Pan-Am 103 sefer sayılı yolcu uçağının İskoçya, Lockerbie üzerinde patlatılarak düşürülmesinden sorumlu tutulduğu için uluslararası kara listedeydi. Libya'daki Türk Büyükelçisi Balkan, Libya gezisi için ortamın uygun olmadığını belirtiyordu ve Libya ile başbakanın gezisinden önce temaslarda bulunan İçişleri Bakanı Ağar, geziye karşı çıkıyor hatta gezi kararnamesini imzalamaktansa istifa edeceğini söylüyordu. Erbakan yine tüm uyarıları dinlemeyerek Libya'ya gitti. Ancak Libya gezisi, Libya lideri Muammer Kaddafi'nin Erbakan'a karşı tavır ve konuşmalarıyla tam bir krize dönüştü. Kaddafi, Erbakan'ı karşılamamış ve bir uçak göndererek Erbakan'ı istirahat ettiği Sirte'ye getirtmiştir ve yaptığı konuşmada Türkiye'ye hakaretler yağdırarak diplomatik bir skandala imza atmıştır. (Akpınar, 2006: 96-99).

Üçüncü olay, Susurluk kazasıdır. 3 Kasım 1996 tarihinde Balıkesir'in Susurluk İlçesi yakınlarında bir otomobille kamyon çarpıştı. Otomobilde İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, kırmızı bültenle aranan Abdullah Çatlı, DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak ile Gonca Us isimli bir bayan vardı. Bu kaza Türk kamuoyunu en fazla meşgul eden kaza olmuştur. Çünkü kaza sonrası dönemin çarpık ilişkileri, "polis-mafya-siyaset" adıyla medya ve kamuoyunda büyük ses getirmiştir (Milliyet, 1996). Muhalefet, Çiller ve Erbakan'ı devletin kirli işlerini açıklamaya çağırmıştır (Yetkin, 2007:14). Olaya hükümet sessiz kalmış ve Tayyar'ın belirttiği üzere "bu sürecin tek siyasi sonucu, Mehmet Ağar'ın İçişleri

Bakanlığı'ndan istifası olmuştur". Bunların yanında 11 Ocak 1997'de Başbakanlıkta verilen iftar yemeğine sarık ve cüppelerle katılanlar, Taksim'e cami yapılacağı iddiası ve Sincan'da düzenlenen Kudüs Gecesi, askerlerle RP arasındaki iplerin gerilmesine neden olmuştur. Bu olaylardan en dikkat çekicisi ise Sincan Belediyesi tarafından düzenlenen Kudüs Gecesi'dir.

Genelkurmay Başkanı Karadayı'nın haberi olmadan Genelkurmay II. Başkanı Çevik Bir, Kara Kuvvetleri Komutanı Hikmet Köksal, Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya'nın katıldığı bir toplantı sonrası tankların geçiş kararı alınmıştır. Bu karara göre tanklar, tatbikat alanına giderken Sincan'dan geçecektir. Bu geçiş sırasında tanklardan biri manevra sırasında da Sincan'da Kudüs Gecesi'nin yapıldığı çadırı manevra ile yıkacaktır. Ancak çadırı yıkmak için gelen tanklardan önce çadır kaldırılmıştır.

Genel Kurmay İkinci Başkanı Çevik Bir'in "demokrasiye balans ayarı yaptık" şeklinde değerlendirdiği (Ercan, 1997:14) tankların geçişi; açık bir darbe işareti-dir fakat Erbakan "Ne olmuş yani? Cumhuriyet Bayramlarında 240 tank geçiyor" sözleriyle olayı görmezden gelmiştir (Akpınar, 2006: 163). Ancak diğer taraftan da Sincan Belediye Başkanını partiden ihraç etmiştir (Cevizoğlu, 1998:72-73). Tankların geçişi, DYP'lilerce RP kadar soğukkanlı karşılanamamış; en başından beri RP ile koalisyon kurmak istemeyen kesimlerin seslerini iyice yükseltmelerine sebep olmuştur. Çiller de hükümetten ayrılmak istemekte ancak hükümeti bozmasına Erbakan'ın Yüce Divan kartını elinde tutması engel olmaktadır (Çalmuk, 2000:267).

Bayramoğlu'na göre, "Askeri vesayet ne denli vahim bir gelişmeysen, askeri vesayetten beslenmek ona karşı çıkabilecek bir konumdayken iktidar ve iktidar nimetleri adına bunu benimsemek, hatta meşrulaştırmak da o denli vahimdir" (Bayramoğlu, 2001:167). Erbakan olayları, "glu glu dansı yapıyorlar" (Yılmaz, 1997:) diye geçiştirmeye çalışsa da askerin hükümete karşı tavrı nettir ve geri adım atmasını beklemek olanaksızdır. Nitekim asker, 28 Şubat 1997 tarihinde aldığı kararlarla hükümete en açık müdahalesini yapmıştır. Büyük ölçüde askerler tarafından hazırlanan, hükümetin fazla değişiklik yapamadığı izlenimini veren (Erdoğan, 1999:22-23), on sekiz maddelik bir bildiri yayınlanmıştır.

Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat tarihinde kamuya ilan ettiği "Bildiri'nin anayasa hukuku ve siyaset bilimi açısından dikkatli bir incelenmesi onu bir 'muhtıra' olarak nitelendirmenin yanlış olmadığını göstermektedir (Erdoğan, 1999:22-). Bu muhtıranın hükümete onaylatılması ise Türkiye'de sivil görünümlü bir askeri idarenin yönetimi tekrar ele aldığına göstergesi olarak kabul edilebilir (Erdoğan, 1999:21). Çünkü "hepsinden önemlisi, MGK bildirisi, sadece askeri bürokrasinin

bağımlı olması gereken Bakanlar Kurulu'na değil; aynı zamanda parlamentoya verilmiş bir uyardır, bir tehdittir” (Bayramoğlu, 2001:117).

Erbakan'ın 28 Şubat MGK Toplantısı'ndan sonra yaptığı açıklamada: “Krizi yaratan medyadır. Bu suni krizden biz de rahatsızız, ordu da rahatsız. Medya orduyu rahatsız ediyor. Ordu adına bir sürü yalan yazılıyor. Ordu muhtıra vermedi” (Bayramoğlu, 2001:123) demiştir. Ancak Erbakan'ın bu muhtırayı tankların yürümesinde ki gibi görmezden gelme şansı yoktur. Çünkü 28 Şubat muhtırasında, tankların yürümesinden farklı olarak yazılı bir metin söz konusudur ve bu metin hükümete dikte edilmeye çalışılmaktadır.

Erbakan, 28 Şubat MGK kararlarını imzalamama yolunda, askerlere karşı direnme yolunu seçmemiştir ancak bu kararları imzalamaya da hemen gönüllü olmamıştır. Bunun için ilk önce kararları Meclis'te görüşmeye açmak istemiş bunun kabul olmaması üzerine kararların uygulanmasını zamana yaymak istemiştir. Ünsaldı'ya göre; kendi ölüm fermanını imzalamayı reddeden Başbakan'ın bu “tavsiyeleri” görmezden gelme isteği kısa sürede Genelkurmay ile hükümet arasında ciddi bir bunalımın doğmasına yol açtı. MGK kararlarını daha fazla görmezden gelemeyen hükümet; askerlerin baskısının da artmasıyla birlikte Bakanlar Kurulu'nun 13 Mart'taki toplantısında kararları ele almak zorunda kaldı ve 3,5 saat süren toplantıda kararların altına imza atıldı (Ünsaldı; 2008:112).

Kararların imzalanması ile Erbakan, başta İmam hatip okullarının kapatılması olmak üzere, kendi düşüncelerine uygun olmayan kararlar almak zorunda kalmıştır. Bu kararların uygulanması zaten dindar subayların ordudan atılması, başörtüsü krizinin çözülmemesi gibi olaylardan rahatsız olan RP tabanında hayal kırıklığı yaratacaktır.

28 Şubat muhtırasından sonra siyasi tablo incelendiğinde, gelen tepkiler ilginçtir. Bayramoğlu'nun ifadesi ile 28 Şubat muhtırasından sonra;

“Mesut Yılmaz bu ülkenin sorununun, RP ile anayasal sistem arasındaki kavgaya olduğunu söylüyor. Baykal artık ordunun incelikli darbeler yaptığını ve RP gibi partilerin iktidar için heveslenmemesini haykırıyor. Ecevit, ara rejim hükümetleri formülleri peşinde. Nice darbeler görmüş Demirel, 12 Mart'a benzer bir sistemi inşa etmeye çalışıyor. Yıllarca demokrasiyi ağızından düşürmeyen DİSK, muhtırayı olumlu buluyor. Sendikacı Şemsi Denizler, askeri darbeyi destekleyeceğini söylüyor. Basın Çiller'i sıkıştırıyor, 28 Şubat muhtırasının meşruiyetini dünya aleme anlatmaya gayret ediyor” (Bayramoğlu, 2001:120)

Tüm bu yaşananların yanı sıra askerlerin asıl isteği RP'yi hükümetten uzaklaştırmaktı (Bayramoğlu, 2001:128). Bunun için MGK kararlarının uygulanıp

uygulanmadığını denetlemenin yanında, RP'nin hükümetten uzaklaştırmasının formülü aranmaktaydı. Anayasa Mahkemesi'nin RP'yi kapatma davası açmasının tam bu sırada gelmesi yargının siyasallaştığını düşündürmektedir (Günel, 2009:380). Anayasa Mahkemesi RP'yi 16 Ocak 1998'de kapatarak, partinin genel başkanı Erbakan da dahil olmak üzere beş yöneticisini, beş yıl siyasal etkinliklerden men etmiştir (Ünsaldı, 2008:113).

Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya 28 Şubat sürecinde "Sivil toplum, medyasıyla, askeriyle, üniversitesiyle, sendikasıyla, işveren kuruluşlarıyla, esnafıyla, her akşam saat 21'de ışıkları söndüren halkıyla, Atatürkçü dernekleriyle, irticaya karşı yürüyüş yapan kadınlarıyla, Türkiye demokrasiyi başardı" (Donat, 1997:16) demiştir. Gerçekten de TSK, ilk defa kendi dışında ki "sivil" unsurlardan 28 Şubat muhtırasında etkin ölçüde yararlanmıştı.

Erkaya ise, 28 Şubat sürecinde ordunun ihtilal yapmak istemediğini bir bakıma artık klasik darbeler döneminin kapandığını belirtmiştir. Türkiye tekrar irtica ile karşılaşırorsa ordu müdahale eder mi sorusuna Erkaya: "Türkiye'nin önünde bir deney duruyor. İrtica tehlikesini parlamentoda aşma deneyi. Büyük bir deney... Önemli bir deney..." şeklinde cevap vermiştir. Erkaya'nın da açıklamalarından anlaşıldığı üzere, TSK'nin müdahale stratejisinde 28 Şubat muhtırasıyla bir değişiklik meydana gelmiştir. TSK artık yönetime doğrudan el koymayarak, sivil güçleri yönlendirici bir rol oynayacak ancak geri planda, darbe kartını da elinde tehdit unsuru olarak tutmaya devam edecektir. Sazak, "28 Şubat"la birlikte ortaya çıkan "yeni" müdahale şeklini şöyle belirtir: "28 Şubat pratiğiyle anlaşıldı ki, ordu artık sisteme klasik tarzda ve sadece kendi gövdesiyle müdahale etmeyecek, yedeğine 'irtica', 'Kürt' ve başka büyük sorunlarla korkutulup ürkütülmüş 'sivil' kitleleri alarak hareket edecekti" (Sazak, 2009:274).

Askerlerin sivil güçler aracılığı ile siyasete müdahale etmek gibi bir "deneyi" olsa da; bu "deneyin" başarısızlığına karşı yedekte tutulan bir de darbe planları vardır. Bu planın temelini ise Batı Çalışma Grubu (BÇG) oluşturmaktadır. Güven Erkaya, 28 Şubat kararlarının takibi için kurulduğu söylenen BÇG'nin kuruluş gerekçesini şöyle anlatmıştır: İhtilal için ortam hazırlanana kadar beklensin isteniyorsa o zaman nasıl tayin edilecek? Yani durum ihtilali gerektirecek safhaya geldiğinde neye göre karar vereceksiniz? Buna erken teşebbüs edilirse iç ve dış kamuoyundan tepki gelebilir. Geç kalırsak bu sefer de ihtilal yapılamayacak bir duruma düşmüş olunabilir...MGK'nın yaptırım gücü yok. MGK'daki gayretlerimize rağmen bir sonuç alınmaz ve işler daha kötüye giderse ne yapacağız? Onun için hazırlıklı olunmalı, bir plan yapılmalı ve çalışmalar bunun üzerine bina edilerek yoğunlaştırılmalı. (Baytok ve Erkaya, 2001:275)

BÇG, 28 Şubat muhtırasının en önemli konularından biridir. Çünkü askerlerin en etkin olduğu alan olan MGK 1980 darbesi sonrası oluşturulan yapısı ve şekliyle demokrasiyle bağdaşmasa dahi anayasal bir kurumdur ancak BÇG tamamen asker insiyatifiyle kurulmuş ve sonradan anlaşıldığı üzere hiçbir hukuksal dayanak noktası olmadan kişi özel hakları ve özel yaşam sınırlarını aşarak “fişlemeler” yapmıştır. Bu fişlemelerin yapılmasında TSK o kadar ileri gitmiştir ki kendi personelinin eş ve çocuklarını dahi “haber toplama vasıtası” olarak kullanmıştır.

Tüm bu yaşananları görmezden gelmek artık hükümet için olanaksızdır. Aydın Menderes de bu durumu şöyle özetler: “Hükümetin, Çiller ve Erbakan’ın artık durumu görmeleri ve bunun gereğini yapmaları lazım. Bayramdan sonra bunun üzerinde duracağız ve şunu açık bir şekilde söyleyeceğiz: Siz artık hükümet değilsiniz, bunu görün ve gereğini yapın...” (Bayramoğlu, 2001:147). Nitekim zaten bir “zorlamayla” görev yapan hükümet yerini, Yılmaz tarafından 30.06.1997 tarihinde kurulan 55. Hükümet’e devredecektir.

SONUÇ

1983-1997 döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri, sadece darbe dönemlerinde değil darbelerden sonra gerek anayasa ile gerek yapılan hukuksal düzenlemelerle sürekli ayrıcalıklı konumunu sürdürmüştür. TSK yaptığı müdahalelerden sonra yönetimi sivil iktidarlara devretmekle birlikte, sivillerin kontrolünde olan bürokratik bir aygıt olmamıştır. Darbelerden sonra iktidar tekrar sivillere geçmesine rağmen, TSK siyasal alanda denetleyici bir mekanizma olarak varlığını devam ettirmiştir.

KAYNAKÇA

- AKARTÜRK, E. A. (2002). Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından 1982 Anayasası'nda Siyasal Parti Yasakları, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKPINAR, H. (2006). 28 Şubat: Postmodern Darbesinin Öyküsü, 2. Baskı, Bir Harf Yayınları, İstanbul.
- ARCAYÜREK, C. (2003). 28 Şubat'a İlk Adım, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ARCAYÜREK, C. (2001), Etekli Demokrasi, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- BARLAS, M. (2000). Turgut Özal'ın Anıları, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- BAYRAMOĞLU, A. (2001). 28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi, 1. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- BAYTOK, T. ve ERKAYA, G. (2001). Bir Asker Bir Diplomat, 3. Baskı, Doğan Yayıncılık, İstanbul.
- CEMAL, H. (1986). 12 Eylül Günlüğü Demokrasi Korkusu, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- CEVİZOĞLU, H. (1998). 28 Şubat Bir Hükümet Nasıl Devrildi, 1. Baskı, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Cumhuriyet Tarihi, (2010), Cilt 6, 1. Baskı, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Cumhuriyet Tarihi, (2010), Cilt 7, 1. Baskı, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- ÇALMUK, F. (2000). Selamın Aleyküm Komutanım, 1. Baskı, Kim Yayınları, İstanbul.
- ÇEVİKCAN, S. (1996). "Zirvede İran Rahatsızlığı", Milliyet, 6 Ağustos.
- DONAT, Y. (1997). "Amiralin Seyir Defteri", Milliyet. 11 Ağustos.
- DONAT, Y. (1995). "Günlük", Milliyet. 27 Aralık
- DUMAN, B. (2005). 1980 Sonrası Yeni Sağın Hegemonya Mücadelesi: Özal Liderliğinde Anavatan Partisi, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ERCAN, Ö. (1997). "Demokrasiye Balans Ayarı Yaptık", Milliyet, 2 Şubat.
- ERDOĞAN, M. (1999). 28 Şubat Süreci, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- ERGİN, S. (1990). "Toruntayın İstifası, ABD Yönetiminde Şok Yarattı", Hürriyet, 05 Aralık.
- ERGÜDER Ü. ve HOFFERBERT R. I. (1988). The 1983 General Elections in Turkey: Continuity or Change in Voting Patterns, The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's, (Der.) HEPER M. ve Ahmet EVİN A., Walter de Gruyter, Berlin.
- FİNCANCIOĞLU, Y. (2000). Süleyman Demirel: Demokraside Duraklama Yılları, 1. Baskı, Büke Yayınları, İstanbul.
- GÜNAL, E. (2009). Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni, 1. Baskı, Karakutu Yayınları, İstanbul.
- GÜRELİ, N. (1993). "Toruntay Açıklıyor 7: Özal ve Akbulut'a Sitem", Milliyet, 9 Aralık.
- GÜRPINAR, D. (2013). "Düne Veda Türkiye'de Liberalizm ve Demokratlık", e-kitap.
- GÜZEL, U. (2008). Özalılık, 1. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul.
- HEPER M. ve ÇINAR M. (1996). "Parliamentary Government with a Strong President: The Post-1989 Turkish Experience", Political Science Quarterly, Cilt: 111, Sayı:3, y.y., ss. 483-503.
- HEPER, M. (1988). State and Society in Turkish Political Experience, The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's, (Der.) HEPER M. ve Ahmet EVİN A., Walter de Gruyter, Berlin.

- LARRABE, F. S, (2008), Turkey As a U.S. Security Partner, Rand Corporation Press, Santa Monica.
- MARDİN, Ş. (2005). Türkiye'de Din ve Siyaset, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MİLLİYET (1996). "Büyük Çürüme", (5 Kasım), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/GSFkyt11JNyN9yJ2XeFdg_x3D_x3D_, (10.09.2017).
- MİLLİYET (1995). "Anayola Doğru" (25 Aralık), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/AU_x2B_C9wdGiejD_x2B_WA3ho9nHQ_x3D_x3D_, (10.09.2017).
- MİLLİYET (1993). "Çillerden Temiz Toplum Hareketi" (26 Ağustos), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/KM11vXl0srXCRxDENZv7Q_x3D_x3D_, (10.09.2017).
- MİLLİYET (1990). "Otorite Çatışması" (7 Aralık), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/YzoPhi6q_x2B_LQVC1eEq_x2B_iTcA_x3D_x3D_, (10.09.2017).
- MİLLİYET (1987). "DYP'den Boykot", (10 Eylül), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Rn2_x2B_ALVUtP_x2F_4qh0Sg2ZcAQ_x3D_x3D_, (10.09.2017).
- MİLLİYET (1987). "Özal Ötorun'u İstemiyor", (30 Haziran), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/XXsPbCFypCRTQ4SU8psEow_x3D_x3D_, (10.09.2017).
- MUMCU, U. (1983). "Ordu ve Siyaset", Cumhuriyet, 2 Temmuz.
- MUMCU, U. (1983). "Güven Bunalımı", Cumhuriyet, 8 Kasım.
- OKUTUCU, M.H. (1996). İstikamet Şariat: Refah Partisi, 1. Baskı, Yeryüzü Yayınları, İstanbul.
- ORAN, B. (1990). Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları, 9. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- ÖZBUDUN, E. (1988). The Status of the President of the Republic under the Turkish Constitution of 1982: Presidentialism or Parliamentarism?, The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's, (Der.) HEPER M. ve Ahmet EVİN A., Walter de Gruyter, Berlin.
- ÖZTÜRK, O. M. (1993). Ordu ve Politika, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- PARLA, T. (1995). Türkiye'nin Siyasal Rejimi, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- RESMİ GAZETE (1991). "1991 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları", <http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21054.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21054.pdf>, (12.09.2017).
- RESMİ GAZETE (1989). "Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı Seçildiğine İlişkin Meclis Kararı" <http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20329.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20329.pdf>, (12.09.2017).
- RESMİ GAZETE (1987). "Yüksek Seçim Kurulu Kararları", <http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19659.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19659.pdf>, (12.09.2017).
- RESMİ GAZETE (1980). "Kenan Evren'in Konuşma Metni", http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf, (12.09.2017)
- RESMİ GAZETE (1981), "Kurucu Meclis Hakkında Kanun", http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17386_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17386_1.pdf, (12.09.2017)
- RESMİ GAZETE (1982). "Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun", <http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17823.pdf&main=http://www.res>

resmigazete.gov.tr/arsiv/17823.pdf, (12.09.2017).

RESMİ GAZETE (1982). "Milli Güvenlik Konseyi Kararı", <http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17773.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17773.pdf>, (12.09.2017).

RESMİ GAZETE (1982). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası", http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf, (12.09.2017).

RESMİ GAZETE (1983). "Yüksek Seçim Kurulu Kararları", http://resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18221_1.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18221_1.pdf, (12.09.2017).

SAKALLIOĞLU, Ü. C. (1997). "The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy", *Comparative Politics*, V: 29, No: 2, New York: pp. 151-166.

SAZAK, D. (2009), "Medya Demokrasi ve Yasaklar", (Ed.) BAYRAMOĞLU, A. ve İNSEL A., *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul.

SUNAY, C. (2010). "Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri", 1. Baskı, Orion Kitapevi, Ankara.

TALU, U. (1996), "Güreş'in İki Yüzü". *Milliyet*, 07 Ocak.

TANÖR, B. ve vd. (2007). *Türkiye Tarihi* 5, 7. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.

TBMM (1996). "II. Yılmaz Hükümeti", <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o53.htm>, (20.09.2017).

TBMM (1995). "II. Çiller Hükümeti Güven Oylaması", <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o51.htm>, (20.09.2017)

TBMM (1991), "VII. Süleyman Demirel Hükümet Programı", <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>, (20.09.2017).

TBMM (1987). "II. Özal Hükümet Programı", <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP46.htm>, (20.09.2017).

TBMM (1983), "I. Özal Hükümet Programı", <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm>, (20.09.2017).

TOKATLI, O. (1987). "Ben Emekliyim Görev Örtün'un", *Milliyet*, 29 Haziran.

TOPRAK, B. (1988). *The State, Politics, and Religion in Turkey, The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's*, (Der.) HEPER M. ve Ahmet EVİN A., Walter de Gruyter, Berlin.

TURAN, İ. (1988). *Political Parties and the Party System in Post-1983 Turkey, The State, Democracy and the Military Turkey in 1980's*, (Der.) HEPER M. ve Ahmet EVİN A., Walter de Gruyter, Berlin.

TURGUT, H. (1986). *12 Eylül Partileri*, 1. Baskı, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul.

TÜMTÜRK, Y. (2008). *Yeni Türkiye'nin Mimarı, Turgut Özal Düşünce ve Hamle Derneği Yayınları*. Ankara.

VELİDEDEOĞLU, H. V. (1989). *12 Eylül Karşı-Devrim, Evrim Yayınları*, İstanbul.

YETKİN, M. (2007). "10. Yılında 28 Şubat (3)", *Radikal*, 27 Şubat.

YILMAZ, T. (1997). "RP'den Glu Glu Dansı", *Hürriyet*, 14 Ağustos.

27 MAYIS ASKERİ DARBESİ'NİN KOCAELİ'NDEKİ ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Bilal TUNÇ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Tarih Bölümü
btunc@agri.edu.tr

ÖZET

Malum olduğu üzere, ülkemizde ordu tarafından 27 Mayıs 1960'ta bir askeri darbe gerçekleştirilmiş ve halkın hür oylarıyla iktidara gelen Demokrat Parti'nin ortadan kaldırılmasıyla demokrasiye ağır bir darbe vurulmuştur. Bu durum, aynı zamanda Türkiye'de bir darbe sürecini de başlatmıştır. Bu kapsamda, 27 Mayıs Darbesi'nin Kocaeli'nde nasıl bir etki bıraktığını değerlendirmek için Demokrat Parti Dönemi'nde Kocaeli'nde basılan yerel gazetelerden Türk Yolu, Hürsöz, Demokrat Kocaeli, Bizim Şehir, İstiklal, Zafer ve Yaman gazetelerinin bilgileri temel olarak ele alınmaktadır.

Bu bildiri de 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ülke genelindeki etkisi ele alınırken; aynı zamanda söz konusu ihtilâlin Kocaeli'ndeki yankıları da analiz edilmektedir. Söz konusu etkilerin objektif bir biçimde değerlendirilip analize tabi tutulması için; Türkiye'nin çok partili hayata geçiş süreci, Demokrat Parti'nin iktidarı ve askeri müdahaleye ortam hazırlayan gelişmeler, tarihsel gelişim açısından ele alınmaktadır. Bu veriler ışığında Türk Yolu, Hürsöz, Demokrat Kocaeli, Bizim Şehir, İstiklal, Zafer ve Yaman gazetelerinin haberleri etraflıca incelenerek 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi karşısında mezkûr gazetelerin nasıl bir tutum takındığı ve kamuoyu oluşturmadaki gücü araştırılmaktadır.

THE EFFECTS OF MAY 27 MILITARY COUP IN KOCAELİ

ABSTRACT

As it is known, a military coup was carried out by the army on 27 May 1960 in our country and with the removal of the Democratic Party, which came to power with the free votes of the people, democracy was hit hard. This situation also launched a coup of process in Turkey. In this context, in order to assess how the May 27 coup d'etat affected Kocaeli, local newspapers published in Kocaeli during the Democratic Party period have been benefited. This

newspapers are: Turk Yolu, Hürsöz, Demokrat Kocaeli, Bizim Şehir, İstiklal, Zafer and Yaman.

In this study while the impact of the May 27 Military Coup in the country has been taken into account, the echoes of the effect of the coup in Kocaeli are analyzed at the same time. In order to evaluate and analyze these effects in an objective manner; Turkey's multi-party transition, developments in the Democratic Party's power and military intervention are handled in terms of historical development. In the context of these data, thoroughly examining the news of journalists of the Turk Yolu, Hürsöz, Demokrat Kocaeli, Bizim Şehir, İstiklal and Yaman; it is being investigated that what kind of attitude was taken by the mentioned newspapers in the face of the May 27, 1960 Military Intervention and power of public opinion.

GİRİŞ

Türkiye'de demokratik gelişmeler bağlamında Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren çok partili hayata geçiş anlamında birtakım teşebbüsler olmuştur¹. Bu bağlamda ilk önce 17 Kasım 1924'te kurucuları Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar olan Terakkiper Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuştur². Parti kurulduktan kısa bir süre sonra irticai faaliyetlere karıştığı ve Takrir-i Sükûn Kanunu'na karşı hareketlerde bulunduğu iddiasıyla 1 Haziran 1925'te hükümet tarafından kapatılmıştır³.

1925 yılının şubat ayında başlayan Şeyh Sait İsyanından sonra kapatılan TCF'nin ardından, 1930 yılının Ağustos ayında ikinci önemli muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. Doğrudan Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla kurulan ve kısa süre içerisinde yoğun ilgi gören bu parti de, 17 Kasım 1930 tarihinde, kurucusu Ali Fethi Bey'in kararıyla kendisini feshetmiştir. Böylece, Atatürk dönemindeki çok partili sistem denemeleri de sona ermiştir⁴.

Çok partili döneme geçiş anlamında istenilen sonuç elde edilemediği için 1923'ten 1946'ya kadar CHP'nin tek parti hâkimiyeti egemen olmuştur. 1938

¹ Enis Şahin, Bilal Tunç, Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci Ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947), Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1 / 2 (2015), s.33-34.

² Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 7. Baskı, Çev.Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.244.

Hakkı Uyar, *Tek Parti Yönetimi ve CHP*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1999, s.116.

³ Uyar, *Tek Parti Yönetimi ve CHP*, s.118.

⁴ Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, 11. Baskı, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012, s.80; Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak

yılına kadar Devletin ve Partinin lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmuş, onu takiben 1946'ya kadar İsmet İnönü devlet ve parti başkanlığı yapmış ve değişmez başkan ve Milli Şef olarak Türkiye'yi on iki yıl boyunca yönetmiştir. İsmet İnönü dönemi olan II. Dünya Savaşı ve ondan sonraki yıllarda halkın yönetimden genel manada memnun olmadığı söylenebilir⁵. Bu memnuniyetsizlik ve ülkede siyasi yönden uygun bir durumun bulunmayışı, kuruluşundan itibaren DP'nin halk tarafından benimsenmesinde ve parti olarak büyümesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Atatürk sonrası Türkiye'nin demokratik gelişiminde belki en önemli 'tek olgu, 1950 Mayıs'ında muhalefetin iktidara karşı ezici bir zaferiyle sonuçlanan gerçekten serbest ve dürüst bir seçimin yapılmış olmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, çoğu kez kendisine meydan okuyacak her hangi bir muhalefet partisi olmaksızın, hemen hemen kesintisiz yirmi yedi yıllık idaresinden sonra, bu partinin bir hükümeti, kendi yenilgi ve düşmesiyle sonuçlanan serbest ve sakin bir seçimi yönetmiştir. Ülkenin tarihinde daha önce bir örneği bulunmayan bu önemli olay, Cumhuriyet rejiminin yapıcı çalışmasına ve onun sayesinde Türk halkının siyasi olgunlaşmasına, dikkate değer bir kanıt teşkil eder⁶.

Netice itibarıyla, demokrasiye geçişin ya da demokratik hayatın vazgeçilmez bir unsuru konumunda olan çok partili siyasi hayata geçiş, Türkiye'de 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet yönetiminden yaklaşık olarak yirmi üç sonra olmuştur. 1946 yılında siyasi hayata atılan ve 1950'de de iktidara gelen yeni bir parti 27 Yıllık tek parti iktidarına son vermiştir. Demokrasinin ciddi bir gelişme gösterdiği bu tarihten itibaren Türkiye'de askeri darbeler süreci yaşanmış ve söz konusu darbelerle Türk demokrasisi ciddi zararlar görmüştür⁷. Bu askeri darbelerin başında 27 Mayıs Askeri Darbesi gelmektedir ve Türkiye'de darbeler sürecini başlatan olgudur. Bu darbe neticesi Türkiye genelinde olduğu gibi Kocaeli'nde de darbenin ağır bir etkisi görülmüş ve bu durum, devrin basınına da açık bir biçimde yansımıştır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2010 1(2), s.71.

⁵ Olcay Özkaya Duman, "Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler, "Demokrat Parti Dönemi", *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi*, 2012 1(1), s.301.

⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 5.Baskı, Çev.Metin Aratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993,s.337.

⁷ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Yayın Yönetmeni: Emine Eroğlu, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s.328; Atiye Emiroğlu, *Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşma Etkileri Üzerine Bir İnceleme*, *Tarihin Peşinde Dergisi*, 15 (2016), s.1.

I. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen bir askerî darbeye, DP'nin iktidarına son verilmiştir. 27 Mayıs darbesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmemiştir. Darbe, en üst rütbesi albay olmak üzere, bir grup az sayıdaki subay tarafından planlanmıştır. Darbenin asıl lideri ve kurulan gizli örgütlerin teşkilatlanmasını sağlayan kişi Tümgeneral Cemal Madanoğlu'dur. Ancak Cemal Madanoğlu'nun rütbesinin orgenerallikten küçük olması dolayısıyla emir komuta zincirinin bozulacağı tehlikesi belirmiş ve bu nedenle darbecilerin başına Orgeneral Cemal Gürsel getirilmesi sağlanmıştır⁸.

Bunun dışında ordu içinde darbeyi istemeyenlerin de olduğu bilinmektedir ve darbeye karşı tepkiler de vuku bulmuştur. Darbeye karşı direnişi engellemek amacıyla, ilk olarak Tümgeneral Selahattin Kaplan komutasındaki 28. Tümen, Tuğgeneral Yusuf Demirdağ komutasındaki Zırhlı Eğitim Merkezi, Süvari Yarbay Reşit Çölok komutasındaki 43. Süvari Alayı, Binbaşı Hakkı Bozok komutasındaki Tank Taburu etkisiz hale getirilmiştir. İkincide ise, ordu evindeki subaylar teslim alınmıştır. Ancak burada çatışmalar çıkmış, Ankara 27 Mayıs'a bu seslerle uyanmıştır⁹. Böylece bir darbenin olduğu anlaşılmış ve darbe ülke genelinde büyük bir etki uyandırmıştır.

27 Mayıs sabahının ilk saatlerinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve İçişleri Bakanı Namık Gedik başta olmak üzere, DP milletvekilleri gözaltına alınarak Harp Okulu binasına götürülmüş ve geriye kalan Adnan Menderes ise Kütahya yolunda tutuklanarak Harp Okulu'na getirilmiştir. Böylece darbenin ilk aşaması tamamlanmış ve halkın oylarıyla iktidara gelen DP'nin iktidarına askeri darbeye son verilmiştir.

Darbe sabahı Cumhurbaşkanı Celal Bayar, kendisine yönelik istifa tekliflerini, seçimle geldim, ancak seçimle giderim' diyerek reddetmiştir. Celal Bayar'ın bu çıkışı üzerine Cemal Madanoğlu, yaptıkları darbeyi meşru bir zemine oturtmak için yeni bir planı yürürlüğe koymuş ve geçici bir anayasa hazırlatmıştır. Komisyonun başkanlığını Sıddık Sami Onar yapmıştır¹⁰. Aralarında önemli Anayasa hukukçularının bulunan kişilerin hazırladığı geçici anayasa ile TBMM'ye ait tüm görev ve yetkiler darbeyi yapan Milli Birlik Komitesi'ne devredilmiştir. Hükümet, çalışmalarının gizli olacağı belirtilen Milli Birlik Komitesine karşı sorumlu tutul-

⁸ Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı (1899-1960) , İstanbul: Remzi Kitabevi, s.456.

⁹ Ümit Özdağ, Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2004, s.240-241.

¹⁰ 50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırlatmak, Türkiye Çalışmaları Grubu, Ankara: SDE Yayınları, 2010, s.10.

muştur. Böylece ülkenin yönetimi geçici bir süreliğine askeriyenin denetimine bırakılmıştır.

II. 27 Mayıs 1960 Darbesinin Kocaeli'ndeki Yansımaları

Türk Demokrasi tarihinin önemli bir kısmını oluşturan ve Türkiye'de demokrasinin gelişmesinde mühim katkıları olduğu değerlendirilen Demokrat Parti iktidarına askeri darbeyle son verilmiştir. Halkın oylarıyla iktidara gelen ve halkı temsil eden kişilerin askeri darbeyle ve halk desteği olmadan yönetimden alınmaları, Türkiye genelinde olduğu gibi Kocaeli'nde olumlu olumsuz ciddi tepkilerin oluşmasına yol açmıştır. Bu durum, devrin yerel gazetelerinden çok açık bir biçimde görülebilmektedir.

Darbenin ilk günlerinde Kocaeli gazetelerinde ciddi bir korkunun olduğu anlaşılmaktadır. Darbeden önce Demokrat Parti yanlısı olduğu değerlendirilen gazetelerin, olaylar karşısında sessiz kaldıkları görülmektedir. Bu durum da, başta gazeteciler olmak üzere halkın darbecilerden nasıl çekindiklerini ve darbeyi gerçekleştirenlerin de halk üzerinde nasıl bir baskı oluşturduklarını ortaya çıkarmaktadır.

Bu bağlamda, Kocaeli'nde 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin etkileri ilk saatlerden itibaren kendini göstermiştir. Gazetelerin verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla ilk günden başlamak Kocaeli'nde askeri ve idari yönetimi ele alan Askeri Valilik tarafından sürekli tebliğler yayınlanmıştır. Kocaeli Askerî Valiliği'nin şu sayılı tebliğidir diye başlayan talimatlar radyodan duyurulmakta ve gazetelerde yayımlanmaktaydı. Konu ilgili bazen gün içinde birden fazla talimatın yayınlandığı bilinmektedir.

28 Mayıs 1960'ta Kocaeli Valiliği lağv edilmiş ve Kocaeli Askeri Valiliği oluşturulmuştur. Kocaeli Askeri Valiliğinin başına darbecilerden birisi getirilmiş ve mevcut yöneticilerin tamamı görevden alınmışlardır. Ayrıca, Kocaeli Vali-Beylediye Başkanı Ekmel Çetiner ile İl Emniyet Müdürü Zeki Demiroğlu görevden elçektirilerek gözaltına alınmışlardır¹¹. Bahsi geçen kişilerin yerlerine yenileri atanmıştır. Darbenin hemen ertesi günü de güvenlik gerekçesi ile bütün polislerin silahlarına el konulmuştur. Bu durum, darbeyi gerçekleştirenlerin vilâyet idaresine kendi istediklerini getirdikleri ve yönetimde bulunan kişileri de kanuni olmayan yollardan görevden aldıkları şeklinde değerlendirilmektedir.

¹¹ Bizim Şehir 28 Mayıs 1960; Bizim Şehir, 29 Mayıs 1960; Azim, 28 Mayıs 1960, No:1744, Yaman, 28 Mayıs 1960; Yaman, 31 Mayıs 1960.

Askeri darbeden hemen sonra Milli Birlik Komitesi Başkanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Başkumandanlığı tebliğleri kapsamında Kocaeli, Sakarya ve Bolu vilâyetlerinin askerî ve mülkî idaresini yürütmek üzere 15. Kolordu Kumandanı Tümgeneral Hayati Ataker atanmış ve Kocaeli Vali ve Belediye Başkanlığına Tümgeneral Raif Yasaer görevlendirilmiştir¹². Böylelikle Milli Birlik Komitesi çalışmalarını daha rahat yürütmek ve her yerde etkisini sürdürebilmek için mevcut idarecileri tutuklamış ve yerlerine yenileri atamıştır.

Yukarıda ifade edildiği üzere, darbe günlerinde birçok tebliğ yayınlanmaktaydı. İlk tebliğde sokağa çıkmama gibi birçok yasak bulunmaktaydı. Ancak ilerleyen saatlerde bu yasakların yumuşatıldığı ve daha esnek bir hale getirildiği görülmektedir. 29 Mayıs 1960'ta yayınlanan Kocaeli Askerî Valiliği'nin 4 Numaralı tebliğinde şu önemli hususlar bildirilmiştir:

"Sayın Kocaeli Halkına,

"1-Gece ve gündüz serbest saatler içinde hüviyetlerinizi beraberinizde bulundurunuz".

"2-Askerî ve mülkî sıhhi personel ve vasıtalar sizlere hizmet için görevlendirilmiştir".

"3-Askerî ve sivil gıda müşavirleri ile fiyat murakabe elemanları pazarlarınızı devamlı olarak kontrole başlamışlardır".

"4-Birbirinizi seviniz ve hürmet ediniz".

"5-Kötülüğe ve kötü hareketlere mani olunuz".

"6-Sayın Kocaeli halkının yukarıdaki kurallara riayet etmesini rica ederim"¹³.

Söz konusu tebliğlerde vatandaşlara talimatlar verilmekte ve herkesin bunlara uygun davranması istenmekteydi. Ayrıca yönergelere uymayanların aynı şekilde Askerî Valilik tarafından cezalandırılacağı bildirilmekteydi. Konuya açıklık getirmesi açısından aynı gün içinde yayınlanan beşinci tebliğ de aşağıdaki bilgilere verilmiştir:

"Kocaeli Askerî Valiliği'nin 4 Numaralı Tebliğidir:

"1-İkinci bir iş'ara kadar dışarı çıkma yasağı gece saat 23.00'ten sabah 05.00'e kadar devam edecektir".

"2-Lokanta ve kahvehaneler yasak saatleri dışında açık bulunabilirler.

"3-Lokanta, aşhane ve kulüp gibi umuma açık mahsus yerlerde içki verilmeyecektir".

¹² Azim, 28 Mayıs 1960, No:1744.

¹³ Azim, 29 Mayıs 1960, No:1745.

“4-Vilâyet hudutları dâhilinde yasak saatleri haricinde seyahat serbesttir”.

“5-Fabrika ve atölye gibi yerlerde dışarı çıkma yasağına riayet etmek ve bu saatler dışında dışarıda bulunmamak normal faaliyete devam olunacak ve çalışma saatleri 07-19 ve 19-07 saatleri arasında olacaktır”¹⁴.

Devrin gazetelerinin verdiği bilgilere göre darbeyle birlikte Kocaeli’nde yasal olmayan birçok uygulamaların olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu hukuk dışı uygulamalardan birisi şudur:

30 Mayıs 1960 tarihi itibarıyla DP İl Başkanlığı’nın bütün mallarına el konulması için Kocaeli Askerî Valiliği tarafından işlem başlatılmıştır. Öncelikle partiye ait il binası boşaltılmış ve bahsi geçen yer askerî valilik denetimine alınmıştır. Ayrıca parti binasına ait olduğu tespit edilen telefon, posta ve elektrik borçlarına karşılık partiye ait diğer malvarlıkları da haciz edilmiştir¹⁵.

Yukarıda ifade edildiği üzere, darbeden sonra vilâyetin birçok yöneticisi görevden alınmıştır. Görevden alınan İl Emniyet Müdürü Zeki Demiroğlu’nun yerine Kurmay Yarbay Topkoru ve il emniyet müdürlüğü yardımcılığı görevlerine Binbaşı Sait Altan ile Binbaşı Tarık Erhayır atanmışlardır. Aynı gün içinde İzmit Belediye Başkanlığına ise Kurmay Yarbay İzzet Erduran’ın ataması yapılmıştır¹⁶. Böylelikle vilâyetin önemli makamlarına askerî yetkililer atanmış ve bu görevler askeriyenin tekeline alınmıştır. Bahsi geçen atamaların yapılması, askerî darbelerin mantığını göstermektedir.

Kocaeli’nde bu olaylar yaşanırken Milli Birlik Komitesi tarafından TBMM fesih edilerek DP’li bütün milletvekilleri tutuklanarak Yassıada’ya gönderilmişlerdir. Tutuklanan kişiler arasında Kocaeli Milletvekillerinden Ömer Cebeci, Cemal Tüzün, Yunus Nüzhet Unat ve Saadetin Yalım ile DP Kocaeli İl Başkanı Dursun Erol da yer almıştır. Bu durumu 9 numaralı tebliğ ile vatandaşlara duyuran Kocaeli Askerî Valiliği, DP’lileri ikaz etmiş ve herhangi bir siyasi faaliyette bulunmalarını yasaklamıştır. Bu uyarılara rağmen siyaset yapılmaya devam edilmesi halinde; bu işi yapanların cezalandırılacağı Askerî Vali Raif Yasaer tarafından bizzat tebliğ edilmiştir¹⁷. Bu durum, darbelere karşı vilâyette DP’li bazı kişilerin faaliyetlerde bulduklarını, ancak valilik tarafından bu kişilerin takip altında olduğunu ve her türlü hareketlerinin izlendiğini göstermektedir.

¹⁴ Azim, 30 Mayıs 1960, No:1746.

¹⁵ Türk Yolu, 30 Mayıs 1960, No: 6660; Azim, 30 Mayıs 1960, No:1746.

¹⁶ İstiklal, 1 Haziran 1960, No: 1683; Azim, 31 Mayıs 1960, No:1747.

¹⁷ Hürsöz, 31 Mayıs 1960, No:1747; İstiklal, 1 Haziran 1960, No: 1683.

Zira darbeden sonra DP'ye mensup birçok kişinin tutuklanması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Askeri darbeden sonra Kocaeli'nde birçok kişi haksız yere gözaltına alınmış ve yargılanmıştır. Gözaltına alınan kişilerin büyük bölümünü DP'liler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Kocaeli'nde milletvekilleri dışında Kocaeli Askerî Valiliği tarafından yayınlanan tebliğ ile haklarında yakalama kararı çıkarılan ve gözaltına alınanlar aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir¹⁸:

Tablo 1
29 Mayıs 1960'ta Kocaeli'nde Haklarında
Yakalama Kararı Çıkarılan Kişiler

Adı-Soyadı	Görevi	Gözaltına Alındığı Tarih
Süreyya Sofuoğlu	DP İl Başkanı	29 Mayıs 1960
Mehmet Kazanbaş	DP Lokali Yöneticisi	29 Mayıs 1960
Zeki Öztanır	Başkomser	29 Mayıs 1960
Hacı Ömer Özdemir	DP İl Azası	29 Mayıs 1960
Raşit Kalkan	Vita Acentesi Kâtibi	29 Mayıs 1960
Zeki Demiroğlu	Kocaeli Emniyet Müdürü	29 Mayıs 1960
Şükrü Keskin	SEKA Çalışanı Ustabaşı	29 Mayıs 1960
Kemal İnce	SEKA İdare Amiri	29 Mayıs 1960
Halit Cansever	SEKA İşçi Mümessili	29 Mayıs 1960
Tayyar Kobak	Kırtasiyeci	29 Mayıs 1960

Gözaltına alınanlardan Kemal İnce 1 Haziran'da serbest bırakılmış; ancak diğer kişilerin gözaltı süreleri devam etmiştir. Kocaeli'ndeki ilk gözaltı olaylarından sonra da birtakım kişiler için de yakalama kararı çıkarılmış ve bu kişiler de gözaltına alınmışlardır. Hakkında sonradan yakalama kararı çıkarılan kişilerden birisi SEKA Umum Müdürü Enver Atafırat'tır. Enver Atafırat'ın da tutuklanması ile birlikte Kocaeli'nde gözaltına alınan DP'lilerin sayısı 30'a çıkmıştır.

¹⁸ Yavuz İzmit, 2 Haziran 1960, No: 1687.

Devrin gazetelerinden darbe günlerinde halkta ciddi bir korkunun olduğu anlaşılmaktadır. Dönem itibarıyla yapılan bütün seçimlerde DP'nin galip geldiği ve DP'ye çok büyük bir desteğin olduğu Kocaeli'nde halk, darbecilerden korktuğu için darbeyi destekleyen miting ve gösteriler yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Kocaeli'nde darbe lehinde miting ve gösteriler yapılmıştır. 1 Haziran 1960'ta vatandaşlar tarafından 27 Mayıs Hürriyet Zaferi olarak adlandırılan büyük bir miting tertip edilmiştir. Bu mitinge öğretmenler, üniversite öğrencileri, Kocaeli Yüksek Öğretim Derneği üyeleri, Kız ve Erkek Enstitüsü öğrencileri, Teknik ve Akşam Lisesi ile ilkokul ve ortaokul öğrencileri ve kalabalık halk topluluğu katılmıştır. Mitinge katılanlar İzmit Lisesi önünde yürüyüşe başlamış ve bu yürüyüşe askerî vali ile Kolordu komutanı da katılmıştır¹⁹.

Kocaeli'nde darbe karşıtı hareketlerin olduğu mahalli gazetelerin verilerinden çok net bir biçimde görülmektedir. Özellikle Karamürsel ve Gölcük'te DP yanlısı kişiler, yapılanların haksızlığını göstermek ve parti mensuplarının tutuklanmalarının engellenmesi için birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu durumu haber alan Kocaeli Askerî Valiliği, yeni bir tebliğ daha yayınlamıştır. Bu tebliğde; darbe karşıtı kişilerin, vatandaşların dini duygularını istismar etmek suretiyle insanları kandırdığı ve yalan propaganda faaliyetlerinde buldukları, bunun için cami ve ibadet yerlerinin kullanıldığı, ayrıca siyasi faaliyetlerin yasaklandığı halde, bazı DP'lilerin siyasi çalışmalarında buldukları, bundan dolayı insanların yasaklara uymaları talep edilmiştir²⁰. Buradan da anlaşılacağı üzere vilâyette darbecilere karşı ciddi bir tepki vardır. Bu durum, aynı zamanda darbeyi gerçekleştiren kişilerin nasıl kanuna aykırı hareketler içerisinde olduklarını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Söz konusu kanuni olmayan uygulamalardan birisi de şudur: 5 Haziran 1960'ta İzmit'te bağlı bütün köy ve mahalle muhtarları görevden alınmış, mühürlerine el konulmuş ve yerlerine yenileri atanmışlardır²¹. İzmit'teki mahallelere atanan yeni muhtarların görevleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir²²:

¹⁹ Azim, 3 Haziran 1960, No: 1771.

²⁰ İstiklal, 4 Haziran 1960, No: 1686.

²¹ Türk Yolu, 8 Haziran 1960, No: 6647.

²² Demokrat Kocaeli, 9 Haziran 1960, No: 3436; Türk Yolu, 9 Haziran 1960, No: 6648; Yavuz İzmit, 6 Haziran 1960, No: 1302.

Tablo 2
27 Mayıs 1960 İhtilali Sonrası İzmit'te Görevlendirilen Yeni Muhtarlar

Mahalle	Yeni Muhtar	Mesleği
Kemal Paşa	Şevket Arıkan	Akçakoca İlkokulu Baş Öğretmeni
Ömerağa	Ahmet Tokuç	28 Haziran İlkokulu Öğretmeni
Kadıköy	Rüştü Uçamak	28 Haziran İlkokulu Öğretmeni
Cedit	Salih Şahin	Sanat Lisesi Teknik Öğretmeni
Mehmetaliapaşa	Mustafa Bilen	Yenimahalle İlkokulu Baş Öğret.
Çukurbağ	Hamit Ergil	Sanat Lisesi Teknik Öğretmeni
Karabaş	Celal Akyol	Ulugazi İlkokulu Baş Öğretmeni
Hacı Hızır	Hadi Pahalı	Kurtuluş İlkokulu Öğretmeni
Kozluk	Emin Taşkent	Ulugazi İlkokulu Öğretmeni
Turgut	Murat Yarayan	Necatibey İlkokulu Öğretmeni
Orhan	Recai Bartaş	Bağçeşme İlkokulu Baş Öğretmeni
Hacı Hasan	Hakkı Ergin	2. Yenidoğan İlkokulu Öğretmeni
Veli Ahmet	İsmail Çelikatan	Erkek Sanat Okulu Öğretmeni
Akçakoca	Salih Turan	Kurtuluş İlkokulu Öğretmeni
Tepecik	Necmettin Gürsel	İzmit Lisesi Müdürü Muavini
Yenidoğan	Osman Kazancıoğlu	Bağçeşme İlkokulu Baş Öğrt. Yrd.
Derince	Niyazi Bozkurt	Derince 2. İlkokulu Öğretmeni

Yeni muhtarlar 10 Haziran 1960'ta göreve başlamışlardır. Muhtarların göreve başlamaları ile lağvedilen köy ihtiyar heyetlerinin yerine yenileri de getirilmiştir. Bunun sebebi, muhtarların DP'li olmalarıdır. Ayrıca, İzmit dışındaki diğer ilçe merkezlerindeki muhtarlar da değiştirilmiş ve özellikle Hereke'deki bütün muhtarlar görevlerinden alınmış ve yerlerine yenileri atanmıştır²³. Bu durum, halkın oylarıyla seçilen muhtar ve ihtiyar heyetinin kanuni olmayan yollardan nasıl görevden el çektirildiklerini ve yerlerine de seçim yoluyla değil; tamamen atamayla yeni kişilerin nasıl atandıklarını göstermektedir. Bu da, darbelerin halk egemenliğine ve ulusal hakimiyete ne tür zararlar verdiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

²³ İstiklal, 10 Haziran 1960, No: 1688.

7 Haziran 1960'ta Kocaeli Askerî Valisi Raif Yasaer'in görevi son bulmuş ve Kocaeli'ne sivil bir vali atanmıştır. Yeni vali Hüsnü Başer'dir²⁴. Yönetime sivil bir vali atandıktan sonra daha önce silahları alınan polisler silahları geri verilmiştir. Aynı tarihlerde fabrika müdürleri de değiştirilmiştir. SEKA Fabrikası Genel Müdürü Enver Atafırat, Hereke Fabrikası Ragıp Mollaoğlu ile boru fabrikası müdürü görevden alınmış ve yerlerine yenileri görevlendirilmiştir²⁵.

Darbe döneminde ülkenin büyük bir kesiminde olduğu gibi Kocaeli'nde de devletin altın stokunu takviye etmek için alyans, küpe, kolye, bilezik ve ziynet eşyalarını hazineye bağışlamak amacıyla Kocaeli'nde faaliyetler yürütülmüştür. Vatandaşların bağışladığı altınları kabul üzere İzmit'te Askerlik Şubesi Başkanlığı'ndan bir heyet, bağışlanan altınları makbuz karşılığında almıştır. Aynı tarihlerde Kocaeli Jandarma Kumandanlığı mensupları olan subay, astsubay, erat ve eşleri tarafından da 43 adet altın ve yüzük orduya verilmiştir²⁶. Bu durum, halkın darbelerden ve darbecilerden korktukları için yardım ettikleri şeklinde yorumlanmaktadır.

SONUÇ

27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi, Türkiye'nin çok partili hayata geçişiyle başlayan demokrasi tarihine ağır bir zarar veren ve Türkiye'de darbelerle muhtıraları başlatan bir süreç olmuştur. Nitekim söz konusu askeri darbeye seçimle ve halkın oylarıyla iktidara gelen partiye son verilmiş ve Türkiye'de demokrasi alanında atılan adımların ciddi bir şekilde durmasına ortam hazırlamıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra da Türkiye'de askeri darbelerle demokrasi süreci bazı tarihlerde akamete yani kesintiye uğramıştır.

Günümüzde etkileri ve durumu hala tartışılan 27 Mayıs Askeri Darbesi, ülke genelinde olduğu gibi Kocaeli'nde de hem demokrasinin hem de insan hak ve özgürlükleri açısından ciddi zararları olmuştur. Bilhassa Kocaeli'nde 10 yıl boyunca yapılan başta milletvekili genel seçimleri olmak üzere belediye meclisi seçimleri, il genel meclisi seçimleri ve muhtarlık seçimlerinin tamamını kazanan ve adı geçen 10 yıllık süre içerisinde Kocaeli tarihinde derin izler bırakan Demokrat Parti iktidarının askeri darbeye sonlandırılması, halk nazarında ciddi etkiler bırakmıştır. Bu durum, metin içinde açıkça gösterildiği gibi devrin basınında aleni bir biçimde gözlemlenebilmektedir.

²⁴ Türk Yolu, 9 Haziran 1960, No: 6648.

²⁵ İstiklal, 10 Haziran 1960, No: 1688.

²⁶ Azim, 12 Haziran 1960, No: 1776.

KAYNAKLAR

Araştırma ve İnceleme Eserleri

AHMAD, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, 11. Baskı, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Menderes'in Dramı (1899-1960), İstanbul: Remzi Kitabevi.

DUMAN, Olcay Özkaya, BİRSEL, Haktan, Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi, 2012 1(1), s.299-318.

EMİROĞLU, Atiye, Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşma Etkileri Üzerine Bir İnceleme, Tarihîn Peşinde Dergisi, 15 (2016), s.1-22.

ERTEM, Barış, Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2010 1(2), s.71-92.

KARPAT, Kemal H., Türk Demokrasi Tarihi, Yayın Yönetmeni: Emine Eroğlu, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, 5.Baskı, Çev. Metin Aratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

ÖZDAĞ, Ümit, Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2004.

ŞAHİN, Enis ve TUNÇ, Bilal, Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci Ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947), Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1 / 2 (2015), s.31-69.

UYAR, Hakkı, Tek Parti Yönetimi ve CHP, İstanbul: Boyut Yayınları, 1999.

ZÜRCHER, Eric Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 7. Baskı, Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırlatmak, Türkiye Çalışmaları Grubu, Ankara: SDE Yayınları, 2010.

Gazeteler

- Azim Gazetesi, 28 Mayıs 1960.
Azim Gazetesi, 29 Mayıs 1960.
Azim Gazetesi, 30 Mayıs 1960.
Azim Gazetesi, 31 Mayıs 1960.
Azim Gazetesi, 3 Haziran 1960.
Bizim Şehir Gazetesi, 28 Mayıs 1960.
Bizim Şehir Gazetesi, 29 Mayıs 1960.
Demokrat Kocaeli Gazetesi, 9 Haziran 1960.
Hürsöz Gazetesi, 31 Mayıs 1960.
İstiklal Gazetesi, 1 Haziran 1960.
İstiklal Gazetesi, 1 Haziran 1960.
İstiklal Gazetesi, 4 Haziran 1960.
İstiklal, 10 Haziran 1960.
Türk Yolu Gazetesi, 30 Mayıs 1960.
Türk Yolu Gazetesi, 8 Haziran 1960.
Türk Yolu Gazetesi, 9 Haziran 1960.
Türk Yolu, 9 Haziran 1960.
Yaman Gazetesi, 28 Mayıs 1960.
Yaman Gazetesi, 31 Mayıs 1960.
Yavuz İzmit Gazetesi, 2 Haziran 1960.
Yavuz İzmit, 6 Haziran 1960.

EKLER

Demokrat Kocaeli, 28 Mayıs 1960.

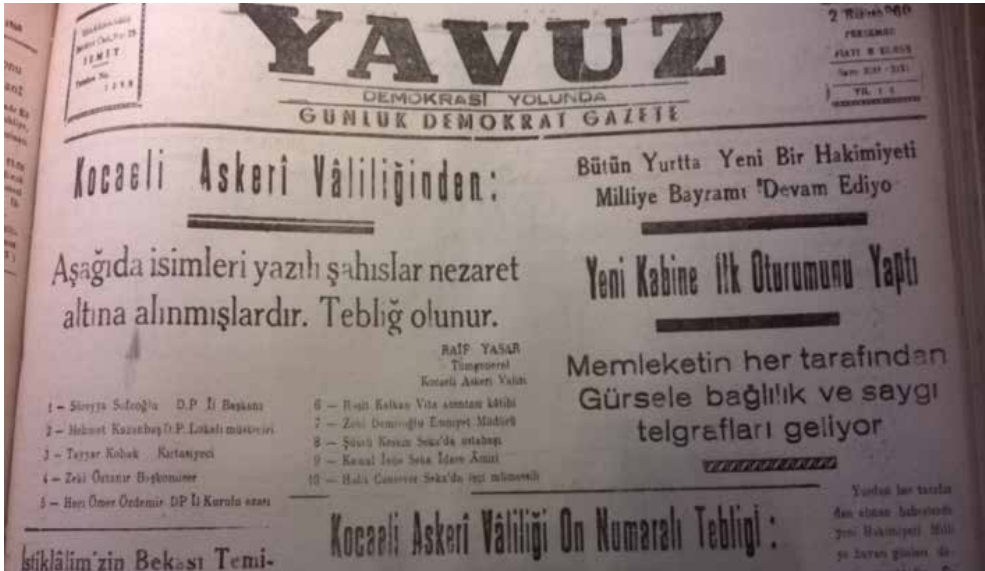
Türk Yolu, 29 Mayıs 1960.

Demokrat Kocaeli, 1 Haziran 1960

Yavuz İzmit, 2 Haziran 1960.

Yaman Gazetesi, 5 Haziran 1960.

Demokrat Kocaeli, 9 Haziran 1960.

Yavuz İzmit, 10 Haziran 1960

Türk Yolu, 16 Haziran 1960.

Türk Yolu, 12 Haziran 1960.

27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A ASKERİ DARBELERDE ÜNİVERSİTELERİN ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Cengiz SUNAY

Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi
cengizsunay@hotmail.com

ÖZET

Türkiye'nin 27 Mayıs 1960, 22 Şubat 1962, 21 Mayıs 1963, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2007 ve nihayetinde 15 Temmuz 2016 tarihleriyle somutlaşan bir askeri darbe geleneği, bu darbe geleneği içinde aktif bir üniversite olgusu vardır. Askeri darbeler, gerçekleştikleri tarihlerle anılsalar da, meydana gelişlerinin arkasında birçok farklı aktör ve etkenlerin bulunduğu süreçlerin birer sonucudurlar. Söz konusu hareketin son tahlilde askeri bir eylem oluşu, diğer etkenlerin göz ardı edilmesi neticesini yaratmamalıdır. Her askeri müdahalenin öncesi ve sonrasında darbeyi gerçekleştirenlerin bir taraftan üniversitelerdeki destekçileriyle idareye yeni bir istikamet verme faaliyetine girişirken diğer taraftan söz konusu fiile muhalif olan üniversite mensuplarıyla açık bir hesaplaşma içine girmeleri, Türkiye'de meydana gelen darbelerde yaşanan sürekliliklerden biridir. Bu çalışmada, askeri müdahalelerin hazırlık ve gerçekleştirme aşamasındaki faal unsurların sivil cephesi içinde yer alan önemli aktörlerden biri olan üniversitelerin rolü ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Askeri Darbe, Askeri Muhtıra, Askeri Darbe Girişimi, Üniversite

FROM THE MAY 27 TO THE JULY 15: THE ROLE OF UNIVERSITIES IN THE COUPS

ABSTRACT

In Turkey there exists a military coup tradition which becomes concrete with the May 27 1960, February 22 1962, May 21 1963, March 12 1971, September 12 1980, February 28 1997, April 27 2007 and finally July 15 2016; within this military coup tradition the active role of universities is undeniable. Although the military coups are remembered with their dates, they are the outcomes of processes behind which there are many different actors and factors. The fact that those movements are military actions, in the final analysis, should not make way

for the ignoring of other elements. That the coup plotters, before and in the aftermath of the coups, alongside with their supporters at the universities attempt reshape the government and confront the coup opponents at the universities is one of the recurrent motif seen during the coups in Turkey. In this study, the role of universities taking part in the civilian side of the active elements as important actors in the preparation and execution phases of the coups is presented.

Key Words: Military Coup, Military Memorandum, Military Coup Attempt, Universities.

GİRİŞ YERİNE: 27 MAYIS'TAN 15 TEMMUZ'A

Eski çağlardan beri dünyanın merkezinin Avrupamerkezci, ancak yerleşik deyimle Ortadoğu¹ olduğu ve bu bölgede de Anadolu yarımadasının en mühim yeri işgal ettiği görülebilir. Türkiye, işte böylesine zor ve kritik bir coğrafyadadır. Nitekim uygarlık tarihi içinde uzunca bir dönem, Anadolu medeniyetlerinin aynı zamanda en büyük dünya gücü oldukları da biliniyor. Batı Anadolu merkezli Lidya ve İyonya; Orta Anadolu yoğunluklu Hitit ve Frigya; Doğu ve Güneydoğu Anadolu esaslı Asur ve Urartu devletleri, çağlarının en etkin devletlerinin başında gelmektedirler.² Doğu Roma, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarının da Türkiye Cumhuriyeti devletinin selefleri olarak tarihin lider devletleri arasında oldukları kayıtlıdır.

Özellikle yirminci asırda, enerjinin fosil yakıtlardan temini ve bu yakıt rezervi toplamının en önemli yüzdesinin Ortadoğu'da oluşu, Anadolu coğrafyasını daha da önemli kılmaktadır. Böylesine önemli bir geçit noktasında olan Anadolu yarımadası üzerindeki devletler dâhilinde hâkimiyet mücadelesi, doğal olarak, başka coğrafyalarda olduğundan çok daha fazla dış dinamiklere duyarlıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yaşanan gelişmelerin üstünkörü bir takibi bile bu tezin hiç de yabana atılmayacağını kolaylıkla ortaya koyabilir.

10 Ağustos 1920'den 24 Temmuz 1923'e kadar geçen sürede Sevr ve Lozan arasında gidip gelen mukadderatın arkasında bile başrolü, iç dinamiklerden ziyade dış dinamikler oynamıştır denilebilir.³ Milli Mücadele'nin şansı ne kadar yü-

¹ Aslında Batı Asya deyimini kullanılmalıdır. Ortadoğu kavramı ilk kez 1902 yılında Amerikalı donanma tarihçisi *Alfred Thayer Mahan* tarafından kullanılmıştır. Kavramın gerisinde, dünyanın merkezi olarak Batı Avrupa'nın kabul edilmesi yatmaktadır (Soy, 2005: 105, 2 nolu dipnot). İlk baskısı 1906'da yapılan Türkçeye 2009'da çevrilen önemli bir eserde henüz Ortadoğu kavramının kullanımının yerleşmediği görülmektedir (King ve Hall, 2009: 129 vd).

² Alp, 2000 ve Koç, 2006.

³ Başkaya, 1991; Yerasimos, 1979 ve 2000; Küçük, 1992.

ceyse, Rus İmparatorluğunun ikamesi: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin kurulması da bir o kadar Türkiye konusundaki Batılı tavrı altüst etmiştir. Misaller çoğaltılabilir, burada asıl vurgulanmak istenen: Her ne kadar, iç dinamikler belli ölçülerde ihmal edilmemeliyse de Türk siyasal hayatının önemli kırılma noktalarının ardında, genellikle dış dinamiklerin temel belirleyici olduğudur.

29 Ekim 1923, 1 Kasım 1945, 14 Mayıs 1950, 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997, 27 Nisan 2007 ve nihayet 15 Temmuz 2016 gibi önemli tarihlerde meydana gelen gelişmelerin ardında da dış müdahaleler bulunduğu hususu en azından tartışmaya değerdir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında, Türk askeri darbe geleneğinde yaşanan büyük kırılmanın ve konu hakkındaki paradigmanın yeniden revize edilmesi gerektiği hususu epey tartışıldı ve halen tartışılmaktadır.

15 Temmuz Darbe Girişimi, Türk askeri darbe geleneğinde yaşanan büyük kırılmanın da miladı olarak nitelendirilebilecek bir vakiadır. Türk modernleşmesinin öncü kurumu olarak bilinen ordunun (Bozdemir, 1982: 65) özellikle seksenli yılların başından itibaren, dini görünümlü, küresel rekabetin önemli aktörlerinden biri yahut birkaçı tarafından kontrol edilen bir örgütün hedefine oturtulduğuna şahit olundu. Ordunun, Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) olarak tesmiye edilen yapı mensuplarınca, büyük ölçüde kadrolaşılan emniyet teşkilatının (Bulut, 1995: 263 vd)⁴ ardından geniş kapsamlı bir ele geçirmenin konusu olmasının sonuçları, anılan tarih ve sonrasında acı bir şekilde tecrübe edildi.

Aslında 15 Temmuz darbe girişimi, bir dizi saldırının son ve en kanlı hamlesiydi. Örgütün emniyet ve yargıda üslenmiş mensupları tarafından başlatılan: Karargâh Evleri, Ergenekon, Balyoz,⁵ Amirallere Suikast ve Askeri Casusluk, İrticayla Mücadele Eylem Planı⁶ davası isimleriyle anılan soruşturmalar, sadece kamuoyunu değil, Türk siyasetinde sivil-asker ilişkileri konusunda bilgili bir hayli insanı da, askeri darbelerin yaşanmışlığı tecrübesinin yarattığı bir önyargıyı bes-

⁴ Ayrıca bkz. (Kindıra, 2001; Avcı, 2010; Uzun, 2015). Avcı'nın kitabının yayınlanmasının ardından FETÖ'nün telaşla, kitabın yarattığı tesirin bertarafı için namli tetikçisi adıyla piyasaya çıkardığı şu kitaba bkz. (Baransu, 2010).

⁵ Balyoz davasının asılsız bir kumpas olduğu iddiasıyla kaleme alınan eserlerin başlıcaları için bkz. (Doğan ve Rodrik, 2011; Buzoğlu, 2012; Çınkır ve diğerleri, 2014; Doğan, 2013; Türkşen, 2013; Doğan, 2010).

⁶ Davanın 1 numaralı sanığı Dursun Çiçek'in ısrarla, söz konusu belgede avuç içi ve parmak izinin tespitini istemesine rağmen ısrarla ıslak imza üzerinde durulması hikayesi için bkz. (Çiçek, 2011).

lemek suretiyle ikna etti.⁷ Süreç içinde hemen herkes ortaya serilen binlerce delilin eşliğinde, planlanan bir darbenin gün gibi açık olduğu hususunda kaniiydi.

Söz konusu davanın sanık ve müdafileri, mahkemeye arz edilen iddianamele-re mesnet teşkil eden delillerin sahte olduklarını, bu sahte delil üretme faaliyetinde emniyet ve yargının eşgüdüm içinde çalıştıklarını iddia ettiler.⁸ Bu dönemde, 28 Şubat 1997’de somutlaşan ve 27 Nisan 2007’de açık bir tehdide dönüşen, devletin kuruluş felsefesine aykırı eylemlerde bulunduğu iddiasıyla askeri cennahtan gelen müdahale tehditleri karşısında⁹ 367 garipliğinin yaşandığı,¹⁰ atlatılmasının hemen ardından hakkında 2008’de kapatma davasına muhatap olan bir iktidar partisi söz konusuydu. Partinin süreç devam ederken somutlaşan tavrı, gayet anlaşılabilir bir şekilde, ortada ifşa olmuş bir darbe girişimi olduğu, sanıkların süreci işlevsiz kılma hamlesi içinde buldukları şeklindeydi.

Öyle ya; 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül¹¹ ve 28 Şubat seçilmiş hükümetleri deviren, 27 Nisan’da buna teşebbüs eden bir ananeden geliniyordu. Bu geleneğe sahip askerler; içinde başbakan ve bakanların da olduğu onlarca kişiyi darağacında sallandıran,¹² istifa ettiren,¹³ hapse atan,¹⁴ Zincirbozan¹⁵ örneğinde olduğu gibi mecburi ikamet adı altında tutsak tutan uygulamalarıyla, pekâlâ yeni bir darbe hazırlığı içinde olabilirlerdi. Üstelik bu eylemleri yaparken senelerdir *zinde güçler* güzellemesiyle işbirliği içinde oldukları basın, üniversite ve yargıyı, bu kez kendilerine karşı kurulan kumpasın aktörleri olarak ilan etmeleri, inandırıcılıktan yoksundu.

⁷ Tayyar, 2008a; 2008b ve 2009; Vatandaş, 2009; Çakır, 2008; Çakır, 2008; Acar, 2008; Baransu, 2010.

⁸ Ergenekon davasının asılsız bir kumpas olduğu iddiasıyla kaleme alınan eserlerin başlıcaları için (Yanardağ, 2011; Yıldırım, 2011; Altuğ, 2009; Arslan, 2008; Doğan, 2013; Gezici, 2008; HAKANTÜRK, 2008; Mavioğlu ve Şık, 2010; Öztürk, 2008; Perinçek, 2011; Perinçek, 2008; Perinçek, 2009; Balbay, 2010; Haberal, 2011; Saylan ve Karataş, 2011; Büyükkahin, 2013; Başbuğ, 2014; Balbay, 2013; Özkan, 2011; Öztürk, 2011).

⁹ “Cumhurbaşkanlığı seçiminin gecesinde Genelkurmay son yılların en sert açıklamasını yaptı”, Posta, 28 Nisan 2007.

¹⁰ Neden gariplik olduğunun en yetkin hukuki açıklaması için bkz. (Selçuk, 2008).

¹¹ Bu üç darbe daha önce tarafımızca ayrıntılı olarak tartışılmıştı, bkz. (Sunay, 2010).

¹² Yassıada ve idamlar hakkında bkz. (Dilligil, 1989; Perin, 1970 ve 1990; Turgut, 2007; Yüksek Adalet Divanı Kararları, 2007).

¹³ Arcayürek, 1985; Cebeci, 1975; Demirel, 1977; Demirel, 1973; Yıldırım, 2009

¹⁴ Çalışlar, 1996; Arcayürek, 1986.

¹⁵ Ayrıntılar için bkz. (Cılızoğlu, , 1988; Ilıcak, 1990; Bostancı, 1986).

Yapılanmanın, senelerdir bürokrasi içindeki FETÖ kadrolaşmasının nihai hal-kasını oluşturacak silahlı bürokrasinin de ele geçirilmesi hamlesine giden yolda döşenen taşlar olduğu ikazı, birkaç cılız ses olarak kaybolup gitmişti.¹⁶ Geniş çaplı üst düzey emekli ve muvazzaf general ve üst subayların tutuklanması; bunun neticesinde, terfi silsilesinin altüst oluşu karşısında özellikle tugay komutanlığı düzeyindeki pek çok ismin FETÖ mensubu oldukları hususunda dile getirilenler ciddiye alınmıyordu.¹⁷

3 Temmuz 2011’de bir spor kulübü başkanı ve yöneticileri de, etraflarında koparılan şike iddialarıyla tutuklandıklarında, olay farklı bir boyuta taşındı. Yöneticiler, kulüplerini Fetullahçıların ele geçirmek istediklerini bu nedenle kendilerine kumpas kurulduğunu iddia ederek söz konusu tehlikeye dikkat çekiyorlardı. Duruşuyla sadece diğer kulüp taraftarları nezdinde değil, kendi taraftar kitlesinin bir kısmı tarafından da sempatik bulunmayan başkanın bu çıkışı da yüzlerde müstehzi bir tebessüm bırakmaktan öte bir anlam ifade etmedi.

7 Şubat 2012’de Türkiye, başbakanın en mutemet yöneticilerinden biri olan MİT Müsteşarının, sonu tutuklanmaya kadar gidebilecek bir ifadeye çağrı hadisesine muhatap olduğu bilgisine vakıf oldu. FETÖ’cü terörist grubun, gazeteci görünümlülerinin cephesindeki iddia: MİT’in bazı elemanları vasıtasıyla PKK içinde yasadışı eylemlere öncülük ettiğiydi¹⁸ ancak işin aslının FETÖ tarafından sızılma boyutu en alt düzeyde olan MİT bünyesindeki bu direncin, müsteşar ve doğal olarak başbakan tarafından gösteriliyor oluşuydu (Önkibar, 2015: 160 vd).

Örgütün pervasızca bir saldırı sürecine girdiğinin ilk belirtisi olan 7 Şubat Olayı, devletin mahrem plan ve istişarelerinin konuşulduğu mahallerin dinlendiği bilgisi eşliğinde, özellikle emniyet istihbarattaki personele dikkatlerin çevrilmesine yol açtı.¹⁹ Dönemin Genelkurmay Başkanı’nın ve özellikle tasfiyesi planlanan kimi yüksek yargı mensuplarının dinlenerek söz konusu konuşmaların kimi web kanallarına servis edilmesi, bu süreç içinde ortaya çıktı.²⁰ Yasadışı dinlemelerin

¹⁶ FETÖ kumpası mağdurlarından Hava Kuvvetleri Savcısı Alb. Ahmet Zeki Üçok ile, 15 Temmuz darbe girişimi öncesi yapılan bir röportaj için bkz. (Hakan, 05.04.2016).

¹⁷ Bkz. “ahmet zeki üçok, tsk'ya fetö'cülerin nasıl sızdığını ve ya nasıl sızdırıldığını anlatıyor.” CNN TÜRK, Tarafsız Bölge Programı, <https://www.youtube.com/watch?v=aG1frY1Stkk> [Yayınlanma Tarihi: 12 Temmuz 2017].

¹⁸ Ünal, 2014.

¹⁹ “Işık Koşaner Paşa’dan itiraflar, tam bir skandal” <https://www.youtube.com/watch?v=eVc53yv7exw> [Yayınlanma Tarihi: 23 Ağustos 2011].

²⁰ “Ahmet Davutoğlu-Hakan Fidan: Gerekirse kendi ülkemize füze atarız! <https://www.youtube.com/watch?v=X-4VWADux4Y> [Yayınlanma Tarihi: 9 Şubat 2015].

sadece bu şahısları değil, başbakan, bakanlar, askeri ve mülki erkân dâhil, sayıları binlerle ifade edilen kişiyi kapsadığı anlaşıldı.²¹

Hükümet, o dönem içinde henüz cemaat olarak tesmiye edilen yapının had-dini iyice aşmakta olması karşısındaki ilk tepkisini, yapının beşeri kaynaklarının membaı olan dershaneleri kapatmakla gösterdi. Sınırlı sayıda da olsa bürokrasi içindeki kimi elemanlarının yerlerini değiştirme aksülamelinin, cemaati tedip edeceğini düşündü ancak cemaat, kendisine sempatiyle bakan birçok kesimin bile hiç beklemediği şekilde tepki gösterdi. Televizyonları, üniversiteleri, gazeteleri ve önemli kanaat önderleriyle birlikte hücumla geçti. İşin garibi: TSK bünyesindeki cuntacılığın ifşası sadedinde yapılan yargılamalar esnasında, FETÖ unsurlarının rolüne dikkat çeken muhalefet bu kez, *özgür basın susturulmaya çalışılıyor* şeklindeki FETÖ'cü koruya eşlik etmeye başladı.²²

17 ve 25 Aralık 2013, tam anlamıyla yılların kadrolaşmasının nasıl sonuçlar verebileceğini ortaya seren simge tarihlerdir. Hiyerarşik silsilede ast-üst ilişkisinin darmadağın olduğu, amir-memur ilişkisinin devletin personel rejiminin dışına taşarak kamusal işleyişin ana gayesinin amme hizmeti olması gerektiği düsturunun devreden çıkarıldığı en somut fotoğraflarının da çekildiği tarihlerdir. Emniyet ve yargıdaki FETÖ unsurlarının işbirliğinde tertip edilen iki operasyon karşısında hedeflediğine ulaşamayan örgüt, bu kez yeni siyasi angajmanlar arama yoluna girmektedir.

2014 senesi iki önemli seçimin gerçekleşeceği süreçleri ifade ediyordu. Mart'taki seçimlerde bütün gücüyle iktidar karşısındaki cepheye yönelen örgüt, seçim sonuçlarında beklediği olumsuz tesiri yaratamadı. 10 Ağustos 2014'teki doğrudan halkoyuyla seçilecek cumhurbaşkanını belirleyecek seçimde de başarılı olamadı. 7 Haziran 2016 seçimleri, muhalefet cephesine bir ümit verdiyse de 1 Kasım 2016'da gidilen erken seçim, örgütün bütün mücadelesine rağmen iktidar partisinin güçlenerek çıktığı bir zafere dönüştü (Sunay, 2015: 148).

FETÖ nihayet, üçüncü ve son saldırısını 15 Temmuz gecesi yaptı. Bir süredir ağır aksak da olsa, devlette yapılanmış unsurlarına karşı yürütülen tasfiye operasyonunun ordudaki kadrolarını da kapsayacağı bilgisine vakıf olan örgüt,²³ 24 Temmuz 2016 sonrası için kararlaştırdığı darbe tarihini öne aldı. Darbenin önce

²¹ *FETÖ'nün telekulağı, Türkiye'yi okyanus ötesinden dinlemiş*, **Star**, 8 Ağustos 2017.

²² Aslında durumu en iyi açıklayan demeç şuydu: “Bekir Bozdağ: FETÖ konusunda biz muhalefete, 17 Aralık'tan sonra onlar da bize inanmadı.”, Habertürk, 26 Temmuz 2016.

²³ “Ordu'da dev soruşturma” manşetiyle çıkan Aydınlık gazetesi, manşetin alt başlığında şu haberi veriyordu: TSK'da yaklaşık bin 700 muvazzaf subay-astsubay ve 400 civarında sivil memur hakkında Fethullahçı Terör Örgütü soruşturması başlatıldı. Aydınlık, 14 Temmuz 2016.

16 Temmuz sabahının ilk saatlerine, sonra da deşifre olunması karşısında 15 Temmuz gecesine takaddüm ettirilmesi, birçok tartışmayı da beraberinde getirdi.²⁴

Darbenin başarısız olması, onun aslında *öngörülen, önlenmeyen ve sonuçlarından yararlanılan* kontrollü bir darbe olduğu ithamına da mesnet teşkil ettirilmeye çalışıldı. Türkiye'nin önceki darbe deneyimlerinde mutata hale gelmiş darbe saatiyle örtüşmeyen bir saatte teşebbüsün başlatılmış olması, ihbarcı bir subayın varlığına rağmen kritik birkaç saatin heba edilmiş olması gibi gerekçelerle, darbenin siyasi iktidar tarafından kullanılmak istendiği iddia edildi ve ediliyor.²⁵

Oysa cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi olan 27 Mayıs şayet başarılı olmasaydı ve devrin hükümeti tarafından bastırılıyorsa, söz konusu darbenin kontrollü olduğuna yönelik daha çok gerekçe üretilebilirdi. Sırf darbe sonrası kurulan Milli Birlik Komitesi üyeleri üzerinden yapılacak bir analiz bile böylesi bir kadronun koca orduya hükmedip yönetimi ele almaya muktedir olamayacağı iddia edilebilir, çoğu kıta hizmetinde bulunmayan üyenin hangi kuvvetle darbe yapacakları bile sorgulanabilirdi (Sunay, 2015: 65–68).

12 Mart Muhtırası'nı veren ekibin, kendi içindeki bölünmüşlüğü,²⁶ 27 Mayıs tecrübesinden gelen komuta heyetinin 9 Mart Cuntasını tasfiye etmek suretiyle, bir anlamda sert ve oldukça kalıcı bir otoriter rejimi bertaraf etmiş olması da aslında onun kontrollü olduğu yönündeki tezleri güçlendirecek daha kuvvetli kanıtlardan sayılamaz mı?²⁷ Üstelik 12 Mart sonrasında kurulan hükümetlerin, önekilere nazaran dış müdahaleler karşısında daha esnek ve ödün verici olması da cabası.²⁸

12 Mart'a gelen süreçte, Türkiye'nin özellikle Arap Ortadoğu'sundaki Müslüman-Yahudi ihtilafında takındığı tavrın ABD nezdinde hoş karşılanmadığı bilini-

²⁴ Mete Yazar'ın bu doğrultudaki anlatımı için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=Qe4u8-xVoqY> 18 Temmuz 2016 tarihli HABERTÜRK, Enine Boyuna Programı. [Yayınlanma Tarihi: 24 Temmuz 2016].

²⁵ Nedim Şener'in, kontrollü darbe iddialarını çürüten anlatımı için izleyiniz. https://www.youtube.com/watch?v=ICRkmK-t_oU 11 Temmuz 2017 tarihli HABERTÜRK, Teke Tek Programı. [Yayınlanma Tarihi: 12 Temmuz 2017].

²⁶ Ayrıntılar için birbirini tekdiz eden şu iki hatıratı bkz. (Batur, 1985; Gürkan, 1986).

²⁷ Özellikle Talat Turhan'ın iki ciltlik şu kitabı bu iddiayı savunur. (Turhan, 1986a ve 1986b).

²⁸ Özellikle haşhaş yasağı konusunda önceki ve ara rejim dönemindeki hükümetlerin tavrı yüz seksen derece zıt olmuştur. ABD yönetiminin Türkiye olan tepkisi İsrail'le olan ilişkiler, U-2 casus uçakları gibi mevzuları asıl addederken haşhaş adeta bahane olarak perde önünde tartışmaya açılmıştır. Bu konuyu işleyen şu eserleri inceleyiniz (Altındal, 1979; Songar, 1974).

yor.²⁹ Türk-Sovyet ilişkilerinin ise, içerideki sol çevrelerin iddialarının aksine çok iyi bir düzeyde olduğu, Türkiye'nin Küba'dan sonra ekonomik manada Sovyetlerden en fazla yardım alan ülke olduğu da sır değil.³⁰ Ülkenin önemli ağır sanayi yatırımlarının Sovyet kredileri ve mühendisliğiyle yapıldığı da aşikâr.³¹ İşbaşındaki hükümetin liderinden, gariptir ki, hem solun bütün tonları, hem de ABD rahatsızdır ve sol, kendini temelde anti Amerikan çizgisinde tanımlamaktadır. ABD'den gelen tehditler artmış, dönemin iktidar partisi lideri ABD'den gelen uyuşturucu trafiğinde ve temininde Türkiye'yi suçlayan açıklamalara mantıklı cevaplar vermektedir. Bu yüzden haşhaş ekiminin durdurulması yönündeki baskılara karşı durmakta, bunu bir taraftan ekonomik olarak gerekçelendirirken diğer taraftan ülkenin egemenlik sorunuyla da ilişkilendirmektedir.³² Bütün bunlara rağmen ismi Morrison Süleyman'a çıkarılmıştır.³³

12 Eylül'ün ortamı olgunlaştırmak için gevşek davranan sıkıyönetim uygulamalarıyla meşhur olduğu biliniyor. 11 Eylül gecesi kanın gövdeyi götürdüğü lakin 12 Eylül'de birden bire, etrafın güllük gülistanlık oluşu da sıkça dillendirilen kuşkulardan (Birand, 1984: 287). Farklı ideolojik gruba mensup şahısların öldürülüp yaralanmasında kullanılan aynı silahların varlığı bile kontrollü darbe olgusunun başarılı olmuş darbeler için söylenebileceğini ortaya koymaktadır.³⁴ Bir darbe girişiminin başarılı olmayışına sevinip şükretmek gerekirken, aksine başarısız oluşunu kontrollü oluşuna bağlayarak işin içinden çıkmak ise gerçekten düşündürücüdür. Askeri darbeler konusundaki Türkiye deneyimi, başarısız olanların değil, başarılı olan darbelerin kontrollü olduğunun örnekleriyle doludur.

Askeri darbeler vuku bulmadan ülke içinde sahnenin elverişli hale getirilmesi, topluma yapılanın son çare olduğu mesajının verilmesi ve tıpkı cerrahi bir

²⁹ Bu tez özellikle şu eserde incelenmektedir: (İpekçi [İsmail Cem], 1977).

³⁰ Komplo teorisyeni şeklindeki takdimle itibarsızlaştırılmayı göze alarak bu tezi Mahir Kaynak hemen her yazı ve konuşmasında ileri sürmektedir. Bkz. (Kaynak, 2008; Kaynak, 2006; Kaynak, 2004; Kaynak, 2007).

³¹ Ayrıntılar halen FETÖ'nün medya ayağı davasında tutuklu olan Altan'ın şu kitabından takip edilebilir: (Altan, 1986).

³² Demirel'in 120 tonluk haşhaş rekoltesinin ABD gençliğinin bir haftalık tüketimine bile yetmeyeceği şeklindeki rasyonel ifadesi için bkz. (Birand; Dünder ve Bülent Çaplı, , 1994: 169).

³³ Anti Demirel literatürü oldukça zengindir ve bu tez sürekli işlenir. Sadece bir örnek olması açısından bkz. (Kahraman, 1993).

³⁴ Arcayürek'in 12 Eylül darbesinin arifesinde bir sempozyumda bu doğrultuda yaptığı konuşmaya bkz. (Arcayürek, 1979). Türk basınında bu doğrultuda eser veren yazarların başında gelen Mumcu'nun çalışmalarından birkaçı için bkz. (Mumcu, 1980; 1982; 1983; 1984; 1986).

operasyon öncesi kolektif bir narkoza tabi tutulması gerekiyordu. Bu çerçevede girişilecek faaliyetlerden birisi de bu gayenin belli bir işbölümü içinde yürütülmesiydi. Üniversiteler, mensuplarının bir kısmıyla bu amaca yönelik olarak faaliyete geçirildi.

1. ASKERİ DARBELERDE ÜNİVERSİTE ÖĞRETİM ELEMANLARININ ROLÜ

Türk askeri darbe geleneğinin cumhuriyet dönemi boyutuna ilişkin üniversite öğretim elemanların en aktif katılım içinde oldukları müdahale 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşenidir. DP iktidarının tasfiyesinin seçimlerle mümkün olamayacağı, en azından 1957 seçimlerinin muhalefet cephesinde yarattığı umudun sürekliliği konusundaki tereddüdün varlığı, bir askeri darbenin gelişini kaçınılmaz kılıyordu.

Kamuoyu nezdinde zalim bir iktidar, seçimle bile gitmeyecek bir iktidar götürüntüsü vermek üzere özellikle bir kısım öğretim üyelerinin derslerde müfredatın dışına çıkmak suretiyle öğrencilerini birer parlamento dışı muhalefet unsuru yapma çabası içinde oldukları biliniyor. *Nabza göre şerbet vermek*³⁵ özdeyişini, DP iktidarına karşı kurduğu cümleler içinde kullanan dönemin Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanı Turhan Feyzioğlu'nun³⁶ bakanlık emrine alınmasıyla birlikte, o zamana kadar örtülü bir şekilde süren iktidar-üniversite gerilimi açık bir çatışmaya dönüşme emareleri göstermeye başlamıştı.

İktidar cephesinden kaynaklanan bir olumsuzluğa karşı mukavemet geleneği olan kurumsal kültürün varlığı söz konusu olsaydı, haklı yahut haksız, sergilenen dirençteki samimiyet en azından kabul edilebilirdi. Oysa özellikle milli şefin hemen her sözünü emir addeden, çok uzun sayılmayacak bir süre öncesinde Niyazi Berkes,³⁷ Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif ve Behice Boran³⁸ gibi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinin meslekten ihracı karşısında sessizdir üniversite (Sertel, 1969: 393 vd). Bu öğretim üyeleri, bir dizi hukuki süreç lehlerinde sonuçlanmasına rağmen kürsüleri lağvedilmek suretiyle atılmışlardır.³⁹

³⁵ Feyzioğlu 12 Eylül'ün başbakan adaydır aynı zamanda, bkz. (Evren, 1991: 28).

³⁶ Eleştirel bir Feyzioğlu biyografisi için bkz. (Makal, 1987).

³⁷ Olayların Berkes tarafından anlatımı için bkz. (Berkes, 1997).

³⁸ Boran hakkında Sıdika Su, Fatma Başaran, Mübeccel Kıray, Meliha Boratav, Nihat Sargın, Sadun Aren, Tarık Ziya Ekinci, Alp Selek, Yalçın Cerit, Osman Sakalsız, Metin Çulhaoğlu, Nurten Arıcan, Ersin Salman, Bekir Yenigün, Mihri Belli, Sevim Belli, Nabi Yağcı, Gökhan Atılğan, Aydın Engin gibi isimlerle, yapılmış röportajlar için bkz. (Atılğan, 2007, Bayındır, 2010; Tevetoğlu, 1967: 624-626).

³⁹ (Kayalı, 2000).

27 Mayıs 1960'a giden süreçte, sadece amfilerdeki öğrencilerin tahrik edilmesiyle kalınmamış, dönemin muhalif gazetelerine verilen beyanatlar, kaleme alınan fıkralar, içeriği itibarıyla, hata yapan bir iktidar partisinin ikaz sınırını aşan, açık ihtilal çağrılarını içeren boyuta tekâmül etmiştir.⁴⁰ 28 Nisan'da İstanbul, 29 Nisan'da ise Ankara Üniversite'sindeki öğrenci olaylarının arkasında sadece üniversite öğretim üyeleri değil, Sıdık Sami Onar örneğinde görüldüğü gibi rektörler bile bulunabilmektedir. Darbe sonrasında özellikle Yassıada duruşmalarında Hüseyin Nail Kubalı misalinde görüldüğü gibi uzun ve ithamkâr ifadeler de geçmiştir kayıtlara.⁴¹

27 Mayıs'ın hemen ardından, yeni anayasa yapılmak üzere kurulan İstanbul ve Ankara Komisyonları, yapılanın alelade bir hükümet darbesi olmayıp, sonradan anayasaya da geçirilen, milletin baskıya karşı direnme hakkını, silahlı kuvvetler vasıtasıyla kullanması olduğu yönündeki akademik fetvanın ardında da ne yazık ki üniversite öğretim üyeleri vardır.⁴² Aynı öğretim üyeleri, aldıkları mesleki terbiye gereği, sert ve müsamahasız olmaları onaylanmasa da anlaşılır olan askerlerden daha toleranssız olabileceklerini de gösterebilmişlerdir. Sözelimi darbenin ilk birkaç günü had ve hesap gözetilmeksizin evlerinden toplanan yüzlerce DP'li siyasetçi ve bürokratin önemli bir kısmını evlerine geri gönderen Cemal Madanoğlu'na karşı, yapılanın yanlış olduğunu, gözaltıların tekrar yapılması gerektiğini telkin edebilmişler, bunda da başarı sağlayabilmişlerdir.⁴³

Darbe sabahı yeni anayasa hazırlamakla vazifeli olarak Ankara'ya getirilen hukukçu öğretim üyelerinin bir taraftan cuntanın beklentisinin aksine ellerini çabuk tutamamaları, diğer taraftan ise kendi aralarında bölünmeleri de sürecin sonu idamlara kadar giden bir seyir izlemesine neden olmuştur denilebilir.⁴⁴ Mesleki manada süregelen şahsi hesaplaşmalarını bu tür zeminlerde de sürdüren, bu doğrultuda önce Anayasa Komisyonu'nda *ya onlar ya ben* şantajıyla Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli'yi evvela komisyondan, sonra da 147'ler lisesine dâhil ettirerek üniversiteden attıran Onar ve zihniyetinin Yassıada engizisyonu kararlarına ilham verici oldukları da söylenebilir.⁴⁵

27 Mayıs öncesindeki bir ay içinde yoğunlaşan öğrenci olayları esnasında, sayıları yüzlerle ifade edilen öğrencinin katledildiği ve bir kısmının cesetlerinin,

⁴⁰ Başgil, 2006

⁴¹ Ağaoğlu, 1972.

⁴² Fetvanın tam metni için bkz. (Ak Devrim, 1960: 64–66).

⁴³ Öztuna ve Gökdemir, 1987).

⁴⁴ Özdemir, 1993.

⁴⁵ İpekçi ve Coşar, 1965.

et-balık kurumunda öğütölmek suretiyle hayvan yemi yapıldığı, kalanlarının ise meçhul yerlere gömölerek üzerlerine asfalt dököldüğü iftiralari, bizzat üniversite yöneticileri tarafından atılmıştır. Sözelimi rektör Onar, başında Kemal Oğuzman'ın olduğı bir komisyon kurarak şehitleri (!) araştırma faaliyetine bile başlamıştır. Yapılan tüm araştırmalara rağmen bulunan şehit (!), cümlenin malumu olanların sayısını aşmamıştır.⁴⁶

12 Mart Muhtırasına giden süreçteyse bir grup öğretim üyesinin, muhtıradan çok muhtıranın üç gün öncesinde yapılması kararlaştırılan lakin komuta heyetinin en üstünde bulunanların önce tehir sonra iptal ettikleri 9 Mart Cuntasıyla ilgileri olduğı iddia edilse de, asıl katkılarının öğrenci olaylarında aktif rol oynayan öğrenci liderlerinin teşvikinde olduğı söylenebilir.⁴⁷ 1961 Anayasası'na ilişkin olarak ara dönemin ilk başbakanının deyimiyle *ülke için lüks* olduğı istikametteki beyan, aslında gerçeğin bir boyutunu da ortaya koymuş olmuyor mu?⁴⁸

1961 Anayasası'nın, 1950-1960 arasında iktidar konumunda olan DP'ye karşı hazırlanmış bir tepki anayasası mahiyetinde olduğı kanaati, pek çok uzman tarafından paylaşılmaktadır. Söz konusu anayasa, yürütmeden görev olarak söz ederken *yetki*'yi esirgemiş, egemenliğin millet tarafından yetkili organlar eliyle kullanılacağı hükmünü getirmiş, parlamento dışı unsurları sorumsuz ancak yetkili kılmış bir anayasadır.⁴⁹ Özerk üniversite kavramı da bağlamından çıkarılarak gerek kürsülerde, gerekse süreli neşriyat yoluyla bilimsel esaslar eşliğinde sorunların tartışıldığı mecralar olma özelliğinin dışına taşmıştır. Özellikle arayış içindeki gençliğin mobilize edilmesinin hedeflendiği üniversite öğretim elemanlarının da yazarları arasında bulunduğı; Yön,⁵⁰ Ant, Devrim⁵¹ gibi dergi ve gazetelerde kaleme alınan makale ve fıkralarda, demokratik işleyişteki kimi aksaklıklar gerekçe gösterilerek, cici, sandıksal gibi küçültücü ifadelerle demokrasi aşağılanmıştır. Memleket vasatının henüz demokratik olgunluğa sahip olmadığı vurgulanarak tepeden inmecilik teşvik edilmiştir.⁵²

⁴⁶ Göze, 1975.

⁴⁷ Arslan Bulut, "Cuntacılar çok yaşıyor, olan gençlere oluyor!", Yeniçağ, 25 Ocak 2010.

⁴⁸ Altuğ, 1973.

⁴⁹ İki anayasa hakkında yapılmış çalışmalar için bkz. (Aldıkaçtı, 1973 ve Tanör, 1986).

⁵⁰ Yön hakkında bkz. (Özdemir, 1986). Yazarın doktora tezinin daha anlamlı bir isimle yeniden (Özdemir, 1993).

⁵¹ Özellikle hem Yön hem de Devrim'in lokomotifini Avcıoğlu'nun şu iki eserine (Avcıoğlu, 1971 ve 1980). Her iki dergi ve hareketin sürekliliği şu güzel çalışmada incelenmiştir: (Kara, 2008).

⁵² Kaya [Hasan Cemal], 1999.

Üniversitedeki gençlik örgütlenmeleri içinde yer alan öğrenci liderlerinin önemli bir kısmının asistanlardan teşekkül ediyor oluşu da düşündürücüdür.⁵³ Toplumsal nüvenin henüz demokratik hakları salimen kullanabileceği kıvama gelmediği, ülkenin komprador burjuvazi ve Amerikan emperyalizminin egemenliği altında olduğu, bu sistem içinde yapılan her seçimde kaçınılmaz olarak gericiilerin iktidara geleceği; bu nedenle, iktidarın bir an evvel ele geçirilmesi gerektiği tezi alenen savunulmuştur.⁵⁴ İlerici güçler şeklinde tesmiye edilen kurumların başında gelen ordunun dinamik unsurlarıyla birlikte idareye el koymanın elzem olduğu tezinin savunulduğu bu vetirede yine çeşitli cuntalaşmalar ortaya çıkmıştır.⁵⁵

12 Eylül darbesinde öğretim elemanı boyutuyla üniversitenin rolü ise diğer iki müdahalenin aksine pasiftir. Bu dönemin başlangıcı öncesinde üniversiteler daha çok öğrenci olayları ekseninde gündemdedir. Üniversite, Ümit Yaşar Doğanay, Cavit Orhan Tütengil, Bedrettin Cömert gibi şöhretli hocalarının katledilmesiyle gündemdedir. Süreçte, 12 Eylül sonrasındaki atıl tutumuyla temayüz eden bir üniversite gerçeği vardır. 12 Eylül öncesinde sokakta başlatılan şiddetin, söz konusu şiddeti bastırmakla vazifeli unsurların örtülü müsaadesiyle sürdürüldüğü iddiaları söz konusudur.⁵⁶

Üniversite, 12 Eylül sonrasında kadrolarında tasfiye yaşamış kurumların başında gelmektedir. 1402 sayılı sıkıyönetim kanununun verdiği yetkiye dayanılarak yüzlerce öğretim elemanı üniversiteden atılmıştır. Üniversite rektörlerinin Çankaya Köşkü'nde, bir koltuğa oturmuş darbe lideri Kenan Evren'in huzurunda adeta esas duruşta tekmil verircesine sergiledikleri görüntü, 12 Eylül ile üniversite öğretim elemanları arasındaki ilişki biçimini belki de en iyi gösteren fotoğraftır.

Postmodern niteliğiyle temayüz eden 28 Şubat darbesi, rejimin laik çizgisinden saptırılmaya çalışıldığı iddiasıyla adeta bir hastalık gibi nüksetti. Senelerdir kız çocuklarının tahsil görmesine karşı kırılmaya çalışılan mukavemetle mücadele edebiyatındaki samimiyetsizlik, tam anlamıyla ifşa oldu. Özellikle İstanbul Üniversitesi, 28 Şubat uygulamalarının adeta pilot kurumu oldu.⁵⁷ Başörtülü kızların üniversitelere alınmaması, velev ki seküler mahiyette olsun, sakalın bile dinciliğin alamet-i farikası sayılarak, görünüşe ilişkin yasağın her kesimden sakallı erkek öğrenciyi de kapsamaması, başörtüsünü çıkartma yönünde üstenci bakışla

⁵³ Doğu Perinçek, Halil Berktaş, Cengiz Çandar, Şahin Alpay isimleri ilk akla gelenleridir.

⁵⁴ Yetkin, 1970.

⁵⁵ Kuray, 2008.

⁵⁶ Kahraman, 1988.

⁵⁷ Akpınar, 2004.

ikna odalarının tesisi, 28 Şubat ve üniversite arasındaki irtibatın en somut mîsalleridir.⁵⁸

2. ASKERİ DARBELERDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ROLÜ

Sahnenin, yapılacak bir darbeye en uygun hale getirilmesi fonksiyonu açısından, öğrenciler boyutunda da üniversitenin en aktif rol oynadığı darbe yine 27 Mayıs darbesidir. 28 Nisan’da İstanbul, 29 Nisan’da ise Ankara Üniversitelerinde düzenlenen öğrenci gösterileri ve sonrasında çıkan olaylar 555K rumuzuyla beşinci ayın beşinde saat beşte Kızılay’da kitleselleşerek tezahür etmiştir.⁵⁹ Söz konusu gösterinin kendisine karşı yapılması karşısında duyduğu şaşkınlık ve hırsıyla Menderes’in kitlenin içine karışması, şahsı ve partisi hakkında atılan sloganlar karşısında *öyleyse öldürün beni* diyecek kadar güvenmişliği,⁶⁰ o dönemdeki diktatörlük ithamının tam bir tezvirat olduğunun adeta karinesidir.

Sivil öğrencilerin özellikle sıkıyönetim komutanlığı uhdesindeki müdahale yetkisi tatbik edilirken polise karşı dirençli lakin askere karşı *ordu gençlik elele* sloganıyla temayüz eden yakınlığı, iki önemli olayı özellikle etkilemiştir. İliki: Dönemin emeklilik hazırlıklarını yapan Kara Kuvvetleri Komutanı ve kaderin, omzundaki yıldızları sayesinde kendisini darbe lideri yaptığı Cemal Gürsel’in 3 Mayıs 1960’da Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes’e hitaben yazdığı, içeriği sonradan değiştirilmiş mektup (Turgut, 1995: 99 vd); ikincisi ise Harp Okulu öğrencilerinin 21 Mayıs tarihli sessiz protesto yürüyüşüdür.⁶¹

İstanbul Üniversitesi’ndeki olaylar esnasında yüzlerce öğrencinin polislerce kurşunlandığı, cenazelerine bile el konulduğu, cesetlerin kıyma makinelerinden geçirildiği ve hayvan yemi yapıldığı ya da yollara gömülüp üzerlerine asfalt döküldüğü gibi iftiralar atılıp durulmuştur. Kulaktan kulağa yalan haber aktaran fısıltı gazetesi yayındadır. Bu fısıltı gazetesi öylesine etkindir ki, bugünün ünlü gazetecisi ve 27 Mayısçıların Türkiye kanadında yer alan Fuat Uluç’un oğlu, Hıncal Uluç, SBF öğrenciliği esnasında tanık olduğu 29 Nisan Ankara olayları hakkında babasıyla aralarında geçen konuşmayı şu şekilde aktarıyor: *“Siyasal Bilgilere ilk saldırdığı zaman askerler silahla milahla, kıyametler koptu. Bir yaralı vardı, uç sıyrık. Dört kişi vardı yani üzerinde kan görülen, ama hepsi ayakta tedavi gördü bunların... Aynı akşam, babam o sırada Çanakkale’deydi subay olarak, telefon*

⁵⁸ Bu uygulamayı tatbik edenlerin başında gelen dönemin rektör yardımcısının anlatımı için bkz. (Serter, 1997).

⁵⁹ Eren, 1996.

⁶⁰ Karakuş, 1977.

⁶¹ Ulay, 1968.

etti bize... Çocuklar hayatta mısınız? İyiyiz baba, bir şey yok... Yahu... dedi. Siyasal Bilgilere saldırmışlar 632 kişi ölmüş... Yani '600'den fazla' demiyor, 600 de değil, 632 kişi ölmüş diye Çanakkale'ye gidiyor haber.” (Baykam, 1994: 309).

Oysa hakikat, hiç de anlatılanlar gibi değildi. 28 Nisan'dan 27 Mayıs'a kadar devam eden öğrenci eylemlerindeki ölümle neticelenen yaralanma sayısı toplam beş adettir. Bu ölüm vakalarından sadece biri: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencisi Malatyalı Turan Emeksiz'in vefatı, polis mi asker mi belli olmayan birinin namlusundan çıkan mermiyle gerçekleşmiştir (Fersoy, 1979: 144) Söz konusu kurşunun önce bir elektrik direğine çarptığı sonra adı geçene kazaen isabet ettiği, bilirkişi raporuyla tescillidir (Önder, 1990: 1948). Üstelik raporu kalem alan adli tıp uzmanları Yassıada'da yargılanmış ve raporlarını değiştirmeye bile zorlanmışlar ancak ilmi namusları galip gelmiş hakikatten dönmemişlerdir.

Hürriyet şehitleri ismiyle anılan maktullerin diğeri: Nedim Küçüközpolat'tır ki, tam anlamıyla *ordu gençlik elele* şiarıyla galeyana gelen kitlenin heyecanına yenik düşen neferlerinden biridir. Hareket halindeki pek çok tanka tırmanarak askerle saf tutan yüzlerce öğrenciden biri olan liseli Küçüközpolat, tankın paletine kapırdığı paçası sebebiyle feci şekilde ezilerek can vermiştir.⁶²

Bu iki sivil ismin dışında iki de askeri öğrencinin hayatını kaybetmesi söz konusudur: Mezuniyetine pek az süre kalmış olan Teğmen Ali İhsan Kalmaz ve Harp Okulu öğrencisi Sökmen Gültekin. Teğmen Kalmaz, 27 Mayıs darbesinde Ankara PTT merkezini teslim almakla görevliydi; ancak nöbetçi askerin dur! İhtarına uymamış ve nöbetçi asker aldığı emir üzerine vurulmuştu. Sökmen Gültekin'i de 27 Mayıs esnasında kendi arkadaşları vurmuş, geceyi yaralı olarak geçiren Gültekin ertesi gün vefat etmişti.⁶³

Trajik sivil ölümlerinden sonuncusunun hikâyesi ise hüzün vericidir. Radyodan anons edilen darbe haberini duyar duymaz heyecanlanan CHP'li baba, Dündar Özey radyoda sokağa çıkma yasağı ilan edilmesine, “*dur*” emrine uymayanlara ve parolayı bilmeyenlere ateş açılacağına bildirilmesine rağmen bu talimata aykırı davranmıştır. Gecenin geç saatinde yanına 11 yaşındaki oğlu Ersan'ı da almış ve otomobiline atlayarak İsmet Paşa'nın evi istikametine doğru süratle hareket etmek istemiş, “*dur*” ihtarına uymamış, açılan ateş sonucu on bir yaşındaki yavrusunun hayatını kaybetmesine yol açmıştır.

Hayâ sınırlarının aşıldığı yayınlar ve propagandalarla bu biri çocuk dördü genç, beş insanın cenazeleri öylesine istismar edildi ki. Öncelikle cenazelerine

⁶² Bkz. AKİS, Yıl: 6, Cilt XVIII, Sayı 301. http://www.inonuvakfi.com/akis/1960_304.pdf [Erişim: 03.10.2017].

⁶³ Bkz. AKİS, Yıl: 6, Cilt XVIII, Sayı 303, ss.18–26. http://www.inonuvakfi.com/akis/1960_303.pdf [Erişim: 03.10.2017].

ulaşılabilen şehitlerin (!) ancak bu beşi olduğu propagandası yapıldı ve ebeveynlere kendilerinden haber alamadıkları evlatlarını bildirmeleri için çağrılar yapıldı. Ölü sayısı o kadar abartılıyordu ki, sözgelimi 14'lere dâhil edilerek 13 Kasım 1960'da sürgün edilen Milli Birlik Komitesi üyelerinden Kur. Bnb, Şefik Soyuyüce, İstanbul Sıkıyönetim emrinde görevliyken, nümayişlerde hükümete bağlı kolluk güçleri tarafından, 11 göstericinin öldürülüşüne bizzat şahit olduğunu söyleyebiliyordu.⁶⁴ Sayıları en azından onlarca öğrenciyi bulacak bir cenaze korteji umuduyla adı geçen öğrencilerin cenazeleri yaklaşık iki hafta bekletildi. Başka ölen olmadığı anlaşıldığında nihayet 10 Haziran'da görkemli bir cenaze töreni düzenlendi ve mevtalar Anıtkabir'e gömüldü. Sayıca beklentiler boşa çıkınca, çeşitli yayınlar vasıtasıyla bu beş zavallı çocuğun ardından uydurma notlar eşliğinde hikâyeler yazıldı.⁶⁵

Söz gelimi, Milli Türk Talebe Birliği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Talebe Derneği tarafından yayınlanan bir seçkide, küçük Ersan hakkında "*melek-şehit*" ifadesi kullanılmaktaydı. Ölümünün nasıl olduğu ile ilgili hiçbir gerçek bilgi verilmeden, vefatından dört gün önce Anıtkabir'i ziyaret ettiği ve anlaşılabilir bir hisle "*Ben de Atatürk gibi büyük bir insan olsam da Anıtkabir'e gömülsem!*" dediği uydurulmaktadır (Sağiroğlu, Kakioglu, Yeşilyurt ve İ. Göktürk, 1961: 140).

Aynı seçkide Ali İhsan Kalmaz hakkında ise: "*Gelecek yüzyıllara adı Hürriyet Kahramanı olarak geçmek talihine erdi. Bir sembol, bir bayrak oldu. Bu yaşamaktan da güzel, yaşamaktan da manalı değil midir?*" denilmektedir. Cenaze resimlerinin de yer aldığı fotoğrafların birinde, Ali İhsan Kalmaz'ın çerçeveli büyük fotoğrafını iki subay ve onların ortasında bulunan Cemal Gürsel'in oğlu Özdemir Gürsel taşımaktadır. Ali İhsan Kalmaz'la ilgili, adı geçen ölümünün adeta bir iş kazası (!) olduğu gerçeği belirtilmeksizin, fotoğraf şu cümlelerle takdim edilmektedir: "*Kubilay gibi hürriyet ve inkılâp mücadelemizin bir sembolüdür*" (Sağiroğlu, Kakioglu, Yeşilyurt ve İ. Göktürk, 1961: 129).

Beş kişinin hayatını kaybettiği bilgisine vakıf olmalarına rağmen darbeciler, kendi deyimleriyle ihtilâli dünyaya tanıtmak üzere hazırladıkları, 27 Mayıs 1960 Türk Devrimi (The Turkish Revolution Of May 27th, 1960)⁶⁶ başlığını taşıyan İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Arapça broşürde yalanı sürdürmüşlerdir. *Hürriyet Uğruna Ölenlerin Cenaze Törenleri* başlığı altında: "*Türk ihtilalinde hiç kan dökülmemiştir. Yalnız bir Harbiyeli şehit olmuştur. Ancak diktatörlerin vurduğu gençlerden yalnız dördü bulunmuştur. Onlar için de çok hazin bir cena-*

⁶⁴ Milliyet, 23 Eylül 1960.

⁶⁵ Nerede ve nasıl öldüğü meçhul kimi ceset fotoğrafları için bkz. (Yassıada Broşürü, 1960).

⁶⁶ Basın-Yayın Turizm Bakanlığı, tarihsiz.

ze töreni yapılmıştır” denilmiştir. Yani diktatörlerin vurduğu gençlerden sadece dördü bulunmuştur. Bu ifade İngilizceye “Of the students shot by dictators only four were found” şeklinde “gençler” yerine “öğrenci” olarak çevrilmiştir: Tüm bu misaller açıkça gösteriyor ki: 27 Mayıs bir anlamda devlet eliyle yalanın tedavüle sokulduğu bir hareket, bir zihniyet ve bir devirdi.⁶⁷

12 Mart Muhtırası öncesi ve sonrasında yaşananlar, artık öğrenci gençliğin, askerin yanında devletin kuruluş felsefesinin yeniden işlerliğe sokulması iddiasıyla bir ihtilâle payanda teşkil etme pozisyonunu terk ettiğinin örnekleriyle doludur. 27 Mayıs’tan 12 Mart’a geçen on yıl içinde gençlik derin bir ideolojik dönüşüm geçirmiştir. Kerim Sadi ve Haydar Rıfat’ın sakıncasız (!)⁶⁸ çevirileriyle tek tük öğrenci kitlesinin istifadesine sunulan Marksist klasiklerin artık yetkin çeviriler yoluyla okunmaya başlanması, mühim bir dönüşümün de müsebbibi oldu.⁶⁹ İlhamını Marksist-Leninist teoriden alan, Latin Amerika, Orta ve Kuzey Afrika, Uzakdoğu, Ortadoğu pratiğine dökülen gerilla eylemliliklerini içeren kitapların da tedavüle çıkması, gençliği, kırdı ve kentte silahlı mücadelenin başlatılmasına motive etti.⁷⁰

Fikir Kulüpleri Federasyonu’nun (FKF) Devrimci Gençlik Federasyonu’na (Dev-Genç) dönüşmesi,⁷¹ Türkiye İşçi Partisi’nde Milli Demokratik Devrim fraksiyonunun ortaya çıkması,⁷² Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi’nden Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nun teşkiline giden süreçte⁷³ artık üniversite gençliği askeri darbelerin gerekçelerinden biri olarak gösterilen şiddetin bizzat kaynağı olacaktır. Deniz Gezmiş,⁷⁴ Yusuf Aslan, Hüseyin İnan, Mahir Çayan,⁷⁵ Hüseyin

⁶⁷ Kaynağı temin ederek dikkatimi çeken ve yorumlayan Hukukçu-Yazar İsmail Küçükılınç’a teşekkür ederim.

⁶⁸ Türk solu hakkında oldukça zengin bir külliyat vardır. Bunlardan en iyileri, görebildiğim kadarıyla, (Tunçay, 1982; 1991a; 1991b; 1992; Aydınöğlü, 2007 ve 1992; Ersan, 2014). Soldan dönen bir kalemin anlatımları için bkz. (Sayılğan, 1972 ve 1977; Yurtsever, 2008).

⁶⁹ Klasikler hakkında son dönem yapılmış bir yapıt için bkz. (Erdoğan [Yayın Yönetmeni], 2013).

⁷⁰ Bazıları için bkz. (Marighella, 1970; Bayo, 1968; Debray, 1975).

⁷¹ En güncel ve kapsamlı çalışma için (Feyizoğlu, 2002).

⁷² Belli, 1970.

⁷³ Ayrıntılar için bkz. (THKP-C, 1987; Yılmaz, 2006).

⁷⁴ Ayrıntılı okuma için bkz. (Çalışlar, 2007; Dünder, 2014; Feyizoğlu, 2000; (TBMM Tutanakları, 1988; Tufan, 2007; Turhan, 2011; Turhan, 2012; Çelenk, 1998; Yılmaz, 2009). Yukarıdaki kitapların aksine idamları haklı ve meşru gösteren kararları veren mahkeme başkanının anlatımı için bkz. (Elverdi, 1977).

⁷⁵ Ayrıntılı okuma için bkz. (Feyizoğlu, 2011; Çayan, 1996).

Cevahir,⁷⁶ İbrahim Kaypakkaya,⁷⁷ Ulaş Bardakçı,⁷⁸ Doğu Perinçek, Cengiz Çandar, Halil Berktaş, Şahin Alpay, Gülay Özdeş, Ertuğrul Kürkçü, Teslim Töre,⁷⁹ Yusuf Kıpeli, Bülent Uluer, Ömer Ayna, Sinan Cemgil,⁸⁰ Kadir Manga, Ziya Yılmaz⁸¹ önde gelen sol öğrenci aktivistlerdir. Henüz yirmili yaşlarını sürmekteyken hapisle, işkenceyle, sürgünle hatta ölümle tanışan bu kuşakla birlikte ülke adeta bir bunalımdan diğerine sürüklenmektedir.⁸²

Amerikan emperyalizmine karşı Mustafa Kemalçilikten,⁸³ sosyalizmin hemen her tonuna kadar bölünen bir gençlik ortaya çıkmıştır. Birbirleriyle düştükleri fikri ve eylemsel ihtilaflar karşısında iyice küçülen,⁸⁴ devrime önderlik etmekte henüz gönülsüz ve sınıf bilincinden yoksun işçi sınıfına barışçı eylemlerle müttefikler arayan bu kuşak,⁸⁵ planlı tahriklerin de katkısıyla, bir müddet sonra, kamuoyu nezdinde saygınlık yitimi için artık ne gerekiyorsa yapmaktadır.⁸⁶ İsrail Başkonsolosunun kaçırılmasından, Amerikan deniz piyadelerinin denize dökülmesine, banka soygunundan,⁸⁷ genç bir kızın rehin alınmasına, yabancı teknisyenlerin kaçırılıp infazı⁸⁸ gibi aslında cürümü küçük ancak tedirgin kitlenin korkularını güçlendirip darbeye zemin hazırlamak isteyenlere yeterli gerekçeleri üretmektedirler. Üniversiteler işgal ve boykotlarla işlevsiz kılınıyor; öğrencilerin bir kısmının da, ordu içinde örgütlenmiş bir cuntanın zor gücü olmak üzere 9 Mart'ta temin edilen uniformalarla hazır kıta bekledikleri biliniyordu.

⁷⁶ Ayrıntılı okuma için bkz. (Cevahir, 1976 ve 1995; Kolektif, 2011).

⁷⁷ Ayrıntılı okuma için bkz. (Kaypakkaya, 1992 ve 2016; Kolektif, 1979; Behram, 2001; Taşyapan, 1997; Feyizoğlu, 2000).

⁷⁸ Feyizoğlu, 1995.

⁷⁹ Ayrıntılı okuma için bkz. (Töre, 1979 ve 1992).

⁸⁰ Ayrıntılı okuma için bkz. (Feyizoğlu, 2003; Erkekoğlu, 1988).

⁸¹ Ayrıntılı okuma için bkz. (Mutluay, 2014).

⁸² Ayrıntılı okuma için bkz. (Kabacalı, 1992; Özgen, 1982; Bican, 1970).

⁸³ Bu doğrultuda eleştirel bir bakış için bkz. (Uzun, 2004).

⁸⁴ Bir örnek vermek gerekirse; şu kitap, rejimi sosyalizme dönüştürmekten çok, sol içi iddia ve ithamlarla doludur: (Can, 1988).

⁸⁵ Karadeniz, 1975.

⁸⁶ Kolektif, 1978.

⁸⁷ Çetin, 1991.

⁸⁸ "Sibel Erkan nefes kesen macerasını anlatıyor", **Hürriyet**, 6 Haziran 1971.

12 Mart 1971’de başlayıp 14 Ekim 1973 seçimleriyle sona eren ara dönem sonrasında, CHP-MSP koalisyonu sürmekteyken çıkarılan genel aflu birlikte bir büyük toplumsal barış projesi kapsamında gençliğin bu kesimi cezaevlerinden çıktı. Tabii daha da bilenmiş olarak ve bu kez karşılarında MHP’nin gençlik teşkilatlarının mensupları olan ülkücüler olduğu halde.⁸⁹ Yetmişlere damgasını vuran bu yeni çatışma süreci, 12 Eylül’ün yapıma gerekçelerinden biri sayıldı. 1977’dekiyle zirvesine çıkan olaylı 1 Mayıslar, etnik ve mezhepsel homojenliği olmayan vilayetlerdeki kıskırtmalar neticesinde meydana gelen kitlesel kıyımlar, 16 Mart 1978’de İstanbul’da Eczacılık Fakültesi önündeki bombalama eylemiyle doruk noktasına ulaşan kampüs cinayetleri yeni ve kapsamlı bir darbenin gelişine az kaldığının da habercileriydi.

28 Şubat’ta öğrenciler aktör değil mağdur konumundaydılar. Özellikle kırım kentlere akin ettiği yılların semeresi olarak ikinci ve üçüncü kuşak kentliler olarak üniversite öğrencisi olan mütedeyyin bir kitlenin varlığı ve konumlanması, bu kez yeni bir tehlike şeklinde algılandı. Türk modernleşme hareketinin laik karakterinin zedelenmesiyle birlikte seküler kentin kırsalı modernleşme doğrultusunda dönüştürmesi beklenirken tam tersine kır kökenli yeni kentlilerin istilasını olarak takdim edilen tesettürün üniversiteye girişi, müdahalenin ekonomi politikasının ardında gizlendiği olgu olarak belirdi.⁹⁰

SONUÇ YERİNE: TÜRK ASKERİ DARBE GELENEĞİNİN NİTELİĞİ SORUNU

Ordunun ülkenin değil rejimin bekçisi olarak teşkil edilmeye çalışılmasının doğal sonucu olarak ortaya çıkan refleks, 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007’de nüksetti. 15 Temmuz 2016’da olanlar ne kadar tüyler ürperticiyse, bir o kadar da askeri darbe geleneğinin ilham vericiliğinin bir sonucuymuş gibi görünüyor. FETÖ örgütünün, mensuplarını önce

⁸⁹ Ayrıntılı okuma için bkz. (Feyizoğlu, 2005; Güner, Somuncuoğlu ve Er, 1982; Türkeş, 1977; Bora ve Can, 2004 yine Bora ve Can, 1991; Erdem, 1975; Aksoy, 1990).

⁹⁰ Ayrıntılı okuma için bkz. (Akın, 2000; Baykam, 2001; Birand ve Reyhan Yıldız, 2012; Cevizoğlu, 2001; Hongur, 2006; Ilıcak, 2001; Kocabaş, 1998).

orduya yerleşip sonra başat konuma gelindiği takdirde idareyi ele alabilmenin mümkün olabileceği zannının gerisinde yatan motivasyon da budur.

27 Mayıs darbesine muhatap olan iktidarın, ülkeyi aynı zamanda Kore'de cereyan eden savaşa bir tugayla da olsa dâhil ettiği, buna binaen NATO'ya soktuğu, NATO'ya giriş çabalarına en fazla dünyanın eski başat gücü İngiltere'nin direndiği de biliniyor. ABD'nin İngiltere'nin yerine Ortadoğu'da liderliği ele geçirme çabasında olduğu, İngiltere'nin buna karşı elinden gelen direnci gösterdiği de sır değil. Dünya savaşı sonrasında, yenedünyanın özellikle Avrupa kıtası ekseninde ABD ve SSCB'nin nüfuz bölgeleri olmak üzere ikiye ayrıldığı, kutuplaşma görüntüsünün ardında gerçekte yeni bir dengenin kurulduğu, bu dengenin muhataplarının ise ABD'yle SSCB olduğu da biliniyor. Darbede, kurulan bu yeni dengeye itirazı olanların katkısı olamaz mı?

ABD'nin Japonya'nın teslimini sağlayan Hiroşima ve Nagazaki odaklı atom bombardımanı sonrasında, bilhassa Doğu Avrupa'nın dizginlenemeyen ideolojik Sovyet yayılmacılığına nasıl müsaade ettiği sualine verilmiş tatmin edici bir cevap da henüz işitilmiş değildir. Gerçi, komplo teorisyeni denilmek suretiyle itibar erozyonuna muhatap olmayı göze alan kimi yiğit isimlerin (Mahir Kaynak, Aytunç Altındal, Ömer Lütfi Mete, Ertan Özyiğit, Erhan Altunay) bu tezleri dillendirdiği işitilse de, henüz bu sahadaki hâkim paradigmanın bundan pek etkilenmediği de açıktır.

Sorular çeşitlendirilebilir; nitekim ideolojik olarak Sovyet kutbunda yer almayan daha hazır ve önemli komünist bir damar olduğundan kuşku duyulmayan Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerin Sovyetize edilmeleri daha muhtemelken; Polonya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Arnavutluk gibi memleketlerin sosyalist dünyaya dâhil edilmeleri, bu ülkelerdeki sosyalist birikimden çok, jeostratejiyle ilgiliymiş gibi görünmektedir. Berlin duvarının yıkılışı öncesinde Doğu Bloğu ya da Varşova Paktı üyesi ülkelerle SSCB arasındaki ilişki biçimini, ittifak gibi gözüken, aslında Rus egemenliği şeklinde okumak ne kadar isabetliyse; ABD ve NATO eksenindeki diğer ülkeler arasındaki münasebet şeklini sadece ittifak olarak değerlendirmek de meseleyi bir o kadar ıskalamak demektir.

Türkiye gibi son derece önemli bir coğrafyada yer alan memlekette, yukarıda tarihleri verilen askeri müdahalelerin senelerce çeşitli iç dinamiklere ilişkin gelişmelerle izah edilip, durulmaktadır. Söz konusu darbelere dış faktör arandığında ise ideolojik Kâbe'si Moskova olduğu düşünülen, ancak akıl hocalarının; fikri ve eylemsel üslerinin, muhtelif Avrupa başkentleri olduğu bilinen sol intelijansiya tarafından CIA'nin işaret edilmesi de aslında bir tür karartmaymış gibi görünmektedir. 27 Mayıs özelinde, senelerce darbeyi iç dinamikler; yani ülkede baş gösteren kıtlık ve darlıklar, enflasyon karşısında özellikle sabit gelirlilerin başında

gelen memurların alım güçlerinin düşmesi, hükümetin üniversite, basın ve yargı üzerindeki baskıları, muhalefete baskılar ve nihayet tahkikat komisyonu gibi son derece demokrasi dışı uygulamalara bağlamak pek mümkün gözükmemektedir. Neden?

Osmanlı geçmişi bir yana, Cumhuriyet Türkiye'sinin; özellikle tek partili, ebedi ve milli şefli dönemlerinden hangisinde yukarıda sıralanan bu sıkıntıların daha ağır bir şekilde yaşanmadığı söylenebilir? Kıtılık ve darlıklar 1930 Kasım'ında kurulan Fethi Bey'in Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı, kuruluşunun henüz birinci ayı dolmadan iktidarın en büyük adayı yapmadı mı? Tehlikeyi gören İsmet Paşa ve şürekâsı Gazi'ye rağmen yine Gazi eliyle partiyi kendi kendini feshetmeye mecbur etmedi mi?

Matbuat Umum Müdürlerinin gazete sahip ve başyazarlarıyla ne tarz konuşmaları; düzeltmek gerekirse, nasıl azarladıkları; sadece bir telefon tebliğiyle günleri, haftaları bazen ayları bulan keyfi gazete kapatmaları, yine ebedi ve milli şefli günlerde yaşanmadı mı? 1933 Darülfünun Reformu adı altında üniversite, *inkılâba kâfi seviyede müzaheret* etmediği gerekçesiyle silkelendi mi?

Kamuyunun, eski tabiriyle halk efkârının ne doğrultuda olduğu noktasında yeterince bilgi edinme imkânının olmadığı 1925-1946 devresini adeta bir tür asrı saadet addederek Demokrat Partili yılların sonunun askeri darbeyle gelmesini, yeterince demokrat olmadığıyla izah eden açıklamalar, bu noktada hiç de tatmin edici gözükmemektedir.

Görüntüyle öz aynı olsaydı bilim olmazdı. 27 Mayıs'ı meşru kılmaya çalışan yazın, görüntünün öz olarak kabulüne kani olunmasını istiyor. Tüm bu olup bitenlerden daha da önemlisi: Bu süreçlerin hemen hepsinde sahnenin başrol oyuncusunun İsmet İnönü olmasının göz ardı edilmesi bile, kurgunun zafiyetini sergiler niteliktedir. Atatürk'ün son günlerinde gözden düşmüş ancak ikinci adamlığının izleri henüz silinmeden, kendisini seçecek meclis ve ordunun desteğiyle cumhurbaşkanlığına getirilmiş İnönü'nün, muhalefet yıllarında demokrasi cephesinin lideri olarak takdimine ise söylenecek söz bulunmamaktadır.

Sebeplerden sonuçları öngörmeye çalışmak, gelecek tasavvuru ortaya koyabilmenin önemli yöntemlerinden biridir ancak geçmiş tarihi hadiselerin sebepleri daha çok sonuçları eşliğinde okunabilir. 27 Mayıs, iç dinamiklerin ya da CIA'nin bir operasyonuysa bazı sorulara cevap verilmelidir. 27 Mayıs'la devrilen iktidar, örtülü cereyan eden ABD-Avrupa rekabetinde, ABD tarafında yer alan bir iktidardır. ABD'nin DP'den hiçbir şikâyeti yoktur ancak söz konusu emperyal devlette kendi içinde mücadele eden iki cephe bulunmaktadır. ABD içindeki Avrupa ya da İngiltere denilebilecek cephenin inisiyatifi ele aldığı bu evrede, DP iktidarına sırt çevirdiği, iktisadi darlıklara çözüm olacak kredileri vermediği, Menderes'i

Sovyetler Birliği'ne yapılacak bir seyahate mecbur bıraktığı iddialar arasındadır. 27 Mayıs'ın arkasında ABD'nin bulunduğu yönelik anlatının arkasındaki senaryo budur ancak bu tek başına darbenin ABD tarafından, daha doğrusu ABD-SSCB dengesinin devamı, Avrupa'nın kontrol altında tutulması şeklindeki derin ABD tarafından desteklendiğini ispatlamaz.

Neden? Çünkü 27 Mayıs sonrasında yukarıdan aşağıya doğru planlanan toplum projesi ve bu projenin adeta plan-program taslağı olan 1961 Anayasası ve bu anayasa mehz kabul edilerek yapılan kanunlar, memlekette sola açık, daha doğru bir deyimle anti Amerikan bir yapılanmanın önünü açmıştır. 12 Mart Muhtırası'na kadar Türkiye'de soldan sağa hemen her kesimde sözde yahut özde tek bir ortak payda vardır: Amerikan karşıtlığı. Sosyalist sol nezdinde ABD, emperyalizmin merkezi, mukaddesatçı sağ çevreler cephesinde ise İsrail'i bölgeye, Filistin halkına ve tüm Müslüman Ortadoğu'ya musallat etmiş bir büyük melanettir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya liderliğini ele geçirmiş, tasfiye edilen Alman istihbaratının tecrübeli elemanları vasıtasıyla kurulan CIA ve bu servisle yakın işbirliğiyle çalışan üniversiteler ve düşünce merkezleriyle kuvvetli öngörüler geliştirebilen bir ABD söz konusudur. Amerika'nın böylesi bir sonucu tahmin edemeyip DP'yi devirip, yerine kendisiyle en azından mesafeli yeni bir yapı kurulmasına müsaade ettiğine inanmak güçtür.

12 Mart ise aksine 27 Mayıs'la birlikte bozulan dengeyi yeniden ABD lehine dönüştürme hamlesi gibi gözüküyor. Nitekim 9 Mart'ta ABD'den daha sert bir kopuşu, ardından Baas benzeri bir model eşliğinde atanmışlardan oluşan devrim meclisiyle birlikte otoriter bir yönetim anlayışıyla tasarlanan yeni rejime geçişi sağlayacak darbenin bertarafı sonrası kurulan hükümetler, 12 Mart'ın bir ABD tertibi olduğunu gösteriyor. İstifaya mecbur bırakılan hükümetin dışişleri bakanı bunu en net ifadelerle anılan devletin istihbarat teşkilatının ismini de vererek zaten ifşa etmişti. İşte bu noktada Türkiye gibi ne kadar önemli olduğunu, çoğu kez kendi bile unutan bir ülkenin 15 Temmuz dâhil, başına gelen tüm felaketleri ya yanlış bir dış faktöre ya da entipüften birkaç iç dinamiğe bağlaması, hatalardan ders çıkarma pratiğine bir türlü sahip olamamasının da nedeniymiş gibi görünüyor.

Bu çalışmada: Türkiye'de meydana gelen bütün darbelerin, aslında dünya üzerindeki büyük rekabetin Türkiye meydan savaşına ilişkin boyutuyla birlikte okunması gerektiği iddia edilmektedir. Askeri darbelerin meydana gelişi öncesinde ve sonrasında olup bitenlerin resmedilmesinde, üniversitelerin rolü gösterilmeye çalışılmış ve sahneyi darbenin görünen sebepleriyle uyumlu hale getirme noktasında üniversitenin katkıları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

- ACAR, B. (2008). Tuncay Güney Anlatıyor [Ergenekon'un İlk Tanığı], TİMAŞ, İstanbul.
- AĞAOĞLU, S. (1972). Marmara'da Bir Ada, Baha Matbaası, İstanbul.
- AKIN, K. (2000). Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- AKPINAR, H. (2004). 28 Şubat [Postmodern Darbenin Öyküsü], Birharf Yayınları, İstanbul.
- AKSOY, A. (1990). Ümraniye İçinde Vurdular Bizi, Ocak Yayınları, İstanbul.
- ALDIKAÇTI, O. (1973). Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İÜ Yayınlarından No: 1850; HF Yayınları No: 413, İstanbul.
- ALP, S. (2000). Hitit Çağında Anadolu, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, İstanbul.
- ALTAN, M. (1986). Süperler ve Türkiye [Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları], AFA Yayınları, İstanbul.
- ALTINDAL, A. (1979). Haşhaş ve Emperyalizm, Havass Yayınları, İstanbul.
- ALTUĞ, K. (1973). 12 Mart ve Nihat Erim Olayı, Baha Matbaası, İstanbul.
- ALTUĞ, K. (2009). Atatürk ve Cumhuriyete Saldırı [Ergenekon Gerçeği], İstanbul: Siyah Beyaz Kitap.
- ARCAYÜREK, C. (1985). Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965–1971 [Cüneyt Arcayürek Açıklıyor–5], Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ARCAYÜREK, C. (1986). Hapishanedeki Ecevit, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ARCAYÜREK, C. (1979). “Devleti Yönetenler Komandoları Kolluk Kuvvetlerinin Yardımcısı Görürse”, Türkiye'de Anarşi [Aydınlık Gazetesinin Düzenlediği Açık Oturum'da Yapılan Konuşma], Aydınlık Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, F. (2008). Ergenekon'un Karanlık İsmi Tuncay Güney [Kara Kutu], Karakutu Yayınları, İstanbul.
- ATILGAN, G. (2007). Behice Boran [Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı], Yordam Kitap, İstanbul.
- AVCI, H. (2010). Haliç'te Yaşayan Simonlar [Dün Devlet-Bugün Cemaat], Ankara: Angora Yayınevi.
- AVCIOĞLU, D. (1971). Devrim Üzerine, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AVCIOĞLU, D. (1980). Devrim ve “Demokrasi” Üzerine... Tekin Yayınevi, İstanbul.
- AYDINOĞLU, E. (1992). Türk Solu [Eleştirel Bir Tarih Denemesi 1960–1971], Belge Yayınları, İstanbul.
- AYDINOĞLU, E. (2007). Türkiye Solu 1960–1980, Versus Kitap, İstanbul.
- BALBAY, M. (2010). Zülümhane [Silivri Toplama Kampı], Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- BALBAY, M. (2013). Savunma, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- BARANSU, M. (2010). Karargâh, Karakutu Yayınları, İstanbul.
- BARANSU, M. (2010). Mösyö [Hanefi Avcı'nın Yazamadıkları], Karakutu Yayınları, İstanbul.
- BASIN-YAYIN TURİZM BAKANLIĞI (tarihsiz). The Turkish Revolution Of May 27th, 1960, Doğuş Matbaası, Ankara.
- BAŞBUĞ, İ. (2014). Suçlamalara Karşı Gerçekler, Kaynak Yayınları, İstanbul.

- BAŞGİL, A. F.(2006). 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri-Görüp Yaşadıklarım, (Çev.) AYDIN, C. Yağmur Yayınları, İstanbul.
- BAŞKAYA, F. (1991). (Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Kalkınma) Paradigmanın İflâsı [Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş], Doz Yayınları, İstanbul.
- BATUR, M. (1985). Anılar ve Görüşler, [Üç Dönemin Perde Arkası], Milliyet Yayınları, İstanbul.
- BAYINDIR, G. (2010). Akıntıya Karşı... Behice Boran, Yazılama Yayınları, İstanbul.
- BAYKAM, B. (1994). 27 Mayıs İlk Aşkımızdı, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- BAYKAM, B. (2001). Ordu Satranç Oynarken [Kemalizm'e Karşı İskalanın Komplo ve 28 Şubat'a Giden Uzun Yol], Piramid Yayıncılık, İstanbul,
- BAYO, A. (1968). Gerilla Nedir? [Castro ve Guevara'nın gerilla hocası], (Çev.) GÖNENÇ, M. Ant Yayınları, İstanbul.
- BEHRAM, N. (2001). İbrahim Kaypakkaya (ser verip sır vermeyen komünist önder) [hayatı ve mücadelesi], Umud Yayıncılık, İstanbul.
- BELLİ, M. (1970). Milli Demokratik Devrim, Aydınlık Yayınları, İstanbul.
- BERKES, N. (1997). Unutulan Yıllar, Yayına Hazırlayan: Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul:
- BİCAN, M. (1970). Devrim İçin Gençlik Hareketleri, Güvendi Matbaası, Ankara.
- BİRAND, M. A. (1984). 12 Eylül Saat: 04.00, Karacan Yayınları, İstanbul.
- BİRAND, M. A. DÜNDAR, C. ve Ç. B. (1994). 12 Mart (İhtilâlin Pençesindeki Demokrasi), İmge Kitabevi, Ankara.
- BİRAND, M. A. ve YILDIZ, R. (2012). Son Darbe: 28 Şubat, Doğan Kitap, İstanbul.
- BORA, T. ve CAN, K. (1991). Devlet, Ocak, Dergâh [12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket], İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORA, T. ve CAN, K. (2004). Devlet ve Kuzgun [1990'lardan 2000'lere MHP], İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOSTANCI, M. Y. (1986). Zincirbozan Günleri, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- BOZDEMİR, M. (1982). Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları, AÜSBF Yayınları, No: 489; Ankara.
- BULUT, F. (1995). Ordu ve Din [Asker Gözüyle İslamcı Faaliyetler], Tümm zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- BUZOĞLU, M. H. (2012). Tertip [Ergenekon-Balyoz-Kafes-Poyrazköy-Amirallere Suikast-İnternet Andıcı], Togan Yayıncılık, İstanbul.
- BÜYÜKŞAHİN, T. (2013). Korku [Hedef Belli: Korkun ve Susun!], AYA Kitap, İstanbul.
- CAN, C. (1988). Bağımsızlık, Demokrasi ve Sosyalizm Mücadelesinde Gençlik, Haziran Yayınevi, İstanbul.
- CEBECİ, S. Y. (1975). Silahların Gölgesinde Demirel, Latin Matbaası, İstanbul.
- CEVAHİR, H. (1976). Küba Devrimi Üzerine, Evren Yayınları, İstanbul.
- CEVAHİR, H. (1995). Cevahir'den Kalan, Özgürlük Yayınları, İstanbul.
- CEVİZOĞLU, H. (2001). Generalinden 28 Şubat İtirafı [Postmodern Darbe], Ceviz Kabuğu Yayınları, Ankara.

- CILIZOĞLU, T. (1988). Demirel [Zincirbozan'dan Bugüne Demokrasi Mücadelesinde], Matay, İstanbul.
- ÇAKIR, Z. (2008a). Ergenekon'un Çöküşü 2 [Dünden Bugüne Devletin Derinliklerindeki Kirliliği İlişkileri], Neden Kitap, İstanbul.
- ÇAKIR, Z. (2008b). Kod Adı: Darbe [Gizli Belgeler, Telefon Dinleme Kayıtları ve Krokilerle Ergenekon'un Kodları], Neden Kitap, İstanbul.
- ÇALIŞLAR, O. (1996). Liderler Hapishanesi [Ecevit, Erbakan ve Türkeş İle Cezaevi Günleri], Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- ÇALIŞLAR, O. (2007). Denizler İdamda Giderken, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- ÇAYAN, M. (1996). Teorik Yazılar, Gökkuşluğu Yayınları, İstanbul.
- ÇELENK, H. (1998). İdam Gecesi Anıları [ve Kararlar Gezmiş, Arslan, İnan], Tekin Yayınevi, İstanbul.
- ÇETİN, C. (1991). İşte Babiâli [çuvaldızı kendimize], Cem Yayınevi, İstanbul.
- ÇINKI, D. İ. ve diğerleri (2014). Er Mektubu Görülmüştür [Balyoz Mağduru Türk Subaylarına Gönderilen Destek Mektupları], Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- ÇİÇEK, İ. (2011). Kışladan Hasdal'a Alb. Dursun Çiçek Vakası, Togan Yayıncılık, İstanbul.
- DEBRAY, R. (1975). Che'nin Gerillası, çev. Zehra Fuat, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- DEMİREL, H. (1977). 12 Mart'ın İçyüzü [Nasıl Geldi, Nasıl Geçti?], Yeni Asya Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL, S. (1973). 1971 Buhranı ve Aydınlığa Doğru, Doğu Matbaası, Ankara.
- DİLLİGİL, T. (1989). İmralı'da Üç Mezar, Dem Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, Ç. (2010). Ateşi ve İhaneti Gördük, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- DOĞAN, F. (2013). Balyoz ve Ergenekon'da Adli Komedyası, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, P. ve RODRİK, D. (2011). Balyoz [Bir Darbe Kurgusunun Belgeleri ve Gerçekleri], Destek Yayınevi, İstanbul.
- DÜNDAR, C. (2014). Abim Deniz [Hiç yayınlanmamış mektup ve fotoğraflarla HAMDİ GEZMİŞ'in anıları], Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- ELVERDİ, A. (1977). Bu Vatanı Kastedenler [Ali Elverdi Paşa Anlatıyor], Yeni Asya Yayınları, İstanbul.
- ERDEM, G. (1975). Ülkücünün Çilesi, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- ERDOĞAN H. (2013). (Yayın Yönetmeni), Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu, Yordam Kitap, İstanbul.
- EREN, M. (1996). 27-28 Nisan 1960 Gençlik Eylemi Işığında 27 Mayıs, Yazarın Kendi Yayını, İstanbul.
- ERKEKOĞLU, Y. (1988). Nurhak Ey Nurhak, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- ERSAN, V. (2014). 1970'lerde Türkiye Solu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- EVREN, K. (1991). Kenan Evren'in Anıları-2, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- FERSOY, O. C. (1979). Fatin Rüştü Zorlu, Hun Yayınları, İstanbul.
- FEYZOĞLU, T. (2000a). İbo [İbrahim Kaypakkaya], Ozan Yayıncılık, İstanbul.

- FEYİZOĞLU, T. (2003). Sinan [Nurhak Dağlarından Sonsuzluğa], Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- FEYİZOĞLU, T. (2011). Mahir [On'ların Öyküsü], Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- FEYİZOĞLU, T. (1995). Ulaş Bardakçı'nın Savunması: Ölümünün 23. Yılında THKP-C Önderlerinden Ulaş Bardakçı'yı Saygıyla Anıyoruz, Devrimci Gençlik, Mart sayı:2.
- FEYİZOĞLU, T. (2000b). Deniz [Bir İsyancının İzleri], Su Yayınları, İstanbul.
- FEYİZOĞLU, T. (2002). Fikir Kulüpleri Federasyonu [Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi], Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- FEYİZOĞLU, T. (2005). Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- GEZİCİ, A. (2008). Ziverbey'den Ergenekon'a İlhan Selçuk [Cumhuriyet'in Bir Numarası], Karakutu Yayınları, İstanbul.
- GÖZE, E. (1975). Profesörler Geçiyor [Üniversite Dosyası], Bedir Yayınevi, İstanbul.
- GÜNER, A. O. SOMUNCUOĞLU, S. ve ER, A. (1982). Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkücü Kuruluşlar Davası [Sorgu], Mayaş Yayınları, İstanbul.
- GÜRKAN, C. (1986). 12 Mart'a Beş Kala, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- HABERAL, M. (2011). Suçum Ne? [Sözlü Silivri Savunması], Cem Veb Ofset, Ankara.
- HAKANTÜRK (2008). Ergenekon Davası, Akademi TV AŞ, İstanbul.
- HONGUR, A. (2006). 28 Şubat Sürecinde Ordu, Medya ve Siyasal İktidar, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alev Özkazanç], AÜ SBE, Ankara.
- ILICAK, N. (1990). Zincirbozan Mektupları [Demirel'den Nazlı Ilıcak'a Nazlı Ilıcak'tan Demirel'e], Dem Yayınları, İstanbul.
- ILICAK, N. (2001). Sert Adımlarla Her Yer İnselin [28 Şubat'ın Perde Arkası], TİMAŞ Yayınları, İstanbul.
- İPEKÇİ, A. ve COŞAR, Ö. S. (1965). İhtilâlin İyüzü, BATEŞ Dağıtım, İstanbul.
- İPEKÇİ, İsmail Cem (1977). Tarih Açısından 12 Mart [Tarihteki Yeri ve Sonuçları], C-2, Cem Yayınevi, İstanbul.
- KABACALI, A. (1992). Türkiye'de Gençlik Hareketleri, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KAHRAMAN, A. (1988). Kurtarıncılar, Boyut Yayınları, İstanbul.
- KAHRAMAN, A. (1993). Devr-i Süleyman, Sel Yayınları, İstanbul.
- KARA, M. A.(2008). Yön'ün Devrimi Devrim'in Yönü, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- KARADENİZ, H. (1975). Olaylı Yıllar ve Gençlik, May Yayınları, İstanbul.
- KARAKUŞ, E. (1977). İşte Ankara [40 yıllık bir gazeteci gözü ile], Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- KAYA, Hasan Cemal (1999). Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul.
- KAYALI, K. (2000). Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı [Görüntüdeki Dinamizmin Gölgelediği Tikanıklık], İletişim Yayınları, İstanbul.
- KAYNAK, M. (2004). Komplo Yok, TİMAŞ, İstanbul.
- KAYNAK, M. (2006). Darbeli Demokrasi [Olaylar ve Çözümlemeler], Yayına Hazırlayan: Selman Kayabaşı, TİMAŞ, İstanbul.

- KAYNAK, M. (2007). Nokta Atışları [İsimsiz Savaş Devam Ediyor], Profil Yayıncılık, İstanbul.
- KAYNAK, M. (2008). Bugünü Dünden Okumak [Beklenen Neydi, Ne Oldu?], Profil Yayıncılık, İstanbul.
- KAYPAKKAYA, İ. (1992). Seçme Yazılar, Umut Yayıncılık, İstanbul.
- KAYPAKKAYA, İ. (2016). Bütün Eserleri, Nisan Yayıncılık, İstanbul.
- KINDIRA, Z. (2001). Fethullah'ın Copları, Su Yayınları, İstanbul.
- KİNG, L.W. ve HALL, H. R. H. (2009). Yeni Keşifler Işığında Mısır, Kalde, Suriye, Babil ve Asur Tarihi, çev. Arıcan Uysal, İlya Yayınevi, İzmir.
- KOCABAŞ, S. (1998). Postmodern Darbe Süreci 28 Şubat'a Doping [Şubat-Mart 1998 Sendromları], Vatan Yayınları, İstanbul.
- KOÇ İlker [Editör] (2006). Hititler, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- KOLEKTİF (1978). 6 Mayıs 1972 ve "küçük burjuva maceracılığı" Üzerine, Emeğin Birliği Yayınları, İstanbul.
- KOLEKTİF (1979). İki Lider/İki Örnek, [İbrahim Kaypakkaya ve Doğu Perinçek'in Polis İfadeleri], LE-YA Yayınları, İstanbul.
- KOLEKTİF (2011). Kavgamızın Cevahiri [Yaşamı, Mücadelesi, Yazarlığı], İstanbul. Adalı Yayınları,
- KOLEKTİF (tarihsiz). Geçmişten Geleceğe Bir Umut İkesi: Kızıldere [Devrimin engebeli, dolambaçlı ve sarp yollarında...], Birgün Kitap, İstanbul.
- KURAY, S. (2008). İsyân ve Tevekkül, Birharf Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜK, Y. (1992). Türkiye Üzerine Tezler-5, [1908-1998], Tekin Yayınevi, İstanbul.
- MAKAL, T. K. (1987). Benim, Benim, O Benim (Siyaset Sahnesinden Çehreler), İnanç Yayınları, İstanbul.
- MARIGHELLA, C. (1970). Şehir Gerillası, (Çev.) SEYHANLI K. [Brezilya'nın Kurtuluşu İçin] Ant Yayınları, İstanbul.
- MAVİOĞLU, E. ve ŞİK, A. (2010). Ergenekon'da Kim Kimdir? [Kırk Katır Kırk Satır 2], İthaki Yayınları, İstanbul.
- MUMCU, U. (1980). Tüfek İcad Oldu... Tekin Yayınevi, İstanbul.
- MUMCU, U. (1982). Terörsüz Özgürlük, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- MUMCU, U. (1983). Ağca Dosyası, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- MUMCU, U. (1984). Papa Mafya Ağca, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- MUMCU, U. (1986). Silâh Kaçakçılığı ve Terör, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- MUTLUAY, B. (2014). Ziya Yılmaz [TİP'ten THKP-C'ye Fatsa'dan Türkiye'ye], NotaBene Yayınları, Ankara.
- ÖNDER, N. (1990). Yassıada'da Millî İrade Nasıl Mahkûm Edildi, Dem Yayınları, İstanbul.
- ÖNKİBAR, S. (2015). İmamlar ve Haramiler Medyası, Kırmızıkeci Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, H. (1986). Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ÖZDEMİR, H. (1993). Sol Kemalizm, İz Yayıncılık, İstanbul.

- ÖZDEMİR, H. (1993). Türkiye Cumhuriyeti'nde Rejim ve Asker İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZGEN, M. İ. (1982). TKP ve Organize Gençlik Hareketleri, 14 Mayıs Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAN, T. (2011). Zorbalığın Pençesinde Silivri Günlüğü, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- ÖZTUNA, Y. ve GÖKDEMİR, A. (1987). Türkiye'de Askeri Müdahaleler, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK S. (2011). AKP ve Gülen'i Kurtarma Planı [Made in CIA], Togan Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, S. (2008). Belgelerle Ergenekon [Her şey Ümraniye'de bulunan bombalarla başladı...], Doğan Kitap, İstanbul.
- PERİN, M. (1970). Yassıada ve İnfazların İçyüzü, M. Çevik Matbaası, İstanbul.
- PERİN, M. (1990). Yassıada Faciası (27 Mayıs Darbesinden İdamlara Kadar İşkence Altında Ezilenlerin Dramı), C-1, Dem Yayınları, İstanbul.
- PERİNÇEK, D. (2008). Türk Ordusu'nda Strateji Sorunu [Üç Genelkurmay Başkanı], Kaynak Yayınları, İstanbul.
- PERİNÇEK, D. (2009). Ergenekon Savunması, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- PERİNÇEK, D. (2011). Türk Ordusu Kuşatmayı Nasıl Yaracak? Kaynak Yayınları, İstanbul.
- SAĞIROĞLU, H; KAKIOĞLU, F; YEŞİLYURT, A.H ve GÖKTÜRK İ. (Hazırlayanlar), (1961).Hürriyet Meşalesi [27 Mayıs Milli Türk İhtilali], MTTB, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Talebe Derneği Yayınları No: 1. İstanbul.
- SAYILGAN, A. (1972). Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972), İstanbul. Hareket Yayınları,
- SAYILGAN, A. (1977). Yeni Sol, Otağ Yayınları, İstanbul.
- SAYLAN, T. ve KARATAŞ, H. (2011). Son Nefeste Son Savunma, Siyah Beyaz Kitap, İstanbul.
- SELÇUK, S. (2008). 2007'nin Hukuk Olayı: Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı, Cedit Neşriyat, Ankara.
- SERTEL, S. (1969). Roman Gibi 1919-1950, Ant Yayınları, İstanbul.
- SERTER, N. (1997). Dinde Siyasal İslam Tekeli, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- SONGAR, A. (1974). Haşhaş Meselesi ve Türkiye, Hareket Yayınları, İstanbul.
- SOY, H. Bayram (2005). "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde 'Orta Doğu'da Alman-İngiliz Mücadelesi", Türkiye Günlüğü, Sayı 81, Yaz.
- SUNAY, C. (2010). Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri [27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası], Orion Kitabevi, Ankara.
- SUNAY, C. (2015). Türk Siyasi Hayatı ve İlgili Literatür, Orion Kitabevi, Ankara.
- T.C. BAŞBAKANLIK (1960). Ak Devrim, Başbakanlık Devlet Basımevi, Ankara.
- TANÖR, B. (1986). İki Anayasa 1961-1982, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.
- TAŞYAPAN, A. (1997). Kaypakkaya ile Birlikte Anılarla Geçmişe Yolculuk, Belge Yayınları, İstanbul.
- TAYYAR, Ş. (2008a). Gölge İktidar [1 Numara'nın İzinde], TİMAŞ, İstanbul.
- TAYYAR, Ş. (2008b). Operasyon Ergenekon [Gizli Belgelerde Karanlık İlişkiler], TİMAŞ, İstanbul.

- TAYYAR, Ş. (2009). Pusu [Derin Devletin Kurbanları], TİMAŞ, İstanbul.
- TBMM TUTANAKLARI (1988). [Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan] İdam Görüşmeleri-2, BDS Yayınları, İstanbul.
- TEVETOĞLU, F. (1967). Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910–1960), Yazanın Kendi Yayını, Ankara.
- THKP-C (1987). [doğuşu ve ilk eylemleri], Kaynak Yayınları, İstanbul.
- TÖRE, T. (1979). THKO Hareketi ve Bazı Anılar, Çağ Yayınları, İstanbul.
- TÖRE, T. (1992). Marksizm ve Sorunlarımız, Pelé Sor Yayınları, İstanbul.
- TUFAN, T. (2007). Deniz [Fırtınalı Yıllar], Nokta Kitap, İstanbul.
- TUNÇAY, M. (1982). Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler, Belge Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, M. (1991a). Türkiye’de Sol Akımlar-I (1908–1925), BDS Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, M. (1991b). Türkiye’de Sol Akımlar-I (1908–1925), [Belgeler–2], BDS Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, M. (1992). Türkiye’de Sol Akımlar-II (1925–1936), BDS Yayınları, İstanbul.
- TURGUT, H. (1995). Türkes’in Anıları [Şahinlerin Dansı], ABC Yayınları, İstanbul.
- TURGUT, H. (2007). Yassıada’da Yapılmayan Savunmalar [Menderes, Zorlu ve Polatkan’ın Kendi El Yazılarından Savunmaları], Doğan Kitap, İstanbul.
- TURHAN, H. (2011). (Che Guevara-Deniz Gezmiş) Bir Dava İki Devrimci [Unutmak İhanettir], Güz Yayınları, İstanbul.
- TURHAN, H. (2012). Deniz Gezmiş [Unutmak İhanettir], Güz Yayınları, İstanbul.
- TURHAN, T. (1986a). Bomba Davası [Savunma–1], Talat Turhan Yayını, İstanbul.
- TURHAN, T. (1986b). Bomba Davası [Savunma–2], Talat Turhan Yayını, İstanbul.
- TÜRKEŞ, A. (1977). Ülkücülük, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul.
- TÜRKŞEN, A. (2013). Kardak’ta Mahraman Hasdal’da Esir, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ULAY, S. (1968). (General Sıtkı Ulay’ın Hatıraları), “Harbiye Silâh Başına !”, [27 Mayıs 1960], AR Matbaası, İstanbul.
- UZUN, C. (2004). Kemalizm Sol Değil, İde Yayınları, İstanbul.
- UZUN, S. (2015). İn [Baykal Kaseti, Dink Cinayeti ve Diğer Komplolar], Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, A. (2014). Köprüden Önce Son Çıkış, Ufuk Yayınları, İstanbul.
- VATANDAŞ, A. (2009). Apokrifal [Kayıp Kitap, Ergenekon ve Bir Cinayetin Anatomisi], TİMAŞ, İstanbul.
- YANARDAĞ, M. (2011).; I. Cumhuriyetin Sonbaharı [Bir ABD-AKP-Cemaat Projesi: Ergenekon Darbesi], Destek Yayınevi, İstanbul.
- YASSIADA BROŞÜRÜ: EKİM–1960. (1960). TC Milli Birlik Komitesi İrtibat Bürosu, İstanbul.
- YERASİMOS, S. (1979). Türk Sovyet İlişkileri [Ekim Devriminden “Milli Mücadele”ye], Gözlem Yayınları, İstanbul.
- YERASİMOS, S. (2000). Kurtuluş Savaşı’nda Türk-Sovyet İlişkileri [1917–1923], Boyut Kitapları, İstanbul.

YETKİN, Ç. (1970). Türkiye’de Soldaki Bölünmeler 1960–1970 [Tartışmalar, Nedenler, Çözüm Önerileri], Toplum Yayınları, Ankara.

YILDIRIM, H. A. (2011). Ergenekon Kazanında Kurbağa, Togan Yayıncılık, İstanbul.

YILDIRIM, Z. (2009). “Türk Siyasi Hayatında 12 Mart”, Türkiye Günlüğü, Bahar Sayı 97.

YILMAZ, A. (Yayına Hazırlayan); (2006). Bu Tarih Bizim [THKP-C ve Devrimci Yol’dan Bugüne Geçmiş Değerlendirmesi], Devrim Dergisi Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, V. (2009). Emirle Gelen İdam Kararı, Tümzamanlar Yayıncılık, İstanbul.

YURTSEVER, H. (2008). Yükseliş ve Düşüş [Türkiye Solu 1960–1980], Yordam Kitap, İstanbul.

YÜKSEK ADALET DİVANI KARARLARI (2007). [İstanbul–Yassıada 14 Ekim 1960–15 Eylül 1961], (TSK Foto Film Merkezi Eski Komutanı Emekli Muhabere Kıdemli Albay Nusret Eraslan’a duruşmalar sonunda teslim edilen kopyadan aynen basılmıştır), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.

“Cumhurbaşkanlığı seçiminin gecesinde Genelkurmay son yılların en sert açıklamasını yaptı”, Posta, 28 Nisan 2007.

AKİS, Yıl: 6, Cilt XVIII, Sayı 301. http://www.inonuvakfi.com/akis/1960_304.pdf (03.10.2017).

AKİS, Yıl: 6, Cilt XVIII, Sayı 303, ss.18–26. http://www.inonuvakfi.com/akis/1960_303.pdf (03.10.2017).

Milliyet, 23 Eylül 1960.

“ahmet zeki üçok, tsk’ya fetö’cülerin nasıl sızdığını ve ya nasıl sızdırıldığını anlatıyor.” CNN TÜRK, Tarafsız Bölge Programı, <https://www.youtube.com/watch?v=aG1frY1Stkk> (12.07.2017).

“Işık Koşaner Paşa’dan itiraflar, tam bir skandal” <https://www.youtube.com/watch?v=eVc53y-v7exw> (23.08. 2011).

“Ahmet Davutoğlu-Hakan Fidan: Gerekirse kendi ülkemize füze atarız! <https://www.youtube.com/watch?v=X-4VWADux4Y> (09.02.2015).

FETÖ’nün telekulağı, Türkiye’yi okyanus ötesinden dinlemiş”, Star, 8 Ağustos 2017.

“Bekir Bozdağ: FETÖ konusunda biz muhalefete, 17 Aralık’tan sonra onlar da bize inanmadı.”, Habertürk, 26 Temmuz 2016.

“Ordu’da dev soruşturma” TSK’da yaklaşık bin 700 muvazzaf subay-astsubay ve 400 civarında sivil memur hakkında Fethullahçı Terör Örgütü soruşturması başlatıldı. Aydınlık, 14 Temmuz 2016.

<https://www.youtube.com/watch?v=Qe4u8-xVoqY> 18 Temmuz 2016 tarihli HABERTÜRK, Enine Boyuna Programı (24.07.2016).

https://www.youtube.com/watch?v=ICRkkmK-t_oU 11 Temmuz 2017 tarihli HABERTÜRK, Teke Tek Programı (12.07.2017).

HAKAN, A. (2016). “Ordu içindeki Fethullahçı general ve albayları isim isim biliyorum”, Hürriyet, 5 Nisan 2016.

BULUT, A. (2010). “Cuntacılar çok yaşıyor, olan gençlere oluyor!”, Yeniçağ, 25 Ocak 2010.

“Sibel Erkan nefes kesen macerasını anlatıyor”, Hürriyet, 6 Haziran 1971.

MILITARY COUPS AND ECONOMIC GROWTH

Yrd. Doç. Dr. Eyüp AKÇETİN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
e.akcetin@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Eyüp B. ŞEKERLİ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
eyupbs@mu.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Ufuk ÇELİK

Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, Gönen Meslek Yüksek Okulu
ucelik001@gmail.com

In this study, Turkey's economic indicators like GNP, GNP per capita GNP growth rate are analyzed for between 1961-2016. In addition, those economic indicators are examined during the military coup periods and compared with G20 countries. Also, the economic performance figures in the period of military coups are compared with the civil government periods. Consequently, the economic losses given to Turkey by the military coups have been tried to be explained both country wide and international context by the GDP growth rates.

Key words: Economic growth, coup, GNP, civilian management.

1. Introduction

Coups in Turkey have effects on both economical and social changes. Economical changes may occur before and after military coups. Uncertainties, take place before and after military coups, interrupt usual functionality of markets.

Military coups decrease GNP as a basic indicator of economical performance due to its adverse effects on regulatory institutions. As a transition period, military coups shift policies specified in developing plans, midterm economical programs, economical reforms, legislative institutional adjustments and international economical affairs during military coups (Öztürkler, 2016:78). Hence, it is important to search performance change in Turkish economy and compare with the other countries.

2. The Turkish Economy During the Impact Periods

2.1. Turkish Economy During the 27 May 1960 Military Intervention

In the beginning of 1950s liberal economy policies adopted, however in the year of 1958 planned economy policies embraced again after unsuccessful consequences of liberal economy. In 1958 by August 4 decisions, the actions taken as part of planned economy after 27 May military coup. Avciöğlu (1969:498) states that from the year of 1957 shift to liberal economic understanding is seen in reports of OEEC (Organization Of European Economic Cooperation). Difficulty in paying back foreign debts is one of reason for attitudinal change to support liberal economy.

Planned economical understanding preferred by 27 May 1960 yielded its first outcomes of in 1962. This planned economical arrangement seems inherited from economic stability programs applied in 1958. Also between years of 1959-1961, some economical enhancements are observed by transferred foreign resources made possible by 8 August decisions taken in 1958. Finally, by 1962, economy reorganized completely according to planned economical principles. In this period economy becomes predominantly focused on domestic market, protectionist and import substitutionist rules. Through application of The First Five Years Development Plan positive import substitution arises but in subsequent years its share in total supply degrades. In those years; import supported by the demand against durable, investment goods and petroleum (Boratav, 1989:326, 327).

GNP, decreased after years of 1960 (Boratav, 1989:328). On the other hand, GNP rises back again when The First Five Years Development Plan applied during the years of 1963-1967 (Boratav, 1989:328). The First Five Years Development Plan mainly aims to succeed transition from agricultural economy to industrial economy (DPT, 1963:4).

2.1. 2. Turkish Economy During the 12 March 1971

Military Intervention Process

After the military coup, Consortium Aid Turkey which is established 1961 by OECD starts to control Turkey. Especially, after the year of 1968, devaluation and liberalization of foreign trade policies are imposed by IMF.

Particularly, in 1970s by devaluation one USD raises from 9 TL to 15 TL, import assurance and stamp duty decreases, and also lists of liberation widens by foreign suggestions. Eventually, decision taken in 10 August 1970 which aims to adopt traditional IMF model realized by means of semi-military coup which suspends labor agreements and freezes wages in 12 March 1971. (Bora-

tav,1989:332). Devaluations in the year of 1970 strengthen the raise of inflation rate which reaches to two digits by the end of 1971. Furthermore, during The Second Five Years Development Plan average deficit of foreign trade reaches to 412 million USD from 198 million USD while in the period of The First Five Years Development Plan between years of 1963-1967 (Kalem, 2015: 38,39). In spite of intense devaluations export rates are far from expected point due to continuing raise in import, volatile prices in domestic and foreign markets, scarcity in financial resources (Çelebi, 2001).

One of the reason for 12 March 1971 military coup is proposed as assuring economical stability. In case of examination of it is observable that inflation already in tendency of raising reaches two digit levels by military coup. Also, it is seen that inflation increasing rate slows down by 1971 military coup.

2.3. Turkish Economy During the 12 September 1980 Military Intervention

In 1970s with the collapse of Bretton Woods System US strives to spread neo-liberal model to rest of the World. IMF and World Bank supports countries to embrace neo-liberal economic policies. military coup is functioned as a means to transition to neo-liberalism in Turkey. 24 January Decisions declares leave of import substitution policies (Kalem, 2015:42). After the 1980 military coup import substitution policy are left and rapidly converted to neo-liberal economy (Tatlıyer, 2017:2). In 1970s economic problems and troubles caused by import substitutional strategies make market more chaotic the ever (Buğra, 2013:191). Turkish economy becomes open to privatisation and foreign investments. Thus, private sector's scale widens and generated self confidence (Kluge, 2009:343). By the year of 1980, public sector gradually shrinks. Especially, after 1984 with some legislations public sectors continuously privatized and private sector's share rises in economy. In the period of 1980-1990, while public sector's investments declines in production and mining industries, on the other hand share in energy, transportation, communication, energy and social infrastructure rises (Kalem, 2015:42,46). It is possible to state Turkey's foreign trade seems relatively increased in the end of the 1980s. By abandoning from various restrictions and decreased custom taxes, compensation of export by import steadily increases along the years of 1980s. Nevertheless, foreign trade regime is not restructured depended on goods import (Buğra, 2013:214).

Boratav (2008:190), defines period as the years of 1981-1983 when military government is dominant on economy. In defined period it can be observed that there is a decrease in GNP relative to prior period. Besides, in military govern-

ment period inflation rates reaches to three digits. National income per capita decreases importantly by %25 in 1980.

2.4. Turkish Economy During the 28 February 1997 Military Intervention Process

Through 24 January Decisions free trade period is started in 1980s and Turkey entered to liberalisation term which causes deterioration in economic indicators (Kalem, 2015: 49,50). The deterioration of economic indicators worsened throughout the 1990s in Turkey. Strive for liberalisation causes decrease of public investment share in GNP to 3,4 percent in 1994 and in subsequent years it can be observed that decrease goes on. On the other hand, private sector investment shares in GNP constantly rises from 1991 until 1997 and results 20,3 percent (Kalem, 2015: 49, 50).

Foreign debts reaches to highest point in 2000s. In this period, public expenditures increased seriously. Domestic debts share arrived to highest level with 2001 crisis and never goes back to levels before 2001. Consequently, high level of debt stock, interest rates, politic unstability and other structural problems causes to bottleneck in economy (Ekonomitrend:2017).

Furthermore, in 1990s Gulf War affected wide area economically. Additionally, economic crisis combined with political crisis in 1994. Bt the way, it seems that Customs Union Agreement signed in 1995 to set integration to international economic system. After the 1995 elections political crises occurs related to coalition governments. As a successor of Anayol Government, Refahyol Government is interrupted by 28 February military coup.

2.5. Turkish Economy During the 27 April 2007 Military Intervention Process

Plenty of development shaped economical performance effectively in 2000s. After, 2001 political crises general staff gives memorandum to Refahyol Government which finally causes 22 July elections. It is observed that GNP and income per capita declines during 2001 political crisis. Especially, national income per capita drop to the level same in 1992. Another memorandum is given to the government in 27 April 2007 when GNP and national income per capita declines, inflation rises dramatically. Benlialper vd., (2015:2) states that average economical development 6,8 percent between 2002-2007 years.

2.6. Turkish Economy During the 15 July 2015 FETO Coup

Turkish economy entered to 2010s with stronger and overcomes the 2008 Global Finance crisis by reorganized public economy and banking system (TÜ-SİAD, 2017:13). By means of economic programs and structural reforms applied from the year of 2001, economical growth reaches positive rates between 2002-2008. Due to the residual effects of 2008 finance crisis, economy shrinks as much of %4.7. However, in 2010 economy grows by 8,9%, makes it Europe's fastest-growing economy (Bayrak ve Kanca, 2013:16).

Local elections in the first quarter of the year, presidential elections in the second and third quarters, and developments in oil prices in the last quarter of the year. Under these political influences, Turkey will become a year in which the growth target of 2014 can not be achieved, the target of inflation can not be met, the current account deficit is experiencing a serious deterioration, unemployment is raised again by double digits and interest rates are rising. Political developments also led to a significant increase in exit of hot money from Turkey, leading to significant increases in exchange rates (İncekara, 2015:19).

On 15 July 2016, FETO coup is also added to history of Turkish coups. Karagöl (2016: 38) states that coup has an economic targets and those economic attacks were continuing from 2013, to deteriorate sustainability environment. As a matter of fact, the initiatives that will cause the exchange rate fluctuations and reduce the investments have finally ended after defeating the coup attempt of July 15th.

3. Method

GDP, GDP increasing rate, GDP per capita, and CPI values in the data base of the World Data Bank are evaluated to show the change of the economy in periods of coups between 1960-2016. National developments were assessed with GDP, Per Capita GDP, TUFİE, while international comparisons were made with GDP growth rate. In the case of international comparisons, G20 countries were taken as samples.

4. Findings

4.1. Findings Related to the National Economy During the Coup Periods

During the period 1960-1969 the average GDP is 13,117,284,560 (US \$) while the average KB GDP is \$ 424. In the period when the 1961 coup occurred, GDP and per capita GDP decreased significantly.

In 1961, GDP was 74%; per capita GDP declined by 78%. This slowdown continued until 1963, when development programs began to be implemented. Positive developments in economic indicators continued until 1970 (Table 1).

Table 1. Economic Indicators of the 1960-1969 Period

Yıllar	GSYİH (ABD\$)	KB GSYİH (ABD\$)	Yıllık TÜFE
1960	13995067818	509	1,3
1961	8022222222	285	0,5
1962	8922222222	309	2,9
1963	10355555556	351	3,1
1964	11177777778	370	1,7
1965	11944444444	386	5,9
1966	14122222222	445	4,4
1967	15666666667	482	6,8
1968	17500000000	526	0,4
1969	19466666667	572	7,9

Source: The World Bank: 2017.

When 1970-1979 period that covers March 12 military coup, is examined, it is seen that economic indicators changed in the negative direction. In 1971, GDP declined by 5% from the previous year to US \$ 16,256,619,964, while per capita GDP falling by 7% to US \$ 455. After 1971, positive developments are seen in the indicators and this positive trend continues until 1980 (Table 2).

Table 2. Economic Indicators of the Period 1970-1979

Yıllar	GSYİH (ABD\$)	KB GSYİH (ABD\$)	Yıllık TÜFE
1970	17086956522	490	6,9
1971	16256619964	455	15,7
1972	20431095406	558	11,7
1973	25724381625	686	15,4
1974	35599913836	928	15,8
1975	44633707243	1136	19,2
1976	51280134554	1276	17,4
1977	58676813687	1427	27,1
1978	65147022486	1550	45,3
1979	89394085658	2079	58,7

Source: The World Bank: 2017.

September 12 when the 1980-1989 period covering the military coup is examined, it can be seen that the positive changes experienced in the demonstrations between 1972 and 1979 have disappeared. In 1980, GDP declined by 30% from the previous year to US \$ 68,789,289,566, while per capita GDP declined by 32% to US \$ 1,564. Inflation became 110% in 1980 (Table 3).

Table 3. Economic Indicators of 1980-1989 Period

Yıllar	GSYİH (ABD\$)	KB GSYİH (ABD\$)	Yıllık TÜFE
1980	68789289566	1564	110,2
1981	71040020140	1579	36,6
1982	64546332581	1402	30,8
1983	61678280115	1310	31,4
1984	59989909458	1247	48,4
1985	67234948265	1368	45,0
1986	75728009963	1511	34,6
1987	87172789528	1706	38,8
1988	90852814005	1745	73,7
1989	107143348667	2022	63,3

Source: The World Bank: 2017.

During the 1990-1999 period when the local and global crises were intense the average GDP became US \$ 184,247,230,517. In this period, events of the economic crisis in 1994, elections in 1995 and government crises in 1996 experienced, so that economic indicators started to worsen. In addition, on February 28, 1997, there was a military coup. In 1997, GDP and per capita GDP did not show a decrease when compared to the previous year, but the change in percentage slowed down. The earthquake in the Marmara Region has also been influential on the observed declines in 1999.

Table 4. Economic Indicators of 1990-1999 Period

Yıllar	GSYİH (ABD\$)	KB GSYİH (ABD\$)	Yıllık TÜFE
1990	150676291094	2794	60,3
1991	150027833333	2736	66,0
1992	158459130435	2842	70,1
1993	180169736364	3180	66,1
1994	130690172297	2270	106,3
1995	169485941048	2898	88,1
1996	181475555283	3054	80,3
1997	189834649111	3144	85,7
1998	275768695819	4497	84,6
1999	255884300382	4108	64,9

Source: The World Bank: 2017.

The average GDP for the years 2000-2009 was US \$ 456,692,106,593; the average per capita GDP was US \$ 4317. When the indicators for 2000 are evaluated, the effects of the crisis experienced in 2001 are obvious. The impact of the political crisis in 2000 caused the economy to shrink by 36%. When the 2007 military intervention was experienced, it is observed that the GDP and per capita GDP indicators were not negative compared to the previous year but there was a downward trend in the following years.

Table 5. Economic Indicators for the 2000-2009 Period

Yıllar	GSYİH (ABD\$)	KB GSYİH (ABD\$)	Yıllık TÜFE
2000	272979390595	4317	54,9
2001	200254104151	3120	54,4
2002	238423907923	3660	45,0
2003	311825946795	4719	25,3
2004	404776328438	6041	10,6
2005	501422832614	7384	10,1
2006	552504962256	8035	9,6
2007	675754121015	9709	8,8
2008	764322933265	10851	10,4
2009	644656538878	9036	6,3

Source: The World Bank: 2017.

Between 2010 and 2016, average GDP was 868,614,469,801 US \$ and per capita GDP was 11,453 US \$. After 2011, the upward trend in the indicators seems to have slowed down. Also there is a decrease in GDP and per capita GDP after 2014 when compared to previous years. In 2016, when the impact of the FETO coup occurred, the decline continued at minimal level. Additionally, the GDP per capita in 2016 was at the lowest in the last five years.

Table 6. Economic Indicators of the Period 2010-2016

Yıllar	GSYİH (ABD\$)	KB GSYİH (ABD\$)	Yıllık TÜFE
2010	771876943466	10672	8,6
2011	832546462300	11341	6,5
2012	873981840596	11720	8,9
2013	950595641012	12543	7,5
2014	934167774215	12127	8,9
2015	859383637729	10980	7,7
2016	857748989288	10788	7,8

Source: The World Bank: 2017.

It will be meaningful to compare developments in indicators with those of other countries. In particular, the comparison of Turkey with other countries (G20) is important to see real effect of coup.

4.2. International Evaluations During Coups

The GDP growth of some G20 countries like United States, the United Kingdom, France, Japan, Italy, China, Canada, India, Brazil, Australia, Mexico, South Africa and G.Korea examined for the years 1960-1969. Accordingly, Turkey's GDP growth is only higher than the Netherlands and China in the year when the military coup happens. It is seen that Turkey is the 14th among the sixteen countries.

Table 7. 1961-1969 GDP Growth Rates

	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Japonya	12,0	8,9	8,5	11,7	5,8	10,6	11,1	12,9	12,5
İspanya	11,8	10,0	9,6	5,3	6,3	7,2	4,3	6,6	8,9
Brezilya	10,3	5,2	0,9	3,5	3,1	4,2	4,9	11,4	9,7
İtalya	8,2	6,2	5,6	2,8	3,3	6,0	7,2	6,5	6,1
G.Kore	6,9	3,8	9,2	9,5	7,2	12,0	9,1	13,2	14,5
Endonezya	5,7	1,8	-2,2	3,5	1,1	2,8	1,4	10,9	6,8
Fransa	5,5	6,7	5,3	6,5	4,8	5,2	4,7	4,3	7,0
Arjantin	5,4	-0,9	-5,3	10,1	10,6	-0,7	3,2	4,8	9,7
Meksika	5,0	4,7	8,1	11,9	7,1	6,1	5,9	9,4	3,4
Hindistan	3,7	2,9	6,0	7,5	-2,6	-0,1	7,8	3,4	6,5
B.Krallık	2,6	1,3	4,0	5,0	2,8	2,0	2,3	4,0	2,1
Avustralya	2,5	1,3	6,2	7,0	6,0	2,4	6,3	5,1	7,1
ABD	2,3	6,1	4,4	5,8	6,4	6,5	2,5	4,8	3,1
Türkiye	1,2	5,6	9,1	5,5	2,8	11,2	4,7	6,8	4,1
Hollanda	0,3	6,8	3,6	8,3	8,6	2,7	5,3	6,4	6,4
Çin	-27,3	-5,6	10,3	18,2	17,0	10,7	-5,8	-4,1	16,9

Source: The World Bank: 2017.

In the period of 1970-1979; Turkey is compared with a total of 18 countries including Saudi Arabia, China, G. Korea, Brazil, Indonesia, Australia, Mexico, United Kingdom, France, Netherlands, Italy, India, Spain, USA, Argentina, Germany and Japan. Thus, in the 1970-1971 period when coup was taking place, Turkey ranked 14th among 18 countries. The rate of increase in Turkey's GDP in the mid-1970s is higher than in many European countries. In 1976, the Turkish economy grew by more than 10%. On the other hand, when it comes to 1979, it is seen that Turkey's growth rate has decreased to the level of 17th place because of the deterioration in the Turkish economy.

Table 8. GDP Growth Rates in the 1970-1979 Period

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Suudi Arabistan	58,6	20,5	22,9	24,2	16,2	-8,9	17,8	70,1	-5,2	11,9
Çin	19,3	70,1	30,8	70,8	20,3	8,7	-1,6	70,6	11,7	70,6
G.Kore	10,0	10,5	70,2	14,8	90,5	70,9	13,1	12,3	10,8	80,6
Brezilya	8,8	11,3	12,1	14,0	90,0	50,2	90,8	40,6	30,2	60,8
Endonezya	7,6	70,0	70,0	80,1	7,6	50,0	6,9	8,8	6,8	7,3
Avustralya	7,2	4,0	3,9	2,6	4,1	1,3	2,6	3,6	0,9	4,1
Meksika	6,5	3,8	8,2	7,9	5,8	5,7	4,4	3,4	9,0	9,7
B.Krallık	6,0	3,5	4,3	6,5	-2,5	-1,5	2,9	2,5	4,2	3,7
Fransa	5,7	5,3	4,5	6,3	4,3	-1,0	4,3	3,5	4,0	3,6
Hollanda	5,7	4,3	3,5	5,4	3,4	0,0	4,5	2,5	2,7	2,0
İtalya	5,3	1,8	3,7	7,1	5,5	-2,1	7,1	2,6	3,2	6,0
Hindistan	5,2	1,6	-0,6	3,3	1,2	9,1	1,7	7,3	5,7	-5,2
İspanya	4,3	4,6	8,1	7,8	5,6	0,5	3,3	2,8	1,5	0,0
Türkiye	3,2	5,6	7,4	3,3	5,6	7,2	10,5	3,4	1,5	-0,6
ABD	3,2	3,3	5,3	5,6	-0,5	-0,2	5,4	4,6	5,6	3,2
Arjantin	3,0	5,7	1,6	2,8	5,5	0,0	-2,0	6,9	-4,5	10,2
Almanya	3,0	3,1	4,3	4,8	0,9	-0,9	4,9	3,3	3,0	4,2
Japonya	-1,0	4,7	8,4	8,0	-1,2	3,1	4,0	4,4	5,3	5,5

Source: The World Bank: 2017.

During the 1980-1989 period; Turkey is compared with a total of 18 countries including Saudi Arabia, China, G. Korea, Brazil, Indonesia, Australia, Mexico, United Kingdom, France, Netherlands, Italy, India, Switzerland, Spain, USA, Argentina, Germany and Japan. According to this; In 1980, Turkey was the last in 19 countries. In the mid-1980s the Turkey's increase rate of GDP was higher than many other countries. At the end of the 1980s, the growth rate of the Turkish economy appears to have declined to the sixteenth and seventeenth positions.

Table 9. 1980-1989 GDP Growth Rates

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Endonezya	9,9	7,9	2,2	4,2	7,0	2,5	5,9	4,9	5,8	7,5
Meksika	9,2	8,8	-0,6	-4,2	3,6	2,6	-3,8	1,9	1,2	4,2
Brezilya	9,1	-4,4	0,6	-3,4	5,3	7,9	8,0	3,6	-0,1	3,3
Çin	7,8	5,2	8,9	10,8	15,1	13,4	8,9	11,7	11,2	4,2
Hindistan	6,7	6,0	3,5	7,3	3,8	5,3	4,8	4,0	9,6	5,9
Suudi Arabistan	5,7	1,9	-20,7	-16,1	-4,7	-9,8	17,0	-6,6	13,1	-0,5
Arjantin	4,2	-5,7	-5,0	3,9	2,2	-7,6	7,9	2,9	-2,6	-7,5
İtalya	3,4	0,8	0,4	1,2	3,2	2,8	2,9	3,2	4,2	3,4
Australia	3,1	3,4	3,3	-2,2	4,6	5,2	4,1	2,6	5,8	3,9
Japonya	2,8	4,2	3,4	3,1	4,5	6,3	2,8	4,1	7,1	5,4
İspanya	2,2	-0,1	1,2	1,8	1,8	2,3	3,3	5,5	5,1	4,8
Fransa	1,6	1,1	2,5	1,3	1,5	1,6	2,4	2,6	4,7	4,4
İsviçre	1,5	1,6	-1,3	0,6	3,0	3,7	1,9	1,6	3,3	4,3
Almanya	1,4	0,5	-0,4	1,6	2,8	2,3	2,3	1,4	3,7	3,9
Hollanda	1,3	-0,8	-1,2	2,1	3,1	2,6	2,8	1,9	3,4	4,4
ABD	-0,2	2,6	-1,9	4,6	7,3	4,2	3,5	3,5	4,2	3,7
G.Kore	-1,7	7,2	8,3	13,2	10,4	7,7	11,2	12,5	11,9	7,0
B.Krallık	-2,0	-0,8	2,0	4,2	2,3	4,2	3,2	5,4	5,8	2,6
Türkiye	-2,4	4,9	3,6	5,0	6,7	4,2	7,0	9,5	2,3	0,3

Source: The World Bank: 2017.

In the period of 1990-1999; Turkey is compared with 19 countries including Saudi Arabia, China, G. Korea, Brazil, Indonesia, Australia, Mexico, United Kingdom, France, Netherlands, Italy, India, Switzerland, Spain, USA, Argentina, Germany, Japan, Russia. Thus, when Turkey was thirth in 1997, it fell to thirteenth order when the main effect of the military coup was experienced. In 1999, especially with effect of Marmara Earthquake the growth rate of Turkish GDP was nineteenth among G20.

Table 10. 1990-1999 GDP Growth Rates

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Çin	3,9	9,3	14,2	13,9	13,1	10,9	9,9	9,2	7,8	7,7
Arjantin	-2,4	12,7	11,9	5,9	5,8	-2,8	5,5	8,1	3,9	-3,4
Türkiye	9,3	0,7	5,0	7,7	-4,7	7,9	7,4	7,6	2,3	-3,4
Meksika	5,1	4,2	3,6	4,1	4,7	-5,8	5,9	7,0	4,7	2,7
G.Kore	9,8	10,4	6,2	6,8	9,2	9,6	7,6	5,9	-5,5	11,3
Endonezya	7,2	6,9	6,5	6,5	7,5	8,2	7,8	4,7	-13,1	0,8
ABD	1,9	-0,1	3,6	2,7	4,0	2,7	3,8	4,5	4,4	4,7
Hollanda	4,2	2,4	1,7	1,3	3,0	3,1	3,6	4,3	4,5	5,1
Hindistan	5,5	1,1	5,5	4,8	6,7	7,6	7,5	4,0	6,2	8,8
Avustralya	3,5	-0,4	0,4	4,1	4,1	3,9	3,9	3,9	4,4	5,0
İspanya	3,8	2,5	0,9	-1,0	2,4	2,8	2,7	3,7	4,3	4,5
Brezilya	-3,1	1,5	-0,5	4,7	5,3	4,4	2,2	3,4	0,3	0,5
Birleşik Krallık	0,7	-1,1	0,4	2,5	3,9	2,5	2,5	3,1	3,2	3,3
Fransa	2,9	1,0	1,6	-0,6	2,3	2,1	1,4	2,3	3,6	3,4
İsviçre	3,7	-0,9	0,0	-0,1	1,3	0,5	0,6	2,3	2,9	1,6
Almanya	5,3	5,1	1,9	-1,0	2,5	1,7	0,8	1,8	2,0	2,0
İtalya	2,0	1,5	0,8	-0,9	2,2	2,9	1,3	1,8	1,6	1,6
Rusya	-3,0	-5,0	-14,5	-8,7	-12,6	-4,1	-3,6	1,4	-5,3	6,4
Suudi Arabistan	15,2	15,0	4,0	-1,4	0,6	0,2	2,6	1,1	2,9	-3,8
Japonya	5,6	3,3	0,8	0,2	0,9	2,7	3,1	1,1	-1,1	-0,3

Source: The World Bank: 2017.

In the period of 2000-2009, Turkey is compared with 19 countries including Saudi Arabia, China, G. Korea, Brazil, Indonesia, Australia, Mexico, United Kingdom, France, Netherlands, Italy, India, Switzerland, Spain, USA, Argentina, Germany, Japan, Russia. According to this; it is seen that in the GDP growth rate in 2007 when military coup experienced, Turkey ranks fell from the sixth to ninth place among 20 countries. Additionally with global finance crisis effects in 2008, Turkey declined to the 16th.

Table 11. GDP Growth Rates for the Period 2000-2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Çin	8,5	8,3	9,1	10,0	10,1	11,4	12,7	14,2	9,7	9,4
Hindistan	3,8	4,8	3,8	7,9	7,9	9,3	9,3	9,8	3,9	8,5
Arjantin	-0,8	-4,4	-10,9	8,8	9,0	8,9	8,0	9,0	4,1	-5,9
Rusya	10,0	5,1	4,7	7,3	7,2	6,4	8,2	8,5	5,2	-7,8
Endonezya	4,9	3,6	4,5	4,8	5,0	5,7	5,5	6,3	6,0	4,6
Brezilya	4,1	1,4	3,1	1,1	5,8	3,2	4,0	6,1	5,1	-0,1
G.Kore	8,9	4,5	7,4	2,9	4,9	3,9	5,2	5,5	2,8	0,7
Türkiye	6,6	-6,0	6,4	5,6	9,6	9,0	7,1	5,0	0,8	-4,7
İsviçre	3,9	1,4	0,1	0,0	2,8	3,0	4,0	4,1	2,3	-2,1
İspanya	5,3	4,0	2,9	3,2	3,2	3,7	4,2	3,8	1,1	-3,6
Avustralya	3,9	1,9	3,9	3,1	4,1	3,2	3,0	3,7	3,7	1,8
Hollanda	4,2	2,1	0,1	0,3	2,0	2,2	3,5	3,7	1,7	-3,8
Almanya	3,0	1,7	0,0	-0,7	1,2	0,7	3,7	3,3	1,1	-5,6
Meksika	5,3	-0,6	0,1	1,4	4,3	3,0	4,9	3,2	1,4	-4,7
B.Kralık	3,7	2,7	2,4	3,5	2,5	3,0	2,5	2,6	-0,6	-4,3
Fransa	3,9	2,0	1,1	0,8	2,8	1,6	2,4	2,4	0,2	-2,9
S.Arabistan	5,6	-1,2	-2,8	11,2	8,0	5,6	2,8	1,8	6,2	-2,1
ABD	4,1	1,0	1,8	2,8	3,8	3,3	2,7	1,8	-0,3	-2,8
Japonya	2,8	0,4	0,1	1,5	2,2	1,7	1,4	1,7	-1,1	-5,4
İtalya	3,7	1,8	0,2	0,2	1,6	0,9	2,0	1,5	-1,1	-5,5

Source: The World Bank: 2017.

In the period of 2010-2016; Turkey is compared with a total of 19 countries, including Saudi Arabia, China, G. Korea, Brazil, Indonesia, Australia, Mexico, UK, France, Netherlands, Italy, India, Switzerland, Spain, USA, Argentina. It is seen that the growth rate of GDP in 2016 Turkey ranks from the fourth to sixth place among the G20 countries. The growth rate of GDP, which declined to 16th place with the effects of the financial crisis in 2009, increased to fifth place in 2010.

Table 12. 2010-2016 GDP Growth Rates

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Hindistan	10,3	6,6	5,5	6,4	7,5	8,0	7,1
Çin	10,6	9,5	7,9	7,8	7,3	6,9	6,7
Endonezya	6,2	6,2	6,0	5,6	5,0	4,9	5,0
İspanya	0,0	-1,0	-2,9	-1,7	1,4	3,2	3,2
Türkiye	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	2,9
G.Kore	6,5	3,7	2,3	2,9	3,3	2,8	2,8
Avustralya	2,0	2,4	3,6	2,6	2,6	2,4	2,8
Meksika	5,1	4,0	4,0	1,4	2,3	2,6	2,3
Hollanda	1,4	1,7	-1,1	-0,2	1,4	2,0	2,1
Almanya	4,1	3,7	0,5	0,5	1,6	1,7	1,9
Birleşik Krallık	1,9	1,5	1,3	1,9	3,1	2,2	1,8
Suudi Arabistan	5,0	10,0	5,4	2,7	3,7	4,1	1,7
ABD	2,5	1,6	2,2	1,7	2,4	2,6	1,6
İsviçre	3,0	1,8	1,0	1,8	2,0	0,8	1,3
Fransa	2,0	2,1	0,2	0,6	0,9	1,1	1,2
Japonya	4,2	-0,1	1,5	2,0	0,3	1,2	1,0
İtalya	1,7	0,6	-2,8	-1,7	0,1	0,8	0,9
Rusya	4,5	4,3	3,5	1,3	0,7	-2,8	-0,2
Arjantin	10,1	6,0	-1,0	2,4	-2,5	2,6	-2,3
Brezilya	7,5	4,0	1,9	3,0	0,5	-3,8	-3,6

Source: The World Bank: 2017.

As can be seen, although the indications in the domestic economy are positive, compared to other countries, the growth rate seems to be behind those countries. It is seen that these drops are at the highest level in the years when coups are lived (Table 13).

Table 13. Turkey's GDP Growth Rate Rise in G20

Yıl	Sıra	Yıl	Sıra	Yıl	Sıra	Yıl	Sıra	Yıl	Sıra	Yıl	Sıra
1961	14	1970	14	1980	19	1990	3	2000	5	2010	5
1962	7	1971	7	1981	6	1991	15	2001	20	2011	1
1963	4	1972	6	1982	3	1992	6	2002	4	2012	6
1964	11	1973	16	1983	4	1993	2	2003	7	2013	1
1965	13	1974	7	1984	5	1994	19	2004	3	2014	4
1966	2	1975	4	1985	7	1995	4	2005	4	2015	4
1967	9	1976	3	1986	6	1996	5	2006	6	2016	6
1968	6	1977	12	1987	3	1997	3	2007	9		
1969	13	1978	14	1988	16	1998	13	2008	16		
		1979	17	1989	17	1999	19	2009	16		

When the reasons for the coups in Turkey are examined, usually political and social reasons for coups are generally emphasized. Political and social changes have taken place after the military coups, as well as changes in economic policies. One of the reasons for the change of economic policies after the coup comes from the deterioration of the economic balances before the coup. At the same time, it seems that the adaptation of local economic policies to economic changes in the world achieved by coups.

With the military coup of May 27, 1960, the Turkish economy shrank. In 1963, by transition to planned economic transition, the figures began to rise again. This situation is also reflected in the ranking of Turkey in the G20 countries. Similarly, during the military coup of March 12, 1970, the Turkish economy appears to have shrunk. It is noteworthy that when compared to 1960s Turkish economy shrank in 1971. On the other hand, since 1972, GDP and per capita GDP have increased by 1979. On the other hand, the growth rate of the 1960s declined in the 1970s compared to other countries in this period. When compared with other G20 countries, significant increases in GDP and per capita GDP in 1979, the Turkish economy for the first time recorded a negative rate of growth when it was based on the 1960s. Negative growth in 1979 occurred at the highest level with the September 12, 1980 military coup. Even though posi-

tive growth figures were recorded in the G20 since 1981, this positive situation has been lost again since 1988.

Despite economic and political crises in the 1990s, GDP and per capita GDP figures are numerically higher than in the previous decade. However, it is striking that inflation has increased significantly in this period. Economic indicators were relatively positive in 1997 when the February 28 coup was made. On June 18, the 54th Government fell after the coup was done. After the 54th government collapsed, the difficulties in forming a new government continued. As a matter of fact, when compared to the G20 countries in 1998, the growth rate of Turkey decreased significantly. Although in 1997, Turkey which ranks third in the G20 with a growth rate of 7.6%, however growth rate fell to the thirteenth with a of 2.3% in 1998.

Although the economic indicators did not show a decline at the beginning of the 2000s, but in 2001 the political crisis in turned into an economic crisis with a significant decline in GDP and per capita GDP. In 2007, when the military coup of April 27 occurred, neither inflation nor other indicators did not increase. On the other hand, compared with the G20 countries, the Turkish economy shrank by 3.4% in 1999 , 6% in 2001, when the political crisis took place. In 2009, the Turkish economy contracted to 16th rank by downsize 4.7% compared to other G20 countries. On the other hand, Turkey's rank in the G20 after 2010 is striking. In the period covering 2010-2016, Turkey was always at the first six. With the growth rates of 11.1% and 8.5% respectively between 2011 and 2013, Turkey ranks first in the G20. Significant developments in GDP and per capita GDP indicators between 2010 and 2016 observed, with an average growth of 6.7% in the G20. It is also understood that the rate of growth in the G20 in 2016, when the experience of the FETO coup occurred, was the lowest with 2.9%. As a final word, it is understood that the coups are seems to be effective in the Turkish economy. Even when economic indicators (when GDP is assessed) do not cause numerical declines in the effect, they are thought to have created an obstacle to catching up with other developing countries in the international economy.

BIBLIOGRAPHY

Books

- AVCIOĞLU, D. (1969). Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)-Cilt II. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BORATAV, K. (1989), "İktisat Tarihi (1908-1980)", içinde: Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908-1980), Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.
- BORATAV, K. (2008), "İktisat Tarihi (1981-2002)", içinde: Türkiye Tarihi 5, Çağdaş Türkiye (1980-2003), Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.
- BUĞRA, A. (2013). Devlet ve İşadamları. İstanbul: İletişim Yayınları.

Articles

- BAYRAK, M., & Kanca, O. C. (2013). Türkiye'de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasal Gelişmelerin Seyri. Akademik Bakış Dergisi(35), 1-20.
- BENLİALPER, A., Cömert, H., & Düzçay, G. (2015). 2002 Sonrası Türkiye Ekonomisinin Performansı: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Türkiye Ekonomisi ve Kalkınma İktisadi Çalıştay: Fikret Şenses'e Armağan (s. 1-44). Güzelyurt/KKTC: ODTÜ.
- ÇELEBİ, E. (2001). Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000). Doğu Üniversitesi Dergisi, 2(1), 55-66.
- KLUGE, P. (2009). TÜSİAD and the Armenian-Turkish Relations: Turkish Economy between Progress and National Identity. Iran and the Caucasus(13), 341-356.
- ÖZTÜRKLER, H. (2016). Darbeler ve Ekonomi. Ortadoğu Analiz, 8(76), 78-79.

Reports&Thesis

- DPT. (1963). Kalkınma Planı-Birinci Beş Yıl(1963-1967). Ankara: DPT.
- İNCEKARA, A. (2015). Dünya ve Türkiye Ekonomisi. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı .
- KALEM, A. (2015). Türkiye'deki Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarına Etkisinin İncelenmesi (Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı .
- TÜSİAD. (2010). 2010 Yılına Girerken Türk Ekonomisi. İstanbul: TÜSİAD.
- TÜSİAD. (2017). 2017 Yılına Girerken Türkiye ve Dünya Ekonomisi . İstanbul: TÜSİAD.

Web Pages

- Ekonomitrend (2017). "1990'lı Yıllarda Türkiye Ekonomisi", <http://www.ekonomitrend.com/1990li-yillarda-turkiye-ekonomisi> (22.09.2017).
- World Bank (2017). "Data Extract From World Development Indicators", <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on#> (18.09.2017).

27 MAYIS VE 12 MART ASKERİ MÜDAHALELERİNE SİYASİLERİN, AYDINLARIN VE YAZARLARIN TEPKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Erzincan Üniversitesi,
yzkeskin@erzincan.edu.tr

ÖZET

Türkiye'nin yakın tarihinde askerlerin sivil siyasete müdahalesi oldukça kanıksanmıştır. 27 Mayıs ile başlayıp günümüze kadar ulaşan bu kısır döngünün ortaya çıkmasında, demokrasinin toplum tabanında yeterli derecede yerleşememesi önemli rol oynamıştır. Ancak bundan daha önemlisi siyasilerin, aydınların ve gazetecilerin demokrasi algısı ve askerlerle olan ilişkisinin evrensel değerlerden oldukça uzak olmasıdır. Toplumla yaşadığı yabancılaşma dolayısıyla, kimi siyasetçi, aydın ve gazetecinin, askeri temel kurtarıcı ve dönüştürücü unsur olarak görmesi ilk göze çarpan aksaklıktır. Bunun yanında, bu unsurların olaylara bakışında ilkesel bir yaklaşım sergileyememesi, ideolojik bakış açılarını tek doğru ve toplumu kurtarıcı referans olarak kabul ettirmeye çalışmaları, toplumla yaşadıkları yabancılaşmayı daha da arttırmış, askerinin sivil siyasete müdahalesi de hedefe ulaşabilmek için yegâne yol görünmüştür.

Bu çalışmada; askeri müdahaleler sonrasında ortaya konulan tepkiler, özellikle basına yansıyan ifadeler, meclis zabıtlarına geçen konuşmalar üzerinden analiz edilerek, değerlendirilmiştir. Yakın dönem tarih çalışmalarında çokça karşılaşılan ideolojik yaklaşım anlayışının dışında, hukuki, sosyal ve kültürel dinamikler çalışmanın temel referans noktaları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Askeri darbe, basın, demokrasi, aydın.

REACTIONS OF THE POLITICIANS, INTELLECTUALS AND WRITERS TO 27TH MAY AND 12 MARCH MILITARY INTERVENTIONS

ABSTRACT

In Turkey's recent history, military intervention in civilian politics has been well received. In the emergence of this vicious remembrance which started on May 27 and reached to the day-to-day, democracy played an important role in not being able to settle at a sufficient level in the society base. But more important than this is the politics, intellectuals and journalists' sense of democracy and their relation to the soldiers are far from universal values. The fact that some politicians, intellectuals and journalists see the military as the primary saving and transforming element due to the alienation they have experienced with the society is the first problem. Apart from this, the fact that these elements can not exhibit a principle approach in the view of the events, trying to make the ideological viewpoints as the only correct and the society as a saving reference, has increased the alienation that the society has experienced more and the military civilian intervention of the soldiers is the only way to reach the target.

In this study; the reactions posed after the military interventions, especially the expressions reflected in the press, were analyzed and evaluated through the speeches passed to the minutes of the parliament. In addition to the ideological approach that is often encountered in recent history studies, legal, social and cultural dynamics have been the main reference points for studying.

Key words: Military coup, press, democracy, intellectual.

Giriş

Türk tarihinde askerlerin devlet içerisindeki etkinliği hep var olagelmışse de, son yüz elli yıllık süreçte askerlerin sivil siyasete müdahalesi, önceki dönemlere göre çok daha belirginleşmiştir. Askerlerin bu etkinliği arttırarak devam ettirmesinde, toplumun çeşitli kesimleriyle oluşturduğu ittifaklar etkili olmuştur. Bu yakınlaşmadan dolayı bu kesimlerin büyük kısmı, ilk andan itibaren ordunun sivil siyasete müdahalesini normal karşılamış, tartışmasını yapmamış, ordunun kendi yanlarına çekilmemesi durumunda, hedeflenen gelişmelerin olamayacağını düşünmüştür (Kayalı, 2005:44-45). Özellikle İttihat ve Terakki döneminden itibaren, bürokrat, aydın ve gazetecilerin askerlere yakın duruşu, Türk demokrasisi için önemli bir sorun olmuştur. Burada belki de temel sorun, bu unsurların; toplumun geniş kesimiyle hayat algısı ve pratiği noktasında yaşadıkları farklılaşmadır¹.

¹ "Gerçekten bugün kendi halkını ve onun inanç değerlerini bir türlü içine sindiremeyen seçkinler bir aydın algısıyla, Türkiye karşı karşıyadır. Halkı halka rağmen yönetmeye çalışan işbirlikçi bir

Oy çoğunluğu ile gelen iktidarlarla yaşanan ideolojik çatışma ve bu iktidarların demokratik teamüllerle değişmesinin pek de mümkün görünmemesi, askerler aracılığı ile sivil siyasetin savundukları ideoloji ve dünya görüşlerine göre şekillendirilmesini kendilerince normalleştirmiştir. Bu bakış açısı, evrensel demokratik bakış açısından ziyade, jakoben demokratiğin göstergesidir. Bu anlayış kendisini toplumun üzerinde ayrıcalıklı ve temel karar alma mekanizması olarak gören, toplum yararına demokrasiden feragat edilebileceğini, savunan bir bakış açısını ortaya çıkarmıştır².

1.1. 27 Mayıs Darbesinin Siyaset ve Hukuk Literatüründeki Yeri

Türk akademik hayatında, 27 Mayıs Darbesine yönelik değerlendirmelerde, darbenin oluşum sürecine ve nedenlerine yönelik farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. 27 Mayıs'a ilişkin isimlendirmeler de bu bakış açılara bağlı olarak; kimilerince ihtilal, kimilerince inkılâp, kimilerince de darbe olarak ifade edilmiştir. Hikmet Özdemir, 27 Mayıs'ın, milli kurtuluş savaşı anlamında bir ihtilal olarak değerlendirilemeyeceği gibi, iktidarın bir sınıftan diğerine geçmesi anlamında da devrim olarak kabul edilemeyeceğini, askerlerin sivil siyasete müdahaleleri ve parlamenter demokrasinin kesintiye uğraması nedeniyle -darbe- olarak adlandırmanın doğru olacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte alelaide bir darbe olarak da gösterilemeyeceğini çünkü gerçekleştirilmesinde toplumun çoğunluğunun olmasa da belirgin bir çevrenin desteği olduğunu iddia etmiştir (Özdemir, 1995:229). Dolayısıyla belirli çevrelerde, darbeyi yapanların bile ummadıkları derecede, darbeye taraftar bir kesimin olduğu görülmüştür (Dursun, 2000:7-8). DP uygulamalarına karşı olan bir kısım halk kitlesi, muhalefet partileri, ordunun büyük kesimi, muhalif gazeteler, sendikalar ve üniversiteler darbeye sıcak bakmış ve bu kesimler darbenin gerçekleştirilmesi için üstü kapalı da olsa bir çaba içinde olmuşlardır³. Bülent Tanör; ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan Demokrat

bürokrat sınıfla, her konuda uzman olduğunu iddia eden, tepeden bakıcı aydın sınıf ülkenin hem sivilleşmesinin hem de demokratikleşmesinin *önündeki en büyük engeldir.*" (Yeniçeri, 2008:201)

² "Türk aydın hareketi" bir entelijensiya (intelligentsia) hareketi olamamıştır, bu anlamda bir Türk entelijensiyasından söz etmek olası değildir. Bu "aydın tipi" zaman zaman devletle konjonktürel olarak çelişse bile genel olarak resmi ideoloji sınırları içerisinde düşünen-konumlanan bir yapıdadır. Osmanlı dönemindeki aydınların da büyük bölümü devlete göbekten bağımlıdır. Türklerde sivil toplum ve özgür düşünce gelişemediği için Türk aydın tipi de askeri otoriteye bağlı, cuntacı militarist karaktere sahiptir." (Anar, 2003: 121-122).

³ Bu dönem sivil toplum örgütlerinin etkileri ile ilgili Özkiraz ve Arslanel şu yorumu yapmıştır: "Dönemin sivil toplum örgütlerinin ortak bir özelliği ise yönetime muhalefetlerini birer siyasi partiymişçesine yapmaları olmuştur. 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesine kadar; CHP'ye muhalefet eden sendikalar, birlikler, basın ve üniversite bu tarihten itibaren DP'ye muhalefet

Parti uygulamalarından rahatsız olan bir kitlenin varlığından söz ederek, bu muhalefetin, belirli bir sosyal taban ve kimliğe sahip olduğunu savunmuştur. Ayrıca 27 Mayıs'ı diktaya giden süreci kesen bir hareket olması yanında, sivil toplumun önünü açan bir basamak olarak da değerlendirmiştir. (Tanör, 1999:9-11). Bu görüşe karşılık İlyas Doğan, göreceli tüm haklı yönlerine rağmen, askeri müdahalelerin otoriter ve özgürlük karşıtı bir uygulama olduğu gerçeğini ortadan kaldırmadığını ifade etmiştir (Doğan, 2007:86). Aydınların genelinde görülen DP iktidarına karşı duruşun temel sebebi, iktidarın politikalarını Cumhuriyet ideallerinden bir sapma olarak görmeleridir. Karşı oldukları DP iktidarını deviren darbeye de büyük bir destek vermede sakınca görmemişlerdir⁴. Aydınların darbe sonrasında darbeye hukuksal bir kılıf oluşturabilme çabaları dikkat çekicidir. Aydınlar, demokrasi süreci ile ilgili olarak ilkesel değil, faydacı bir bakış sergilemişlerdir. Politikalarını benimsemedikleri seçilmiş iktidarların, bir askerî darbe ile yönetimden uzaklaştırılmasını çeşitli argümanlarla, demokratik anlayışla bağdaştırma çabasına girmişlerdir.

27 Mayıs Hükümet Darbesi, Türk anayasa hukuku geleneğinde genellikle, -demokrasi ve özgürlük mücadelesi- gerekli ve ileri bir hareket olarak yorumlanmıştır. Siyaset ve hukuk bilimi geleneğinde de bu görüş önemli bir ağırlığa sahiptir. Kimi aydınlarımız tarafından, 27 Mayıs Hükümet Darbesine yapılmış açık övgüler vardır. Örneğin Bülent Nuri Esen'e göre; meşruluğunu kaybetmiş Demokrat Parti iktidarına karşı yapılan 27 Mayıs Hükümet Darbesi; Türkiye'deki baskıcı uygulamalara son verip, demokratik düzeni, insan haklarını, anayasal düzeni korumayı hedefleyen, hukuk devleti ihlallerini sonlandıran bir ihtilaldir (Esen, 1971:130). Bu görüşe karşı Kemal Gözler; seçimle işbaşına gelmiş bir hükümetin zorla devrilmesi ve iktidarın zorla ele geçirilmesinin demokratik olamayacağı gibi, kanuni hâkim güvencesine dayalı olmayan bir mahkemenin yargılama yapıp idam kararı almasının da, hukuk devleti ihtilali olarak yorumlanmasının şaşırtıcı olduğunu ifade etmiştir (Gözler, 2002:78).

Orhan Aldıkaçtı ise 27 Mayıs hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

etmeye başlamış, faaliyetlerinde muhalefet partisi CHP ile birlikte hareket etmiştir. Yani sivil toplum örgütleri söz konusu dönem içerisinde temsil ettikleri grubun menfaatleri doğrultusunda çalışmak yerine tam anlamıyla birer muhalefet partisi gibi etkinlik göstermişlerdir. (Özkiraz ve Arslanel, 2015:23).

⁴ "...Sonuç olarak 27 Mayıs ne darbedir ne de devrim. 27 Mayıs, Cumhuriyeti başlangıç ilkeleri doğrultusunda ve ilerici bir zeminde yeniden üretme, mantiki sonuçlarına ulaştırma girişimidir. Bu yaniyla bir restorasyon hamlesidir. ..." (Yanardağ, 2017:1)

“27 Mayıs’ta Türk milleti adına Silahlı Kuvvetlerimiz, gayri meşru duruma düşmüş bir iktidarı tasfiye etmiştir. Aydınların totaliter eğilimli bir idareye karşı ayaklanması, direnme hakkını kullanması doğaldır. Hürriyet mücadelesi daima aydınlar tarafından yapılmıştır....ilkel görüşleriyle her şeyi satın alabileceğini sa-
nan 1950–1960 iktidarı, satın alınamayacak varlıkların mevcut olduğunu böylece anlamıştır. Cumhuriyeti gençliğe emanet eden Atatürk’ün dehası bir kere daha anlaşılmalıdır.”(Aldıkaçtı, 1982:121)

Davut Dursun, darbeyi sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirerek, CHP’nin sindirmeye çalıştığı kenar güçler olan esnaf, köylü ve küçük burjuvazinin DP iktidarı ile merkeze yaklaşmaya başladığını belirtmiştir. Ancak bu değişimin, CHP ile müttefik olan, özellikle tek parti dönemi boyunca uygulamaya çalıştığı değerleri benimsemiş olan üniversite gençliği, öğretim üyeleri, eğitim düzeyi yüksek, DP iktidarı sırasında ekonomik sıkıntılardan etkilenmiş kimseler tarafından hoş karşılanmadığını ve darbeye destek verdiklerinin ifade etmiştir (Dursun,2002:25-26).

Mustafa Erdoğan ise, 27 Mayıs Hükümet Darbesinin sivil toplumla veya direnme hakkıyla bir alâkası olmadığını belirterek, burada direnme hakkı değil, askerlerin sivil yönetime meydan okumasının söz konusu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca darbeye zemin hazırlayan asıl unsurun sivil toplum tepkisi değil, sadece CHP yandaşı bir grup üniversite hocası ve çok az sayıdaki üniversite öğrencisiyle, onlarla aynı ideolojik bakışı paylaşan basın bir bölümünü kapsamadığını ifade etmiştir. Doğal olarak, bu kesimler arasında darbenin meşruluğu gibi bir kaygının olmaması anlaşılabilir bir şeydir. Bununla birlikte meşruluk eğer sivil-toplumsal temelli bir değer olarak algılanacak ise, toplumun geniş bir kesiminin süreç içerisinde gelişmelere dâhil olmadığı da bir gerçektir (Gözler, 2000:79).

1.2. 27 Mayıs Darbesi’ne Türk İş’in Tepkisi

Türk-İş 31 Temmuz 1952 tarihinde kurulmuştur. Türk-İş ve bağlı sendikaların yöneticilerinin bu dönemdeki genel eğilimi, ağırlıklı DP ve bir ölçüde de CHP ile bireysel ilişkiler geliştirmek, onların politikalarını etkilemeye ve bu siyasal partilerin listelerinden milletvekili seçilmeye yöneliktir. Demokrat Parti işçilerin desteğini alabilmek için yasalar aracılığıyla önemli haklar vermiş, işçilerin çok büyük bir bölümü de DP’yi desteklemiştir. 27 Mayıs 1960 günü ihtilalin işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi ve ülke açısından getirecekleri, açık bir program olarak bilinmemesine karşın, Türk-İş 27 Mayıs’ı hemen desteklemiştir. Türk-İş genel başkanı Nuri Beşer, DP iktidarı döneminde Başbakan Adnan Menderes’in yakın arkadaşıydı. Bundan dolayı Türk-İş İdare Heyeti 28 Mayıs 1960 günü olağanüstü olarak toplanmıştır. Nuri Beşer’in istifasını sağlamak amacıyla imza toplayarak, 18 Haziran günü

konuyu görüşmeye karar vermişlerdir. Bu gelişme üzerine Nuri Beşer, 3 Haziran 1960 günü görevinden istifa etmiştir. 13 Haziran günü İdare Heyeti toplanarak Nuri Beşer'in istifasını kabul edip, Beşer'i Haysiyet Divanına sevk etmiştir. Nuri Beşer, 18 Haziran günü toplanan Haysiyet Divanınca Türk-İş'ten ihraç edilmiştir. 27 Mayıs ihtilalinin ardından birçok kamu kurum ve kuruluşunda Demokrat Partili bilinen işçiler işten çıkarılmış, bu işçiler ancak 2 yıl sonra işlerine geri dönebilmıştır (Koç, 2003:42-43). Türk-İş İdare Heyeti darbe öncesinde DP'ye olan yakınlığını, genel başkan Nuri Beşer'i sendikadan uzaklaştırarak telafi etmeye çalışmış, bu yolla olası tepkileri savuşturmayı hedeflemiştir.

1.3. 27 Mayıs Darbesi'ne Türk Basının Tepkisi

Muhalefet döneminde DP'nin en fazla vurgu yaptığı konulardan birisi basın özgürlüğüdür. 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP, basının yaşadığı sorunları ele almış ve buna yönelik bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Hazırlanan kanun tasarısı 15 Temmuz 1950 tarihinde büyük bir oy çoğunluğu ile kabul edilmiştir. Bu kanun sonrasında basında; gazete sayısı, muhtevası, okuyucu kitlesi ve tirajlarında büyük bir patlama yaşanmıştır (Demir, 2012:133). DP iktidarının ilk yılları basının mutlu dönemi olmuş, gazete sahipleriyle Menderes arasında bir balayı dönemi başlamıştır. Ahmet Emin Yalman, bu durum için "basının altın devri" tanımlamasını kullanmıştır (Yalman, 1992:298). Bu dönemde, özellikle 1952'ye kadar, başlıca gazeteler (Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Akşam, Tasvir, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Gece Postası, bazen Vatan) DP'yi desteklemiş, 1952'den sonra ise desteklerini çekmişlerdir. Ulus ve Halkçı CHP'nin, Zafer DP'nin, Kudret Millet Partisi'nin yayın organı olduğu için, tavırlarında önemli bir değişme olmamıştır (Yıldız, 1996: 486)

DP'nin ilk döneminde özellikle ekonomik alandaki olumlu havanın yok olması sonrasında, muhalif basındaki eleştiriler yoğunlaşırken, iktidarın muhalif basına yönelik tavrı sertleşmiş ve basın davalarının sayısı hızla artmıştır. İktidar ile basının balayının sona ermesinde, basına verilen resmi ilan ve reklamların dağılımında iktidara yakın basın kuruluşlarının daha fazla pay alması, önemli bir etken olmuştur. 1957 yılına gelindiğinde CHP'nin muhalefetini sertleştirmesi sonrası, İnönü'nün gezilerini takip eden gazetecilerin polis tarafından dövülmesi, ellerinden kameralarının alınması olayını protesto için, Gazeteciler Sendikası bir bildiri yayınlamış, bunun üzerine gerginlik artmış ve sendika dokuz ay kapalı kalmıştır. DP'nin basın üzerindeki baskısı, 18 Nisan 1960'ta 2247 sayılı "CHP ve Bir Kısım Basının Faaliyetlerini Tahkike Memur Meclis Tahkikat Encümeni" kurulması hakkında karar ile zirveye çıkmıştır (Yıldız, 1996:498). 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'ne kadar gazete ve dergilere gelen kapama, para cezaları, tutuklama-

lar devam etmiş ve Tahkikat Komisyonu'nun koyduğu yasaklar nedeniyle basın mensupları görevlerini yapamaz olmuş, gazete ve dergiler ya beyaz sayfalarla çıkmış ya da yalnız nesir yazıları yayınlanmıştır. 27 Nisan 1960 gününden sonra Meclisteki görüşmelerin yazılması da yasaklanmış, diğer yandan sıkıyönetim ilan edilerek İstanbul'da, Ankara'da Sıkıyönetim Komutanlıkları basına karşı yeni tedbirler almaya başlamıştır. Ulus, Dünya, Demokrat İzmir, Sabah Postası Gazeteleri ile Akis ve Kim Dergileri; 9 Mayıs'ta Adana'da çıkan Yeni Adana ve Türk-sözü ile Bursa'da çıkan Yeni Ant; 20 Mayıs'ta da Eskişehir'de yayımlanan Bizim Sakarya, Mersin'de çıkan Son Haber ile Dinar Sesi ve Antalya gazeteleri kapatılmıştır (Çakır, 2017:268). 1955–1960 arasında 867 gazetecinin mahkûmiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır (Koloğlu, 2006:124). Bu sürece yönelik özellikle muhafazakâr kesimlerin en önemli savunma tezi, basının verilenle yetinmediği, hükümeti sıkıştırabilmek için CHP'nin yıkıcı muhalefetine çanak tuttuğu şeklindedir. Şevket Süreyya Aydemir'in Başbakan Menderes'e karşı şu sözleri, darbe öncesinde basının tavrını yansıtması bakımından önemlidir:

“Beyefendi siz halk halk diyorsunuz. Halk dört yılda bir fikrini söyler. Her gün fikrini söyleyen güçler var. Ordu her gün fikrini söylüyor. Basın, partiler, entelektüeller her gün fikrini söylüyor. Bunlar sizinle beraber değil. Siz her gün fikrini söyleyenleri bırakıp dört yılda bir konuşan güce dayanıyorsunuz, kaybedersiniz!” (Dursun, 2000:33)

Darbe sonrası gazetelerin önemli bir kısmının yaklaşımları ve ortaya koyduğu tavır, darbeyi destekler mahiyette olmuştur. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sabaha karşı gerçekleştiği için, basının 28 Mayıs 1960 sonrasındaki tavrı daha belirgin hale gelmiştir. 27 Mayıs tarihli gazetelerde, manşetler dışında pek haber ve yoruma yer verilememiş, ancak ilerleyen günlerde darbe, basın içinde büyük bir sevinçle karşılanmış, darbe haberleri büyük ve renkli puntolarla gazetelerde yer almıştır. Ülkenin farklı bölgelerinden gelen kutlama haberlerine özel sayfalar ayrılmış, haberler renkli ve resimli olarak verilmiştir. Demokratik yöntemlerle iktidara gelen bir hükümetin hukuk devleti normları dışında, silahlı bir darbe sonucu yönetimden uzaklaştırılması, gazeteler tarafından çok farklı yorumlanarak okuyucularına duyurulmuştur. Örneğin darbe için: “kurtuluş bayramı” “hürriyet hareketi” (Hürriyet 29 Mayıs), “şık ihtilalimiz” (Çetin Altan, Milliyet, 31 Mayıs), “milli inkılâp” (Hürriyet, 30 Mayıs) “Mustafa Kemal ihtilalinin devamı”, “Milletin büyük saygıyla sevgiyle bağrına bastığı ihtilalimiz”, (Yasar Kemal, Cumhuriyet, 5 Haziran), “boynu bükük, vur ensesine al ekmeğini” sanılan Türk milletinin uyusukluğundan birden silkinip bütün o baskıyı, o zorba kuvvetleri coşkunun bir sele kapılmış süprüntü küfeleri gibi önüne katıp götürmesi” gibi ifadeler kullanılmıştır. 28 Haziran 1960 günü “İstanbul'un Yaşadığı Tarihi An: 27 Mayıs Cuma Saat 3”

manşetiyle çıkan Hürriyet gazetesine göre “Türk ordusu, memlekette özlenen hürriyet ve demokrasi nizamını kurmak için tarihi vazifesini şanına yaraşır şekilde 27 Mayıs Cuma günü başardı.” Bu inkılâp Türk tarihinde şerefli bir yer işgal edecektir”(Savcı, 2006:82).

27 Mayıs Darbesi’ni sevinçle karşılayıp destekleyen *Cumhuriyet* Gazetesi başyazarı Nadir Nadi, 28 Mayıs tarihli yazısında “Türk Silahlı Kuvvetleri, bu şartlar altında devlet idaresine el koyarak patlamasına ramak kalan kardeş kavgasını önlemeyi bilmişlerdir... Her şeyden önce, sevgili vatanımızı huzura kavuşturmak uğruna olağanüstü sorumluluk yüklenen ordumuza güvenelim” ifadelerini kullanmıştır (Nadi, 1960:1).

Yine *Cumhuriyet* Gazetesi yazarlarından Hamdi Varoğlu 30 Mayıs 1960 tarihli yazısında darbeye verdiği desteğin gerekçesini “Aydın kafalılardan ihtilali bu. Sizi, sizin kanınızla değil, kendi damarlarındaki asil kanın azametli şahlanışıyla boğanların ihtilâli. Çünkü ihtilal değil, sadece çalınan hakların geri alınışı...(Maraşlı, 2017:1). Hamdi Varoğlu, yine 4 Haziran 1960 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesindeki “Kadife eldivenli orduya” başlıklı yazısında:

“Hürriyet müjdesini senin kahraman bir subayından aldığım ilk gece gözümün önünden gitmiyor şanlı ordu!... Benim senden bir istirahatım var! Demir elindeki kadife eldiveni artık çıkar. Çalınan haklar geri alınırken senin demir eline çok muhtacız. Çalınanları, çiğnenenleri, ezilenleri, yok edilenleri kurtaran nasıl bükülmez bir el olduğunu, bu memleket de, bütün dünya da görsün!” ifadelerini kullanmıştır (Tek, 2007:35).

CHP’nin resmi organı konumundaki *Ulus* gazetesindeki köşesinde Bülent Ecevit, 30 Mayıs 1960 tarihli yazısında darbe ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır (Tek, 2007:38):

“Anayasa komisyonunun Milli Birlik Komitesi Başkanı’na sunduğu rapor, Türk Ordusu’nun başardığı hareketin ne kadar meşru ve ne kadar yerinde olduğunu tereddüde yer bırakmayacak bir açıklıkla belirtmektedir. Bu devlet idaresinde meşruiyetin iadesi için, devlet idaresini meşruiyet dışına ve ahlak dışına çıkmış bir zümrenin ellerinden kurtarmak için girişilmiş bir harekettir”

27 Mayıs’a kadar iktidarın yanında bir görüntü çizen bir kısım basın tavrındaki dönüşüm ve asılsız haber üretme yarışı, oldukça dikkat çekicidir. 26 Mayıs 1960 tarihli *Hürriyet* gazetesi, Menderes’in Eskişehir’de coşkunu gösterilerle karşılandığını ve hoparlörlerin çalışmaması nedeniyle, yedi dakika süren konuşmasında seçimlerden başka bir yolla iktidara gelmenin mümkün olmadığını herkesin bilmesi gerektiğini ve “yolumuz seçim yoludur” dediğini ifade etmiştir. Darbenin ertesi günü 28 Mayıs tarihli gazetede ise Menderes’in Eskişehir’de huzur bozucu, tahrik edici, sert bir konuşma yaptığını, açıkça tehditler savurduğunu

nu, vatandaşlara, gençliğe ve üniversite mensuplarına hadlerinin bildirileceğini ilan ettiğini yazılmıştır (Savcı, 2006:84). Benzer şekilde taşra basınında da DP dönemine yönelik ağır suçlamalar ve iddialar yoğun olarak işlenmiştir (Yavuz, 2012:308)

Cumhuriyet Gazetesinin 31 Mayıs 1960 günkü sayısında, Milli Birlik Komitesi'nin yayınlayacağı belgeler kanıt gösterilerek “Bir Kürdistan Hükümeti Tesis için DP Grubu İçinde Çalışanlar” olduğu belirtilmiştir. MBK belgelerinden Cumhuriyet Gazetesi muhabirinin edindiği bilgilere göre “Rus yapısı bir jeeple vatan haini Şeyh Sait'in Oğlunun doğudaki köylerde dolaşmasına göz yumulduğunun tespit edildiği ve amacın yeni bir Kürdistan kurulması olduğu” iddia edilmiştir. Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri, 17 Haziran 1960 tarihinde Menderes'in yardım almak için Ardahan'ı Ruslara teklif ettiğine dair haberlere yer vermiştir. Haberi Milliyet “Ardahan'ı Ruslara Satmak istemişler” Cumhuriyet de “Adnan Menderes Yardım Almak için Ardahan'ı Ruslara mı Teklif Etti?” başlıklarıyla vermiştir. Nadir Nadi 2 Haziran 1960 tarihli başyazısında, darbenin birkaç gün daha gecikmesi halinde DP iktidarı ülkeyi benzeri görülmemiş bir iç savaşa atacaktı iddiasında bulunmuştur.(Savcı, 2006:90).

DP iktidarının ilk döneminde iktidara yakın duran Vatan gazetesi, dış ilişkilerde batı bloğundan ve ABD'den uzaklaşma sonrasında iktidara muhalefet etmeye başlamıştır. Gazetenin başyazarı Ahmet Emin Yalman, darbenin ardından 28 Mayıs'ta “Askeri Şerefimiz ve Milli İtibarımız” başlıklı yazıda şunları vurgulamıştır: “Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından saf bir vatanseverlik ve büyük bir basiret ve diyyetle hazırlanan son hareket, hem mütteliklerimizin ve diğler hür memleketlerin gözündeki şeref ve itibarımızı yeniden yükseltecek hem de mensup olduğumuz müşterek emniyet zümresinin çok nazik bir dakikada manen kuvvetlenmesine ve samimi tesanütünün artmasına hizmet edecektir” (Yalman, 1960;1).

27 Mayıs Darbesinin en dikkat çeken destekçilerinden birisi de Dünya Gazetesi olmuştur. Özellikle Bedii Faik ve Falih Rifkı Atay'ın sert söylemleri öne çıkmıştır. Atay, Atatürkçü ve inkılapçı olmayan bir rejimin arkasında halk çoğunluğu olsa bile yaşayamayacağını söyleyerek, halk çoğunluğuna dayanan demokrasiyi hakir görmüştür. Atay, Bayar'ı cahil, Menderes'i hiç tarih okumamış bir yarı cahil, DP'nin ideoloğu olan Ağaoğlu'nu ise bir uydurma olarak nitelendirmiştir. Bedii Faik ise 1 Haziran tarihli yazısında:

“ Türk Silahlı Kuvvetleri, yaptığı hareketin mükemmel tertibi kadar, tam vaktini seçmekte de müstesna bir isabet göstermiştir....Ve insan eski iktidarın bütün bu alçakça tertiplerini öğrendikçe, her Türk askerini göğsünün üzerine bastırıp ebediyete kadar tutmak istiyor” ifadelerini kullanmıştı(Tek, 2007:51-51).

Bu süreçte 27 Mayıs'ın mutlak karşısında yer alan aydınlar da yok değildir. Kemal Tahir gibi aydınlar ise darbeye karşı daha dik bir duruş sergilemiştir. 27 Mayıs'a Kemal Tahir'in bakışı şöyledir:

” 27 Mayıs hareketi, taa Osmanlıdan beri sürüp gelen aydın egemenliğinin yeniden kurulmak istenmesidir: Halktan umut kesenler, aydına umut bağıyorlar.. Göreceğiz!... Aydınların bizi yöneten bugünkü temsilcilerine bakıyorum da, içim kararıyor arkadaş!... Şuradan tutarlı bir yere, varamayacağımızdan korkuyorum” (Maraşlı, 2017:5).

Türk basını, cumhuriyet dönemi ile belirginleşen, rejimin ve sistemin sözcülüğü görevini daha sonra da devam ettirmiştir. Basının; resmi ilan, reklam, gazete kâğıdı alımı gibi ekonomik gerekçelerden dolayı, siyasilere olan bağımlılığı giderek artmış, bu bağımlılıktan kurtulması da mümkün olmamıştır. Bunun diğer önemli bir sebebi de gazete, dergi sahiplerinin ve yazarlarının büyük kısmının sistemin üretmeye çalıştığı yeni değerlerle olan yakınlığıdır. Ekonomik açıdan göbekten devlete bağımlılık ve sistemin söylemleriyle olan bu yakınlık, Türk basınının büyük kısmının ortaya çıkan her yeni durumda, konumunu merkezden ve mevcut durumun korunmasından yana kullanmasıyla sonuçlanmıştır. İlk olması nedeniyle 27 Mayıs Darbesi karşısında, basının ve aydınların takındıkları tavır ve gösterdikleri duruş, daha sonraki müdahalelerde bir tür örnek model oluşturmuştur. Demokratik düzenin normal seyir döneminde, her konuda çok hassas olan ve özellikle demokrasi vurgusu yapan kesimler, darbe dönemlerinde askeri uygulamaları övmekten de geri kalmamışlardır. Ancak daha da vahim olanı, yaşanan bu döneme övgüler düzen, bu dönemle ilgili en ufak bir eleştiriden bile kaçan bu insanların, daha sonra darbeye karşı bir tavır sergileyerek demokrasi havarisi kesilmiş olmalarıdır.

2.1. 12 Mart Muhtırasına Siyasilerin Tepkiler

12 Mart Muhtırası sonrası siyasilerin, basının, sivil toplum kuruluşlarının ve aydınların verdiği tepkiler, Türk demokrasi kültürünün olgunluğu hakkında önemli ipuçları vermektedir. 27 Mayıs Darbesi sonrasındaki tepkilere benzer tepkiler 12 Mart Muhtırası sonrasında da yaşanmıştır. Burada belki de en dikkat çekici unsur, siyaset kurumunun temel aktörleri olan politikacıların verdiği tepkilerdir. Demokrasinin kutsal mabedi olarak kabul edilen parlamento ve senatoda, muhtıra karşısında cılız ve bireysel olarak çıkan sesler, bu mekânları işgal edenlerin birçoğunun, bu mekânların gerektirdiği demokratik olgunluktan uzak olduklarını

göstermiştir. Hatta muhtırayı alkışlayan milletvekilinin⁵ de bulunması olayın vahametini daha da arttırmıştır (Birand vd, 2008:256).

12 Mart 1971 günü saat 13.00’de, Meclis Başkanı’nın komutanların Meclis’e ilettiği muhtırayı okutacağını söylediğinde bu gelişmeye sadece iki milletvekili itiraz etmiştir. Demokrat Partili Hasan Korkmazcan yerinden kalkıp “Burası Meclis. Burada Cumhurbaşkanlığının ve Başbakanlığın tezkeresi okunur, ordu tezkeresi okunmaz” demiş, Aydın milletvekili Yüksel Menderes de “Muhatabı başbakandır ” diyerek muhtıranın mecliste okunmasına karşı çıkmış, ancak başka itiraz da olmamıştır. Meclis ara verdiği İstiklâl Marşı programına devam etmiş, vatan ve Mehmet Akif Ersoy adına parti temsilcileri dokunaklı nutuklar atmıştır (TBMM, 1971:233-246). CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Genel Sekreter Bülent Ecevit, Grup Başkan vekili Necdet Üruğ ve Orhan Birgit ancak muhtıra okunduktan sonra Genel Kurul Salonuna girmişlerdir. (Hürriyet, 1971:2).

Senato; Silahlı Kuvvetlerin muhtırasına ve hükümetin istifasına dair Cumhurbaşkanlığı tezkeresini dinlemek için 13 Mart’ta olağanüstü bir toplantı yapmış, toplantıya başkanlık eden Adalet Partili Tekin Arıburun’un komutanları eleştiren konuşmasının⁶ haricinde bir tepki ortaya çıkmamıştır (Birand vd, 2008:261). Aksine muhalefet senatörleri Aruburun’un görüşlerine katılmadıklarını ifade ederek ilkesel bir duruştan ziyade tartışmayı güncel politik ağız dalaşına dökmeye çalışmışlardır (CS Tutanak Dergisi, 1971:373,374).

Demirel Hükümeti, muhtıra sonrasında başlangıçta meclisten güvenoyu istemeyi düşünürken, yaşanan tepkisizlikten sonra istifa kararı almıştır. AP Başkanlık Divanı’nın dört saat süren toplantısı sonucunda istifa kararı alan Demirel “bu yolla hiç olmazsa meclisi açık tutarız” diyerek istifasını vermiştir (Birand vd, 2008:2256). 12 Mart, AP’nin ordu politikası ve genel siyaset algılayışı açısından bir dönüm noktasıdır (Sakallıoğlu, 1993:93). Ordu ile dengeli götürüldüğüne inanılan ilişkiler muhtıra ile iflas etmiştir. Ancak AP’nin bu süreçteki en büyük hayal kırıklığı Cumhurbaşkanı Sunay’ın tavrı olmuştur. Ordu içerisindeki gelişmelerden

⁵ İçel Milletvekili Celal Kargılı

⁶ “Muhtırada tutum, görüş ve icraatıyla parlamentonun, yani dolayısıyla, Cumhuriyet Senatosu’nun da yurt içinde anarşi ve kardeş kavgasına sebebiyet vermiş ve kamu umudunu yitirmiş olduğu ithamı atfedilmektedir. *Yüce Senatonun tutum ve icraatı anayasaya uygun olarak hazırlanmış bulunan Senato iç tüzüğüümüzün ahkâmına göre yürütülmektedir. Bu hepimizin malumudur. Anayasa esaslarına göre ve demokratik rejimin en geniş manasıyla tatbik olduğu kesinlikle belli olan parlamentomuzda ve bilhassa Senatomuzda başka rejim ve birliklere benzer bir usul ile sevk ve idare edilemeyeceği de açık bulunmaktadır. Hakiki kamuoyunun da ancak bir referandum neticesinden meydana çıkacağı tabii olduğundan yüce Senatomuzun işbu ithamlarla bir ilgisi olmadığı kesin inancını arz eder, sayın üyeleri saygı ile selamlarım*” (CS Tutanak Dergisi, 1971:373)

haberdar olmasına rağmen, hükümeti bu konuda uyarmamış olması dolayısıyla Demirel Sunay'ı ağır şekilde eleştirmiştir:

“Daha dört gün önce, bana hukuk devletinden söz ediyordu, sonra güçlünün yanına kaçtı. Artık askeri cuntanın ‘şefi’ Sunay’dır. Bu ortaya çıktı. Böylece kan-sız darbe gerçekleşti (Arcayürek, 1985:56).

Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay’dan destek isteyerek muhtıra ve-ren komutanları emekliye sevk etmek istemiş ancak Sunay buna yanaşmamıştır. Sunay’ın muhtıraya açık desteği şu sözleri ile ortaya çıkmıştır: “Silahlı kuvvetler görevini bu defa da Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuru ve yetki sınırları içinde yerine getirmiş bulunuyor” (Kocaş, 1978:34). 1969 yılında MİT Müsteşarı Fuat Doğu, Başbakan Süleyman Demirel’e Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural’ın darbe hazırlığında olduğunu bildirmiş, Demirel; Tural’ın emekli-lik kararnameyi Cumhurbaşkanı Sunay’a göndermiştir. Tavrını demokrasiden yana koyan ve kararnameyi imzalayarak Tural’ı görevden alan Sunay, 12 Mart’ta askerlerden yana tavır almıştır. Bu tavır değişikliğinde askerlerin gücü mü, yoksa siyaset kurumunun güçsüzlüğü mü etkili olmuştur, bu nokta çok tartışılacak bir husustur. Sunay’ın bu tavır değişikliğinde, askerlerin yeniden görev vaat etmesinin etkili olduğu iddia edilmiştir (Akyaz, 2002:325-326).

AP’de, çeşitli sebepleri olsa da, temelde Demokrat Partililer’in affı meselesiyle yoğunlaşan fikir ayrılıklarının sona ermediği, muhtıra sonrasında belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Mayıs 1971’de, 37 AP’li parlamenterin önergesiyle 12 Mart Muhtırasından önce ve sonra parti yöneticilerinin tutumu AP ortak grubunda tartışılmış ve başını Aydın Yalçın, Sadık Perinçek, İsmail Hakkı Tekinel, İsmet Sezgin, Ahmet Dalı gibi isimlerin çektiği muhalifler, Demirel yönetimine, ordu ve ülke gerçeklerini anlamadığı, güven vermediği yönünde sert eleştiriler yönelmiştir (Yankı, 1971:7-8). Parti içi demokrasisi adına olumlu görülebilecek bu demokratik tepkinin, mecliste muhtıranın okunması sırasında neredeyse hiç olmaması da ayrı bir çelişkidir.

Muhtıra karşısında muhalefet cephesinde yaşananlar ise, tam bir demokrasi garabetidir. Muhtıra; demokrasiye karşı bir müdahaleden ziyade Demirel hükümetine karşı bir hareket olarak telakki edilmiş, yapılan değerlendirmelerde -hükümet bunu hak etti- şeklinde yorumlara gidilerek, siyasi bir rant haline dönüştürülmeye çalışılmıştır.

CHP grubunda 12 Mart Muhtırası üzerine iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi başlangıçta İnönü’nün de benimsediği, Ecevit ve ortanın solu ekibinin sonuna kadar savunduğu “Muhtıra’yı demokrasi dışı bir hareket kabul etme” ve “kurulacak uzun süreli bir hükümete katılmama” görüşüdür. İkincisi ise Kemal Satır, Nihat Erim, Sadi Kocaş ve etrafındakilerin oluşturduğu ve sonradan

İnönü'nün dâhil olduğu “hükümete katılıp reformları gerçekleştirme” görüşüdür (Bulut, 2007:146). Ana Muhalefet lideri İnönü, başlangıçta muhtıra hakkında konuşmamış sadece hükümetin istifasıyla ilgili “Demokratik bir istifa var, demokratik mekanizma normal olarak işliyor” yorumunu yapmıştır (Tercüman, 1971:1). Ancak ilerleyen günlerde muhtiraya açıkça cephe alarak gazetecilere:

“... Ordu kumandanları bir hükümetin değişmesini ve yeni kurulacak hükümetlerin kısa vadeli ve uzun vadeli ne gibi işler yapmaları lazım geldiğini düşünür, takdir eder ve yapılması lazım zaruri bir tedbir olarak teklif ve ısrar ederse, artık parlamento hayatının işlediği tasavvur olunamaz...”

(Çavdar, 2008:194). Bu demokratik tavır, sağ basından önemli ölçüde övgü almıştır⁷.

Ancak çok geçmeden İnönü; askerlerin baskı ve yönlendirmesiyle oluşturulmaya çalışılan, teknokrat hükümet çalışmalarına destek verme kararı almıştır. İnönü'nün bu politika değişikliğinde; Genelkurmay Başkanı Tağmaç'ın İsmet Paşa'nın karşı koyuşunu önlemek için Sadi Koçaş vasıtasıyla, muhtıranın kimler tarafından, nasıl verildiği, emekliye sevk edilecek askerlerin yanı sıra İnönü'nün her şeyden daha çok üzerinde durduğu meclisin kapatılmayacağına dair bilgileri kapsayan bir mesaj iletilmesinin önemli etkisi olmuştur (Birand vd, 2008:261-264). Ayrıca bu değişimi bir görev beklentisine bağlayanlar da vardır. Özellikle bu buhranın kısa sürede atlatılmasının yegâne koşulunun İnönü başbakanlığında bir hükümetten geçtiği tezini savunan damadı Metin Toker'in çalışmalarının ve bu çalışmalara İnönü'nün ses çıkarmamasının önemli payı olduğu da ayrı bir iddiadır (Arcayürek, 1985:72-73).

Bu politika değişikliği, parti içerisinde önemli bir bunalımı da beraberinde getirmiştir. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit 12 Mart Muhtırasını ve sonrasında oluşturulan Erim Hükümetini kendisine, özellikle de CHP'nin yeni sloganı “ortanın soluna”⁸ karşı yapıldığını ileri sürmüş, muhtıranın Yunanistan'daki cuntanın daha ince bir şekli olduğunu söyleyerek İnönü ile karşı saflarda yer almıştır. Ecevit, seçimle işbaşına gelmiş bir hükümetin askeri bir zorlama ile uzaklaştırılmasından ve askerın güdümü altındaki bir hükümete destek verilmesinden ra-

⁷ Bedii Faik, bir devlet adamı için kostümlerin en güzelini, demokratik rejim savunuculuğunu seçtiğini belirtmiş, Demirel'in AP grubundaki vakur konuşması gibi keşke Cumhurbaşkanı Sunay'da tarihin koynuna böyle pırlıtlı bir belge atabilseydi ifadesini kullanmıştır. (Dünya, 1971:.1)

⁸ “...ortanın solu hareketi, 1930'ların halkçılık anlayışından oldukça farklı bir halkçılık ideolojisine sahipti. Sınıfların varlığını kabul etmekte, ama sınıf mücadelesine karşı çıkmaktaydı. Sosyal adalet, sosyal güvence ve özgürlük taraftaraydı; serbest teşebbüsü de temel özgürlüklerden biri olarak görmekteydi. Sosyal demokrasiden, oturmuş bir demokrasinin öncülerini hazırlayacak sosyal reformlar anlamında söz ediliyordu.” (Ayata, 1995: 82)

hatsız olmuştur. İnönü ise ülkenin içinde bulunduğu şartların bu desteği zorunlu kıldığını savunmuştur (Ayata, 1995:83). Ecevit'e göre; eğer CHP muhtıraya karşı ilkesel bir karşı duruş sergileyebilirse, halk nezdinde konumunu güçlendirecek, 1960 müdahalesinden kalma, CHP'nin ordu ile iktidar ilişkisi konusundaki önyargıları da kırabilecekti (Altıntaş, 2003:9).

21 Mart'taki CHP grubunda hükümete katılıp katılmama konusu görüşülmüştür. İnönü; Erim hükümetine katılmak ve desteklemek gerektiğini savunmuş, Ecevit ise böyle bir karar alınrsa istifa edeceğini duyurmuştur. Ecevit, bir gün önce yapılan MYK toplantısında hükümete katılmama, güven oylamasında CHP'li parlamenterleri serbest bırakma kararı alınmışken, İnönü hükümete destek için gruptan bağlayıcı karar alınmasını istemiştir. Bu gelişmeler sonunda Genel Başkan İsmet İnönü ile Genel Sekreter Bülent Ecevit arasında ipler tamamen kopmuş ve Ecevit genel sekreterlik görevinden istifa etmiştir⁹. Altıntaş bu sonucu şu şekilde yorumlamaktadır:

“Bu durum CHP'nin tarihinde Silahlı Kuvvetler ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası niteliği taşıyordu. Ecevit' in görevden ayrılışı yeni bir yaklaşımın simgesiydi. “devletçi-seçkinci” yaklaşım, CHP içinde, yerini “halkçılığa” bırakıyordu. Bu nedenle ordunun siyasete karışması halk egemenliğine karşı bir saygısızlık olarak yorumlanmıştı. Ecevit ve arkadaşları “devletçi-seçkinci” yaklaşımı yadsıdıkları için, ordunun tepeden inmece davranışı ile işbirliği içine giremezlerdi” (Altıntaş, 2003:13).

Ana Muhalefet dışında yer alan diğer partilerde ise muhtıradan ziyade AP muhatap alınarak tepkiler geliştirilmiştir. Muhtırayla aynı gün basına demeç veren TİP Başkanı Behice Boran hükümete ağır eleştirilerde bulunup, askerle ilgili herhangi bir yorum yapmazken, Cumhurbaşkanı Sunay'ın muhtırayı destekler mahiyetteki beyanatını sert şekilde eleştirmiştir (Çavdar, 2008:194-195). TİP o dönem sol siyasette cuntacılığa karşı duran bir hareket olduğunu savunmasına rağmen, muhtıraya karşı tavrını, ilginç bir şekilde muhtırayı onaylayanlarla aynı çerçevede ortaya koymuştur.

AP'den kopan milliyetçi-muhafazakâr kesimin kurduğu ve Demokrat Parti'nin asıl mirasçısı olma iddiasındaki Demokratik Parti, parlamentoda üçüncü büyük güç durumundaydı. Bu parti kurulduğu andan itibaren ideolojik anlamda olmasa bile, politik olarak AP ile uzlaşmaz bir tutum sergilemiştir. Muhtıra sonrası Demi-

⁹ Ecevit daha sonra kendisi ile yapılan bir söyleşide istifa kararı ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır “Bu ortanın solu hareketine bir darbedir, engelleme getirecektir kaygısını duymuştum. Nihat Erim'in Başbakanlığa getirilmek istenmesi, CHP'den de Bakan istenmesi ve İsmet İnönü'nün de buna razı olması beni çok kaygılandırdı. Onun için kesin tavrı almamız gerekir dedim ve istifa etmeye karar verdim.” (Birand vd, 2008:268-269).

rel'in uğradığı başarısızlık, Demokrat Parti mirasçısı olma konumunu güçlendireceği için, AP ve Demirel'in iktidardan uzaklaşmasından memnun kalanların başında bu partinin geldiği iddia edilmiştir (Arcayürek, 1985:68). Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyle'nin görüşü, "önemli olanın hükümetin çekilmesi değil, parlamentonun görevine devam etmesi" olduğu şeklindedir (Bulut'tan aktaran Köse, 2010:141)

Birlik Partisi'nden muhtıraya ilişkin ilk açıklama 16 Mart 1970'de gelmiştir. Açıklamada; Muhtıra, anayasanın ruhuna ve Türk ordusunun niteliğine uygun haklı bir hareket olarak kabul edilmiştir. Muhtırayla yeni bir döneme girildiği belirtilerek; Atatürkçü atılımların ve anayasadaki temel reformların gerçekleştirilmesi için 12 Mart tarihi bir fırsat olarak görülmüştür. Hareketin yozlaştırılmamasının herkesin görevi olduğu vurgulanmış, politik oyunlara ve siyasal çıkarlara alet olmadan, atılan adımdan geri dönmeden, tereddütlere düşülmeden, Atatürkçü ve toplumcu anlayışa sahip kişilerle siyasetin yeniden yapılandırılması talep edilmiştir. Ayrıca milli bakiye sistemine dayalı bir seçimin hemen yapılması isteği de vurgulanmıştır. (Milliyet, 1971:2).

1968 Öğrenci Olaylarından sonra yükselen sola ve komünizme karşı önemli bir güç olma noktasında bulunan Milliyetçi Hareket Partisi, ilk günlerde gelişmelerin arka planını tam anlamıyla anlamaya çalışmıştır. Genel Başkan Alparslan Türkeş, ordu içerisindeki sol cuntanın faaliyetlerini takip etmekle birlikte, Genelkurmay Başkanı Tağmaç ve 1.Ordu Komutanı Faik Türün gibi sağ görüşlü bazı komutanların böyle bir harekete izin vermeyeceklerine güvenmiştir. Ancak muhtıra imzalayıcıları arasında Gürler ile Batur'un bulunması Türkeş'te endişe yaratmıştır (Öznur, 1999:245). Muhtıranın mahiyetinin ilerleyen günlerde belli olmasıyla; asker, üniversite ve aydın ittifakıyla güçlenen sola karşı, sağın güç kazanması da kaçınılmaz olmuştur.

Bu dönemdeki kimi siyasilerin muhtıraya bakışını gösteren en iyi örnek Kahramanmaraş Bağımsız Milletvekili İbrahim Öztürk'ün; siyasi partilerin ve parlamentonun nasıl bir tutum ve davranış içine girmesi gerektiği konusunda bilgi edinmek maksadıyla genel görüşme açılmasına dair verdiği önergedir. Öztürk bu önergede:

"Adı geçen muhtıra, demokratik parlamenter sistemin kaderini tayinde hepimize son ve kesin bir imkân tanımaktadır. Biz, bu meclise doğrudan doğruya halkoylarıyla gelmiş ve zaman zaman uyarılarda bulunmuş gerçek bir bağımsız üye sıfatıyla, tüm siyasal partileri, meclisi teşkil eden grupları Atatürkçü parlamenter rejimin devamı amacıyla birleşmeye ve bunun çarelerini tespit etmeye çağırıyoruz. Anayasa ve hukuk devleti felsefesine bağlı, Atatürkçülüğü tek çıkar yol ve amaç bilen T.S.K., demokratik rejimin yaşamasını sağlamak amacıyla,

dünyanın hiçbir ordusunda mevcut olmayan bir hasletle ve çok asil bir hareketle parlamentoyu ikaz etmiş ve bir fırsat vermiştir” (TBMM Tutanak Dergisi, 1971:301-302)

2.2. 12 Mart Muhtırasına Basının Tepkisi

Muhtıra karşısında en dikkat çekici tepkiler, aydınlar, gazeteciler, sendikalar ve sivil toplum örgütlerinden gelenler olmuştur. Çeşitli kurumların yanı sıra birçok radikal aydın, muhtırayı Türk Ordusunun devrimci ve ilerici geleneğinin yeni bir örneği olarak görmüştür (Şaylan, 1978:413). Başlangıçta sol aydınlar, gazeteler ve sendikalar¹⁰ muhtırayı sol bir akım olarak zannedip desteklemiş, ancak *“balyos” harekâtıyla ne kadar yanıldıklarını anlamışlardır* (Çavdar, 2008:206). Sağ aydın ve gazeteler ise başlangıçta muhtıranın mahiyetini anlamaya çalışarak net yorumlardan kaçınmışlar, daha sonraki uygulamalarla muhtırayı destekler bir tutum sergilemişlerdir.

Milliyet Gazetesi başyazarı Abdi İpekçi, “Muhtıra ve Gerçekler” başlıklı yazısında muhtırayı Parlamenter rejimin, demokratik hukuk düzeninin kurallarına aykırı bulmanın mümkün olduğunu, ancak olaya salt hukuk açısından bakmayınca başka sonuçlara varılabileceğini belirtmiştir. Verilen muhtıranın aslında parlamenter rejime ve demokratik düzene son vermeyi değil tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğünün düşünülebileceğini ifade etmiştir. İpekçiye göre komutanlar darbe yanlısı olsalardı bunu gerçekleştirelerdi (İpekçi, 1971:1). 15 Mart günü İpekçi şunları yazmıştır:

“Silahlı Kuvvetler Kumandanlarının verdikleri muhtıra, genellikle zamanında yapılmış bir uyarı sayılmakta ve olumlu karşılanmaktadır. Özellikle anarşik ortamdan bezmiş gözükken vatandaşlar bu teşebbüsle kuvvetli bir hükümetin kurulması ve olayların önünün alınması ümidini beslemektedir.”

Milliyet yine aynı gün bilirkşi olarak Prof. Bülent Nuri Esen ile Prof. Bahri Savcı'nın muhtıranın ve hükümetin istifasının hukuka uygun olduğu görüşüne yer vermiştir (Milliyet, 1971:1).

13 Mart 1971 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, parlamentonun görevini yerine getiremediği ve ekonomik durumun anarşiye yol açtığı, bu durumun da Silahlı Kuvvetler mensupları arasında huzursuzluğa neden olduğu ve subayların ko-

¹⁰ DİSK'in 12 Mart 1971 tarihli Yürütme Kurulu bildirisinde, memnuniyet şöyle ifade edilmiştir : “...Parlamentodan çıkarılan Anayasaya aykırı kanunlar ve Hükümetin ısrarla yürüttüğü Anayasa dışı uygulamalar, sosyal patlamalara yol açan tutum ve davranışlar memleketi bir kardeş kavgasının esiğine getirmiştir. İste böyle bir ortamda, memleketin beceriksiz ellerde emekçi halkımızın da perişanlığını artıracak bir yuvarlanmayı gören ve Türk milletinin bağrından oluşan Silahlı Kuvvetlerin bu vahim durum karşısında aldığı kararlar işçi sınıfımızın devrimci kesiminde büyük bir ferahlık yaratmıştır.” (Ulukan, 2003:60).

muta konseyini oluşturan komutanlara yönetime el konulması konusunda bas-
kı yaptıklarını duyurmuştur. Nadir Nadi, 13 Mart tarihli başyazısında muhtırayı
“Devrimci Ordunun Sesi” olarak tanımlamıştır. Nadi ayrıca mevcut parlamen-
todan bir çözüm çıkmayacağını ve parlamentonun kendi kendisini feshetmesi
gerektiğini savunarak: “ TBMM’nin kendini feshetmesi, 1961’den bu yana göze
aldığı en olumlu, en haysiyetli bir davranış olacaktır” ibaresini kullanmıştır (Nadi,
1971a:1). Gazete bir başka haberinde Devrimci kuruluşların orduyu destekledi-
ğini belirterek komutanlara gönderilen mesajlara yer vermiştir. Cumhuriyet muhtı-
rayla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Sunay’a atfen “Ordu Görevini Yerine Getirdi”
sözlerini manşetine taşımıştır (Nadi, 1971b:1).

Tercüman Gazetesi muhtıranın mahiyeti ortaya çıkıncaya kadar haberi önce
yorumsuz vermiş, ertesi gün Senato başkanı Tekin Arıburun’un askerleri eleş-
tiren konuşmasını manşete taşımıştır. Ancak aynı gün Ahmet Kabaklı muhtıra-
nın iyi niyetli olduğunu, “demokrasiye bir veda belgesi değil, ülkemizi anarşiden
kurtarıp Demokrasiyi iyi işletmek ve açık rejimi kurtarmak için Devlet ve Politika
adamlarına açılmış bir kapı” olduğunu ifade etmiştir. Yine aynı gün Tarık Buğra
artan anarşi ve şiddet hareketlerinden sonra muhtıranın meşru ve hayırlı olduğu-
nu ifade etmiştir (Tek, 2007:112-114).

Akşam’ın keskin kaleminden Çetin Altan köşesinde kaleme aldığı “Rejim
buymuş... Rejim değil kepezektir bu” başlıklı yazısında, yaşanan politik prob-
lemlere çözüm olarak, orduyu göreve çağırmıştır (Tek, 2007:98). Muhtıra sonrası
tavrını en net ortaya koyan yayın organı Devrim Dergisi olmuştur. Doğan Avcioğ-
lu 12 Mart sonrası “Teşhis ve Tedavi” başlıklı yazısına “Cici demokrasinin artık
sonu geldi. Fakat can çekişmesi hayli zaman alabilir” cümlesiyle başlamıştır.
Ona göre büyük komutanlar, muhtıralarında, *mevcut duruma bütün devrimci-
lerin katılacağı doğru bir teşhis koymuşlardı* (Avcioğlu, 1971:1). Devrim’in önde
gelen bir diğer yazarı Uğur Mumcu 12 Mart Muhtırasını; politik iflasın faturası
olarak değerlendirdiği yazısında politikacılara şöyle seslenmiştir:

“... Bugüne kadar cici demokrasinin kara sevdalıları ne savunmuşlarsa bu-
günden sonra da aynı ilkeleri savunsunlar. Desinler ki, biz silahların gölgesinde
yasayamayız. Desinler ki tepeden inme devrimcilere karşıyız. Erkeklerse Or-
du’nun bildirisine karşı çıksınlar. Evet, Halk Partilerin, hepsinin bir daha geri dön-
memek üzere Türk siyasal hayatından atılmalarını bekliyoruz. Atatürkçü meclis,
bugünkü partilerin bulunmadığı meclistir. Açıkça söylüyoruz: Ordu’yu böyle bir
bildiri yayınlamaya zorlayan siyasal koşulları, bugünkü siyasal partiler yaratmış-
lardır. Bu düzenin sorumluları mutlaka yargılanmalıdır. Atatürk düşmanları, din
sömürücüleri, kafalarında seçim sandığı taşıyan namussuz politikacılar, iktidarın
nız son bulmak üzeredir.” (Mumcu, 1971:5)

Bu süreçte muhtıraya açıkça cephe alan yazarlar da vardır. Dünya Gazetesi başyazarı Bedii Faik, darbe karşıtı tavrını açıkça ortaya koymuş, askerin yönetime el koymasını *“pire için yorgan yakmak”* şeklinde değerlendirmiştir:

“Son komutanlar bildirisi işte bu öfkeli yorgan yakıcılığın en dehşetli örneğidir! Ve hiç fütursuz söyleyelim, binlerce, on binlerce sol azgının, İtalya’da İtalyan ordusuna, Hindistan’da Hindistan ordusuna yaptıramadıklarını, bir avuç solcu piç Türkiye’de dört komutana yaptırmağa muvaffak olmuşlardır. Hazin olan budur. Yirmi beş yıllık demokrasi tecrübesi taşıyan bir millete ağır gelecek olan elbette bu!” Faik bir başka yazısında da muhtıra veren generalleri hedef alan eleştirileri “ulumak” şeklinde yorumlayan General Madanoğlu’nu terbiyesizlik ile suçlamıştır. Son Havadis’ten Orhan Seyfi Orhon ve Tekin Erer, darbecilere ve onları destekleyen sol unsurlara karşı sert ifadeler kullanmış, bu arada orduya karşı beslenen muhabbete vurgu yapmıştır (Tek, 2007:117-124).

2.3. 12 Mart Muhtırasına Sendikaların Tepkisi

Muhtıra sonrası kimi sendika ve sivil toplum örgütleri desteklerini açıkça ortaya koymuşlardır. Türkiye Öğretmenler Sendikası, Devrimci Avukatlar Birliği, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Teknik Personel Sendikası, Üniversite Asistanları Sendikası, Mimarlar Odası, Türk Hukuk Kurumu, Elektrik Mühendisleri Odası, İnşaat Mühendisleri Odası, ODTÜ Mezunları Cemiyeti, Dev-Genç, Maden Mühendisleri Odası, Türkiye Orman Mühendisleri Sendikası gibi çeşitli, sendika, oda ve dernekler bir bildiri yayınlamaya muhtıraya destek vermişlerdir (Cumhuriyet, 1971:3). Ayrıca Türk-İş ve Disk de muhtırayı desteklediklerini birer bildiri ile açıklamışlardır. 14 Mart 1971 tarihinde yayınlanan Türk - İş Başkanlar Kurulu açıklamasında, ““TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının muhtırasının birinci maddesinde yer alan hususların gerçeğin tam ifadesi olduğunda görüş birliği halinde bulunmaktadır...” belirtilmiştir. DİSK de, 12 Mart’ta Türk-İş’den daha erken davranarak muhtıranın radyoda yayınlanmasının hemen ardından açık bir destek vermiştir. “DİSK, Atatürk devrimlerinin ve Anayasa ilkelerinin korunmasında, uygulanmasında ve geliştirilmesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yanında olduğunu belirtmekten kıvanç duyar” (Koç, 2003:53; Özsever, 1997:6).

Dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur 12 Mart muhtırasının farklı kesimlerce nasıl algılandığını anılarında şöyle anlatmıştır:

“Muhtıra değişik kesimlerde olumlu-olumsuz çeşitli tepkiler yarattı. İstifa eden Başbakan’dan sonra CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de muhtıranın karşısında cephe aldı. Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanı General Fuat Doğu’nun kendisi ile görüşmesinden sonra fikir değiştirdi. Sol kesim ümitli, fakat ihtiyatlı bir yaklaşım

İNDEYDİ. Bir bölüm ilerici ise muhtırayı yetersiz bulmuştu. Silahlı Kuvvetler’de genel bir memnuniyet ve bekleyiş havası vardı” (Batur, 1985:302).

Sonuç

Türkiye’nin son yüz elli yıllık tarihinde aydın kimliği ve misyonu çok tartışılır hale gelmiştir. Bu tartışma, özellikle Tanzimat sonrası devletin siyasi, sosyal, kültürel ve hukuki dönüşüm çabalarıyla giderek artmıştır. Osmanlı Devleti’nin batılılaşma hedefinin, toplumsal ve kültürel normları da içine alacak şekilde genişlemesi, ancak bu dönüşümün ana felsefesi üzerinde ortak bir fikirde buluşulamaması, belki de aydın üzerine yapılan tartışmaları yoğunlaştıran temel faktör olmuştur. Kimi aydın için dönüşüm, maddi unsurları kapsamalı ancak manevi unsurlara müdahale etmemelidir. Kimilerine göre ise medeniyet maddi ve manevi unsurlarla bir bütündür. Dolayısıyla bu dönüşümün başarılı olması için bütüncül bir değişim zorunludur. Cumhuriyet ile birlikte bu bütüncül dönüşümün hayata geçirilmesi ve değişime pozitivist bir bakış açısının hâkim olması, aydın ile halk arasındaki mesafeyi daha da açmıştır. Pozitivizm, teoloji ve metafizik içermeyen, sadece fiziksel veya maddi dünyanın gerçeklerine dayanan bir bakış açısıdır. Dolayısıyla değişimin bu bakış açısıyla, gelenekçi yapıyı tasfiyeye yönelik kimi uygulamaları ve bu uygulamaların en önemli destekçisi ve koruyucusu konumundaki aydın-bürokrat-seçkinci zümrelerin tutum ve uygulamaları, sosyolojik boyutuyla merkez-çevre yapısını şekillendirmiştir.

Demokrat Parti İktidarına kadar, toplumdaki bu merkez-çevre şekillenmesinde merkezde yer alan aydın, bürokrat ve siyasetçi grup, devletin ve rejimin mutlak sahibi, dönüşümün temel figürleri olmuştur. 14 Mayıs 1950 seçimleri ile yaşanan iktidar değişimi, sivil siyasetin çok ötesinde devlet mekanizması ve devletin sosyal sınıflarla olan ilişkisini de temelde değiştirmiştir. Tek Parti İktidarı döneminde devlet ve rejimle bütünleşmiş bu yapıların, DP İktidarının uygulamalarından memnun kalmaları pek de mümkün olamamıştır. Ekonomik ve kültürel alanda taşradaki kitleye daha yakın politikalar üreten DP ile bu unsurların ilişkileri giderek gerginleşmiştir. DP’nin kimi uygulamalarını cumhuriyetin temel kazanımlarından geri dönüş olarak gören bu unsurlar, üç seçimde de DP’nin çoğunluğu yakalaması sonrasında, demokratik teamüllerle iktidar değişikliğinin olamayacağına inanmaya başlamış ve askerlerle ittifaka girmişlerdir. Bu yapıların bu noktaya gelmesinde; DP’nin, hırçın muhalefete karşı sert iktidar anlayışına bürünmesi, özgürlükleri kısıtlaması ve patronaj siyasetine yönelmesi önemli etkenler olmuştur. Dolayısıyla 1960 bahar aylarında iktidar ve muhalif unsurlar arasında yaşanan gerilimin zirveye ulaşması sonrası yaşanan 27 Mayıs Darbesi, bu muhalif unsurlar tarafından; baskıcı uygulamalara son verip, demokratik dü-

zeni, insan haklarını, anayasal düzeni korumayı hedefleyen, hukuk devleti ihlallerini sonlandıran bir ihtilal olarak telakki edilmiştir. Bu değerlendirmeler; DP'nin demokrasiyle bağdaşmayan uygulamaları karşısında, askeri darbe gibi demokrasiyle bağdaşmayan bir eyleme destek verenlerin, çelişkili bir şekilde demokrat olarak değerlendirmelerinin önünü açmıştır.

Darbe sonrası 1961 Anayasası hayata geçirilerek, yeni bir devlet teşkilatlanması ve buna bağlı yeni kurumlar ihdas edilmiş, bu yeni yapının en önemli güvenlik ayağını, egemenliği salt seçilmiş siyasilere bırakmayıp çeşitli kurumlara dağıtan bir devlet örgütlenmesi oluşturmuştur. Bu yeni yapının en önemli özelliği vesayetçi bir devlet örgütlenmesini doğurmasıdır. Özerk mahiyette konuşlandırılan bu yeni kurumlar (TRT, Üniversiteler, DPT vb.) iktidara ortak olmuşlardır. Yeni ihdas edilen bu kurumlar kaçınılmaz olarak aydın ve siyasetçiler arasında yaşanan gerilimi beslemeye başlamıştır. 1965 seçimleri sonrasında DP'nin mirasçısı iddiasıyla ortaya çıkan Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi ve darbe sonrasında ortaya çıkan yeni devlet kurumlarıyla yaşadığı çekişme devlet kurumları arasındaki ahengi daha da bozmuştur.

1961 Anayasası'nın özgürlükçü anlayışıyla kendini ifade edebilme ve siyaset yarışına girebilme hakkı kazanan sol unsurlar, gelenekçi unsurlara daha yakın duran, ekonomik olarak kapitalist anlayışı daha etkin kılmaya çalışan AP iktidarı ile mücadele etmeye başlamıştır. Ancak bu mücadelenin yöntemi konusunda kendi içerisinde bölünen bu unsurların bir kısmı parlamenter sosyalizmi savunurken, diğer bir kesim ihtilalci sosyalizmi ön plana çıkarmıştır. Ancak ihtilalci sosyalizmi savunan unsurların güç birliği yapabileceği örgütlü bir işçi sınıfı olmadığı gibi, köylü sınıfta bu bilinçten oldukça uzaktır. Bu gerçekler; kaçınılmaz olarak ihtilalci sosyalizmi savunan unsurlar için, orduyu temel dönüştürücü güç olarak görmeleriyle sonuçlanmıştır. Türkiye'deki gelişmeleri ilkesellikten ziyade faydacı bir bakış açısıyla değerlendiren bu kesimler, Türkiye demokrasisinin evrensel kriterlere sahip olmaması dolayısıyla, belli bir dönüşümü gerçekleştirene kadar demokrasiden feragat etmenin kaçınılmazlığını savunmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayarak, cumhuriyet döneminde de basın, toplumun seçkinleri denilebilecek bir kesim tarafından kurulmuş ve yönetilmiştir. İlk gazetelerin ortaya çıktığı dönemden itibaren yazarlar, batı değerlerini topluma kabul ettirmeye yönelik bir misyonu kabul etmiş ve uygulamışlardır. Cumhuriyet döneminde ise bu görev doğrudan devlet tarafından tevdi edilmiş, inkılapların tabana anlatılması ve kabullendirilmesinde en önemli araç haline getirilmiştir. Rejimin söylemleriyle uyumlu gazeteciler taltif edilirken, muhalif söylemlere girenler, çeşitli şekillerde hizaya sokulmuştur. Dolayısıyla DP dönemine kadar devletle bu tür göbekten bağlı bir basın hayatı olmuştur. Bu

dönemden itibaren basın bir kısmında, DP uygulamalarının cumhuriyet kazanımlarına karşı bir geri devrim olarak görülmesi, bunun yanında devlet çarkının dışına itilmeleri ve devletin dağıttığı basın ilam paylarının azalmasına bağlı olarak yoğun muhalefet süreci başlamıştır. DP İktidarının bu muhalefete sertlikle karşılık vermesi, gazetecilere yönelik gözaltı ve hapis cezaları, gazete kapatmalar ve nihayetinde “Tahkikat Komisyonu” ile basının mutlak kontrol altına alınması, basın mensuplarının bir kısmında darbe sonrasında aşırı bir sevinç ve darbe desteğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle CHP yanlısı seküler kesimlerde yaşanan bu sevinç belli oranda kabul edilebilir olsa da, DP İktidarı döneminde, hükümete yakın gazete ve yazarların keskin dönüşü ve darbe şakşakçılığına bürünmesi, karşı cenahta dahi tepki uyandırmıştır. Benzer şekilde 12 Mart Muhtırası öncesinde askerlerin sivil siyasete müdahale ihtimaline karşı ilkesel ve demokratik tavır takınan kimi yazarların, muhtıra sonrasında gelişmelerin salt demokratik teamüllerle değerlendirilemeyeceği ve devletin bekası, toplum huzuru gibi gerekçelerle muhtırayı aklamaya çalışmaları da ayrı bir gelişki olmuştur.

Darbeler giden süreç ve sonrasında kimi siyasilerin tavırları ise daha da ilgi çekicidir. Özellikle muhalefetteki siyasilerin, darbeyi demokrasiye karşı bir hareketten ziyade, iktidarlara karşı bir müdahale olarak değerlendirip, darbeyi destekleyici tavır takınmaları, sonraki benzer gelişmelerin önünü açmıştır. 12 Mart Muhtırası sonrasında hem meclis hem de senatodan beklenen tepkinin yükselmemesi hayal kırıklığı yaratmıştır. Tepki bir yana bildiriye alkışlayan milletvekillerinin bulunması, olaylara dönemsel ve kısa çıkarlar çerçevesinde bakışın en temel göstergesi olmuştur.

27 Mayıs Darbesi ve 12 Mart Muhtırası sonrası ortaya konulan veya konulamayan tepkiler göz önüne alındığında; aydınlar, gazeteciler ve siyasiler içerisinde önemli bir kafa karışıklığının yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu kafa karışıklığının belki de en önemli sebebi olaylara yaklaşımda sergilenen tez canlılık, ideolojik ve ilkesiz yaklaşım tarzıdır. Benzer olaylar karşısında çok farklı tepkiler, irdeleyici bakış açısından ziyade ideolojik yaklaşım ve empati duygusunun gelişmemiş olması, günümüze kadar kısır döngü şeklinde benzer olayların tekrarlanmasının belki de en önemli sebepleri olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKYAZ, D. (2002). Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ALDIKAÇTI, O. (1982). Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ALTAN, Ç. (1971). "Rejim Buymuş", Akşam, 13 Mart.
- ALTINTAŞ, H. (2003). "Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler Ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri", Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (5): 1-31.
- ANAR, E. (2003). İnsan Hakları Tarihi, Chiviyazıları Yayınevi, İkinci Basım, İstanbul.
- ARCAYÜREK, C. (1985). Çankaya'ya Giden Yol, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AVCIOĞLU, D. (1971), "Teşhis ve Tedavi", Devrim, 16 Mart.
- AYATA, A.G.(1995). "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 50(3): 79-88.
- BİRAND, M.A. DÜNDAR, C ve ÇAPLI, B.(2008). 12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi, (9.Baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- BULUT, S.(2007). Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri, Berikan Yayınevi, Ankara.
- CUMHURİYET SENATOSU TUTANAK DERGİSİ, (1971). 64(10): (371-376)
- CUMHURİYET, (1971). 14 Mart
- CUMHURİYET, (1971). 16 Mart.
- ÇAKIR, H. (2017) " Demokrat Parti İktidarı ve Basın", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(3): 257-270
- ÇAVDAR, T.(2008). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze, (4. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- DEMİR, Ş. (2012). " İktidar-Basın İlişkilerinin Türkiye'de Görünümü (1918-1960)", The Journal of Academic Social Science Studies, 5(6): 119-137.
- DOĞAN, İ. (2007). Çok Partili Dönem ve Türkiye'de Sivil Toplum, (1945-2000), Kamu Hukuku Arşivi (KHUKA), 10(2):83-97.
- DURSUN, D. (2000). Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul
- DURSUN, D. (2002). 27 Mayıs Darbesi Hatıralar / Gözlemler / Düşünceler, Şehir Yayınları, İstanbul.
- DÜNYA, (1971). 15 Mart.
- ECEVİT, B. (1960). "DP'nin Durumu", Ulus, 30 Mayıs.
- ERDOĞAN, M. (1993). Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ESEN, B.N. (1971).Türk Anayasa Hukuku, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- FAİK, B. (1960)."Katliam Tertibi", Dünya, 1 Haziran.
- FAİK, B. (1971), " Pire İçin Yorgan Yakmak", Dünya, 13 Mart.
- GÖLCÜ, A. (2015). Türkiye'de Demokrasi Kültürü ve Medya -Köşe Yazılarında Demokrasi Söyle-

- mi- Sebat Ofset Matbaacılık, Konya.
- GÖZLER, K. (2000) Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa.
- HÜRRİYET, (1971). 13 Mart.
- İPEKÇİ, A. (1971). “Muhtıra ve Gerçekler”, Milliyet, 13 Mart.
- KAYALI, K.(2005). Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs–12 Mart, (3.Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul
- KOCAŞ, S.(1978). 12 Mart Anıları, Cem-May Dağıtım, İstanbul.
- KOÇ. Y. (2003). Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- KOLOĞLU, O. (2006). Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, Pozitif Yayıncılık, İstanbul.
- KÖSE, S. (2010). Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- MARAŞLI, E. (2017). “**Muhtıralar Ve Darbeler Karşısında Aydınlar Ve Basın**” <http://erolmarasli.blogcu.com/muhtıralar-ve-darbeler-karsisinda-aydinlar-ve-basin/6980114>, (21.09.2017).
- MİLLİYET, (1971). 15 Mart.
- MİLLİYET, (1971). 17 Mart.
- MUMCU, U. (1971), “İflas”, Devrim, 16 Mart.
- NADİ, N. (1960). “Dönüm Noktası”, Cumhuriyet, 28 Mayıs.
- NADİ, N. (1971), “Devrimci Ordunun Sesi”, Cumhuriyet, , 13 Mart.
- ÖZDEMİR, H. (1995). Siyasal Tarih (1950–1960), Çağdaş Türkiye 1908–1980 Türkiye Tarihi:4, (Derleyen: Sina Akşin), (4. Basım), Cem Yayınevi, İstanbul.
- ÖZNUR, H. (1999). Ülkücü Hareket CKMP'den MHP'ye, C.1, Alternatif Yayınları, Ankara.
- ÖZKİRAZ, A ve ARSLANEL, M.A. (2015). “Türkiye’de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 10(1): 1-25.
- ÖZSEVER, A. (1997) “Sendikalar İkmale Kaldı”, Milliyet, 10 Mart.
- SAKALLIOĞLU, Ü.C.(1993). AP-Ordu İlişkileri–Bir İkilemin Anatomisi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAVGI, G. (2006). Türkiye’de Askeri Darbeler Ve Basının Tavrı (1946–1997), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul.
- ŞAYLAN, G. (1978). Ordu ve Siyaset Kanun-u Esası'nın 100.Yılı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını, Ankara.
- TANÖR, B. (1999). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980), (4.Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TBMM Tutanak Dergisi, (1971). B:70, O:1, XII.
- TBMM Tutanak Dergisi, (1971). B:73, O:2, C:12,
- TEK, H.(2007). Darbeler ve Türk basını, Elips Kitap, Ankara.
- TERCÜMAN, (1971). 13 Mart.
- ULUKAN, U. (2003). Türk Sendika Tarihinden Bir Örnek: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu-

nu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

VAROĞLU, H. (1960). "Hayır, O Değil, Bu!", Cumhuriyet, 30 Mayıs.

YALMAN, A. E.(1960). "Askeri Şerefimiz ve Milli İtibarımız" Vatan, 28 Mayıs.

YALMAN,A.E.(1992).GördüklerimGeçirdiklerim I, Pera Yayıncılık, İstanbul.

YANARDAĞ, M. (2017). 27 Mayıs devrim mi darbe mi?,, [http://haber .sol.org.tr/yazarlar/merdan-yanardag/27-mayis-devrim-mi-darbe-mi-28888](http://haber.sol.org.tr/yazarlar/merdan-yanardag/27-mayis-devrim-mi-darbe-mi-28888). (22.09.2017)

YANKI, (1971). Sayı:13, 24-30 Mayıs.

YAVUZ, E. (2015). Erzincan'da İdari ve Siyasi Hayat (1923-1960), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

YENİÇERİ, Ö. (2008). Dünden Bugüne Türkiye'de Modernite ve Aydın Sorunu, 21. Yüzyıl, Ocak/Şubat/Mart.

YILDIZ, N. (2010). Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5543.pdf>, (21.09.2017)

TÜRKİYE’DE ASKERİ DARBELERE ve ASKERİ VESAYET DÜZENİNE MÜSAİT ZEMİN OLUŞTURAN “ÇIKIŞ GARANTİLERİ”NE YÖNELİK İYİLEŞMELER

Yrd. Doç. Dr. Adnan KÜÇÜK

Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ÖZET

Günümüz demokrasileri genellikle temsili demokrasilerdir. Bazı ülkelerde saf temsili demokrasi, bazı ülkelerde ise halkın yönetime doğrudan katılmasını mümkün kılan usullerden bazılarının benimsenmiş olması sebebiyle yarı doğrudan demokrasi söz konusudur. Bu ülkelerde yarı doğrudan demokrasi kurumlarının işletilmesi istisnai bir durumdur, temsili özellikler bu ülkelerde de baskındır. Her iki demokrasi türünde de seçilmiş-atanmış ilişkisi ve yönetimde bunlardan hangisinin daha etkin olması gerektiği hususu önem arz etmektedir.

Demokrasilerde “seçilmişlerin üstünlüğü” ilkesi mevcuttur. Pekişmiş demokrasilerde bu ilkeye büyük ölçüde riayet edilir. Bu ilke, başta askeri bürokrasi olmak üzere atanmışların seçilmişlerin iradesine tabi olmalarını lüzumlu kılar. Demokrasisi pekişmemiş, nispeten demokratik kurumları ve ilkeleri değişen ölçülerde zayıf olan ülkelerde, dönem dönem doğrudan ya da dolaylı olarak bürokratik müdahaleler olabilmektedir.

Türkiye’de de Osmanlı’dan bu yana askeri bürokrasinin, bir vesayet kurumu olarak, bazen askeri müdahalelerde buldukları, bazen dolaylı yollardan demokratik siyasi iktidarı yönlendirdikleri, etki altına aldıkları görülmüştür. Özellikle her bir askeri müdahale sonrasında, askeri bürokrasi, anayasal ve kanuni düzenlemeler yoluyla, “çıkış garantileri” şeklinde de ifade edilen, iktidardan belli pay garantileri alabilmektedir (Özbudun, 2003: 97-98). Silahlı kuvvetler lehine sağlanan bu çıkış garantileri genellikle demokrasiye geçişi sağlayan ilk serbest seçimlerden hemen önce yapılan yeni Anayasaya dâhil edilmekte (Özbudun, 2003: 98; Erdoğan, 1993: 330) ve akabinde bu düzeni tahkim etmeye yönelik kanuni düzenlemeler yapılmaktadır.

Bu tebliğde, önce demokratik bir sistemde asker siyaset ilişkilerine ve Türkiye’de anayasal ve kanuni zeminde askeri bürokrasiye sağlanan çıkış garantilerine temas edildikten sonra, Anayasa değişikliği ve kanuni düzenlemelerle çıkış garantilerini azaltmaya yönelik yapılan iyileştirmeler üzerinde durulacaktır.

Demokrasilerde Asker Siyaset İlişkisi

Demokrasi ile alakalı birbirinden farklı çok sayıda tanımlama yapılmıştır. Her bir tanımlamada, demokrasinin farklı unsur ve özelliklerine vurgu yapıldığı görülmür. Demokrasi ile alakalı en özlü tanımlamayı Lincoln'ün yaptığı görülmür. Lincoln'e göre, demokrasi, "halkın halk için halk tarafından yönetimi"dir. Ben burada diğer tanımlamalara yer vermeksizin, daha tatmin edici olduğunu düşündüğüm Barry Holden'in tanımlaması üzerinde duracağım.

Holden'e göre, bir demokrasiyi, halkın zayıf veya güdük durumda olduğu diktatörlükten farklı kılan, halkın hukuki ve fiili olarak kararları alma yetkisi ve ameliyesidir. Halk belirleyici temel siyasi kararları alma noktasından hem hukuken yetkili olmalı, hem de doğrudan ya da temsilcileri vasıtasıyla bu kararları gerçekten alıyor olmalıdır (Holden, 2007: 6-7). Burada halkın hukuken yetkilenmesi olmasızın sadece fiili olarak bu kararları alıyor olması, cari sistemin demokrasi olarak nitelenmesi için kâfi değildir. Buna göre, halkın temel belirleyici kararları alma yetkisi, kaynağını, Anayasadan veya başka bir normlar sisteminden almaktadır (Holden, 2007: 7; Erdoğan, 2011: 105).

Holden'in demokrasi tanımlamasındaki ikinci önemli noktayı, "kamu politikasına ilişkin önemli konularla alakalı temel belirleyici kararlar" ifadesi teşkil etmektedir. Burada sözü edilen "temel belirleyici kararlar" ibaresi tamamen belirginlikten uzak değildir. Buradaki temel vurgu, olayların gidişatını fiilen belirleyen ve tali nitelikteki karar ve fiillerin neşet ettiği asli kararlara yapılmaktadır. Genel siyasetle alakalı temel belirleyici kararlar asli siyasi kararlar olup, bu kararları alan organ, en üst siyasi iktidarı elinde bulundurur (Holden, 2007: 8; Erdoğan, 2011: 105).

Bu tanımlama ve belirleme esas alındığında, halkın mukadderatı ile alakalı "kamu politikasına ilişkin önemli konularla alakalı temel belirleyici kararlar"ın kimler tarafından alınacağı hususu ehemmiyet arz etmektedir. Temsili demokrasilerde kendileri veya üyeleri seçimle belirlenen kişi ya da kurumlar ile bunların yanında atama yoluyla belirlenen kişi ya da kurumlar mevcuttur. Askerlerin de içinde yer aldığı ikinci kesime kamu bürokrasisi de denilmektedir. Seçilmişler demokratik temsili meşruiyete sahip oldukları halde, atanmışlar için böyle bir meşruiyet söz konusu değildir. Kamu bürokrasisi esasen teknik uygulayıcılar olarak bilinir.

Her ne kadar halkı temsil eden kişi ve kurumlar olmaksızın demokrasilerin varlığından söz edilemez ise de, pratikte bürokrasi kesimi olmaksızın da demokratik sistemin başarılı bir performans sergilemesi pek mümkün değildir. Dolayısıyla günümüz modern dünyasında akılcı bir şekilde teşkilatlanmış etkin bir bürokratik yapı mevcut olmaksızın demokrasi de dâhil olmak üzere hiçbir siyasi

sistem istikrarlı bir şekilde işleyemez. Bu vesileyle demokratik bir sistemde de, uzmanlık esasına dayanan ve görevlerini siyasi kararlara borçlu olan atanmış kamu görevlilerinden teşekkül eden rasyonel bir bürokrasiye ihtiyaç vardır. Ancak, atanmış kişiler olan bürokrasi kesiminin hiçbir siyasi yetkileri mevcut değildir; bunların temel vazifesi, sadece demokratik süreçlere uygun bir şekilde seçilen kişiler ya da kurumlar tarafından alınan siyasi kararları onlara karşı sorumlu olarak tatbik etmek, bu bağlamda teknik idari hizmetleri yürütmek ve gerektiği zamanlarda onları teknik yönden bilgilendirmektir (Erdoğan, 2011: 137).

Burada, genel manada içerisinde askeri bürokrasinin de yer aldığı atanmışlarla-seçilmişler arasındaki ilişkiler öne çıkmaktadır. Demokrasiler, her iki kesim birlikte mevcut olmadıkça varlığını sürdüremez. Fakat bir demokraside siyasi kararların alınmasında ve tatbik edilmesinde seçilmişlerin belirleyici ve etkin olması icap eder. Fakat atanmış bürokratların belirleyici konumda olduğu bazı ülkelerde, bürokrasi, demokratik sistemle çelişme pahasına, hem siyasi sistem içerisinde aşırı derecede bir bağımsızlık ve otonomi kazanabilmekte, hem de bürokrasinin üst kademeleri, idari olduğu kadar belli başlı siyasi işlerle de iştiğal edebilmektedirler (Demirci, 2008: 142). Schmitter ve Karl'a göre, halk tarafından seçilmiş organlar, anayasal yetkilerini seçilmemiş organların (fiilî olsa bile) ezici muhalefetine tabi olmadan kullanabilmelidirler. Eğer ordu mensupları, yerleşik memurlar ya da devletin yöneticileri, seçilmiş memurların hür bir şekilde hareket edebilme kapasitelerini sınırılıyorlar yahut da halkın temsilcileri tarafından alınan kararları veto edebiliyorlarsa, o ülkede demokrasi tehlikeye girer (SCHMITTER ve KARL, 1993: 9). Beetham, demokrasinin göstergelerinden birisi olarak, ister asker ister sivil olsun seçimle belirlenmeyen kamu görevlilerinin, seçimle belirlenen siyasetçilerin kontrolüne tabi olmasını ve bu tabi olmanın kapsamını göstermektedir (BEETHAM, 2006: 254-256). Dahl'ın, modern siyasi demokrasinin (onun ifadesiyle polyarchy/poliarşi) varlığı için zorunlu gördüğü asgari usulî şartlardan birisi de, yönetim tarafından izlenecek politika ile ilgili kararlar üzerindeki kontrolün, anayasal olarak, seçimle belirlenmiş görevlilere bırakılmış olmasıdır (Dahl, 1996: 281, 296). Weiner'e göre, demokrasinin varlığı için şart olan dört özellikten birisi şudur: "Seçilen hükümetler yönetimin gerçek sahibidirler ve seçilmemiş elitlerin hukukları değillerdir" (Nakleden: BERGER, 1993: 31). Bu vesileyle seçilmişlerin karar alma hakkına sahip olmaları demokrasinin özünü teşkil etmektedir (Demirci, 2008: 157).

Diğer yandan demokrasi, atanmış kişilerin seçilmiş kişi ve kurumlar tarafından denetlenebilmelerini ve gerekli hallerde görevden alınabilmelerini de gerekli kılar. Bu itibarla, bürokrasi kesiminin yaygın bir şekilde imtiyaz ve muafiyetlere sahip olmaları, seçilmişlerin üstünlüğü ilkesi ile bağdaşmaz (ERDOĞAN, 2011: 137).

Şayet bir ülkede başta kanunlar olmak üzere kamu politikası ile alakalı temel kararlar, demokratik temsili meşruiyete sahip olmayan teknik uygulayıcılar tarafından alınıyorsa, siyasi kararların alınmasında hukuken ve/veya fiilen bu kesim etkili oluyorsa; kamu bürokrasisi, kanuni ya da fiili olarak siyasi süreci yönetiyor, denetliyor ya da siyasi sürecin demokratik olarak işlenmesini engelleyerek sistemi tıkayabiliyorsa; seçilmiş kişi ya da kurumlar, almış oldukları kararlar sebebiyle atanmış kişiler tarafından sanki bir nevi hesaba çekiliyor, azarlanıyor, bu kararları aldıklarına pişman ediliyorsa, bazı kararlar, atanmışların muhalefeti sebebiyle alınamıyor, hatta alınması gündeme bile gelemiyor ya da en azından böyle bir izlenim ortaya çıkıyorsa, o ülkede her ne kadar birden çok parti siyasi faaliyetlere katılıyor ve serbest seçimler düzenli aralıklarla yapılıyor, hükümetler oluşan çoğunluklara bağlı olarak değişiyor olsa da, demokrasinin varlığından söz edilemez. Bu ülkede, olsa olsa demokrasi değil, zahiri olarak demokrasi görünümümlü bir bürokratik tahakküm var demektir (KÜÇÜK, 12 Mayıs 2009).

Bazı Ülkelerde Askeri Bürokrasi Lehine Sağlanan Çıkış Garantileri

Demokrasinin, bütün kurum ve ilkeleri ile bütünlük içerisinde pekişmediği, bazı demokratik kurum ve ilkelerin sadece görünürde mevcut olduğu ya da başta seçim olmak üzere bazı demokratik kurumların, cari otoriter sistemin demokrasi imiş gibi gösterilmesi için kamuflej işlevi gördüğü, ama yine de kendisine demokrasi denilen, bazılarında demokrasiden askeri yönetime git-gellerin yaşandığı, askerlerin dâhili siyasete müdahale noktasından kendilerini yetkili, hatta bazılarında yükümlü gördüğü bazı devletler vardır. Bu devletlerde var olduğu söylenen demokrasi, “seçim demokrasisi” (electoral democracy) (Erdoğan, 2011: 246; PLATTNER, 1998: 171) /“seçimsel demokrasiler” (electoral democracies) (Özbudun, 2007: 24-26), ya da devletin, belli bir ideoloji (resmi ideoloji) ile bütünleştirilerek kendisine bu ideolojinin korunması misyonunun yüklendiği, bazen bu iş yapılırken Cumhuriyetin kazanımlarının ya da bizzat Cumhuriyetin korunması bahanesi ile bu misyonun hayata geçirilmesi konusunda dâhili güvenliğin sağlanması için silahlı kuvvetlerden alabildiğine yararlandırıldığı, bazen de bu amaca yönelik olarak bizzat silahlı kuvvetlerin inisiyatif aldığı militan (mücadeleci, savaşçı) demokrasidir (Küçük, 2005: 120-123; Küçük, Güz 2003: 41-77; Erdoğan, Bahar 2001: 59-66; Hakyemez, 2000). Özellikle çoğunluğun iradesinin Cumhuriyetin kazanımları ile çeliştiği söylenen ülkelerde, Cumhuriyetin iç düşmanlara karşı korunması için, kendisine pek güven duyulmayan sivil iradenin kontrolünde olan polis teşkilatından ziyade, ilericilik ve modernleşme konusunda taşıyıcı ve rehber güç olarak görülen silahlı kuvvetlere güvenilir; koruma ve kollama yükü askerlere finanse edilir; ya da bizzat askerler bu işi kendiliklerin-

den üstlenirler. Bu tür militan demokrasilerde, Anayasa ve kanunlarda asıl görevi ne şekilde belirlenirse belirlensin, ordu, resmi ideolojiyi koruma ve kollama ödevi yükümlülüğü bilinciyle, o ülkenin dış düşmanlara karşı korunması yanında, vesayetçi anlayışla, bir vesayet kurumu şeklinde hareket ederek ülkenin iç güvenliğinin sağlanması konusunda da, bazen polis teşkilatı ile birlikte, bazen de onlara rağmen ya da onları da kendi inisiyatifine alarak birinci derecede rol sahibi olabilmektedir. Bu ülkelerde ordu, resmi ideolojiyi koruma ve kollama adına, siyasi iktidarı, onun toplumsal tabanını veya iktidarda olmayan çeşitli siyasi ve/veya toplumsal kesimleri, bu resmi gerçekliği koruma adına uyarabilmekte, tehdit edebilmekte, bunları iç düşman olarak ilan ederek savaş açabilmekte, muhtıralar verebilmekte, darbeler yapabilmektedir (Küçük, 2012: 198-199).

Demokratik bir devlette, genellikle devleti harici tehlike ve saldırılara karşı savunma görevi silahlı kuvvetlere, iç güvenliğinin sağlanması görevinin ise emniyet birimlerine (polis teşkilatı) bırakılması gerektiği halde, askeri vesayet baskın olduğu bazı ülkelerde, silahlı kuvvetler, hem dış savunmanın sağlayıcısı, hem de rejimin koruyucusu işlevlerini birlikte üstlenmekte, bunu tahakkuk ettirebilmek için de çeşitli anayasal ve kurumsal “çıkış garantisi”leri elde etmenin yollarını bulmaktadır. Burada demokratik siyasi iktidara karşı alternatif bir iktidar geliştirilmiş olmaktadır. Demokratik siyasi iktidara güvenmeyen, demokrasiye karşı vesayetçi rejimin taşıyıcı unsuru olarak hareket eden askeri bürokrasi, “çıkış garantisi”leri vasıtasıyla, bazen doğrudan, bazen de dolaylı yollarla siyasi sisteme müdahale etmekten imtina etmemektedir.

Askerlerin, demokratik ilkelerle çelişme pahasına siyasete müdahale etmeleri çeşitli şekillerde olabilmektedir. Bazen askerler doğrudan yönetime el koymakta, bazen çeşitli anayasal ve kanuni kurumlar yoluyla yönetim üzerinde perde gerisinden etkili olmakta, bazen de bu etkileme ve yönlendirme fiili bir uygulama şeklinde ortaya çıkmaktadır. Askerin *çıkış garantileri* vasıtasıyla siyasete müdahale türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Riyaset ve Denetimli Demokrasiler. Silahlı kuvvetler, bazı durumlarda darbe ya da müdahale sonrasında iktidarı sivillere devretseler bile, geri planda sivilleri yönlendirerek dilediği işlemleri yaptırmaya devam ederler; her ne kadar zahiren sivil bir güç var imiş gibi görünse de, gerçek güç askerlerdedir. Burada demokrasi görüntüsü vermekle birlikte, gerçekte askerlerin çeşitli kurumsal mekanizmalar yoluyla hukuki ve/veya fiili denetimi altında işleyen bir rejim söz konusudur (Erdoğan, 1993: 331). Bazı ülkelerde askeri bürokrasi, sivil yönetime geçiş sürecinde demokrasiye geçmenin şartlarını bizzat kendileri tayin edebilmektedirler. Askerler, bu süreç neticesinde ulaşılan demokratik siyasi düzende “çıkış garantileri” şeklinde de ifade edilen, iktidardan belli pay garantileri alabilmektedirler

(Özbudun, 2003: 97-98). Silahlı kuvvetler lehine sağlanan bu “çıkış garantisi”leri genellikle demokrasiye geçişi sağlayan ilk serbest seçimlerden hemen önce yapılan yeni Anayasaya ve bazı kanuni düzenlemelere dâhil edilirler (Özbudun, 2003: 98; Erdoğan, 1993: 330). Burada sözü edilen çıkış garantilerini beş başlık altında toplamak mümkündür.

(1) *Vesayet yetkileri*. Bu kapsamda ordu, serbest seçimler yoluyla kurulan hükümetlerin izleyecekleri politikalar üzerinde etkili olmalarını sağlayan garantiler elde eder; bu garantilerle askerlere bazı vesayet yetkileri verilir (Yazıcı, 1997: 26). Silahlı kuvvetler, bu tür yetkilerle, hükümet ve O’nun siyasi kararları üzerinde geniş bir denetim imkânı elde eder (Özbudun, 2003: 97-98; Yazıcı, 1997: 32, 36-37). Amaç, ordunun seçilmiş hükümetlerin izleyecekleri politikalar üzerinde etkisini sürdürmesini temin etmektir. Anayasal açıdan bakıldığında bu neticeye ulaşmanın muhtelif yolları vardır (Özbudun, 2003: 98; Yazıcı, 1997: 27).

(2) *Mahfuz Alanlar*, hükümet ve seçilmiş makamlara ait olması gereken önemli bazı yetkilerin seçilmemiş makamlara verilmesi (Özbudun, 2003: 101-102; Yazıcı, 1997: 32), ordu için, belli bazı politika alanlarında büyük bir özerkliğin sağlanması anlamına gelmektedir. Ordu, kendi belirlediği kurallara göre kendi amaçlarını ve bu konuda takip edilecek ana hatları kendisi ortaya koyar. Ordu, devlet içerisindeki güçlü konumu sayesinde sadece harici yönlendirme ve denetime karşı koymakla yetinmez, aynı zamanda askeri olmayan alanlarda da etki alanlarını genişletir (Özbudun, 2003: 102).

(3) *Seçim Sürecinin Yönlendirilmesi*. Bazen iktidardan çekilmekte olan askerlerin, demokrasiye geçişin sağlandığı ilk seçimlerde, gerek devlet başkanlığı, gerekse parlamento seçimlerini, demokratik seçim ilkeleri ile çelişme pahasına müdahale ederek yönlendirirler (Özbudun, 2003: 103-104).

(4) *Askeri Rejim Döneminde Yapılan İşlemlerin İptali Yasağı*. Askeri yönetimler döneminde çıkarılan kamusal işlemlerin değiştirilmesinin ve iptalinin yasaklanması ya da zorlaştırılması (HUNTINGTON, 2007: 255).

(5) *Af ve muafiyet yasakları*. Askeri rejim liderleri ile bunların emri altında çalışan subaylar ve diğer görevliler tarafından işlenen suçları affeden, bunlar hakkında yargı yoluna müracaat edilmesini men eden kanunların yürürlüğe konulması (Özbudun, 2003: 106-107; Yazıcı, 1997: 26).

Askerler, çıkış garantileri ile yönetime doğrudan müdahale etmek yerine, perde arkasından etkileme ve yönlendirme suretiyle kamusal kararların yönünün belirlenmesinde etkili olmaktadır. Ordu, pasif gibi görünen konumuna rağmen, kendi görev anlayışı ve siyasi ilgisine bağlı olarak, amaçlarını gerçekleştirmek ve çıkarlarını koruyabilmek için, siyasi iktidarların siyasi, ekonomik, kültürel karar ve uygulamalarını veto edebilmektedir (KARATEPE, 1999: 26).

Kısa Süreli Askeri Yönetimler. Bazen, beğçiliğini yaptığı çıkar ve kurumların tehlikede olduğunu gördüğü zaman, siyasi iktidarı ele geçiren askerler, genellikle belli bir (2-4 yıl) süre yönetimde kaldıktan sonra, lüzumlu gördükleri düzenlemeleri yapıp siyasi önlemleri almasını takiben, yapılan seçimlerle iktidarı tekrardan sivillere devrederler (Hale, 1996: 260).

Hükmedici rejimler. Bu tür rejimlerde yönetime doğrudan el koyan askerler, çok daha uzunca bir süre iktidarda kalmayı tercih ediyorlar. Bu tür rejimde ordu, siyasi rejimin yapısını ve işleyişini sadece kendi istedikleri gibi düzenlemek için değil, siyasi iktidara tümüyle hâkim olmak için siyasi hayata müdahale ederler (Karatepe, 1999: 27-28).

Rejimi Gözetten Ordu Modeli. Bu modelde ordu doğrudan yönetime el koymak yerine, zaman zaman hükümetlerin düşmesinde ya da kurulmasında önemli rol oynayabilmektedir (Küçük, 2012: 206).

Doğrudan ya da bazı “çıkış garanti”leri işlevi gören vesayetçi kurumlar vasıtasıyla etkileme ve yönlendirme yoluyla dolaylı olarak gerçekleştirilen askeri müdahalelerin olduğu ülkelerde genellikle demokratik sivil otorite ve siyaset kurumu değişen ölçülerde zayıftır; siyasi partiler, yasama ve yürütme organları askerlere karşı son derece cılızdır. Sivil otoriteler, alınacak temel kararlarda hep askerlere bakarlar; onlardan olumsuz ses çıkması ve çıkma ihtimalinin belirmesi hallerinde, onlara rağmen kararlar alamazlar. Bu siyasi atmosfer, askerlerin cari sistem içerisinde fiilen hâkim konumda olmalarını sağlar (Küçük, 2012: 206).

Türkiye’de Askeri Bürokrasi Lehine Benimsenen Bazı Çıkış Garantileri

(1) Milli Güvenlik Kurulu: Askerlerin Anayasa ile elde ettikleri çıkış garantilerden birisi de Milli Güvenlik Kuruludur (MGK). MGK, bu ad altında ilk kez 1961 Anayasasında kabul edildi ve bazı değişikliklerle 1982 Anayasasında da benimsendi ise de, benzer işlevleri gören ilk kurum 1924 Anayasası zamanında kuruldu. 24.04.1933 Tarih ve 14443 Sayılı İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi ile “Yüksek Müdafaa Meclisi” kuruldu¹. Bu Meclis, Başbakan başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna, Genelkurmay Başkanının katılımıyla oluşuyordu. Milli seferberlik bakımından bakanlıklara verilecek görevleri tespit edip, gerekli esasları kararlaştıran bu Meclis, yılın belirli zamanlarında ve gerekli görüldüğünde toplanıyordu (ÖZDEMİR, 1993: 106-107).

Yüksek Müdafaa Meclisi yerine, 03.06.1949 Tarih ve 5399 Sayılı Kanunla “Milli Savunma Yüksek Kurulu” kuruldu. Bu Kurul, kuruluş kanununa göre,

¹ Yüksek Müdafaa Meclisi’nin kurulmasını öngören İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi Resmi Gazete’de yayımlanmamıştır dolayısıyla bu Meclis gizli bir kararnameyle kurulmuş olmaktadır. (Askeri Vesayetten Demokrasiye).

Başbakanın önerisi üzerine, Bakanlar Kurulunca seçilecek bakanlar, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı ile savaş zamanlarında Harp Kuvvetleri Genel Komutanının katılımıyla oluşuyordu. Kurul'un başlıca görevleri, iç ve dış düşmanlar karşısında kendini müdafaa edebilmesi amacıyla hükümetçe takip edilecek milli savunma politikalarının esaslarını belirlemek ve barış zamanında topyekün milli seferberlik planını hazırlayarak uygulamaya sokmaktır (ÖZDEMİR, 1993: 107-111).

Gerek Yüksek Müdafaa Meclisinin, gerekse Milli Savunma Yüksek Kurulunun, milli savunma ve seferberlik hizmetlerinin koordinasyonunda asker ve sivil otoriteyi bir araya getirerek, sivil otorite karşısında askeri bürokrasinin en üst düzeyde (Genelkurmay Başkanı) temsil edilmesi neticesinde, askeri bürokrasinin siyasi sistem üzerindeki vesayetini sağlamak ve sürdürmek bakımından önemli bir adımı teşkil ettiği söylenebilir.

1961 Anayasası zamanında, "Milli Savunma Yüksek Kurulu"nun yerine ikâme edilmek üzere MGK benimsendi. Anayasanın 111. maddesine göre MGK, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur. 111. maddeye göre, MGK'na, askeri kanattan Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Temsilcileri katılır. Kurula sivil kanattan Başbakan, Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcıları, Milli Savunma, Dışişleri, İçişleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanları katılır. Kurul'a Cumhurbaşkanı, O'nun yokluğunda Başbakan başkanlık eder. Kurulda sivil üyelerin asker üyelerden fazla olduğu görülmektedir. Kurul, Bakanlar Kuruluna sadece görüş bildirir (Yazıcı, 1997: 83-84).

1961 Anayasasının ilk metninde MGK'na askeri kesimden sadece Genelkurmay Başkanı ile kuvvet temsilcilerinin katılması öngörülmüş iken, 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile kuvvet komutanlarının katılması hükmü benimsendi. Kuvvet komutanlarının katılımı temsilcilere göre çok daha üst düzey bir katılımdır. Bu şekilde üst düzeyde katılarak, askerlerin Kurul kararlarının alınmasında ağırlığı artmış olmaktadır.

MGK bazı değişikliklerle 1982 Anayasasınca da kabul edildi. Anayasanın 118. maddesinin ilk metnine göre, MGK; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur. Bu hüküm ile asker ve sivil üyeler arasında eşitlik sağlanmış oldu. 118. maddeye göre, "MGK; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusunda görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin

korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir”.

Öbudun’un ifade ettiği üzere, milli güvenlik anlayışındaki bu geniş tanım, “Türkiye’de gözlenen, askerin profesyonellik kavramında meydana gelen önemli değişikliği kanıtlar. Öyle ki, geleneksel dış güvenlik profesyonelliği, iç güvenlik profesyonelliği ya da siyasallaşmış bir iç güvenlik profesyonelliğiyle birleştirilmiştir. Buna göre, ‘ordu, kendini meşru bir şekilde sadece dış ve iç tehditlere karşı savunmayla ilgili görmez, ayrıca ülkenin milli hedeflerine ulaşabilme kabiliyetinin aktif bir şekilde geliştirilmesiyle de ilgili görür” (Özbudun, 2003: 100).

MGK’nun fiili işleyişine bakıldığı zaman, iç ve dış güvenliğin sağlanması yanında, eğitim, din vb. konular da dâhil olmak üzere hemen her konu güvenlikle ilişkilendirilmekte, bu alanlarda halkın mukadderatı ile alakalı kararlar burada görüşülüp karara bağlanmakta, bu yolla siyasi iktidarın yönlendirildiği görülmektedir. Kısaca bu Kurul, teknik boyutun ötesine geçerek sivil iradenin alanına giren siyasetin de belirleyicisi haline gelmiş olmaktadır (Küçük, 04.08.2011).

Burada demokratik zeminde sorun teşkil eden birinci husus, askerlerin, milli güvenlik politikalarının tayin ve tespitinde görüşlerine başvuru ve bunlardan faydalanılan bir kurum olarak değil de, özellikle güvenlik hassasiyetlerinin önüne çıktığı durumlarda çok daha belirgin olmak üzere, siyasi iradeye dayatmalarda bulunan kurum haline gelmesidir. Bir diğer husus da, iç güvenliğin sağlanması bağlamında, eğitimden daha başka alanlara varıncaya kadar, gerçekte demokratik memleketlerde güvenlikle ilişkili olmayan hususların da, güvenlikle ilişkilendirilerek bu Kurul’da karara bağlanmasıdır. Burada şayet sivil irade inisiyatif sahibi olarak karar veren konumunda değil de, dayatılan kararları kabul eden konumunda kalıyorsa, orada seçilmişlerin üstünlüğünden söz edilemez. 1982 Anayasasında yetkilerinin kapsayıcılığı ve askerlerin Kurul içerisindeki etkinliği ile bağlantılı olarak, askerlerin siyasi sistemin nihai koruyucusu ve hakemi olmasının devamı amacıyla tasarlandığı söylenebilir (Özbudun, 2003: 58). Bu hükümlerle, Kurulun yeni yapısı ile kararların hükümet üzerindeki bağlayıcılık rolü pekiştirilmiş, bu yolla askerin sistem üzerindeki vesayeti biraz daha etkili hale getirilmiştir (Yazıcı, 1997: 184-188).

(2) Yüksek Askeri Şura (YAŞ). YAŞ, ilk kez 1961 Anayasası zamanında çıkarılan bir kanunla kuruldu, 1982 Anayasası zamanında da devam ettirildi. Bu kurul oluşturulmazdan önce, 1924 Anayasası zamanında 26.02.1925 Tarih ve 638 Sayılı Kanunla askerlerin, askeri politikaların belirlenmesi konusunda etkili olduğu ve bugünkü YAŞ’ın bir nevi nüvesini teşkil eden “Âli Askeri Şura” kuruldu. Her ne kadar bu Şura’nın, salt bir danışma organı olduğu ifade edilse de (Hale, 1996: 78-79), Şurayı kuran kanun, 1924 Anayasası döneminde Ordunun, devlet için-

deki bağımsız, güçlü ve karar alıcı konumunu pekiştiren bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanunla, Âli Şura'ya, savunma alanındaki siyasi, idari, mali ve askeri tüm unsurları görüşme ve ilke kararına bağlama yetkisi verilerek, son derece geniş bir görev alanı bırakılmakta, bu konuda askeri otorite ön plana çıkarılmaktadır (BAYRAMOĞLU, Ağustos-Eylül 2002: 34). Âli Şura'nın, 16 olan üyesinden Cumhurbaşkanı yanında iki üye sivil (Milli Müdafaa ve Bahriye Vekilleri), diğer 13 üye ise askerlerden oluşuyordu (BAYRAMOĞLU, Ağustos-Eylül 2002: 34-35).

1961 Anayasası zamanında 17.07.1972 Tarih ve 1612 Sayılı Kanunla YAŞ oluşturuldu. 1612 sayılı Kanun'un 3. maddesinde YAŞ'nın görevleri düzenlenmiştir. Buna göre YAŞ'nın görevleri şunlardır: (1) Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan askeri stratejik ana fikrin (Konseptin) tespiti ve gerektiğinde yeniden gözden geçirilmesi hususlarında görüş bildirmek; (2) Silahlı Kuvvetlerin ana program ve hedefleri ile ilgili konularda görüş bildirmek; (3) Silahlı Kuvvetlerle ilgili olup önemli görülen kanun, tüzük ve yönetmelik taslaklarını inceleyip görüş bildirmek; (4) Başbakan, Genelkurmay Başkanı veya Milli Savunma Bakanının lüzumlu gördükleri hallerde Silahlı Kuvvetlerle ilgili diğer konular hakkında görüş bildirmek; (5) Diğer kanunlarla verilen görevleri yapmak. YAŞ'nın kararları istişari niteliktedir. YAŞ'ya diğer kanunlarla verilen görevlerin büyük bir kısmı 926 Sayılı TSK'leri Personel Kanununda yer almaktadır. Bu Kanunun ilgili maddelerinde yapılan atflar sonucunda YAŞ; TSK bünyesinde terfi, tayin, atama ve meslekten çıkarmalar konusunda idari ve hukuki düzenlemeler yapmaktadır (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 13 Temmuz 2011: 14).

YAŞ, 1982 Anayasası zamanında da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 1612 Sayılı Kanunun 2. maddesine göre, YAŞ üyeleri; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile Silahlı Kuvvetler kadrolarında bulunan orgeneral ve oramirallerdir. YAŞ'nın üye sayısı, yılına göre değişmektedir. YAŞ, ilgili yıldaki orgeneral ve oramiral sayısına bağlı olarak 14-15 asker (Orgeneral ve Oramiral) ve 2 sivil (Başbakan ve Milli Savunma Bakanı) olmak üzere toplam 16-17 üyeden oluşmaktadır (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 13 Temmuz 2011: 13).

Buna göre YAŞ'da askeri kesimin mutlak üstünlüğü mevcuttur. 1612 Sayılı Kanunun 5/2. Maddesine göre, YAŞ'da kararlar toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğu ile alınır. Buna göre, sivillerin sadece kendilerinin kullanacakları oy ile oy çoğunluğunu sağlayabilmeleri mümkün değildir.

"Askeri gelenekler" adı altında fiiliyatta işletilen uygulamalar çerçevesinde komuta kademeleri, üyelerin çok büyük ekseriyetini askeri kesimin teşkil ettiği, sivillerin sembolik düzeyde denebilecek kadar az sayıda olduğu YAŞ'da

alınan kararlar çerçevesinde, kooptasyon usulü ile askeri bürokrasisinin kendi iç dinamikleri içerisinde belirlenmekte, terfiler, disiplinsizlik vd. sebeplerle TSK bünyesinden ihraçlar, TSK bünyesinde yerine getirilecek görevler YAŞ'da kararlaştırılmakta ve uygulanmaktadır. Kararlar oy çokluğu ile alındığı için, YAŞ'da demokratik sivil iradenin istekleri ile uyumlu yönde kararların alınması hiç de kolay görülmemektedir. Dolayısıyla bu mekanizma yolu ile sivil irade YAŞ düzeni içerisinde TSK içerisindeki terfilerle diğer işlemler konusunda büyük ölçüde devre dışı bırakılmış olmakta, bu yolla demokratik siyasi irade sekteye uğratılmaktadır.

Bütün bunlara ilave olarak bir de, 1982 Anayasasının ilk metninde, askeri iradenin belirleyiciliğinde alınan YAŞ kararlarının tamamı yargısal denetim kapsamı dışına çıkarılmıştı. 2010 Anayasa değişikliği ile YAŞ Kararlarının yargısal denetim dışına çıkarılan kısmının kapsamı kısmen daraltıldı. Bu değişikliğe göre, "...YAŞ'nın kararları yargı denetimi dışındadır. Ancak, YAŞ'nın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır".

Kısaca ifade etmek gerekirse, demokratik siyasi iradenin belirleyiciliği haricinde kendi içini tanzim ederek şekillendiren, görev dağılımını belirleyen, istedikleri kişileri terfi ettirip istemediklerini terfi ettirmeyen, kendi değerlendirmelerine göre emekliye sevk edilmesini lüzumlu gördüklerini emekliye sevk eden, disiplinsiz davrandıklarına kanaat getirdikleri askerleri ihraç eden, kendi kurdukları kast sistemine harici müdahaleleri kabul etmeyen, bazen vesayetçi bir anlayışla durumdan vazife çıkararak yönetime el koyan, sivil yönetime baskılar uygulayarak bazı kararları almaya zorlayan, kendine özerk alanlar sağlayan bir yapı söz konusudur. YAŞ vasıtasıyla, TSK'nin kendi iç dinamikleri içerisinde, demokratik usullerle seçilmiş kişi ve kurumların etkinliği olmaksızın kurulan kast sisteminde, demokratik iradeye tabi bir yapının tesis edilebilmesi mümkün görünmemektedir. Bunun adı, askeri bürokrasinin demokratik siyasi iktidara karşı bağımsız özerk alanlara sahip olması manasına gelmektedir.

(3) Askeri Mahkemeler. Türkiye'de askeri mahkemeler, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından ve cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana mevcuttur.

1930 yılına kadar uygulanan 1857 yılında çıkarılan Askerî Ceza Kanunname-i Hümayunundan önce askeri yargı ile alakalı muhtelif kereler kanuni düzenlemeler yapılmıştır². 1930 yılında, askeri ceza ve yargılama alanı tekrardan tanzim edilmiştir. 1930 yılında 1631 Sayılı Askeri Muhakeme Usulü Kanunu ve 1632 Sayılı Askeri Ceza Kanunu çıkarılmış ve bu kanunlar 1960 yılına kadar tatbik edilmiştir. Bu kanunlarda hem askeri yargının kapsamı genişletilmiş hem de

² 1826 yılında Asakir-i Mansure-i Muhammediye'yi kuran düzenleme yapılmış, Tanzimattan

bazı şartlarda sivil kişilerin de askeri mahkemelerde yargılanması yolu açılmıştır (ÇAĞLAYAN, 2012: 486).

1924 Anayasasından farklı olarak, bir askeri darbe sonrasında anti-demokratik usullerle hazırlanarak kabule dilen 1961 Anayasasında askeri yargıyı düzenleyen hükümlere de yer verilmiştir. Bu Anayasanın 138. Maddesinde askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri, 141. Maddesinde Askeri Yargıtay düzenlenmiştir. Ayrıca 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Danıştay yanında bir de ilk ve son derece Mahkemesi olarak Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur. Daha sonra, 477 Sayılı Disiplin Mahkemeleri ve 357 Sayılı Askeri Hâkim ve Savcılar Kanunu çıkarılmıştır.

1982 Anayasasında 1961 Anayasasında mevcut olan askeri yargı düzeni kısmı farklılıklarla devam ettirilmiştir. 1982 Anayasasının ilk metnine göre, Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler; asker kişilerin; askerî olan suçları ile bunların asker kişileri aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. Askeri mahkemeler, asker olmayan kişilerin, özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara da bakmakla görevlidirler.

Askeri ceza mahkemelerinin yetki alanını daraltan Anayasa değişikliği 2010 yılında kabul edilmiştir. Bu Anayasa Değişikliğine göre, “Askeri mahkemelerin yetki ve görev alanı; **Asker kişiler** tarafından işlenen **askerî suçlar, asker kişilerin asker kişileri aleyhine işledikleri suçlar** ile **asker kişilerin askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara bakmak şeklinde belirlenmiştir**. 2010 değişikliği ile “sivillerin, savaş hali dışında askeri mahkemelerde yargılanmaları yolu” tamamen kapatılmıştır. Diğer yandan bu değişiklikte bazı suçların askerler tarafından işlense de adliye mahkemeleri tarafından yargılanacağı belirtilmiştir. Buna göre, “**Devletin güvenliğine, Anayasal düzene** ve bu **düzenin işleyişine karşı suçlara** ait davalar her halde **adliye mahkemelerinde görülür**”.

Askeri ceza alanında temyiz mercii olarak Askeri Yargıtay kurulmuştur. Askeri Yargıtay, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar. Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Cumhurbaşkanınca seçilir (AY. md. 156).

sonra Dar-ı Şûra-yı Askeri kurulmuş, 1837 yılında Kanunname-i Asakir-i Mansure-i Muhammediye tesis edilmiş ve ayrıca aynı yılda askeri mahkemeleri de düzenleyen Kanunname-i Ceza-i Askerîye çıkarılmıştır. Çıkarılan bu düzenleme ve kurumlar vasıtasıyla bazı suçlardan dolayı sivillerin de yargılandığı esasen askeri yargının da içinde yer aldığı düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle 1837 yılında çıkarılan Kanunname-i Ceza-i Askerîye 1930 yılına kadar yürürlüğünü sürdürmüştür. (ÇAĞLAYAN, 2012: 484).

1961 Anayasasında 1971 yılında yapılan Anayasa Değişikliği ile ilk ve son derece mahkemesi olarak kurulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM), fazla değişiklik yapılmaksızın 1982 Anayasasında da düzenlenmiştir (AY. md. 157). Anayasaya göre, askeri idari yargı koluna ait yargısal faaliyetler, AYİM tarafından yürütülür. AYİM, askerî olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. AYİM'nde askerî hâkim sınıfından olan üyeler yanında, hâkim sınıfına dâhil olmayan subay üyeler de bulunmaktadır.

1961 ve 1982 Anayasalarında askeri yargı şeklinde ayrı bir yargı kolu oluşturularak askeriye yönelik kalın koruma duvarları örülmüştür. Askeri yargının, hem anayasal, hem de kanuni dayanakları mevcuttur. Askeri yargı bağlamında 1961 Anayasası döneminde kabul edilen vesayetçi düzenin çok daha üst düzeye çıkarılarak sürdürüldüğü 1982 Anayasasında, adli ve idari yargı düzeni yanında bir de askeri yargı düzenine yer verilerek, vesayetçi yapı içerisinde, askeri bürokrasi çok daha özerk, korunaklı ve etkin hale getirilmiştir (ÇAĞLAYAN, 2012: 488).

Askeri mahkemelerde görev yapan hâkimlerin sicillerini düzenleme yetkisi, askeri hiyerarşi içerisinde yer alan üst komutanlara aittir. Bu şartlarda, ast komusunda olan bir hâkimin, emir komutanın ve üstten gelen emirlere itaatin en üst düzeyde olduğu bir yapı içerisinde üst komutanını âdil bir şekilde yargılayabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Muhtemelen sivil yargıda yargılansalar başka türlü kararlar verilebilecek iken, askeri yargıda başka tür kararlar verilebilmektedir. Mevcut şartlar bu yöndeki istifhamların oluşmasına müsaittir. Bu şekilde düzenlenen askeri mahkemelerin âdil yargılama yapamayacağı yönünde ciddi şüpheler ve algılar vardır. Tabii olarak, askeri mahkemelerin bu yapısıyla bağımsız ve tarafsız olmadığı ve olamayacağı konusunda toplumda yaygın bir kanaat vardı (Petek, 30.06.2009). Bu da, söz konusu yargı mercilerinin hukukilik denetimini bir kat daha zayıflatmaktadır.

Askeri bürokrasi lehine sağlanan bu çıkış garantileri sebebiyle, askeri yargı alanında özellikle komuta kademesine yönelik fiili korunaklı alanlar sağlanış olmaktadır.

Askeri hiyerarşi içerisinde emir komutaya tabi olarak görev yapan bazı üye hâkimlerin görev yaptıkları yargı düzeni içerisinde yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığından da söz edilemez. Kanunla değil Genelkurmay Başkanlığının talebine bağlı olarak kurulan, Milli Savunma Bakanlığı tarafından kaldırılabilen, mahkemelerdeki subay hâkim üyeler emir komuta içerisinde üst komusunda olan komutanlarınca atanan, sicili amiri komusunda olan üst komutanlar tarafından düzenlenen, üst komutanlarına hesap veren, önündeki dava üst komutanının

önerisi ile Milli Savunma Bakanlığı tarafından başka mahkemelere aktarılabilen bir askeri mahkeme düzeninde (ÇAĞLAYAN, 2012: 500), hem üst komutanların layık veçhiyle yargılanabilmesi hem de âdil bir yargılamanın yapılabilmesi pek mümkün ve muhtemel görülüyor. Burada, üst komuta kademesine yönelik korunaklı bir düzenin tesis edildiği, bu yolla askeri bürokrasinin yargı düzeni itibarıyla yeterince hesap vermediği özerk bir konuma yükseltildiği söylenebilir.

(4) Sıkıyönetim İlanı ve Sıkıyönetim Mahkemelerinin Kurulması. Sıkıyönetim uygulamaları, askeri bürokrasinin hem yönetimde etkin olabilmesini sağlamakta, hem iç güvenliğin sağlanmasında inisiyatifi ele almakta, hem de çoğu kereler siyasi iktidarlar, sıkıyönetim dönemlerinde askeri bürokrasi vasıtasıyla baskıcı uygulamaları hayata geçirebilmektedir. Sıkıyönetim rejimi, bazen askeri darbeler bazen de demokratik dönem içerisinde gerçekleştirilen iç güvenliğin sağlanması bağlamında bir askeri rejim olduğu için, askeri bürokrasinin çoğu kereler askeri bürokrasinin siyasileşerek siyasi hayat ve yönetim üzerinde etkinlik sağlamasının aracına dönüşebilmektedir.

Sıkıyönetim rejimlerinde, olağan zamanların hukukunun yeterli olmadığı kabul edilir. Bu sebeple, anayasa ve kanunlarla, krizin üstesinden gelinebilmesi için, kamu otoritelerine bazı olağanın ötesinde yetkiler tanınır. Bu dönemlerde, yasama ve kanun gerilerken, yürütme ve yürütme işlemleri öne çıkar. İç güvenliğin sağlanması konusunda askeri otorite sivil otoritenin önüne geçer. Sıkıyönetimin uygulandığı yer ve zamanlarda, devletin ve kamu otoritesinin payı, hak ve hürriyetler aleyhine olacak şekilde genişler; temel hak ve hürriyetlerin kullanım alanları olağan dönemlere nazaran daha fazla sınırlandırılarak daralır, bunlar askıya alınabilir; anayasanın ifadesiyle kullanımları kısmen veya tamamen durdurulabilir (Küçük, 2013: 287). Sıkıyönetim rejiminde, kolluk görev ve yetkileri, sivil yönetimden askeri makamlara geçer. Sıkıyönetim ilan edilen yerlerde, genel güvenlik ve asayişe ilişkin zabıta kuvvetlerine ait görev ve yetkiler sıkıyönetim komutanlığına geçer. Zabıta kuvvetleri, bütün teşkilatıyla sıkıyönetim komutanlığının emrine girer. Sıkıyönetim komutanları, Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak görev yapar (Küçük, 2013: 292-293).

Türkiye’de sıkıyönetim uygulamaları ve sıkıyönetim mahkemeleri Osmanlı Devletinin son zamanlarından bu yana mevcuttur. 1961 ve 1982 Anayasaları zamanında sıkıyönetim olarak ifade edilen olağanüstü yönetim usulü için Osmanlı Devletinin son zamanlarında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında “örfi idare” kelimesi kullanılmakta idi. Bu kurum ilk kez Osmanlı Devletinde I. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır. Kanun-ı Esasisinin 113. maddesine göre, mülkün bir cihetinde ihtilal zuhur edeceğini müeyyed asar ve emarat görüldüğü halde hükümet-i seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idare-i örfiye ilanına hakkı

vardır. İdare-i Örfiye kavanîn ve nizamât-ı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibarettir.

“Örfi idare” kavramı Osmanlı idari düzenine I. Meşrutiyet dönemiyle birlikte girdi. Osmanlı Devleti’nde sıkıyönetim müessesesini tanzim eden ilk hukuki düzenleme 24 Ramazan 1294 (2 Ekim 1877) tarihli İdare-i Örfiye Kararnamesi’dir (Erman, 1967: 254; Şensoy, 1947: 98-99). Bu Kararname 25.05.1940 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır (Şensoy, 1947: 99). Bu Kararnamenin 2. maddesiyle, kararnameye aykırı Kanun-i Esasi ve diğer tüm mevzuat maddelerinin, sıkıyönetim devam ettiği müddetçe, geçici olarak tatil olunacağı belirtilmiştir. 3. maddeyle de, devleti idare yetkisinin askeriyeye geçeceği belirtilmiştir (Bilgen, 1976: 8). Bu Kararnamede, kararnamede belirtilen bazı suçların yargılmasının Divan-ı Harp tarafından yapılması öngörülmüştür.

Yönetim fonksiyonu açısından örfi idare, örfi idarenin ilan edildiği mahalde emniyet ve asayişin korunması için “mülkî (sivil) hükümete ait hak ve yetkilerin askerî organlara devri”nden ibarettir. Bu dönemde, askerî idare, bozulmuş olan emniyet ve asayişini yeniden tesis edebilmek için bazı yetkilerle mücehhez hale getirilmiş olmaktadır (KÖKSAL).

Ülkemizde 14.05.1877’de İstanbul’da ilk örfi idare ilan edildi (KÖKSAL). İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra, gerek İttihat ve Terakki gerekse muhalifleri, örfi idareyi, siyasi hayata müdahale etmenin aracı olarak kullandılar. Bu bağlamda 25.04.1909’da Mahmut Şevket Paşa, kanuni prosedüre riayet etmeksizin İstanbul, Çatalca ve İzmit’te re’sen örfi idare ilan etti (Tunaya, 1988: 315).

Osmanlı’nın son zamanlarından hak ve hürriyetlerin alanının oldukça daraltıldığı örfi idare zamanında, Örfi İdarenin bir an önce düzeni tesis edebilmesi için suçluların vakit geçirilmeden cezalandırılmalarını sağlayacak ve böylece caydırıcı bir unsur olarak yeni yönetime destek olacak şekilde seri olarak çalışan ve askeri yargı vasfı baskın olan Divan-ı Harb-i Örfiler (sıkıyönetim mahkemesi) kuruldu. Divan-ı Harb-i Örfinin kuruluşundaki temel amaç, örfi idarenin ilan edildiği bölgelerde örfi idarenin ilanına sebep olan bir takım suçlarla alakalı davalara bakarak neticelendirmektir (KÖKSAL).

Devam eden tarihlerde Osmanlı Devletinin yıkılışına kadarki sürede örfi idarenin uygulanmadığı süre çok azdır. 31 Mart ayaklanması üzerine, ayaklanmanın bastırılmasını takiben hem örfi idare ilan olunmuş, hem de iki tane sıkıyönetim mahkemesi (Divan-ı Harb-i Örfi) kurulmuştur. Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı Devletinin bazı bölgelerinde örfi idare uygulamaları, 1909–1918 yılları arasında Ahmet Muhtar Paşa Kabinesinin kaldırdığı üç aylık dönem hariç tutulacak olursa, yaklaşık dokuz yıl süreyle İkinci Meşrutiyetin yapısal unsuru olmuştur. Özellikle İkinci Meşrutiyet döneminde, hem İttihat ve Terakki Cemiyeti, gerek

askeri rejim özelliklerine sahip olan örfi idareyi ve gerekse Divan-ı Harb-i Örfileri, (dönemin sıkıyönetim mahkemeleri) baskıcı uygulamalarını sürdürme ve siyasî hayata tamamen hükmetme araçları olarak kullanmış (Tanör, 2006: 152-158; Tunaya, 1989: 252, 268) hem de askeri bürokrasi bu yolla sistem içerisindeki etkinliğini üst düzeye çıkarmıştır. Dolayısıyla, gerek örfi idare ve gerekse Divan-ı Harb-i Örfi, askeri bürokrasi lehine siyasî iktidarlara karşı bir çıkış garantisi sağlamış olmaktadır. Bir diğer ifadeyle bu dönemde, hürriyet rejimi olarak meriyete konulan meşrutiyet yönetimi tamamen örfi idareli veya askerî meşrutiyet rejiminin dönüştürülmüştür (Tunaya, 1988: 315).

Yeni Türkiye Devletinin kurulmasından sonraki dönemde de, özellikle 1925 yılından sonra bazı dönemlerde sıkıyönetim uygulamaları ortaya çıktı. 1924 Anayasasına göre, harb hâlinde veya harbi icab ettirecek bir vaziyet hudusunda veya isyan zuhurunda veyahut Vatan ve Cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fiilî teşebbüsât vukûunu müeyyit kati emarat görüldükte İcrâ Vekilleri Hey'eti müddeti bir ayı tecavüz etmemek üzere umûmî veya mevziî idare-i örfiye ilân edebilir ve keyfiyet hemen Meclisin tasdikine arz olunur. Meclis idare-i örfiye müddetini indelicap tezyit veya tenkis edebilir. Meclis müçtemi değilse derhâl içtimâa dâvet olunur. İdare-i örfiyenin fazla temadisi Meclisin kararına mütevakıftır.

1924 Anayasası döneminde 22.11.1940 Tarih ve 3832 Sayılı "Örfi İdare Kanunu" kabul edildi (Bilgen, 1976: 8) ve bu Kanun, 15.05.1971 tarih ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girinceye kadar yürürlüğünü sürdürdü. 1924 Anayasasında ve 3832 Sayılı Kanunda, sıkıyönetim yönetiminin idari işlem ve eylemlerinin yargısal denetimine ilişkin bir hüküm yer almamıştır. Bu duruma rağmen, Örfi İdare Kanununun gerekçesinde yönetimin kendisine verilen yetkileri kullanırken ölçülü davranması öngörülmüştür. Fiili uygulamada ise hukuka aykırılık karşısında sıkıyönetim idaresinin işlem ve eylemlerinin yargısal denetiminin gerçekleştiği söylenemez (Üskül: 1-4 Mayıs, 1990: 495).

1924 Anayasası döneminde ilan edilen sıkıyönetim uygulamaları şu şekildedir: 24.02.1925 -23.12.1927 yılları arasında: Muş, Genç (Bingöl), Elaziz (Elazığ), Siirt, Diyarbakır, Mardin, Dersim (Tunceli), Urfa, Van, Hakkâri, Malatya, Erzurum illerinde ilan edildi. 01.01.1931-09.03.1931 yılları arasında: Manisa, Menemen, Balıkesir illerinde ilan edildi. 20.11.1940-23.12.1947 yılları arasında: İstanbul, Edirne, Kırklareli, Çanakkale, Tekirdağ, Kocaeli illerinde ilan edildi. 07.09.1955-07.06.1956 yılları arasında: İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde ilan edildi (Sıkıyönetim ve Türkiye'de Sıkıyönetim Uygulamaları).

1924 Anayasası döneminde, sıkıyönetim uygulamalarından hem siyasî hayatın hem de temel hak ve hürriyetlerin büyük ölçüde etkilendiği görülür.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de ciddi anlamda kısıtlayıcı tedbirlerle baş vuruldu. Bu tedbirlerin başında sıkıyönetimin ilan olunması gelmektedir. Önce aralarında basın merkezi olan İstanbul’un da bulunduğu Trakya ve Marmara bölgesinde, sonra da sair bölgelerde, 25.04.1940 Tarih ve 3832 Sayılı kanunla, hükümete memleketin emniyetinin sağlanması amacıyla dilediği her türlü tedbiri alma yetkisi veren Örfi İdare ilan olundu ve bu uygulamalar, 22.12.1947 yılına kadar sürdürüldü (Çavdar, 1995: 388). Bu kapsamında gerçekleştirilen uygulamalardan en fazla basın etkilendi. Türkiye’de hükümetlerin çoğu kereleler siyasî amaçlarla gerçekleştirmiş oldukları bu uygulamalar basın için büyük handikaplar oluşturmuştur (Karpat, 1996: 130). Bu dönemde birçok gazete ve dergi sıkıyönetim komutanlıkları ve hükümetler tarafından kapatılmıştır³. 1946 seçimleri ile alakalı, iktidarın yayın organı konumunda olan Gazeteler dilediği gibi yayın yapabilirlerken, Cumhurbaşkanı’nın yönlendirmesi ile İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’nın aldığı kararlarla büyük oranda hükümete muhalif eğilimde olan Gazetelerin seçimlerle alakalı, seçim yolsuzlukları hakkında yazılar neşretmeleri men edilmiş, bu kapsamda bazı gazeteler kapatılmıştır (Goloğlu, 1982: 69, 91).

Hatta sıkıyönetim uygulamalarından bazı siyasi partilerle sendikalar da etkilenmiştir. Sendikalar Kanunu TBMM’nde görüşülürken, sıkıyönetim komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe, bir bildiriyle, iki sosyalist parti ile birlikte İstanbul İşçi

³ Savaş yıllarında Cumhuriyet Gazetesi 3 kez hükümetçe, 2 kez de sıkıyönetimce toplam 5 ay 9 gün süreyle kapatılmıştır. Tan Gazetesi 4 kez hükümetçe, 3 kez de sıkıyönetimce toplam 2 ay 13 gün süreyle (12.08.1944’ten itibaren sürekli) kapatılmıştır. Vatan Gazetesi, 5 kez hükümetçe, 4 kez de sıkıyönetimce toplam 7.5 ay 9 gün süreyle (30.09.1944’ten itibaren sürekli) kapatılmıştır. Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 4 kez hükümetçe, 4 kez de sıkıyönetimce toplam 3 süreyle (30.09.1944’ten itibaren sürekli) kapatılmıştır. Vakit Gazetesi, 1 kez hükümetçe, 1 kez de sıkıyönetimce toplam 12 gün süreyle kapatılmıştır. Yeni Sabah Gazetesi, 1 kez hükümetçe, 2 kez de sıkıyönetimce toplam 6 gün süreyle kapatılmıştır. Akbaba Gazetesi, 1 kez hükümetçe, 2 kez de sıkıyönetimce toplam 47 gün süreyle kapatılmıştır. Son Posta Gazetesi, 4 kez hükümetçe toplam 11 gün süreyle kapatılmıştır. Haber Gazetesi, 2 kez de sıkıyönetimce toplam 10 gün süreyle kapatılmıştır. (ÇAVDAR, 1995: 389).

Adnan Menderes’in Demokrat Parti’nin İzmir’in Bornova örgütünde yaptığı konuşma akabinde Menderes hakkında soruşturma açılmış, bu konuşmayı neşreden İstanbul’daki Tasvir ve Demokrasi Gazeteleri sıkıyönetim komutanlığına süresiz kapatılmış, basım evleri mühürlenmiş, İzmir’deki Yeni Asır ve Demokrat İzmir Gazeteleri ile Ankara’daki Kuvvet Gazetesi hakkında soruşturma yapılmış ve sorumlu görülenler tutuklanmıştır. (ERER, 1966: 426; GOLOĞLU, 1982: 165; TOKER, 1970: 248-249; AHMAD ve AHMAD, 1976: 32).

Keza DP genel başkanı Celal Bayar’ın 1946 seçimlerinde sergilenen yolsuzlukları eleştiren beyanatını yayımlayan Yeni Sabah ve Gerçek Gazeteleri de İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına kapatılmış ve seçim sonuçlarının basında eleştirilmesi men edilmiştir. (ALBAYRAK, 2004: 91).

Sendikaları Birliği'ni, ayrıca birkaç sendikayı, işçi kulübünü kapattığını bildirmiş-tir (Çavdar, 1995: 395-397).

Bu vesileyle 1924 Anayasası döneminde tek parti dönemi boyunca, genel manada sıkıyönetim uygulamalarının ve sıkıyönetim Mahkemelerinin hükümetin siyasi ve toplumsal hayata hâkim olmasında aracı işlevi gördüğü söylenebilir (Hale, 1996: 76).

Benzer uygulamalara, tek parti iktidarı zamanındaki katılık ve yaygınlıkta ol-masa da, Demokrat Parti iktidarı zamanında ilan edilen sıkıyönetim esnasında da rastlanmıştır.

1961 Anayasasında da sıkıyönetime ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Ana-yasanın 124. Maddesine göre, savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve ey-lemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle, Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilan edebilir ve bunu hemen, TBMM'nin onamasına sunar. Meclis, gerekli gördüğü zaman, sıkıyönetim süresini kısaltabi-leceği gibi, tamamıyla kaldırabilir. Sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, TBMM'nin kararına bağlıdır.

Anayasanın 124. Maddesi 1971 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile de-điştirilmiştir. Anayasa Değişikliği ile sıkıyönetim ilan sebepleri artırılarak, Ana-yasanın 124. maddesine, "...ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen yaygın şiddet hareketleri..." hük-mü eklendi. Bu değişiklikle, hem sıkıyönetim ilanının nedenleri artırılmış, hem sıkıyönetime geçişler kolaylaştırılmış, hem de ve sıkıyönetim ilanına ilişkin azami süre önceden bir ay iken iki aya çıkarılmıştır (Yazıcı, 1997: 128-129). Anayasada yapılan değişiklik ile sıkıyönetim ilanından en fazla üç ay önceden başlayarak işlenmiş suçları içeren davalara sıkıyönetimin bitimine kadar ve hatta bitmesin-den sonra da bakacak sıkıyönetim mahkemeleri kuruldu. Buna göre, sıkıyöne-tim mahkemeleri sıkıyönetim kaldırıldıktan sonra da ellerindeki davalar sonuç-lanıncaya kadar görev ve yetkilerini sürdürmeye devam edeceklerdir (Özbudun, 2003: 102-103).

12 Mart 1971 askeri müdahalesini izleyen günlerde kabul edilen ve 3832 Sa-yılı Örfi İdare Kanununu yürürlükten kaldıran 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununda, sıkıyönetimin uygulanma şekli ayrıntılı bir şekilde belirlendi (Sıkıyönetim ve Tür-kiye'de Sıkıyönetim Uygulamaları). 1402 Sayılı Kanunda, sıkıyönetim komutanı-nın, sıkıyönetim bölgesinde genel güvenliği, huzuru ve kamu düzenini sağlamak amacıyla bir kısım temel hak ve hürriyetlerin kullanımının kısıtlanmasını ya da

tamamen durdurulmasını da içeren bir dizi önlemi alabileceği belirtilmiştir. 3832 Sayılı Kanunun öngördüğü sıkıyönetim rejiminin, 1402 Sayılı Kanun tarafından öngörülen sıkıyönetim rejimine göre kısmen de olsa daha hukuki bir temele oturduğu ifade edilmiştir. Çünkü 1402 Sayılı Kanunla her hangi bir hürriyetin kullanılması ve sınırlandırılması tamamen Sıkıyönetim Komutanına bağlamış durumdadır. Ayrıca Sıkıyönetim Komutanı, polisin tüm yetkilerini elinden almakta ve tek başına kullanmakta (Üskül, 1990: 219), polis teşkilatı, sıkıyönetim süresince tamamen sıkıyönetim komutanının emrine girmiş olmaktadır.

Bu vesileyle, 1961 Anayasası sistemine göre, sıkıyönetimin, askeri otoriteyi iktidar ortağı haline getiren bir olağanüstü yönetim usulü olduğu söylenebilir (Yazıcı, 1997: 113).

27 Mayıs 1960 Darbesi ile 1961 Anayasası döneminde belirli aralıklarla sıkıyönetim uygulamaları oldu. Bu dönemdeki sıkıyönetim uygulamaları şu şekildedir: 08.04.1960-01.12.1961 yılları arasında: Önce Demokrat Parti İktidarı zamanında İstanbul ve Ankara'da ilan edildi, daha sonra 27 Mayıs askeri darbesi üzerinde bütün ülke genelinde ilan edildi. Sıkıyönetim 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra sürdü. 21.05.1963-20.07.1964 yılları arasında: İstanbul, Ankara ve İzmir'de ilan edildi. 16.06.1970-16.09.1970 yılları arasında: İstanbul ili ile Kocaeli'nin İzmit ve Gebze ilçelerinde ilan edildi. 26.04.1971-26.09.1973 yılları arasında: İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde ilan edildi. 20.07.1974-02.09.1975 yılları arasında: İstanbul, Ankara, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Antalya, Muğla, Adana, İçel, Hatay illerinde ilan edildi. 26.12.1978-12.09.1980 yılları arasında: Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas, Urfa, Adıyaman, Hakkâri, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Tunceli, İzmir, Hatay, Ağrı illerinde ilan edildi (Sıkıyönetim ve Türkiye'de Sıkıyönetim Uygulamaları). 27 Mayıs askeri darbe döneminin ağır şartları sebebiyle, sıkıyönetim uygulamalarının, demokratik dönemde ilan edilen sıkıyönetim uygulamalarına kıyasla çok daha katı olduğu söylenebilir.

1982 Anayasasında da sıkıyönetimle alakalı hükümler mevcuttur. Anayasanın 122. Maddesine göre, Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen ve olağanüstü hal ilânını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar

Kurulu, MGK'nun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilân edebilir. Bu karar, TBMM'nin onayına sunulur. TBMM gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir. Bu kararnameler Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. Sıkıyönetimin her defasında dört ayı aşmamak üzere uzatılması, TBMM'nin kararına bağlıdır. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz. Sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak görev yaparlar.

1961 Anayasası ile mukayese edildiğinde 1982 Anayasası'nda sıkıyönetimi gerektirecek sebeplerin kapsamının daha da genişletildiği görülmektedir.

1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu 12 Eylül 1980 Askeri Darbe dönemi ile 1982 Anayasasının uygulandığı dönemde de yürürlüğünü sürdürmüş ve bu dönemlerde söz konusu kanunda çok sayıda değişiklikler yapılmıştır⁴. Bu değişikliklerin birçoğunun sıkıyönetim komutanlarının yetki alanlarını genişlettiği, hak ve hürriyetlerin alanının da daraltıldığı görülmüştür. Sıkıyönetim Kanunu'nda 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra yapılan değişikliklerle sanıkların gözaltında tutulma süresi 90 güne çıkarıldı. Ayrıca sıkıyönetim komutanlarına, bölgelerindeki kamu görevlilerinden sakıncalı olduklarına inandıklarını görevden alma, bölgelerinde kalmasında sakınca gördükleri kişileri bölge dışına sürebilme yetkisi ve sıkıyönetim süresince sıkıyönetim komutanlarının aldığı kararlara karşı iptal davası açılmaması şeklinde hükümler de getirildi (Sıkıyönetim ve Türkiye'de Sıkıyönetim Uygulamaları). Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapan sıkıyönetim komutanları 1402 Sayılı kanunla kendilerine verilen yetki ve görevleri, bölgelerindeki güvenlik güçleri (polis, zabıta vb.) ve askeri birliklerle yürütür. Ayrıca MİT de sıkıyönetim komutanlığıyla işbirliği yapmak zorundadır. Sıkıyönetim komutanları vatandaşların hak ve hürriyetlerini sınırlayabilir; bazı hürriyetlerin kullanılmasını izne bağlayabilir, hatta tümünden durdurabilir. Gerek görüldüğünde konutlar ve parti binaları da içinde olmak üzere her türlü binada izne bağlı olmaksızın arama yapmak, mektupları okumak, telefonları dinlemek sıkıyönetim komutanlığının yetkisi içindedir. Sıkıyönetim komutanlarına bağlı güçler kanunlarca tespit edilmiş olan durumlarda silah kullanma yetkisine de sahiptirler. Sıkıyönetim komutanlarının tüm iletişim araçlarını denetleme, sansür koyma ya

⁴ 1402 Sayılı Kanunda bu dönemde yapılan değişiklikler, md. 2/8, 9, 10 fıkralar; 3/1-c, d, f, g, h, i, m, o, p, r bentleri; 4; 5/4 fıkra; 6; 11/2, 3, 4 fıkralar; 12; 13; 14/3 fıkra, 15/1-f, 2, 3, (ek) 4, (ek) 5 fıkralar; 16/3 fıkra; 17/1 fıkra; 18/1-b, k, n, o, p bentleri; 22; 23; 26/1-a, b, c, Ek madde 1, ek madde 2, ek madde 3 ek madde 4, ek madde 5, ek madde 6, ek madde 7, ek madde 8, ek madde 9, ek geçici madde 1, ek geçici madde 2, ek geçici madde 3, ek geçici madde 4, ek geçici madde 5.

da çalışmadan men etme ve grev hakkının kullanılmasını engelleme yetkileri de vardır (Sıkıyönetim ve Türkiye’de Sıkıyönetim Uygulamaları).

12 Eylül 1900 Darbesi dönemi ile 1982 Anayasası döneminde belirli aralıklarla sıkıyönetim uygulamaları oldu. Bu dönemdeki sıkıyönetim uygulamaları şu şekilde sıralanabilir: 12.09.1980-19.07.1987 yılları arasında: 12 Eylül askeri müdahalesi üzerine tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edildi ve 1982 Anayasasının kabulünden sonra yapılan seçimleri müteakiben demokrasiye geçildikten sonra da 19.07.1987 yılına kadar tüm ülke genelinde tatbik edilmeye devam edildi (Sıkıyönetim ve Türkiye’de Sıkıyönetim Uygulamaları). 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi döneminde, darbe şartları dikkate alındığında, sıkıyönetim uygulamalarının katılık derecesinin, demokrasiye geçişten sonraki dönemlere kıyasla çok daha üst düzeyde olduğu söylenebilir.

Sıkıyönetim dönemlerinde iç güvenliğin sağlanmasında inisiyatif silahlı kuvvetlerin elinde olduğu, sivil kişiler, bazı suçlardan dolayı askeri mahkeme niteliğinde olan sıkıyönetim mahkemelerinde yargılandıkları için, sıkıyönetim usulü, bu yönleri bakımından “militar” bir özellik taşımaktadır. Militarizmle demokrasiyi bağdaştırabilmek ise mümkün değildir.

Ülkemizde gerçekleştirilen bütün askeri müdahale öncesi dönemlerde ve diğer bazı dönemlerde, bazı yetkilerin askeri makamlara devredildiği, bazı suçların askeri mahkemeler tarafından yargılandığı, iç güvenliğin sağlanması konusunda inisiyatifin büyük ölçüde askeri makamlara geçtiği bir olağanüstü yönetim türü olan sıkıyönetim ilan edilmiş, sıkıyönetim uygulamaları şiddet olaylarının önlenmesi için yeterli olmayınca da belli dönemlerde doğrudan askeri müdahaleler devreye girdirilmiştir (Özbudun, 2003: 40); bazen de demokratik dönemde tatbik edilen sıkıyönetim uygulamaları, askeri müdahalenin yolunu açmıştır. Özbudun’a göre, sıkıyönetimin zararlı bir yan etkisi de, silahlı kuvvetlerin görünüşte kaçınılmaz olarak siyasileşmesi ya da siyasi mücadelenin askerileşmesidir ki, bunlar istenmeyen bir sonucun ortaya çıkmasına sebep olmuş, bu şekilde askeri müdahaleler kolaylaştırılmıştır (Özbudun, 2003: 40).

Türkiye’deki uygulamalar göstermiştir ki, sıkıyönetim uygulamaları hem askeri bürokrasinin yönetim üzerindeki etkinliğini artırmış, hem bazı dönemlerde bu uygulamaları doğrudan ya da dolaylı olarak askeri müdahaleler izlemiş, hem iç güvenlik birimlerini de kendisine bağlanması neticesinde siyasi iktidarın kullanılmasında etkili ve yönlendirici olmuşlar, hem de bazı kereler sıkıyönetim uygulamaları siyasi iktidarın tahakküm kurmasına aracılık etmiştir. Bu vesileyle, genelkurmay başkanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren ve demokratik görünümlü bir askeri rejim olarak işlev gören sıkıyönetim uygulamaları ve sıkıyönetim

mahkemeleri, demokratik düzen aleyhine olacak şekilde askeri bürokrasi lehine önemli ve etkili “çıkış garantisi”leri sağlamış olmaktadır.

(5) TSK'nin Denetimine İlişkin Kısıtlamalar. Demokrasilerde silahlı kuvvetler de dâhil olmak üzere bütün kamusal kurumların şeffaf ve denetime açık olmaları icap eder. Denetim kısıtlanarak şeffaflıktan uzaklaşıldıkça, kurumsal kirlenme ihtimali artar. Aynı zamanda bu durum, söz konusu kurumu ayrıcalıklı ve yozlaşmaya müsait hale getireceği için, bu kurumların hukuk içerisinde tutulabilmesi oldukça zorlaşacaktır. Bu durumun sağlayacağı çıkış garantisi ile, denetlenemeyen, harcamalarında usulsüzlüğün tespiti yolu kapalı olan bu kurumdan hukuki zeminde hesap sorabilmek mümkün değildir.

Esasen ülkemizde 1961 Anayasasının ilk metninde silahlı kuvvetler Sayıştay'ın denetim yetkisi kapsamında idi (md. 127). 12 Mart askeri muhtırasını takiben ordunun “de facto” etkisi ile değiştirilip yürürlüğe girdirilen 20.09.1971 Tarih ve 1488 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu kapsamında, 127. madde de değiştirilerek, silahlı kuvvetlerin Sayıştay tarafından denetlenmesini öngören “Silâhlı Kuvvetler elinde bulunan Devlet mallarının TBMM adına denetlenmesi usulleri, millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir” hükmü ile denetimde gizlilik şartı getirilerek denetim yetkisi sınırlanmış oldu. Bu hüküm ile Yazıcı'ya göre, Sayıştay'ın TSK üzerindeki denetim yetkisi sona ermekte (Yazıcı, 1997: 113); Tanör'e göre, “askeri gücün sivil denetimden sıyrılma isteğini” ortaya koymakta (Tanör, 1994: 55), Özbudun'a göre de, askerlerin sivil idari mahkemelerle Sayıştay'ın denetiminden sıyrılması neticesinde, askerlerin kurumsal özerklikleri artmış olmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse bu hükümlerle, silahlı kuvvetlerin devlet içerisindeki özerkliğinin tahkim edilmiş olduğu söylenebilir (Özbudun, 2003: 102).

20.09.1971 Tarih ve 1488 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu kapsamında, 127. maddeye konulan hüküm 1982 Anayasasının ilk metninde de konulmuştur. Bu hüküm vasıtasıyla, 1982 Anayasasının ilk metninde, hem askeri gücün sivil otorite karşısında sahip olduğu mahfuz alan genişletilmiş (Yazıcı, 1997:183-184), hem de bu yolla askeri bürokrasiye çıkış garantisi sağlanmış olmaktadır. Hele ki askeri bürokrasinin sistem içerisinde fiili etkinliğinin olduğu dönemlerde Sayıştay'ın bu kurumu denetleyebilmesi pek mümkün değildir.

(6) TSK'nun 35. Maddesi. Türkiye'de yapılan bütün askeri darbelere meşruiyet sağlayan hüküm, önce 1935 yılında Ordu Dâhili Hizmet Kanununda yerini almıştır. Bu Kanunun 34. maddesine göre, “TSK'nin görevi, Anayasada belirtilen Türkiye Cumhuriyetini ve Türk ana yurdunu korumak ve kollamaktır”. Bu hükümlerle, TSK'ne hem iç güvenliği hem de dış savunmayı sağlama görevi yüklenmiş olmaktadır. Burada iç güvenliği sağlamak görevi ifade edilirken, Türkiye

Cumhuriyetini korumak ve kollamak ifadesine yer verilerek, tabiri caizse TSK'ne Cumhuriyet rejimini koruma ve kollama misyonunun yüklenildiği izlenimi verilmiş olmaktadır. Elbette ki, TSK'nin rejimi koruması için illa ki darbe yapması şart değildir. Söz konusu kanunda bu yönde bir hüküm mevcut değildir. TSK, ancak bu görevi kanuni çerçevede yerine getirebilir. Fakat 27 Mayıs 1960 askeri darbesini yapanlar, askeri darbenin meşruiyet temelini, 12 Haziran 1960 Tarih ve 1 Sayılı Kanun ile Ordu Dâhili Hizmet Kanunu'nun 34. maddesinin, "Türk yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumak" görevinin Türk ordusuna verilmiş olduğu noktasına dayandırmıştır (Hale, 1996: 80; Tanör, 2006: 278-279).

Bu hüküm, 1961 yılında çıkarılan 04.01.1961 Tarih ve 211 Sayılı TSK İç Hizmet Kanununun 35. maddesine aktarılmıştır. Bu maddeye göre, "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır".

211 Sayılı Kanunun 35. madde hükmü, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi için de meşruiyet sağlayıcı yönde işlev görmüştür. Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren, yönetime el koyma yetkisini, TSK İç Hizmet Kanununun 35. maddesine dayandırmıştır⁵.

Ayrıca, 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasının ve 28 Şubat 1997 Post-modern darbenin geri planında da bu hüküm yer almaktadır. Esasen bir demokraside silahlı kuvvetlerin temel görevi devletin dış güvenliğini sağlamak olduğu, iç güvenliğinin sağlanması ile alakalı olarak yetkili mercinin emniyet teşkilatı olması gerektiği halde, Türkiye'de TSK, dönem dönem doğrudan askeri müdahale yapmışlar, bazı kereler de kendi düşledikleri siyasi iktidarları, Cumhuriyeti koruma ve kollama adına terbiye etme, azarlama, siyasi kararların alınmasına mani olma yoluna gitmişlerdir. Bu da onlara üst düzeyde çıkış garantisi sağlamıştır. Özellikle bazı kereler otoriter laiklikle çelişen programları olan siyasi parti iktidarları TSK tarafından frenlenmiş, bu yolla TSK siyasi iktidarın kullanılmasının bir parçası haline gelmiştir. Siyasi iktidarın kullanılmasına iştirak eden, bu yolla mani olamadığı siyasi iktidarları darbe yoluyla düşüren bir silahlı kuvvetlerin demokrasi ile bağdaşırılığı bulunmamaktadır.

Laikliğin tehlike altında kaldığını düşünen ordu, 28 Şubat kararlarını dayatmak suretiyle siyasi hayata müdahale etmiş olmaktadır. 28 Şubat sürecinde yüksek yargı hâkimleri ve gazetecilere "irtica brifingleri" veren Genelkurmayın üzerinde

⁵ Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 Numaralı Bildirisinde şu ifadeler yer almaktadır: "TSK İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini Türk Milleti adına yerine getirmek için ...ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur". 12 Eylül 1980 Tarih ve 17103 Sayılı Resmi Gazete.

en çok vurgu yaptığı hususlardan birisi de, darbelere zemin teşkil eden TSK İç Hizmet Kanununun 35. maddesi idi. Bu vurgularla, TSK'nin durumdan vazife çıkarmasının bir görev olduğu belirtiliyordu (Küçük, 2012: 290).

TSK'nin, siyasete müdahalesi bunlarla son bulmamıştır. Bunun en bariz örneklerinden birisi de, kamuoyunda E-muhtıra olarak da bilinen 27 Nisan 2007 tarihinde Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapıldığı gece Genelkurmayın resmi internet sitesinde yayımlanmış olduğu bildiri (27 Nisan E-muhtirasının Tam Metni) vasıtasıyla ortaya konulan müdahaledir.

Burada esasen diğer kanunlarla birlikte düşünüldüğünde, askeri müdahalelerin 35. maddeye dayandırılması hukuken mümkün değildir. Çünkü, her ne kadar TSK'nin İç Hizmet Kanununun 35. Maddesinde “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır” hükmü yer alsada, bu hükmün darbeleri meşrulaştırdığını söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü, 35. Maddenin bu yönde yoruma tabi tutulması, TCK'nun 309-316 maddeleri ile çelişmektedir. Bir diğer ifadeyle, askeri müdahaleler, TCK'nun Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçların düzenlendiği, 309-316 maddeler tarafından suç sayılmıştır. TSK kendisini hem anayasal rejimin hakiki hamisi gördüğü, hem de siyasi iktidarlara güvenmeyerek durumdan vazife çıkarmayı kendisi için asli bir görev telakki ettiği için, TCK açısından suç sayılan darbeleri yapmaktan imtina etmemiştir (Küçük, 2012: 290).

(7) TSK'nin Özerk Bir Yapıya Sahip Olması. 1982 Anayasasında silahlı kuvvetlere, doğrudan doğruya herhangi bir bakanlığa bağlanmayarak, kendine özgü bir statü tanınmıştır (Erdoğan, 2002: 245-246). TSK'nin özerk bir yapıya sahip olması, 1924 Anayasası ilk zamanlarında da söz konusu idi.

1924 Anayasasının 40. maddesine göre, “Başkomutanlık, TBMM'nin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna (kanun-u mahsus) göre Genelkurmay Başkanlığına ve savaş zamanı Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir”. 1924'de verilen yetkilerle, Genelkurmay Başkanı bakanlıklarla doğrudan doğruya yazışarak bir anlamda veto ya da süzgeç mekanizması oluşturmuş, Fevzi Çakmak, Güneydoğu'da fabrika ve büyük yolların yapılmasına, okulların açılmasına bu mekanizmayla karşı çıkmıştır (Ali Bayramoğlu İle Söyleşi, Güz 1996).

Bu statünün benimsenmesiyle, Atatürk, hem karizmatik kişiliği, hem de kendisine sadık güçlü bir komutan olması sebebiyle Çakmak'ın, Ordu içerisindeki güçlü konumundan faydalanarak, hem iç siyasi mücadelede ordunun rakipleri tarafından kullanılmasına mani olmak, hem de ordu içi muhalefeti önlenmek istedi (ÖZDEMİR, 1991: 53).

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1944 yılında yaş haddinden emekli olmasını takiben, 05.06.1944 Tarih ve 4580 Sayılı Kanunla (*Düstur*, 3. Tertip, C. XXV, s. 1033), Genelkurmay Başkanı Başbakana bağlı hale getirildi (Birand, 1986: 429; Özdemir, 1993: 73-74; Hale, 1996: 82-83). Kanunun 1/2. maddesine göre, Genelkurmay Başkanı, barışta (hazarda) Başbakana bağlı olup, emir ve komuta ile genelkurmay işlerinde Başbakana karşı sorumludur. Bu hükümlerle, Genelkurmay Başkanlığı, bağımsız olma statüsünden çıkarılmak suretiyle bağlı bir kurum haline getirilerek, hem yetkileri daraltıldı, hem de kısmen de olsa özerklik alanı daraltılmış, statüsü zayıflamış oldu. Genelkurmay Başkanlığı, 1944-1949 yılları arasında Başbakanlığa bağlı olarak kaldı. 30.05.1949 Tarih ve 5398 Sayılı Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunla Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığına bağlı hale getirildi (*Düstur*, 3. Tertip, C. XXX, s. 1076). Bu kanuni değişiklik ile Genelkurmay Başkanlığı adeta Milli Savunma Bakanlığına bağlı bir daire (Erdoğan, 2002: 243) konumuna dönüştürüldü (md. 132) (Özdemir, 1993: 84).

1961 Anayasasında Askerler lehine sağlanan bir güvence de, Genelkurmay Başkanının, Milli Savunma Bakanına bağlı olmaktan çıkarılarak başbakana karşı sorumlu kılınmasıdır (ÖZBUDUN, 1993: 69; Tanör, 1994: 121). Anayasada Genelkurmay Başkanlığının statüsü yeniden belirlendi. 110. madde görüşülürken, Temsilciler Meclisi Genelkurmay Başkanının Milli Savunma Bakanına, Milli Birlik Komitesi ise Başbakanlığa bağlanması konusunda ısrarcı oldular ise de, sonunda başbakana karşı sorumlu olması formülünde buluştu (Birand, 1986: 443). Bu yeni metin ile 1924 Anayasası ve 4580 Sayılı Kanunla öngörülen statüden bir adım geri gidilerek, herhangi bir hiyerarşik bağlantı öngörmeyen kendine özgü yeni bir düzenleme getirilmek suretiyle (Erdoğan, 2002: 243), Genelkurmay Başkanının anayasal statüsü kısmen de olsa güçlendirildi. Bu, elbette, protokolde yükselmenin ötesinde bir anlam ifade etmektedir (Tanör, 1994: 121). 110. maddedeki düzenlemeyle öngörülen statü ile silahlı kuvvetler genel idareden bağımsızlaştırılarak adeta yarı-özerk bir kurum haline getirilmiştir (Yazıcı, 1997: 81).

1961 Anayasasının 110. Maddesinde yer alan hükümlere 1982 Anayasasında da yer verilmiştir. Anayasanın 117. Maddesine göre, "Genelkurmay Başkanı, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur". 1982 Anayasasında silahlı kuvvetlere, doğrudan doğruya herhangi bir bakanlığa bağlanmayarak, kendine özgü bir statü tanındı (Erdoğan, 2002: 245-246).

Ayrıca silahlı kuvvetlerin, Bakanlar Kurulunun veya Başbakanın "emrinde" olduğunu belirten ifadelerle bu maddede açıkça yer verilmemiştir. Buna rağmen, Erdoğan'ın ifade ettiği üzere, 1982 Anayasasına göre, silahlı kuvvetlerin Bakan-

lar Kurulunun emrinde olduğu söylenebilir ise de (Erdoğan, 2002: 246), askeri bürokrasinin bu bağlamda seçilmiş sivil iradeye tabi olması büyük ölçüde “de facto” bir durumdur. Bu vesileyle, dolaylı yorumlarla silahlı kuvvetlerin Bakanlar Kurulunun emrinde olduğunun söylenmesi, fiili işleyişin de aynı yönde olduğu anlamına gelmez; nitekim geçmiş yıllarda yaşananlar bunun en büyük delilini teşkil etmektedir. 28 Şubat sürecinde yaşananlar ile “27 Nisan E-Muhtırası”nın, silahlı kuvvetlerin Bakanlar Kurulunun emrinde olduğu yönündeki yorum ile bağdaşırılığı bulunmamaktadır (Küçük, 2012: 273).

Anayasadaki “Genelkurmay Başkanının, Başbakana karşı sorumlu olması” yönündeki ifade, “Genelkurmay Başkanının, idari yönden Başbakana bağlı olduğu” anlamına gelmemektedir (AKGÜNER, 1983: 135). Bunun neticesi olarak, Genelkurmay Başkanının, yetkilerini, Başbakanın ya da herhangi bir bakanın, onayı ya da vesayeti altında kullanması gerekmemektedir. Bu vesileyle, Genelkurmay Başkanı, görev alanına giren hususlarda uygulama kabiliyeti olan icrai nitelikte kararlar almaya yetkilidir (Erdoğan, 2002: 248; bu konuda aksi yöndeki görüş için bkz.: AKGÜNER, 1983: 135). Bu durum, Başbakana karşı sorumlu olmakla birlikte, Genelkurmay Başkanının kısmi de olsa görevi ile alakalı konularda belli bir “özerk alan” a sahip olduğunu göstermektedir. Özerklik ile seçilmişlerin üstünlüğü şeklinde ifade edilen demokratik ilkenin bağdaştırılması pek mümkün değildir. Silahlı kuvvetler Milli Savunma Bakanlığına bağlı bir kurum olarak düzenlenmediği için, Genelkurmay Başkanı ile Milli Savunma Bakanı arasında açık bir hiyerarşi yoktur (Erdoğan, 2002: 250-251).

(8) 1982 Anayasasının 122. maddesine göre, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun sıkıyönetim ilan etmesinin, 120. maddeye göre, Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, olağanüstü hal ilan etmesinin MGK’nun görüşünün alınması şartına bağlanması da askerler lehine bir çıkış garantisi sağlamaktadır. Sıkıyönetim ya da olağanüstü hal ilanı, siyasi nitelikte kararlardır. MGK’nda görüşme şartının aranması, askerlerin bu kararların alınması sürecine dâhil edilmesi anlamına gelmektedir (Küçük, 2012: 280).

(9) 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak TBMM’nin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk Milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı, bu karar ve tasarrufların idarece veya yet-

kili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarruflarda bulunanlar ve uygulayanlar hakkında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz (AY. Geçici Madde 15/1, 2). Bu hükümlerle darbe yönetiminde görev alan kişiler hakkında güçlü dokunulmazlıklar sağlanmaktadır (Yazıcı, 1997: 203).

(10) 1982 Anayasasının Geçici 15/3. fıkrası ile 12 Askeri Cunta Yönetimi döneminde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarruflar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasının ileri sürülmesi yasaklanmıştır. Bu dönemde çıkarılıp da hakkında iptal davası açılması men edilen 669 Kanun, 90 KHK ve 76 tane de Milli Güvenlik Konseyi Kararı mevcut idi. Diğer kanunlarda olduğu gibi bu kanunların parlamento tarafından değiştirilmesi ya da yürürlükten tamamen kaldırılması mümkün olduğu halde, AYM'nin denetim yetkisine getirilen bu kısıtlama, Brezilya'lıların "otoriter enkaz" olarak nitelendirdiği kalıntıların temizlenmesi teşebbüsleri önündeki önemli bir engeli teşkil etmekte (Özbudun, 2003: 106), bu yasaklama ile bu dönemde çıkarılan pek çok hukuki düzenleme, yürürlükteki diğer hukuk kuralları karşısında üstün ve ayrıcalıklı bir konuma getirilmiş olmakta (Özbudun, 1993: 68), bu şekilde askeri iradenin sivil yönetime geçişten sonra da hukuk düzeni üzerinde etkisini sürdürmesi temin edilmiş olmaktadır (Yazıcı, 1997: 203-204).

(11) Sıkıyönetim Komutanlığı Kararlarına Karşı Yargı Yolunun Kapalı Olması. 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununa 14.11.1980 tarihinde konulan Ek 3'ncü madde ile şu hüküm ilave edilmiştir: "Bu Kanunla sıkıyönetim komutanlarına tanınan yetkilerin kullanılmasına ilişkin idari işlemler hakkında iptal davası açılmaz. Şahsi kusurları nedeniyle hukuki sorumlulukları ileri sürülemez".

Bu hüküm hem hukuk devleti ilkesi ile esaslı bir şekilde çelişmekte, hem de hak ve hürriyetlerin alanının büyük ölçüde daraldığı sıkıyönetim dönemlerinde, sıkıyönetim komutanlarının kişilerin hak ve hürriyetlerini de etkileyebilen işlemlerine karşı yargısal denetim yolu kapatılarak askeri bürokrasinin hukuk dışı işlemleri işleyebilmeleri hukuki himaye altına alınmış olmaktadır. Bu hükümlerle, askeri bürokrasi lehine çıkış garantisi sağlanmış olmakta, askerlerin, bu hükme istinaden hem yürütme alanına, hem de siyasi hayata yönelik baskın unsur hale gelebilmeleri mümkün ve muhtemel hale gelmiş olmaktadır. Ayrıca sıkıyönetim komutanlarının kendilerine tanınan yetkilerin kullanılmasına ilişkin idari işlemler hakkında iptal davası açılmadığı, şahsi kusurları nedeniyle hukuki sorumlulukları ileri sürülemediği için, sıkıyönetim komutanlarının kişilere yönelik zarar vermelerine mani hiçbir durum kalmamış olmaktadır.

(12) Kenan Evren lehine Anayasaya konulan bir hüküm ile Anayasanın belli bir süre değiştirilmesi zorlaştırılmıştır. 1982 Anayasasının 175. maddesinin ilk metnine göre, Anayasa değişikliği için karar yeter sayısı TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu idi. Geçici 9. maddeye, “*ilk genel seçimler sonucu toplanacak TBMM Başkanlık Divanı kurulduktan sonra 6 yıllık süre içinde yapılacak Anayasa değişikliklerini Cumhurbaşkanının TBMM’ne geri göndermesi halinde, bu kanunun aynen kabul edilip tekrar Cumhurbaşkanına gönderilebilmesi üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun oyu ile mümkündür*” hükmü konmuştu. Bununla 12 Eylül askeri cunta yönetiminin lideri konumunda olan Kenan Evren’in Cumhurbaşkanı seçildikten sonra 6 yıl süreyle değiştirilmesini istemediği bir Anayasa değişikliğinin TBMM’nde değiştirilmesi güçleştirilmiş olmaktadır (Yazıcı, 1997: 179).

(13) 1982 Anayasasının Geçici 2. maddesi ile askeri kesim lehine iki türlü çıkış garantisi sağlanmıştır. Birincisi, “12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla kuruluşu gösterilen Millî Güvenlik Konseyi, Anayasaya dayalı olarak hazırlanacak Siyasî Partiler Kanunu ile Seçim Kanununa göre yapılacak ilk genel seçimler sonucu TBMM toplanıp Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında kanunlara göre görevlerini devam ettirir”. Bu hükümle Millî Güvenlik Konseyi, 1982 Anayasasının yürürlüğe girmesinden sonra da yasama yetkisini sürdürmeye devam etmiş olmaktadır.

İkincisi, TBMM toplanıp göreve başladıktan sonra, Millî Güvenlik Konseyi, 6 yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşmekte ve Millî Güvenlik Konseyi üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi sıfatını almaktadır. Ayrıca Konsey üyeleri, TBMM üyelerinin haiz oldukları özlük hakları ile dokunulmazlığına sahiptir. Diğer yandan Konsey, 4. fıkrada belirtilen konularda, Cumhurbaşkanı Kenan Evren’e yardımcı olmak üzere istişari nitelikte yetkilerle donatılmıştır (AY. Geçici madde 2) (Özbudun, 1993: 66).

(14) Askeri Cunta Yönetimine Meşruiyet Sağlayan Hüküm. 1982 Anayasasının Başlangıç kısmında, 12 Eylül askeri darbesine meşruiyet sağlayan şu hüküm yer almıştır: “Türk Milletinin ayrılmaz parçası olan TSK’nin; milletin çağrısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 hareketi sonucunda, Türk Milletinin meşru temsilcileri olan Danışma Meclisince hazırlanıp, Milli Güvenlik Konseyince son şekli verilerek Türk Milleti tarafından kabul ve tasvip ve doğrudan doğruya O’nun eliyle vazolunan bu Anayasa”. 1982 Anayasasının Başlangıç Kısmında yer alan bu hüküm, 1961 Anayasasının Başlangıç Kısmında yer alan “Anayasa ve Hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti” ifadesine ben-

zer bir mahiyeti haizdir ve her ikisi de askeri darbeleri hem meşrulaştıran hem de yapılacak askeri darbelere anayasal meşruiyet sağlayan hükümlerdir. Bu çıkış garantisi, hem anayasada yer alan demokratik hukuk devleti ilkesi, hem de TCK'nda yer alan ve darbeleri suç sayan TCK hükümleri ile çelişmektedir. Bu hüküm, TSK lehine üst düzeyde çıkış garantisi sağlamaktadır.

(15) Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı Olması. Anayasaya Geçici 1'nci maddesine konulan "Anayasanın, halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanına tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır" hükmü gereğince, 1982 Anayasası ile 12 Eylül 1980 Askeri Darbesini yapan Milli Güvenlik Konseyi Başkanı olan ve aynı zamanda Devlet Başkanlığı görevini icra eden Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte halkoyuna sunuldu. 7 Kasım 1982 günü anti-demokratik şartlar altında yapılan halkoylamasında, geçerli oyların %91.37'nin evet oyu ile hem Anayasa kabul edilmiş hem de Cuntacı Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçilmiş oldu (Küçük, 2013: 212-213). Her ne kadar bazıları tarafından halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanının Kenan Evren olduğu iddia edilse de, anti-demokratik şartlar altında yapılan bu referandumun plebisiter bir referandum olduğunun ve hiçbir demokratik nitelik taşımadığının altının çizilmesi gerekir. Maksat, Cuntacı lider kimliği baskın olan Kenan Evren'in, yedi yıllık Cumhurbaşkanlığı görevini yerine getireceği dönem boyunca, sahip olduğu geniş anayasal yetkilerle mücehhez olarak üst düzey bürokrasiye yapılacak atamalarla, hükümetin aldığı kararların altını imzalarken takınacağı tutumlarla, asker kişilerin mutlak çoğunlukta olduğu YAŞ'da ve MGK'ndaki toplantılarda üst düzey askeri bürokrasi ile dayanışma sergileyerek, askeri vesayet düzeninin sürdürülmesini sağlamaktır.

(16) TSK bünyesinde yer alan Jandarma teşkilatının, emniyet teşkilatı ile birlikte iç güvenliğin sağlanmasında görevli olması. Jandarma teşkilatı, Osmanlı Devletinin son zamanlarından (1839) ve Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, hem iç güvenlik görevlerini sürdürmüşler, hem de birçok cephede Silahlı Kuvvetlerin ayrılmaz bir parçası olarak yurt savunmasına iştirak etmişlerdir.

10.03.1983 Tarih ve 2803 Sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanununun 3. maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti Jandarması emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir. 2803 Sayılı Kanunun 4. Maddesine göre, Jandarma Genel Komutanlığı, TSK'nin bir parçası olup, TSK ile ilgili görevleri, eğitim ve öğretim bakımından Genelkurmay Baş-

kanlığına, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlıdır. 5. Maddeye göre de, Jandarma Genel Komutanlığı Teşkilatı; görevin özelliği ve TSK'ndeki esaslara uygun olarak kendi kuruluş ve kadrolarında gösterilir.

2803 Sayılı Kanuna göre, Jandarmanın sorumluluk alanlarında sahip olduğu görevler genel olarak şunlardır: Emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak, kaçakçılığı men, takip ve tahkik etmek, suç işlenmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korunmalarını yapmak; işlenmiş suçlarla ilgili olarak kanunlarda belirtilen işlemleri yapmak ve bunlara ilişkin adli hizmetleri yerine getirmek; askeri kanun ve nizamların gereği görevlerle Genelkurmay Başkanlığınca verilen görevleri yapmak; burada belirtilen görevler dışında kalan ve diğer kanun ve nizam hükümlerinin icrası ile bunlara dayalı emir ve kararlarla Jandarmaya verilen görevleri yapmak. Ayrıca jandarma birlikleri; Genelkurmay Başkanlığınca lüzum görülen hallerde sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde gerekli olan bölümü ile Kuvvet Komutanlıkları emrine girer, kalan bölümü ile Jandarma Genel Komutanlığı emrinde normal görevlerine devam eder (md. 7 ve 8).

2803 Sayılı Kanununun 10. Maddesine göre, Jandarmanın genel olarak görev ve sorumluluk alanı; Polis görev sahası dışı olup, bu alanlar il ve ilçe belediye hudutları haricinde kalan veya polis teşkilatı bulunmayan yerlerdir. Buna göre, Türk Jandarması Türkiye'de kırsal alanının emniyet ve asayişinin sağlanmasından sorumludur.

TSK bünyesinde yer alan jandarma teşkilatı, bir yandan tek parti iktidarı zamanında siyasi iktidarın toplumda baskıcı bir rejim kurmasında aracılık işlevi görmüş, hem de ordunun iç siyasette etkili rol oynamasına aracılık etmiştir.

Çıkış Garantilerine Yönelik İyileşmeler

Türkiye'de TSK için sağlanan çıkış garantilerinin bir kısmı sadece belli dönemlerde belli bir süre var olmuş ve daha sonra ortadan kalkmıştır. Burada 1982 Anayasası öncesi yıllarda ortaya çıkan ve daha sonra sürekliliği olmayan çıkış garantilerine temas edilmeyecek. Bir kısmı Osmanlı Devletinin son zamanlarından itibaren, bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluş yıllarından bu yana, bir kısmı da hem 1961 Anayasası döneminde hem de 1980 Anayasası döneminde var olan çıkış garantileri ile sadece 1982 Anayasası zamanında var olan çıkış garantilerine ilişkin iyileştirmeler üzerinde durulacaktır.

Diğer yandan çıkış garantilerinin bir kısmı belli bir sürenin dolması ile birlikte kendiliğinden, bir kısmı da çeşitli tarihlerde yapılan anayasa değişiklikleri ve kanuni düzenlemelerle sona erdirilmiştir. Çıkış garantilerinin en kapsamlı ve esaslı

şekilde azaltıldığı Anayasa ve Kanuni Değişikliklerin 15 Temmuz sonrasında gerçekleştirildi. Özellikle 2017 Anayasa değişikliği ile çıkış garantilerinin Türkiye’de en aza indirildiği söylenebilir.

Milli Güvenlik Konseyinin Kenan Evren dışında kalan dört üyesi tarafından oluşturulan ve sadece istişari nitelikte yetkilerle donatılmış olan “Cumhurbaşkanlığı Konseyi”, Anayasanın ilgili hükmü (AY. Geçici madde 2) gereğince 1989 yılında kendiliğinden dağılmıştır. Bu hüküm, anayasanın ilgili hükmü gereği olarak TSK’ne altı yıllık geçici süreli bir çıkış garantisi sağlanmıştı; bu altı yıllık sürenin dolması ile birlikte bu çıkış garantisi de kendiliğinden ortadan kalmış oldu.

Bir diğer güvence, 1982 Anayasasının ilk 6 yıl içinde Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen Anayasa değişikliği teklifinin tekrardan kabul edilebilmesi için lüzumlu görülen TBMM üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun aranması yönündeki askerlerin kurmuş olduğu düzeni daha da korunaklı kılmayı amaçlayan güvence, bir diğer ifadeyle çıkış garantisi, bu altı yıllık sürenin dolması ile birlikte kendiliğinden sona ermiştir (ÖZBUDUN, 2003: 109).

23.07.1995 Anayasa Değişikliği ile 1982 Anayasasının Başlangıç Kısımının 12 Eylül 1980 Askeri darbesinin meşruiyetine ve gerekliliğine vurgu yapan ilk iki paragrafı kaldırdı.

2001 Anayasa değişikliği ile 1982 Anayasasının Geçici 15. maddesinin son fıkrasında yer alan “Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararname ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez” hükmü yürürlükten kaldırılarak Milli Güvenlik Konseyi döneminde çıkarılan hukuki işlemlere yönelik yargısal denetim muafiyetleri kaldırıldı. Fakat bu anayasa değişikliği ile yargısal denetim yasağının kaldırılması, özellikle kanuni düzenlemeler hakkında iptal davasına imkan sağlamamakta, sadece itiraz yoluyla bunların anayasaya aykırılığının ileri sürülmesi yolu açılmış olmaktadır.

2010 Anayasa değişikliği ile 1982 Anayasasının Geçici 15. Maddesi yürürlükten kaldırılarak, 12 Eylül askeri darbe sürecinde görev alanlarla alakalı Geçici 15. madde ile sağlanan bütün yargı muafiyetleri kaldırıldı, bu dönemde görevde olan kişiler hakkında dava açma yolu açılmış oldu. Her ne kadar darbeciler hakkında ve bu dönemde yaptıkları eylem ve işlemlerle başkalarına zarar verenler hakkında yargılama yolu açıldı, birçok kişi hakkında suç duyurusunda bulunuldu ise de, bazı davalar darbeciler vefat ettikleri için, bazı davalar da zamanaşımına

uğradığı gerekçesiyle düşürüldüğü için⁶, bu yargılama muafiyetlerinin kaldırılmasının fiili etkileri zayıf kaldı. Fakat en azından salt anayasal zeminde sağlanan yargılama muafiyetlerinin bir müddet sonra kaldırılabileceği, bu muafiyetlerin kaldırılması neticesinde bu dönemde görev yapanlar hakkında açılan davaların uzunca süre devam etmesinin, bu kişilerin yargılanmasının, duruşmalara katılmalarının en azından darbeciler ve darbe heveslileri hakkında fiili ve manevi bir etki meydana getirdiği söylenebilir.

2001 Anayasa değişikliği ile MGK kararlarının niteliği ile üye yapısı siviller lehine değiştirildi. Buna göre, MGK üyeleri arasına Başbakan Yardımcıları ile Adalet Bakanı da dâhil edilerek sivil üyelere üstünlük sağlandı. İlk metinde “Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır” ifadesi yerine “Bakanlar Kurulunca değerlendirilir” ifadesi getirildi. Ayrıca 21.01.2017 Tarih ve 6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile de MGK’nun yapısına ilişkin bazı değişiklikler yapıldı. Bu Anayasa Değişikliği ile “Başbakan ve Başbakan Yardımcıları ve Jandarma Genel Komutanı”nın MGK üyeliğine son verilmiştir. Anayasa Değişikliğine göre MGK şu üyelerden oluşur: Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Genelkurmay Başkanı, Adalet Bakanı, Millî Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı, Kara , Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarından kurulur. 2017 Anayasa Değişikliğine göre de, MGK’nda sivillerin çoğunlukta oldukları görülmektedir.

Anayasanın ilk metninde silahlı kuvvetlerin denetlenmesi konusunda “milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak” yapılması esası benimsenmişti. Burada şeffaflıktan kaçınılarak “gizliliğin” sağladığı zırla silahlı kuvvetlere kısmi bir özerkliğin sağlandığı görülmektedir. Bu hüküm 2004 Anayasa değişikliği ile yürürlükten kaldırıldı. Bu değişiklikte artık Sayıştay TSK’nin bütün gelir ve giderleri ile mallarını TBMM adına denetleme ve sorumluların hesap ve işlerini kesin hükme bağlama ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini **hiçbir gizlilik olmaksızın şeffaf bir şekilde** yapma konusunda yetkili hale gelmiş oldu. Bu anaysa değişikliği ile hem TSK bünyesinde bazı usulsüzlük ve yolsuzlukların “gizlilik” perdesi altında üzerinin örtülebileceği yönünde toplumdaki şüpheler ve şaibe ihtimalleri giderilmiş oldu, hem de bu yönde hevesleri olanların hevesleri kırılmış oldu.

⁶ Yargıtay 16. Ceza Dairesi, 12 Eylül darbesine ilişkin 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı emekli Orgeneral Tahsin Şahinkaya’nın yargılandığı davada temyiz incelemesini tamamladı. Daire, 12 Eylül darbesine ilişkin davayı sanıkların ölümleri (Kenan Evren 9 Mayıs 2015, Tahsin Şahinkaya 9 Temmuz 2015’te hayatını kaybetti) nedeniyle düşürerek, yerel mahkemenin kararını zamanaşımına uğradığı gerekçesiyle bozdu. (12 Eylül Davasında Çok Konuşulacak Karar, 24.06.2016).

2010 Anayasa değişikliği ile Anayasanın 125/2. maddesine “YAŞ’ının terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır” şeklindeki cümle eklenerek YAŞ kararlarına karşı kısmen de olsa yargı yolu açılmış oldu. Bu iyileşme hem hukuk devleti açısından önemlidir, hem de TSK bünyesinde görev yapanlara yönelik teminatlar sağlanmış olmaktadır. Daha önceleri, TSK bünyesinde yer alan ve kendilerinden farklı olan kesimleri, demokratik siyasi iktidarın iradesine rağmen tasfiye edebilen askeri kesimlerin, hukuki yerindeliği çoğu kereler tartışmalı olan gerekçelerle YAŞ kararları ile tasfiye edilmeleri yolu kapatılmış oldu. Bu değişiklikle, bir yandan TSK bünyesinde haksızlığa uğrama ihtimali olanlara teminat sağlanmış olmakta, diğer yandan da özellikle vesayetçi Saiklerle TSK bünyesinde tasfiye girişimi yapma eğiliminde olanların yapacakları işlemler hukukilik denetimine tabi tutulmuş olmaktadır. Kısaca kısmi de olsa vesayetçi keyfiliklerin önünün kesilmesi amaçlanmış olmaktadır.

12 Eylül askeri Cuntanın lideri olan Kenan Evren’in Cumhurbaşkanlığı görevi sona erip yerine sivil bir kişi olan Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte TSK lehine olan bir diğer güvence ve çıkış garantisi daha sona ermiş oldu (ÖZBUDUN, 2003: 109).

TSK’nde çıkış garantileri açısından en ehemmiyetli değişikliklerden birisi de YAŞ ile alakalı olanıdır. 09.11.2016 Tarih ve 6756 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesi Hakkında Kanun kapsamında YAŞ’ının yapısında esaslı değişiklikler yapıldı. 17.07.1972 Tarih ve 1612 Sayılı YAŞ’ının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun 2. Maddesinin değişiklik öncesi metnine göre, YAŞ üyeleri; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile Silahlı Kuvvetler kadrolarında bulunan orgeneral ve oramirallerdi. YAŞ’ın üye sayısı, ilgili yıldaki orgeneral ve oramiral sayısına bağlı olarak 14-15 asker (Orgeneral ve Oramiral) ve 2 sivil (Başbakan ve Milli Savunma Bakanı) olmak üzere toplam 16-17 üyeden oluşmakta idi (Stratejik Düşünce Enstitüsü). 6756 Sayılı Kanunla, 1612 Sayılı Kanunun 2. Maddesi şu şekilde düzenlendi: “YAŞ’ının üyeleri; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı ile Kuvvet Komutanlarıdır”. Buna göre, YAŞ, toplam 14 üyeden teşekkül eder. Bunlardan 4 üye (Genelkurmay Başkanı, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları) asker, 10 üye (Başbakan, 5 tane Başbakan Yardımcısı, Adalet, Dışişleri, İçişleri ve Milli Savunma Bakanları) sivillerden oluşmaktadır. YAŞ’da Kararlar toplantıya katılan

üyelerin salt çoğunluğu ile alındığı için, artık Şurada siyasi iktidara rağmen kararların çıkması mümkün değildir. Artık yeni sistem, demokratik devletin esaslı gereklerinden birisi olan “seçilmişlerin üstünlüğü” ilkesi ile daha uyumludur. Bu durumda, demokratik siyasi iktidar komuta kademesi ve diğer terfi işlemlerinde etkin belirleyici unsur haline gelmiş olmaktadır. Bir diğer ifadeyle, siyasi iktidara rağmen TSK’nde bir yapılanmanın olması söz konusu olamaz.

TSK İç Hizmet Kanununun 35. Maddesinde de esaslı değişiklikler oldu. 04.01.1961 Tarih ve 211 Sayılı TSK İç Hizmet Kanununun 35. maddesinde “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır” hükmü mevcuttu. Bu hükümlerle, TSK hem iç güvenliğin hem dış güvenliğin sağlanması konusunda yetkili kılınmakta idi. 13.07.2013 Tarih ve 6496 Sayılı Kanunla, TSK’nin 35. Maddesi şu şekilde düzenlendi: “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, TBMM kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktadır”.

Bu son değişiklikle artık iç güvenliğin sağlanması konusunda yetkili merci emniyet teşkilatı haline getirilmiş olmaktadır. “Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumak” TSK’nin vazifeleri arasından çıkarıldı. Esasen TSK bünyesinde yer alan komutanların darbe yapma ve siyasi iktidara karşı cumhuriyeti koruma pozisyonuna girişmesinin temel dayanaklarından birisini de bu hüküm teşkil etmekte idi. Artık bu vazife emniyet teşkilatına verilmiş olmaktadır. Bu değişiklikle önemli bir çıkış garantisine son verilmiş olmaktadır.

Türkiye’de hem yargı sisteminde bütünlüğün sağlanması hususunda sorunlara sebep olan, hem de silahlı kuvvetlere çıkış garantisi sağlayan askeri yargı konusunda 2017 Anayasa değişikliği ile radikal değişiklikler yapıldı. 1982 Anayasasının 2017 Anayasa değişikliği öncesi metninin 145. maddesinde, “Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür” hükmü yer almakta, ayrıca askeri yargı alanında temyiz mercii olarak Askeri Yargıtay öngörülmekte idi (AY. Md. 156). Ayrıca, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapmak üzere ilk ve son derece mahkemesi olarak da AYİM öngörülmüştü (AY. Md. 157).

21.01.2017 Tarih ve 6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile disiplin mahkemeleri hariç bütün askeri mahkemeler tamamen kaldırılmıştır. Anayasanın 142. Maddesinde yapılan değişikliğe göre, “Disiplin mahkemeleri dışında askerî mahkemeler kurulamaz. Ancak savaş halinde, asker kişilerin görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askerî mahkemeler kurulabilir”. Diğer yandan Askeri Yargıtay ve AYİM’nin düzenlendiği 156. ve 157. maddeler

tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Bu durumda, disiplin mahkemelerinin bakacakları davalar hariç bütün davalara bakma yetkisi adli ve idari yargı mercilerine devredilmiştir. Artık hem siviller hem de askeri bürokrasi ile alakalı davalar aynı yargı mercilerinde görülecektir. Askeri yargının askeri bürokrasi lehine sağladığı çıkış garantileri bu şekilde ortadan kalkmış olmaktadır.

Bütün bunlara ilave olarak, Askeri Yargıtay ve AYİM kaldırıldığı için, bunlardan AYM'ne üye gönderilmesi uygulamasına son verilmiştir. Bu değişikliğin, TSK lehine olan çıkış garantilerini kısmen de olsa geriletme noktasından önem arz ettiği söylenebilir.

21.01.2017 Tarih ve 6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile 122. maddede tamamen yürürlükten kaldırılarak, Osmanlı Devletinin son zamanlarından bu yana Türkiye'de hem askeri bürokrasi lehine çıkış garantisi sağlayan, hem hak ve hürriyetlerin örselenmesine sebep olan, bazı kereler askeri bürokrasinin etkinlik kurmasına, bazı kereler de siyasi iktidarın tahakküm kurmasına aracılık eden sıkıyönetim (1971 yılına kadarki dönemde örfi idare) şeklindeki olağanüstü yönetim şekli ile sıkıyönetim dönemlerinde faaliyet gösteren sıkıyönetim mahkemelerine son verilmiştir. Bu değişikliğe göre, Anayasada sadece OHAL şeklindeki olağanüstü yönetim şekline ilişkin hükümler kalmıştır. Başta askeri darbeler dönemi olmak üzere sıkıyönetim ilan edildiği dönemlerinle ve sıkıyönetim mahkemelerinin yargılama yaptıkları dönemlerde, askeri bürokrasi belirgin bir şekilde öne çıkmakta idi. Artık, askeri bürokrasiye üst düzeyde çıkış garantisi sağlayan sıkıyönetim ve sıkıyönetim mahkemeleri uygulamalarına tamamen son verilmiştir. OHAL dönemleri dâhil bütün dönemlerde herkes adli yargıda yargılanacaktır. Sadece disiplin mahkemeleri göreve devam edecek, bir de savaş halinde, asker kişilerin görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askerî mahkemeler kurulabilecektir. Ayrıca bunlar tarafından verilecek yargısal kararlara karşı temyiz mercileri de sivil mahkemeler olacaktır.

Sıkıyönetim uygulamalarına son verilerek, askeri bürokrasi lehine etkin çıkış garantisi sağlayan "sıkıyönetim komutanlarına tanınan yetkilerin kullanılmasına ilişkin idari işlemler hakkında iptal davası açılmaz. Şahsi kusurları nedeniyle hukuki sorumlulukları ileri sürülemez" şeklinde yargısal muafiyet getiren hüküm de artık geçerliğini yitirmiş olmaktadır.

Bir diğer değişiklik de, TSK'nin özerk bir yapıya sahip olmasını sağlayan hükümlere ilişkin değişikliktir. 6771 Sayılı Anayasa Değişikliği ile millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından dolayı, TBMM'ne karşı, Bakanlar Kurulunun sorumlu olması yerine Cumhurbaşkanı'nın sorumlu olması sistemi benimsenmiştir. Genelkurmay Başkanını atama yetkisi Cumhurbaşkanı'na aittir. Genelkurmay Başkanının kime bağlı olduğu ya

da kime karşı sorumlu olduğu konusunda bir hüküm mevcut değildir. 09.11.2016 Tarih ve 6756 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesi Hakkında Kanunla, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları Milli Savunma Bakanına bağlanmıştır. Aynı kanuna göre, Cumhurbaşkanı, Başbakan gerekli gördüklerinde Kuvvet Komutanları ile bağılılarından doğrudan bilgi alabilir ve bunlara doğrudan emir verebilir. Verilen emir herhangi bir makamdan onay alınmaksızın derhal yerine getirilir (md. 36).

Askeri bürokrasi açısından önemli bir çıkış garantisi sağlayan kurumlardan birisi olan Jandarma Genel Komutanlığı, 15 Temmuz 2016 günü gerçekleştirilen askeri darbe girişiminin ardından 27 Temmuz 2016'da çıkarılan 668 Sayılı KHK ile 2803 Sayılı Kanunun 4. Maddesi değiştirilerek, Jandarma Genel Komutanlığı İçişleri Bakanlığına bağlandı. Ayrıca, 668 Sayılı KHK ile Jandarma Genel Komutanlığının askeri yönüne vurgu yapan kelime çıkarılmıştır. Buna göre, "Jandarma, silahlı genel kolluk kuvvetidir" (md. 3).

Her ne kadar jandarma teşkilatı ile TSK arasındaki organik ilişkilere tamamen son verilmemiş ise de, bu kurumun İçişleri Bakanlığına bağlanmış olması iç güvenliğin sağlanması bağlamında TSK açısından önemli bir çıkış garantisinin ortadan kalkması neticesini ortaya çıkarmıştır.

SONUÇ

Türkiye'de Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından bu yana demokrasinin işleyişi bağlamında asker-siyaset ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Ülkemizde uzunca yıllar, bazen anayasal ve kanuni zeminde bazen de fiili uygulamalar itibarıyla, askeri bürokrasi lehine çıkış garantilerinin sağlandığı, bu durumun da askeri bürokrasinin değişen şartlara ve dönemlere bağlı olarak siyasi hayatta etkin olduğu görülmüştür. Diğer yandan, demokratik dönemlerde çıkış garantileri ile yetinmeyen silahlı bürokrasinin bazı kereler doğrudan yönetime el koydukları da olmuştur. Bütün bunlar Türkiye'de demokrasinin gelişimini sekteye uğratmıştır.

Türkiye'de demokratik yönetimin işleyişinde aksamalara sebep olan çıkış garantilerinin, bazı dönemsel ve geçici süreli çıkış garantileri istisna tutulacak olursa, genellikle 2000'li yıllardan itibaren gerilemeye başladığı, 2017 Anayasa değişikliği ile bu çıkış garantilerinin minimum düzeye indiği söylenebilir. Fakat bütün bunlara rağmen, çıkış garantilerinin tamamen ortadan kalktığı, Türk demokrasisinin arzu edilir düzeye geldiği söylenemez. Hala asker-siyaset ilişkileri ve çıkış garantileri bağlamında demokratikleşme yönünde bazı iyileşmelerin

yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir. MGK'nun yapılanmasına ilişkin sorunlar hala devam etmektedir. Çünkü, yapılan kanuni değişikliklerle sadece dış savunmayı sağlamakla görevli hale getirilen TSK üst düzey yöneticileri, hem iç hem de dış güvenlikle alakalı tavsiye niteliğinde kararların alındığı MGK'nda siyasiler dışında tek başına temsil olunmakta, iç güvenliğin sağlanmasında birinci derecede sorumlu ve görevli olan emniyet teşkilatı MGK'nda temsil olunamamakta, TSK, uzman kişiler olarak hem iç emniyetin hem de dış savunmanın belirlenmesi konusunda tek katılımcı tarafı teşkil etmektedir. Bu durum hem TSK lehine bir çıkış garantisi sağlamış olmakta, hem de emniyet teşkilatının MGK'nda temsil olunmaması, bir eksiklik teşkil etmektedir. Bu zeminde iç güvenliğin sağlanması konusunda isabetli kararların alınmasında sorunlar yaşanabilir. Keza, 2017 Anayasa değişikliği ve kanuni değişikliklerle Genelkurmay Başkanının hiçbir makama bağlı hale getirilmemesi olması, TSK'nin özerk yapıya kavuşma özelliğini artırmış olmaktadır. Bu vesileyle, Genelkurmay Başkanlığının mutlaka Milli Savunma Bakanlığına bağlı hale getirilmesi icap eder.

Bu iki konudaki eksikliğe rağmen, Türkiye'de son yıllarda yapılan anayasal ve kanuni değişikliklerle TSK lehine olan çıkış garantilerini geriletici yöndeki iyileşmelerin küçümsenemeyecek derecede üst düzeyde olduğu söylenebilir. Bu da Türkiye'de demokratikleşme yönünde kat edilen mesafenin derecesini göstermektedir. Türkiye'de yakın gelecekte çıkış garantilerinin daha da azalması, hatta tamamen ortadan kalkmasının, artık toplumla demokratik sistemin daha da bütünleşmesi neticesini ortaya çıkarabileceği, bunun da demokrasinin bir daha geri dönülmez bir şekilde kökleşmesi neticesini husule getirebileceği söylenebilir. Özellikle Türk Halkının 15 Temmuz 2016 günü FETÖ'cü terör örgütünün demokrasiye son vermeyi amaçlayan kalkışmasına karşı en üst düzeyde direnç göstererek demokrasiye sahip çıkması, Türkiye'de demokratik sistem-halk bütünleşmesinin bariz bir göstergesini teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- “12 Eylül Davasında Çok Konuşulacak Karar”, (24.06.2016), <http://odatv.com/12-eylul-davasinda-cok-konusulacak-karar-2406161200.html>, (ET: 27.09.2017).
- “27 Nisan E-muhtırasının Tam Metni”, (4 Aralık 2015) <http://www.mynet.com/haber/guncel/27-nisan-e-muhtirasi-tam-metni-2212559-1>, (ET: 28.09.217).
- AHMAD, F. & AHMAD, B. T. (1976), Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKGÜNER, T. (1983), 1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- ALBAYRAK, M. (2004), Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960), Phonix Yayınevi, Ankara.
- “Ali Bayramoğlu İle Söyleşi”, (Konuşan: Mücahit BİLİCİ), (1996), Köprü Dergisi, S. 56, Güz, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Sayi&SayiNo=56>, (ET: 15.09.2015).
- “Askeri Vesayetden Demokrasiye”, (28.09.2010), <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1261/askeri-vesayetden-demokrasiye.aspx>, (ET: 28.09.2010).
- BAYRAMOĞLU, A. (2002), “Asker ve Siyaset”, Birikim Dergisi, S. 160-161, Ağustos-Eylül.
- BEETHAM, D. (2006), Demokrasi ve İnsan Hakları, (Çev.: Bilal CANATAN), Liberte Yayınevi, Ankara.
- BERGER, P. L. (1993), “Günümüz Dünyasında Demokrasi”, (Çev.) AYKAN, C., Sosyal & Siyasal Teori, (Der.) YAYLA, A., Siyasal Kitabevi, Ankara.
- BİLGİN, P. (1976), 1961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.
- BİRAND, M. A. (1986), Emret Komutanım, Milliyet Yayınevi, İstanbul, 1986.
- ÇAĞLAYAN, R. (2012), “Türkiye’de Askeri Mahkemelerin Dünü, Bugünü ve Yarını”, Uluslar arası Anayasa Kongresi Metinler Kitabı, 14 Mayıs 2011, C. 2, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- ÇAVDAR, T. (1995), Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1939–1950, C. 1, İmge Yayınevi, Ankara.
- DAHL, R. (1996), Demokrasi ve Eleştirileri, (Çev.) KÖKER, L., Yetkin Yayınevi, Ankara.
- DEMİRCİ, H. A. (2008), “Tek Parti Rejimleri ve İttihat ve Terakki Tecrübesi Işığında Atatürk’ün Düşünce ve Aksiyonunda Parti Bürokrasi İlişkisi”, Demokrasi Platformu Dergisi, Y. 4, S. 14, Bahar.
- ERDOĞAN, M. (1993), Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ERDOĞAN, M. (2011), Anayasa Hukuku, 7. Bası, Orion Yayınevi, Ankara.
- ERDOĞAN, M. (2002), Anayasa ve Özgürlük, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- ERDOĞAN, M. (2001), “Siyasi Partiler Devlet ve Demokrasi”, Liberal Düşünce Dergisi, Y. 6, S. 22, Bahar.
- ERER, T. (1966), Türkiye’de Parti Kavgaaları, 2. B, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- ERMAN, S. (1967), Askeri Ceza Hukuku, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınevi, İstanbul.
- GOLOĞLU, M. (1982), Demokrasiye Geçiş 1946–1950, Kaynak Yayınevi, İstanbul.
- HAKYEMEZ, Y. Ş. (2000), Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası, Seçkin Yayınevi, Ankara.

- HALE W. (1996), Türkiye’de Ordu ve Siyaset, (Çev.) FETHİ A., Hil Yayınevi, İstanbul.
- HOLDEN, B. (2007), Liberal Demokrasiyi Anlamak, (Çev.) BAL, H., Liberte Yayınevi, Ankara.
- HUNTINGTON, S. P. (2007), Üçüncü Dalga, (Çev.) ÖZBUDUN, E., Kıta Yayınevi, Ankara.
- İPEKSÜMEROĞLU, N. (1951), “Askeri Kaza Sistemine Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1-2.
- KARATEPE, Ş. (1999), Darbeler Anayasalar ve Modernleşme, 3. Bası, İz Yayınevi, İstanbul.
- KARPAT, K. H. (1996), Türk Demokrasi Tarihi, 2. Bası, Afa Yayınevi, İstanbul.
- KÖKSAL, O., “Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Örfi İdare Uygulaması”, Özgür Tarih Dergisi, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=326973&/Osman%C4%B1-Devletinin-Son-D%C3%B6nemlerinde-%C3%96rf%C3%AE-%C4%B0dare-Uygulamas%C4%B1-/-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-Osman-K%C3%B6ksal->, (ET: 24.09.2017).
- KÜÇÜK, A. (2005), Siyasal Partilere İlişkin Yasaklamalar, Asil Yayınevi, Ankara.
- KÜÇÜK, A. (2012), Türkiye’nin Siyasal ve Anayasal Rejimi, Orion Yayınevi, Ankara.
- KÜÇÜK, A. (2013), Anayasa Hukuku, 3. Bası, Orion Yayınevi, Ankara.
- KÜÇÜK, A. (2003), “İfade Hürriyetinin Sınırlandırılması”, Liberal Düşünce Dergisi, Y. 8, S. 32, Güz.
- KÜÇÜK, A. (2009), “Türkiye’de Asker Siyaset İlişkisinde Geline Nokta”, (12 Mayıs 2009), <http://www.stratejikboyut.com/yazi/turkiye8217de-asker-siyaset-iliskisinde-gelinen-nokta-651.html>, (ET: 20.06.2009).
- KÜÇÜK, A. (2011), “Yeni Anayasada Milli Güvenlik Kurulu”, Zaman Gazetesi, 04.08.2011.
- ÖZBUDUN, E. (2003), Çağdaş Türk Politikası, (Çev.) USUL A. R., Doğan Kitap, İstanbul.
- ÖZBUDUN, E. (2007), “Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Pekişmesi Sürecinde Anayasa Mahkemelerinin Rolü”, Anayasa Yargısı, S. 24.
- ÖZBUDUN, E. (1993), Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- ÖZDEMİR, H. (1993), Rejim ve Asker, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZDEMİR, H. (1991), Sivil Cumhuriyet, Boyut Yayınevi, İstanbul.
- PETEK, R. (2009), “Nihayet Darbecilere de Sivil Yargı Yolu Açıldı”, Yeni Şafak Gazetesi, 30.06.2009.
- PLATTNER, M. F. (1998), “Liberalism and Democracy”, Foreign Affairs, Vol. 77, Marc-April.
- SCHMITTER, Philippe C. & KARL, Terry Lyn, “Demokrasi Nedir... Ne Değildir”, (Çev.) GÖNENÇ L., Sosyal & Siyasal Teori, (Der.) YAYLA A., Siyasal Kitabevi, Ankara.
- “Sıkıyönetim ve Türkiye’de Sıkıyönetim Uygulamaları”, (01.08.2014), <https://www.sevgiforum.net/showthread.php?t=30620>, (ET: 28.09.2017).
- Stratejik Düşünce Enstitüsü, Yüksek Askeri Şura ve Hükümet-TSK İlişkileri, Tespitler-Öneriler, Yüksek Askeri Şura ve Hükümet-TSK İlişkileri Çalıştayı (13 Temmuz 2011), Ankara.
- ŞENSOY, N. (1947), “Osmanlı İmparatorluğunun Sıkıyönetime Müteallik Mevzuatı Üzerine Sentetik Bir Deneme”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. XIII, S. 1.
- TANÖR, B. (2006), Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), 15. Bası, YKY, İstanbul.
- TANÖR, B. (1994), İki Anayasa 1961-1982, 3. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul.
- TOKER, M. (1970), Tek Partiden Çok Partiye, Milliyet Yayınevi, İstanbul.

TUNAYA, T. Z. (1988), Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi, C. I. 2. Bası, Hürriyet Vakfı Yayınevi, İstanbul.

TUNAYA, T. Z. (1989), Türkiye’de Siyasal Partiler, C. III, Hürriyet Vakfı Yayınevi, İstanbul.

ÜSKÜL, Z. (1990), “Sıkıyönetimin Yargısal Denetimi”, I. Ulusal İdare Hukuku Kongresi içinde, 2. Kitap, Kamu Yönetimi, Ankara, 1-4 Mayıs.

YAZICI, S. (1997), Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Yetkin Yayınevi, Ankara.

ESKİ ÖNASYA'DA DARBELER ve SONUÇLARI

Ayşe Tuba ÖKSE

Kocaeli Üniversitesi
tuba.okse@kocaeli.edu.tr

ÖZET

Darbeler ve iktidar hırsı, insanlık tarihi kadar eskidir. Babil'i fetheden I. Murşili'yi MÖ 1535'de eniştesinin öldürerek tahtı gasp etmesi, Hitit tarihinde 100 yıl sürecek kanlı darbeleri başlatır. MÖ 1525'de kral Telipinu bu kanlı darbelere son verir, ancak, bunu izleyen 200 yıl içerisinde dört darbe daha gerçekleşir. Yeni Assur imparatorluğu, MÖ 780'den sonra elindeki bölgeleri yitirdikten sonra, bu durumu kontrol edemeyen kral askeri bir darbe ile öldürülür. Tahta çıkan general imparatorluğu genişletir, ancak, halefi olan oğlunu diğer oğlu öldürür, bu kralın oğlu da kendi oğulları tarafından öldürülür. Meclisi olan Hitit imparatorluğunun yaşadığı darbelerin yıllara göre gösterdiği sıklık, Assur İmparatorluğundaki sıklığın yarısı kadardır. Bu da yönetimde bir meclisin varlığının fark yarattığını göstermektedir. Darbecilerin dörtte üçü iktidar hırsı olan hanedan üyeleridir ve sonuçları üçte iki oranında olumsuz olmuştur. Eski Önasya'nın kısıtlı tarihi belgeleri bile darbelerin ülkelere yarardan çok zarar getirdiğini gözler önüne sermektedir. **Anahtar Sözcükler:** Hitit Krallığı, Assur İmparatorluğu, Darbe, İktidar Hırsı

COUPS IN THE ANCIENT NEAR EAST AND THEIR CONSEQUENCES

ABSTRACT

The history of coups, coherent to ambition of power, is as old as the history of mankind. Murşili I, the conqueror of Babylon, had been murdered by his brother in law. This event provoked a chain of bloody palace coups for a century. In 1525 BC, Telipinu put an end to these coups; however, during the following 200 years, four coups happened. As the New Assyrian Empire lost some of its lands after 780 BC, so, the king was killed by a military coup. The commander broadened the borders of the Empire; however, one of his sons murdered his successor, and the son of this king was murdered by his own sons. The frequency of coups per year in the Hittite kingdom having a parliament, is half

of those in the Assyrian Empire, demonstrating the effect of the existence of a parliament. Three quarters of the coups were prepared by members of the dynasty, and two thirds had negative effects on the land. Even the data obtained from limited historical documents of the Ancient Near East demonstrate coups bringing more damages than benefits.

Keywords: Hittite Kingdom, Assyrian Empire, Coup, Ambition of Power

Darbeler insanlık tarihi kadar eskidir. İktidar hevesi, insanlık tarihi boyunca kabile ve devlet yönetimlerinde yaşanmıştır. Eski Yakın Doğu'da günümüzden 6000 yıl önce yazının kullanılmaya başlamasından sonra kil tabletlere çivi yazısı ile yazılmış belgelerde tarihi olaylar da anlatılmıştır. Arkeolojik kazılarda açığa çıkan bu tabletler, içinde Anadolu, Mısır, Suriye, Irak ve İran'ın bulunduğu geniş coğrafyanın İlk Çağ tarihine ilişkin bilgiler sunar. Tarihi belgeler ağırlıklı olarak kralların yıllık icraatlarını anlatan metinlerden, fermanlardan ve devlet antlaşmalarından oluşur. Bu belgeler arasında krallıkları yöneten hanedanlar hakkında bilgiler bulunur.

1. Eski Hitit Krallığında Yaşanan Darbeler

Eski Hitit krallığı Orta Anadolu'da Kızılırmak kavsi içinde MÖ 1660'da kurulur ve I. Hattuşili zamanında sınırlarını Kuzey Suriye'ye kadar genişletir. Kralın mutlak hâkim olmasına karşın, toplumun ileri gelenlerinden, çeşitli komutanlar, zanaatkârlar ve ailelerin başkanlarından oluşan bir danışma meclisi vardır (Reyhhan, 2009). *Pankuš* adı verilen bu asiller meclisi kralın kararlarının oya sunulduğu, hatta kralın denetlendiği ve yargılanabildiği bir meclistir. *Tuliya* Meclisi katil olan hanedan üyeleri için ölüm cezası verme, *Pankuš* meclisi de veliaht tayini ve hanedandan birinin idamı gibi konuları onaylama yetkisine sahiptir.

Hitit krallığının kurucusu I. Hattuşili veliaht olarak ilan ettiği kız kardeşinin oğlu Labarna'yı varislikten çıkartarak torunu I. Murşili'yi veliaht göstermiş, bunun gerçekleşmesi için de panku meclisinin onayını almıştır (Sommer ve Falkenstein, 1938: 13-15). MÖ 1535'de tahta çıkan Kral Telipinu, yayınladığı fermanında (Hofmann, 1984: 30-33) "*Ben Telipinu Hattuşa'da meclisi (toplantıya) çağırdım. Bu andan itibaren Hattuşa'da kraliyet ailesinin çocuğuna hiç kimse kötülük yapmasın. Ona bıçak çekmesin. Birinci sıradaki prens kral olsun. Eğer birinci sıradaki prens yoksa kim ikinci sıradaki oğul ise, o kral olsun. Eğer bir prens yok ise, kim birinci sıradaki kız ise, ona bir içgüveyi alsınlar ve o kral olsun.*" ifadelerini kullanmıştır. Eski Hitit krallığı döneminde darbeler MÖ 15. yüzyılda gerçekleşmiş, yaklaşık 100 yıllık bir süreçtir ve darbecilerin tamamı kral hanedanından kişilerdir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Hitit Krallığı Kral Listesi ve Darbeler

Kral Listesi	(MÖ)	Nitelik	Yaşanan Darbe
Hattuşili I	1660-1630	Kurucu Kral	
Murşili I	1630-1600	Babil'i fetheden (1531) kral	Kızkardeşi Harapşili'nin eşi Hantili ve onun damadı Zidanta tarafından öldürülür
Hantili I	1650-1570	Darbe ile tahtı ele geçiren enişte	Damadı Zidanta, oğlu Pişenhi'yi ve oğullarını öldürür
Zidanta I	1570-1560	Darbe ile tahtı ele geçiren damat	Oğlu Ammuna tarafından öldürülür
Ammuna	1560-1540	Darbe ile tahtı ele geçiren oğul	Muhafız Alayı komutanı, eniştesi Zuru, oğullarını öldürür
Huzziya I	1540-1535	Darbe ile tahtı ele geçiren yeğen	Kızkardeşi İştaparia ile kocası, Ammuna'nın oğlu Telipinu'yu öldürmek ister, başarılı olamaz
Telipinu	1535-1510	Darbe ile tahtı ele geçiren enişte	Suikastten kurtulur
Taharvaili		Darbe ile tahtı ele geçiren kuzen	Pankuş Meclisi tahttan indirir
Alluwamna	1510-1500	Telipinu'nun kızı Harapşili'nin kocası	
Hantili II	1500-1490	Alluwamna'nın oğlu	
Zidanta II	1490-1480	II. Hantili'nin akrabası	
Huzziya II	1480-1460	II. Zidanta'nın oğlu	
Muwatalli I		Darbe ile tahtı ele geçiren Komutan	Saray görevlileri Himuili ve Kantuzzili tarafından öldürülür
Tuthaliya I	1460-1440	II. Huzia'nın akrabası	
Arnuwanda I	1440-1400	I. Tudhaliya'nın oğlu	
Tuthaliya II	1400-1370	I. Arnuwanda'nın oğlu	
Genç Tuthaliya		II. Tudhaliya'nın oğlu III. Tudhaliya	Amcası I. Şuppiluliuma tarafından öldürülür

Kral Listesi	(MÖ)	Nitelik	Yaşanan Darbe
Suppiluliuma I	1370-1335	Darbe ile tahtı ele geçiren amca	Hitit tarihinin en güçlü ve en başarılı kralı.
Arnuvanda II	1335-1333	Şuppiluliuma'nın oğlu	
Murşili II	1333-1315	Şuppiluliuma'nın oğlu	
Muwattali II	1315-1282	II. Murşili'nin büyük oğlu	
Murşili III	1282-1275	II. Muvattali'nin oğlu	Amcası tahttan indirir
Hattuşili III	1275-1250	Darbe ile tahtı ele geçiren amca	
Tuthaliya IV	1250-1220	III. Hattuşili'nin oğlu	
Kurunt(iy)a		Tarhuntaşşa kralı Kurunta (Kuzen Ulmi-Teşup)	Darbe girişimi
Arnuwanda III	1220-1210	IV. Tuthaliya'nın büyük oğlu	
Suppiluliuma II	1210-1200	IV. Tuthaliya'nın küçük oğlu	

Eski Hitit krallığının kurucusu I. Hattuşili'nin torunu I. Murşili, Kuzey Suriye'de Halpa (Halep) kentini aldıktan sonra Fırat nehri boyunca güneye ilerleyerek Babil'e ulaşır. Kral Hammurabi'nin kurduğu hanedan'ın yönettiği kenti MÖ 1531'de fetheder ve yağmalar, ülkesine dönerken zengin ganimetler götürür. Hattuşa'ya döner dönmez eniştesi Hantili tarafından öldürülür. Telipinu fermanında bu olay şöyle anlatılır: “*Hantili, içki sunucu idi ve Murşili'nin kız kardeşi Harapşili ile evliydi. Hantili, Zidanta ile birlik olup ihanet etti ve fena bir şey yaptılar. Murşili'yi öldürdüler, kan döktüler.*” (Yiğit, 1997: 239). Hantili'nin tahta geçmesinden sonra Kuzey Suriye'de Murşili zamanında kazanılan topraklar kaybedilir, kuzeyde yaşayan Kaşka kabileleri Hitit ülkesine saldırır. Hantili birçok noktada savunma amaçlı kaleler kurdurur. Bunu kendi icraatını anlattığı bir tablette “*Hatti ülkesinde hiç kimse kentlerde sur inşa etmemişti. Ben, Hantili, bütün ülkede duvarlarla korunmuş kentler yaptım ve Hattuşa kentini de duvarlarla çevirdim.*” sözleriyle anlatır.

Hantili'yi Tegarama şehrindeyken, tanrıların Murşili'nin intikamını alacağına dair bir korku sarar, Eşi kraliçe Harapşili ile oğulları Pişeni ve onun oğulları, Şuk-

ziya şehrinde, Hantili'nin eski suç ortağı ve damadı Zidanta tarafından öldürülür (Yiğit, 1997: 239-240). Artık yeni kral, öldürdüğü prenslerin eniştesi I. Zidanta'dır. Kral Telipinu, yayınladığı fermanında bu olayı şöyle anlatır: *“Hantili yaşlandığı zaman ve neredeyse tanrı olmak üzereyken Zidanta, Hantili'nin oğlu Pişeni'yi ve oğullarını öldürdü ve üst düzey adamlarını da öldürdü. Ve Zidanta kral oldu.”* (Hoffmann, 1984: 24-25)

Kral olmak, Zidanta'ya da hayır getirmez. Oğlu Ammuna babasını öldürerek tahta çıkar. Krallığı döneminde ülkede iç karışıklığın yanında kuraklık da baş gösterir. Kral Telipinu, fermanında bu olayı şöyle anlatır: *“Sonra tanrılar Pişeni'nin kanının hesabını sordular ve Zidanta'nın oğlu Ammuna'yı babasına düşman ettiler. Ve o, babası Zidanta'yı öldürdü ve Ammuna kral oldu. Fakat tanrılar babası Zidanta'nın kanının hesabını sordular; tahılı, bahçe ve bağları, sığırları, koyunları iyi olmalıydılar ve pek çok ülke ona düşman oldu. Ordu her yerde savaş gitti ve iyi geri dönmedi.”* (Hoffmann, 1984: 26-27). Ammuna'nın ölümünden sonra, kız kardeşinin kocası olan, Saray Muhafız Alayı komutanı Zuru, oğulları Altın Mızraklı Adam Taharvaili ile Haberci Taruhsu'yu göndererek Ammunanın iki oğlunu, Tittiya ile Hantili'yi öldürtür, üçüncü oğlu Telipinu damadı olduğundan, onu öldürtmez. Tahta Zuru'nun oğlu Huzziya çıkar.

MÖ 1525 yılı dolaylarında, kral Huzziya tarafından hazırlanan komplodan kurulan Telipinu, kralı devirir ve sürgüne gönderir. Telipinu, yayınladığı fermanında bütün bu kanlı taht kavgalarına karışmış olan kişileri öldürmediğini, onları affettiğini, silahlarını alarak onları çiftçi yaptığını anlatır (Hoffmann, 1984: 30-31): *“Onlara evler tahsis ettim. Gitsinler, otursunlar, yesinler, içsinler. Onlara hiç kimse kötülük yapmasın. Onlar bana kötülük yaparlar, ben onlara yapmadım. ... Ben kral Tanuva'yı, Taharwaili'yi ve Taruhsu'yu getirdiklerinde ve onları Panku'nun önünde idama mahkûm ettiklerinde işittiğimde şöyle söyledim: niçin ölücekler, onlar gözlerini saklarlar ve ben kral onları birbirlerinden ayırdım, onları çiftçi yaptım ve onların silahlarını omuzlarından aldım ve onlara boyunduruk verdim.”*

Bir daha bu gibi cinayetlerin işlenmemesi için de bu ferman ile veliahtların belirlenmesini ve tahta geçiş kurallarını düzenler (Yiğit, 2003: 143): *“Birinci kadından doğan erkek çocuk kral olur. Eğer birinci sıradan bir prens yoksa ikinci sıradan olan erkek çocuk kral olur. Bir kral çocuğu, bir oğlan mevcut değilse, bu durumda birinci sıradan olan kız evlendirilir, onun kocası kral olur.”* Kral yazıtlarında geçmeyen, bir mühürden öğrenildiğine göre Ammuna'nın oğlu Tittiya'yı öldüren ve Telipinu tarafından sürgüne gönderilen Taharwaili, Kizzuvatna kralı Eheyta ile anlaşarak Telipinu'nun ölümünden sonra bir komployla tahta geçer. Taharwaili büyük olasılıkla Telipinu fermanına bağlı kalan Pankuş tarafından tahttan indirilir ve Telipinu'nun kızı Harapşili ile evli olan Alluwamna kral olur.

Hitit sarayında yaklaşık 50 yıl sonra bir darbe daha yaşanır. Kral II. Huzziya kendi baş muhafızı (GAL *MEŞEDI*) Muvatalli tarafından kurulan bir komplo ile öldürülür. Tahtı gasp eden I. Muvatalli, saray görevlileri Himuili ve Kantuzzili tarafından öldürülür. Bu ismin kral adak listelerinde yer almaması, kral sülalesinden gelmeyişi nedeniyle meşru sayılmadığının göstergesidir. Buna karşın, GAL *MEŞEDI* unvanını taşıyanların genellikle kralın kardeşi veya oğlu olduğu (Bin-Nun, 1973) göz önüne alındığında, bu darbenin de kral ailesinden biri tarafından düzenlenmiş olabileceği değerlendirilmektedir.

Bu darbeden 90 yıl sonra tahta geçen Genç Tuthaliya (III. Tuthaliya), amcası Şuppiluliuma tarafından öldürülür ve destekçilerini Alaşia'ya (Kıbrıs) sürgüne gönderir (Yiğit, 1997: 241). Olgun yaşta tahta çıkan I. Şuppiluliuma Hitit tarihinin en güçlü ve en başarılı kralı olmuştur. Onun 30 yıllık krallığı süresince Hitit ülkesi en parlak dönemini yaşar ve siyasi evlilikler ağıyla sağlamlaştırılmış bir imparatorluğa dönüşür (Güterbock, 1956). Mısır seferinden Anadolu'ya getirdiği esirlerin bulaştırdığı veba salgında ölür. Oğlu II. Murşili veba dualarında babasının, tahtı Genç Tuthaliya'dan zorla alması nedeniyle tanrıların bu hastalığı ülkeye ceza olarak getirdiğini yazar (Götze, 1930: 166-167).

Veba salgınından 20 yıl sonra tahta çıkan II. Muvatalli, kardeşi Hattuşili'yi ordu başkomutanı yapar, saray baş muhafızı yapar ve Yukarı Ülkeyi onun yönetimine bırakır (Yiğit, 1997: 242; Otten, 1981: 10-17). Çeşitli askeri anlaşmalar ve siyasi evliliklerle ülkenin güvenliğini sağlamlaştırır, Mısır firavunu II. Ramses'in Doğu Akdeniz'deki askeri seferlerine karşı düzenleyeceği seferler nedeniyle veya kardeşi Hattuşili'nin Yukarı Ülke'de güçlenmesi nedeniyle başkenti Hattuşa'dan Aşağı Ülke'deki Tarhuntaşşa'ya taşır (Ünal, 2002: 181). II. Ramses ile Kadeş'de kardeşi Hattuşili ile birlikte savaşır, imparatorluğunu Şam'a kadar genişletir.

Muvatalli MÖ 1282 yılında ölünce oğlu Urhi-teşub, III. Murşili adıyla tahta çıkar, başkenti tekrar Hattuşa'ya taşıyarak, ülkenin yukarı ve aşağı olarak bölünmüşlüğüne son verir, babasının Hattuşa'nın yöneticiliğine getirdiği ve amcası Hattuşili'nin adamı olan başyazıcı Mittannamuva'yı görevden alır, Hakmiş ve Nerik kentlerini amcasının yönetiminden geri alır (Ünal, 2002: 181). Amca ile yeğen arasında başlayan iktidar mücadelesinde Hattuşili, Urhi-Teşub'un kralıçeden değil, bir harem kadınından doğma olması ve Telipinu fermanındaki tanıma göre taht üzerinde hakkı olmaması gerekçesiyle, kralın kardeşi Ulmi-Teşub'un da desteğiyle tahttan indirir (Yiğit, 1997: 240-241; 2003: 146; Özkan, 1998: 75). Tahta çıkan III. Hattuşili, Telipinu fermanı kuralların göre tahta çıkması gereken Ulmi Teşub'u Kurunta adıyla Aşağı Ülkenin, Tarhuntaşşa'nın kralı tayin eder. Boğazköy'ün Yerkapı mevkiinde gömülü olarak ele geçen gümüş tablet, Hitit kralı ile Tarhuntaşşa kralı arasındaki bir antlaşma metnidir (Taş, 2008: 38; Karauğuz,

2002: 93-106; Alp, 1995: 1-2; Otten, 1988). Nuhašše kentine sürgüne gönderilen Urhi-Tešup bir süre sonra Alašia'ya (Kıbrıs) gönderilir, oradan da Mısır'a kaçarak II. Ramses'e sığınır ve Hitit kralına iade edilmez (Helck, 1963; Yiğit, 1997: 242). III. Hattušili onun bir gün Mısır'dan dönüp tahtı elinden alacağı korkusuyla hastalanır.

Hattušili, literatüre "Hattušili'nin Otobiyografisi" adı ile geçen (Yiğit, 1997: 236-237; Tekoğlu, 1990: 102-104; Wolf, 1967), Pankuš Meclisi önünde kendini aklamak için okuduğu metinde iktidar hırsını, rahibi olduğu Tanrıça İstar'ın isteği olarak sunar ve yeğeni Urhi-Tešub'a karşı şu ifadeleri kullandığını anlatır: "*Bana karşı kavgayı başlattın. Ve sen büyük kralısın, senin bana bıraktığın tek kalede, yalnız ben kralım. Haydi! Bizim hakkımızda Şamuha kenti Tanrıçası İstar ile Nerik kenti Fırtına Tanrısı karar versin*" ve "*Efendim Tanrıça İstar bana Hatti ülkesinin krallığını verdi, büyük kral oldum*".

III. Hattušuli Mısır ile iyi ilişkiler kurar, Kadeş antlaşmasını imzalar. Abisi Urhi Tešup'un devrilmesine yardım eden Tarhuntašša kralı Kurunta, amcası III. Hattušuli'nin oğlu IV. Tudhalya'nın ölümünden tahtın yasal olarak kendi hakkı olduğu gerekçesiyle iki kez darbeye teşebbüs eder, bir süre tahtı ele geçirir. Hattip Kaya Anıtı yazıtında "*Büyük Kral, kahraman, Muvatalli'nin oğlu, Büyük Kral, Kahraman, Kurunta*" yazılıdır (Dinçol, 1998: 27). Bu olaydan 20 yıl sonra Hitit imparatorluğu yıkılır.

2. Assur İmparatorluğu'nun Yaşadığı Darbeler

Kuzey Mezopotamya'da kurulan ve toplam 1400 yıl hüküm süren Assur krallığı, kralın mutlak hâkim olduğu bir sistemle yönetilmiştir. Bu devletin imparatorluk dönemi arşivlerinde, krallığın babadan oğula geçmesine karşın, darbe ile tahtı gasp eden kralların da olduğu görülür (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Yeni Assur İmparatorluğu Kral Listesi ve Darbeler

Kral Listesi	(MÖ)	Nitelik	Yaşanan Darbe
Assurnasirpal II	883-859	Assur-Dan'ın oğlu	
Salmanasar III	859-824	II. Assurnasirpal'in oğlu	
Samsi-Adad V	824-810	III. Salmanasar'ın oğlu	
Adad-Nirari III	810-783	V. Şamşi-Adad'ın oğlu	
Salmanasar IV	783-772	III. Adad Nirari'nin oğlu	
Assur-Dan III	772-755	V. Salmanasar'ın kardeşi	
Assur-Nirari V	755-745	III. Assur-Dan'ın kardeşi	Askeri bir darbe sonucu öldürülür
Tiglat-Pileser III	745-727	Darbe ile Tahtı Ele Geçiren General	Assur imparatorluğunun en başarılı krallarından,
Salmanasar V	726-722	Tiglat-pileser oğlu	Samaria seferi sırasında bir suikast ile öldürülür
Sargon II	722-705	Darbe ile Tahtı Ele Geçiren Kardeş (?)	Assur imparatorluğunun en başarılı krallarından,
Sanherib	705-681	II. Sargon'un oğlu	Büyük oğulları tarafından öldürülür
Asarhaddon	681-669	Sanherib'in küçük oğlu	
Assurbanipal	668-627	Asarhaddon'un küçük oğlu	
Assur-Etil-İlani	627-623	Assurbanipal'in oğlu	
Sin-Sar-İskun	623-612	Assurbanipal'in oğlu	

MÖ 9. yüzyılda genişlemeye başlayan Yeni Assur imparatorluğu, MÖ 780'den sonra gerilemeye başlar, Suriye ve kuzeydeki bölgeler yitilir (Olmstead, 1951: 171-174). Bu durumu kontrol edemeyen Kral V. Assur-nirari askeri bir darbe ile tahttan indirilir ve ailesiyle birlikte öldürülür (Grayson, 1991: 73-74; Olmstead, 1951: 175). MÖ 746 yılına tarihlenen bir hanedan kaydında Nimrud'da meydana gelen ihtilalden iki ay sonra III. Tiglat-Pileser'in tahta çıktığı yazılıdır. Assur kentinde açığa çıkan bir yazıtlı tuğla üzerinde geçen Adad-Nirari'nin (olasılıkla III. Adad-Nirari) oğlu Tiglat-Pileser ile bir Assur kral listesinde geçen, Assur-Nira-

ri'nin (olasılıkla V. Assur-Nirari) oğlu Tiglat-Pileser ifadesinden hangisinin gerçeği yansıttığı bilinmez. Buna karşın, hiçbir krali yazıtta Tiglat-Pileser'in babasına ilişkin bir bilgi de bulunmaz. Bu nedenle, bu kralın Assur kral sülalesiyle ilişkili olmadığı, son dönemde meydana gelen karışık ortamı fırsat bilerek bir darbe ile tahtı ele geçirdiği, akla yakın görünür. 18 yıllık hükümdarlığında askeri donanım geliştirilir, imparatorluğu genişletir, fethedilen alanlarda Assur eyaletleri kurarak devleti sağlamlaştırır. Fethettiği bölgeler arasında kitlesel sürgünler ile tarım alanlarına iş gücü sağlar ve etnik yapıyı karıştırıp başkaldırıları önler. İmar faaliyetleri hızlanır, savaş ganimeti hazinelerle doldurur ve vergileri tüm ülkede eşitler. Kendini Pulu (Tevratta Pul) adı ile Babil kralı ilan eder.

Oğlu V. Salmanasar babasının politikalarını sürdürürken, günümüzde Batı Şeria'da yer alan Samaria kentine düzenlediği sefer sırasında suikast sonucu öldürülür (Grayson, 1991: 85-86; Olmstead, 1951: 205-206). Bu cinayetin kimler tarafından işlendiği net olmamakla birlikte, Salmanasar, halefi II. Sargon'un ifadesine göre, geleneksel olarak vergiden muaf tutulan Assur ve Harran kentlerine vergi ve zorunlu hizmet yükümlülüğü getirdiği için, bu kentlerin memnuniyetsiz olan tanrıları bir isyan başlatarak V. Salmanasar'ı tahttan indirir ve Sargon'u "meşru kral" olarak tahta oturtur. II. Sargon'un varis olduğuna ilişkin herhangi bir yazılı belge bulunmamaktadır ve kendisi için seçtiği isim olan Sargon (*şar-ru-kenu*) "meşru kral" anlamında olduğu da krallığını bu şekilde meşrulaştırmayı amaçladığını düşündürür (Grayson, 1991: 87-88). II. Sargon, bir sırlı levha üzerinde III. Tiglat-Pileser'in oğlu olduğuna ilişkin bir yazıt dışında, babasından hiç söz etmez ve öldürdüğü V. Salmanasar'ın yazıtlarını tahrip eder. Yazıtlarından, II. Sargon'un darbe ile tahtı ele geçiren seleflerinden III. Tiglat-Pileser'den farklı olarak, kral sülalesinden gelmeyişinden dolayı kendinden emin olmadığı ve kendisine isim olarak efsanevi Akkad kralı Sargon'un adını seçtiği ve Nimrud'daki asillerden korktuğu için kendisine Horsabad yakınlarında, Dur-Şarrukin adlı yeni bir başkent inşa ettirdiği düşünülür. Kendi yazıtlarında Assur kenti ahalisinin kendisine yardıma geldiğine ilişkin ifadeleri de tahtı bir darbe ile ele geçirdiğinin kanıtı olarak değerlendirilir. Sağladıkları desteğe karşılık olarak Assur ve Harran kentlerine ayrıcalıklarını geri verir. Yazıtlarında, darbe sırasında kendisinden yana tavır sergilemeyen "6300 Assurlu suçlu"yu cezalandırdığını ve Hama kentine sürdüğünü anlatır.

II. Sargon MÖ 705'de Kuzeybatı İran'da pusuya düşürülerek öldürülür, cesedi gömülmez ve akbabalar tarafından parçalanır. Oğlu Sanherib'in yazıtlarında, rahiplerin bu sonu, eski başkentlerin tanrılarına karşı günah işlemesine bağlar (Olmstead, 1951: 283). Rahiplere göre üzerinde tanrıların laneti olduğundan cesedi evinde gömülmez ve ruhunun günahlardan arındırılması için ayinler düze-

nir, Tanrı Assu'un bir heykeli yaptırılır ve tapınağı yeniden inşa edilir. Sanherib, Dur-Sarrukin'i terk ederek Assur'a yerleşir ve imparatorluk sınırlarını genişletmeyi sürdürür. MÖ 689'de Babil'i yağmalar ve tahrip eder. Babil'de yıkılan tapınaklardan birisi Tanrı Marduk'un tapınağı olduğundan, Babil ülkesinde intikam isteği, Assur ülkesinde de memnuniyetsizlik oluşur (Grayson, 1991: 119-121). Babil kroniklerine ve Tevrat'a göre Sanherib, MÖ 681 yılında düzenlenen darbe sırasında Nimrud'daki Ninurta tapınağında oğulları Ardumuzan/Adrammelech ve Şarezer tarafından kılıçla öldürülür. Sanherib'in ölümünden 42 gün sonra tahta çıkan küçük oğlu Asarhaddon, icraatını anlattığı tabletlerde, Sanherib'in büyük oğlu Aşşurnadin-şumi'nin ölümünün ardından, kendisinden büyük erkek kardeşleri olmasına karşın babasının kendisini veliht ilan ettiğini ve anlatır. Bu durum annesi Naqia'nın haremde benzersiz bir güç elde etmesini sağlar ve Asarhaddon'un iki ağabeyi babalarını kendisine karşı iftiralarla kışkırtır ve Ninive'de silahlanırlar. Asarhaddon güvenliğini sağlamak için Kilikya'da gizli bir yerde yaşamak zorunda kalır ve babasının ölümünden sonra, Assur halkının bu darbeyi desteklemeyişi sayesinde Ninive'ye girip babasının tahtına oturur ve iki ağabeyi Urartu ülkesine sığınır. Asarhaddon, babasının aksine, Babil ile barışçı ilişkiler kurar, Babil halkının desteğini alır. Aynı yıl oluşan üç ay tutulmasının ve kötü kadere işaret eden falların etkisiyle korkular ve kuruntular yaşar. Kendisine zarar vereceğinden korktuğu kötü ruhları yanılmak amacıyla çok sayıda "vekil kral" ritüelleri uygulanır; kralın kılığına sokulan kişiler ritüelin ardından öldürülür. Asarhaddon, Mısır'ı fethetmesinin ardından Harran'da hastalanarak ölür (Grayson, 1991: 137-138; Olmstead, 1951: 337, 385).

Oğlu Assurbanipal döneminde imparatorluk en geniş sınırlarına ulaşır. MÖ 635'den sonra ikiz oğulları Sin-şar-işkun ile Assur-etel-ilani arasında iç savaş çıkar, Assurbanipal tahtı oğluna bırakıp Harran'a çekilir (Olmstead, 1951: 440-452). Oğullarının krallığı döneminde Med ve Babil imparatorlukları ile yapılan savaşlar başarılı olmaz, iki imparatorluğun ittifaklı sonucunda MÖ 612 yılında başkent Ninive tahrip edilir ve son imparator Sin-şar-işkun yanan sarayında ölür (Olmstead, 1951: 468-475).

3. Değerlendirme

İktidar kavramı yönetme, kontrol etme, bütün insanlar üzerinde hüküm sahibi olma, başkalarına istediğini zorla veya ikna ederek yaptırabilme ve devletin sahip olduğu yetkileri kullanmayı sağlayan ayrıcalıklı ve üstün bir gücü de ifade eder (Lukes, 1997: 628). Russel iktidara nicel bir kavram olarak yaklaşır ve onu, istenilen ya da tasarlanmış sonuçların üretilmesi olarak görür (Russel, 1990: 35). Toplumda oluşmuş gelenekler çerçevesinde olan bir iktidar anlayışı, tek kişide

geleneklere dayalı mutlak (Patrimonyal) yönetimlerdir. Bu yönetimlerde kral veya imparator toplumu belli ilkeler çerçevesinde yönetir, refahını sağlar, geleneklerde belirlendiği şekilde ödüllendirir ve cezalandırır (Weber, 1996: 268).

Eski Önasya imparatorluklarından Aydınlanma Çağına kadar kral-devletin de iktidarın iki unsuru olan yasa koyuculuk ve uygulayıcılık kralın kişiliğiyle özdeşir (Doehring, 2002: 48) ve kral, diğer insanlardan üstün kişi olarak gücünü tanrılardan alır. İktidarın vereceği olağanüstü güce itaat edilmesini sağlamak, tanrıları kullanarak mümkün olmuştur. Eski Önasya kralları, icraatlarını anlattıkları tabletlerde kendilerini önemli tanrı ve tanrıçaların korduğu, sevdiği, krallığın kendilerine tanrılar tarafından bahşedilen lütuf olduğuna ilişkin uzun, ikna edici giriş bölümleri yazmışlardır. Kralların savaşları ve diğer icraatları genellikle bazı tanrıların istediğini yapmalarına bağlamaları, zorbalıklarını ve gaddarlıklarını tanrıların isteklerine bağlamaları, onların iktidarının itaatle karşılanması için önemli bir unsur olmuştur. Bu üstün güce sahip olmak da, tahtın boş olmadığı durumlarda, sahibini devirerek tahtın gasp edilmesiyle mümkün olmuştur.

Her iki imparatorlukta meydana gelen toplam 12 olayda darbecilerin dörtte üçünün hanedan üyeleri olduğu, darbelerin yapılma nedenlerinin de aynı oranda iktidar hırsından kaynaklandığı görülmektedir (Bkz. Grafik 1). İktidar hırsı, iktidar sayesinde elde edilen kabul görme, maddi zenginlik ve saygınlık peşinde koşan ben merkezli insan psikolojisini yansıtır. Bu bağlamda bütün insanî değerler hiçe sayılmış, cinayetler işlenmiş, kötülükler yapılmış, iktidara ulaşmak için insanlar, askerler, saray ve halk birer araç olmuştur. Robert Dahl, iktidarı ona boyun eğmekten kaçınanları ağır kayıplara uğratan özel bir etki tipi olarak tanımlar (Dahl, 1964: 40, 50), Joseph S. Nye ise iktidarı aşka benzetir (Nye, 1990: 177). Eski Önasya'da yaşanan, bol cinayetli saray darbelerinin iktidarın verdiği olağanüstü güce olan yoğun arzu/tutku olarak tanımlanması, yanlış olmayacaktır.

Grafik 1: Hitit ve Yeni Assur Krallıklarında Darbelere İlişkin Sayısal Veriler

İktidarın varlığını ispat etmesi ve isteklerini gerçekleştirebilmesi için gereken itaat, toplumun düzenine, inançlarına ve değerlerine uygun şekilde oluşan meşru bir güç olmasıyla doğru orantılıdır (Duverger, 1995: 225). Bir başka deyişle, ülkede düzeni sağlamak ve sürdürmek için güç veya zor kullanabilmek ve adalet dağıtabilmek için iktidarın yasalara ve geleneklere uygun, yani meşru olması gerekir. Bu çalışmada örnekleri verilen saray darbelerinde meşruiyet, genellikle darbecinin kral sülalesinden olmasına bağlıdır.

Hitit krallığında iki darbeci *Pankuş* Meclisi önünde kendini aklamak ve meşruiyetini sağlamak için uzun metinler oluşturmuş, tahtı gasp etmelerinin haklı nedenlerini sıralamıştır. Bu nedenler arasında tahtta hakları olmasına karşın bu haklarının verilmemesi (II. Şuppiluliuma), yetkilerinin ellerinden alınması ve adamlarının bertaraf edilmesi (III. Hattuşili) ya da kendilerine karşı suikast düzenlenmesi (Telipinu) gibi gerekçeler sıralanmıştır. Telipinu Fermanında, tahtı cinayet işleyerek gasp edenlerin tanrılar tarafından çeşitli biçimlerde cezalandırıldıklarının yazılması da bu bağlamda onların haksız cinayet işlediklerini, buna karşın kendisinin haklı gerekçeleri olduğu halde o kişileri bağışladığını vurgulama amacı taşımaktadır. Assur İmparatorluğundaki kral soyundan gelmeme olasılıkları güçlü iki darbeci ise kendi varlıklarını meşrulaştırmak için yazılı söylevlerinde önceki bir kralın soyundan geldiklerini vurgulayıcı ifadeler kullanma gereği duymuşlardır. Tahtı ele geçirmek uğruna işledikleri cinayetleri de o kişilerin tanrılara saygısızlık etmeleri nedeniyle tanrıların cezalandırması şeklinde sunmaları, kendilerini temize çıkartarak meşruiyetlerini sağlama çabasıdır.

İki eski önyasya krallığının, burada kısaca sunulan saray darbeleri, kendi içerisinde farklılık göstermektedir. Meclisi olan Hitit imparatorluğunun yaşadığı darbelerin yıllara göre gösterdiği sıklık, meclisi olmayan Assur İmparatorluğundaki darbe sıklığının yarısı kadardır. Hitit tarihinde hanedan dışı iki darbeciden biri meclis tarafından tahttan indirilirken, diğeri öldürülmüş, hanedan içi darbe yapan iki kral da kendilerini *Pankuş* Meclisi önünde savunma gereği duymuştur. Buna karşın Assur imparatorluğunda darbe ile tahta çıkan bir general ve bir amcanın uzun süre krallık yaptıkları ve bunların, babalarını öldüren oğullar dâhil, herhangi bir kuruluş önünde hesap verdiğine ilişkin bir bilgi bulunmamıştır.

Darbecilerin tahta geçmelerinden sonra bu olayların ülkelere yansması üçte iki oranında olumsuz olmuş, darbecilerin üçte biri ülkenin yararına sonuçlar elde etmiştir. Eski Önyasya'nın kısıtlı tarihi belgeleri bile darbelerin ülkelere yarardan çok zarar getirdiğini gözler önüne sermektedir. Modern dünyada da darbeler yaşayan tüm ülkeler yarardan çok zarar görmektedir.

KAYNAKÇA

- ALP, S. (1995). "Bronz Tablet ve Tarhuntaşsa Kentinin Yeri". 1994 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları. Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği Yayını No. III/4. Dönmez Offset, Ankara, 11-27.
- BIN-NUN, S. R. (1973). "The Offices of GAL MESEDİ and tuhkanti in the Hittite Kingdom". *Revue Hittite et Asianique*, 31: 5-25.
- DAHL, R. (1964). *Modern Political Analysis*, Yale University Press, New Jersey.
- DİNÇOL, A. M. (1998). "Die Entdeckung des Felsmonuments in Hatip und ihre Auswirkungen über die historischen und geographischen Fragen des Hethiterreichs". *TÜBA-AR 1*: 27-35.
- DOEHRING, K. (2002). *Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)*, (Çev) MUMCU, A.. İnkilap Yayınları, İstanbul.
- DUVERGER, M. (1995). *Siyaset Sosyolojisi*, (Çev) TEKELİ, Ş. Varlık Yayınları. İstanbul
- GÖTZE, A. (1930). "Die Pestgebete des Mursilis". *Kleinasiatische Forschungen*, I: 161-251.
- GRAYSON, A. K. (1991). "Ch. 22: Assyria: Tiglath-pileser III to Sargon II (744-705 BC)" ve "Ch. 23: Assyria: Sennacherib and Esarhaddon (704-669 BC)". *Cambridge Ancient History 3/2*. Cambridge University Press, Cambridge, 71-102.
- GÜTERBOCK, H. G. (1956). "The Deeds of Suppiluliuma as Told by his Son, Mursili II". *Journal of Cuneiform Studies* 10(2): 41-68.
- HELCK, W. (1963). "Urhi-Tesup in Agypten". *Journal of Cuneiform Studies*, 17(3): 87-97.
- HOFFMANN, L. (1984). *Der Erlass Telipinus*, Heidelberg: Winter.
- KARAUGUZ, G. (2002). *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- LUKES, S. (1997). "İktidar ve Otorite", (Çev) TUNÇAY, M. ve UĞUR, A., (Ed.) *BOTTOMORE, T. ve NISBET, R., Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- NYE Jr., J. S. (1990). "The Changing Nature of World Power," *Political Science Quarterly*, 105(2): 177-192.
- OLMSTEAD, A. T. (1951). *History of Assyria*. The University of Chicago Press, Chicago.
- OTTEN, H. (1981). *Die Apologie Hattuşilis III. Das Bild der Überlieferung*. Studien zur Boğazköytexten 24. Harrosowitz, Wiesbaden.
- OTTEN, H. (1988). *Die Bronzetafel aus Boğazköy, ein Staatsvertrag Tuthalijas IV. Studien zur Boğazköytexten, Beiheft 1*. Harrosowitz, Wiesbaden.
- ÖZKAN, S. (1998). "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışında küçük Krallıkların Rolü". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII: 71-81.
- REYHAN, E. (2009). "Anadolu'da Hitit dönemine ait iki meclis: Panku ve Tuliya". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 130: 1-20.
- RUSSEL, B. (1990). *İktidar*, Çev: Mete Ergin. Cem Yayınevi, İstanbul.
- SOMMER, F. ve FALKENSTEIN, A. 1938. *Die hethitisch-akkadische Bilingue des Hattusili I (Labarna II)*, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München.
- TEKOĞLU, Ş. R. (1990). "Hitit Metinlerinde Kendini Aklama Motifi". *Anadolu Araştırmaları*, 12: 101-112.

- TAŞ, İ. (2008). IV. Tudhaliya. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, A. 2002. Hititler Devrinde Anadolu. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- WEBER, M. (1996). Sosyoloji Yazıları, (Çev) PARLA, T. İletişim Yayınları. İstanbul:
- WOLF, H. M. (1967). The Apology of Hattusilis Compared with Other Political Self-Justification of the Ancient Near East. PhD, Dissertation, University of Ann Arbor, Michigan.
- YİĞİT, T. (2003). "Hitit Krallığı'nda Veliadın Belirlenmesi Üzerine". Tarih Araştırmaları Dergisi, 34: 141-147.
- YİĞİT, T. (1997). "Hitit Kral Ailesi Üyelerinin Siyasal Etkinliği Üzerine". Tarih Araştırmaları Dergisi, 29: 233-245.

TÜRKİYE'DEKİ DARBE GELENEĞİNİN SİYASİ LİDERLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Davut DURSUN

Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

ÖZET

Türkiye'de tarihi çok eskilere kadar giden bir darbe geleneğinin arka planında yaşanan siyasi ve toplumsal krizleri güç ve kuvvet kullanarak askeri müdahalelerle aşma eğiliminin olduğu söylenebilir. Ancak darbelerin toplumsal meşruiyeti, yapılışı ve sonuçları hususunda farklı yaklaşımlar ve değerlendirmeler söz konusudur. Siyasi iktidarı kullanacak kadroların yarışmacı ve adil seçimlerle belirlendiği demokrasilerde iktidarların güç ve kuvvet kullanılarak ele geçirilmesi hiçbir biçimde kabul edilemeyecek ve meşru görülemeyecek bir yöntem olmasına rağmen Cumhuriyet dönemindeki 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve diğer darbe ve darbe girişimleri çeşitli gerekçelerle meşrulaştırılmak istenmiştir. Bunların oluş biçimleri, darbe sürecinin hazırlanması, icra edilmesi ve sonuçları farklılıklar gösterse de sonuçta krizlerin kuvvet kullanarak çözümlenme yoluna gidildiği açıktır. Toplumsal gelişmelere öncülük eden siyasi elitlerin ve liderlerin darbeye ilgili tutum ve duruşları ilkesel olmaktan öte menfaat temelinde değerlendirilmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi ile önceki darbeler karşılaştırıldığında hazırlık, icra ediliş ve demokratik siyasi aktörlerin tavırları farklılık göstermektedir. Darbe girişimlerinin başarı ve başarısızlıklarında pek çok faktör önemli rol oynamışsa da son darbe girişiminin başarısız kılınmasında etkin rol oynayan siyasi liderliğin ortaya koyduğu performans ve kararlı duruş öncekilerle kıyaslandığında çok önemli bir farklılık gösterdiği tartışmasızdır. 15 Temmuz darbe girişimi ile önceki darbeler karşılaştırıldığında siyasi liderliğin toplumun darbeye karşı mobilize edilmesinde oynadığı etkin rol en belirgin faktör olarak öne çıkmaktadır.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde siyasi iktidarı elinde tutun padişahı, güç ve kuvvet kullanarak tahttan indirerek bir başkasını geçirmeye yönelik teşebbüsler ve bu şekilde gerçekleşen iktidar değişikliklerinin zengin örnekleri vardır. Askeri darbelerle tahttan uzaklaştırılan ve bir kısmı öldürülen padişahlar arasında II. Bayezid, II. (Genç) Osman, I. Mustafa, Sultan İbrahim, IV. Mehmet, II. Musutafa, III. Ahmed, III. Selim, IV. Mustafa, Sultan Abdülaziz, V. Murad, II. Abdülhamit gibi isimler

sıralanabilir. Bunlardan II. Bayezid, II. Osman, Sultan İbrahim, III. Selim, IV. Mustafa, Sultan Abdülaziz iktidardan uzaklaştırılmanın yanında öldürülmüşlerdir. Osmanlı Devletindeki darbeleri bir tarafa bırakıp sadece Cumhuriyet dönemindeki darbeleri dikkate alsak bile siyasi kültürümüzde zengin bir darbe tecrübesi birikimine sahip olduğumuz açık bir gerçektir. Osmanlı döneminden günümüze intikal eden siyasi kültür içinde bu zengin darbe teşebbüsleriyle ilgili birikimin önemli bir yere sahip olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Özellikle modernlik öncesi geleneksel sistemlerde siyasi iktidara tasarruf edecek kişi veya ekibin belirlenmesinde herhangi bir seçim, sürece toplumun katılımı ve rızası, yahut hukuksal olarak düzenlenmiş bir sistem söz konusu olmadığından geleneklere göre işleyen bir mekanizma söz konusuydu. Böyle bir yapıda güç ve kuvvet kullanarak müdahale edilmesi ve iktidarın el değiştirmesi asla şaşırtıcı bir durum değildir.

19. Yüzyılda anayasacılık hareketleri çerçevesinde atılan adımlarla bir yandan siyasi karar alma sürecine toplumun katılımı, diğer yandan da iktidarın kullanımı ile ilgili sınırları hukuksal düzenlemeler gündeme gelmiştir. İktidarın barışçı yollarla nasıl el değiştireceği hususunda kurumsal ve hukuksal bir yapı teşekkül etmiştir. Bu yapının demokrasi yönünde evrilmesiyle siyasi iktidarın barışçı yollarla el değiştirmesi, iktidar için rekabet eden toplum kesimlerinin örgütlenerek yarışmaya girmeleri, adil ve yarışmacı seçimlerle iktidara gelip iktidardan gidilmesi sisteminin kurumsallaşması yolunda önemli atılımlar yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Türkiye II. Dünya Savaşı sonuna kadar tek partili sistemle yönetilmiştir. Her ne kadar 1923'ten itibaren belli periyotlarla seçimler yapılmışsa da toplumun önüne konulan farklı alternatifler ve iktidarı elde etmek için toplumsal grupların siyasi amaçlarla örgütlenme ve iktidar için yarışmaya katılma hakkı söz konusu olmadığından bu dönemdeki seçimleri iktidarın barışçı yolla el değiştirmesini temin eden demokratik seçimler olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bu dönemde seçimler, seçmenlerin önlerine konan listenin onaylanması şeklinde cereyan etmiştir.¹ Bu sistemde iktidar, genel olarak "tarihsel blok" olarak kavramlaştırılan siyasi/toplumsal merkeze egemen ordu, bürokrasi ve aydınlar grubunca tasarruf edilen bir egemenlik alanı olarak görülmüştür.² C. Bayar'ın 27 Mayıs'a ilişkin olarak "Osmanlıdan kalma geleneksel yönetimimizdeki Ordu-Medrese işbirliğinin, kanun yapma ve yürütme gücüne

¹ Tek parti dönemi için bk. Şükrü Karatepe, **Tek Parti Dönemi**, İstanbul: İz Yayınları, 2001, s.11-24. Ayrıca Esat Öz, **Otoriterizm ve Siyaset:Türkiye'de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)**, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996, özellikle İkinci ve Beşinci Bölümler.

² Tarihsel blok için bk. Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I/ Kavramlar Kuramlar Kurumlar**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008. s.99-102; 165-173.

karşı direnişi, müdahalesidir”³ şeklindeki değerlendirmesi anlamlıdır. Bu dönemde siyasi iktidar alanı toplumsal grupların rekabetine açık olmadığından iktidar için bir rekabet, yarış ve adil bir seçim söz konusu olmamıştır.

Bilindiği gibi birden çok partinin seçime katıldığı ve seçmenlerin önlerine konan farklı listeler arasından seçim yapabildikleri ilk seçim 1946 genel seçimleri olmuştur. Ne var ki bu seçimlerde uygulanan “açık oy gizli tasnif” sistemi ve seçimlerin denetim ve yönetiminin bürokratlarca gerçekleştirilmesi gibi uygulamaların demokrasiyle telifi imkânsız olduğundan 1946 seçimleri “şaiBELİ seçimler” olarak tarihe geçmiştir.⁴ Demokrasiyle bağdaştırılması imkânsız olan “açık oy gizli tasnif” sisteminin değiştirilerek “gizli oy açık tasnif” ilkesinin getirilmesi ve seçimlerin denetimi ve yönetimi için yargıçlardan oluşan Yüksek Seçim Kurulu’nun tesisinden sonra gerçekleştirilen 14 Mayıs 1950 genel seçimleri, Türkiye için bir dönüm noktası olmuş ve gerçek anlamda çok partili hayata bu seçimlerle geçilmiştir. Türkiye’de ilk kez seçimlerde ortaya çıkan halkın iradesiyle ve barışçı yolla, kavgasız ve çatışmasız şekilde iktidar el değiştirmiştir.

Seçmen kütüğüne kayıtlı 8.905.743 seçmenin % 89.3’ünün oy kullandığı 14 Mayıs seçimlerinde oyların yüzde 53.3’ünü alan Demokrat Parti (DP), yirmi yedi yıldır muhalefetsiz ve otoriter şekilde ülkeyi tek başına yöneten Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) iktidarına son vermiş ve barışçı şekilde ondan iktidarı devralmışsa da seçimi kaybedebileceğini asla düşünmemiş olan CHP ve onun müttefiki konumundaki bürokrasi, aydınlar ve Ordu mensupları bunu içlerine sindirememiş, muhalefette olmayı bir türlü kabul edememişlerdir. Bu durumun geçici olduğuna inanan kesimler 1954 ve 1957 genel seçimlerinde de durumun değişmemesi karşısında yeni arayışlara ve demokrasi dışı çözümlere yönelmişlerdir.⁵

Aslında demokrasi, iktidara yönelik hoşnutsuzlukların ve eleştirilerin meşru seçimlere kanalize edildiği sistemdir. Seçilmiş iktidarların belli periyotlarla halkın önüne çıkması ve hesap vermesi sistemin temelindeki ana özelliktir. Bu bakımdan demokratik bir toplumda iktidarın değişmesi hususunda bir kargaşa ve şiddetin yaşanması, demokratik sistemin iyi işlemediğini ortaya koyan bir durumdur. Demokrasilerde halkın iktidara yönelik memnuniyetsizliğin olmayacağını söylemek mümkün değildir; önemli olan memnuniyetsizliğin olması değil bunun meşru

³ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Derleyen: İsmet Bozdağ), İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1986, s.14.

⁴ Bk. Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2016, s. 376-380.

⁵ Demokrat Parti döneminde Ordu içindeki darbeci oluşumlar için bk. Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997, s.75-205.

yöntemlerle dile getirilmesi ve seçimlere yönlendirilmesidir. Mesela siyasal “[k] atılma, istikrarı geliştirmekte ve şiddeti engelleyerek meşruluğu çoğaltmaktadır. İstikrarlı ve düzenli demokrasiler daha çok meşruluk elde etmekte, bu da daha fazla katılma sağla”⁶ dığından şiddetin engellenmesinde etkin rol oynadığı düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında çok partili dönemde gerçekleşmiş olan 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbeleri ile bunu takip eden müdahale girişimlerinde mevcut iktidarların politikalarına yönelik seçmenlerin bir kesiminin memnuniyetsizliğinin sandığa ve seçime kanalize edilmesinde herhangi bir engelin bulunduğu söylenemez. Seçimlerde ifade edilecek memnuniyetsizliklerin sistemi ve iktidarı değiştirme noktasında sonuç alamama, demokratik süreçlerle beklentileri gerçekleştirememeye inancının varlığı belli toplum kesimlerini demokrasi dışı yöntemlere yöneltmiş gibi gözükmektedir. Bu durum genel olarak siyasal kültürü ve demokratik sisteme yeteri kadar inanmamayı gündeme getirmektedir.

Çok partili dönemdeki darbeleri ve darbe girişimlerini farklı pek çok değişken temelinde karşılaştırmak mümkündür. Bu faktörleri şu başlıklar altında toplayabiliriz: darbeye hazırlık ve darbe projesinin uygulanması, toplumsal güçlerin darbe karşısındaki duruşu, siyasi liderlik ve kamuoyunun mobilizasyonu, medyanın tutumu ve teknolojinin rolü gibi farklı faktörler üzerinde durulabilir. Bu çalışmada bunlardan sadece siyasi elitlerin tutumu ve siyasi liderlik faktörü üzerinde durulacaktır. Belirtmeye gerek yok ki darbe dahil hiçbir sosyal olay tek bir faktörle izah edilemez; darbe gibi radikal olayların meydana gelmesinde pek çok faktör etkili olmaktadır. Konjonktürel şartlar bu faktörlerin etkilerini farklılaştırmakta ve her bir darbe sürecinde belli faktörler öne çıkmaktadır. Türkiye’deki darbeler analiz edilirken genellikle darbe sürecinde özne olarak görev alan kesimlerin darbeci zihniyetlerine dikkat çekilmiş fakat bu süreçte siyasi liderliğin tutumu ve siyasal kültürdeki darbelerin kriz çözme yöntemi olarak görülmesi hususu üzerinde pek durulmamıştır. Kanaatimizce 15 Temmuz hain darbe girişiminin önlenmesi ile önceki darbeler arasında en önemli farklılık toplumu mobilize edebilen etkin bir siyasi liderlik faktörüdür. T. Demirel’in yazdığı gibi “(t)eşebbüsün bastırılmasında en önemli faktör, Başbakan ve Cumhurbaşkanı’nın darbe girişiminden haberdar oldukları ilk andan itibaren darbeye karşı oldukları mesajını kitle iletişim araçları vasıtasıyla ileterek halkı meydanlara çağırmaları”⁷ olmuş ve bu özelliğiyle

⁶ G. Bingham Powell, **Çağdaş Demokrasiler: Katılma, İstikrar ve Şiddet**, (Çev. Mehmet Turhan, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Siyasi İlimler Derneği ortak yayını, 1990, s. 35.

⁷ Tanel Demirel, “Darbeci zihniyet tam anlamıyla tasfiye oldu mu?”, KARAR, 20.07.2016. <http://www.karar.com/gorusler/darbeci-zihniyet-tasfiye-oldu-mu-192807> Arşim tarihi: 25 Ekim 2017.

öncekilerden farklı şekilde cereyan etmiştir. Bu bakımdan Türkiye'deki darbe geleneği üzerinde dururken siyasi liderlik konusu daha da önem kazanmaktadır.

Darbeler ve Siyasi liderlik

Hazırlık ve icra ediliş biçimleriyle 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 15 Temmuz darbe girişimleri arasında bazı benzerliklerin yanında farklılıkların da bulunması dönemin şartlarına, hazırlıkları yürüten cuntacı grubun ilişkilerine ve ideolojik tercihlerine bağlamak yanlış olmayacaktır. Darbe girişimlerinin sonuçları ve başarı veya başarısızlıklarını analiz noktasında üzerinde durulması gereken en önemli faktör bu girişimlerin birinci derece muhatabı konumundaki siyasi liderlik ve medyanın tutumu ile halkın ortaya koyduğu tavır olmalıdır. Darbe girişimlerinin başarı veya başarısızlıkları öncelikle bu aktörlerin tutumlarıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Bu faktörlerle olaylar ve gelişmeler değerlendirildiğinde darbeye muhatap siyasi liderliğin ortaya koyduğu tutum ve takındığı tavır hem medyayı, hem de halkın durumunu etkilemiş ve girişimin başarı şansını belirlemiştir, denebilir. Girişimler karşısında siyasi liderliği değerlendirirken dönemin şartlarını, farklı tavır takınma ve davranış geliştirme şansının mahiyeti ile uluslararası ortam gibi hususları da dikkat almak gerekir.

27 Mayıs darbe sürecinde yaşanan olaylar ve gelişmeler karşısında iktidarın takip ettiği politika siyasal elitlerin birliğini ve darbe tehlikesi karşısında ortak hareket edilmesini sağlayamamış tam tersine iktidardaki DP Hükümetinin ihtilal hazırlığı içinde olmakla suçladığı muhalefet partisi ve basın hakkında *Tahkikat Encümeni* kurmak ve bu komisyona olağanüstü yetkiler vermekle ortamın daha da gerilmesine ve sivil muhaliflerin darbeciler safına geçmesine yol açmıştır. 1960 Nisan ve Mayıs aylarındaki siyasal olaylara ve bu olaylarda takınılan tavra bakıldığında adeta iktidarın muhalefeti ezmek istediği, köşeye sıkıştırmaya yöneldiği, buna karşılık Ordu içindeki darbeci oluşumlarla ilgilenmediği, hatta **9 Subay Olayı** diye tarihe geçen olayda darbe hazırlığı içinde olanlar değil bunları ihbar eden subay cezalandırılarak başarısız bir siyasi liderlik ortaya konulmuştur.⁸ Yine bu süreçte siyasi liderliğe yapılan haklı öneri ve çıkış yolları dikka-

⁸ Celal Bayar A. Menderes'in Dokuz Subay Olayı'ndaki tutumunu şu cümlelerle değerlendirmektedir: "...Başvekil ordunun kendi kumanda zinciri içinde politikanın dışında yaşadığını kabul ediyordu. Atatürk ordusunun günlük politikaya girmeyeceğine ve hele, millet idaresine dayanan bir hükümete karşı silahlı hareketi aklından geçirmeyeceğine inanıyordu. Menderes için ordu, milletin, politika dışına çekilmiş bir parçasıdır. Kayıtsız şartsız devletin emrindedir. (...) Ben, 'Dokuz Subay' olayını son derece dikkate değer bulmuştum. Başvekil ve Kabinayı de bu konuda uyardım. (...) Fakat öyle iken, temel araştırmalara gitmedi. Ben kendisini bu konuda, oğlunun suçunu tahkik etmek istemeyen mustarip bir babanın hali içinde gördüm. Subaylar beraat ettiler, veya ettirildiler. 'Muhbir

te alınmamış ve ortamın yumuşatılması, siyasi bölünmüşlüğü giderilmesi ve muhalefetin demokratik kurumlara desteğinin sağlanması yönündeki teklifler önemsenmemiştir. Dönemin etkin isimlerinden Ali Fuat Başgil'in nisan ayında meydana gelen öğrenci olayları üzerine Ankara'ya davet edildiğinde Çankaya'da kendisini dinleyen devlet erkanına gerginlikleri yatıştırmak için hükümetin istifasını ve yerine muhalefetten de bazı isimlerin yer aldığı yeni bir hükümetin kurulması, Selâhiyetler Kanunu'nun tadil edilmesi, olaylara karşı yumuşak yaklaşılması gibi önerilerine Başbakan Menderes olumlu yaklaşırken Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın bunun bir zaaf olacağı gerekçesiyle karşı çıkması ve çarenin daha zecri ve sert tedbirler uygulanmasında olduğunda ısrarlı olması siyasi liderliğin görüş birliği içinde olmadığını ve etkin bir liderlik örneği ortaya konulamadığını göstermiştir.⁹ Hükümet politikalarını acımasızca eleştiren ve ayaklanma noktasına gelen muhalif kesimlerin kazanılması için önerilen tedbirlere Başbakan Menderes nispeten olumlu bakarken Cumhurbaşkanı Bayar'ın sertlikten yana ve daha zecri tedbirlerde ısrarlı olması olağanüstü durumlarda ortaya konulan siyasi liderlikteki farklılığı göstermektedir. Uzlaşmadan yana olmakla sertlikten yana olmak farklı psikolojik şahsiyetleri ortaya koymaktadır. Yine Meclisteki muhalefetin ağır eleştirileri ve bir tür "ihtilal" çağrıları karşısında Mecliste çoğunluğa sahip iktidar partisinin CHP lideri İnönü'yü cezalandırma yoluna gitmesi krizin atlatılması için ihtiyaç duyulan diyalog ve işbirliği ortamının tesisini imkansız hale getirmiştir. Bunun da başarısız bir siyasi liderlik olduğu açıktır.

Yine 27 Mayıs'tan önce Başbakan Menderes Eskişehir'e gittiğinde askeri havaalanında bir grup subayın kendisine karşı sırtını dönerek protesto etmeleri karşısında ne yapacağını bilememiş, olay adeta geçirilmiştir. Oysaki burada Menderes'in etkin bir siyasi liderlik gösterip bir tedbir düşünmesi, iktidara karşı bu tür gösterilere izin vermemesi gerekirdi. Eskişehir mitingindeki konuşmaları ve şiddetli eleştiri konusu olan Tahkikat Encümeni ve erken seçime ilişkin düşüncelerinin halka ulaşması hoparlörün telleri kesildiğinden engellenmişti. Bu gelişmeler darbe için düğmeye basıldığını ortaya koymasına rağmen Menderes bu yönde düşünmeyip herhangi bir tedbire başvurmamıştır. Gelişmeleri sağlıklı değerlendirme, ileriye yönelik tahminlerde bulunma, senaryoları doğru okuma hususunda bir çabanın gösterilmemesi siyasi liderlikle ilgili bir sorun olarak anlaşılmalıdır. Menderes'in yumuşak kişiliği ne gelişen olayların nereye doğru

subay' mahkûm oldu. Başvekil, Milli Savunma Vekaletine yeni bir tâyin yapmayı, bu konunun kapanması için yeter gördü." (Celal Bayar, **Başvekilim Menderes**, İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1986, s. 119-120.)

⁹ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, 2. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006, s.133-143.

evrildiğini tahmin etmesine, ne iktidarına yönelik darbe girişimlerini görmesine, ne de etkin bazı tedbirler almasına izin vermiştir. Ciddi bir siyasi liderlik sorunu olduğu açık olmakla birlikte Cumhurbaşkanı'nın liderlik tipi ise olayları önleme ve gelişmelerin önüne geçme hususunda yatıştırıcı değil tam tersine sertlikten yana ve tahrik edici bir görüntü vermiştir.¹⁰

12 Mart sürecinde ortaya konan siyasi liderlik daha farklı bir tablo çizmiştir. Parlamento dışı muhalefetle işbirliği halinde hazırlık çalışmalarını yürüten cuntacı subayların 9 Mart girişimleri Yüksek Komuta Heyetinin kendi içindeki görüş ayrılığı ve farklı beklentilerle engellenip “muhtıra” şekline Silahlı Kuvvetler içinde bir iç darbeye dönüşünce buna karşı herhangi bir direnç göstermeyen S. Demirel, hükümetin istifasıyla Meclislerin kapanmamasını ve demokratik kurumların faaliyetlerini sürdürmesini sağlamış olmakla rasyonel davrandığı değerlendirilebilir. Ordu'nun kurumsal bir faaliyeti olarak ortaya çıkan ve komutanların imzalarını taşıyan “muhtıra”ya direnmenin imkansız olduğuna ve halkı asker karşısına çıkarmanın yol açabileceği muhtemel gelişmelerden çekinen siyasi liderlik bir bakıma taviz vererek krizi atlatmayı ve zaman kazanmayı hesaplamıştır. İstifa etmekten başka bir şansı bulunmayan S. Demirel'in istifa mektubunu Çankaya'ya bir görevliyle göndermesi, dilekçesinde “muhtıra”nın Anayasaya ve kanunlara aykırı olduğuna vurgu yapması yumuşak bir protesto olarak değerlendirilmiştir.

Askeri muhtıra Meclislerde okunurken yaşananlar siyasi elitlerin nasıl bir tutum ortaya koyduklarını göstermektedir. Muhtıranın Millet Meclisindeki okunuşunda herhangi bir eleştiri yaşanmazken Cumhuriyet Senatosunda Başkan T. Arıburun Meclislere yönelik eleştirilere karşı çıkıp “muhtıra”ya karşı tavrını ortaya koyarken CHP'nin buna destek vermeyip sahiplenir bir görüntü vermesi siyasi elitlerce ortaya konan siyasi liderliğin farklı durumunu yansıtmaları bakımından önemlidir.¹¹ Bu dönemdeki siyasi liderliğin ortaya koyduğu etkinlik, askerlerin zorlamasıyla teşekkül ettirilen ara dönem hükümetlerine hem güvenoyu, hem de bakan vermesi ile süreci kendi beklentileri doğrultusunda etkilemesi, demokratik süreçte gerçekleştirilemeyen bir takım düzenlemeleri ve anayasa değişikliklerini gerçekleştirme şeklinde ortaya çıkmıştır. Bir bakıma askerlerin tümüyle doğrudan yönetime el koymasına gündemden düşüp Silahlı Kuvvetlerin bir “muhtıra” vermesiyle başlayan sürecin içinde yer alarak süreci etkilemeyi, kendi istekleri

¹⁰ Bk. Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı (1899-1961), 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1998, s. 371-375.

¹¹ Bk. Dursun, 12 Mart, s.63-64; Muhtıra'nın Cumhuriyet Senatosunda okunuşu sırasında yaşananlar için bk. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt:64, Toplantı: 10, 51 inci Birleşim, 13. 3. 1971 Cumartesi, s. 372-375. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t10/c064/cs_10064051.pdf.

ve düşünceleri yönünde şekillendirmeyi, dahası “muhtıra”yı bir fırsat olarak değerlendirmeyi siyaset için gerekli görmüş ve bu yönde liderlik ortaya konmuştur.

12 Mart dönemindeki siyasi liderliği, C. Sunay sonrasında yeni cumhurbaşkanının seçimi sürecinde Adalet Partisi Genel Başkanı S. Demirel’in izlediği politikadaki tavrında ortaya koymak mümkündür. Muhtıracı komutanların adayları olan imzacı komutanlardan Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler, görevden ayrılıp tabii senatör olarak Meclise girince adaylık için önünde herhangi bir engel kalmamıştı. Fakat seçilmesi için “muhtıra” verdikleri Meclislerin oy vermeleri gerekiyordu. Meclisler psikolojik baskı altına alınmış, basında Gürler’in seçimi kesin kazandığı havası yayılmış, seçim yaklaşırken komutanlar parti liderleriyle görüşmeye başlamış ve adayları Gürler’e destek vermeleri için iknaya yönelmişlerdi. Mevcut konjonktürde komutanların içinde buldukları zorluğu değerlendiren Demirel, komutanlarla Gürler meselesini konuşmaya yanaşmamış ve onlar tarafından yayınlanan bildiriye karşı bildiri yayınlayarak mücadeleye girmiştir. Demirel, muhtıra ile kendisinin iktidardan düşürülmesinde önemli rol oynayan Gürler’e destek vermediği gibi CHP lideri Ecevit de destek vermediğinden komutanların aday seçimi kaybetmiştir. Böylece bir bakıma 12 Mart’ın rövanşı alınmış ve etkin bir siyasi liderlik ortaya konmuştur. Dikkat edilirse hükümete ve Meclislere verilen muhtıra karşısında etkin bir tavır ortaya koyamayan S. Demirel, olağanüstü yönetime ve süreçte kurulan partiler üstü hükümetlere destek vererek süreci yönlendirmiş, demokratik zeminde yapamadıklarını darbeci askerlerle birlikte başarmaya çalışmıştır. Deyim yerinde ise süreci manipüle ederek azami menfaati sağlamasını bilmiş, siyasi liderliği bu yönde kullanmıştır. Cumhurbaşkanı seçiminde muhtıracıların adayına destek vermeyerek etkinliğini ortaya koyan sivil siyaset iradesi Meclis içerisinde belirledikleri ve askerlerin de karşı durmayacakları bir ismi bu makama seçerek etkin siyasi liderlik örneği göstererek demokrasi yönünde ileri bir adım atmışlardır.

12 Eylül darbesi hazırlıkları sürecinde ve darbenin icra edilişi sırasında ortaya konulan siyasi liderlikle ilgili not edilmesi gereken bazı önemli noktalar vardır. Yetmişli yıllarda siyasetin maruz kaldığı ağır bunalım ve sorunların üstesinden gelememe hali siyasetin meşruiyet alanını daraltmıştır. Yaşanan ekonomik, sosyal, siyasal ve güvenlik sorunlarının sistemi çökertmekte olduğu tüm toplum tarafından bilinen bir durumdu. Ağır anarşi, terör ve ekonomik kriz hali, toplumun demokratik hayattan ve kurumlardan soğuması ve ümidin tükenmesine katkı sağlamış, toplumun demokrasi dışı çözümlere savrulmasında etkili olmuştur. Bu süreçte siyasi liderliğin içinde bulunduğu zaaf halinin ortaya çıkmasını sağlayan gelişme 1980 yılının ilk günlerinde kamuoyuna açıklanan komutanların “*uyarı mektubu*” olmuştur. Müdahale hazırlıkları devam ederken komutanlar mevcut

sorunları ve yapılması gerekenleri dile getiren bir “uyarı mektubu”nu Cumhurbaşkanlığı makamına sunmayı ve siyasi partilerle anayasal kurumları sorunları çözmek için işbirliğine davet etmeyi görev bilmışlerdir. Her ne kadar uyarı mektubu ile sonuç alınacağına inanmasalar da müdahaleden önce atılması gerekli bir adım olarak görmüşlerdir. Yılbaşında kamuoyuna açıklanan “uyarı mektubu” siyaset cenahında ciddi bir tartışma yaratmış, siyasi liderler mektubun muhatabının kim olduğu konusunda bir polemige girmişlerdir. S. Demirel 35 günlük azınlık hükümetinin olup bitenlerden sorumlu tutulamayacağını ileri sürerek istifayı düşündüğünde kendisi ile görüşen K. Evren’in “Ben sizi itham etmiyorum, bütün parlamentoya hitap ediyorum. Siz 35 günlük bir hükümete elbette bir şey yapamazsınız. Bu arada muhtıra sizin lehinize oluyor...”¹² diye açıklayınca bundan vazgeçmiştir.

Komutanların parlamentoya, hükümete, siyasi partilere ve anayasal kurumlara yönelik uyarı mektubu kaleme almaları ve bunu Cumhurbaşkanına vermeleri adımını atarken siyasi liderliğin kendileriyle ilgili herhangi bir adım atmasının imkansız olduğunu biliyorlardı. Mektuba imza koyan komutanlar ve Genelkurmay Başkanı hakkında aynı anda bir tasarrufta bulunmak azınlık hükümetinin teşebbüs edeceği bir şey değildi. K. Evren, daha sonraki yıllarda bu konuda kendisine yöneltilmiş bir soruyu “bizi hemen emekli etmeleri lazım, kolay değil bu. Bütün hükümet bu yükün altına giremez. Hem Genelkurmay Başkanını, hem kuvvet komutanlarını emekli etmesi lazım”¹³ şeklinde bir açıklama yapması emekli edilme ihtimalinin imkansız olduğuna inandıklarını göstermektedir. Elbette müdahale hazırlığı içinde olan komutanlar siyasi liderliğin ve elitlerin durumunu iyi biliyorlardı. Yaşanmakta olan derin ekonomik bunalımı aşmak için istikrar tedbirleri hazırlığı içinde olan azınlık hükümetinin uyarı mektubunu kaleme alanlara karşı yapacağı hiçbir şey yoktu. Komutanlar mektubunun, polemik tartışmaları arasında ortada kalması ve siyasetin sahip çıkmaması, sadece siyasi liderliğin, çaresizliğini ve güçsüzlüğünü çarpıcı şekilde ortaya koymuştur. Zaten olumlu bir beklenti içerisinde olmayan askerlerse müdahale hazırlığına devam etmişlerdir.¹⁴

12 Eylül darbesi hazırlık sürecinde yaşanan derin siyasi krizden demokratik yöntemlerle çıkmanın en son aracı olarak erken seçime gidilmesi gündeme gelmiş ve erken seçim kararının alınması için iktidar partisi Meclise teklif vermişti. Nerede ise her gün yaklaşmakta olan darbe ile ilgili haberlerin gündemi meşgul

¹² Dursun, 12 Eylül Darbesi, s.163.

¹³ Aynı yer, s.163.

¹⁴ Bk. Davut Dursun, Ertesi Gün: Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar, İstanbul: İşaret Yayınları, 2000, s. 177-183.

ettiği bir ortamda hükümet partisi tarafından gündeme getirilen erken genel seçim önerisi Anayasa Komisyonunda muhalefet partilerince engellenmekteydi. Aslında erken seçimin iktidar partisinin lehine olacağından erken seçimin anayasa aykırı olduğu savunuluyor karar alınması engelleniyordu. Muhalefet destek vermeyince bu yönde bir karar alınması mümkün olmamıştır. Erken seçim teklifini savunan Nahit Menteşe “Türkiye’de darbe olacak, gelin seçime gidelim diyorum. Seçim yolunu açarsak Türkiye’yi seçime götürürsek Meclise seçim kararı aldırırsak o zaman mesele durur...”¹⁵ diye çırpınmasına rağmen CHP’nin itirazı ve MSP’nin buna destek vermesiyle karar alınamamıştır.

Darbeye doğru ilerleyen bir ortamda siyasi liderliğin önceliği demokratik kurumları çalıştırmak ve ona işlerlik kazandırmak olması gerekirken seçimin kime yarayacağı polemikleriyle ilerisi görülememiştir. K. Evren’e göre erken seçim kararı alınmış olsaydı Adalet Partisi çoğunlukla iktidara geleceğinden istediklerini çıkarabilecek bir hükümet kurulacağından müdahaleye gerek kalmayabilirdi.¹⁶ Ancak iktidar partisinin erken genel seçim önerisine muhalefet partileri destek vermeyince demokratik bir yöntem olan seçim çözümü değerlendirilememiştir. Siyasi liderliğin ve elitlerin bu demokratik yöntemi değerlendirememeleri ve basit kısa hesaplarla sistemin çökmesine göz yummaları Türk siyasetinin ciddi bir sorunu olarak gündemdeki yerini korumuştur. Olayların gelişimini iyi değerlendiremeyen siyasi liderlik demokratik sistemin pekişmesine yönelik adımları atamamaktadır.

Süreçte etkin bir siyasi liderlik ortaya koyamayan siyasi elitler ve demokratik kurumlar 12 Eylül’de uygulamaya konan Bayrak Harekatı ile darbe icra edilmiş ve demokratik rejime nokta konmuştur. Demokratik yöntemleri işletme konusunda etkin bir siyasi liderlik gösteremeyen siyasi liderler derhal gözlem altına alınarak muhtelif yerlerde tutulmuşlar ve her türlü siyasi faaliyetin yasaklanması karşısında hiçbir adım atamamışlardır. Sadece siyasi faaliyetler yasaklanmış değil bunun yanında Meclis fesh edilmiş, tüm demokratik kurumların faaliyetleri durdurulmuş, anayasa yürürlükten kaldırılmış, demokrasiye ara verilmiştir. Darbe icra edilirken siyasi liderlerin yapacakları bir şey yoktu. Daha önce etkin olamayan siyasi liderlerin sürece teslim olmaları doğal bir sonuçtu.

15 Temmuz darbe girişiminin önlenmesinde pek çok faktör önemli rol oynamış olmakla beraber bunlardan en etkin rolün siyasi liderlik tarafından oynandığı söylenebilir. Aslında 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde yüzde 34.4 oyla

¹⁵ Aynı yer, s.209.

¹⁶ Aynı yer, s.167.

birinci parti olan ve tek başına hükümeti kurabilme büyüklüğüne erişen Ak Parti'nin bu tarihten itibaren kesintisiz şekilde iktidarı elinde tuttuğu yıllarda pek çok anti-demokratik çıkışa ve vesayete yönelik tasarrufa karşı ortaya koyduğu siyasi liderlik örnekleri 15 Temmuz darbe girişimindeki etkin siyasi liderliğin bir anda ortaya çıkan bir uygulama olmadığını göstermektedir.

2007 yılında görev süresi sona eren Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer'in yerine seçilecek yeni Cumhurbaşkanı'nın seçimi sürecinde yaşananlarda ortaya konulan siyasi liderlik, Türk siyasetinin alışık olduğu bir durum değildi. Ak Parti'nin kendi içinden aday çıkarması ve kendi adayını seçecek salt çoğunluğun üzerinde bir güce sahip olması karşısında muhalefet, askerler, bürokrasi, aydınlar ve medya yeni cumhurbaşkanının kasımdaki genel seçimlerden sonra oluşacak yeni Meclis tarafından seçilmesi gerektiğini savunmuş ve ciddi bir engelleme çabası içinde olmuşlardır. Yapılmak istenen Mecliste sahip olduğu çoğunlukla üçüncü turda¹⁷ kendi adayını seçecek olan Ak Partinin muhalefet partileriyle herhangi bir işbirliğine gitmeden Abdullah Gül'ü aday göstermesi üzerine Ak Partiyeye kendi adayını Cumhurbaşkanı seçtirmemektir. Cumhurbaşkanı seçimi nedeniyle ortaya çıkan siyasi kriz ülkenin birinci sorunu olarak tüm toplumu etkilemiştir. A. Gül'den başka bir adayın gösterilmediği seçimde Gül'ün Ak Partinin oylarıyla üçüncü turda yeni Cumhurbaşkanı olarak seçileceği kesinlik kazanmıştır.

Cumhurbaşkanı seçmek için 27 Nisan 2007 tarihinde toplanan TBMM'ni muhalefet partileri protesto edip toplantıya katılmamış ve sadece Ak Partili milletvekillerinin oylarıyla birinci tur oylaması gerçekleştirilmiştir. Seçime katılan milletvekillerinin oyu birinci turda Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi için gerekli olan üye tamsayısının üçte ikisini ifade eden 367 sayısına ulaşmadığından ikinci tur seçimlerin yapılması söz konusu olmuştur. Bu süreçte CHP ilk tur oylamaya geçilebilmesi için toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiği iddiası ile birinci tur oylamanın iptali için Anayasa Mahkemesine giderken 27 Nisan günü geç saatlerde Genelkurmay Başkanlığının web sitesinde bir bildiri yayınlanarak sürece müdahale anlamına gelen değerlendirmeler yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi konunun aciliyeti nedeniyle davayı hemen gündemine alarak ilk iki tur için toplantı yeter sayısı olarak 367 vekilin bulunması gerektiğine hükmederek ilk tur oylamayı iptal etmesi krizi zirveye çıkarmıştır. Asker ve sivil bürokrasinin muhalefetle belli bir işbirliği halinde seçimlere yapılan bu anti-demokratik müdahale karşı-

¹⁷ Anayasanın 102. Maddesine göre “En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur...” düzenlemesi bulunduğundan Ak Parti'nin kendi adayını üçüncü tur oylamada seçmesi mümkündür.

sında siyasi liderliğin göstereceği tavır önemli olmuştur. Hükümet Genelkurmay bildirisine bir karşı bildiri ile cevap vererek askerinin hükümete karşı sorumluluğu hatırlatılmıştır. Şimdiye kadar rastlanmayan bu çıkış Ak Parti siyasi liderliğinin duruşunu ve demokrasiye yapılan müdahaleleri püskürtme noktasındaki kararlılığını ortaya koymuştur.

Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararı ile Cumhurbaşkanını seçebilmesi imkansız hale gelen Ak Parti derhal erken seçime gitme kararı alarak sorunun çözümünü halka taşımıştır. Diğer yandan Cumhuriyetin başından beri Meclis tarafından seçilen Cumhurbaşkanının seçimini halka bırakan bir anayasa değişikliğini gerçekleştirerek bütün engellemelere rağmen halkın onayı ile demokrasi dışı çevrelerin sürekli baskısı ve krizleri karşısında bunalan sistemi değiştirerek hem krizi aşmış hem de kriz kaynaklarını bertaraf etmesini başarmıştır. Bu olayda ortaya konulan etkin siyasi liderlik benzer olaylarda Ak Parti liderliğinin nasıl bir yol izleyeceği konusunda bir ipucu vermektedir.

Bunu izleyen yıllarda Şubat 2012'de Başbakanın ameliyatta olduğu sırada MİT Müsteşarı, eski MİT Müsteşarı ve bir yardımcısının Özel Yetkili Savcı tarafından yürütülen KCK soruşturması kapsamında ifadeye çağırılması olayında takip edilen politika yine etkin bir siyasi liderlik çerçevesinde değerlendirilebilir. Eski MİT yöneticilerinden Cevat Öneş'in

“MİT Müsteşarı'nın ifadeye çağırılması iktidar içinde bir siyasal mücadelenin sonucuydu. (...) Bu olay bürokrasi ve yargı içinde kendisini muhtar hisseden, güçlü hisseden bir yapının Başbakan'a rağmen bu gücünü ortaya koyması, iktidarın siyasetini sorgulaması ve sonunda da bir mesaj vermesidir. Doğrudan Başbakan'ı hedef alan bir olaydı.”¹⁸

Şeklinde değerlendirdiği bu meydan okuyuş karşısında Başbakan etkin siyasi liderlik ortaya koyarak MİT görevlilerin ifadesinin alınmasını Başbakanın iznine bağlayan bir yasal düzenleme yaparak yargı bürokrasisinin bu meydan okuyuşunun önüne geçilmiştir.

Yine 17 ve 25 Aralık 2013'te yargı ve Emniyet bürokrasisinin teşebbüs ettiği geniş tutuklamalar da bir tür meydan okuma ve hükümeti köşeye sıkıştırma çabası olarak görülmüştür. Emniyet ve yargıda örgütlü Cemaat mensuplarının bu teşebbüsü, devlet içerisinde örgütlü bir “paralel yapı” ile karşı karşıya olduğumuzu ortaya koymuştur. Hükümeti ve ekonomiyi hedef alan bu siyasi operasyon rüşvet, görevi kötüye kullanma, ihaleye fesat karıştırma, suç örgütü kurma

¹⁸ <http://www.habervitrini.com/gundem/hakan-fidanin-ifadeye-cagrilmasi-dogrudan-611925/>

gibi suçlamalarla gözetim altına alınanlardan pek çok kişi tutuklanmış ülkenin gündemi alt üst olmuştur. Devleti ele geçirmek isteyen kanunsuz paralel yapıya karşı siyasi liderlikçe başlatılan mücadeleyle senaryo etkisiz bırakılmış, her taraftan kuşatılan siyaset bir çıkış yolu bulmak için bazı tedbirleri devreye almıştır. Bu süreçte devleti ele geçirmeye yönelik FETÖ üyeleri tarafından gerçekleştirilen Başbakan ve hükümet üyeleriyle ilgili kanunsuz dinlemelerin medyaya ve muhalefet partilerine sızdırılması ve adeta bir yargı darbesinin uygulanmasına çalışılması siyasette son yılların en ciddi krizin gündeme yerleşmesine yol açmıştır. Çeşitli suçlamalarla yürütülen operasyonların geri planında asıl hedefin siyasi elitleri ve liderliği köşeye sıkıştırma, görevi bırakmaya zorlama ve teslim alma olduğunda şüphe yoktur. Bu olaylar ve girişimler karşısında Başbakan R. T. Erdoğan'ın ortaya koyduğu etkin siyasi liderlik, her türlü riski üstlenerek demokratik yöntemleri canlı tutmak, demokrasinin işlemesine müdahil bürokrasi ve diğer çevreleri etkisiz hale getirmek, devleti ele geçirmek isteyen “paralel yapı”yı tasfiye etmek ve halkın kendisine emanet ettiği görevin hakkını vermek gibi özellikleri üstünde topladığı gözlenmiştir. Bu yöntemlere teşebbüs edenlerin kamu yönetiminde oluşturdukları paralel yapı ile mücadele edilmesi gerektiği bütün çıplaklığıyla ortaya çıktığından bu olayları izleyen dönemde paralel yapı ile her alanda geniş bir mücadele ve tasfiye çabası gelişmelere damgasını vurmuştur. Erdoğan'ın ortaya koyduğu etkin siyasi liderlik olmasa kimsenin bu yapı ile mücadele etmeye cesaret etmesinin imkansız olduğu ifade edilmiştir.

Bu bakımdan 15 Temmuz darbe girişimi karşısında ortaya konulan siyasi liderlik değerlendirilirken buraya gelene kadar daha küçük olaylarda ve aynı camiadan gelen saldırılar karşısında ortaya konulan siyasi liderlik ve çabalar göz önünde tutulmalı ve arka planı görmezden gelinmemeli.

İstanbul Boğazındaki köprülerin akşama doğru bazı askeri birliklerce zırhlı araçlarla trafiğe kapatılmasıyla başlayan 15 Temmuz darbe girişiminin icrası, tüm toplumun anlam vermediği bir şaşkınlık ortamında cereyan ederken önceleleri gelişmeyi anlamak saikiyle toplanan vatandaşların protestosuyla karşılaşmış, ilerleyen zaman içinde bir darbe ile karşı karşıya olunduğu sokaklarda artan zırhlı araçların varlığıyla kesinlik kazanmıştır. Bu şaşkınlık ortamında hükümet ve resmi kesimin tavrını merak eden halk bir kalkışmanın söz konusu olduğu ve devlet içinde örgütlü “paralel yapı” üyelerinin devleti ele geçirmek için harekete geçtikleri anlaşılınca her kesimden insanın darbecileri ve işgali engellemek için meydanlarda toplanmaya başladığı ve işgali engellemeye yöneldiği görülmüştür.

Bu süreçte herkesin merak ettiği husus Cumhurbaşkanının nerede olduğu ve nasıl bir tepki vereceği idi. Darbeciler tarafından TRT'nin işgal edildiği, Yurtta Sulh Konseyi adıyla bir bildiri yayınlanarak ülkede sıkıyönetim ve sokağa çık-

ma yasağının ilan edildiği, önemli noktaların bombalandığı, darbe girişiminin kesinlik kazandığı ve buna karşı durma hususunda kamuoyunda bir kararlılığın olduğu saatlerde R.T. Erdoğan'dan herhangi bir haber alınmamasının yol açtığı kaygılar ortalığı kapladığı bir anda bir televizyon kanalından canlı telefon bağlantısıyla Erdoğan'ın halka seslenmesi ve çok kararlı bir duruşla halkı şehrin meydanlarına, havalimanlarına girişime karşı koymak için davet etmesi, darbe kalkışmasıyla kanının son damlasına kadar mücadeleye edeceğini belirtmesi halka cesaret vermiş darbecilere karşı mücadelenin ateşini ileri bir noktaya taşımıştır. Zaten sokaklara çıkmış olan halk etkin siyasi liderliğin de çağrısı ve desteğiyle şehirlerin meydanlarına ve havalimanlarına akmış buraları ele geçirmeye çalışan darbeci silahlı güçlerle ölümüne mücadeleye girişmiştir.

Marmaris'te tatilini geçirmekte olan Cumhurbaşkanı Erdoğan, darbe girişimini haber alır almaz büyük bir risk üstlenerek İstanbul'a gitmek için yola çıkmış ve darbe koşullarının güvensizliğine rağmen buraya ulaşarak hava alanında toplanan halkla birlikte darbeyi geri püskürtmek için adeta cephede yer almıştır. Bu arada darbeciler tarafından Meclis binasının, Cumhurbaşkanlığı külliyesinin, Emniyet Müdürlüğü'nün, Özel Harekat biriminin ve benzeri önemli pozisyonların bombalanması ve pek çok kişinin şehit edilmesi mücadelenin boyutunu daha da artırmış ve deyim yerindeyse milyonlar, vatanına ve devletine bağlı güvenlik güçleri ile birlikte darbecileri geri püskürtmek için ölümüne mücadele vererek hain girişimi akim bırakmışlardır. Bu süreçte Erdoğan'ın medya üzerinden halka gönderdiği mesaj ve ortaya koyduğu kararlılık, şimdiye kadar benzeri olaylarda olduğu gibi bu darbe girişiminde de ortaya koyduğu etkin siyasi liderlikle hain girişim önlenmiştir. Marmaris'te bulunduğu yerden Cumhurbaşkanı Erdoğan buraya gönderilen silahlı güçlerce alınmış, öldürülmüş veya etkisiz hale getirilmiş veya Erdoğan yurt dışına çıkmış olsaydı darbecilerin önündeki en büyük engel ortadan kalkmış olacaktı.

“Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, milletle bütünleşik siyasal ve toplumsal lider olma özelliği ve cesareti, askeri darbenin gerçekleşmemesinde büyük rol oynamıştır. Erdoğan'ın CNN Türk ekranlarındaki çağrısı anında karşılık bulmuş ve halk sokaklara dökülmüştür. Bu noktada Erdoğan'ın liderliği bir kez daha kanıtlanırken, halkın böyle kritik bir çağrıya cevap vermesi de duygusal birlikteliği ve lidere bağlılığı perçinleyen unsur olarak belirlemiştir. Halkın kendi değerlerini, emellerini Erdoğan'la bütünleştirdiği ve O'nun liderliğine emanet ettiği 15 Temmuz gecesi net biçimde izlenmiştir. Erdoğan'ın konuşmalarında sürekli millete atıfta bulunması, halkın içinde olması, onlar-

dan biri profili çizmesi, 15 Temmuz gecesi, seçimlerde aldığı yüksek oy oranlarından daha önemli ve değerli bir karşılığı almasını sağlamıştır.”¹⁹

Ayrıca Silahlı Kuvvetlerde bir emir-komuta zinciri içerisinde hazırlanmayan darbe girişiminde Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının etkisiz hale getirilmesi ama hiçbir biçimde kendi saflarına çekilememesi de önemli bir faktör olarak not edilmelidir. Silahlı Kuvvetlerin yüksek komuta heyeti darbeciler safına geçmiş olsaydı adeta Ordu'nun bir girişimi olarak icra edilecek konuma gelen darbenin başarılı olma şansı yüksekti. Bu durumda belki toplumla Silahlı Kuvvetler karşı karşıya gelecek ve ciddi bir katliam gerçekleşecekti. Komuta heyetinin devletin ve hükümetin yanında yer almaları darbenin önlenmesinde çok önemli olmuştur. Bunda elbette ki siyasi liderliğin rolünün büyük olduğu açıktır. Darbeye direnen ve halkıyla birlikte ölümüne karşı duran bir siyasi liderlik, komutanların da direnmelerinde önemli olmuştur. Yaşanan gelişmeler üzerinde zor şartlarda gerçekleştirilen telefon bağlantısıyla halkı darbeye tepki göstermek için meydanlara ve havalimanlarına davet eden Cumhurbaşkanının çağrısıyla meydanlara akan Türk halkı, darbecilerin tankları, topları ve bombalarına göğüslerini siper etmiş verilen yüzlerce şehit ve gazilerin erdemli duruşlarıyla darbeyi püskürtmüştür. Türk halkının bu eşsiz direnişi ve demokrasiye sahip çıkışı hem ülkenin hem de demokrasi tarihinde saygın yerini almıştır. Halktan, medyadan ve siyasi kesimden hiçbir destek görmeyen darbeci askerlerin, 16 Temmuz sabahı, halkın ve devletin yanında duran Silahlı Kuvvetler ve Emniyet personeli tarafından teslim alınmaları ve operasyonlar sonucunda darbe girişimi bastırılmış ve Türkiye’de yeni bir dönem başlatılmıştır. Derhal olağanüstü hal ilan edilerek darbe girişiminde rol almış güvenlik ve kamu yönetimi personelinin tasfiyesine, suçluların tutuklanmasına ve yargılanmalarına yönelik adımlar atılmış Türkiye demokratik sistem içinde darbecilerle mücadelenin örneklerini vermiştir. Bu mücadele sürecinin işleminde de etkin bir siyasi liderlik gösterilmiş ve yürütülen idari ve adli faaliyetlerin yanında gündeme gelen demokratik sistemi tahkime yönelik kurumsal ve hukuksal düzenlemeler kararlı şekilde gerçekleştirilmiştir. 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerini takiben darbecilerce gerçekleştirilen anayasal düzenlemeler 15 Temmuz hain darbe girişiminden sonra siyasi liderliğin ve elitlerin

¹⁹ Mustafa Burak ÇELEBİ - Faruk TEMEL, “Türkiye’nin Darbe Geçmişi ve 15 Temmuz Karşı Darbesi: Anayasal, Toplumsal ve Siyasal Çerçeve de Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/16, Spring 2017, s,145. <http://www.turkishstudies.net/OncekiSayilarDetay.aspx?Sayi=Volume 12 Issue 16>

katkısı ile yapılmıştır. 1982 Anayasasının muhtelif tarihlerde on sekiz kez tadilini başaran siyasi liderlik 15 Temmuzdan sonra hükümet sistemi değişikliğini gerçekleştirerek demokratik sistemde radikal bir düzenlemeye imza atmıştır.

Sonuç

Türkiye’de çok partili hayata geçildikten bu yana belli periyotlarla gerçekleştirilen darbelerde ve darbe girişimlerinde pek çok faktör rol oynamıştır. Her bir darbe hazırlığında ve icrasında etkili olan faktörler içerisinde, demokratik sistem ve kurumlara sahip çıkma ve darbecilerin istismar ettikleri krizlere demokratik kriz çözme araçlarını kullanarak engel olma hususunda en aktif rol oynaması gereken siyasi elitler ve siyasi liderliğin her bir darbe girişiminde önemli olduğu gözlenmektedir. 27 Mayıs darbesine varan süreçte özellikle iktidar-muhalefet ilişkilerinde yaşanan gerginliklerin belli demokratik yöntemlerle çözümlenmesinde siyasi liderliğin gösterdiği zafiyet darbenin önünü açmıştır. Farklı gerekçelerle gelişen 12 Mart darbesinde demokrasi karşıtı eğilim gösteren meclis dışı muhalefetle Silahlı Kuvvetlere mensup bazı subayların işbirliklerine karşı bir şey yapmayan siyasi liderlik sistemin restorasyonu ve demokratik yöntemlerle gerçekleştirilemeyen düzenlemeleri darbecilerle işbirliği halinde yapmaya yönelmiş, bir bakıma demokrasi dışı yöntemi kendi menfaati için kullanmıştır. Diğer yandan Silahlı Kuvvetlerin emir-komuta sistemi içinde sisteme müdahalesi anlamındaki 12 Eylül darbesi, siyasi elitlerin ve liderliğin acziyetini ortaya koymuş, yaşanan krizleri demokratik yöntemlerle aşması mümkün olduğu halde bu yönde bir irade ortaya koyamamıştır. Demokratik sisteme ve kurumlara son noktayı koyan 12 Eylül darbecileri kendi tercihlerine göre bir sistem oluşturmuşlardır. Siyasi elitlerin ve liderlerin dar ve kendi kurumsal hassasiyetlerini aşamayan politikaları darbecilerin inisiyatif almalarına uygun bir zemin oluşturmuştur.

15 Temmuz hain darbe girişiminin geri püskürtülmesinde siyasi elitlerin ve liderliğin ortaya koyduğu performans demokrasi tarihine geçecek bir örnek olay olarak ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz darbe girişimine gelene kadar demokratik sistem ve kurumların işlemesine yönelik çeşitli müdahalelerde siyasi liderliğin ortaya koyduğu etkin duruş, 15 Temmuzdaki duruşun habercisi gibidir. Elbette 15 Temmuz darbe girişiminin püskürtülmesinde siyasi partiler ve siyasi liderliğin toplumu mobilize etme ve darbeye karşı durma hususunda rolü büyük olmakla birlikte bu başarıyı sadece buna bağlamak doğru değildir. Şüphesiz “(t)eşebbüsün bastırılmasında en önemli faktör, Başbakan ve Cumhurbaşkanı’nın darbe girişiminden haberdar oldukları ilk andan itibaren darbeye karşı oldukları mesajını kitle iletişim araçları vasıtasıyla ileterek halkı meydanlara çağırmaları” ise de “Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları’nın direnmesi, MHP ve daha

sonra CHP ve HDP'nin duruşları, medyanın darbecilerin yanında yer almaması” gibi faktörler de çok önemli olmuştur. Bütün bunlara rağmen “Başbakan ve Cumhurbaşkanı olmasaydı, bunların bir işe yaramayabileceği ihtimalini de göz ardı etmemeliyiz. İnsanlar(ın) başlarında bir lider kadrosu olduğunu görmeden sokağa dökülmek isteme”yecekleri unutulmamalıdır.²⁰ 15 Temmuz hain darbe girişimi karşısında siyasi liderliğin ortaya koyduğu tecrübe, demokratik sisteme sahiplenme hususunda önemli bir aşamayı geçtiğimizi göstermektedir.

²⁰ Tanel Demirel, “Darbeci zihniyet tam anlamıyla tasfiye oldu mu?”, KARAR, 20.07.2016. <http://www.karar.com/gorusler/darbeci-zihniyet-tasfiye-oldu-mu-192807> Arşim tarihi: 25 Ekim 2017.

KAYNAKÇA

- Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, 2. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006.
- Celal Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, (Derleyen: İsmet Bozdağ), İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, 1986.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt:64, Toplantı: 10, 51 inci Birleşim, 13. 3. 1971 Cumar-tesi, s. 372-375. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS__t10/c064/cs__10064051.pdf.
- Davut Dursun, Ertesi Gün: Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar, İstanbul: İşaret Yayınları, 2000
- avut Dursun, Siyaset Bilimi, 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2016.
- Davut Dursun, 12 Eylül Darbesi: Hatıralar Gözlemler Düşünceler, İstanbul: Şehir Yayınları, 2005.
- Kenan Evren, Zorlu Yıllarım 1, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994.
- Davut Dursun, 12 Mart Darbesi: Hatıralar Gözlemler Düşünceler, İstanbul: Şehir Yayınları, 2003.
- Esat Öz, Otoriterizm ve Siyaset:Türkiye’de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945), Anka-ara: Yetkin Yayınları, 1996.
- G. Bingham Powell, Çağdaş Demokrasiler: Katılma, İstikrar ve Şiddet, (Çev. Mehmet Turhan, An-kara: Türk Demokrasi Vakfı Siyasi İlimler Derneği ortak yayını, 1990.
- Hasan Bülent Kahraman, Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I/Kavramlar Kuramlar Kurumlar, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.
- <http://www.habervitrini.com/gundem/hakan-fidanin-ifadeye-cagrilmasi-dogrudan-611925/>
- Mustafa Burak ÇELEBİ - Faruk TEMEL, “Türkiye’nin Darbe Geçmişi ve 15 temmuz Karşı Darbesi: Anayasal, Toplumsal ve Siyasal Çerçeve de Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/16, Spring 2017, s.145. <http://www.turkishstudies.net/OncekiSayilarDetay.aspx?Sayi=Volume 12 Issue 16>
- Şevket Süreyya Aydemir, Menderes’in Dramı (1899-1961), 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1998.
- Şükrü Karatepe, Tek Parti Dönemi, İstanbul: İz Yayınları, 2001.
- Tanel Demirel, “Darbeci zihniyet tam anlamıyla tasfiye oldu mu?”, KARAR, 20.07.2016. <http://www.karar.com/gorusler/darbeci-zihniyet-tasfiye-oldu-mu-192807> Arşim tarihi: 25 Ekim 2017.
- Ümit Özdağ, Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, İstanbul: Boyut Ki-tapları, 1997.

TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBELERİN PSİKO-SOSYAL, EKONOMİK ve POLİTİK SONUÇLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU

Bingöl Üniversitesi,
kasimtatlili@hotmail.com

Adnan GÖZÜTOK

Necmettin Erbakan Üniversitesi
adnangztk@gmail.com

Uzm. Psik. Dan. Muhammet UYSAL

Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü,
belhiya@gmail.com

ÖZET

Askeri darbeler, bir yönetim biçiminin, askeri kuvvetlerce kesintiye uğratılarak, güç kullanılmak suretiyle iktidarın ele geçirilmesi olarak tanımlanabilir. Askeri darbeler, ülkelerin yönetim biçimini değiştiren eylemler olmalarının yanı sıra aynı zamanda olağanüstü hukuki koşullar doğuran ve ülkenin tüm koşullarının yeni baştan biçimlendirildiği dönemlerdir. Osmanlının son döneminde, İttihat ve Terakki ile başlayan vesayet, Cumhuriyet döneminde, 1946'ya kadar tek parti vesayeti biçiminde, 1946'dan itibaren de çok partili siyasal hayat üzerinde varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Özellikle 27 Mayıs 1960 darbesi sürecinde hazırlanan 1961 Anayasası ile kurumsallaşan vesayet, 1982 Anayasasının getirdiği bir kısım Anayasal kurumların yardımıyla varlığını pekiştirerek devam ettirmiştir. Vesayeti tehlikeye girdiği durumlarda, askeri darbeye varlığını güvence altına almış; askeri darbeler öncesi ortaya çıkan, terör, şiddet ve ekonomik bunalımlar aracılığıyla da gerçekleştirdiği darbeleri ve vesayet düzenini meşrulaştırma çabası içinde olmuştur. Türk siyasi tarihi askeri darbeleri Osmanlı Devleti'nden kötü bir miras olarak almış, demokrasi ilk olarak 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'yle sekteye uğratılmıştır. Türk siyasal hayatında darbeler kalıcı izler bırakmıştır. Her darbe bir öncekinden daha acımasız bir şekilde yapılmıştır. Darbelerin hayata geçirilişi ve sonuçları birbirinden farklı olmuştur. 12 Eylül askeri darbesi, toplumsal yapı-

da köklü değişiklikler yapmıştır. 28 Şubat diye adlandırılan dolaylı müdahale ise farklı bir karaktere sahiptir. Görünürde meclisin varlığı devam etmiş ve asker kıyasında kalmışsa da uygulamada durum çok farklı olmuştur. Asker yönetime el koymadan, siviller vasıtasıyla siyasal sisteme müdahale yoluna gitmiştir. Gerek 12 Eylül gerekse 28 Şubat müdahaleleri ile toplumda önemli bir kesim mağdur olmuş ve ülkede demokrasinin kurumsallaşması mümkün olmamıştır. Türkiye’de demokratik süreç ordunun siyasete çeşitli şekillerde müdahaleleri nedeniyle 1960, 1971, 1980 ve 1997 yıllarında olmak üzere 4 kez kesintiye uğramıştır. 12 Eylül 1980’de yapılan darbeye siyasi partilere ve liderlerine çeşitli yasaklar getirilmiş, yaptırımlar uygulanmıştır. Darbeden sonra askerler tarafından kurulmaya çalışılan düzenin 27 Mayıs darbesine giden süreçte yaşanan hataların tekrarlanmasını önleyecek mahiyette olmaması ise sırasıyla 1971 muhtırası, 1980 darbesi, 28 Şubat post-modern darbesi ile 27 Nisan tarihli e-muhtıra gibi sivil iktidara müdahale girişimlerinin yolunu açtığı görülmektedir. Askeri darbeler ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha sık olmak üzere yüzyıllardır tüm dünyada görülen ordunun siyasi iradeye el koyması ve yönetimi ele geçirmesidir. Her askeri darbe, seçimle iş başına gelen sivil iradeyi ortadan kaldırır, bu durum demokrasiye büyük zarar verir. Ortaya çıkan temel sonuç göstermektedir ki, askeri darbelerin ekonomik rakamlar üzerindeki yansımaları değişiklik göstermekle birlikte, çoğunluk açısından hiçbir kazanıma yol açmadığı açıktır. Aksine, her darbe sonrasında ülkenin demokratikleşme süreci askıya alınmış ve özellikle geniş halk kitlelerini daha da yoksullaştıran gelişmeler yaşanmıştır. Buna karşın ülkedeki egemen sınıf olarak tanımlanabilecek sermaye sınıfı ise süreçten bir takım kazanımlar elde ederek çıkabilmiştir. Bu durum devlet ile sermaye sınıfı arasında her daim varolan işbirliğinin darbe dönemlerinde de kesintisiz ve artan bir biçimde sürdürüldüğünün bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan başka; kamuoyunun haber alma hakkı bu dönemlerde sınırlandırılmış, olan bitenler basın tarafından tüm açıklığıyla duyurulamamıştır. Askeri darbeyi gerçekleştiren komutanlar devletin elindeki medya organlarını, darbeyi meşrulaştırıcı biçimde kullanmışlardır. Özel sektörün elindeki medya araçları ise yasa, talimatlar ve yargı kararlarıyla engellenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle medya organları eleştiri görevini yerine getirememiştir. Medya, kendisi için çizilen sınırları sorgulamadan kabul etmiş, talep olmaksızın beklentileri yerine getirmiştir. Bu yayınlar, darbe dönemlerinde, darbelerin olumlanmasıyla sürmüştür. Sonuç olarak; Türkiye’de artık siyasi istikrar oluşturmak zor bir hal almıştır. 1971 yılından sonra düzen bir türlü sağlanamadı ve 1980 yılında ikinci bir askeri darbe ile demokrasi çok ağır bir yara almıştır. Türkiye bu darbe ve muhtıralarla çağın çok gerisinde kalmıştır. 15 Temmuz 2016 kalkışması ise diğer girişimlerden farklı ola-

rak kahraman Türk halkının direnişi sayesinde bertaraf edilmiştir. Bu kapsamda 15 Temmuz Direnişi sonucunda ortaya çıkan ekonomik tablo, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleri sonrasında ortaya çıkan tabloya göre oldukça iyimserdir. **Anahtar sözcükler:** Askeri darbe, Ordu-devlet ilişkileri, Türk Silahlı Kuvvetleri, demokratikleşme, politika, Türkiye.

A GENERAL EVALUATION ON THE PSYCHO-SOCIAL, ECONOMIC AND POLITICS RESULTS OF COUP D'ETAT IN TURKEY

ABSTRACT

Military interventions can be described as the holding of power via force, by the interruption of an administrative system by armed forces. Besides being actions leading administrative change in a country, the military intervention periods also create their own extraordinary legal conditions and design the whole rules and regulations of that country. Tutelary started in the last period of Ottoman Empire with Party of Union and Progress (Ittihat ve Terakki Party) that has managed to maintain its presence in the Republic period to the year 1946 as one party system, since 1946 as multi-party system. Especially, tutelary institutionalized with 1961 Constitution which prepared in the process of 27 May 1960 military coup and has continued to reinforce its presence with the help of Constitutional institutions which brought by 1982 Constitution. The elite structure secured its presence with military coup when tutelary jeopardized and attempt to legitimize the layout of tutelage and coups through terrorism, violence and economic crisis which occurred before each military coup. Turkish Political History took military coup negative inheritance from Ottoman Empire. Firstly Democracy was interrupted in

27 May 1960 Military Coup. The interventions in Turkish political life left profound marks. Every intervention made one after the other was performed crueler than before. The practises of the interventions and their effects have been different. The 12th September military intervention made radical changes in social life. The indirect intervention called 28th February has a different character. In appearance, although the presence of the assemble continued its function and the soldiers kept inside the bases, the practise was different. The soldiers chose the way to intervene the political life by using the civilians without acting by themselves. A majority of people in the society suffered from the both 12th September and 28th February interventions, and therefore the democracy could not become institutionalised within the country. Turkish democracy had been interrupted in 1960, 1971, 1980 and 1997 because of various military in-

terventions. In 1960 and 1980, Turkish Armed Forces had taken over the civil governance, in 1971 and 1997, the military had intervened in civil government via memoranda and the civil government had been compelled to resign. After the coup d'état in 1980, some restrictions and prohibitions had been imposed upon the political parties and party leaders. It is observed that the order, which was tried to establish by the army following the coup, was not proper for preventing reiteration of mistakes, lived in the process of May 27 coup d'état, opened the way for the attempts to intervene in civilian powers such as the 1971 memorandum, the 1980 coup d'état, the post-modern coup of February 28 and the e-memorandum of April 27, respectively. However, military coup is having a power on political authority and government. It is generally seen in undeveloped and developing countries. Moreover, every military coup is bringing away the civil administration which is elected in democratic election but this case is extremely destructive for democracy. As the main result of the research shows, although the effects of military coups on economic indicators vary, it is clear that the coups did not bring any benefits as regards the majority of the population. Instead, with each coup d'état the democratization process in the country was suspended and the way paved for an increase in poverty for large masses of people. On the other hand, the capitalist class, which can be posited as the dominant class in the country, survived the coups d'état periods with certain benefits. This can be regarded as an indication of that the collaboration between the state and the capitalist class, present at times of civil governments, continues without interruption and indeed intensifies during coups d'état periods. Other than these; the people's right to receive news has been restricted and the developments could not be reported openly by the press. The commanders of the coups, used the state owned media apparatus in a way to legitimate their intervention. Private media tools on the other hand have been prevented by laws, orders and court decisions. Thus, those media organizations could not realise their mission of criticism. The media, by adopting the limitations put for itself without questioning, fulfilled the expectations of the military administration without any request. Reporting of the media in the military intervention periods has helped the acceptance and legitimacy of the coup itself. Consequently; it was difficult to perform political stability from now on.

After 1971 ordinance couldn't be procured. And in 1980 with the second military coup democracy received severe injury. Turkey failed as a result of these military coups. Unlike the other attempts 15 July 2016 has been abolished by the resistance of Turkish people. In this context the economic view that emer-

ged as a result of 15 July resistance was quite optimistic compared to the picture that emerged after the 27 May 1960 and 12 September 1980 coups.

Keywords: Coup d'état, military-state relations, democratization, politics, Turkey.

1. GİRİŞ

Askeri darbe, Türk kamuoyunun sürekli gündeminde olan bir sosyal olaydır. Askerler; ordu-millet geleneğiyle şekillenen Türk devlet sistemi içerisinde her dönemde devletin belirleyici unsurlarından olmuştur. Türk devlet geleneği içerisinde her dönemde önemli bir ağırlığı bulunan askerler, darbeler tarihinin bir parçası olarak zaman zaman devlet rejiminin korunması ve kaybolan devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesi gibi iddialarla devlet yönetimine el koyarak demokrasiyi rafa kaldırmışlardır. Türk siyasal hayatında darbeler, her zaman önemli bir yere sahiptir. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana insanoğlunda, iktidarı ele geçirme, gücü elinde tutma isteği hep var olmuştur. Askeri darbeler, ülkede herhangi bir toplumsal grubun iktidarı fiili olarak yürütecek durumda olmadığı koşullarda, askeri mekanizmanın bu gruplardan birinin yararına sonuç verecek biçimde iktidara el koyması olgusudur. Türkiye Cumhuriyeti'nde 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 yıllarında anayasal hükümetleri deviren 3 adet askeri darbe gerçekleşmiştir. Söz konusu darbeler dışında, 28 Şubat 1997'de Ordu'nun yayınladığı bir bildiriyle başlayan ve Erbakan-Çiller hükümetinin istifasıyla sonuçlanan süreç yaşanmıştır. 12 Mart 1971 müdahalesi, bir askeri muhtırayla hükümeti görevden uzaklaştırmakla sınırlı kalırken; 1960 ve 1980 askeri darbelerinde ordu bir süre yönetime el koymuş, birçok siyasi parti, kurum ve sendika kapatılmıştır. Ayrıca, sorumlu oldukları gerekçesiyle de bir çok kişi cezalandırılmış veya idam edilmiştir (Boztepe, 2007:41).

Türkiye'de çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte yaşanması öngörülen demokratikleşme süreci 1960-1980 yılları arasında 3 kez kesintiye uğramıştır. Bu durum Türk silahlı kuvvetlerinin direk olarak sivil yönetime müdahalede bulunması ülke yönetimine el koyması şeklinde kendini göstermektedir (Küçükaslan, 2007:9). Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren, sonradan kazandığı demokrasiyi içselleştiremeden askeri darbelerle karşılaşmış ve demokratik parlamenter sistem pek çok kez sekteye uğratılmıştır. Her ne kadar sivil yönetime idareyi sonradan teslim etseler de, darbecilerin etkileri uzun süre varlığını sürdürmüştür (Yıldırım, 2013:6).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Askeri darbeleri konu alan bu çalışmada darbelere etki eden olay ve olguların neler olduğunu anlama ve analiz etmek amaçlanmıştır. Türkiye’de, özellikle genç bireyler yakın siyasi tarih ile ilgili güçlü belleğe ne yazık ki sahip değildirler. Türkiye’de son yıllarda askeri darbeleri anlatan kitap, makale, tez, konferans, vb. çalışmaların sayısı bir hayli arttırmıştır. Söz konusu çalışmaların incelenmesi, darbelerin kamusal sahada eleştirilmesine, tartışılmasına imkân sağlamıştır. Darbelerin doğru, yerinde ve düzgün bir şekilde incelenip, eleştirilmesi, analiz edilmesi, tüm yönleriyle çok boyutlu olarak ele alınması kamuoyunda bir farkındalık (bilinç) oluşturulması bu bağlamda büyük bir önem taşımaktadır. Bilinçli bir kitleyi karşılarında gören cuntacılar böylece, darbe yapmadan önce iki kez düşünmek zorunda kalacaklardır. Bellek ve tarih, aşılmaz engellerle ayrılmış olmadığından ve sürekli birbirlerini etkiledikleri için “güçlü” belleklerle tarih yazımı arasında ayrıcalıklı bir ilişki doğar. Kamusal ve kurumsal kabul anlamında bellek ne kadar güçlüyse, taşıyıcısı olduğu geçmiş de o ölçüde araştırılmaya değerdir. 1950’den günümüze kadar olan süreç, yeni neslin belleğinde maalesef yer edinmemiştir. Toplumsal olarak güçlü bir belleğe sahip olmayışımızın nedeni, yakın tarih ile ilgisi okumanın yetersiz olmasıdır. Darbeler üzerine konuşmanın yasakmış gibi algılanması darbelerin sorgulanmasını, hatta öğrenilmesini bu yüzden süregelen bir şekilde engellenmiştir. MEB’in tarih kitaplarında bu konun yer almaması, gençliğin apolitik bireyler olarak yetişmesine ve zayıf bir toplumsal hafızanın oluşmasına neden olmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, “derleme türü” bir çalışmadır. Bu nedenle literatür (alan yazın) taraması yapılmıştır. Türkiye’deki askeri darbeleri neden sonuç ilişkisi içinde anlamak ve çok boyutlu olarak ele almak için, darbelerin tarihsel süreçteki oluşumunu anlatan kitaplardan, makalelerden, konferans, sempozyumlardan, internet sitelerinden, yazılı ve görsel medyadan yararlanılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

4.1. Darbe Nedir? Darbe, “*bir rejimin sosyal yapısında derin, devamlı ve uzun süreler içinde gerçekleşebilecek değişiklikleri hedef almayan sadece mevcut iktidarın tasfiyesiyle, anayasa ve bazı temel kanunların değiştirilmesiyle yetinilen hareketin adıdır*” şeklinde tanımlanmaktadır. Darbenin akış ve gelişmelerinde, toplum yapısı, bütünü ve zaman içerisinde değişimi ifade eder. Darbelerde hem kadro değişir, hem de rejim, anayasa ve temel kanunlar, baştanbaşa değiştirilebilir (Yılmaz, 2008; Aydemir (1993). TDK’ya göre ise darbe, “*Bir ülkede baskı*

kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işidir”.

Türk siyasi yaşamında askeri darbeler önemli bir yer tutmaktadır. Bütün darbelerin çekirdek kadroları vardır, bu kadrolar darbenin tüm yükünü taşırlar. İhtilalin beyni bu kadrodur. Bu çekirdek kadro toplumun askeri, siyasi, elit veya her kesiminden oluşur. İhtilalin bu mikro beyin kadrosu kadar, ideologları ve teorisyenleri de aynı derecede önem taşır (Kumlu, 2009:12).

4.2. Türkiye’de Darbe Geleneği ve Darbelerin Tarihi

Türk darbe geleneğinde askeri darbelere ilişkin çok sayıda örnek mevcutsa da, bu gelenek içerisinde Yeniçeri Ocağı’nın önemli bir yeri vardır. Sultan Murad’ın temellerini attığı Yeniçeri Ocağı’nın ilk darbe girişimi 1618’de Sultan I. Mustafa’yı tahttan indirerek yerine II. Osman’ı geçirmesidir. Bu tarihten sonra sürekli hale gelen Ocağın darbe teşebbüsleri 1826 yılında kapatılmasına kadar devam etmiştir. Takiben 1908 tarihinde II. Abdülhamid’in devrilmesine neden olan darbe girişiminin ardından, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar geçen süreçte başka bir darbe girişimine rastlanmamıştır. 27 Mayıs Darbesi’ni yapan askerlerin hedefindeki ilk adres İstanbul ve Ankara Radyosu’ydu. 12 Mart muhtırasına giden süreci Yön Dergisi etrafında toplanarak, Kemalizm’i sosyalist bir yönsemeye tamamlamak isteyen aydınların rolü vardı. Radyo ve TV’den okunan muhtıradaki “*kardeş kavgasına son vermek*” vurgulu ifadeler yer alıyordu. 12 Eylül Darbesini yapan askerlerin hedefinde radyoya ek olarak bu kez TRT de vardı. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’in “*ülkeye barış getirmek için ordu yönetime el koydu*” bildirisini, kamuoyu, TRT aracılığıyla öğrendi. 28 Şubat “Postmodern darbesi” medyanın darbe sürecinde oynadığı aracı rolü terk ederek aktör pozisyonuna geçtiği, bir başka deyişle, gücünü tastamam fark ettiği bir süreçti. 27 Nisan emuhtırasındaysa Zeit-Geist’e (Zamanın Ruhuna) uygun biçimde dijital-sosyal medya üzerinden veriliyordu. Türk halkının 15 Temmuz darbe kalkışmasına karşı meydanlara çıkması, bu ülkede demokrasinin ne kadar önemli olmasının bir göstergesidir (Şentürk, 2016:270).

Türkiye’de askeri darbeler denildiğinde, idamlar, işkenceler, intiharlar, kayıplar, faili meçhuller, sürgünler vb. uygulamalar akıllara gelmektedir. Bir yandan demokrasinin kesintiye uğraması, diğer yandan toplum üzerinde uygulanan baskı ve şiddet, insanlarda yıllarca silinmeyecek derin izler bırakmıştır. 1960 yılında ordunun bir kısım subaylarınca gerçekleştirilen askeri darbenin sonrasında, başbakan ve iki bakanın idam edilmesinin toplumsal travması uzun süre etkisini göstermiştir.

4.2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi

27 Mayıs 1960'da Cumhuriyet tarihimizin ilk demokrasi ayıbı yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk darbesi ise, 1950 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 27 yıllık tek parti yönetimine son veren Demokrat Parti'yi deviren 27 Mayıs darbesidir. Darbeyi yapanlar, askerinin içinde örgütlenen genç subaylar cuntasıydı. Genç subaylar, Başbakan Adnan Menderes'i ve iki bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ı idam ettiler. Bu idam sehpaları, aynı zamanda, Türkiye'de tek gücün Ordu olduğunu vurgulamak için kurulmuştu. 27 Mayıs darbesiyle birlikte Türkiye'de demokrasiye geçiş süreci büyük yaralar aldı.

Darbeden sonra askerler tarafından kurulmaya çalışılan düzenin 27 Mayıs darbesine giden süreçte yaşanan hataların tekrarlanmasını önleyecek mahiyette olmaması ise sırasıyla 1971 muhtırası, 1980 darbesi, 28 Şubat post-modern darbesi ile 27 Nisan tarihli e-muhtıra gibi sivil iktidara müdahale girişimlerinin yolunu açtığı gözlemlenmektedir.

4.2.2. 12 Mart 1971 Darbesi

1960'ların sonlarından başlayan ve 1970'lere gelindiğinde artarak devam eden şiddet olayları sağ ve sol kesimler arasında kanlı eylemlere dönüşmüştür. Diğer yanda 12 Mart Muhtırası Türk siyasi hayatında, demokrasi krizlerinden önemli birine işaret etmektedir. Bu dönemde ilk olarak sağ-sol çatışmalarını gözlemlemekteyiz. 1960 İhtilali'nden sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu aşırı özgürlükçü ortam üniversitelerde ve ülkenin tamamında adeta bir sol-sağ kutuplaşmasına sürüklemiştir. Bu durum dünya konjonktürünün getirdiği bir durumdur ve Türkiye'ye de elbette yansımaları olmuştur. Bu dönemde yaşanan siyasal krizler 12 Mart İhtilali'nin habercisi olmuştur. 12 Mart Muhtırası'nda da ordu yönetimi devr almıştır. Amaç siyasi asayiş ve sükuneti sağlamaktır. 12 Mart Muhtırası ile başlayan olağanüstü dönem 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçime kadar devam etmiştir. Gerçi 12 Mart Muhtırası gerekli asayiş sağladıktan sonra, takibinde gelen yönetimler hem siyasi hem de ekonomik yönden başarılı olamamış, bu da 12 Eylül 1980 Darbesi'nin yaşanmasına sebep olmuştur (Kumlu, 2009:110; Hasanoğlu ve Aliyev, 2016:215).

4.2.3. 12 Eylül 1980 Darbesi

1970'li yılların ikinci yarısında tırmanmaya başlayan şiddet olayları 1979 yılına gelindiğinde her gün onlarca kişinin öldürüldüğü bir iç savaş görüntüsü almıştır. 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler, İç Hizmet Kanunu'nun kendine verdiği Cumhuriyeti koruma ve kollama görevini gerekçe göstererek, bir kez daha yönetime el koyarak, darbe sonrası tüm siyasi partiler, sendikalar, dernekler kapatılmış

ve partilerin önde gelenlerine siyaset yasağı konmuştur. 12 Eylül 1980 darbesi, Türkiye’de, yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmektedir. Bir nevi 1971 muhtırasıyla başlayan sürecin derinleştirilmesi ve tamamlanmasıdır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2016:219). Darbe sonrasında yönetime el koyan askerlerin oluşturduğu Milli Birlik Komitesi, Cumhuriyet Senatosu ve Milli Güvenlik Konseyi vb. gibi Anayasal kurumlarla askerin yönetim içerisindeki yerini tahkim ederek (perçinleyerek) askere siyaset içerisinde günümüze kadar gelen ayrıcalıklı bir konum kazandırmıştır (Kurt, 2016:70). Darbeyi gerçekleştirenler, darbenin ilk gününden itibaren radyo televizyon ve gazeteler aracılığıyla propaganda çalışmaları yürüttü ve darbenin meşruluğunu, kendilerince haklılığını ileri sürmeye çalıştı. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Darbeci general Kenan Evren, oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi’nin kararıyla sık sık TRT ekranlarına çıktı ve darbenin gerekçelerini sıralayarak kamuoyunu darbenin meşruluğu konusunda ikna etmeye çalıştı (Şentürk, 2016:276).

1980 öncesinde Türkiye hem sağı hem soluyla, hem ekonomik açıdan hem de fikir hayatı açısından bağımsızlığa doğru gitmekteydi. Ayrıca Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilerini de sürdürüyordu. Bu durumdan ABD ve batılı güçler büyük ölçüde şikâyet etti, memnuniyetsizliklerini dile getirdiler. Dünya sisteminde yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan bölgesel güvenlik sorunlarının da darbede önemli bir payının olduğu, en azından Türk Silahlı Kuvvetleri’nin müdahalesinde muharrik bir rol oynadığı ve darbenin dünya sistemindeki meşruiyetini sağlama noktasında olumlu katkıda bulunduğu açıkça görülmektedir. 12 Eylül Darbesi’nin batıda genelde olumlu karşılandığı, bir rahatlama yarattığı ve yeni yönetimin desteklendiğini görmekteyiz. Kaynak’a göre, uluslararası güç dengeleri, Türkiye üzerinden Ortadoğu’da ve petrol bölgelerinde güç ve denge kurmayı amaçladıklarından, güçlü devletler daima kendi safında olacak hükümetleri tercih etmeyi yeğlediklerinden askeri müdahalelere daima yeşil ışık yakmışlardır (Kaynak, 2006; Dursun, 2001; Arcayürek, 1986). Diğer taraftan 12 Eylül 1980 ile emekçi örgütlenmesi zayıflatılıp; sendikalar işlevsizleştirilmiş ve grev ve lokavt hakkı kullanılamaz duruma getirilmiştir. Daha birçok kazanılmış haklar darbeciler tarafından gasbedilmiştir.

4.2.4. 28 Şubat 1997 Post-Modern Darbesi

28 Şubat 1997’de ise yönetimin muhafazakar, İslami ilkelere kaymasına, İslam ülkeleri ile ilişki ve işbirliğini geliştirmeye önem vermesi, askerlerin muhtıra vermesi sonucu, hükümet istifa etmiştir (ettirilmiştir). Türk siyasi kültürüne ‘*Post-modern Darbe*’ olarak geçen 1997 yılının 28 Şubat tarihinde gerçekleşmiş olup, nevi şahsına münhasır bir takım özelliklere sahiptir. Modern dünyada şiddetin

kansız, dolaylı ve temaşa içermeyen niteliği üzerine tüm yazılanları haklı çıkaran postmodern darbe, şiddetini ustalıklı yasa ve yargı üzerinden gerçekleştirmiş, kan dökmeden ve şiddetini mağdurlarının hayatına sıkıştırıp, gizleyerek uygulamayı başarmıştır. Bunun en açık delili ise diğer darbeler üzerine oluşan bir literatür olmasına rağmen, 28 Şubat'ın, üzerinden 15 yıl geçmiş olmasına rağmen hala ne medyada, ne akademide, ne de sanat alanında yeterince tartışılmıyor olması, 15 yıl geçmiş olmasına rağmen halen tam anlamıyla düzeltilememiş olmasıdır. Türkiye'nin siyasi yapısını, siyasi kültürünü, uluslararası ilişkilerini, ittifak yapısını, iç siyasi sorunlarını, medya yapısını, eğitim sistemini, milletin devletle ilişkisini radikal şekilde dönüştüren bu darbe halen gizemini korumaktadır (Yılmaz, 2012; Şengün, 2016:286).

4.2.5. 27 Nisan 2007 e-Muhtırası

27 Nisan e-muhtırası, adı üstünde bir 'e' (elektronik) muhtıradır. Genelkurmay tarafından internet sayfasına konmuş bir yazılı bildiridir. Yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının internette okuduğu, herhangi bir insanın ne doğrudan ne de dolaylı olarak onu okumadığı, fakat onun okunması için sanal âleme konulan bir yazıdır. 28 Şubat sürecinden tecrübeli merkez medya 'e' muhtıranın hedefine ulaşabilmesi için de kolları sıvadı. Medya, her zaman olduğu gibi, anti-demokratik bir tutum takınmış ve darbecilere göz kırpmıştır. Fakat, siyasi irade bu kez muktedirdi. Genel olarak darbelerin aktığı düzleme bakıldığında, askerinin siyasete müdahale sürecinde kitle iletişim araçlarının gelişme çizgisini, teknolojideki gelişmeyi takip ettiği görülüyor (Şentürk, 2016:279).

4.2.6. 15 Temmuz 2016 FETÖ Darbesi Milletın Zaferi 15 Temmuz 2016, Türkiye demokrasi tarihinin en önemli dönüm noktalarından biridir. Türkiye darbeler tarihinde ilk kez sivil siyasal liderliğin, medyanın ve halkın kararlı ve cesur direnişisi sayesinde 15 Temmuz darbe girişimi püskürtülmüştür. Direniş sırasında 249 şehit verilmiş; 2193 silahsız sivil vatandaş ağır silahlarla yapılan saldırılar nedeniyle yaralanmıştır. Darbe girişiminin hemen ardından vatandaşlar kent meydanlarında toplanarak gerçekleştirdikleri demokrasi nöbetleriyle dünya demokrasi tarihinin en önemli sivil protestosunu ve direnişini ortaya koymuşlardır. 15 Temmuz direnişisi ve demokrasi zaferi, dünyada kronikleşen askeri müdahaleler ve darbeler tarihi için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Askeri darbeyi kabullenme ve kaderine razı olma iradesi, devletin resmi kurumlarının ve medyanın dirayeti ve onların teşvik ettikleri halk hareketiyle önlenmiştir. 15 Temmuz Direnişisi, bütün dünya ülkelerinin ve özellikle müesses küresel nizamın kısılcacında bulunan geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerin örnek alması gereken bir

demokratik mücadele yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Casusluk teşkilatı şeklinde çalışan bir küresel terör örgütünün kendi içinden çıktığı millete ve onylarla ekmeğini yediği ülkeye tanklarla, savaş uçaklarıyla, savaş helikopterleriyle, makineli tüfekleriyle saldırdığı bu elim olay, yeryüzünün görüp görebileceği en alçak, en haysiyetsiz ve en hain hadisedir (Şen, 2016:379).

15 Temmuz 2016 darbe girişimi ise daha önce benzeri olmayan özelliklere sahiptir. Önceki darbelerde genellikle meclis, hükümet, cumhurbaşkanı/devlet başkanı hedef alınarak bu makamlar kontrol altına alınırdı. Cumhuriyet dönemi darbelerinde kamuoyunu da kontrol etmek üzere

TRT başta olmak üzere birçok devlet kurumu ele geçirilirdi. 15 Temmuz'da TBMM'nin bombalanması, birçok yerde vatandaşlara kurşun sıkılması, Boğaz Köprüsü'nde yaşananlar dikkate alındığında darbeye birlikte bir infial ortamının, akabinde de bir iç savaşın çıkarılmak istendiği açıkça görülmektedir. Darbe teşebbüsünde 249 vatandaşımızın şehit edilmesi öncekilerde pek rastlanmayan bir durumdur. Bu bağlamda ABD'deki Ermeni lobisinin önde gelenlerinden Sassounian'ın Doğu Anadolu'yu (kendi ifadesi ile Batı Ermenistan) ele geçirmek üzere projesini hatırlatmamız lazım. Sassounian, 2012'de yapılan röportajda söz konusu hedef için Türkiye'de salgın hastalık veya doğal afet beklenmesi gerektiğini veyahut bu ülkenin etnik karışıklıklarla enerjisinin tüketilmesi gerektiğini, son olarak bölgesel bir savaşa çekilerek Türkiye'nin bitirilmesini önerir. 15 Temmuz darbe liderinin Aralık 2016 itibarıyla ABD'de bulunduğunu, darbe sürecine doğru Türkiye'de etnik kökenli görüntüsü ile şehir savaşlarının yaşandığı, aynı süreçte Irak ve Suriye'deki iç savaşa çekilmiştir (Yalçınkaya, 2016:21). Türkiye 15 Temmuzda küresel bir meydan okuyuşla karşı karşıya kalmıştır. Sözde ilahi bir nizam kurmak için yola çıkanlar en sonunda milletin silahlarını millete doğrultmuşlardır (Mutioğlu, 2016:168). Böylece, 40 yıldır takiyye yaparak kendini gizleyen örgütün gerçek yüzü ortaya çıkmış bulunuyordu.

FETÖ'nün gerçekleştirdiği darbe girişiminin başarısız olmasında kuşkusuz Türk toplumunun destansı direnişi, emniyetin ve MİT'in olağanüstü savaşı, TSK içindeki milli unsurların direnci, medyanın, siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin topyekun çabası önemlidir. Ancak tüm bu çabaların sonuç vermesinde Reis-i Cumhur Erdoğan'ın siyasi liderliğinin payı büyük önem arz etmektedir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2016:230).

Türk milleti 15 Temmuz gecesinde kadın erkek, genç, yaşlı demeksizin meydanları doldurarak silahlı unsurlara karşı kahramanlık destanı sergilemişlerdir. Mücadelede otoyollarda yürütülen tankların önüne yatan, tankları durdurup içerisindeki darbecileri esir alan, gerektiğinde göğsünü tanka siper eden, yalnızca Türk bayrağı ve vatan aşkıyla yollara düşen insanlar, savaş uçaklarının uçmasını

engellemek için tarlasında hayvanının yiyeceği samanını tutuşturan köylüler, 15 Temmuz kakışmasının başarısız olmasını sağlamışlardır.

5. DARBELERE FARKLI BOYUTLARDAN BAKIŞ

5.1. Ülkemizdeki Darbelerin Psiko-Sosyal Boyutları

Her şiddet olayı, hedefi ne olursa olsun insanlarda; korku, panik, endişe, öfke, çaresizlik ve umutsuzluk gibi travmatik sonuçlara yol açmaktadır. Her darbe sonrasında toplum, “depolitize” edilmeye çalışılır. Yapılan tüm darbeler ve müdahaleler, özellikle gençler üzerinde başarılı olmuş ve onlar üzerinde derin yaralar ve yıkıcı tesirler meydana getirmiştir. Darbeler sonrasında öyle bir gençlik yetiştirilmek amaçlanmıştır ki, “hiçbir şey bilmeye merakı olmayan, bilgiye yalnız kendi çıkarı için ilgi duyan, bencil ve çıkarıcı, günübürlük yaşayan, egoist, sorumsuz, vb.” bir niteliklerde bir nesil yetiştirilmiştir. Askeri darbeler, toplumsal etkilerini orta ve uzun vadelerde göstermekte ve Tarih disiplini yasalarına göre üzerinden belli bir süre geçtiğinde etkileri ancak anlaşılabilir.

Türkiye 1980 askeri darbesinden çok zarar görmüş, bu olay toplum yaşamında onulmaz yaralar açmıştır. Darbe sonucu onlarca kişi idam edilmiş, binlerce kişi tutuklanmış, milyonlarca insan fişlenmiştir. Gazeteler imha edilmiş, yüzlerce gazeteci yargılanmış, birçok yazar, gazeteci tutuklanarak, özgürlüğünden yoksun bırakılmıştır. Ayrıca, ülke kültürel ve sosyal olarak da yıkıma uğratılmıştır. Yasaklamalar sanata sığramış, en ufak bir eleştiri içeren sanat eserine izin verilmemiştir. Birçok film ve kitap yasaklanmış dahası toplum psikolojik olarak yıkıma uğramıştır. Gençler kendi içine kapanıp asosyal bir kişilik yapısı benimsemiş, ülke sorunlarından da uzaklaşmışlardır. Her darbeye kaybedilen genç nesil, bu ülkenin insan sermayesinin nasıl boşa harcandığına örnektir (Şengün, 2016:286). Erdal Atabek, “*kayıp kuşak*” olarak nitelediği 12 Eylül sonrası gençliğinin özelliklerini şöyle sıralıyor:

1. Hiçbir değer yargısına sahip olmamak. Her şeye “olabilir ya da “olamaz” diyebilmek.
2. “Fark etmez” sözcüğünün anahtar olması.
3. Hiçbir kişiye, kurama, kavrama, idareye karşı sorumluluk hissetmemek.
4. Her şeye sahip olma hakkını kendinde görmek.
5. Hiçbir şeye gerçekte sahip olmadığı için, her şeyi bir anda kaybetmeye hazır olmak.
6. Ne istediğini, ne istemediğini, neden istediğini, neden istemediğini bilmemek, düşünmemek, umursamamak.
7. Güdülerıyla ve dürtülerıyla yaşamak.

8. Uyuşturucuya ve bağımlılığa yatkın olmak.
9. Sınırsız bir tüketici ve kullanıcı özelliği sergilemek.
10. Birlikte yaşadıklarını kendine “mecbur” saymak, kendini ise kimseye karşı “mecbur” saymamak.
11. Hayatı intihar ve intikam çizgisinde yaşamak.
12. Günlük ve anlık yaşamak (Kongar, 2000).

5.2. Ülkemizdeki Darbelerin Ekonomik Boyutları

Türkiye’de yaşanan askeri darbelerin tamamının gerek yapılış nedeni olarak ve gerekse de darbe sonrası kazanımlar açısından sermaye sınıfı lehinde kazanımlar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 12 Mart ve 12 Eylül müdahaleleri, sermaye sınıfının kendi içindeki çıkar çatışmalarının bir yansımasıdır denebilir. Yani bu iki müdahale, sanayi burjuvazisi ile söz konusu dönemlerde siyasi ve ekonomik açıdan güçlü durumda bulunan tarım burjuvazisi arasındaki çıkar çatışmasıyla ilişkilidir. Bir anlamda, sanayi burjuvazisinin ekonomik ve siyasi gücü ele geçirme eğiliminin bir sonucudur. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ise sanayi burjuvazisinin bu kez işçi sınıfını bir tehdit olarak algılamasının neticesinde gerçekleştirilmiştir. Kısaca, ülkemizdeki askeri darbelerin sanayi burjuvazisinin siyasi ve ekonomik gücünün zayıfladığı ve çıkarlarının zarara uğradığı dönemlerde ortaya çıkmış olması altı çizilmesi gereken bir konudur (Küçükaslan, 2007:130-134).

Toplumda ağır travma yaratan darbe ve siyasi istikrarsızlık ortamları iyimser beklentileri bir anda değiştirebilecek derinlikte istikrarsızlıklar korkuya, paniğe, irrasyonel ve spekülative davranışlara yol açmaktadır. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının raporlarında yer alan olumsuz değerlendirmeler ayrıca uluslararası finansal piyasalarda tedirginliğe yol açmakta, ekonominin kırılma eğilimine ve güvensizliğe yol açmaktadır.

27 Mayıs darbesi sonrasında ekonomide gözle görülür bir iyileşme yaşanmasına rağmen bu tabana yayılmadığı için olumlu neticeler elde edilememiştir. Darbe sonrası hazırlanan 1961 anayasası özgürlükçü bir anayasa anlayışı ile işçi kesimine de bir takım haklar vermiştir. Ancak, bu haklar dışarıya şirin görünmekten ve dış güçlerin desteğini almaktan öte gitmemiştir. 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 darbeleri kötü olan ekonomiyi daha da kötü bir duruma sokmuştur. Geniş halk kitlelerini daha da yoksul bir hale getirmiştir. 1980’li yıllar bu yoksullaşmaların açıkça ortaya çıktığı, buna karşın sermaye sınıfının söz konusu süreçten karlı çıkıp hızla büyüdüğü bir dönemi ifade etmesi bakımından önemlidir. 28 Şubat post-modern darbesinin de yapılış biçiminin ekonomik kaygılarını açıkça görmekteyiz. Büyüyen ve gelişen İslami sermayeyi “yeşil sermaye” damgala-

masıyla kontrol altında tutmak ve yok etmek amacı güdülmüştür (Küçükaslan, 2007:130-134).

Askeri darbeler az gelişmiş ülkelerde görülen birer vak'alar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik az gelişmişlik süreci darbeleri etkilemektedir. Bu ülkelerin özgün koşulları darbelere davetiye çıkarmaktadır. Geri kalmış ülkelerde ordunun ilginç bir konumu vardır. Bu ülkelerde silahlı güçlerin ağırlığı söz konusudur. Çünkü, her şeyden önce, az gelişmiş ülkelerin yapısında genel ve yaygın bir şekilde bir güçsüzlük egemendir. Siyasal sistem aldığı kararları uygulamaya koymaktan acizdir. Toplumun ayakta tutacak orta sınıf gelişmemiş, ekonomik örgütlenme de sağlanamamıştır. Bu güçsüz ortam içerisinde, örgütlenmesini tamamlamış olan ordu sık sık siyasete müdahale etmektedir. Bu ortamda da bir kısım partiler halkın bu duygularını da sömürerek oya devşirmenin yollarına başvurmuşlardır. Siyasal iktidar ile ordu arasında zaman zaman gerçekleşen sürtüşmeler, siyasal iktidarların yönetimden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Özdemir, 1994). Shen'e (2002) göre, büyüme performansındaki artışın genellikle demokrasiye dönüşümü takip ettiği yönündedir. Bir başka ifade ile demokratik dönüşüm, ekonomik büyüme kapasitesini artırmaktadır. Ayrıca, demokrasi altında büyüme, otoriter rejimlere göre daha kararlı ve istikrarlıdır. Sermaye güvenli ortamlarda kendine alan bulur.

5.3. Ülkemizdeki Darbelerin Siyasi Boyutları

Gürsoy'a (2015) göre, askeri darbeleri öncelikle toplumların siyasi olarak az gelişmiş olması ile açıklamak mümkündür. Siyasi kurumların düzgün çalışmadığı, bu kurumların meşru olmadığı veya yoğun bir meşruiyet tartışmasına hedef oldukları, halkın siyasete katılımının yetersiz olduğu veya sivil toplum kuruluşlarının zayıf kaldığı ülkelerde askeri müdahaleler daha fazla görülmektedir. Her bir darbenin çeşitli sebepleri olsa da ortak sonuçları itibarıyla siyasal krizlerin sonucunda oluşmuşlardır. Siyasi krizlerden canı yanan Türk halkı Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bir can simidi gibi sarılmıştır. Darbe ve siyasal istikrarsızlıklar Türk siyasal hayatında sık karşılaşılan olgulardır. Tarafları, sonucu ve nedeni ne olursa olsun, bu tür istikrarsızlıklar ülke ekonomisini derinden etkilemiş, mevcut sorunları kronikleştirmiştir.

27 Mayıs 1960 Hükümet Darbesi; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yirmi yıl sürecek, Askeri Darbeler dönemini başlatmıştır. 1960 Darbesi'nden sonra; TSK tarafından 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbeleri yapılmıştır. 27 Mayıs Türkiye siyasetinde, milli irade dışındaki çözüm arayışlarını güçlendirmiştir. Yani ülke siyasetine hâkim olan kargaşa ortamının düzeltilmesinde, demokrasinin gü-

cüne değil de ordunun gücüne dayanılması fikrini doğurmuştur (Ateş, 1995; akt: Kumlu, 2009:57).

27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından hükümet üyeleri, Demokrat Parti milletvekilleri ile hükümet ile yakın işbirliği içinde olan yüksek düzeydeki bazı sivil ve askeri kişiler tutuklandılar. Davaların sonunda Demokrat Parti önderlerinden 15 kişi için idam cezası verilmiştir. Bu kişilerden Başbakan Adnan Menderes ve Bakanlardan Hasan Polatkan ve Fatih Rüstü Zorlu ise Yassıada'da idam edilmişlerdir. Bu idamlar, demokrasi tarihimize ve Türk Hukuk Tarihine kara birer leke olarak geçmiştir.

12 Eylül 1980'de idamların, işkencenin ve diğer antidemokratik uygulamaların boyutları çok daha büyüktür. Tüm siyasi partiler kapatılıp, parti genel başkanları ve yöneticileri de tutuklanmıştır. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılanmış, 7 bin kişi için idam cezası istenmiş, 517 kişiye idam cezası verilmiştir. Haklarında idam cezası verilenlerden 50'si asılmıştır. 71 bin kişi TCK'nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılanır. 98 bin 404 kişi "*örgüt üyesi olmak*" suçundan yargılanmıştır. 14 bin kişi vatandaşlıktan çıkarılmıştır. 30 bin kişi "*siyasi mülteci*" olarak yurt dışına gitmiş, 300 kişi kuşkuyla bir şekilde ölmüş ve 171 kişinin ise "*işkenceden öldüğü*" belgelenmiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi, toplumsal muhalefeti yok ederek, toplumda korkuya yol açarak güce itaat etme (boyun eğme) anlayışını pekiştirmiştir. İdamlar, gözaltılar, tutuklamalar, yasaklarla geçen cunta yönetimi döneminin ardından 1982 Anayasa'yla Türkiye yeni bir sürece girmiştir. Siyasal katılımın kısıtlandığı bu depolitizasyon ve baskı süreci sonunda siyasal katılım salt belli dönemlerde oy verme eylemine indirgenmiştir (Kongar, 2000).

6. DARBELERLE YÜZLEŞME

Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmuş ve Komisyon 02.05.2012 tarihinde göreve başlamıştır. Komisyon, 28 Kasım 2012 tarihinde hazırladığı Raporu TBMM Başkanlığına vermiştir. TBMM Başkanlığı'na sunulan Rapordaki önerge ve araştırma bölümlerinde önemli tespitlerde bulunulmuştur.

2 No'lu Önergenin (10/237) gerekçesinde; "Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana ülkemizde demokratikleşme sürecini kesintiye uğratan birçok antidemokratik uygulama olmuştur. Baskı kurarak, zor kullanarak ya da başka hukuk dışı yollarla millet iradesine dayalı hükümetleri devirmek isteyenler, çeşitli darbe girişimlerinde bulunmuş; bu darbeler demokrasimizin tarihine birer kara birer

leke olarak geçmiştir. Siyasî hayatımızda 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 tarihlerinde demokrasiye hukuk dışı müdahaleler yapılmış; hükümetler cebir ve şiddet ya da baskı kullanılarak görevlerinden uzaklaştırılmış; millî iradenin tecelligâhı olan Yüce Parlamento lağvedilmiş, yüz binlerce vatandaşımız mağdur edilmiştir. Keza bu ülkede Başbakan ve Bakan konumundaki devlet adamları hukuksuz biçimde idam edilmiş, hafızalardan silinmeyen büyük acılar yaşanmıştır” ifadesine yer verilmiştir (Çomak, 2016:3).

21 Kasım 1990’da Paris’te imzalanan “Paris Şartı” İnsan Hakları,

Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğüne ilişkin olarak Giriş Bölümünde; “Uluslarımızın yegâne yönetim sistemi olarak demokrasiyi inşa edeceğini ve kuvvetlendireceğini taahhüt ediyoruz. Bu çabamızda aşağıdaki hususlara uyacağız: “İnsan Hakları ve temel özgürlüklere her insan doğduğu anda sahip olur, bunlardan feragat edilemez ve hukukun güvencesi altındadır. Devletin birincil sorumluluğu bunları korumak ve geliştirmektir. Bunlara saygı, aşırı güçlü bir devlete karşı asli bir güvencedir. Bunlara uyulması ve eksiksiz işlerlik kazandırılması özgürlük, adalet ve barışın temelidir. Demokratik yönetim, düzenli aralıklarla yapılan özgür ve adil seçimlerle ifadesini bulan halk iradesine dayalıdır. Demokrasinin temeli, insanın kişiliğine saygı ve hukukun üstünlüğüne dayanır. Demokrasi, ifade özgürlüğünün, toplumdaki bütün kesimlere hoşgörü gösterilmesinin ve her fert için fırsat eşitliğinin en iyi güvencesidir” ifadesine yer vermektedir. Burada özellikle demokratik yönetimin özgür ve adil seçimlerle sağlanabileceği ve bunun en önemli hukuk güvencesi olduğu vurgulanmaktadır.

Paris Şartı yine “Demokrasi, temsili ve çoğulcu karakteri ile seçmene karşı sorumluluğu, kamu makamlarının hukuka riayet etmesi ve adaletin yansız bir şekilde dağıtılmasını da zorunlu kılar. Kimse yasaların üstünde olamaz. Her ferdin düşünce, vicdan ve din ya da inanç özgürlüğüne; dernek kurma ve sükûnu bozmayan bir şekilde toplanma özgürlüğüne; seyahat özgürlüğüne hakkı olduğunu ve hiç kimsenin keyfi olarak gözaltına alınamayacağını ya da tutuklanamayacağını; işkence ya da diğer zalimane, insan onuruyla bağdaşmayan ya da insanı alçaltan bir muamele ya da cezalandırmaya tabi tutulamayacağını, keza herkesin haklarını bilmeye ve kullanmaya; hür ve adil seçimlere katılmaya; bir suçla itham edildiği zaman adil ve açık bir şekilde yargılanmaya; tek başına ya da birlikte mal ve mülk edinmeye ve bireysel girişimlerde bulunmaya; ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan yararlanmaya hakkı olduğunu hiç bir ayırım yapmaksızın teyit ederiz” görüşlerine yer vermektedir. Paris Şartı’nın en önemli vurgusu; “Hakların herhangi bir şekilde ihlali karşısında herkesin ulusal ya da uluslararası her türlü etkin çarelere başvurabilmesine ihtimam gösterilecektir” cümlesidir. Bu da ihlal

halinde ulusal ve uluslararası düzeyde etkin önlemlere başvurmanın benimsenmesidir” ... şeklinde devam etmektedir (Çomak, 2016:1).

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

1945 yılında geçilen çok partili hayatla ülkede uygulanmaya başlanan demokratik yaşam, bir demokrasi ayıbı olan 1960 Darbesi ile son bulmuştur. 1960 Askeri Darbesi Cumhuriyet tarihini ilk askeri darbesi olarak tarih kayıtlarına geçen çok önemli siyasi bir olaydır. Türkiye Cumhuriyeti 1960 yılında meydana gelen askeri darbe şokunu atlatamadan 1971 yılında bir Muhtıra ile demokratik yaşama tekrar ara vermek zorunda kalmıştır. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortamdan rahatsız olan kesimler bu muhtırayı gerçekleştirmiştir. Türkiye'de artık siyasi istikrar oluşturmak zor bir hal almıştır. 1971 yılından sonra düzen bir türlü sağlanamadı ve 1980 yılında ikinci bir askeri darbe ile demokrasi çok ağır bir yara almıştır. Türkiye bu darbe ve muhtıralarla çağın çok gerisinde kalmıştır (Kumlu, 2009:4). Gençlik hareketlerinin ve parlamento dışı siyasi mücadelenin sabotaj, soygun ve cinayet boyutlarına ulaşması üzerine 12 Mart 1971 günü Genel Kurmay Başkanı ve ordu komutanlarının vermiş oldukları bir muhtıra ile Adalet Partisi Hükümeti istifa etti ve çok partili siyasi hayat askıya alındı. 12 Mart Muhtırası'ndan 1973 seçimlerine kadar, ülkeyi askerlerin denetimindeki sivil yönetimler yönetti (Kumlu, 2009:15).

İnsan haklarına dayalı demokratik bir rejim kurmak ve kurumsallaştırmak, her şeyden önce demokrasiye inanan bireylere, sivil toplum örgütlerine ve siyaset kurumuna ve çok boyutlu ve tutarlı bir mücadeleye bağlıdır. İnsan hakları ve özgürlükleri, insanlık değerlerine bağlı hukuk düzenleri ve o düzenleri işleten siyasetçiler bulunduğu vakit gerçek olurlar. Demokrasi dışı müdahaleler ülkemize ve milletimize acılar yaşatmış, toplumun her kesiminden insanlar bu müdahalelerin mağduru olmuşlardır. Bu tür girişimler, dünya milletler ailesinin eşit haklarına sahip şerefli bir üyesi olarak ülkemizin, milletlerarası toplumda güçlenmek isteyen demokrasisine ve saygınlığına gölge düşürmüştür. İnsanlığın bütün üretici ve yaratıcı etkinlikleri devletin kurduğu ortam içinde doğar, olgunlaşır ve gelişir. Ülkemizdeki bu düzen milli bütünleşme ve milli demokrasi ülküsüne dayanır. Demokrasi milletin, siyasi, kültürel ve iktisadi yönetime katılmasıdır. Siyasi, kültürel ve iktisadi egemenliğin koşulsuz millete ait olmasıdır. Demokrasinin kökleşmesi ve gerçek anlamıyla milli egemenliğin tesisi, ancak ve ancak böylesine bir yapı içinde mümkün olabilir. 21. y.y.'da milletimizin, dünya milletler ailesi içinde saygın ve onurlu yerini alması hiçbir müdahalenin olmadığı ve olmayacağı çağcıl ve çoğulcu bir demokrasi ile mümkündür. Demokrasimize dönük siyaset dışı müdahalelerin önlenmesi için demokrasimiz derinleştirilmelidir. Çağa uygun ve

çoğulcu demokrasi hedefine yönelik reform girişimleri artarak devam ettirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır (Çomak, 2016:11).

Demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan siyasi partiler, çok sesliliğin en önemli göstergesidir. Demokrasiyi sağlamlaştırmak ancak en geniş toplumsal uzlaşmayla mümkündür. Türkiye’de siyasi parti geleneği II. Meşrutiyet ile başlamış, Cumhuriyet döneminde kesintiye uğrasa da devam etmiştir. Demokrasinin özünü oluşturan milli iradenin yönetim kademelerine taşınması çeşitli toplum kesimlerinin temsilcisi konumundaki siyasi partiler aracılığı ile gerçekleştirilir. Ülke yönetiminin hangi kadrolarca yürütüleceği, şekli ve süresi kanunla belirlenmiş hür seçimlerle gerçekleştirilir. Seçilen kadroların icraatları muhalefet partileri, yüksek yargı organları ve kamuoyu tarafından denetime açıktır. Seçimle işbaşına gelen ve milletin iradesini temsil eden iktidarı, sivil toplum örgütleri ve baskı grupları aracılığıyla kanunların çizdiği çerçevede denetleyen kamuoyunun yönetimi ödüllendirme ya da cezalandırma yeri ise seçim sandığıdır. Bunun dışında bir çözüm aramak, demokrasi karşıtı ve çağ dışı arayışlar olacak ve karşılık bulamayacak ve amacına hiçbir zaman ulaşamayacaktır (Tek, 2006).

Partiler demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarıdır. Demokratik ülkelerde halk kendisini yönetecek kişileri seçerek demokratik bir tutum sergilerler. Demokrasiye her vurulan darbe ülkemizi, rekabet ettiği güçlü devletlerden bir adım daha geriye götürmüş ve ülkemiz bugün özellikle Avrupa devletleriyle her alanda rekabet edemez duruma gelmiştir (Kumlu, 2009:111). Demokrasi ve darbe birbirlerine zıt iki olgudur. Demokrasi için en vazgeçilmez unsur ise sivil toplumdur. Bu bağlamda demokrasinin ilerlemesi ve gelişmesi için sivil toplum kuruluşları (STK’lar) önemli bir konumdadır. Sivil toplum, kamusal alan ile özel alan arasındaki özerk alanı oluşturmaktadır. Sivil toplum, demokrasi ile birlikte ortaya çıkmış bir olgu değildir. Buna karşın demokrasi ile birlikte daha büyük anlam kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında zaman günümüzde demokrasi ve sivil toplum kavramlarının birbiriyle özdeşleşmiş olduğu görülmektedir (Pul ve Kaya, 2016:194). Karagöz-Yerdelen’e (2014) göre, demokrasilerin olmazsa olmaz koşulu, hak ve hürriyetlerin tanınmış olması yanında, asıl olarak bunların anayasal güvence altında bulunması ve kanunla korunmasıdır. Türk halkının 15 Temmuz darbe kalkışmasına karşı meydanlara çıkması, bu ülke de demokrasinin ne kadar önemli olmasının bir göstergesidir.

Dış güçler, Türkiye’nin dış politikasında veya içerideki gelişmelerde kendi menfaatlerinden temelde aykırı bir gidiş gördüklerinde müdahale ortamı hazırlarlar. Türkiye’de batıdan kendisini ayıran, daha bağımsız hareket etmek isteyen güçler iktidarda olduğunda Batı ve ABD her zaman müdahale ihtiyacı duymuş-

tur. Yine Türkiye, Sovyetler Birliği ile iyi ve olumlu ilişkiler kurduğunda dış güçler (Batı ve ABD) müdahale ihtiyacını duymuştur.

Askeri darbelerin, ülkelerin demokratik yönelimlerini engellediği ve demokratik kurum ve kuruluşlar üzerinde baskı ortamı yarattığını “*darbeler ülkesi*” olarak değerlendirmemiz mümkün olan ülkemiz özelinde çok rahat söyleyebiliriz. Askeri darbeler, ülkelerin iç ve dış politikalarını; bu politikaların yürütücüsü konumunda olan ve devlet ile halk arasında köprü vazifesi üstlenen kurumların faaliyetlerini daima olumsuz yönde etkilemiştir. Ordunun rejimi koruma, kaybolan devlet otoritesini tesis etme ve toplumu Atatürk’ün işaret ettiği muasır medeniyetler seviyesine taşıma gibi iddialarla yaptığı müdahaleler, her seferinde kamu vicdanında bir öncekinden daha derin yaraların açılmasına sebep olmuş, millet-devlet bağı zedelemiştir.

Sonuç olarak, Türkiye’de yaşanan askeri darbelerin ekonomik rakamlar üzerindeki yansımaları değişiklik göstermekle birlikte, darbelerin, ülkenin demokratikleşme sürecini askıya almasının ve geriletmesinin yanı sıra, geniş halk kitleleri üzerinde yarattığı etkilerin olumsuzluğu açıktır. Türkiye’nin yaşamış olduğu askeri darbelerin, gerek psikolojik, gerek sosyal, gerek ekonomik, gerekse siyasal (politik) açılardan herhangi bir kazanıma yol açmadığının, aksine egemen ve imtiyazlı sınıflara büyük avantajlar sağladığını, egemen sınıf dışında kalan sınıflara bir avantajının olmadığını açıkça görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- ARCA YÜREK, C. (1986). Müdahalenin Ayak Sesleri, Bilgi Yayınları, Ankara. AYDEMİR, Ş.S. (1993). İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, (5. Baskı), İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Boztepe, V. (2007). 1960 ve 1980 Askeri Darbelerinin Türk Siyasal Sistemine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇOMAK, H. (2016). Türk Siyasi Hayatında Anayasal Rejime Yönelik Girişimler, I. Uluslararası Darbeler Sempozyumu, Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler, 15-16 Aralık 2016, Giresun Üniversitesi, ss.1-11.
- DURŞUN, D. (2001). 27 Mayıs Darbesi (Hatıralar/Gözlemler/ Düşünceler), Şehir Yayıncılık, İstanbul.
- GÜRŞOY, Y. (2015). Rejim Değişiklikleri: Otoriterleşme ve Demokratikleşme, Karşılaştırmalı Siyaset, (3. Baskı), (Der), SAYARI, S., İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- HASANOĞLU, M. ve ALİYEV, R. (2016). Türkiye ve Kafkaslarda Siyasi Tarih: Demokrasi, Darbeler ve Muhtıralar. 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler, 15- 16 Aralık 2016, Giresun Üniversitesi, ss. 205-255. KARAGÖZ-YERDELEN B. (2014). Demokrasi, Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- KAYNAK, M. (2006). Darbeli Demokrasi (Olaylar ve Çözümlemeler), Timaş Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, E. (2000). 21. Yüzyılda Türkiye, (26. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KUMLU, S. (2009). Atatürk Dönemi Sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nde Meydana Gelen Darbeler, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- KURT, S. (2016). 27 Mayıs Darbesi ve Cumhuriyet Dönemi Darbelerine Olası Etkileri. 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler, 15- 16 Aralık 2016, Giresun Üniversitesi, ss. 51-72.
- KÜÇÜKASLAN, D. (2007). Darbeler ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MUTİOĞLU, H. (2016). Cemaatçi Demokasi mi? Demokratik Laiklik mi? 15 Temmuz Darbe Girişiminin Hatırlattıkları, 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler, 15- 16 Aralık 2016, Giresun Üniversitesi, ss. 161-172.
- ÖZDEMİR, Ş. (1994). Askeri Darbeler Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme ve Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- PUL, S. ve KAYA, F. (2016). Türk Demokrasisinde 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler, 15- 16 Aralık 2016, Giresun Üniversitesi, ss. 194-204.
- SHEN, J.G. (2002). Democracy and Growth: An Alternative Empirical Approach, Bank of Finland, Institute for Economies in Transition, BOFIT Discussion Papers, No: 13, pp. 1-28.
- ŞEN, M. (2016). 15 Temmuz Aslında Neydi? 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler, 15- 16 Aralık 2016, Giresun Üniversitesi, ss. 378-386.
- ŞENGÜN, H. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Kadınlar ve Çocuklar Üzerindeki Etkisinin Medyadaki Yansıması. 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler, 15-16 Aralık 2016, Giresun Üniversitesi, ss. 283-293.

ŞENTÜRK, M. U. (2016). Türkiye’de Medyanın Darbelerle İmtihanı. 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler, 15- 16 Aralık 2016, Giresun Üniversitesi, ss.270-282.

TEK, H. (2006). Darbeler ve Türk Basını, Divit Basım Yayın, İstanbul.

TDK (2017). TDK sözlüğü, “Darbe nedir?”, (22.10.2017).

YALÇINKAYA, A. (2016). Darbeler ve Oryantalist Bakış. 1. Uluslararası Demokrasi Sempozyumu. İstanbul: 15- 16 Aralık 2016, Giresun Üniversitesi, ss. 11-25.

YILMAZ, H. (2008). Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler, Timaş Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, N. (2012). Bir Post-Modern Darbe Portresi: 28 Şubat, Binyılın Sonu: 28 Şubat Dergisi, Cilt, 3.

YILDIRIM, S. G. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Askeri Darbelere Yönelik Bilgi,

Algı ve Genel Tutumları, Yüksek Lisans Tez, Gaziosman Paşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

6

FETÖ ve DİNİ YAPILAR

STRATEJİK KAMU KURUMLARINI ELE GEÇİRMENİN ARACI OLARAK YÜKSEKÖĞRETİMDE YAPILANMAK: FETÖ'NÜN YARGI, MÜLKİYE, EMNİYET VE ASKERİYE-YE ELEMAN YETİŞTİREN YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ YAPILANMASININ SAYISAL ANALİZİ

Prof. Dr. Hamza ATEŞ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
hamza.ates@medeniyet.edu.tr

Arş. Gör. Aydın AKPINAR

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
aydin.akpinar@marmara.edu.tr

ÖZET

Gülen, 1999 yılında yayınladığı bir kasette mülkiye, adliye ve ‘hayati müessese’ olarak belirttiği askeriye gibi stratejik kurumlarında kadrolaşmanın genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu terör örgütünün belirtilen kadrolaşma için örgütün kuruluş ve gelişme aşamalarında eğitime ve eğitimde yapılanmaya oldukça önem vermiştir. FETÖ/PDY, yükseköğretim kurumlarında örgütlenmeyi stratejik bir öncelik olarak değerlendirmiş ve elindeki tüm imkânlarla hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde hızla örgütlenmiştir. TBMM Darbe Girişimi Araştırma Komisyonu Raporuna göre, bu kurumlardaki yapılanma, örgüt tarafından “mahrem hizmetler” olarak adlandırılmakta ve diğer kurumlardan daha fazla önem verilmektedir.

Bu bildiri de FETÖ'nün adliye, emniyet, mülkiye ve askeriye kurumlarındaki örgütlenmesi analiz edilmekte ve bu kurumlara eleman yetiştiren yükseköğretim kurumlarında örgütün kadrolaşması sayısal veriler yardımıyla incelenmektedir. Bu araştırmada FETÖ'nün bu stratejik kurumlarda nasıl bir gelişim kaydettiği ve hangi bilim alanlarına önem verdiği; 23 Temmuz 2016'dan günümüze kadar yayınlanan Kanun Hükmünde Kararnameler ile ihraç edilen asker, hâkim / savcı ve akademisyenlerin profili ve buldukları üniversitelerin analizi yapılmak suretiyle ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gülen Cemaati, Paralel Devlet Yapılanması, Fetullahçı Terör Örgütü, Akademi, Türkiye.

SEIZING HIGHER EDUCATION ORGANIZATIONS AS A PREPARATION ACTIVITY OF SEIZING STRATEGIC STATE INSTITUTIONS: A SCALAR ANALYSIS OF FETULLAHIST ACADEMIC STRUCTURING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WHICH RAISE PERSONNEL TO JUSTICE, CIVIL SERVICE, INTERNAL SECURITY AND MILITARY ORGANIZATIONS

ABSTRACT

Gulen, in 1999, stated that the staffing with strategic institutions such as the military and courthouse, which he published in a casualty property, should be expanded. It is important to organize this terror and to make it in education and training stages. The FETO / PDY considered tertiary education institutions as a strategic priority and was quickly organized in both the state and the foundation universities with all the facilities in its possession. TBMM Impact Research Commission, the structure of these institutions, is called "private services" by the organization and is given more importance than other institutions.

This document analyzes the organization of the institutions of the courthouse, police, militia and military institutions of FETÖ and examines the organizational cadre with the help of numerical data in the higher education institutions that provide education to these institutions. In this research, how FETÖ has developed in these strategic institutions and which science fields are important; From July 23, 2016 to the present day, published by Decree Laws are published by analyzing the universities for the profiles and practices of soldiers, judges / prosecutors and academicians.

Key Words: Gulen Community, Parallel State Structuring, Fetullahist Terror Organization, Academy, Turkey

GİRİŞ

243 şehidin verildiği ve 2193 kişinin gazi düştüğü, acı hatıralarıyla hatırlanacak olan 2016 yılının 15 Temmuz gecesi Türk siyasi ve demokrasi hayatında bir mihenk taşı niteliğindedir. Bu gecede Türk halkının din kisvesi altına bürünmüş bir terör örgütüne karşı direnişi, tüm dünyaya emsal teşkil etmektedir.

Yaklaşık yarım asırdır, başlıca eğitim kurumları olmak üzere, siyasi, idari, askeri gibi devlet bekasında önemli yer teşkil eden kurumlardaki yapılanma 15 Temmuz gecesi ve beraberinde süreçte tüm yönleriyle ortaya çıkmıştır ve çıkmaktadır. Ortaya çıkan manzara da göstermektedir ki, bu girişimin bir gecede, bir haftada veya bir yıl gibi bir sürede planlanmadığı, aksine tüm yönleriyle düşünülmüş bir

eylem olduğudur. Hanefi Avcı, Latif Erdoğan, Nurettin Veren ve birçok emekli veya eski üst düzey bürokratin anılarında ve kitaplarında FETÖ'nün bu uzun süreç ayrıntıları ve içyüzüyle sergilenmektedir.

Anadolu Ajansı tarafından darbe sonrası kısa bir sürede 'Dakika Dakika FETÖ'nün Darbe Girişimi' başlığı ile basılmış olan kitap, 15 Temmuz gecesinin tüm ayrıntılarını ortaya koymaktadır. 15 Temmuz 2016'dan günümüze ise FETÖ çeşitli yönleri ve etkileriyle pek çok akademik literatürde tartışılmıştır.

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) tarafından yayınlanan analizler, raporlar, kitaplar ve yapılan saha çalışmaları FETÖ'nün anatomisi ve stratejik kurumlarda nasıl örgütlendiğini, darbe girişiminin uluslararası ve ulusal etkileri, darbe sonrası algı yönetimi ve yargılama sürecinde yaşanan gelişmeleri tüm ayrıntıları ile ortaya koymaktadır. SETA'nın çalışmalarının yanı sıra Liberal Düşünce Dergisinin 84. sayısı 15 Temmuz'un Türk siyasal kültürünü nasıl etkilediğini değerlendiren niteliğe sahip bir akademik çalışmadır.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (TCCB) tarafından yayınlanan '10 Soruda 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Fetullahçı Terör Örgütü' çalışması, Ateş ve Akpınar tarafından yayınlanan 'Üniversitelerdeki FETÖ Yapılanması: Türk Üniversitelerinden İhraç Edilen Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma' adlı makale, yayınlanmış iki yüksek lisans tezi ve Adnan Menderes ve Uşak Üniversiteleri bünyelerinde yapılan 15 Temmuz temalı sempozyumlar göstermektedir ki bu darbe girişimi ulusal gündemin yanı sıra akademik literatürde de ciddi bir şekilde tartışılan konu olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, FETÖ'nün adliye, emniyet, mülkiye ve askeriye kurumlarındaki örgütlenmesi analiz etmek ve bu kurumlara eleman yetiştiren yükseköğretim kurumlarında örgütün kadrolaşması sayısal veriler yardımıyla incelemektir. Bu araştırma ile, FETÖ'nün bu stratejik kurumlarda nasıl bir gelişim kaydettiği ve hangi bilim alanlarına önem verdiği; 23 Temmuz 2016'dan günümüze kadar yayınlanan Kanun Hükmünde Kararnameler ile ihraç edilen asker, hâkim / savcı ve akademisyenlerin profili ve buldukları üniversitelerin analizi yapılmak suretiyle ortaya konmaktadır.

Çalışmada 28 Eylül 2017 tarihine kadar yayımlanan tüm KHK'lar incelenmiş olup, ihraçlara dair en güncel veriler sunulmaktadır. Veriler sunulurken yükseköğretimde yapılan ihraçlar özelinde 'Barış için Akademisyenler' veya 'Bu Suça Ortak Olmayacağız' adı altında yayımlanan bildiriye imza atan akademisyen dahil edilmemiştir. Askeriye ve emniyet özelinde ise emekliler verilere dahil edilmemiştir.

Çalışmada öncelikle Türkiye tarihinde ve günümüzde dini hareketlere ve Darbe Girişimi Araştırma Komisyonu raporu referans edilerek FETÖ örgütünün doğuşuna, gelişimine ve paralel devlet yapılanmasına evrilişine değinilecektir. Ardından öncesi ve sonrası ile 15 Temmuz gecesine ve bu tarihten sonra darbe girişimi sonrası yaşanan gelişmeler paylaşılacaktır. Son olarak çalışmanın bulguları paylaşılacak ve örgütün 'mahrem hizmetler' olarak adlandırdığı kurumlardaki yapılanması yükseköğretim kurumlarındaki yapılanması ile paralel olarak incelenerek bu kurumlarda ne ölçüde başarılı olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. DİNİ HAREKETLER, FETÖ ve TÜRKİYE

Osmanlı, dinler bakımından en geniş yelpazeye sahip imparatorluklardan biriydi. Türkiye bugünkü sınırları içinde dahi, dünyada pek az ülkede rastlanacak dini çeşitliliğe sahiptir. Mezhep, akide, ibadet biçimleri itibarıyla de mevcut çeşitlik ve bölümlenme Türkiye'yi bir nevi dini cemaatler ülkesi kılmaktadır. (Ortaylı, 2009). Bu çeşitliliğin en büyük sebebi hiç kuşkusuz ki Osmanlı'nın sınırları içerisindeki tebaayı herhangi bir ideolojik veya dini form içinde inşa etmek gibi bir politikası veya hedefi olmamasıdır (Anık,2015).

Osmanlı, fetih ülküsü üzerine kurulmuş bir ülke olması sebebiyle merkezi yönetime uzak topraklarındaki toplumsal hayatı şekillendirmek, düzenlemek ve denetlemek gibi kaygısı yoktu. Bu görevi daha çok cemaatler ve tarikatlar üstlenirken, hiçbir siyasi emele sahip değillerdi (Anık, 2015). Yavuz Sultan Selim'den sonra Osmanlı'da Şiilik, Müceddidi Nakşibendilik ve Yeniçeriler arasında yaygın olan Bektaşilik, devlete ve siyasi idare muhalefet eden ilk dini gruplar doğmaya başlamıştır (Anık, 2015; Mardin, 1956; Mardin 1977). 16. yüzyıl ila 20. yüzyıl arasındaki süreçte kimi dini cemaatler amaçlarından saparken kimileri ise devletin bekasının devam etmesi noktasında ciddi katkılar sunmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ise tekke ve zaviyeler kapatılmış, cemaatlere karşı daha sert bir tavır takınılmıştır (Anık, 2015).

Türkiye'nin siyasi hayatında ve gelecekte siyasi tarihinde adından pek çok kere söz ettirecek cemaatlerden biri de 26 Mayıs 2016 tarihi itibarıyla Milli Güvenlik Kurulu tarafından Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) / Paralel Devlet Yapılanması (PYD) olarak nitelendirilen, Türkiye siyasal hayatında acı hatıralar bırakan Gülen cemaatidir.

Örgüt kurucusu ve lideri olan Fetullah Gülen¹, 1970'li yıllarda vaizlik yaptığı İzmir'de ünlenmeye buna bağlı olarak çevresi genişlemeye başlamıştır. İş adamlarının da kendisine geniş destek vermesiyle eğitim kurumları, ışık evleri ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte kurumsal örgütlenmeye başlamıştır (Miş, vd. 2016:11). Darbe Girişimi Araştırma Komisyonu raporuna göre bu örgütlenme, yeraltı faaliyeti denilebilecek düzeyde büyük bir gizlilikle işleyen ve 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar süren "kuruluş, temellenme ve kadrolaşmaya başlama" aşamasıdır (Darbe Girişimi Komisyonu Raporu, 2016).

¹ 1942, Erzurum doğumludur. Darbe Girişimi Araştırma Komisyonu raporuna göre Gülen'in nüfus kayıtlarındaki ismi "Fethullah" değil "Fetullah" olarak geçmektedir. İki kelime arasındaki "h" farkı, "Feth" yani "Fetih" içeren bir dini lider olarak anılmak, keramet ve kutsiyet algısı yaratılarak "dinî fenomen" hâline gelmenin hedeflendiği şekilde açıklanmaktadır.

Rapora göre ikinci aşama olarak nitelendirilen 12 Eylül 1980 askeri darbe sonrası dönemde okullaşma ve kurumsallaşma büyük bir hızla yayılmaya başlamıştır. Bu aşamada örgütün amacı devlet kadrolarının kılcal damarlarına kadar sızarak hem toplumda hem devlette hem de her alanda iktidarı ele geçirme misyonları edinilmiştir (Darbe Girişimi Komisyonu Raporu, 2016). Döneminde siyasi partileri ile temas halinde olan Gülen, aktif siyasete dahil olmamış, vakıflar kurarak, dergiler çıkartarak ve dershaneler açarak örgütün iç yapılanmasına önem vermiş ve güçlendirmiştir (Çakır, 1990). 1986 yılında yapılan yasal düzenlemelerle özel teşebbüs tarafından okul açılmasına imkân tanınması örgütün eğitim faaliyetleri hızlanmış, okullaşma ve kurumsallaşma ile birlikte ekonomik kaynak sağlanmış, şirketleşme ve holdingleşmeye gidilmiş ve yurt dışına açılmaya başlanmıştır (Darbe Girişimi Komisyonu Raporu, 2016)².

1990'lı yıllar örgütün küresel ölçekte de büyümeye başlaması devlet kadrolarında yapılandırmayı arttıran illegal faaliyetleri de beraberinde arttırmıştır. Sınır sorularının çalınması, devlet arşivlerinin sızdırılması ve önemli dosyaların kopyalarının alınması önde gelen örneklerdir (Darbe Girişimi Komisyonu Raporu, 2016).

Rapora göre üçüncü aşama ve nihai hedef olarak gösterilen “kadrolaşmanın tamamlanması ve asıl niyet için harekete geçilmesi”, 28 Şubat 1997³,’den 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar süre gelen dönemdir. Bu dönem, ordu ve emniyet dışındaki HSYK, Yargıtay, TÜBİTAK gibi kritik ve stratejik yerlerde de son ve büyük kadrolaşma harekâtının hazırlıklarının yapılp temellerinin atıldığı ve sonuçlarının alındığı dönemdir. Aynı zamanda bu dönem, örgütün ekonomik ve istihbari gücünün, insan kaynaklarının, yurtiçi ve yurtdışı ağının zirveye ulaştığı ve gerek kamu gerekse özel sektörlerde nüfuz ve hatta hakimiyetin sağlandığı dönem olmuştur (Darbe Girişimi Komisyonu Raporu, 2016).

Çalışmanın da hipotezini oluşturan Gülen’in 19 Haziran 1999 yılında yapmış olduğu konuşmasından paylaşılan bir bölüm oldukça dikkat çekicidir. Bu konuşmasında açık bir şekilde 30 yıllık yapılanmanın hangi kurumlarda yoğunlaşması gerektiğini ortaya koymaktadır (Bayer, 2016):

“Arkadaşlarınızın mevcudiyeti, İslam’ın geleceği adına bu işin garantisidir yani. Bu açıdan Adliye’de, Mülkiye’de veya başka bir hayati müessese de (Gülen hayati müessese ile TSK’yı kastediyor) bizim arkadaşlarımızın mevcudiyeti, öyle ferdi mecburiyetler şeklinde ele alınıp öyle değerlendirilmemelidir. Yani bunlar

² Bank Asya’nın kuruluşu, sağlık, bilişim, finans, taşımacılık, basın yayın gibi alanlarda da faaliyetlere başlanması örnek olarak gösterilebilir.

³ Gülen, bu döneme ait demeçleri ardından tutuklanma ihtimaline karşı sağlık sorunları nedeni ile Amerika Birleşik Devletleri’ne gitmiş ve hala orada ikame etmektedir.

gelecek adına bizim o ünitelerde garantimizdir. İstikbale yürümek için sistemin püf noktalarını keşfedin. Hâlâ bu sistem devam ediyor. Bu sistem içinde arkadaşlarımız istikbale yürüyeceklerdir. Öyleyse o sistemin püf noktalarını bilmeleri lazım, keşfetmeleri lazım. Aşmaları lazım. Bu da meselenin diğer bir yanıdır. ... İster mülkiyede çalışan arkadaşlarımız olsun ister adliyede çalışan arkadaşlarımız olsun herkes için söz konusudur bu.”

Örgüt, 2000’li yıllarla birlikte kitlesel algı yönetimine ve halkla ilişkiler çalışmalarına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Türkçe Olimpiyatları, Dinler Arası Diyalog Faaliyetleri ve yurtdışında okullar üzerinden artan network ile Türk toplumu nezdinde iyi bir itibar edinmeye çalışmıştır (Darbe Girişimi Komisyonu Raporu, 2016).

2010’lu yıllarla birlikte örgütün kuruluşundan 15 Temmuz’a kadar beslediği niyetin gün yüzüne çıktığı dönemdir. 7 Şubat 2012 tarihli MİT Müsteşarının ifadeye çağırılması Gülen cemaati ile AK Parti hükümeti arasındaki ilk keskin ayrışmayı meydana getirmiştir. KCK soruşturmaları kapsamında MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve eski Müsteşar Emre Taner ve Yardımcısı Afet Güneş Savcı Sadrettin Sarıkaya tarafından şüpheli sıfatı ile ifadeye çağırılması, Fidan bu çağrıya uymaması sonucu MİT ve MİT Müsteşarları ile ilgili kanun değişiklikleri yapılmış, KCK soruşturması ise Sadrettin Sarıkaya’dan alınmıştır. (Habertürk, 2012a; 2012b). Bu kriz ardından örgüte hem ekonomik hem de insan kaynakları noktasında kaynaklık yapan dershanelerin kapatılması, hükümet ile örgüt arasındaki ilişkilerin daha fazla gerilmesine neden olmuştur. Tüm bu olayların ardından 17-25 Aralık yargı darbesi teşebbüsü örgütün bir terör örgütü olduğunu kanıtlayan bir gelişme olmuştur. 17 Aralık 2013 tarihinde dört bakan, üç bakan çocuğu, iş adamları, bürokratlar, banka müdürü ve çeşitli kamu görevlileri hakkında rüşvet, görevi kötüye kullanma, ihaleye fesat karıştırma ve kaçakçılık suçlar işledikleri iddiası ile haklarında soruşturma başlatılmıştır. Hükümet tarafından bu süre içerisinde önlemler alınmaya çalışılırken 25 Aralık soruşturması başlamıştır. Yolsuzluk ve rüşvet iddiası ile Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın oğlu Necmettin Bilal Erdoğan şüpheli sıfatıyla ifadeye çağırılmış ancak Emniyet Müdürlüğü tarafından gözaltı ve arama talimatı, gerekçe ve delillerinin yetersizliği nedeniyle geri çevrilmiştir (Zaimoğlu, 2016:54 akt. <http://www.internethaber.com>).

Bu bağlamda 17-25 Aralık operasyonları emniyet ve yargı birlikteliğinde gerçekleştirilen küçük ama etkisi büyük bir darbe girişimi olarak nitelendirilebilir. Bu operasyonlarla birlikte Gülen cemaatinin devlet kurumları içerisinde ne ölçüde örgütlendiği, yaklaşık yarım asırdır süren yapılanmanın siyasi iktidara sahip olma niyetinde olduğu ortaya çıkmıştır. Ergenekon ve Balyoz davalarının ve 17-25

Aralık operasyonlarının aynı savcılar tarafından gerçekleştirilmesi de bunu kanıtlar niteliktedir (Ateş ve Akpınar, 2017:9).

2. ÖNCESİ ve SONRASI İLE 15 TEMMUZ DARBESİ

Köklü tarihi boyunca daha önce bu denli güçlü ve derin bir yapılanmaya sahip cemaat veya tarikat ile karşılaşmayan Türkiye’de, cemaat ve tarikatlar toplumsal hayatın içinde yer bulmuştur. Toplumsal düzenin tayin edilmesinde yardımcı olmak, ilim ile uğraşmak ve kimi kamu hizmetlerini yerine getirmeyi misyon edinmiş cemaat ve tarikatlar tıpkı FETÖ gibi kimi zaman da devletin bekasına, halkın huzuruna zarar veren faaliyetlerde bulunmuştur.

Örgüt, kurumsal olarak genişlemeye başladığı dönemde tüm devlet mekanizmalarında etkin olmaya başlamış ve etkin olduğu mekanizmaları kullanarak yabancılaştırma yoluyla bir dönüşüm içerisine sokmuştur. Bu dönüşümü gerçekleştirirken örgütün stratejik kurumlarındaki seçkinleri geniş bir paralel yapılanma oluşturmuştur (Alkan, 2016).

17-25 Aralık operasyonları, FETÖ ile mücadelede bir milat olarak kabul edilmiş, bu tarihlerden itibaren FETÖ’nün devlet kurumlarında, sosyal hayatta ve medyadaki oluşumlarının zayıflatılmasına yönelik siyasi ve idari adımlar atılmaya başlanmıştır. Örgütün devlet içerisinde temizlenme süreci devam ederken 15 Temmuz 2016 gecesi saat 22.00 sıralarında İstanbul ve Ankara’nın ana caddelerinde tankların halkın içine inmesi, Boğaziçi Köprüsünün tank ve askerî araçlarla trafiğe kapatılması, helikopter ve F-16 uçaklarının alçak uçuşlara başlamaları 15 Temmuz’un Türkiye’nin yaşadığı en uzun gecelerden biri olmasına neden olmuştur.⁴

Bu gecede, 248 şehit verilmiş, 2193 kişi ise gazi olmuştur (Akşam Gazetesi, 2017). Darbe girişimi şokunun atlatılmasıyla beraber Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 20 Temmuz’da gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Bakanlar kurulu ardından 3 ay süre ile Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edildiğini duyurmuştur. OHAL, 3 aylık süre sonunda tekrar tekrar uzatılması sonucu Ağustos 2017 itibarıyla hala devam etmektedir. OHAL ilanı ile beraber 15 Temmuz 2016 tarihinden 31 Aralık 2016 tarihine kadar 12 adet, 2017 yılı ile beraber 16, toplamda 28 adet Kanun Hükmünde Kararname yayınlanmıştır (Tablo.1). İhraç yapılan KHK’lar Tablo 1’de, kapatılan kurum ve kuruluşlar ise Tablo 2’de belirtilmiştir (Tablo 1 ve Tablo 2).

⁴ Bakınız. <http://nant.bk.mfa.gov.tr/images/localCache/12/14319c67-a838-45a0-b9cf-9986f1484258.pdf>

Tablo 1. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası
Yayımlanan Kanun Hükmünde Kararnameler

No.	Kanun Hükmünde Kararname	Yayımlanma Tarihi	İhraç
1	667 sayılı KHK	23 Temmuz 2016	Yok
2	668 sayılı KHK	27 Temmuz 2016	Var
3	669 sayılı KHK	31 Temmuz 2016	Var
4	670 sayılı KHK	17 Ağustos 2016	Var
5	671 sayılı KHK		Yok
6	672 sayılı KHK	1 Eylül 2016	Var
7	673 sayılı KHK		Yok
8	674 sayılı KHK		Yok
9	675 sayılı KHK	29 Ekim 2016	Var
10	676 sayılı KHK		Yok
11	677 sayılı KHK	22 Kasım 2016	Var
12	678 sayılı KHK		Yok
13	679 sayılı KHK	6 Ocak 2017	Var
14	680 sayılı KHK		Yok
15	681 sayılı KHK		Yok

Erişim Tarihi: 16.08.2017

16	682 sayılı KHK	23 Ocak 2017	Yok
17	683 sayılı KHK		Var
18	684 sayılı KHK		Yok
19	685 sayılı KHK		Yok
20	686 sayılı KHK	7 Şubat 2017	Var
21	687 sayılı KHK	9 Şubat 2017	Yok
22	688 sayılı KHK	29 Mart 2017	Yok
23	689 sayılı KHK	29 Nisan 2017	Var
24	690 sayılı KHK		Yok
25	691 sayılı KHK	22 Haziran 2017	Yok
26	692 sayılı KHK	14 Temmuz 2017	Var
27	693 sayılı KHK	25 Ağustos 2017	Var
28	694 sayılı KHK		Yok

667 sayılı, 668 sayılı, 673 sayılı, 677 sayılı KHK, 679 sayılı, 683 sayılı ve 689 sayılı KHK ile 2833 kurum ve kuruluş kapatılmıştır. Tablo 2 oluşturulurken KHK listelerinden çıkarılan kurum ve kuruluşlar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Yine Tablo 2 incelenirken kurum ve kuruluşların bünyesinde çalışan, üyesi veya öğrencisi olan kişilerin sayısı yanında hitap ettikleri kitle düşünülürse durumun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Örneğin kapatılan 15 üniversite ile beraber 2808 akademisyenin de görevine son verilmiştir.

Tablo 2. 15 Temmuz Sonrası Yayımlanan KHK'lar ile Kapatılan Kurum ve Kuruluşlar

No	Kurum ve Kuruluş	Sayısı
1	Dernek	1412
2	Anaokulu, İlkokul, Ortaokul ve Lise	987
3	Yurt	110

4	Vakıf	103
5	Gazete	48
6	Sağlık Kuruluşu	46
7	Yayınevi ve Dağıtım Kanalı	29
8	Radyo	21
9	Dergi	20
10	Sendika	19
11	Televizyon	17
12	Üniversite	15
13	Haber Ajansı	6
TOPLAM		2833

Bulgular kısmında yer alan tablolar göreve iade edilen sayıları dikkate alarak oluşturulmuştur. Emekliler hakkında yapılan işlemler (ihraç veya rütbe alınması) tablolara dâhil edilmemiştir. Yine akademisyenler özelinde ‘Barış için Akademisyenler’ adlı bildiriye imza atan akademisyenler (297 kişi) rakamlara yansıtılmamıştır.

3. BULGULAR

Çalışma kapsamında, 15 Temmuz 2016’dan günümüz (Eylül 2017) yayımlanan tüm KHK’lar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu KHK’lar ile yapılan ihraçların –iadeleri göz önünde bulundurarak- kurumlara göre rakamsal analizi yapılmıştır. Çalışmanın hipotezini oluşturan adliye, mülkiye ve askeriye kurumları ve örgütün stratejik gördüğü bu kurumlardaki yapılanmasının ne ölçüde başarılı olduğunu tespit etmek adına önemli bir yere sahip olan eğitim ve yükseköğretim alanındaki ihraçlar detaylı olarak incelenmiş, analiz edilmiştir. Bu kapsamda bulgular aşağıdaki gibidir.

12’sinde ihraç listesi yayımlanan 28 KHK’da toplam 110.256 kişi ihraç edilmiştir. Bu ihraçların kurum ve kuruluşlara göre dağılımı Tablo 3 ve Tablo 4’de paylaşılmıştır. Tablo 3, adliye, mülkiye, emniyet ve askeriyeden yapılan ihraç sayılarını sunarken, Tablo 4 bu kurum ve kuruluşların dışında kalan kurum ve kuruluşlardaki ihraç sayılarını sunmaktadır.

Tablo 3. Eğitim, Askeriye, Emniyet, Mülkiye ve Yargıdan Yapılan İhraçlar

No	Kurum ve Kuruluş	Sayısı
1	Millî Eğitim Bakanlığı	33019
2	İçişleri Bakanlığına Bağlı Kolluk Kuvvetleri	26559
3	TSK ve Kuvvet Komutanlıkları	6562
4	Yüksek Öğretim Kurumları (Akademisyen)	1258 (5335)
5	Adalet Bakanlığı	5816
6	İçişleri Bakanlığı (Mahalli İdareler)	1024 (3853)
7	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurumu (İdari)	3940 (22)
TOPLAM		87388

Tablo 3 ve Tablo 4 incelendiğinde en yüksek 8 ihracın 7'sinin örgütün mahrem hizmetler olarak nitelendirdiği, adliye, mülkiye, emniyet ve askeriye ve örgütün devlet kadrolarında derinlemesine örgütlenmesinde ve örgüte maddi kaynak oluşturan eğitim alanlarında gerçekleşmiştir. En yüksek 8 ihraç 3000'in üzerinde olmakta olup mahrem hizmetler olarak nitelendirilen kurum ve kuruluşların dışında Sağlık Bakanlığı ve İlgili Kuruluşlar bulunmaktadır. Bu durum kapatılan kurum ve kuruluşlarda sağlık kuruluşlarının da kayda değer bir düzeyde olduğu ve ileride inceleneceği üzere yükseköğretimde yapılan en fazla ihracın sağlık ile ilgili alanlardan yapılmasının yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda sağlık ilgili alanlar her ne kadar örgütün öncelikli ve stratejik bir alan olsa da devlet kurumlarında ve bu kurumlara eleman yetiştiren yükseköğretim kurumlarından başarılı bir yapılanmaya gitmiştir.

Tablo 4. Diğer Kurumlardan Yapılan İhraçlar

No	Kurum ve Kuruluş	Sayısı
1	Sağlık Bakanlığı ve İlgili Kuruluşlar	7321
2	Maliye Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlar	2539
3	Diyanet İşleri Başkanlığı	2494
4	Başbakanlığa Bağlı Kurum ve Kuruluşlar	1377

5	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	1257
6	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlar	1022
7	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı	1016
8	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	908
9	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	580
10	Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlar	547
11	Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Bağlı Kuruluşlar	467
12	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	441
13	Dışişleri Bakanlığı	432
14	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	401
15	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	426
16	Yurtdışında Lisansüstü Eğitim Gören Öğrenciler	265
17	Kalkınma Bakanlığı	241
18	Yargıtay Başkanlığı	210
19	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bağlı ve İlgili Kuruluşları	208
20	Sayıştay	161
21	Askeri Yüksek İdare Mahkemesi	109
22	Danıştay Başkanlığı	91
23	Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı	80
24	Millî Savunma Bakanlığı	98
25	Ekonomi Bakanlığı	71
26	Anayasa Mahkemesi	43
27	Avrupa Birliği Bakanlığı	20
28	Yüksek Seçim Kurulu	17
29	Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi	15
30	Genel Kurmay Başkanlığı	11
TOPLAM		22868

Tablo 3 ve Tablo 4’de yer alan 37 kurumdan yapılan ihraçlar göstermektedir ki, örgüt lideri Fetullah Gülen’in kasetlerinde, yazılarında ve toplantılarında önemini vurguladığı stratejik saydığı kamu kurumlarında kadrolaşma başarıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası TSK ve Kuvvet Komutanlıklarından Yapılan İhraçlar

No	Kurum ve Kuruluş	Sayısı
1	General	149
2	Subay	1174
3	Astsubay	548
4	Uzman Çavuş	5
5	Belirtilmeyen	4333
6	Uzman/Akademisyen/Öğretmen	285
7	Memur/İşçi	107
8	Göreve İade Edilen	-39
TOPLAM		6562

Tablo 5’de askeriyeden ihraç edilen rakamlar paylaşılırken, Tablo 6’da İçişleri Bakanlığı’na Bağlı Kolluk Kuvvetleri’nden yapılan ihraçlara yer verilmiştir. Bu iki tablo göstermektedir ki ülkenin iç ve dış güvenliğini temin eden bu iki kurumda her rütbeden ve makamdan örgüte hizmet edenler bulunmaktadır. Bu iki tablo (Tablo 5 ve Tablo 6), Tablo 3’le beraber düşünüldüğünde örgütün stratejik olarak gördüğü kamu kurumlarındaki örgütlenme başarısı tekrar tekrar gözler önüne sermektedir.

Tablo 6. İçişleri Bakanlığına Bağlı Kolluk Kuvvetlerinden Yapılan İhraçlar

No	Kurum ve Kuruluş	Sayısı
1	1.Sınıf Emniyet Müdürü	77
2	2.Sınıf Emniyet Müdürü	79
3	3.Sınıf Emniyet Müdürü	722
4	4.Sınıf Emniyet Müdürü	1036
5	Emniyet Amiri	904

6	Başkomiser	305
7	Komiser	1535
8	Komiser Yardımcısı	4307
9	Başpolis Memuru	731
10	Polis Memuru	13377
11	Çevre ve Mahalle Bekçisi	22
12	Sivil Memur/Personel	203
13	İşçi	1
14	Jandarma Genel Komutanlığı	3102
15	Sahil Güvenlik Komutanlığı	158
TOPLAM		26559

Yukarıda bahsedilen stratejik kurumlardaki yapılanmayı yükseköğretimde yapılan ihraçlar çerçevesinde değerlendirecek olursak eğer, sağlık ile ilgili alanlardan ihraç edilen akademisyenlerin ciddi bir orana sahip olduğu görülmektedir. Sağlık Bakanlığı ve ilgili kurum ve kuruluşlardan yapılan ihraçlar aynı orana sahip olmasa da ciddi bir rakamla temsil edilmektedir. Sağlık ve ilgili alanların ardından Mühendislik-Mimarlık ve ilgili alanlar listede yerini almaktadır. Tıp ve Mühendislik alanları yükseköğretimde yüksek skorlara sahip bölümler olması ve akademisyenlerin bu alanda yoğunlaşmış olması dikkat çekicidir. Örgüt üyelerinin böyle bir alanlarda bu kadar yüksek sayıda bulunması 'aklı olan ancak iradesi olmayan' bireyler olduğu yorumuna ulaşabiliriz. Bu durum örgütün eğitime verdiği önem ve fakir ama yetenekli zeki çocuklar üzerinden amaçlarını gerçekleştirme gayretinin bir sonucudur (Ateş ve Akpınar, 2017).

Tablo 7. Yükseköğretimde Yapılan İhraçların Alanlarına Göre Dağılımı

No	Kurum ve Kuruluş	Sayısı	
1	Sağlık ve İlgili Alanlar	1653	30,98
2	Mühendislik-Mimarlık ve İlgili Alanlar	707	13,25
3	Fen-Edebiyat ve İlgili Alanlarda	656	12,29
4	Meslek Yüksekokulları	526	9,85
5	İktisadi-İdari ve İlgili Alanlarda	460	8,63
6	Eğitim Alanında	457	8,56
7	İlahiyat ve İlgili Alanlarda	193	3,61
8	Hukuk ve İlgili Alanlarda	132	2,47
9	100'ün altında olan diğer alanlar	551	10,32
TOPLAM		5335	100

Adliye'de ve Mülkiye'de yapılan ihraçlarda karşımıza ciddi rakamlar çıkarken Tablo 7'de bu alanlara eleman yetiştiren İktisadi ve İdari Bilimler ile ilgili alanlar ve Hukuk fakültesi gibi alanlar %11'lik gibi bir oranla temsil edilmektedir. Burada iki yorum yapmak mümkündür. Birincisi bu alanlarda mezun olanların akademiden ziyade mezun olur olmaz stratejik olarak kabul edilen kurumlara yerleştirilmesi, diğeri ise bu alanlara eleman yetiştirme konusunda yükseköğretimde yapılanmanın önemsiz görmesi veya başarısız olduğudur.

Tablo 7 üzerinden belirtilmesi gereken bir husus da şudur ki, yükseköğretimin eğitim alanında %8,5'lik gibi bir oranla temsil edilmesidir. Örgütün kuruluşundan beri eğitime oldukça büyük önem veren örgütün, eğitimin akademik boyutunda bu denli az bir oranla temsil edilmesi, eğitim ve eğitmen yetiştiren faaliyetlerinin kendi okulları, dershaneleri ve üniversiteleri tarafından gerçekleştirilmesi ile açıklanabilmektedir.

Harp okulları, askeri liseler ve astsubay hazırlama okullarının kapatılarak Milli Savunma Üniversitesi'nin kurulması göstermektedir ki askeriyenin akademik yapılanma boyutunda başarıya ulaşmıştır. Tablo 6'da sunulan veriler ise emniyet alanında yapılanmanın akademik boyutta başarıya ulaşıldığını göstermektedir.

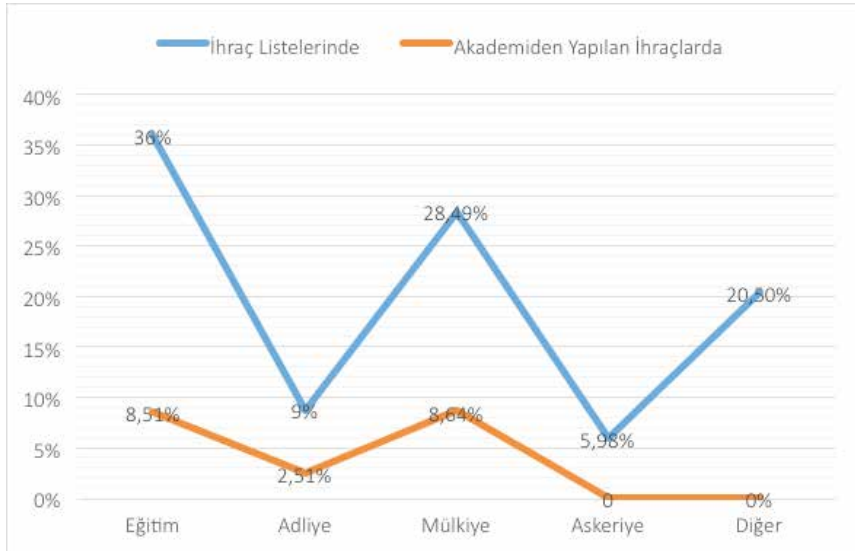
Bu durumu Darbe Girişimi Komisyonunun yayınladığı raporda geçen şu ifadeler desteklemektedir:

“... örgütün yetiştirdiği “seçilmiş” öğrencilerin askeri liselere ve polis kolejlerine yoğun olarak yönlendirildiği... Bu seçilmiş öğrenciler 1984 yılından itibaren “talebe imamı” denilen örgüt mensupları tarafından sürekli olarak takip ve kontrol altında tutulmuştur. Örgüt mensuplarının ele geçirdikleri askeri lise ve polis koleji sınav sorularını talebe imamlarına iletildiği ve bu soruların deneme sınavı soruları olarak, hatta “abilerin çıkacak bazı soruları rüyalarında gördüğü” gibi kılıflarla söz konusu “seçilmiş” öğrencilere iletildiği açığa çıkmıştır.”

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Grafik 1’de Eğitim alanı; Milli Eğitim Bakanlığında ve Yüksek Öğretim Kurumlarından yapılan ihraçlar ile Eğitim Fakültelerinden ihraç edilen akademisyenlere, Adliye alanı; Adalet Bakanlığı ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurumundan yapılan ihraçlar ile Hukuk Fakültesi ve Adalet Meslek Yüksekokulundan ihraç edilen akademisyenlere, Mülkiye alanı; İçişleri Bakanlığına ait kurum ve kuruluşlardan (mahalli idareler ve kolluk kuvvetleri dâhil) yapılan ihraçlar ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri ve ilgili fakültelerden ihraç edilen akademisyenlere dair sayısal verilere dayandırılarak oluşturulmuştur.

Grafik 1. İhraç Listeleri ve Akademide Eğitim, Adliye, Mülkiye, Askeriye ve Diğer Alanlar

Askeri alanı ise Kuvvet Komutanlıklarından ve Türk Silahlı Kuvvetlerinden ihraç edilen asker sayılarına dayandırılarak oluşturulmuştur. Bu alana ait akademik alan bulunmadığı için 'sıfır' değeri girilmiştir. Yine Diğer alanına 'sıfır' değeri girilmiştir. Bunun nedeni Eğitim, Adliye ve Mülkiye'deki paralellikleri daha net bir biçimde grafiğe yansıtmaktır.

Tüm kamu kurumlarından ve yükseköğretimden yapılan ihraçlar oransal olarak birbirlerine yakın değerlerde bulunmasa da alanlara göre iniş çıkışlar birbirleri ile paralel seyretmektedir. Tüm askeri okulların kapatılması ve emniyet biriminde yapılan ihraçlardaki yüksek rakamlar bu birimlerde ve bu birimlere eleman yetiştiren kurumlarda örgütün başarıya ulaştığını göstermektedir. Ancak, emniyet ve askeriye gibi kurumları ile bütünleşik öğretim kurumlarına sahip olamayan adliye ve mülkiye alanlarındaki yükseköğretim yapılanması yüksek oranlarda teşkil etmemiştir. Yukarıda belirtildiği gibi bu durumun iki nedeni olabilir. Birincisi bu alandan mezun elemanların fiiliyatta örgütün emellerine daha hızlı ve etkin ulaşabilmesi için mezun olur olmaz akademiden ziyade devlet kadrolara yerleştirilmesi⁵, ikincisi ise bu alanların yükseköğretim boyutuna askeri ve emniyet gibi alanlara verdiğini önemi vermemesi veya bu kurumlara eleman yetiştirme konusunda yükseköğretilimi bir araç olarak kullanma noktasında başarısız olmasıdır.

SONUÇ

Her ne amaçla olursa olsun Türkiye, yakın ve uzak tarihinde FETÖ kadar derin, organize ve toplumun ve devletin her alanında etkin bir dini yapılanma, cemaat veya tarikat ile karşılaşmamıştır. Darbe Girişimi Komisyonu Raporu'nda belirtilen birinci aşamada etkin örgüt organizasyonuna ikinci aşamada ise insan kaynağı oluşturma ve kamu kurumlarında sızma hedeflerini başarıyla gerçekleştiren örgüt, 2000'li yıllarla beraber mahrem hizmetler olarak nitelendirdikleri adliye, mülkiye, askeriye ve emniyet gibi stratejik kurumlar ciddi bir yapılanmaya başlamıştır.

Stratejik kurumlardaki yapılanma da Ergenekon ve Balyoz davaları, MİT Müsteşarının ifadeye çağırılması ve 17-25 Aralık operasyonları gibi geniş yankı uyandıran hadiselerle başarıya ulaştığını göstermiştir. Yarım asırlık katlanarak devam eden bu başarılı yapılanma, 15 Temmuz 2016 gecesi başarısızla sonuçlanmış, Türk halkı dünyada eşi benzeri olmayan kahramanlık örneği göstererek Türkiye'yi uçurumun kenarından çevirmiştir.

⁵ Kariyer mesleklerine giriş sınavlarının sorularının çalınması bu ifadeyi destekleyen bir durumdur.

Bu geceden sonra Türk halkı, hükümeti ve devlet organları tarafından, örgütün stratejik gördüğü devlet kurumlarından, askeriyeden, yargıdan ve etkin olduğu tüm alanlardan yok edilmesi için büyük gayret gösterildi. Bu bağlamda 28 KHK ile 110.256 kişi kamu kurumlarında ihraç edildi. Adliye, mülkiye, askeriye, emniyet ve yükseköğretim kurumlarından yapılan ihraçlara odaklanan bu çalışma örgütün yükseköğretimi stratejik kurumları ele geçirmenin bir araç olarak kullanabilme başarısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak, yapılan ihraçlar göstermektedir ki, örgüt, stratejik gördüğü kamu kurumlarında yapılanma hedefine ulaşmıştır. Bu örgütlerde yapılanmanın aracı olarak yükseköğretimde stratejik kurumlara eleman yetiştiren bölümlerden ziyade yükseköğretime giriş sınavlarında yüksek puanlara sahip tıp, mühendislik ve mimarlık gibi bölümlerde bir yapılanma olduğu tespit edilmiştir. İktisadi ve İdari, Hukuk, Eğitim alanlarına dair fakültelerde ve bölümlerde akademinin tüm alanları içerisinde %20'lik bir oran, örgütün bu kurumlardaki yapılanmayı yükseköğretimi bir araç olarak kullanmadığını ve kullanmada başarısız olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- 2016 Yılında Yayınlanan KHK'lar. (2016) www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016
- 2017 Yılında Yayınlanan KHK'lar. (2017) www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017
- Akşam Gazetesi. (2017) <http://www.aksam.com.tr/guncel/15-temmuzda-248-sehit-verdik-haber-567798> Erişim Tarihi: 16.08.2017
- Ateş, H. ve Akpınar, A. (2017). "Üniversitelerdeki FETÖ Yapılanması: Türk Üniversitelerinden İhraç Edilen Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma" Strategic Public Management Journal. Cilt:3 Sayı: 5 ss.1-30
- Alkan, Haluk (2016) "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar" Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:79 Sayfa: 253-272 <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1403-published.pdf>
- Anadolu Ajansı (2016) Dakika Dakika FETÖ'nün Darbe Girişimi (Erişim Tarihi: 20.12.2016) <http://nant.bk.mfa.gov.tr/images/localCache/12/14319c67-a838-45a0-b9cf-9986f1484258.pdf> Elma Basım ve Yayın, İstanbul
- Anık, Cengiz (2015) Türkiye'nin Cemaat Tarihi Nesrin Yılmaz ile Özel Röportaj (Erişim Tarihi: 16.12.2016) <http://www.internethaber.com/iste-turkiyenin-cemaat-tarihi-mutlaka-okuyun-641237h.htm>
- Bayer, Yalçın (2016) "İşte Gülen'in Hedefi: Mülkiye, Adliye, Ordu" (Erişim Tarihi: 15.12.2016) <http://www.gercekgundem.com/guncel/222534/iste-gulenin-hedefi-mulkiye-adliye-ordu>
- Habertürk (8 Şubat 2012) "Mit Müsteşarı İfadeye Çağrıldı" (Erişim Tarihi: 15.12.2016) <http://www.haberturk.com/gundem/haber/713829-mit-mustesari-ifadeye-cagrildi>
- Habertürk (16 Şubat 2012) "Mit Kanunu'na Değişiklik" (Erişim Tarihi: 15.12.2016) <http://www.milliyet.com.tr/iste-yeni-mit-yasasi/gundem/detay/1868696/default.htm>
- Mardin, Şerif (1956) "Din İptidailiği" Türkiye'de Din ve Siyaset İletişim Yayınları
- Mardin, Şerif (1977) "Ulus Devlet: Din ve Siyaset" Türkiye'de Din ve Siyaset İletişim Yayınları
- Miş, Nebi. Güleler, Serdar. Coşkun, İpek. Duran, Hazal. Ayvaz, Erkut (2016) 15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması (Erişim Tarihi: 25.12.2016) http://file.setav.org/Files/Pdf/20160804165732_15-temmuz-darbe-girisimi-toplumsal-algi-arastirmasi-pdf.pdf Seta Yayınları, İstanbul
- Ortaylı, İlber. (2009). Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2017). Darbe Girişimi Araştırma Komisyonu Raporu. Ankara
- YÖK (2016) Türkiye Geneli Akademisyen Sayısı ve Unvanları (Erişim Tarihi: 20.12.2016) <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Zaimoğlu, Gönül (2016) "Hegemonya ve İdeoloji Bağlamında Basının Rolü: Zaman Gazetesinde 17-25 Aralık Öncesi ve Sonrasında Yayımlanan İktidarla İlgili Haberlerdeki Söylem Değişimi Üzerine Bir İnceleme" Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya (Erişim Tarihi: 15.12.2016) Tez No: 440578

EK-1 Yükseköğretim Kurumlarından İhraç Edilen Akademisyenlerin Fakülteleri ve Sayıları

Tıp Fakültesi	1357	Mühendislik Fakültesi	393
Dış Hekimliği Fakültesi	142	Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu	72
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	67	Teknoloji Fakültesi	73
Sağlık Bilimleri Fakültesi	35	Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	55
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	23	Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi	22
Sağlık Yüksekokulu	19	Elektrik-Elektronik Fakültesi	18
Hemşirelik Fakültesi	2	Mimarlık Fakültesi	14
Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu	2	Teknik Eğitim Fakültesi	9
Uluslararası Biyotıp ve Genom Enstitüsü	1	Doğa Bilimleri, Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi	8
Gastroenteroloji Enstitüsü	1	Kimya-Metalurji Fakültesi	9
Halk Sağlığı Enstitüsü	1	İnşaat Fakültesi	8
Adli Tıp Enstitüsü	1	Makine Fakültesi	5
Nükleer Bilimler Enstitüsü	1	Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi	5
Adli Bilimler Enstitüsü	1	Sanat ve Tasarım Fakültesi	4
Ara Toplam	1653	Nanoteknoloji Enstitüsü	4
Fen-Edebiyat Fakültesi	375	Mimarlık ve Tasarım Fakültesi	3
Edebiyat Fakültesi	126	Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü	2
Fen Fakültesi	81	Enerji Enstitüsü	1
Fen Bilimleri Enstitüsü	38	Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi	1

Temel Bilimler Fakültesi	10	Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü	1
İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi	10	Ara Toplam	707
Türkiyat Araştırma Enstitüsü	5	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	374
İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi	2	Siyasal Bilgiler Fakültesi	33
Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü	2	İktisat Fakültesi	7
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi	2	Yönetim Bilimleri Fakültesi	4
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü	2	İşletme Fakültesi	40
Yaşayan Diller Enstitüsü	1	Uygulamalı Bilimler Fakültesi	2
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	1	Ara Toplam	451
Kültür ve Sosyal Bilimler Fakültesi	1	Eğitim Fakültesi	423
Ara Toplam	656	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	31
Meslek Yüksekokulu	447	Eğitim Bilimleri Fakültesi	3
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu	53	Ara Toplam	457
Uzaktan Eğitim Meslek Yüksek Okulu	2	İlahiyat Fakültesi	177
Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu	20	İslami İlimler Fakültesi	16
Termal Meslek Yüksekokulu	2	Ara Toplam	193
Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu	1	Hukuk Fakültesi	122
Maden Meslek Yüksekokulu	1	Adalet Meslek Yüksekokulu	10
Ara Toplam	526	Ara Toplam	132
Sosyal Bilimler Enstitüsü	74	Ziraat Fakültesi	71
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü	13	Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi	3

Avrupa Birliği Enstitüsü	1	Tarım Meslek Yüksekokulu	1
Ara Toplam	87	Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi	2
Deniz Bilimleri ve Teknoloji Fakültesi	11	Ara Toplam	77
Gemi İnşaatı ve Denizcilik Fakültesi	4	Turizm Fakültesi	12
Sivil Havacılık Yüksekokulu	4	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu	8
Denizcilik Fakültesi	3	Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu	1
Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi	2	Ara Toplam	21
Denizcilik Meslek Yüksekokulu	2	Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu	15
Deniz Bilimleri Fakültesi	1	Spor Bilimleri Fakültesi	2
Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü	1	Ara Toplam	17
Ara Toplam	28	Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu	2
Uluslararası Bilgisayar Enstitüsü	1	Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü	2
Bilgisayar ve Bilişim Bilimleri Fakültesi	6	Ara Toplam	4
Ara Toplam	7	Orman Fakültesi	24
Devlet Konservatuvarı	3	Güzel Sanatlar Fakültesi	18
Türk Müziği Devlet Konservatuvarı	1	Su Ürünleri Fakültesi	15
Ara Toplam	4	Eczacılık Fakültesi	10
Rektörlük	116	Açık Öğretim Fakültesi	4
Yabancı Diller Yüksekokulu	56	Belirtilmeyen	4
Veteriner Fakültesi	39	TOPLAM	5335
İletişim Fakültesi	27		

EK-2 Yükseköğretim Kurumlarının İhraç Edilen Akademisyen ve İdari Personel

No	Kurum ve Kuruluş	Sayısı
1	Yardımcı Doçent	1477
2	Araştırma Görevlisi	1299
3	İdari Personel	1236
4	Doçent	872
5	Profesör	725
6	Öğretim Görevlisi	590
7	Okutman	168
8	Uzman	85
TOPLAM		6452

15 TEMMUZ DARBESİNİN ARKASINDAKİ ÖRGÜTLERİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. Ramazan BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı
rbicer@sakarya.edu.tr

GİRİŞ

Yeniçağ akımının temel karakterini, tecrübeye dayalı değişim ve dönüşüm olarak nitelendirebiliriz. Bireysel olarak geçmiş dünyadan sıyrılarak, ruhsal deneyimlere endeksli coşkulu bir yaşam sürecine başlangıç olarak kabul edilen bu anlayış, hayatın her alanına yönelik bir yönelişim olarak kabul edilmektedir. (Melton 1991, 3; Saliba 1999, 18)

New Age'nin bir uzantısı da din alanında olmuş ve buna Yeni Çağ Dini Akımlar (New Age Religious Movement) adı verilmiştir. Bu dışsal bir tanım olup, bu alanda faaliyet gösterenler, bunu bir felsefe ve hayat tarzı, düşüncesi olarak nitelendirmektedirler. Din, tarikat (sect) veya Kült (Cult) gibi adlandırmaları bulunan akım için bu kavramlar içerisinde en uygun olanı kült terimidir. Sıradanlığın dışında geleneksel ötesi bir anlayışın sergilendiği kült, bireysel kabullere dayalı, karizmatik bir liderin önderliğinde kurtuluş endeksli bir (dinî) özümsemedir. Daha farklı bir yaklaşımla, Türkçe'ye tarikat veya mezhep olarak çevirebileceğimiz, geleneksel dini anlayışın dışında teşekkül eden, kendi inanç ve uygulama şekilleri olan dini oluşumlar olarak adlandırılmaktadır. Cult ise, tuhaf inanç ve pratik sistemi olan dini organizasyonlara verilen ad olmuştur. Kültü, tarikattan (sect) ayıran en önemli özellik, karizmatik bir liderin sultanı altında boyun eğmektir. Bir anlamda totaliter bir organizasyon ve ideolojidir.

Yeni Çağ Dini Akımlar, 1960 yılların ortası ile 1970 yılların başında ortaya çıktı. Ancak daha çok Jim Jones'in liderliğindeki Guyana Jonestown'da bulunan Peoples Temple tarikatının 1978 yılında 914 üyesinin intihar etmesiyle dikkatleri üzerine çekti. Ardından Texas Waco'da David Koresh/Wernon Howell başkanlığındaki Davidian tarikatı yanında Luc Jouret'in başkanlığını yaptığı Solar Temple ve Marshall Applewhite'in öncülüğünü çektiği Heaven's Gate tarikatlarının yaşadıkları da, araştırmacıların bu akımlar üzerinde yoğunlaşmasına neden oldu. Toplu intihar, dağılan aile hayatları, bireylerin psikolojilerin bozulması gibi dramatik sonuçlara yol açan ve daha çok UFO kültü verileriyle hareket eden tarikatların yanında, Asya kökenli spritualist/dini yapılar da, Yeni Çağ Dini Akımların oluşma-

sında büyük pay sahibidir. Bu karışım sonucu Yeni Çağ Dini Hareketlerin büyük kısmı, zamanla Yeni Çoğulcu Ruhçu akımlar haline dönüştü. Bu nedenle, “kült” veya “sect” olarak da anılmaya başlandı. Bunların büyük kısmı Asya kökenli anlayışların Batı versiyonunu oluşturuyordu. Transcendental Meditation, Divine Light Mission, International Society for Krishna Consciousness, Rajneesh Foundation/Osho Foundation, Nichiren Shoshu/Soka Gakkai, Vajradhatu/Shambhala gibi felsefi anlayışı olan, büyü içerikli (magic) ve lidere kayıtsız teslimiyete dayalı akımlar ortaya çıktı. Öte yandan, insan potansiyelinin harekete geçirilmesi iddiasıyla hareket eden Erhard Seminar Training, Scientology, Psychosynthesis, Silva Mind-Control, Jorge Angel Livraga Rizzi'nin kurduğu New Akropolis, Türkiye'deki versiyonuyla Yeni Yüksektepe Kültür Derneği türü akımlar da bu dini hareketlerin bir bölümünü oluşturdu. Bir başka akım ise, klasik okült değerlerin yeniden canlandırılması teziyle ortaya çıktı. Gerald Brosseau Gardner'in öncülüğünü yaptığı Wicca dini, Feraferia, Church of Satan gibi hareketleri bu grupta değerlendirebiliriz. Makalemizin ana temasını oluşturan Ufo tarikatların/kültlerin temel felsefesi, uzaydan aldığı ileri sürülen mesajlar ile bağlantılı hareket tarzını benimseyen grupları ortaya çıkardı. Heaven's Gate, Aethurius Society, Raelian tarikatı bunlardan bir kısmıdır. (Groothuis 1989, 133, 134, 137)

Tasnif etmeye çalıştığımız dini akımların birbirleriyle çok yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu nedenle bir kategoride yer alan kültü, bir başka bölümde de değerlendirmek mümkündür. Bundan dolayı kesin çizgileri belli bir sınıflandırma zor görünmektedir. Ancak genel anlamda hepsi, Yeni Çağ Dini Akımlar içerisinde yer almaktadır.

Bunların bir kısmı Hıristiyanlık içerisinde doğup, onun karşısında alternatif bir din oluşturma gayesi gütmektedir. R. Lon Hubbard'ın 1952'de kurduğu Scientology, 1966 yılında A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada tarafından oluşturulan Krishna Consciousness (ISKCON)/Hare Krishna ve Unification Church (Moonism) gibi. Burada Unification Church, Jehova's Witness, Mormonism hareketlerini tamamen Hıristiyanlık içerisinde ele almak daha doğru olur. Yeni Çağ Din hareketlerinin hemen hemen hepsi senkretik bir yapıya sahiptir. Mesela Scientology hareketi Amerika'da ortaya çıkmasına ve bir Hıristiyan toplum içerisinde yeşermesine rağmen, Hinduizm ve Budizm dinlerinin öğretilerini, çoğunluğu Hıristiyan olan Amerikan insanının yapı ve anlayışına uygun bir şekilde sunmuştur. Moonculuk (Unification Church), İncil metinlerini, lider Sun Myung Moon, kendisine geldiğini kabul ettiği vahiy doğrultusunda, Kore kültürü arka planı içerisinde, Konfüçyüslük ve Şaman verileri doğrultusunda yeniden yorumlamış ve sunmuştur. Bu anlamda Yeni Çağ Dini Hareketleri belli kategoriler altında sınıflandırmak çok zor görünmektedir. Zira genel olarak bu hareketler,

Yahudi-Hıristiyan geleneği yanında Hinduizm, Şintoizm, Budizm, İslam ve pagan geleneklerini de barındırmaktadır. Kaynakların farklılığı ve senkretik oluşumu nedeniyle de, Yeni Çağ Dini Hareketler adıyla nitelendirebileceğimiz, dünyanın farklı yerlerinde bulunan 2500 den fazla grup ortaya çıkmıştır. Zamanla bunlara yeni katılımlar ya da ayrılma ve bölünmeler nedeniyle yeni ortakların artması da söz konusudur. (Wilson 2001, 5, 8)

TEMEL ÖZELLİKLERİ

Kültler, resmî dinler tarafından öncelikli öğreti olarak ileri sürülmeyen, hatta karşı çıkılan ezoterik bilgileri sunma çabasındadırlar. Kültlerde, gizemli bilgilere sahip oldukları ileri sürülen ruhanî lider, insanların kendi iç dünyalarında bilkuve bulunan güçleri, bilfiile çevirme iddiasındadır. Aynı zamanda onlar, gizemliliklerin tanrısal güçlerle desteklendiği hatta kendilerinin görevlendirildiği anlayışını işleyerek, sıra dışı bir mahiyet kazanmaktadırlar. Burada, Hıristiyanlık dinî öğretilerine sahip olan Batı insanları için önemli, heyecan verici ve de seküler zihniyetlerine uygunluk arz eden, politik karmaşalardan uzak kalan, sade bir ruhsal ihtiyaç karşılamaya yönelik pratikler sunan kültürler ilgi odağı olmaktadır. Kanaatimize göre Batı Avrupa'da Budist öğretilerin ileri boyutta benimsenmesinde de bu gerekçeler yatmaktadır. (Methvin 1980, 138–140, 144–148)

New Age tarikatları lider ve mensuplarının kabul etmemesine rağmen, bunlar birer dinî harekettirler. Daha ötesi birer tarikattırlar. Ancak örgüt içerisinde bulunanlar bunu kabul, hatta farketmeyebilirler. Zira bu tarikatların söylem ve sunumları, klasik olanlardan farklıdırlar. Nitekim araştırmacılara göre, bazı üyeler/müritler tarikat üyesi olduğunun bilincinde olmayabilir. Bunun nedeni ise, zihin etkileme yöntemlerini bilmeyen bir kişinin, içerisinde bulunduğu durumu algılama güçlüğünden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bilinen klasik tarikat söylemlerinin farklı biçimlerde ifade edilmesi de, içeridekilerin bulunduğu ortamı anlamamasına neden olmaktadır. (Lewis 1998, 1)

Yeni Çağ Dinî Akımının tanım ve kapsam ve düşünce yapısı hakkında bir birliklik söz konusu olmamakla beraber, temel felsefesi şöyle özetlenebilir:

- Mevcudat, bilinmeyen ancak değişik kültürlerde farklı isimlerle adlandırılan bir ruhun tezahürüdür.
- Ruhun tezahürünün dinamikleri, aydınlatma, bilgelik ve sevgidir.
- Bütün dinler tek bir hakikatin farklı görüntüsü ve yansımasıdır.
- Bilimsel metotlar ve algılarımızda idrak ettiğimiz hayat, bilinmeyen hârici bir etkiyle bağlantılıdır.

- İnsan, zamansal bir kişilik olgusuyla sınırlanamayan bir boyuttan oluşmaktadır. (Maddî-manevî)
- İnsanın dış boyutu, madde ile sınırlandırılmıştır.
- İç boyut tamamen sevgi üzerine kurulmuştur.
- İnsanın ruhsal boyutu evrimleştiği ölçüde, fiziki yapısını sevgi lem'alarıyla yönlendirmektedir.
- Enkarne olan her bir ruh, kendi fiziksel bedenini ve yolunu seçmekte serbesttir.
- Ruh öğretmenleri yüce bir yetkiye ve üstün donanımlara sahip olup, bütün dinleri onlar esinlemişlerdir.
- Farklı şekillerde yansıyan hayat, aslında evrensel birleşik bir enerjidir.
- İnsanlığın tekâmülünde ruhsal tecrübeler asıldır.
- Planetimiz yeni bir ruhsal evrim safhasına girmiştir. İnsanlar kişilik ve idrak bazında temel bir değişim noktasındadır. Bu bir insanlık enkarnesidir. Kutsal bir dönüşüme uğrayan gezegenimiz, spiritüel bir kültür dönüşümüne uğramaktadır. Bu çağa New Age denmesinin nedeni de budur. Yani birey eksenli spiritüel tecrübeler dayanan bir aşamaya girilmiştir. Bu bir anlamda kültürel tecrübelerin egemenliğidir. Daha özel bir tanımla New Age, bireyin tanrısal boyutunun işlerlik kazanmasıyla planetimizdeki bütün varlıkların birbirleriyle sıkı bir ruhsal ilişkiye girmesi ve bunu işletmesidir.
- Dinden, doğmalardan ve otoriteden bağımsızlaşmak gerekir.
- New Age, insanın doğasına bir yolculuktur. İnsanlığa, hümanist ve spiritüel bir yaklaşımdır.
- Dindarlığın içsel bir formu olup, geleneksel dinî anlayış ötesinde özerklik ve özgürlük ilkesi üzerine kurulmuş, tek otorite olarak bireysel tecrübeyi kabul etmiş, individüalist bir etik hareket noktası olmuştur.
- Mistisizmin modern bir sentezidir.
- New Age akımı, ideolojiden daha çok tecrübeye dayanan bir fenomendir.
- New Age, hümanist, bireyselci bir ideale sahiptir.
- Temel felsefesi, “kendi realitemizi bizzat kendimiz oluşturmak” şeklinde özetlenebilir.
- Dualizm, her alanda temel karşıtlık noktasıdır. Bu nedenle Tanrı ve insan aynı öze sahiptir.
- Yeni Çağ Dinî Akımı, geleneksel bir dinin yeniden yorumlanması olmayıp, gelişen yeni sosyal kurallar doğrultusunda dinin yorumlanması ve uyarlanmasıdır.
- New Age dinî harekette sekülerizm baskın bir role sahiptir.

Bu ve benzeri özellikler, söylem tarzları farklı da olsa hemen hemen bütün Yeni Çağ Dini akımlarda bulunmaktadır.

Daha genel bir değerlendirilme yapılacak olursa, New Age Religious Movement'in temel özellikleri şöyle özetlenebilir.

1. Sosyologların ısrarlarına rağmen kendilerini din olarak kabul etmemekte, dinler üstü bir statüde görmektedirler.
2. Geleneksel dinlerin temel kabulleri olan Allah, peygamber, kutsal kitap, ahiret ve kader gibi konular, ifade ve algılama farkıyla birlikte, mevcuttur.
3. Reenkarnasyon inancı hâkimdir.
4. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi geleneksel dinlerin ötesinde son dinî anlayış özelliklerine sahiptirler.
5. Lider, geleneksel anlayıştaki peygamber üstü bir statüdedir.
6. Hemen hemen hepsinin nihaî olarak nitelendirdikleri kutsal kitabı bulunmaktadır.
7. Sekülerliğe alternatif olarak görünmekle birlikte, seküler bir karakterdedirler.

Yeni Çağ Dinî Akımların her birisi “Tek Tanrı, tek yol, tek kitap ve düzeninin geçerli olduğu” teziyle, kendi yollarının tek kurtuluş yeri olduğunu ileri sürmektedirler. (Çorak 1996, 511; Rael 1986, 89; Lambert 1999, 323) Üyeler kendilerini, evrensel gücün yeryüzündeki seçkin temsilcileri olarak görmekte ve dünyada kurulacak Yeni Çağın başlıca öncüleri olarak kabul etmektedirler. (Bellah 1976, 165–166)

Akımın Türkiye versiyonu olan Dünya Kardeşlik Birliği akımı yanında Scientology, Rael dini ve Unification Church ve de diğer Yeni Çağ Dinî akımları kendilerini yegâne kurtuluş merkezi olarak görmektedirler. (Yinger 1980, 476)

Lider, yanılmaz bir statüde olup, peygamber ötesi doğrudan Tanrı ile bağlantılı veya Onun yeryüzündeki yansımasıdır. Bununla birlikte bir peygamberin sunduğu bir din görünümündedirler. Nitekim hepsinin, kendilerine özgü Tanrı, peygamber, kitap gibi temel kabulleri bulunmaktadır. Bunlar, klasik dinlerin verilerinin farklı bir kanala yönlendirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Mesela Çorak'a göre artık Kiblenin Mekke'den değiştiği bildirilmiş ve yeni kible olarak, “işte şimdi esas kanal Anadolu Mevlana kodu kitabın yazdırıldığı odak'tır” (s. 138) şeklinde kaydedilerek Bülent Çorak'ın mekânı kible olarak tayin edilmiştir.

Yazarlarına göre varlığın üst mertebesindeki Tanrı tarafından, uzaysal varlıklar aracılığıyla vahiy/ilham edilmiş olan bu kitaplara, Urantia Kardeşlik tarikatının The Urantia Book'u, Unification Church'ün Divin Principle adlı kitabı yanında Aetherius Cemiyeti'nin The Nine Freedoms'u, ve Uluslararası Raelian Dini'nin

The Final Message'ı örnek olarak gösterilebilir. Türkiye'de ise, Bülent Çorak'ın Bilgi Kitabı da bu kategoride değerlendirilebilir.

Bu akımın genel anlayışını yansıtan, "Son kitap ve son peygamber ile beraber tüm dinler sona ermiştir." (Çorak 1996, 190, 368) anlayışının bir gereği olarak, Bu kitap "insanlığın son kurtuluş kitabı ve hakikatin ışığıdır" (Çorak 1996, 407) şeklinde nitelenmektedir. Bununla birlikte günümüzde mevcut olan başka Ufo din/tarikatlarının sahip olduğu benzer kitaplarının bir değer ifade etmeyeceğini, "Planetinizdeki tek kitabın, tek kanalı Mevlanamızdır. Zaman aşamasına tabi bir programın tatbik edildiği planetinizdeki *Bilgi Kitabı* şu an sizlerin bir rehberi, yarınların irşadı, gelecek düzenlerin temelidir" (Çorak 1996, 505) sözleriyle ifade eden yazar, buradaki tanrısal tekelciliğini, "Şimdi tek Tanrı, tek yol, tek kitap ve düzeninin geçerli olduğu" (Çorak 1996, 511) ifadeleriyle vurgulamıştır. Bu iddiaların benzeri bu akımlarda öncelikle vurgulanan bir husustur. Nitekim Rael de benzer görüşler ileri sürmüştür. (Rael, 1986, 89)

Öncelikle bir felsefi anlayış ve yaşam biçimi olarak sunulan NMRs'ler, kullandıkları argüman ve kabul ettikleri değerler itibarıyla dinî bir yapı sergilemektedirler. Nitekim UFO kültü Türkiye ayağını oluşturan Dünya Kardeşlik Birliği kurucusu Bülent Çorak'a göre, Bilgi kitabının içinde Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an ve Uzakşark'ın felsefi frekanslarının toplam frekansları ile Rabbin kelamı birleştirilmiştir. Bu Bilgi Kitabı'nın frekansı ile Bilimsel boyutlara ulaşılarak hakikat açıklanmış, tabular kaldırılarak, kitabın kutsallık niteliği de bilimsel yöne aktarılmıştır. (Çorak 1996, 405) Yazar kuruluşun amacını dinsel ve evrensel birleşim olarak tanımlamaktadır.

Yine Çorak, amacının, tüm dinsel kitapların birleşimi, hakikatin açıklanması ve Altın Çağ'a çağrı olduğunu vurgular. Düşünce kaynağı olarak da, dünya boyutunun bilmediği boyutlardan bilgi transferi olduğunu iddia etmekte ve Konseyin özel kanalına bağlı tüm göksel kitapların muhtevasını içerdiğini öne sürmektedir. (Çorak 1996, 174)

Bilgi Kitabı'nın tüm kutsal kitapların içeriğini taşıdığı halde, "kutsallık niteliği" olmadığı, ancak "Rabbin tek kitabı" olduğu, "din kitabı" olmadığı şeklinde ifade edilmiştir. (Çorak 1996, 420) Ayrıca "din kitabı" olmadığı halde, tanrısal merkezli tek kitap olarak vurgulanması, ayrı bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan "Yazdırılan bu yazılar da (Bilgi Kitabı), Kur'an'ın devamıdır" ifadesiyle Bilgi Kitabı'na kutsallık kazandırılmak istenmiştir (*Bilgi Kitabı*, Realite Bütünlüğünden Bildiridir" başlıklı takdim yazısı) Çorak'ın bu iddiası, benzer şekilde Rael tarafından da ileri sürülmüştür. Ona göre kendi eseri, Hz. Musa, İsa, Muhammed ve Buda'nın mesajlarının devamı ve bütünleyicisi, tamamlayıcısı niteliğindedir. (Palmer 1998, 347)

Yine “İslam’ın kitabında bütün evrensel bilgiler mevcuttur. Ancak şu dönemde bu bilgilerin çok ötesine geçilmiştir. İşte onun için planetinize bu kitap, bir düzenin kurucuları tarafından Rabbimizin emri ile size hediye edilmiştir” (Çorak 1996, 189) sözünde Kur’an’ın, hem evrensel olduğu hem de yetersiz kaldığı belirtilmektedir.

Bununla birlikte Bilgi Kitabı, “Rabbin insanlığa direkt olarak hitap ettiği ilk ve son kitaptır. (s. 828) şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca yazar Hz. Meryem’in Hıristiyanlık; Hz. Muhammed’in Müslümanlık boyutunu temsil ettiğini, kendisinin ise, insanlık boyutunun temsilcisi olduğunu ileri sürmek suretiyle (Çorak 1996, 275), kendisine olağanüstü bir nitelik atfetmiştir.

Bir diğer UFO tarikatı kurucusu olan Rael, benzer ifadeleri kendi kitabı için de kullanmıştır. (Palmer 1998, 140; Özkan 2006, 49)

DEĞERLENDİRME

Yeniçağ dini akımlar, ABD başta olmak üzere Batı’da ortaya çıkmıştır. senkretik yapısını Uzakdoğu dinleri oluşturmaktadır. Bu da Batı insanının Doğu’nun din ve felsefesini keşfetmesini sağlamıştır. Kendilerine çok cazip gelen Doğu felsefesi, kendi yerel ve Hıristiyan verilerle birleştirilerek, farklı ve yeni bir dinî/felsefî bir oluşum ortaya çıkmıştır.

Kur’an, yüce yaratıcının son nebi olan Hz. Muhammed’e göndermiş olduğu kutsal buyrukları oluşturan Tanrısal mesajları içermektedir. Evrensel bir niteliğe sahip olan Kur’an, özellikle İbrahimî dinlerin temel felsefesini içermektedir. Ancak genel anlamda din, daha özeldir ise spirüalist görüş ve felsefe, Kur’an’ın genel temasından uzak değildir.

Bu nedenle Yeni Çağ Dinî akımlar, Kur’an’ın ilgi alanına girmektedir. Sonuçta sosyologlara göre bu akım ‘dinî’ olup, geleneksel dinlerin birçok inancına sahiptirler.

Reenkarnasyon inancının, Kur’an’ın temel ilkelerinden olan öteki dünya/ahiret inancı ile bağdaşmamaktadır. (Baloğlu 2001)

Kur’an, peygamberlerden bahsetmekte ve bunların ilahî buyrukları insanlara ulaştıran seçkin kimplere olduğunu vurgulamaktadır. Kur’an nebilik silsilesinin son halkasının Hz. Muhammed olduğunu açıkça vurgulamıştır. (el-Ahzab 33/40) İlgili ayette yer alan “nebilere sonuncusu” ifadesi, aynı zamanda peygamber karşılığında olan resulün sonuncusu anlamına da gelmektedir. Ehl-i sünnet bilgilerinin ‘nebi’ ve ‘resul’ ayırımı tartışmalarının ötesinde anlam bakımında fazla bir farklılığı olmayan kavram, Mu’tezile verileri doğrultusunda daha da belirginleşmektedir. Her halükarda, Mu’tezile bilgilerinin nebi-resul ayırımı yapmaksızın konuya yaklaşımları, Kur’an verilerine göre (II:136, 285; VII:94; XXII:52) daha

isabetli görünmektedir. Nitekim Kâdî Abdulcebbar'a göre, anlam olarak 'nebi' ve 'resul' arasında fark yoktur. Dolayısıyla her resul nebidir, her nebi de resuldür. (Kâdî Abdulcebbar 1965, 567–568)

Bu nedenle nübüvvetin bittiği, risaletin ise devam ettiği şeklindeki bir yaklaşım, tutarlı görünmemektedir. İlgili konuyu bir argüman olarak kullanan Yeni Çağ Dinî akımcıların ileri sürdükleri anlayış yine kendi içerisinde çelişkilidir. Zira onlar da kendilerinin 'nihaî' olduklarını önemle vurgulamaktadırlar.

Kur'an, peygamberlerin seçkin kimseler olduğunu özenle vurgular. Ancak onlar yine Kur'an tarafından 'beşer' olarak nitelendirilir. Kur'an bir taraftan onları görevleri itibarıyla yüceltirken, diğer taraftan sürekli insanilik özelliklerini hatırlatır. Nitekim "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir" (el-Ahzab 33/40) ve "Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölüyor ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? (Âl-i İmrân 3/144), "Ben, sadece beşer bir elçiyim" (el-İsrâ 17/93) ifadelerinde bu vurgu yer almaktadır. Bu anlama gelebilecek birçok ayet ifadesi bulunmaktadır.

Bu veriler doğrultusunda, Yeni Çağ Dinî akım öncüleri olan DKB, Rael, Scientology ve benzeri oluşumların liderlerinin insan ötesi bir niteliğe sahip oldukları iddiası, Kur'an bağlamında kabul edilemez bir yapıdadır.

Yeni Çağ dini akım önderlerinin Allah'tan aldıklarını ileri sürdükleri kitaplara bakıldığında, hepsinin Tanrısal buyruklar olarak ileri sürüldüğü ama daha çok liderlerinin insanüstü öncelikleri vurgulanmakta olduğu görülmektedir. Öte yandan bu kitapların hepsinin uzaylı otoriteler tarafından kendilerine verildiği iddia edilmektedir.

Öte yandan bu akımın kutsal olarak kabul ettikleri kitaplarında ve dolayısıyla inançlarında bir tür tanrısal hiyerarşi mevcuttur. Raelyanların kitabı *Uzaylıların Verdiği Mesaj* ve Dünya Kardeşlik Birliği'nin *Bilgi Kitabı*'nda bu tür mesajlara fazlasıyla rastlanmaktadır. Nitekim Uzaylılardan Mesajlarda, Elohim kelimesinin çoğul olduğu, bu nedenle de birden çok tanrı bulunduğu ifade edilmiştir. Yazara göre Elohim aynı zamanda uzaydan gelenler anlamındadır. (Rael 1998, 14) Yine Bilgi Kitabı'nda da çok sayıda tanrı bulunduğu özenle vurgulanmaktadır.

Tanrısal hiyerarşi ve bu bağlamda değerlendirilen uzaylı otoriter güçler anlayışı, temelde The Nine Freedoms ve The Twelve Blessings kitaplarında da özenle işlenmektedir. Yeni Çağ Dinî akımların öncülerinden olan Aetherius tarafından kutsal kabul edilen ve New Age Bible olarak da adlandırılan kitaplar, (Isaksson 2000, 29) Rael ve Çorak'ın iddialarının benzerini kapsamaktadır.

Bu hiyerarşik tanrı anlayışı bir tür mutlak varlık kabulünü de aşmaktadır. Mesela Rael'e göre Allah diye bir şey yoktur. Ölümünden sonra hiçbir şey yoktur.

Ancak bilim kullanılıp bir şeyler yaratılır. (Rael 1998, 103) Benzer görüşler *Bilgi Kitabı*'nda da mevcuttur. (Çorak 1996, 405)

Başta Kur'an olmak üzere Tevrat ve İncil'de tek tanrı inancı vurgulanmış ve Allah'ın biricik olduğu özenle belirtilmiştir. Buna göre birden fazla tanrı anlayışı veya tanrısal hiyerarşi, Kur'an verileriyle bağdaşmamaktadır. Zira Kur'an Allah'ın dışındaki bütün varlıkları "mahluk" statüsünde değerlendirmiş ve birtakım farklı özelliklere sahip olmakla birlikte hiçbir şekilde kıyaslanamayacağını belirtmiştir. Zira O'nun dengi ve benzeri olmadığı gibi üstün nitelikleri de hiçbir varlıkta bulunmamaktadır. Bu verilere referans olarak kullanılabilen "ahsenü'l-hâlikin" türü Kur'an ayetleri (Mü'minun, 23/14), Kur'an'ın genel temasına aykırı olarak yorumlanmaktadır.

Yeni Çağ Dinî akımların en belirgin özelliklerinin sekülerleşme olduğu kabul edilmektedir. bir bakıma sekülerlik karşıtı görünmekle birlikte, içerik, amaç ve temel felsefe açısından seküler bir karaktere sahiptir.

Sekülerizmin kökeni olan 'secular' terimi, Latince 'saeculum' sözcüğünden türemiş olup Eski Fransızca'ya 'seculer' ve oradan İngilizce'ye 'secular' şeklinde intikal etmiş, modern Fransızca'da da 'seculaire' tarzında kullanılmıştır. Öz olarak zaman ve mekân birlikteliğine vurgu yapan bir anlama sahiptir. Zaman, hazır oluşu; mekân ise, dünyada ve dünyevî oluşunu gösterir. *Saeculum*, "bu çağ ve şimdiki zaman" anlamına gelmektedir. 'Kutsanmamış', 'profan' şeklinde açıklanabilecek olan 'dünyevî', 'la-dini' anlamına da gelen seküler kavramında yer alan bu zaman-mekân çağrışımı, tarihsel olarak Greko-Romen ve Yahudi geleneklerinin Batı Hıristiyanlığı içerisinde kaynaşmasından doğan uygulamalardan oluşmuştur. (Holyoake 1896, 60) Genel anlamıyla sekülerlik, dünyevî zamana uygun anlamı taşır.

Sekülerliğin tek bir anlaşılma ve yorumlanma biçimi olmadığını kabul eden araştırmacılara göre, terimin felsefi, sosyolojik, siyasi ve hukuki olmak üzere dört farklı boyutu vardır. Buna göre bilginin referansının Tanrısal olmaktan çıkartılıp beşeri-rasyonel temellere oturtulmasına felsefi laiklik; dinin toplumsal hayattaki etkisinin giderek azalması, toplumun büyük ölçüde "sekülerize" olmasına sosyolojik sekülerizm; siyasal iktidarın kaynağının tanrısal değil, dünyevî olması anlamına gelmesine de, siyasal laiklik; pozitif hukukun dinî kurallar yerine akli esaslara dayanmasına da hukukî laiklik denmektedir. (Yayla 1998, 92-93)

Sekülerleşmenin, kurumsal, toplumsal ve bireysel sekülerleşme olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Birinci kısmını oluşturan kurumsal sekülerleşme aynı zamanda bir yönetim biçimi olarak laikliği de kapsamaktadır. Bunların her üçü de birbirlerinin uzantısı olarak ciddi bağlantılıdır. Ancak teolojik bağlamda bizi doğrudan ilgilendiren bir sıralama yapacak olursa, ilk sıraya bireysel sekülerleşmeyi almamız gerekmektedir.

Kur'an sekülerleşmeyi kabul etmez. Zira Kur'an'ın ana hedefi ve genel teması, dünya ve ahiret bütünlüğüdür. Bu nedenle sadece dünyaya yönelik düşünce ve eylemler, Kur'an'ın hedefine aykırıdır.

Bütün vahye dayalı kutsal dinler bireylerin dini yükümlülüklerle sorumlu olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle insanların Tanrıdan bağımsız, O'nu göz ardı edici bir şekilde yaşam sürmeleri anlayışı, dinî kabullerle bağdaştırılamaz. Sekülerlik, la-dinî anlamında olup, ateistik bir yapıya sahip değildir. Buna rağmen sekülerlikteki Tanrı algılaması, kutsal dinlerle bağlantılı dinî bir altyapıya sahip olmayıp, fertlerin yaşam biçimi, akıl-hevâ ekseninde oluşturduğu bir yapıya bürünmüş görünümündedir. Kur'an bu hususu "Heva ve hevesini kendine ilâh edinen kimse" (el-Câsiye, XLV:23) şeklinde tanımlamıştır.

Her halükarda sekülerlik, din adamlarının otoriter anlayışına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka çıkış nedeni ise, dini kayıtlardan azade olmak isteyen kitlelerin bireysel veya grupsal anlayış ve kabullerini kitlelere dayatmak istemeleridir.

Kur'an bu hususa, "Dünya hayatını ahirete tercih edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler" (İbrahim XIV:3) ayetiyle işaret etmektedir. Buna göre dünya hayatını bilerek ve severek tercih edenler, bu anlayış ve yaşam biçimini tergi ederek, kitleleri ahiret hayatına yönelik düşünce ve eylemlerden alıkoymaya çalışırlar. Bu yolda medyayı da kullanarak cazipleştirirken, dinî olanların da uygulanabilirliğini kırmaya çalışırlar. Din statüsü altında olmakla birlikte usul bilincine sahip olanları gündemde tutmak suretiyle, doğru dini öğrenme gayretinden öte, onu kendi arzuları doğrultusunda şekillendirmeye çalışırlar.

FETÖ ve YENİÇAĞ DİNİ AKIMLAR

Yeniçağa dini akımların dikkat çeken oluşumları, Moonculuk, Opus Dei, Unification Church (Dünya Kiliseler Birliği) ve Jehova's Witness (Yehova Şahitleri) tir.

Bunlar bir dini harekettir. Ancak örgüt içerisinde bulunanlar bunu kabul, hatta farketmeyebilirler. Zira bunların söylem ve sunumları, klasik dini terminolojiden farklıdır. Nitekim araştırmacılara göre, mensupların büyük çoğunluğu bunun bilincinde olmayabilir. Bunun nedeni ise, "zihin etkileme" yöntemlerini bilmeyen bir kişinin, içerisinde bulunduğu durumu algılama güçlüğünden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca bilinen klasik dini söylemlerinin farklı biçimlerde ifade edilmesi de, içeridekilerin bulunduğu ortamı anlamamasına neden olmaktadır.

Bu doğrultuda FETÖ oluşumu içerisinde olanlar, en üst kademe hariç, kendi sistem ve felsefelerini anlayamayabilir.

Bu nedenle FETÖ, kendisini dini bir hareket olarak değil, Gulen Movement şeklinde tanıtmaktadır. Buldukları ortama göre şekil aldıkları için, Müslüman-

ların ağırlıklı olduğu yerlerde İslami söylem ile harekette bulunmaktadır. Batı ve ABD ise bu sunum İslami söylemden öte hümanist bir yaklaşım sergilemektedirler.

Newage akımına kapılanlar mensubu bulunduğu liderin de dünyayı kurtaracak kişi olduğu anlayışına sahiptirler. “Altın çağa ulaşma” ya da “yeni nesil insanı yaratma” tarzı düşünceler ileri sürerler. Evren ve insandaki gizemleri yalnızca kendilerinin açıklayabilecekleri savına sahiptirler. Düşünce biçimleri iyi-kötü ya da doğru-yanlış algılayışı çerçevesindedir. “Dünyanın ve geleceğin kurtarıcılarıyız” söylemiyle hareket ederler. O nedenle de ayrımcılık yaparlar ve kendilerinden olmayanları alt sınıf olarak görürler.

Merkezdeki lider “kutsal kişi” ya da “evrensel sözcü” sıfatıyla saygı duyarlar. Bu nedenle Gülen hareketi mensupları liderlerini Kâinat imamı olarak tanıtmaktadırlar.

Eleştirilemeyen bir yönetim biçimleri vardır. Eleştirildiklerinde hemen o kişiyi dışlarlar ve baskı altına alırlar.

Başkan/lider; ideal veya efsane olarak karizmatikleştirilir. Bu doğrultuda FETÖ mensupları, Gülen’in Hz. Peygamber ile sürekli görüştüğünü, Padişah II. Murat’ın kendisini namaza kaldırdığı türü söylemlerine yaygınlık kazandırmışlardır.

Yeni Çağ dini akım mensupları keskin sınırlar çizerek dışarıya kapalı bir sistem oluştururlar ve birbirine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Emir-komuta zincirine dayalı ilişkiler söz konusudur. FETÖ’de de hiyerarşik düzen mevcuttur. Abi, abla yanında şehir imamı ve ülke imamları gibi kategori vardır. Herkes bir üste bağlıdır.

Mensuplar, ucuz iş gücü olarak kullanılmayı çoğunlukla gönüllü olarak kabul ederler. Bu yönde telkinler yapılır. O nedenle de FETÖ mensuplarının alt kademesi, hizmet adı altında gönüllü statüsünde çalışır.

Kendilerinin yasaların üstünde olduğu inancıyla, yasal görüntü arkasında üyelerin yasa dışı işler yapmasını isterler ve bunu da “hizmet” adıyla yaparlar. Bunun dini bir gerekçesinin bulunması mutlaka gerekli görülmektedir.

Örgüt içerisinde ciddi anlamda bir istihbarat ağı bulunmaktadır. Bu örgüt dışındaki hedef kişi ve kitleler için de kullanılır.

Lider, “tanrının sözcüsü” veya “evrensel sözcü” konumundadır. O nedenle de tüm din ve inançların temsilcisidir. Bu ise, mehdi ve mesih inancının daha ötesinde bir algıdır.

FETÖ’nün dini anlayış ve yapısının çözülememesinin nedeni, semavi din öğretileriyle anlamaya çalışmaktan kaynaklanmaktadır. Burada en büyük yanlışın, FETÖ’yü İslam kalıplar içerisinde bir yere oturtma düşüncesi olduğu kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- BALOĞLU, Bülent (2001), İslam'a Göre Tekrar Doğuş (Reenkarnasyon), Ankara: Kitabiyat
- BROMLEY, David G-Melton, Gordon J, Cults, Religion and Violence, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 114
- ÇORAK, Bülent (1996), Bilgi Kitabı, İstanbul: Mevlana Yüce Vakfı Yayınları
- GROOTHUIS, Douglas R, Unmasking the New Age, Illinois: Intersivity Press, 1989, 133-134, 137
- HOLYOAKE, George J (1896), English Secularism: A Confession of Belief, Chicago: Open Court Publishing Cooperation
- ISAKSSON, Stefan (2000), New Religious UFO Movements Extraterrestrial Salvation in Contemporary America, California State University
- KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR (1965), Şerhu'l-Usûl'l-Hamse, nşr. Abdülkerim Osman, Kahire
- LEWIS, James R (1998), Cults in America, Santa Barbara, CA: ABC-CLIO
- MATÜRİDÎ, Ebu Mansur Muhammed (1986), Kitabü't-Tevhid, nşr. F. Huleyf, Beyrut: Daru'l-Meşrik
- MELTON, J. Gordon, Jerome Clark, and Aidan A. Kelly 1991: *New Age Almanac*, Detroit, MI: Gale Research
- METHVIN, E. H. (1980), "La Scientologie: Anatomie d'une Secte Redoutable", Sélection du Reader's Diggest, No. 400, 135-149
- PALMER, Susan, "The Raelians Are Coming: The Future of a Ufo Religion", Religion in a Changing World, ed. Madeleine Cousineau, London: Praeger Westport, 1998, 140
- RAEL (1998), Uzaylıların Verdiği Mesaj, Raelian Foundation
- SALIBA, John A. 1999: *Christian Responses to the New Age Movement: A Critical Assessment*, New York, Geoffrey Chapman
- Wilson, Bryan, *New Religious Movement: Challenge and Response*, New York: Routledge, 2001, 5, 8

FETÖ'NÜN POLİS AKADEMİSİ YAPILANMASI ve EMNİYET TEŞKİLATININ DARBE GİRİŞİMİNİN ÖNLENMESİNDEKİ ROLÜ

Prof.Dr. İbrahim DURSUN

International University of Sarajevo

idursun@ius.edu.ba

ÖZET

FETÖ uzun yıllara dayanan bir birikimle tüm kamu kurumlarında yapılanmıştır. Bu kurumlar içerisinde en kritik olanlarının Askeriye ve Emniyet Teşkilatı olduğu 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi ile anlaşılmıştır. Bu iki kurum devleti ele geçirme sürecinde örgüte silahlı militan sağlanması açısından oldukça önemliydi. FETÖ, Akademi bünyesinde yer alan çeşitli düzeylerdeki eğitim kurumları aracılığı ile küçük yaşlardan itibaren eleman kazanmayı hedeflemiştir. FETÖ, Kolej(ler), Polis Meslek Yüksek Okulları ve Güvenlik Bilimleri Fakültesi gibi eğitim kurumlarına yerleştirdiği, çoğunlukla gelir düzeyleri düşük olan ailelerin çocuklarını, devletin sunduğu imkânları kullanarak kendine itaatkâr elemanlar haline getirdi. Belli bir yaşam standardının altında büyümüş bu çocuklar düzenli beslenme, çok da kötü sayılmayacak ortamlarda barınma ve kılık kıyafet imkânına ve mezuniyet sonrası iş garantisi imkânına sahip olmaktadır. Minnetarlık psikolojisi altındaki çocuklar, tamamı örgüt mensubu olan öğretmenler ve emniyet mensupları tarafından örgüt evlerine yönlendirilmekte ve okul içerisinde de itaat kültürüne alıştırmaktaydılar. Polis Akademisi'ndeki eğitim kurumları ile emniyet teşkilâtına hem polis memuru hem de amiri yetiştirilmekteydi. Amir eğitiminin ilk kademesi Polis Koleji'ydi. Çalışmanın ilk aşamasında Kolej'e nasıl öğrenci alındığı, bu öğrencilerin yapı dışında olanların nasıl bir süreçten geçerek örgüt mensubu haline getirildikleri anlatılacaktır. Amir eğitiminin ikinci kademesi Güvenlik Bilimleri Fakültesi'ydi. Buradan mezun olan öğrenciler komiser yardımcısı rütbesi ile mesleğe başlamaktaydılar. Fakülte'nin öğrenci kaynağını Kolej mezunları ile diğer liselerden mezun olan öğrenciler oluşturmaktaydı. Çalışmanın bu kısmında özellikle diğer liselerden mezun olan öğrencilerin ne tür uygulamalara tabi tutulduğu ve örgüte itaat etmek istemeyenlerin karşılaştıkları durumlar anlatılacaktır. Çalışmanın son kısmında ise polis memuru yetiştiren PMYO'lardaki eleman temin süreci ele alınacaktır. Bu çalışmanın amacı FETÖ'nün

Akademi özelinde nasıl yapılandırıldığı ve nasıl eleman kazandığı örneklendirme yöntemiyle ve yaşanmışlıklar üzerinden analiz edip kamuoyuyla paylaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Emniyet yapılanması, Polis Akademisi, Darbe ve emniyet teşkilâtı

FETO's RESTRUCTURING IN POLICE ACADEMY

ABSTRACT

FETO organized in all public institutions with a long-term experience. It is understood that the most critical institutions of these institutions are the Military and Police Organization on 15 July 2016. These two institutions were very important in terms of providing armed militants in the process of getting control of the state. Through at various levels educational institutions in the academy, FETÖ has aimed to acquire staff from early ages. FETÖ picked children, who are mostly from families on low income, and placed them into educational institutions such as Police High School, Police Vocational Schools and Faculty of Security Science units in order to make them obedient members of their organism by using governmental sources. These children who have grown up within a certain standard of life got the chance to have a better one by being given the opportunity of having a proper diet and well made attire, quartering that can be considered better than average and a guaranteed job after their graduation. Under a sense of gratitude these children were being directed to houses of the organism by teachers and constables who are all members of the organisation and they were acclimated to obedience. In this study how FETÖ was organized within the Academy and how it obtained members will be unfolded.

Key words: Police Academy, FETÖ in Constabulary, Coup d'état and Constabulary

GİRİŞ

FETÖ uzun yıllara dayanan bir birikimle tüm kamu kurumlarında yapılanmıştır. Bu kurumlar içerisinde en kritik öneme sahip olanlarının ise Askeriye ve emniyet teşkilatı olduğu 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe (işgal) girişimi ile anlaşılmıştır. O gece birçok kişinin idrak edemediği bir durum söz konusuydu: 15 Temmuz öncesinde Polis Akademisi ile başlatılan ve genel müdürlük düzeyinde gerçekleştirilen ayıklama operasyonu sonucunda önemli sayıda FETÖ elemanı aktif görevlerinden uzaklaştırılmamış olsaydı vatandaşlarımız tüfek, tank ve diğer ağır silahlar karşısında tamamen yalnız kalacaktı. Akademi

üst yönetiminin ve onlara destek veren vatansever küçük bir ekibin, yetki ve sorumluluk alanının ötesine geçerek genel müdürlük nezdindeki uygulamalara ve ayıklama operasyonlarına müdahale etmesi bu ayıklama operasyonunun daha etkili yapılmasını sağlamıştır. En basitinden Polis Akademisi bünyesinde gerçekleştirilen ayıklama ve tasfiye işlemi gerçekleştirilmemiş olsaydı akademideki ve polis okullarındaki FETÖ mensubu öğrenciler de bu girişime destek verecekler ve tıpkı askeri öğrenciler gibi onlarda ellerinde silah vatandaşın karşısına dikileceklerdi. FETÖ'nün eleman toplamak açısından en önemli aracı eğitim kurumları idi. Polis Akademisi bünyesinde bulunan (önceki kurumsal yapılanma itibariyle) Polis Koleji, Polis Meslek Yüksekokulları, Polis Eğitim Merkezleri, Güvenlik Bilimleri Fakültesi ve Güvenlik Bilimleri Enstitüsü silahlı bir gücü oluşturacak elemanların temin edilmesi açısından çok önemli kurumlardı. Buradaki yapılanmanın anlaşılması ileride benzer problemlerin yaşanmaması adına oldukça önemlidir.

1. POLİS KOLEJİ

Polis koleji Emniyet Teşkilatı'nın ihtiyaç duyduğu branşlarda fakülte ve yüksekokullara öğrenci yetiştirmek ve lise derecesinde eğitim ve öğretim yapmak üzere 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun 19. maddesine göre 15 Haziran 1938 tarihinde açılmıştır. O dönemlerde toplumun büyük çoğunluğunu çocuklarını okutacak imkânı olmadığından buradaki eğitim de birçok lise de olduğu gibi yatılı olarak verilmiştir. Bu uygulama 4 Nisan 2015 tarihli İç Güvenlik Paketi ile Polis Kolejinin kapatılmasına kadar aynen devam etmiştir. 1950 yılında kapatılan Polis Koleji, 8 yıl aradan sonra 1958 yılında yeniden eğitim ve öğretime başlamıştır. 1979'a kadar 3 yıllık eğitim veren kolejin müfredatına bu yılda hazırlık sınıfı eklenerek eğitim süresi 4 yıla çıkarılmıştır. 2005 yılında ortaöğretim kurumlarındaki hazırlık sınıfı uygulaması kaldırılınca normal eğitim süresi 4 yıl olarak devam etmiştir. Müfredatı da geliştirilerek sayısal program ağırlıklı eğitim vermeye başlamıştır. Farklı dönemlerde ve farklı şehirlerde polis kolejleri açılmış fakat bir süre sonra yeniden kapatılmışlardır. Polis Koleji kurulduğu günden 4 Nisan 2015 tarihli İç Güvenlik Paketi kapsamında kapatılmasına kadar geçen süreçte yaklaşık 11.000 mezun vermiştir.

Polis Koleji mezunları doğrudan Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesine geçme (başlama) imkanına sahiptirler. Aynı mezunlar koleje kayıt olurken imzaladıkları yüklenme senetlerindeki tazminatları ödemek kaydıyla diledikleri üniversitelere de, üniversite seçme sınavını kazanmak kaydıyla, kayıt yaptırabilirlerdi. Orta okul sonrası henüz 11-12 yaşlarındaki bu çocuklar ailelerine imzalatılan yüklenme senetleri yüzünde kendi arzuları ile farklı bir yola kanalize

olma imkanına sahip değillerdi. Zira büyük çoğunluğunun ailelerinin altına girdikleri parasal yükü karşılayacak imkanları yoktu. Yatılı olarak okutulan ve devletin her türlü imkanları ile yetiştirilmeye çalışılan bu çocuklar neredeyse tamamı FETÖ mensubu öğretmenler ve emniyetçiler tarafından yetiştirilmekteydi. Okul içerisinde kurulmuş düzene itaat etmeyenler ve bu sapkın yapının tahakkümü altına girmek istemeyenler çeşitli yaptırımlara maruz kalmaktaydı. Ailesinin tazminatı ödeme gücü olmadığını ve itaat etmediği sürece de mesleğe giriş imkanı olmadığını gören herkes baskılara boyun eğmek durumunda kalmıştır. Diğer yandan bu yapı, anadolu insanının saf inancını istismar etmek amacıyla kendini “dindar ve iyi” kisvesi altında kamufle ettiğinden birçok aile belki de gönüllü olarak çocuklarının bu yapının içinde olmasını arzu etmiş ve hatta bu yapıya girmeleri ve itaat etmeleri için çocuklarını ikna etmişlerdir.

Kolejden mezun olan öğrenciler doğrudan Fakülte’ye (Güvenlik Bilimleri Fakültesi) geçme hakkına sahiplerdi ve itaat süreci burada da devam ettiğinde mezun olup Komiser Yardımcısı sıfatıyla, ceplerinde maaşları bellerinde silahları ve bir de üniformalarıyla hayata zirveden(!) başlıyorlardı. 12 yaşında bir çocuk kendini bir sistemin içinde bulmuştur. Bu öylesine bir sistemdir ki, itaat ettiğin sürece önündeki bütün engeller açılmakta ve dünyalık olduğu kadar bir de ahiretlik (!) kazanç elde etmektedir. Bu çocuklar FETÖ’ye itaat ederek ve teslimiyet göstererek aynı zamanda İslam’a hizmet ettiklerini düşünmekteydiler. Sözüm ona hepsi Allah korkulu ve iyi ahlaklı polis yöneticileri olacaklardı.

Mezuniyet vakti geldiğinde, Fakülte’nin öğrenci kaynağı temelde kolej mezunlarından olduğundan, üniversite endişesi ve hatta meslek endişesi taşımaya gerek kalmıyordu. Zira Fakülte’ye sınavsız, doğrudan geçiş imkanı vardı kolej mezunlarının.

2. GÜVENLİK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ

2.1. Giriş Sınavları:

Polis Akademisi 25 Nisan 2001 tarih ve 4652 sayılı kanunla, Polis Üniversitesi anlayışıyla yeniden yapılandırılmıştır. Bu kapsamda kurulan Güvenlik Bilimleri Fakültesi Emniyet Teşkilatının amir ihtiyacını karşılama fonksiyonunu üstlenmiştir. 4 yıllık eğitim verilen fakültenin temel öğrenci kaynağı Polis Koloji olmakla birlikte her yıl belli oranda ve sayıda olmak üzere lise ve dengi okullardan da öğrenci alınmaktaydı. Bu tür adayların seçme sınavına başvurabilmeleri için boy, kilo vb. bir çok yeterlilik şartının yanısıra LYS sınavından her yıl belirlenen bir asgari puanı almaları gerekmektedir. Başvuru şartlarını sağlayan adaylar sonrasında psikolojik test, fiziki yeterlilik testi ve mülakat sınavına tabi tutuluyorlardı. Yapılan bu sınavlar herhangi bir denetimden çok uzaktı. Örneğin, adayın fiziki yeterlilik

sınavını belli bir sürede başarması gerekli idi. Adayın parkuru ne kadar sürede bitirdiğini, kendisinden başkasının göremediği kronometreyi elinde bulunduran sınav görevlisi belirlemekteydi. Dolayısıyla istenilen kişi, ki bunların bir kısmı fiziki açıdan son derece fit sporcular dahi olabiliyordu, rahatlıkla elenebiliyordu. Bir şekilde bu süreçleri geçebilen ancak örgütün mensubu olmayanlar mülakatta elenebileceklerdir. Bu da olmazsa bu sınavlardan yaklaşık bir ay sonra yapılan yazılı sınav devreye girecektir. Gerçi bu sınav örgüt mensubu olmayanları eleme sınavı niteliğinden çok örgüte mensup olup da YGS'den iyi puan alamamış olanların ya da mülakatlar esnasında göze kestirilenlerin puanlarının yükseltilmesi niteliğindeki bir sınavdı. LYS'den diğer adaylara kıyasla daha düşük puan alan adayların mülakat sınavında Akademi tarafından yapılacak sınava daha iyi hazırlanabilecekleri dersanelere yönlendirilmekte ve burada örgüte kazandırılabilmesine inanılan adaylara sorular verilerek Akademi tarafından yapılan sınavdan yüksek puan almaları sağlanıyordu.

Bahsi geçen sınavın soruları Polis Koleji öğretmenleri tarafından hazırlanmaktaydı. Nasıl oluyor da, nitelik itibariyle LYS'den çok da farklı olmayan bu sınavdan, LYS'den yüksek puan alanların bu sınavdan düşük puan aldıkları ya da tam tersine LYS'den düşük puan alanların bu sınavdan yüksek puan aldıkları, en azından o dönemde, kimsenin dikkatini çekmiyordu ve dillendirilmiyordu.

2.2. Fakülte Eğitim Süreci:

Bütün bu bariyerlere takılmayıp da Fakülte'ye girmeyi başaranlar ya da sonradan, haksız uygulamaları görüp bundan rahatsız olanlar çeşitli disiplin suçları ve baskılarla yıldırılmaya çalışılıyordu. Koşulsuz itaat eden örgüt mensubu Fakülte öğrencilerinin notları, bazen yine örgüt mensubu olan öğretim üyeleri tarafından bazen de öğrenci bilgi sistemi üzerinden, yükseltip deceye girmeleri ve böylece kurasız bir şekilde istedikleri (yönlendirildikleri) ve örgüt açısından önemli olan şehirlere görevlendiriliyorlardı. Dereceye giremeyen mezunlar da (kamuoyuna da yansıyan bir olay olan) ikinci gizli bir torbadan kura çektiler kâh örgütün yapılanması için önemli şehirlere gönderiliyorlar kâh itaatlerinden ötürü ödüllendiriliyorlardı.

Tüm burada anlatılanlara doğal olarak delil sorulacaktır. İşte bu nokta örgütün en başarılı olduğu noktalardan biridir. Burada anlatılanlar dışarıdan hikaye edilmiş olaylar değildir. Zira bu metnin yazarı Polis Adademi Güvenlik Bilimleri Fakültesi'ne 2010 Şubatında öğretim üyesi olarak girmiştir. İlk şüphe uyandıran hadise sınav notlarının girildiği öğrenci bilgi sistemi hakkındadır. Programın amötör hali dikkat çekince söz konusu programın bilgi işlem becerisi yüksek fakülte öğrencilerince, hem de ücretsiz olarak yazıldığı öğrenilmiştir.

Konu, idareye aktarılıp sınıflar dahil çeşitli ortamlarda dillendirilince bir açıklama yapılmış ve öğrenci bilgi sisteminin ihale edildiği bilgisi metnin yazarıyla paylaşılmıştır. İhaleyi kazanan firmanın durumuna ilişkin kafa yormaya hiç gerek yok: elbette yine örgüte ait bir firma. Dahası yeni yazılan program Fakülte yıllarındayken önceki programı yazan öğrencilerce geliştirilmiştir! Akademi’de bu yapıya mensup olmayan az sayıda kişinin gayretleri ile örgüt mensubu olmayan idareciler Akademi yönetiminde söz sahibi olunca yapılan ilk incelemelerden biri de öğrenci bilgi sistemindeki notlarla oynama olup olmadığının tespit edilmesi olmuştur. İnceleme sonucunda ilgili firmanın not sistemine uzaktan erişim imkanına sahip olduğu ve öğretim elemanlarının girdiği notlarla oynandığı log kayıtlarından tespit edilmiştir. Ancak Sınav kağıtlarının saklama süresinin yönetmelikte yapılan düzenleme ile 1 yıla düşürülmesi ve bu sürenin sonunda kağıtların imha edilmesi nedeniyle hangi notların ne şekilde değiştirildiği tespit edilememiştir.

Bir öğretim elemanı, notlarının değiştirildiğine yönelik şüphesi üzerine sisteme girdiği notların çıktısını alıp notere tasdik ettirmiş ve sonra sistemden ilan edilen notlarda değişiklikler olduğunu tespit etmiştir. Konuyu dekanlığa aktarmasına rağmen konunun üstü bir şekilde kapatılmıştır. Bu olay ise gerek olayın kahramanı öğretim elemanı gerekse bir olayın şahidi başka bir öğretim elemanı tarafından fakülte içinde dillendirilmekten öte geçmemiştir.

3. FAKÜLTE VE YÜKSEK OKULLARI

Tipki askeriye olduğu gibi emniyet teşkilatında da rutin amir eğitiminin yanısıra bir de Fakülte ve Yüksek Okulları (FYO) adı altında teşkilat adına Ankara’daki üniversitelerden seçilen öğrenciler de hafta sonları ve mezuniyet sonrası verilen kamp eğitimi ile amir sınıfına dahil edilmekteydi. Bu öğrenciler az sayıdaydı ve yine örgüte mensup ya da kazandırılacak kişilerden seçiliyorlardı.

4. POLİS MESLEK YÜKSEKOKULLARI

Polis Meslek Yüksek Okulları (PMYO) sayısı zaman içerisinde değişen ve açılacağı yerler daha daha çok siyasi saiklerle belli olan okullardı. Bu okullarda iki yıllık eğitim verilmekte ve mezunları polis memuru olarak göreve başlamaktaydı.

5. POLİS AKADEMİSİNDE YENİDEN YAPILANMA SÜRECİ VE BU SÜRECİN DARBENİN ÖNLENMESİNE ETKİSİ

FETÖ Emniyet teşkilatı içindeki örgütlenme sürecini hızlandırmak ve teşkilatının tamamına vakıf olabilmek adına gözlerden uzakta ve yine masumane gözükken bir plan yürütmüştü. Kanun gereği sadece Güvenlik Bilimleri Fakültesi

mezunları ile yine aldıkları fark dersler ile Güvenlik Bilimleri Fakültesi mezunu sayılan FYO öğrencileri ile “özel sınıf” statüsünde 6 aylık eğitim sonunda komiser yardımcısı olmaya hak kazanan üniversite mezunları komiser yardımcısı olarak atanabilmekteydiler.

Polis Akademisi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi arasında imzalanan bir protokol ile 2 yıllık eğitim almış PMYO mezunları Erzurum Atatürk Üniversitesi aracılığı ile uzaktan eğitim yoluyla lisans tamamlama programına tabi olacaklar ve imzalanan ilk protole göre de Polis Akademisi mezunu sayılacaklardı. Bu da onlara komiser yardımcılığının kapısını açacaktı. Normal şartlarda gayet masumane bir eğitim faaliyeti gibi gözükse de bu uygulama ise bir FETÖ projesi idi. Programa yaklaşık 11.000 polis memuru başvurmuştu ve 2 yıllık eğitimin ardından hepsi Komiser yardımcısı olacaktı. Güvenlik Bilimleri Fakültesinin yılda yaklaşık 400 mezun verdiği göz önünde bulundurulursa 2 yıl içinde bu yolla amir sınıfında dahil edilecek kişi sayısı Fakülte'nin yaklaşık 27 yılda vereceği mezun sayısına eşitti. Adı geçen protolün imzalandığı dönemde akademi içerisinde Polis Akademisi'nin kapatılacağı söylemi çıkarılmış, hatta bu söylem Fakülte öğrencileri tarafından sadece 1 kereliğine çıkarılan magazin dergisine¹ de konu edilmişti. Ancak beklenmeyen olmuş ve bu süreçte Akademi üst yönetiminde bazı değişiklikler olmuş ve tabir caizse bu insanlar rahat durmamışlar ve işleyen bu projeye çomak sokmuşlardır. Bu yöneticilerden biri dönemin Enstitü Müdürü'nü temsilen Akademi Yönetim Kuruluna katılmış ve Akademi Başkanı'nın değişmesi nedeniyle yukarıda zikredilen protokolün yenilenmesi sürecine şahit olmuştur. Bu vesileyle böyle bir protokolün varlığına şahit olduktan sonra protolü incelemiş ve bir düzeltme yapıldığını farketmiştir. İmzalanan ilk protokolda yer alan “program mezunlarının hem Polis Akademisi hem de Erzurum Atatürk Üniversitesi mezunu sayılacakları” ifadesi değiştirilmiş ve “sadece Erzurum Atatürk Üniversitesi mezunu sayılacakları” ifadesi yeni protokoldeki yerini almıştır. Konunun üstüne gidilip bilgi alınmaya çalışıldığında bu değişiklik ile yapılan hatadan dönüldüğü ifade edilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra program ilk mezunlarını vermiş bunlardan 5 tanesi YÖK'e başvurarak Polis Akademisi mezunu sayılmaları gerektiğini belirtmişlerdir. YÖK Genel Kurulu da aldığı karar ile bu program mezunlarına “eşdeğerlik” vermiştir. Yani artık onlarda Güvenlik Bilimleri Fakültesi mezunu sayılacaklardır. Alınan bu karar doğrultusunda söz konusu kişiler Emniyet Genel Müdürlüğü'ne başvurarak Komiser Yardımcı olarak atamalarının yapılmasını talep etmişlerdir. Üst yöneticiler konuyla

¹ Bu magazin aslında bu A3 ebatında bir kağıda hazırlanmış ve sadece dönemin 3. Sınıflarının sınıf panolarında yer almıştır.

ilgili bilgilendirilmişler ve YÖK başkanı ile görüşülerek kararın geri alınması sağlanmıştır.

Özellikle 17-25 Aralık sonrası örgüte yönelik mücadele kapsamında gerek emniyet teşkilatından gerekse Polis Akademisinde yeniden yapılanma süreci başlamış ve bu süreçte Polis Akademisi tam anlamıyla bir mücadeleye girişmiştir. Bu alandaki mücadele Akademinin yetki alanını aşırp teşkilattaki uygulamalara da müdahil olma boyutuna ulaşmıştır. Şimdi toz duman dağıldıktan sonra bu mücadeleyi yürütenler sınırlarını aşmak ve istihbaratçılık oynamakla suçlansalarda bu mücadelenin önemi ve teşkilata yönelik baskı meyvesini 15 Temmuz gecesi vermiştir. Herkesin malumudur ki o gece vatandaşlarımızın gösterdiği direnişe en önemli destek teşkilat içerisinde yapılan değişikliklerle göreve getirilen teşkilat mensuplarından gelmiştir. Teşkilatta yapılan tüm ayıklama çalışmalarında rağmen halen teşkilat içerisinde yer alan ve örgüte mensup bazı kişiler o gece de rol almışlardır. Yine yazarın bizzat yaşadığı ve diğer bazı arkadaşlarından aldığı bilgiler, o gece örgüt üyesi bazı teşkilat mensuplarının vatandaşların özellikle Genel Kurmay ve Meclisin bulunduğu meydana ulaşmalarına engel olmaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. O gece meydana giden yolar polisler aracılığı ile kesilmiş ve vatandaşlara can güvenliklerinin tehlikede olduğu, silah sıkıldığı ve evlerine geri dönmeleri gerektiği söylenmiştir. Bir polis nokrasında ise “Tayyibiniz bu akşam ölecek, evinize gidin” ifadesi yolu iki poplis aracı ile kesen polislerce zikredilmiştir. Meydana girişe ilişkin bu engelleme çabasının buralara özel gelen örgüt üyesi teşkilat mensuplarında gerçekleştirildiği düşünölebilecek olsa da özellikle bir nokta da yolu kesen bir polis memurunun vatandaşların “sen yolu aç yeter, biz ölmeye razıyız, vatan elden gidiyor” söylemi üzerine verdiği ve darbeci hainlere yönelik argo ifadeler içeren sözleri o gece bu emrin daha üst düzey yerlerden verildiğini ve teşkilat mensuplarının geneline yönelik bir emir olduğu izlenimini doğurmaktadır.

Tüm bunlara rağmen vatan aşkıyla dolu çok sayıda teşkilat mensubu da kurulan tezgaha karşı durmuş ve canı pahasına vatandaşa destek verip darbenin gerçekleşmesine engel olan aktörler arasında yer almıştır.

KAYNAKÇA

Bu çalışmada yer alan bilgiler tamamıyla yazarın bizzat yaşadığı ya da şahit olduğu olaylardır. Yaşanan bu tecrübenin paylaşılma ihtiyacıyla akademik kaygılardan ve sınırlamalardan uzak kalınarak kaleme alınmıştır.

SİVİL TOPLUMDAN İHANET ÖRGÜTÜNE GİDEN YOL: FETÖ

Prof. Dr. Yakup BULUT

MKÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
yakupbulut@hotmail.com

ÖZET

Onbeş Temmuz darbe girişiminin nedenleri, tetikleyen faktörleri, nitelik ve içeriği hakkında farklı değerlendirmeler yapılabilir. Bir kere şunu belirtmek gerekir ki, bu vaka, her ne kadar silahlı kuvvetlerinin içinde kümelenmiş bir ihanet örgütünün sinsice girişi olarak görülse de bunun sosyolojik temelleri göz ardı edilmemelidir. Diğer bir ifade ile amaçlanan hedefin altı yapısı toplumsaldır ve toplumun tüm değer sistemlerinin kullanımındır. Bu bağlamda en önemli anahtar bir kavram ise sivil toplum olmuştur. Öyle ki, toplumun gelişmesinde önemli roller üstlenen ve önemli kazanımları olan sivil toplum, bir bakıma böylesine bir ihanet örgütünün ambalajı olmuştur. Başta eğitim alanında olmak üzere bir çok alanda oluşturulan örgütsel yapılar zamanla birer baskı grubuna dönüşmüştür. Belki de bu süreci yöneten bir takım üst yapıların da devreye girmesiyle ihanete giden yolun zemini hazırlanmıştır. Toplumdan devşirilen insanlar, aslında, daha sonraki amaçlar için askeri ve sivil bürokrasinin içine sokulmuştur. Dolayısıyla sivil toplumla başlayan süreç, giderek baskı grubuna ve nihayetinde devleti ele geçirmeye giden bir yapıya dönüştürüldü. İşte bu çalışma, sivil toplumla başlayan devlete hizmet anlayışının, devleti ele geçirme nasıl dönüştüğüne ilişkin bir gelişimi betimleyici bir yöntemle ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, FETÖ, On beş Temmuz

A PATH FROM THE CIVIL SOCIETY TO A PATH OF TREACHEROUS ORGANIZATION: FETÖ

ABSTRACT

The causes of the fifteenth of July coup attempt are many. Different evaluations can be made about the factors that trigger them, the quality and the content. Once we have to specify the issue at first. This case should not be seen only as a sneaky attempt of a cluster of treason within the armed forces. In other words, the sociological basis of this should not be ignored. In other words, the

six objectives of the intended target are societal. A type of civil society applied the use of all value systems. The most important key concept in this context is civil society. Indeed, the type of civil society that played a significant role in the development of the society and which had had significant gains was used for different purposes. This is a look that has been the packaging of such a treacherous organization. Organizational structures formed in many areas, especially in the field of education, have gradually turned into pressure groups. Perhaps the process was shaped by the fact that a number of top structures governing this process were in place. The road to the betrayal is prepared. The people who have been removed from the society have actually entered the military and civil bureaucracy for later purposes. So the process that started with civil society changed. This has been transformed into a structure that is increasingly pressuring and ultimately taking over the state. This work is about a movement that starts with civil society but seeks to capture the state. It reveals a development of how this is transformed in a descriptive way.

Keywords: Civil Society, FETÖ, Fifteenth of July

GİRİŞ

15 Temmuz gecesi başta Ankara ve İstanbul olarak ülkemizin bütün kentlerinde devletin silahlı kuvvetlerinin içinde kümelenmiş bir ihanet örgütünün sinsice yapmış olduğu bir planı devreye koyduğu ve tüm askeri araçlarla bu milletin maddi ve manevi kazanımlarını yok etmeye ve engellemeye yönelik bir ihanet girişimi meydana gelmiştir. Ülkemizin sosyal-ekonomik ve kültürel gelişimine, toplumun merhamet ve hamiyet duygularını yıkmaya yönelik olan bu girişime giden yolda kullanılan en önemli kavramın “sivil toplum” olduğu söylenebilir. Toplumun gelişmesinde önemli roller üstlenen ve önemli kazanımları olan sivil toplum, bir bakıma böylesine bir ihanet örgütünün ambalajı olmuştur. Türkiye'nin darbe gelenekleri açısından birçok ilklerin yaşandığı ve diğer darbelerden en önemli farkının sosyolojik bir temel taşıdığı dikkate alındığında, yine sosyolojik olarak toplumun örneği görülmemiş bir direnişi ile karşılaşmış ve mağlup olmuştur ki, buna toplumun bir nevi istihdamıdır denilebilir. Çünkü bu direnişe katılanları siyasi, ideolojik, etnik boyutları değil ortak vatan ve birlikte yaşama arzusu idi. Hatta ülkemizde mülteci olarak bulunan Suriyeliler bile aynı anlayışla katılmışlardır (Küçük, Srar Gazetesi, 2016) Bir yönüyle aslında toplumun bu karşı koyuşuyla, musibetten saadet çıkmış, normal şartlarda teşhisi çok zor olan bir yapı, kendi ihaneti sonucu deşifre olmuştur.

Başlangıçta eğitim alanında örgütlenmeyle başlayan bir süreç, sivil toplum örgütü olarak kendini gösterirken zamanla baskı grubuna ve oradan da ihanet

örgütüne dönüşen bir yola girmiştir. Toplumsal dönüşüm ve gelişimde en önemli unsur olan eğitim, maalesef yüzü bizden içi bizden olmayan sivil ve askeri bir bürokrasi oluşturma çabasına dönüşmüştür. 1980 sonrası yeni kamu yönetimi anlayışı ile ön plana çıkan “örgütlü toplum olma” ve “sivil toplumu geliştirme” anlayışı çok iyi değerlendirilmiştir. Siyasal iktidarlar tarafından da hep dikkate alınan bu dönüşüm, geleneksel değerleri ve kurumları koruyan ve toplumun manevi dinamikleri olan STK’larla daha etkin olacağı düşüncesiyle destek görmüştür. Ancak sivil toplumun yeniden inşası ve muğlak kalan yönleri, FETÖ tarafından da çok iyi keşfedildi ve giderek bu alanlarda yapılan örgütlenmelerle devlet olma arzusunu besleyen mekanizmalara dönüştürüldü. Dolayısıyla sivil toplumla başlayan süreç, giderek baskı grubuna ve nihayetinde devleti ele geçirmeye kadar vardı. İşte bu çalışma, sivil toplumla başlayan devlete hizmet anlayışının, devleti ele geçirmeye nasıl dönüştüğüne ilişkin bir gelişimi betimleyici bir yöntemle ortaya koymaktadır.

1-ONBEŞ TEMMUZ İHANETİ NEDİR, NEYİ İFADE EDİYOR?

15 Temmuz darbe girişimi, sosyolojik temeli olan bir yapının devletin silahlı kuvvetlerinin içinde kümelenerek, sinsice yapmış olduğu bir planı devreye koyduğu ve tüm askeri araçlarla bu milletin maddi ve manevi kazanımlarını yok etmeyi ve engellemeyi hedefleyen bir kalkışmadır. Bir işgal ve ihanet girişimidir. Ülkemizin sosyal-ekonomik ve kültürel gelişimine, toplumun merhamet ve hamiyet duygularını yıkmaya yönelik bir girişimdir. Kısacası, bu milletin istikrarına, güvenliğine, umuduna, hatta Alem-i İslam’ın umuduna vurulan bir darbedir.

Türkiye’nin darbe gelenekleri açısından birçok ilklerin de yaşandığı ve diğer darbelerden farklı yönlerinin olduğu bu kalkışma farklı açılardan değerlendirilebilir (Bkz, Alkan, 2016: 254.vd):

- 1- Hangi nedenle olursa olsun, halkın, bu kalkışmanın meşruiyetini tanımayarak direniş göstereceği açıkça görülüyordu ve bu konuda toplum nezdinde zımnî bir kabul vardı. Nitekim bu kalkışmaya ölümüne karşı koymas ve normal şartlarda hiçbir ihanet örgütünün anlayamayacağı dirayetli bir direniş göstermesi, Türk siyasal hayatında bir ilktir ve ben buna toplumun istihdamıdır diyorum. Diğer bir ifade ile bu tür sivil direnişin izine daha önce hiç rastlanmamıştır (Kalkan, 2017:52).
- 2- Bu darbeyi yapanlar, kimliklerini halktan saklamışlardır. Diğer darbelerin tamamında, darbeyi yapanlar kendi kimliklerini gizlememişler ve komuta kademeleri, sürecin tüm aşamalarını ve sorumluluklarını üstlenmişlerdir. Hatta darbeyi sivil yönetim adına halk için ve demokrasinin tekrar tesisi için yap-

tıklarını! ve en kısa zamanda sivil yönetime geçileceği vurgusu yapıyordu (Yılmaz, 2000). 15 Temmuz kalkışmasında ise “Yurtta Sulh Konseyi” kavramı dışında isim ve komuta süreci açıklanmamış ve örgüt tarafından saklı tutulmuştur.

- 3- Bütün darbelerde, darbeciler ülkenin meşru iradesine ve kurumlarına ve direnen halka karşı kanlı bir saldırı girişiminde bulunmuştur. Diğer bir ifade ile, darbeciler kendilerinden olmaya bütün toplumsal kesimlere ve siyasetçilere şiddet uygulaması yeni bir olay değildir. Nitekim 1960 darbesiyle ülkenin tüm temel kuralları yok sayılarak başbakanı, bakanları idam edilmiş, 1980 darbesi sonrasında çok sayıda işkence, ölüm ve idam olmuştur. Bunların 15 Temmuz’dan farkı, o dönemlerde bu şiddetlere karşı koyacak bir direnişin olmaması nedeniyle sanki toplumun kabul ettiği ve hukukun içinde hareket edildiği izlenimi verilmiştir. Oysa 15 Temmuzda halk, açıktan canını ortaya koyarak direnmiş ve bu halk direnişine karşı insanlık dışı kanlı bir saldırı gerçekleşmiştir. 249 şehit verilmiştir. 2193 kişi gazi olmuştur. Ülkenin en önemli kurumları olan Meclisine, Cumhurbaşkanlığına, Emniyet Genel Müdürlüğüne, Özel Hareket dairesine bombalı saldırı yapılmıştır. Kısaca millete ait ne varsa yok edilmeye çalışılmıştır.

Ancak, başta Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan’ın ve hükümetin kararlı tutumu, TBMM üyelerinin meclisi ve toplumsal iradeyi temsiliyle gerçekten sahiplenmesi, toplumsal cesareti artırmış ve toplum kendi iradesine sahip çıkmıştır. Bu bağlamda medya, emniyet teşkilatı ve diğer STK’lar da başarılı bir sınav vermiştir (Küçük, 2016, Star Gazetesi). Bu direniş, aynı zamanda Türk demokrasisi açısından yeni ve parlak bir sayfa da açmıştır. Ayrıca kurumlar arası ilişkileri ve devlet-vatandaş ilişkilerini de yeniden tanımlama yolunu açmıştır. Bediüzzaman’ın ifadesiyle “Musibet şerr-i mahz olmadığı için, bazen saadette felaket olduğu gibi, felaketten dahi saadet çıkar” hakikati gerçek olmuştur.

Türkiye demokrasisinde o kadar hadise yaşanmıştır ki, ilk değerlendirmelerde hep olumsuz yönleri görülürken sonuçları itibarıyla önemli gelişmelere sebep olmuştur. Örneğin 367 meselesi, 7 Haziran seçimleri ve sonrası hadiseler hep topluma yeni yön veren hayırlı başlangıçlara vesile olmuştur. Kur’an-ı Kerimde “... Olur ki, hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Olur ki sevip arzu ettiğiniz bir şey sizin için şerli olur. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (Bakara, 2/216) ayeti fiili olarak görülmüştür.

2- ONBEŞ TEMMUZA İLİŞKİN BAZI DIŞ DEĞERLENDİRMELER

15 Temmuz ihanet girişimini değerlendiren bazı sözde analistler, milletin gösterdiği direnişi ve iradesine sahip çıkmayı nazara vermekten çok, neden başa-

risiz olduğu üzerinde durmayı tercih etmişlerdir. Örneğin, Florance Gaub, 15 Temmuz darbesinden sonra Avrupa Birliği Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü için hazırladığı bir raporda, bir darbenin hangi durumda başarılı veya başarısız olacağını yazmıştır. Ona göre başarılı bir darbe için;

- Ordu içinde iyi organize olmuş %2’lik bir kuvvet,
- 15 ile 45 arasında kritik görevlerde üst düzey komutan,
- Toplum için hayati öneme sahip medya organları, iletişim araçları, ulaşım gibi kurumlar üzerinde kontrol sağlama yeteneğinin olması,
- Darbecilerin siyasal, bürokratik ve ekonomik seçkinler ile işbirliği yapması gerekir. Rapor’a göre bütün bunlara rağmen darbe gerçekleşmezse dış güçlerin desteği ve askerinin şiddet uygulama kapasitesinin artması gerekir.

Raporda dikkat çeken bir nokta daha var. Denilmektedir ki, eğer ordunun gösterdiği şiddet toplumun gösterdiği direnç ile baş edemezse darbe gerçekleşmez. Bu değerlendirmeler, batılı analistlerin özellikle Türkiye üzerinde değerlendirmelerinin ruh halini göstermektedir. Dolayısıyla onlar darbeyi, demokrasiye darbeden ziyade, “demokratik darbe” gibi bir saçmalığı ön plana çıkarmayı tercih ediyorlar. Nitekim, yorumlarında darbenin başarısız olmasıyla birlikte Cumhurbaşkanı’nın daha fazla güçleneceğini, otoriter yönelimlerin artacağını ileri sürmüşlerdir (Kirişçi, 2016). Hatta darbe öncesi, ABD ve Batı basınında yürütülen Tayyip Erdoğan karşıtlığı bir takım kampanyalarla desteklenmiştir. Örneğin, American Enterprise Institute’ta (AEI) eski Pentagon yetkilisi Michael Rubin Türkiye’deki gidişatın hiç iyi olmadığını, bunun sadece güvenlik kapsamında bir sorun değil, özel sektördeki borcun giderek arttığını, vatandaşın alım gücünün azaldığını ve Tayyip Erdoğan’ın ülkeyi bir çıkmaza sürüklediğini ileri sürerek kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır ki, Tayyip Erdoğan’ın darbeye devrilirse ABD’nin ne yapacağını da açıklamaktan geri durmamıştır. (<http://odatv.com/erdogan>). Kamuoyu oluşturma, ABD ve AB basınında iğrenç ifadelerle yapılmaya çalışılıyordu. New York Times, The Independent, Financial Times, Wall Street Journal, Daily Telegraph, Guardian, Le Monde gibi gazetelerde Cumhurbaşkanı Erdoğan için, otoriter, hokkabaz, haddi aşan gibi birçok itham yer almıştır.

3- ORDU-SİYASET İLİŞKİSİNDE ONBEŞ TEMMUZU DEĞERLENDİRME

Demokratik sistemlerde ordu-siyaset ilişkisinde, görev ve yetki alanı iyi tanımlanmış bir ordunun siyasal iradeye darbe yapması düşünülemez. Peki neden zaman zaman ordu sivil yönetimi bertaraf eden girişimlerde bulunmakta ve sos-

yal ve siyasal iradeye darbe yapmaktadır? Bu konuda farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur:

- 1- Bir ülkede ordu, kurumsallaşmış sivil siyasi kurumlara bağlı bir kültürel ve yasal yapıya bağlı ise, o ülkede darbe yapma ihtimali azdır. Bu da onun görev ve yetki alanlarının iyi bir şekilde belirlenmesiyle ilgilidir. Yani demokratik bir sistemde ordunun müdahale yapma ihtimali zayıftır. Ancak ordu, asli görevi dışına çıkar ve siyasal otoriteden özerk olarak sosyal ve siyasal gelişmeleri denetlemeye ve bu bağlamda bir güç elde etme konumunda/meylinde ise, kendini rejimin koruyucusu olarak görür ve siyasete müdahale ederek yeniden dizayn etmeye kalkışır ki, böyle bir devlet anlayışını Huntington "Proteryan Devlet" olarak tanımlar. Böyle bir devlet anlayışında ordu, devlet çıkarlarıyla kendi çıkarlarını özdeşleştiren ve kendini özerk bir varlık olarak gösteren konumdadır. Bu çerçevede 15 Temmuz ihanet kalkışmasına bakıldığında, devlet ideolojisine bağlı ve onunla özdeşleşen, görece özerk yapısı korunmuş ve kendi hiyerarşisi içinde, emir komuta zincirine uygun hareket eden bir grup tarafından yapıldığı söylenemez. Tam tersine bu hain girişimin, ordu hiyerarşisi dışında, örgütsel bir yapının kendi çıkarları için yönlendirildiği görülmektedir. Bu açıdan darbeci grubun kurumsal bir konumdan çok, sosyolojik boyutu olan ve onun uzantısı konumunda örgütsel bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Nitekim F.Gülen'e bağlı olan ve ordu imamı olarak görülen Adil Öksüz tarafından yönetildiği tüm resmi kanallar tarafından ifade edilmektedir.
- 2- Askeri darbelerin ekonomik temelli çıkar ilişkilerine bağlı olarak yapıldığını öngören yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımda ordu, bir üst yapı olarak görülen ekonomik seçkin bir yapının koruyucusu olarak görülür. Silahlı kuvvetlerin bir ülke ekonomisinde güçlü bir konuma gelmesi, kendini ekonomik bir aktör olarak görerek piyasayı kontrol etmek istemesi onu ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Nitekim, Pakistan, Mısır, Ekvador, Guatemala, Honduras, hatta 2008'li yıllara kadar Türkiye'de (OYAK'ın ekonomi içindeki rolü: Alkan, 2016:258) askerin ekonomik bir aktör olarak güçlendiği ve bu gücü sürekli elinde tutmak istediği görülmektedir. Dolayısıyla ordu, siyasal süreçlere sadece rejimi korumak için değil, siyasal otoritelerin sosyo-ekonomik alanda başarı kazanarak değişime gitmesi ve ordunun elindeki ekonomik gücün kaybolması endişesi nedeniyle de müdahale edebilmektedir. Bu açıdan 15 Temmuz'a bakıldığında, ordunun kendi ekonomik gücünü korumak için müdahale ettiğini söylemek mümkün değildir. Ancak ekonomik bir boyutu olan ve ordu içine sızmış bir FETÖ yapısının olduğu ve sahip olduğu devasa ekonomik gücünü korumak istediği çok net görülmektedir. Nitekim FETÖ'nün iş

adamı örgütlenmeleri, dernek ve vakıfları, basın- yayın kuruluşları, bankaları, her düzeydeki eğitim kurumları ve bunları sadece Türkiye’de değil dünyanın neredeyse her yerinde örgütlenmesi sonucu çok büyük bir ekonomiye sahip olduğu açıktır. Dolayısıyla bu darbe, ordunun kendi ekonomik gücünü korumak için yaptığı bir girişim değildir. Tam tersine asker ve sivil kanadı olan ve örgütsel bir yapının çıkarlarını korumak amacıyla yapılan bir kalkışmadır. Hatta uluslararası boyutları düşünüldüğünde bir işgal hareketi olarak bile değerlendirilebilir.

- 3- Bu darbe girişimi, ordu içinde bir hizipleşme veya bir anlaşmazlıklar sonucu yapılan bir darbe de değildir. Tam tersine ordu içinde homojen bir yapıya sahip bir örgütün emir-komuta zincirine aykırı yapılan ve orduya rağmen yapılan bir girişimdir ki, Allah korusun başarılı olması durumunda, sadece ülke yönetimi değil, ordunun da darmadağın olacağı, ülke güvenliğinin ortadan kalkacağı ve FETÖCÜ bir baskı yönetimi kurulacağı söylenebilir.

4- ONBEŞ TEMMUZUN ANA PARAMETRELERİ NELERDİR?

15 Temmuzun ana parametrelerini; 1-Eğitim alanında örgütlenmeyle başlayan süreç. 2-Sivil toplumdan baskı grubuna ve üst yapısal bir konuma giden süreç, 3- İdeolojik alt yapı 4-İhanet örgütüne dönüşme süreci olarak belirlemek mümkündür.

- 1- Eğitim alanında örgütlenmeyle başlayan süreç: Devşirme usulü ile devlete bağlı bürokratik ve askeri yapı, genellikle güçlü bir merkezi yönetim için gerekli görülmuştür. Nitekim Osmanlı devletinde uzun bir süre bu metottan yararlanılmıştır. Ancak bozulan tımar sitemi, askeri ve ekonomik alanda ardarda gelen zaafiyetler, dağılma ve bozulma sürecini başlatmıştır. Böyle olunca askeri ve sivil bürokrasi, sosyolojik açıdan daha fazla yerel unsurlara dayanmak zorunda kalmıştır. Ancak bu durum, güçlü bir devlet yapısını doğurmamıştır. Maalesef İttihat Terakki dönemi hatta Tanzimat’tan bu yana bu sefer devlet aleyhine devşirme ve satın alma yoluyla, yüzü bizden içi bizden olmayan sivil ve askeri bir bürokrasi oluşturma çabaları başlamıştır. Gerek Osmanlı devletin son döneminde gerekse cumhuriyet döneminde, buna çokça örnek gösterilebilir. Özellikle cumhuriyet döneminde çok partili hayata geçişin sağladığı 1950’li yıllara kadar, Bediüzzaman’ın tabiriyle “din ve din-i Muhamidiye (SAV) bir nevi fetret geçirmiş, topluma ait olan ve bizi biz yapan kurum ve değerler yok edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yeni kurulan Türkiye devletini istedikleri gibi dizayn etme arzusu taşıyan bir takım devlet ve yapılar, belli ölçülerde başarılı olmuşlardı. Ancak 1950 sonrası Menderes’le başlayan yeni bir uyanış söz konusu oldu. Topluma ait olan ve bizi biz yapan itikadi, ahlaki

ve toplumsal değerler toplum nezdinde hızla gelişmeye başlamıştır. Ancak bu gelişmenin hemen bertaraf edilmesi gerektiği vesayetçi anlayış, askeri ve sivil seçkin bir yapı toplumsal iradenin filizlenmesine izin vermemiş ve 1960 darbesi olmuştur. Bununla beraber toplumun muhafazakar yapısı ve ne kadar baskı yapılırsa yapılsın kendi öz değerlerinden vazgeçmeyeceği görülünce, 1980 darbesi yapılmıştır. Gerek bu darbelerin gerekse 1980 sonrası darbelerini bu çerçevede yorumlanması mümkündür. Diğer bir ifade ile 15 Temmuz öncesi darbeler, vesayetçi kesimin kendi gidişatlarını sağlama alma yönündedir. 15 Temmuz Darbesi ise, Menderes'le başlayan Özal'la devam eden ve Tayyip Erdoğan'la beraber artık bu milletin asli unsurlarının ve aslına dönüşün netleşmeye başlamasına dur deme darbesidir. Ancak bütün bu oyunları giderek ferasetiyle anlayan millet, kökü bir yerlerde olan ifsat şebekelerine ve güç odaklarına artık yeter, bu milleti artık ezemeyeceksiniz dediği ve onların darbesine karşı bir ihtilalle cevap vermiştir.

Dolayısıyla geleneksel darbe anlayışıyla, Türkiye üzerinden bir takım engellemeler olsa da kalıcı bir boyutunun olmayacağı vesayetçi yapı ve devletler tarafından anlaşılıyordu. O zaman yapılması gerek başka bir şey vardı ki, o da toplumun kendi iç dinamiklerini kullanmak, diğer bir ifade ile toplumun değerlerini yine toplumun insan kaynaklarını kullanmak suretiyle yeni bir devşirme dönemine girmekti. İşte bu yeni devşirme sisteminin birbirini tamamlayan iki ayağı oluşturulmaya çalışıldı. Biri, eğitim diğeri, eğitilenlerin devletin tüm kurumlarında örgütlenmesi. Dolayısıyla F. Gülen hareketinin bir boyutu toplumsaldır ve toplumun değerlerini içermektedir. Ancak bu devşirilen bir kişi veya kişiler kontrolünde örgütlenmesi sağlanmıştı ki, bu açıdan 15 Temmuz'a kadar çok net bir şekilde keşfedilememiştir. Nitekim uzun yıllar özellikle yatılı okullar bu işlevi görmüştür. Daha sonra örgütün kurumları aracılığı ile toplumun tüm kesimlerine yaydığı gibi, devletin de tüm kurumlarına sızmıştır. Dolayısıyla Osmanlı döneminde devletin güçlenmesi yönünde oluşturulan devşirme sistemi, bu sefer devleti ele geçirmek için yapılmış veya yaptırılmıştır. 15 Temmuz ihanet girişiminden sonra kapatılan, sosyal, eğitim ve ekonomik kurumlar dikkate alındığında bu yapının ne kadar güçlü bir düzeye geldiği görülmektedir ki, zaten darbeye girişen ordu mensuplarının tamamı da bu kurumlarda yetişmiş ve yurt dışında eğitim görmüş olanlardı. Kısacası F. Gülen toplumun muhafazakar yapısını, samimi ve kendi halinde olan vatan evlatlarını, hem ailelerine hem de toplum değerlerine yabancılaştırarak, kendine ve kendisini kullanan yapı ve devletlere alet etmiştir.

- 2- Sivil toplumdan baskı grubuna ve üst yapısal bir konuma giden süreç: Sivil toplum, özünde çok kıymetli bir kavramdır. Nitekim devlet-birey arası ilişki-

lerde, özel menfaatlerin kamu menfaatleri olarak algılanmasında etik bir alanı oluşturmuştu ki, bu alan gerçek bir sivil toplumu oluşturmaktadır (Bulut, 2004: 221-222). Çok farklı tanımlamaları olsa da esasında halkın içinden çıkan ve halkın sorunlarını gidermede onlara yardımcı olan, devletin yetişemediği alanda toplumsal sorunları çözmeye çalışan, devletin koruyup değer verdiği, onların da devlete saygı duyup yardım ettiği bir örgütlenmedir. Bu tanımlı gerek batı toplumlarında gerekse doğu toplumlarında içerik olarak bulmak mümkündür. Burada aslolan, gönüllülük ilkesi çerçevesinde toplumsal sorunlara yine toplumun örgütlü bir kesiminin çözüm aramasıdır. Nitekim, tartışmalı da olsa bugün ülkemizde var olan farklı isim ve yapıda bir çok STK bu bağlamda değerlendirilebilir. Özellikle geleneksel değerleri ve kurumları koruyan, toplumun manevi dinamikleri olan STK'lar, siyasal iktidarlar tarafından da hep dikkate alınmıştır. Hatta denilebilir ki, Menderes de, Özal da ve Tayyip Erdoğan da bu STK'ların dayanışması ve etkin rol oynamasından ciddi faydalanmıştır.

1980 öncesi gelişemeyen hatta içine kapanık kalan STK'lar 1980 sonrası özellikle yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde devlet-sivil toplum ilişkisini yeniden inşa etmeye başladı. İşte bu inşa aşamasını ve muğlak kalan yönleri çok iyi değerlendiren FETÖ, başlangıçta sivil toplum olarak örgütlendi ve toplumsal değerleri basamak yaparak hızla örgütlü bir şekilde yayılmaya başladı. Eğitim hizmetleriyle başlansa da giderek ekonomik örgütlenmeye ve bir baskı grubu olmaya yoluna girildi. Merhum Özal'ın Başbakan olduğu ve Gülen'in de arandığı yıllarda yeni bir söylem geliyordu ki, bu söylem "cemaat olmaktan cemiyet olmaya" geçilmek şeklinde ifade ediliyordu (Kuyaksil, 2016).

Ekonomik anlamda güçlenen yapı, siyasal alana nüfuz etme, güç ve otoritesini iktidara taşıma arzusu taşıdı. İşte bu safhada, güçlerin çarpışması ve gücü elinde tutma çabalarının her türlü illegal yöntemlerle elinde bulundurma işlemleri görülmeye başlandı. Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın yapıyı tarif ederken ifade ettiği "altı ibadet, ortası ticaret ve üstü hıyanet" üçlüsü, yapının siyaset bilimi ve yönetimi açısından "başlangıç STK, ortası etkin güç olması ve baskı grubuna dönüşmesi ve nihayeti, paralel devlet ya da devlete ele geçirme" olarak ortaya çıktı.

- 3- İdeolojik alt yapı: FETÖ yapılanmasının belki de mensupları arasında en etkin yönü onun ideolojik alt yapısıdır. "Mesih" ve "Mehdi" inancı ve F. Gülenin "Beklenen Kurtarıcı", hatta "Kâinat İmamı" olarak tanımlanması, öylesine bir misyondu ki, çevresindekilere onu sorgulama imkanı tanımıyor. Mesih inancı özellikle Hristiyanlık ve Yahudilikte temel bir dini inanç olarak kabul edilir.

Hristiyanlıkta Mesih Hz. İsa'yı ifade ederken Yahudilikte beklenen İsrailoğullarından farklı bir kişi olarak görülür. Dolayısıyla Mesihî tanımak ve onun etrafında toplanmak bu iki din için bir görev kabul edilir. İslam inancında Mesih Hz. İsa (AS)'ı tanımlamak için bir sıfat olarak kullanılırken "Mehdi" kavramı "insanın hidayeti benimsemesi" olarak değerlendirilir (Yavuz, 2003: 371-372). Maalesef Mesihçilik ve Mehdilik anlayışı yapı içinde öylesine bir itaat kültürü geliştirmiştir ki, adeta askeri bir yapı gibi gelen emri sorgulamada uygulayan bir kitle oluşmuştur. Diğer bir ifade ile FETÖ, dini inanç ve kavramları örgüt amacı doğrultusunda yeniden yorumlayarak, hem dini kavramların içeriğini boşaltmış hem de dini kavramları kullanarak kendi ideolojisini oluşturmuştur. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda örgütün yapılanması "piramit metaforu" ile anlatılmıştır ki, bu piramit örgütün hem oluşumunu hem de yükselişini anlatmakta ve sivil toplum bu piramidin en önemli safhasını oluşturmaktadır. (Keleş, 2016:50 vd). Çünkü STK yapılanması ülkedeki her oluşumu gerektiğinde içeriden yönetmek ve yönlendirmek üzere yapılandı. Böylelikle hem toplumu hem de hem de o yapıları kendi lehinde harekete geçirmeyi amaçladı. Bu açıdan Kuyaksil'e göre STK FETÖ'nün operasyonel boyutunu oluşturuyordu ve şu an neredeyse tamamı yurtdışına kaçmış durumundadır (Kuyaksil, 2017, adar.org.).

Doğumuyla Mesih'i, örgütlenmesiyle de Mehdi'yi temsil eden Gülen, yapı içinde öylesine bir konumdadır ki, hiçbir evliya, âlim ve nebiyle kıyaslanamayan, tek ve eşsiz biri olarak kabul edilmiştir. Bu misyonunun sadece Gülenin kendi hedefi olarak kabul etmek de zordur. Çünkü örgüt içinde birbiriyle farklı düzeylerde ilişkisi olan üç akıldan bahsedilir. Birincisi Gülen'i seçen ve görevlendiren büyük/üst akıl, ikincisi Gülen'in şeytani akli, üçüncüsü de örgütlenme sürecinde Gülen'in etrafında toplanan örgüt elemanlarının akıldır. İşte bu üç akıl birlikte dikkate alınmadan, örgütün faaliyetleri ve devlet içindeki derin yapılanmaları tam olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla oluşturulan ideolojinin alt yapısı din ve dini kavramlardır ama hedefi Türkiye üzerinden siyasi otoriteyi ele geçirmektir.

- 4- İhanet örgütüne dönüşme süreci: Yukarıda ifade edildiği gibi, STK'dan baskı grubuna giden yolun son aşaması artık deşifre olma ve gücü ele geçirme noktasında açıktan hareket etmedir. Nitekim 17-25 Aralıkla başlayan süreç, yapının ulusal ve uluslararası bağlantılarının devreye girerek, devleti her yönüyle ele geçirme sürecinin başlangıcını ifade etmektedir. O döneme kadar yapılan "espiyonej" (casusluk), artık açıktan gereği yapılmak olarak devreye konuluyordu. Ekonomik, kültürel, eğitim ve sosyal alanda örgütlenen ve devletin tüm kademelerinde etkin olan kurumsallaşmış unsurlar, yine kurumsal

yapılar üzerinden darbe yapmaya karar veriyor. Diğer bir ifade ile ekonomik alanda gücü elde eden ve siyasal iktidarları istediği gibi yönetmeye kalkan yapı, bu talebi yerine gelmeyince siyasal iktidarın bizzat kendisi olmaya çalışmıştır ki, bu süreç vesayetçi yapıların 21. Yüzyılda devletleri dizayn etme yöntemi olarak kendini göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

15 Temmuz kalkışması, devletin silahlı kuvvetlerinin içinde kümelenmiş bir ihanet örgütünün sinsice yapmış olduğu bir planı devreye koyduğu ve tüm askeri araçlarla bu milletin maddi ve manevi kazanımlarını, istikrarını, güvenliğini, var olma umudunu yok etmeye ve engellemeye yönelik bir darbedir. Bu darbe sonrası üzerinde düşünülmesi gereken önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır: 1- Ortaya çıkan sorun ordu merkezli olsa da toplumsal boyutun da dikkate alınması ve tek insan kaynağı olan millet ile devlet arasındaki boşlukların giderilmesi gerekir. Kamu hizmetinde ve eğitim sisteminde fırsat eşitliğine dayanan ve liyakat ilkelerini hayata geçiren bir anlayışın hayata geçirilmesi gerekir. 2-Sivil toplum-devlet ilişkisi yeniden tanımlanmalı, devlet geçmişten günümüze kendini var eden STK'ları ve tüm dini grup ve cemaatler kendi hizmet alanlarında kalmaları durumunda kıymetli olacakları anlayışını ortaya koymalıdır. 3. Bu hain darbe ve yapı nedeniyle dini kavram ve kurumlarımızın dejenere edilmesi önlenmelidir. Zira "imam", "cemaat", "hizmet" gibi tabirler hiçbir zaman bir hıyanet örgütüne ait olamaz. Bunlar İslam dininin ve Müslüman dünyanın her zaman kullanması ve kullanmaktan çekinmemesi gereken kavramlardır. Nitekim bu kavramları PKK, DHK-C gibi örgütler de istismar etmiştir. Dolayısıyla her hali bir fırsat bilen terör örgütlerinin, bu milletin değerlerini ve bu değerleri ifade eden çevreleri yok etme tuzağına düşmemek gerekir. 4-Bu darbe, Türkiye açısından belki de alem-i İslam açısından bir dönüm noktası olmuştur. Başarılı olmayan tüm ifsat komiteleri ve Türkiye düşmanları, bu milletin gerçek gücünü ve beslediği temel değerlerin etkisini görmüştür. 5-İslam aleminin Türkiye umudu artmış, mazlum ve masum Müslümanların, hayata yeniden tutunma fırsatı doğmuştur. 6-Felaketten saadet çıkmış ve bir musibetten bin hayır çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, H. (2016), "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar", bilig, Güz, s. 253-272.
- BULUT, Y. (2004), "Sivil Toplum, Devlet ve Yerel Yönetimler" TİD, Sayı:441, s.217-231.
- İNTERNET,<http://odatv.com/erdogan-darbeyle-devrilirse-abdnin-ne-yapacagini-acikladi-2203161200.html>, Oda tv, 22.03.2016,
- KALKAN, B. (2017), "Çoğulculuk Problemi ve FETÖ: Olsoncu Bir Analiz", http://www.academia.edu/32038770/%C3%87o%C4%9Fulculuk_Problemi_ve_FET%C3%96_Olsoncu_Bir_Analiz.
- KIRIŞÇI, K. (2016). "Erdoğan's real opportunity after the failed coup in Turkey". Brookings. 16 Temmuz. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/07/16/erdogans-real-opportunity-after-thefailed-coup-in-turkey/> E.T 24.09.2017.
- KELEŞ, A. (2016), Feto'nun Günah Piramidi, 1. Baskı, İstanbul: Destek Yayınları, ss.1-167.
- KUYAKSİL, A. (Haziran 2017), Kitap İncelemesi: 6, <http://adar.org.tr/tr TR/kose-yazilari/1815/kitap-incelemesi-6-fetonun-gunah-piramidi>", E.T. Haziran 2017.
- KÜÇÜK, A. (2016), "Demokrasi Halkın Bağrında Kökleşti" Star Gazetesi, Açık Görüş Eki, 07.08.2016.
- YAVUZ, Y. Ş. (2003). "İslam İnançında Mehdi", İslam Ansiklopedisi. C. 28. İstanbul: TDV Yay. 371-374.
- YILMAZ, H. (2000), Tarih Boyunca İhtilaleler ve Darbeler, Timaş Yay. İstanbul.

BATI'NIN 'GNOSTİK' GİZLİ ELİ: FETÖ ve 15 TEMMUZ 2016 DARBE GİRİŞİMİ

Doç. Dr. Bengül GUNGORMEZ

Uludağ Üniversitesi

bengulg2000@gmail.com

ÖZET

Elinizdeki metinde 15 Temmuz 2016 darbesinin gnostisizmle, dolayısıyla da moderniteyle ilişkisi ele alınacak ve bu kontekstte mevcut siyasi durumumuza ilişkin siyasi-sosyolojik tespitlerde bulunulacaktır. 15 Temmuz 2016'da yaşadığımız dehşetli darbe gecesi, yalnızca mevcut düzenin kontrolünü ele geçirmeye yönelik askeri bir iç kalkışma değildir. O aynı zamanda Batı'nın kontrolünde, toplumun bütününe kökten ve yeniden şekillendirmek isteyen gnostik bir projedir. 15 Temmuz darbesi İslam'ı kendi çıkarları ve hedefleri doğrultusunda kullanarak iktidarı ele geçirme arzusundaki gizli ve 'gnostik' bir komünitenin halk direnişi karşısındaki başarısız olmuş girişimidir. Uygarlık tarihine bakıldığında ilk defa Antik Yunan'da ortaya çıkan ve Yahudi-Hıristiyan gelenekle ilişkisi içinde tarihsel süreç içinde varlığını sürdürerek tüm dünyaya farklı biçimlerde yayılan gnostisizmin temel özelliği "bilgiyle kurtuluşa inanış"tır ve özellikle ülkemizde görüldüğü biçimiyle, gnostik hareketler hali hazırdaki ortodoks dinin imkânlarını kullanarak, liderinin öğretisi çerçevesinde siyasi eylem vasıtasıyla toplumun total olarak dönüşümünü hedefler. Ülkemizde kendisini dini bir cemaat lideri olarak takdim eden Fethullah Gülen'in öğretisi merkezli ortaya çıkan bu gizli oluşum (FETÖ), söz konusu öğretiden ve bu şahsiyetin dinsel karizmasından hareketle yıllar içinde kendisine binlerce mürit edinmiş, sonunda da iktidara şiddet yoluyla el koyarak Batı'nın arzusu doğrultusunda toplumu total bir şekilde dönüştürmek istemiştir. Bu bildiride bir yandan Gülen hareketinin geçmişte Batı'da sıkça görülen gnostik hareketlerle benzerliği e tarihsel olarak teşhis edilirken, diğer yandan modernite ve din, sekülerizm/dünyaperestlik ve asketizm, ortodoksi ve heretiklik, statüko ve statükoya meydan okuma, yabancılaşma ve kurtuluş öğretileri gibi sosyolojik fenomenler kısmen de olsa Gülen fenomeni çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Darbe, gnostisizm, modernite, kurtuluş, ortodoksi

THE Gnostic HAND OF THE WEST: FETO AND JULY 15 COUP ATTEMPT

ABSTRACT

The aim of the present paper is to focus on the relationship between July 15 coup attempt and gnosticism and modernity, and in this context our present political situation will be examined politically and sociologically. July 15 coup attempt, that long and terrible night is not only a coup planned by a group within the army that aims to control the present order but also gnostic project that intend to give form to all society fundamentally under the control of the West. Because of the people resistance, July 15 coup attempt is a failed attempt that planned by the crypto and 'gnostic' community that want to seize power with using Islam. Gnosticism (the Greek term, γνῶσις *gnōsis*, knowledge), namely belief that salvation from the evil of the world through the knowledge, is originated firstly in ancient Greek and diffused all the world in relationship with the Jewish-Christian tradition. Gnostic movements abuse present religion and aim the total transformation of society with the political action according to their leader's doctrine. In our country, FETO (organized Gulen's group) expanded its power more and more and finally attempted to seize power violently for the total transformation of our society according to will of the West. In this paper, on the one hand, the similarity between Gulen's movement and gnostic movements in the West will be examined historically and on the other hand, the some sociological phenomens like modernity and religion, secularism/immanentism and asceticism, orthodoxy and heresy, status quo and challenges to status quo, alienation salvation will be analyzed in the context of Gulen's movement.

Key Words: coup, gnosticism, modernity, salvation, ortodoxy

1. Giriş:

Her çağ kendisinde hakim olan temel özelliğin ismiyle anılır; Premodern, modern, post-modern, endüstriyel, post-endüstriyel vb. gibi. Entellektüeller bu adlandırmalara zamanla sosyal bilimlerde icat ettikleri yeni adlandırmaları ilave ederler ve bu böyle sürüp gider. Çağımız seküler, modern, post-modern, post-endüstriyel (bu adlandırmalar üzerinde ortak bir konsensustan söz edilebilir) ve 'post-heroik' (Münkler, 2009: 248) bir çağdır. Post-heroik çağ kavramı üzerinde biraz durulmalıdır. Entellektüeller tarafından sıkça çağımızın böyle olduğu söyleniyor. Fakat gerçekten öyle midir? Demokratik eşitlenme çağı gelmiş ve kahramanlar çağı artık kapanmış mıdır? Yoksa her çağ kendi kahramanlarını mı yaratıyor? Rorty'nin dediği gibi bu dünyada umut edebileceğimiz en iyi şey

yalnızca *Pax Americana* mı? (Münkler, 2009: 230) Yani çağımızın kahramanları yalnızca Amerikalılar mı? Sorular zor ve cevapları tarihsel süreçte gizli. Ancak yaşadığımız son hadiseden sonra bir kez daha sorgulamak şart oldu.

Amerika 'post-heroik' çağın kahramanı olarak dünya siyasetini ve ekonomisini dizayn etmeye çalışırken, 15 Temmuz 2016'da, bize - daha önce dünyanın başka yerlerinde yaptığı gibi - dehşetli bir darbe gecesi yaşattı. Pensilvanya'dan yönetilen bu darbe, yalnızca düzenin kontrolünü ele geçirmeye yönelik askeri bir iç kalkışma değildi. O aynı zamanda Batı'nın kontrolünde, Türkiye'deki toplumun bütününe kökten ve yeniden şekillendirmek isteyen 'gnostik' bir projeydi. 15 Temmuz darbe girişimi, İslam'ı kendi çıkarları ve hedefleri doğrultusunda kullanarak iktidarı ele geçirme arzusundaki, merkezi ya da beyin takımı Amerika'da bulunan gizli ve 'gnostik' bir komünitenin halk direnişi karşısındaki başarısız olmuş girişimiydi. Üyelerinin dinsel duygularını çok kolay manipüle edebilen bu gizli örgüt, çağını çok iyi okuyan - veya çağı çok iyi okuyanlarca yönlendirilen - bir lidere, yandaşlarının gözünde ise sözde tanrısal özellikleri olan bir 'kahramana' sahip. Elinizdeki makalede 'gnostisizm' kavramını, derin tarihini parantez içine almak şartıyla bu sosyal fenomeni değerlendirmek için uygun bir kavram olduğunu düşünerek kullandım. Uygarlık tarihine bakıldığında ilk defa Batı'da, Antik Yunan'da ortaya çıkan ve Yahudi-Hıristiyan gelenekle ilişkisi içinde tarihsel süreç içinde varlığını sürdürerek tüm dünyaya farklı biçimlerde yayılan gnostisizmin temel özelliği "bilgiyle kurtuluşa inanış"tır. Özellikle ülkemizde görüldüğü biçimiyle, modern gnostik hareketler hali hazırdaki ortodoks dinin imkânlarını kullanarak, kendi liderinin öğretisi çerçevesinde siyasi eylem vasıtasıyla toplumu total olarak dönüştürmeyi hedefler. Ülkemizde kendisini dini bir cemaat, yardım ve kardeşlik cemaati lideri olarak takdim eden Fethullah Gülen'in öğretisi merkezli ortaya çıkan bu gizli oluşum (FETÖ), söz konusu öğretiden ve bu şahsiyetin dinsel karizmasından hareketle yıllar içinde kendisine binlerce mürit edinmiş, sonunda da iktidara şiddet yoluyla el koyarak Batı'nın arzusu doğrultusunda toplumu total bir şekilde dönüştürmek istemiştir. 15 Temmuz 2016 gecesi halk kitlelerinin sokaklara dökülmesi ve bu darbecilere direnişi Türkiye tarihinde demokrasi ve bağımsızlık açısından bir dönüm noktası olmuştur. FETÖ tarafından gerçekleştirilen 15 Temmuz darbe girişiminin son altmış yılda gerçekleştirilen dört darbe ve yedi darbe girişiminden (Duman, 2017: 127) gnostik olma özelliği bakımından farklılığının özellikle altı çizilmelidir.

2. Antik/Modern Gnostisizm ve Ortodoksi Karşıtlığı

"Bilgi ile kurtuluş öğretisi", nam-ı diğer "gnostisizm", antik çağlardaki dinsel hareketlerin adı; yani kökeni antik çağlara dayanan bir "din", ortodoks tek Tanrı'lı

dinlere karşı bir “din” yahut dinler bütününe verilen isimdir. (Güngörmez, 2011: 193) Gnostisizm hakkında Batı’da yazılmış devasa literatürü burada ele almak mümkün değil fakat genel bir değerlendirme yapılabilir.

Gnostisizm kavramının etimolojik kökeni antik Yunan’a dayanır. Gnostisizm, Yunanca kavram, γνώσις *gnōsis* (knowledge/bilgi)den gelir. Genel olarak gnosis terimiyle ifade edilen şey, din bilimlerinde, kendilerini *gnosis* olarak adlandıran geç dönem antik dinsel akımlardır (M.Ö 1.yy) (Henkel, 1998: 95) ve gnosis homojen tek bir dinin adı değil, birbirinden farklı dinsel sistemlerin, yani Yahudi, Hıristiyan, Pers, Babil, Mısır ve Yunan unsurlarının farklı oran ve sayıda bir arada bulunduğu ve böylelikle sayısız farklı türden küçük taşın oluşturduğu mozaik adındır. (Henkel, 1998: 95) Gnostik hareketler mevcut ortodoks dinle büyük benzerlikler taşırlar ancak ortodoks dine göre ya da ortodoksi tarafından heretik, sapkın sayılırlar. Batı’da Kilise uzun yıllar heretikleri güçlü bir şekilde bastırma yoluna gitmiştir. İsyanları gerektiğinde askeri müdahaleyle kontrol altına almıştır. Kilise babaları gnostik komünitelerle şiddetli bir şekilde mücadele etmişlerdir. (Rudolph, 1994) Bununla birlikte antik ve modern gnostisizm arasında mutlaka bir ayırım yapmak gerekir. Antik gnostisizmde bu dünyadan ve onu yöneten kötü tanrıdan “bilgi” yoluyla kurtuluş girişiminden sakınılır. Gnostisizm hakkındaki değerlendirmelere göre Antik gnostisizmde varolan yalnızca dünyanın kötülüğüne olan inanç ve bunu müteakip kendi içine kapanmadır. (Güngörmez, 2011: 195, Henkel, 1998) Modern gnostisizm ise dünyaya karşı kapanmayı değil, dünyaya belli bir hedef doğrultusunda yönelmeyi içerir. O, bilgi yoluyla kurtuluşa, dünyevî bir kurtuluşa yönelir. O bu anlamda dünyaperestliktir. Mevcut gerçeklik, politik aksiyon vasıtasıyla gnostik bilgi ya da öğretiyeye göre yeni baştan düzenlenmek istenir. Antik gnostisizmin böyle politik bir iddiası yoktur. O bir içe kapanış ve çilecilik biçimine dönüşür. Modern gnostisizm ise politik ve sosyal bakımlardan devrimcidir. Gnostik hareketlerin bir diğer özelliği ortodoks dinin (burada ortodoksi bir geleneğe dayanan ve geleneği olan, büyük kitleler tarafından uzun yıllardır benimsenmiş ve kurumlaşmış din anlamında; kaos ve kozmos arasındaki sınır anlamında vb. kullanılmaktadır) sembollerini ve imkânlarını rahatça kullanabilmeleridir. Bu hareketlerin kurumsallaşmış mevcut dine rağmen çok sayıda taraftar bulabilmelerindeki en önemli etmenlerden birisi olarak bu sembol kullanımını gösterebiliriz.

Diğer etmen ise sosyolojik bir kavram olan “yabancılaşma” kavramı ile açıklanabilir. Yabancılaşma her çağda farklı koşullarda olsa da gözlemlenebilen toplumsal bir fenomendir. Alman-Amerikan politika filozofu Voegelin’e göre yabancılaşmaya modern çağda olduğu gibi Mısır’da da rastlanabilir. (Voegelin, 2004) Yabancılaşma varsa ‘kurtuluş’ da var demektir. Gnostik komünitelere, modern

anlamda ideolojilere temayülün en önemli saiklerinden birisi toplumdaki anlam kaybı, yani genel yabancılaşma sürecidir. Bu hareketler mevcut yabancılaşma durumundan kurtuluşu vaat ederler. Politik kurtuluşun vaat edildiği, yirminci yüzyıldaki yabancılaştırıcı süreç, dönemin komünizm, sosyalizm, faşizm ve Nas-yonal Sosyalizm gibi ideolojilerinin yarattığı yıkımla son bulurken yüzyılımızdaki yabancılaşma ise terör örgütleri olarak faaliyet gösteren köktenci ve radikal hareketlerin taraftar toplama ve etkin olmasındaki temel saiklerden biri olmayı sürdürüyor. Modern toplumun sekülerizmi adeta bir din gibi algılayan dünyape-rest azınlıklarının, toplumun geri kalanını bu yönde dönüştürmeye yönelik düzenlemeleri dini kurallarıyla yaşamak isteyenlerin yeraltına inmeleriyle neticelen-di. Eisenstadt'ın da ifade ettiği gibi köktenci radikal hareketler ister İslamî, ister Hıristiyan isterse Yahudilikle alakalı olsun son derece 'modern' hareketlerdir. (Eisenstadt, 2005) Post-seküler çağdan, dünyevileşmenin çeşitli boyutlarından söz edilmişken, bugün sekülerizm tekrar sorgulanıyor ve sekülerizmin de bir din olup olmadığı, yeni dinselilikler entellektüeller tarafından hala tartışılıyor. (Ferry ve Gauchet, 2005) Yalnızca sekülerizm hakkında değil, modernitenin yeni bir tür din olup olmadığı hususunda da - Habermas'tan Schmitt, Löwith ve Taubes'ye kadar çok sayıda düşünürü içine alacak şekilde - politik teoloji ekseninde çok sayıda tartışma da mevcuttur. (Güngörmez, 2014) Modern dünyamızın politik hareketleri ve bu hareketlerin dayandığı ideolojik bagaj geçmişte ortaya çıkmış olan dinsel mirası devralmıştır. Modern ideolojik hareketler, ortaçağın dinsel ha-reketlerinin sekülerize olmuş yeni biçimleridir.

3. Gnostik Bir Komünite Olarak FETÖ

FETÖ'nün geleneksel dinde yaptığı tahrifatı ayrıca kendi entelektüel kökeni saydığı Said-i Nursi'nin eserlerinde yaptığı tahrifatı herhalde en iyi ilahiyatçılar değerlendireceklerdir. Biz ise bu örgütün mevcut entelektüel literatürde hangi kavram ya da kavramlar çerçevesinde değerlendirilebileceğini araştırmakla yetineceğiz. FETÖ elbette geleneksel dinin sembollerini kullanan gizli bir 'çıkar' grubu. Gizli hedefleri, misyonu ve yeraltı ilişkileri var. Tezatlık şurada ki, ilginç bir şekilde söz konusu çıkar grubunun lideri müritlerine kendisini asketik tarzda din uğruna dünya nimetlerinden elini çekmiş bir aziz gibi göstermekte. Bu çıkar grubunun kriminal tarafı, uluslararası bağlantıları ve karanlık ellerle ilişkisi gün geçtikçe daha fazla ortaya çıkartılıyor. Burada bu kirlili ilişkilerle ilgilenmekten ziyade, durumumuzla ilgili her sosyal bilimcinin sorması gereken temel felsefi, sosyolojik soruyu sormak durumundayız: Ortaçağa göre aydınlık sayılan ya da saydığımız bir çağda, yani yirmi birinci yüzyılda bu kadar modernken nasıl oluyor da böylesine karanlık bir fenomenle karşı karşıya kalıyoruz? Nasıl oluyor da

son derece eğitilmiş, aydınlanmış! sayılan – general, pilot, akademisyen, hukukçu, doktor, öğretmen, mühendis vs. – ve gündelik hayatlarında sıradan – kötülük yapma anlamında – insanlar 15 Temmuz 2016 gecesi gerçekleşen bu insanlık suçlarını işleyebildiler? Arendt’in “kötülüğün sıradanlığı” (Arendt, 2014) tezini burada hemen hatırlayabiliriz. Arendt de Nasyonal Sosyalizmin yıkıntılarının arasında bu önemli soruyu sormuştu: sıradan insanlar böyle bir vahşete nasıl ortak oldular? Ve nasıl oluyor da ‘aydınlanmış’ Batı bu kirli ve arkaik güçlere desteğini esirgemiyor?

İsteddiği kadar din ya da başka şeyler suçlansın, bu sorun ‘modern’ toplumun bir sorunudur. Nasyonal Sosyalizm modern Avrupa’nın bağrından doğdu. FETÖ ‘modern Türkiye’nin, daha doğru bir ifadeyle ‘modernleşen Türkiye’nin bağrından. Modernleşmeye eşlik eden sekülerizmin yarattığı madunların kriminalleşmesi temel sorunumuzdur ve olmaya devam edecek. Zira bu örgüt madunluğu, Kemalizmin (başka bir gnostisizm biçimi) sekülerist devletinin baskısı altında, laisist uygulamaların zorlayıcılığıyla dini gerektiği gibi yaşayamamanın yarattığı düş kırıklıklarını kullanmış, üyelerini genellikle ‘takiyye’ yapmaya yönlendirmiştir. Prof. Dr. Hüsamettin Arslan’ın deyişiyle ‘takiye’ Fetö’nün ideolojisidir: kısmi değil, total takiye! Total takiye dinin yerine ikame edilmiş dindir. Fetöçüler darbe esnasında Kemalistlerin desteğini alabilmek için bile takiyeye başvurmuşlardır: Yurtta Sulh Konseyi. (Arslan, 2017: 201-204). Kurtuluş, yani total kurtuluşumuz TRT’de bildirisini spikere zorla okutan Yurtta Sulh Konseyi’nin elindedir.

Müritleri yalnızca Türkiye’de değil, Gülen’in öğretisini dünya çapında yayma misyonu ile dünyanın gnostik tarzda sözde kurtuluşunu hedeflemişlerdir. Tıpkı Batı gnostiklerinin inandığı gibi FETÖ’ye göre de dünyayı kötülük yönetir. Daha özelde Türkiye’yi de kötülük, yani Tayyip Erdoğan iktidarı yönetmektedir. Kötülük dünyadan ve Türkiye’den misyoner insanın politik eylemiyle def edilebilir. Tayyip Erdoğan’ın iktidarına politik eylemle son verilirse kötülük de son bulacaktır. Bu gnostik inanışla hareket eden FETÖ 15 Temmuz’da iktidara el koymak için bütün uzuvlarıyla harekete geçti.

Son altmış yılda gerçekleştirilen dört darbe ve yedi darbe girişiminden farklı olarak FETÖ darbe girişimi gnostiktir çünkü bize şunu göstermiştir: FETÖ’nün iktidara gelirse, iktidarı geçmişteki darbecilerin genelde yaptığı gibi bir süre sonra sivil hükümetlere devretmek maksadı taşımamış olması kuvvetle muhtemeldir zira uzun yıllardır devlete sızma kabiliyetiyle oluşturduğu paralel devlet yapılanması ve yurt dışına yayılan kollarıyla (dünyanın 168 ülkesinde okulu vardır) hem bürokraside hem özel sektörde örgütlenerek toplumun tamamını, grubunun ve bu grubu destekleyen dış güçlerin çıkarları doğrultusunda dönüştürmeyi amaçlamıştır.

Sonuç: Modern Endişeden Gnostik Kurtuluş Arzusu

İnsan hakkında bugüne kadar yazılmış en önemli eserlerden birisine imzasını atmış olan Max Scheler, Schiller'den alıntılarla şöyle der: “Dünyevi endişelerimizi ancak bir dahi yok edebilir.” (McMahon, 2013: 230) Dinin yerine bilimin ve tüketim kültürünün ikame edildiği ancak dinin kamusal hayattan büyük ölçüde çekilişinin yarattığı spirüel boşluğun bir türlü doldurulmadığı modern dünya, ünlü Alman sosyolog Weber'in deyişiyle şu ‘demir kafes’, dünyevi endişeleri beslerken, aynı zamanda modern toplumun ideolojisine dönüşen toplumsal eşitlenmeye rağmen kötücül dâhiler üretebiliyor. Pozitivistlerin bize açıklayabileceğinden daha derin bir anlam dünyası var karşımızda. Başlangıçta Comte'un İnsanlık Dini olarak tasarladığı pozitivism ve nihayetinde bilimin belki de başarısızlığı. Kant'ın ‘Sapere Aude’ (Bilmeye cesaret et!/Kendi aklınla düşünmeye cesaret et!)sine rağmen kötücül liderler anlam dünyasına hitap ettikleri kitleleri peşlerinden kolayca sürükleyebiliyor ve insanın özgürleştirilebileceğine inancın hâkim olduğu yirminci yüzyıl bütün özgürlük söylemine rağmen yine de toplama kamplarıyla ve soykırımlarla anılabiliyor.

Endişelerden kurtuluşa duyulan gnostik arzu, koyu Hıristiyanlıktan çıkıp materyalizme saplanan Rus toplumunda dahi kurtarıcıları yüceltmıştır. Öyle ki ünlü Rus modernist şair Mayakovski, Kutsal Kitap'taki sözleri andırarak şekilde Lenin ile Mesih'i birbirine benzeten dizeler yazmaktan çekinmedi: “Lenin yaşadı! Lenin yaşıyor! Lenin yaşayacak!”/ “Mesih öldü, Mesih göğe yükseldi, Mesih tekrar gelecek.” (McMahon, 2013: 331) Benzer bir anlayış Führer için de geçerliydi. Onun ortaya çıkışı kitleler için bin yıllık bir vadin, dünyevi cennetin gerçekleşmesi anlamına geliyordu. Kurtuluşu müjdeleyen bütün dünyevi mesihler, takipçilerine daha iyi bir dünya vaadinde bulunur.

Bugün, yani sözde post-heroik, demokratik çağda ilginç olan artık kurtarıcılığın değil, halkın dehasına inanılmasına rağmen yine de gizli sektlerin liderlerinin etraflarına hala çok sayıda mürit, takipçi toplayabilmeleri. Aslında günümüz popüler kültüründe gizli olmaya da gerek yok. FETÖ gibi devasa bir örgütlenme de zorunlu değil. Fransız Devrimi'nden bu yana doğuştan gelen hak ve ayrıcalıkların çöktürülmesine ve eşitliğin modern toplumun ideolojisi olmasına rağmen bugün internet üzerinden çok sayıda takipçisi olan ayrıcalıklı sözde şahsiyetler de benzer bir işlevi yerine getirmiyorlar mı? Modern internet sektlerinin yeteri kadar müridi yok mu? Ya da modern bilimin temelini oluşturan şu gnostik düşünceye inanan bilim adamları icatlarıyla yeteri kadar taraftar toplayamazlar mı?: “insan çoğalan bilginin gücünü kullanarak doğal sınırlarından kurtulabilir.” (Gray, 2017: 31)

KAYNAKÇA

- ARENDE H. (2014), *Kötülüğün Sıradanlığı*, Adolf Eichmann Kudüs'te, (Çev.) ÇELİK Ö., Metis Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN H. ve GÜNGÖRMEZ B. "Hüsamettin Arslan ile Röportaj: Darbe ve Devlet", (Ed.) GÜNGÖRMEZ B. ve AKIN M. H. *Akademik Gözünden 15 Temmuz: "Darbe Taammüden Öldürür"*, Kadim Yayınları, Ankara
- DUMAN M. Z. (2017), "15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Sosyolojik Okuması, (Ed.) GÜNGÖRMEZ B. ve AKIN M. H. *Akademik Gözünden 15 Temmuz: "Darbe Taammüden Öldürür"*, Kadim Yayınları, Ankara
- EISENSTADT S. N. (2001), "Axial Age Sectarianism and the Antinomies of Modernity", *Politics, Order and History, Essays on the Work of Eric Voegelin*, (Ed.) HUGHES G., MCKNIGHT S. A., PRICE G. L. Price, Sheffield Academic Press, England.
- FERRY L., GAUCHET M. (2005), *Dinden Sonra Dinsellik*, (Çev.) UTKU C., Agora Kitaplığı, İstanbul.
- GRAY J. (2017), *Kuklanın Ruhu: İnsan özgürlüğüne Kısa Bir Bakış*, (Çev.) TUNÇ D., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- GÜNGÖRMEZ B. (2011), *Eric Voegelin İnsanlık Draması & Din-Politika İlişkileri*, Paradigma Yayınları, İstanbul
- GÜNGÖRMEZ B. (2014), *Modernite ve Kıyamet: Henri de Lubac, Karl Löwith, Jacob Taubes*, Kadim Yayınları, Ankara.
- HENKEL M. (1998), *Eric Voegelin: zur Einführung*, Junius Verlag GmbH, Hamburg.
- MCMAHON D. M. (2013), *İlahi Gazap, Deha Nedir? Dâhi Kimdir?*, (Çev.) İNCİDÜZEN A., Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- MÜNKLER H. (2009), *İmparatorluklar, Eski Roma'dan ABD'ye Dünya Egemenliğinin Mantiği*, (Çev.) YILMAZER Z. A., İletişim Yayınları, İstanbul.
- RUDOLPH K. (1994), *Die Gnosis. Wesen und Geschichte einer spätantiken Religion*, Göttingen.
- VOEGELIN E., (2004), *The Drama of Humanity and Other Miscellaneous Papers, 1939-1985, The Collected Works of Eric Voegelin*, (Ed.) PETROPULOS W., WEISS G., University of Missouri Press, Columbia, London.

15 TEMMUZ SÜRECİNDE FETÖ'NÜN EPİSTEMİK STRATEJİLERİ

Doç. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR

The University of Edinburgh Philosophy, Psychology & Language Sciences

The UK - Edinburgh Academic Visitor

hasan.basdemir@ed.ac.uk

<http://www.ed.ac.uk/profile/basdemir>

ÖZET

Geleneksel olarak üç temel bilgi edinme türü olduğu kabul edilir: duyu, akıl ve tanıklık. Gruplar, bunları hatalı bir şekilde kullanmaya başladıklarında amaçlarına uygun bir dar grup epistemolojisi oluştururlar. Tanıklıklarda toplumsal denetim, aklın denetimi ve zihinsel erişim gibi denetleyici standartlar aranır. Ezoterik örgütler, geleneksel bilgi kaynaklarını denetime kapalı hale getirerek kullanırlar. Bu durum zaman içinde bu grupların akıldışı bilgilerle akıl dışı amaçlar oluşturmalarına yol açar. İnanç ve akıl arasındaki bağ kaybolur ve grup hayatın gerçekliğinden uzaklaşır. FETÖ, bir dini grupken erişilebilir bilgi süreçleri kurmak yerine bir dar grup epistemolojisi kurmayı tercih etmiştir. Rüya ve tanıklık, en güçlü bilgi kaynakları olarak kabul edilmiş ve epistemik yan-unsurlar, ana unsurların yerine ikame edilerek grup, epistemik yolsuzluğa yönelmiştir. Kasıtlı epistemik hata da diyebileceğimiz bu epistemik yolsuzluk, bir dini grubu bilgi kaynaklarındaki sapmalarla paralel olarak zaman içinde bir suç/terör örgütüne dönüştürmüştür.

Anahtar Terimler: FETÖ, dar grup epistemolojisi, rüya, tanıklık, epistemik yan unsurlar, epistemik yolsuzluk.

FETÖ'S EPISTEMIC STRATEGIES IN THE PROCESS OF 15TH JULY

ABSTRACT

It is traditionally accepted that there are three types of obtaining knowledge: sense, reason and testimony. If organizations erroneously start using them, they create a closed-group epistemology as appropriate for their purposes. Testimonies require supervisory standards such as social control, sensible control, and mental accessibility. If organizations use traditional sources of knowledge by closing them down, this in time leads to these groups creating

irrational aims with unreasonable inferences. The relation between faith and reason goes to ruin and the group becomes far from the reality of life. While FETÖ was once a religious group, it has preferred to establish a closed-group epistemology instead of establishing accessible knowledge processes by participating all groups members. The dream and testimony were accepted as the most reliable sources of knowing and the group turned to the epistemic corruption thereby the epistemic side-components were substituted for the main components. This epistemic corruption, which we may also call the deliberately epistemic error, has transformed a religious group into a criminal/terrorist organization over time in parallel with aberrations in information sources.

Key words: FETÖ, closed-group epistemology, dream, testimony, epistemic side-components, epistemic corruption.

Problem: Dar Grup Epistemolojileri

Bireylerin ve grupların davranışlarının arkasında, onları bu şekilde davranmaya iten bir bilgi sistemi yatmaktadır. Bir bilgi sistemi ile davranışlar arasında karşılıklı inşa edici ilişki vardır. Epistemoloji (bilgi sistemi) davranışları belirlerken/ yönlendirirken davranışlardan ortaya çıkan deneyimler de bu bilgi sistemini yeniden revize etmeyi sağlar. Düşündüğümüz gibi davranmak doğal ve ahlakidir ama davrandığımız gibi düşünmeye ve düşüncelerimizi onları kontrol eden epistemik denetleyicilerden bilgilerimizi arındırmaya başladığımızda epistemik yolsuzluk adını verdiğimiz bir suça yönelmeye başlarız. Bireyler ve gruplar, epistemik suçta ısrar etmeye devam ederse bu fikri yolsuzluk, zaman içinde fiili suça dönüşür. Bu, FETÖ'nün kısa epistemik hikayesidir.

FETÖ gibi yapılara İslam düşüncesinde batınlık; batı düşüncesinde ezoterizm denir. Ezoterik örgütlerin genel özelliği, birbiriyle çelişen düşünceleri ve tutumları bir araya getirebilmesidir. Onların dilinde bilimsel olanla mitolojik olan; ahlaki olanla gayri ahlaki olan yan yana gelir. Bu yapılarda dindarlıkla din dışı yaşantı da tutarlı bir bütünün parçası gibi sunulur. Örneğin Gülen örgütü, ilme önem verdiğini iddia eder ama sürekli rüyalar yoluyla bilgi getirir. Sınav sorularını çalar ama bunun ahlaki gerekçeleri konusunda insanları ikna eder. Dini bir grup olduğunu ileri sürer ama dine alternatif bir fıkıh oluşturur. Bu fıkıhta dinin otoriteleri Hz. Peygamber ve sahabe değil, sözde kâinat imamı ve ona bağlı abi ve ablalardır. Örgütte abiler ve ablalar, ana kaynakları tefsir, hatta nesh etme yetkisine sahiptir.

Bu çelişkilere rağmen ezoterikler insanları ikna etmekte başarılı olmuşlardır. Ancak bu iknalar, rasyonel gerekçelerden ziyade ısrara, tekrara ve telkine dayanır. Başka ifadeyle teorik öğretilerden ziyade pratik öğretileri ön planda tutarlar. Bu örgütler, dar grup epistemolojileri diyebileceğimiz bir epistemik öğreti inşa

ederler. Bu öğreti tanıklık, rüya, tekrarlama gibi belirli basit görünen stratejilerle gizli ve güçlü networkler kurmayı başarır. Ancak bu dar grup epistemolojisi, örgütün güçlenmesine yol açmakla birlikte gelişmesine engeldir. Bu nedenle akademik ve toplumsal açıdan itibar gören tüm epistemik unsurları da kendi öz epistemolojilerine yan unsur olarak ilave eder ve bu yan unsurları, liderin tanıklığı ve örgütün sahip olduğu güçle ana unsur gibi göstermek için belirli stratejiler geliştirirler.

Bu yönleriyle ezoterik örgütler, insanlık tarihinin birçok döneminde toplumlara zarar vermişlerdir. Milattan önce 5. Yüzyılda İtalya’da ortaya çıkan Pisagor öğretisi, yüzlerce yıl birçok siyasi karmaşaya neden olan bildiğimiz ilk tipik ezoterik örgüttür. İslam tarihinde Hasan Sabbah’a bağlı bâtiniler, Abbasi ve Selçuklu imparatorluklarını Moğol istilaları ve Haçlı seferleri karşısında direnemez hale getirmiştir.

Bu grupları, tutarsızlıklarına, belirsizliklerine ve ilkesizliklerine rağmen başarılı yapan nedir? Bu bildiride bunun nedeni, sahip oldukları dar grup epistemolojisi olduğu iddia edilecek ve bu iddianın gerekçeleri ortaya koyulacaktır. Bu epistemolojinin temel özelliği, belirsiz açıklamalarla çelişkileri bir araya getirebilmesidir. Yine bu epistemoloji kendine ait kavramlar oluşturur. Kâinat imamı, muhabbet fedaileri, gayretullahı dokunma, tevafuk, altın nesil, hizmet, abi, abla vs. FETÖ’nün görünen dar grup epistemolojinin temel kavramları iken mesih, mehdi, müceddid, tedbir, teenni, uhulet, husulet vs. örtük kavramlardı. Bunların dışında bu epistemoloji, belirli işaretlerle de destekleniyordu. Giyilen kıyafetlerde, sakal ve bıyık tıraşlarında, başörtüsü bağlama şeklinde, namazda durma ve namaz sonrası tesbihat da dar epistemolojinin şekli unsurlarıdır.

Tüm bu sistematiğe rağmen ezoterik örgütlerin çelişkileri kolaylıkla görülür. Örtülemeyen çelişkiler, farklı yöntemlerle etkisizleştirilir: Birincisi, liderin kişisel deneyimlerinin nesnelleştirilmesidir. O, dilde öyle olmamakla birlikte anlatılarda ve davranışlarda peygamberden daha üstündür. İkincisi, “içinde bulunulan koşullar” gerekçesidir. Hatalar bununla kolayca örtülmeye çalışılır. Bu nedenle ezoterik örtükler, insan hakları ihlallerinin olduğu baskıcı ve kapalı toplumlarda daha başarılı olurlar. Açık toplumlar, ezoterik örgütlerin hatalarını daha görünür hale getirir.

Bu bildiride, FETÖ’nün 15 Temmuz öncesinde darbe planlaması yaparken insanları ikna etmek için kullandığı ve püskürtülen darbeden sonra da aynı şekilde geliştirerek kullanmaya devam ettiği epistemik yapı incelenecektir. Bunun için önce bilme süreçlerinin nasıl gerçekleştiği kısaca anlatılacak ve FETÖ başta olmak üzere ezoterik örgütlerin bu bilme süreçlerini nasıl kendi amaçlarına göre dizayn ettiği incelenecektir.

Nasıl Öğreniriz?: Sıradan Bilme Süreçlerimiz

İki ayrı bilgi türü olduğu, genel bir kabuldür: (1) teorik bilgi ve (2) pratik bilgi. Bunlar aralarında alt sınıflara ayrılır. Yine tüm bu bilgilerimizi iki şekilde elde ettiğimizi düşünürüz: (1) duyu ve (2) akıl ile. Duyu ve akıl ile bize gelen her izlenim, bilgi olarak kabul edilmez. Bilgi, onlarla elde ettiğimiz verilerden daha nitelikli olan, bir anlamda belirli şekillerde işlenmiş zihin veya beden ürünleridir. Bu ürünlerin bilgiye dönüşebilmesi için belirli standartlara sahip olması beklenir. Örneğin tanımadığımız birinin bir yakınımızın ölüm haberini getirdiğinde ona inanmak yerine bizi kandırma ihtimali bulunmayan bir tanıdığımızı bunu sorarak teyit etmek isteriz. Çünkü bir yakınımızın öldüğü bilgisini elde etmenin belirli standartları vardır ve o standartları taşıyan bir haberle ancak bilgi sahibi olabiliriz. Bizim için hayati olan şeylerde bu standartlar konusunda daha dikkatli olmaya özen gösteririz.

Akıl ve tutarlı işleyiş mekanizması olan mantık, verileri nitelikli yargılar haline getiren bir bilgisayar programı gibi çalışır. Algıladığımız şeylerde akıl, normal olmayan, ihtimali düşük olan, koşulların yeterli olmadığı (karanlık yerde görmenin zor olması gibi) durumları denetleyerek verileri bilgi olarak dizayn eder ve hatalı algılara yol açabilecek durumları göz önünde bulundurur; sonra onları, işler ve farklı bilgiler ortaya çıkarabilir. Duyular bilgi için akla muhtaç olduğu gibi akıl da doğru bilgi için sürekli duylardan gelen verilere muhtaçtır. Veriler ve onların daha önceden depolandığı bellek olmadan akıl uygun şekilde işleyemez.

Bu bilme ve öğrenme süreci ile ilgili kısa açıklamada daha ziyade teorik bilgilerimizi elde etmenin serüveni kabaca verildi. Pratik bilgilerimizi de iki şekilde elde ederiz: (1) tekrar ve (2) telkin. Tekrar, teorik olarak bildiğimiz şeyleri yapmaya çalışmak şeklinde olabileceği gibi birisinden gördüğümüz veya duyduğumuz şeyleri yapmaya çalışmakla da olabilir. Maharet gerektiren bilgilerde tekrar, en önemli öğrenme yoludur. Telkin ise nasıl davranacağımız konusunda bizi sürekli olarak yönlendiren bir otoriteye veya kaynağa bağlı kalmaktır. Bu, içsel olabileceği gibi dışsal da olabilir. Her telkin bir şekilde, akıl ve duyu ilişkisinde olduğu gibi tekrara ihtiyaç duyar ve tekrarlar da telkinlerle gelişir. Telkinler koşullanma, güdü veya motivasyon şeklinde olabilir.

Hem teorik hem de pratik bilgide ortak olan bir bilgi kaynağı vardır: tanıklık (şahitlik). Başkalarının algı ve deneyimlerinden gelen bilgilere tanıklık bilgisi adı verilir. Bizim bilgilerimizin çoğu bu türdendir. Bu nedenle tanıklık, duyu bilgisi içinde en önemli kaynaklardan biridir. Diğer taraftan kendisine güvendiğimiz veya uzman saydığımız kişilerin söylediklerini onların bizim üzerimizdeki etkilerinin şiddetine göre doğrudan eyleme geçirmek isteriz. Doktora güvenenler ilaçları

daha düzenli ve sorgulamadan kullanırken güvenmeyenler, teşhis ve tedaviyi teyit etmek için başka teyit edici yollara başvururlar. Pratik bilgilerde de şahitliğin çok önemli bir yeri vardır.

Bilme süreçleri ile ilgili tüm hikâyenin kabaca bunlardan ibaret olduğunu söylemek hatalı olmaz, ancak bu süreçler, burada anlatıldığından çok daha karmaşıktır. Bu karmaşaya yol açan temel soru şudur: Bilgiyi bir ürün olarak düşünürsek hatalı ürün ile hatasız ürünü nasıl ayırt ederiz?

Epistemolojinin belki de en çok yapmak istediği şey budur: Bilgi ve psedo-bilgi (bilgi gibi görünenler) arasındaki farkı ortaya koyabilmek. Bu farkı belirleyebilecek standartlar gelişmeyince teorik açıdan bilgi ile bilgi olmayan yargıları; pratik açıdan da ahlaka ve dine uyan ve uymayan davranışları birbirinden ayırmak imkansızlaşmaktadır.

Bilgi kaynaklarından gelen verileri akıl sürekli kontrol eder ve ondaki yanılmaya sebep olabilecek ihtimalleri elemeye çalışır. Eleyemediği takdirde yani akla uygun olmayan şeylere güvenmez ve onu dışlar. Bu dışlamada aklın en temel aldığı ölçütlerden biri illiyet bağıdır. Bilgide inançla olgu arasında mümkün olan en yüksek oranda illiyete dayalı bir ilişkinin kurulmuş olması gerekir. Rasyonellik, mantık kurallarına uygunluk ve illiyete dayanmanın yanı sıra bilgi olarak arz edilen şeylerin izlenebilir süreçlere dayanması, herkese açık ve erişilebilir olması, aksi durumların da yanlış olduğunun teminat altına alınmış olması gerekir. İlgili edinme süreçlerinin denetimi ne kadar azalırse epistemoloji de o oranda daralır.

Çoğu zaman bizler, bu bilgi standartlarını oluşturamayız ve bu türden bir illiyeti (neden-sonuç ilişkisini) güçlü şekilde kuramayız. Bildiğimizi düşündüğümüz birçok şeyin sonradan hatalı çıkması ile ilgili örnekler bunun açık göstergesidir. Bilgi, verilere dayanan bir yargıya ve verilerin bir sonu yoksa o halde bildiğimiz her şeyde bir nebze eksiklik olacaktır. Buna epistemolojide “epistemik hata payı” veya daha teknik ifade ile “epistemik şans faktörü” (arazîlik) demektedirler (Farabi, 1990:55; Pritchard, 2006: 125).

“Hata payı” doğruluğu elde etmeye çalışırken niyetlenmemiş bir şekilde ortaya çıkan veya çıkması muhtemel olan yanlışlar için kullanılır. Ancak başka türlü bir hata daha vardır. “Kasıtlı hata” dediğimiz bu tür hatalar, inanç ve olgular arasındaki illiyet bağına standart bilgi araçlarının dışında unsurlarla kurduklarını ileri sürmektedirler. Büyü, sihir, astroloji gibi alanlarda bilgi, herkese kapalı ve hiç kimse için erişilebilir olmayan süreçlerle elde edilir. Bu tür bilgiler için daha sistematik davranan ve bilginin hatalı kullanımını siyasal amaçlar için kullanan düşünceye ezoterizm veya batinilik adı verilir. Epistemik hata payını, kasıtlı hatadan veya epistemik yolsuzluktan ayıran özelliği, ilkinde hatanın niyetlenmeden ortaya çıkmış olmasıdır.

Ezoterik gruplar, ya epistemolojide ortaya koyulan süreçlerin dışında bilgi edinme mekanizmalarını kullanırlar ya da ona belirsiz/ince ama hayati olan kasıtlı müdahalelerde bulunarak bilgiyi hakikate (gerçekliğe) uygunlukla değil grup amacına göre inşa ederler. Pratik bilgilerini de bu teorik sistematığın parçası yaparlar. Teorik bildideki sapmalarda olduğu gibi pratik bildide de amaçlar ve araçlar arasındaki mantıksal bağ koparılır. Görünürde meşru amaçlar belirlenirken bunlar için gayri meşru araçlar seçilir; ama esasında bu araçların söylenenden ve iddia edilenden çok farklı amaçları vardır. Tüm pratikler, bu ikinci gizli amaca göre şekillendirilir.

EZOTERİK EPİSTEMOLOJİ NEDİR?: DAR GRUP EPİSTEMOLOJİSİ

Bilgi kaynaklarının güvenilirliği, epistemolojinin en önemli sorunlarından biridir. Sorunu ortaya çıkaran en önemli konulardan biri de duyularımızla ilgilidir. Algıları genel olarak iç ve dış algılar şeklinde sınıflandırırız. Dış algılarımız, beş duyu ile elde ettiğimiz görme, duyma, koklama, tatma ve dokunma duygularıdır. İç duyular ise içebakış ve hisler olarak ayrılır. Hatırlama, belleğe yönelme içebakışla; acıktığımızı veya üzöldüğümüzü bilmek ise hislerle ilgilidir.

Bu tür bilgiler için daha sistematik davranan ve bilginin hatalı kullanımını siyasal amaçlar için kullanan düşünceye ezoterizm veya batinilik adı verilir. Ezoterik gruplar, ya epistemolojide ortaya koyulan süreçlerin dışında bilgi edinme mekanizmalarını kullanırlar ya da ona belirsiz ama hayati olan kasıtlı/ince müdahalelerde bulunarak bilgiyi hakikate (gerçekliğe) uygunlukla değil grup amacına göre inşa ederler. Pratik bilgilerini de bu teorik sistematığın parçası yaparlar. Ancak bu mekanizmanın güvenilir olup olmadığı konusunu tartışmazlar. Onların güvensiz olduğu, rasyonel temellere değil duygusal motivasyonlara sahip olduğu görölmektedir. Bu nedenle ezoterik örgütler, teorik bildiden kaçınırlar ve bilgi kaynakları içinde dengeli dağılıma sahip olan akıl, duyu ve tanıklık içinden hem teorik hem de pratik bilgilerin kaynağı olarak tanıklığı ön plana çıkarırlar. Bu nedenle ezoterik epistemolojinin yetersizliğini göstermek için klasik epistemolojinin genel işleyişi konusunu kısaca tasvir etmekle başlamış olduk. Burada eksik kalan, tanıklık epistemolojisinin güvenilirliğini nerden aldığıdır.

Tanıklık epistemolojisi, bireyler arası etkileşimle meydana gelen bilgiler işaret etmek için kullanılır. Çoğu zaman ezoterik örgütler, onun belirsiz görünen yönlerini alarak kullanırlar. Esasında tanıklık epistemolojisi belirsiz değildir ve onu güvenilir yapan birçok mekanizma ve standart vardır (Goldman, 2009:5). Bu standartlara kısaca göz attığımızda ezoteriklerin tanıklığı nasıl hatalı kullandığını görmek kolaylaşır.

Birçok bilgilerimiz tanıklığa dayanır. Anne-babamızı, dünyanın yuvarlak olduğunu, tüm tarihi, konuştuğumuz dili vs. tanıklıkla tanır ve öğreniriz. Tanıklık, bireyler arası etkileşimle elde edilen verilerdir. Bu veriler, belirli standartlarla bilgi olurlar. Örneğin akla uygunluk, tanıklığın zihin erişimine açık olması (yani daha önceki bilgilerimden onu biraz tanıyor olmam ve yadırgamamam), en fazla sayıda kişinin bu tanıklığa karşı tutumu gibi. Bu standartlardan anlaşılacağı gibi bu bilgilerin esasında rasyonel temelleri vardır. Tanıklık bilgisi, bir tür sosyal açıdan denetlenmiş bilgi türüdür. İnsanlara anlatmakta başarısız olduğunuz bilgiler, bu mekanizmada geçerli sayılmaz. Grup, bilgiyi denetler, ancak çoğu zaman yeni bilgiye de karşı çıkar. Gruplar, yalan bilgilere karşı dirençli ve deşifre edicidir, yine gruplar, bilimin yeni icatlarına da karşı da dirençli ve eleştireldir. Burada grup epistemolojisini iki kısma ayırmak gerekiyor: esnek grup epistemolojisi ve dar grup epistemolojisi (Başdemir, 2016:260). Esnek gruplar, bilimden gelen bilgilere karşı zaman içinde yenik düşer, çünkü rasyonel kanıtlar geldikçe grup, kanıtların gücüne direnemez ve nihayetinde toplumun direncine rağmen denetiminden de geçmiş bir şekilde kendini kabul ettirir. Esnek grup epistemoloji, alternatif bilgi kaynaklarına sahiptir. Dar grup epistemolojileri ise bu tanıklık standartlarını taşımadıkları gibi toplumsal denetim süreçlerine tabi olmaktan kaçınırlar. Bunun aksine bir kişiden gelen, sorgulanmayan ve zihin erişimine kapalı tanıklıklar, pasif bireyler tarafından kabul görür. Dar grup epistemolojisinde bilgi kaynağı tektir. Rekabet ve çok yönlü bilgi yolları yoktur ve özellikle de kapalıdır. Dar grup epistemolojisi, kendine özgü bir bilgi sistemi kurar. Bu sistemde sadece belirli kaynaklar geçerli sayılır, onların dışındakiler de tamamen bu epistemik terminoloji ile değerlendirilir, denetleyici araçlar, dışlanır.

FETÖ'yü bir dini gruptan terör örgütüne dönüştüren şey, onun bir dar grup epistemolojisine hapsolmuş olmasıdır. Kendini denetleyemez hale gelmiş olan kapalı devre bilme süreçleri, kendini denetleyemediği için zaman içinde hatalar ve yanlışlar üzerine inşa edilmiş bir epistemolojiye sahip olmuştur. Tek kişiden gelen ve grubun yayın organlarına dayalı bilme süreçleri, dışarıdan gelenlere karşı direnç oluşturan bir mekanizma kurmuştur. Tanıklıklar da bu şekilde sadece tek bir merkezden ve aynı kanallar üzerinden yayılmıştır. Dar grup epistemolojisi hataya götüren iki özelliğe sahiptir:

1. Bilgi toplumun denetimine açık değildir. Tüm bilgi tek kişiden ve standart yollardan geçerek gelir. Bilginin gücü, kaynağının güvenilirliğinden daha fazladır.

2. Tüm bilgiler zihinsel süreçlerin denetimine kapalıdır. Bunun toplum denetiminden farkı, birincisinin background bilgileriyle denetlemesi, ikincisinin ise rasyonel ve amprik süreçlerle denetlemesidir.

Ezoterik örgütler, normal bilgi edinme süreçlerini taklit ederler ancak ona belirli unsurları dahil ederek normal olmayan, kapalı ve tuhaf bir bilgi edinme süreci ortaya koyarlar. Standart bilgi edinme süreçlerinin dışına çıkarlar. Örneğin dini bilgide ana kaynaklarda belirli yöntemlere rasyonel yöntemlere başvurarak yeni hükümler çıkarıldığı görürüz. Şafi mezhebinin yöntemini esas alırsak burada ağırlıklı olarak kıyas yöntemi kullanılır. Bu usul, sonradan elde edilen bilgilerin ve uygulamaların kaynakla olan irtibatını sağlar ve aşırı yorum ve tatbiklerin önünü keser. Hanefilik bunu icmayı ümmeti;¹ yani yorum ve uygulamanın mümkün olan en fazla kişi tarafından makul ve erişilebilir olmasını esas alır. Hanbeliler ise müçtehit imamların uygulamalarını yeni yorumların teminat koşulu olarak alır ve ilk dönem uygulamalarına denetleyici bir işlev atfeder. Dini düşüncede bir tür rasyonel tasarruf yolunu seçer. Malikiler ise Medine icması diye kavramsallaştırdıkları fundamental/taabudi hükümlerin zahirlerini alarak ana kaynaktan uzaklaşmayı ve sıradan bilgilere kutsallık atfetmeyi engellemiş olurlar.

Bunlar İslam düşüncesinde geleneksel olarak kabul görmüş, yöntem haline gelmiş bilgi edinme ve üretme yöntemleridir. Daha özetle söylesek İslam düşüncesinin bilginin sınırı ve kaynağı ile ilgili benimsediği yaklaşımlardır. Bu yöntemler, İslam'ın ana kaynaklarından; yani illetlerden uzak yorumların önünü keser. Klasik kelim kitaplarında da aşırı ve indi yorumların önünü kesmek için bilginin kaynakları konusu ele alınır. Burada da geleneksel olarak üç bilgi kaynağından bahsedilir: havas-ı hamse (duyular), akıl ve haber-i sadika (tanıklık) (Maturidi, 2013: 4). İslam düşüncesinin bilgi edinme süreçleri ile ilgili birikiminin bu günkü çağdaş dünyadaki bilgi kaynaklarından farkı yoktur. Bunlar, aşırı yorumu ezoterizmi ve mistikifasyonu engeller. Bu nedenle ezoterik örgütler geleneksel dini yöntemleri esas almazlar. FETÖ de geleneklere bağlı gibi görünmekle birlikte esasında kendi fıkhını kurmuş ve fıkıh için de geleneksel İslam fıkhında olmayan usuller getirmişti. Örneğin kainat imamının söyledikleri din hükmündedir. Abiler ve ablalar, Kur'ani hükümleri nesh edebilirler ve içki içme, namaz kılmama örneklerinde olduğu gibi ruhsatları geleneksel fıkhın asla kabul etmeyeceği şekilde kullanma ve kullandırma yetkisine sahip olmuşlardır. Başka ifadeyle dindeki ruhsat hükmünü, örgütün spesifik amaçlarına göre kullanmayı tercih etmişlerdir.

¹ Modern fıkıhçılar, icma yetkisini sadece kendilerinde görse de geleneksel İslam düşüncesinde icma-i ulamadan ziyade icma-i ümmet esastır.

Gülen örgütünün bilme standartları, sıradan bilgi edinme süreçlerine uygun değildir. Erişilebilirlik ölçütüne asla uyulmaz ve iki bilgi kaynağı ön plana çıkar: rüya ve şahitlik. İslam düşüncesinde periferik bir inanç olarak bunulan, rüyaların bilgi değeri ile ilgili öğreti, temel bilgi kaynaklarının önüne geçirilmiştir. Tüm ezoterik örgütlerde olduğu gibi en önemli bilgi kaynağı rüyadır. FETÖ için bir rüya örgütü demek hatalı olmaz. Tüm talimatlar rüyada peygamberi görmek üzerinden anlatılır. Bu rüyalarda örgüt liderinin pozisyonu daima peygamberden üstündür. Örneğin peygamber ayakta, örgüt lideri oturuyor, mahcup, mahzun ve eli önünde bağlı şekilde tasvir edilir. Bu şekilde örgüt lideri ile peygamber arasında neredeyse hulule varacak bir özdeşleştirme kurularak peygamberin manevi otoritesi, bugünün dünyasında bir kişide (örgüt liderinde) tecessüm ettirilir.

Otoritenin bu kadar güçlü olması, dinin ana kaynaklarına bağlılıkla ilgili teorik sorgulamaların önünü açıkça almış olur. Bu şekilde örgüt üyeleri doğrudan ana kaynaktan bilgi aldıklarını düşünürler. Örgüt imamları, abi ve abla gibi İslam'ın hoş görmediği dinsel hiyerarşi içinde yer alanlar, örgüt lideri adına konuşma hakkına sahip olmakla, onlar da dinin ana kaynağı veya sahabe rolüne bürünürler. Bunun tipik, açıkça ayet, hadis ve İslam'ın tarihi deneyimleri ile uyuşmayan konularda örgüt üyelerine yapılan ikazlara, "ama abi/abla böyle söylemiyor" diyerek tepki verilmiştir. Bu tepkinin arkasında epistemik bir temel vardır: örgüt liderinin (kâinat imamı) ve sorumluların (imam, abla, abi) tanıklıkları. Bu tanıklıklar, genellikle rüyalara dayanır, bu nedenle örgütte bir bilgi kaynağı olarak tanıklık, normalleştirilmiş bir epistemolojinin standartlarından oldukça farklıdır. Ayrıca standart epistemolojilerde tanıklıkla diğer kaynaklar arasında önemli bir denge varken tüm ezoterik örgütler gibi FETÖ de bu dengeyi gözetmemekte ve tüm bilgi ve değer gibi takdim ettiği şeyleri rüyalara dayanan tanıklıklarla gerekçelendirmektedir. Yine standart tanıklıklarda tüm veriler zihnin denetimine tabi iken ezoterik örgütler, güçlü bir otoriteye dayandırarak bu zihinsel denetimin önünü tamamen kapatırlar. Bu tür denetimleri büyük günah sayarlar. Örgüt lideri hakkında kötü söz söylendiğinde "tövbe istiğfar getirilmesi"nin nedeni de budur.

Rasyonellik, mantık kurallarına uygunluk ve illiyete dayanmanın yanı sıra bilginin izlenebilir süreçlere dayanması, herkese açık ve erişilebilir olması gerekir. Ezoterik epistemolojilerde illiyet, rasyonellik, erişilebilirlik gibi standartların hiçbirine uyulmaz. Ezoterikler bazen neden-sonuç bağlantısının kurulduğunu ileri sürmektedirler ama bu bağlantı şekli, normal, objektif, sağduyusal değildir, özel bir yöntemle yapılmaktadır. Ezoterik gruplar, bunu yapıyormuş görünmek için bilimsel verilere çok önem verdiklerini göstermek isterler; bilimin otoritesiyle

epistemik yetersizliği gidermeye çalışırlar, ancak kullandıkları daha çok sahte bilimdir. Ezoterik iddialarla bilimsel veriler birbirine yaklaştırılarak sunulur.

Yine ezoterik hareketler, dinlerin içinde daha kolay yaşama ve meşruiyet kazanma imkânı bulurlar; metafizik kaygılara rasyonel ve illiyete dayalı cevaplar üreten teolojinin/ilahiyatın meşruiyetini ve entelektüel gücünü kullanarak ezoterik iddialarına yer açarlar. Fakat esasında onların verileri kullanırlar ama yöntemlerini kullanmazlar.

Ezoterik epistemolojinin bir dar grup epistemolojisi olduğunu söylemiş olduk, ancak tüm dar grup epistemolojileri, ezoterik değildir. Yakın dostluklar, özel uğraşların oluşturduğu gruplar da dar gruplardır ve kendilerine ait terimler oluştururlar. Ezoterik grupların bunlardan farkı, başkalarının hayatlarını ilgilendiren büyük gizli amaçlarının olması ve bunu gerçekleştirmek için yanlış pratik (non-ethical) bilgiler oluşturmalarıdır.

DİNİ VE EZOTERİK BİLGİ ARASINDA NE FARK VARDIR?

Ezoterik gruplar, içinde yer aldıkları toplumun veya dini cemaatin doğru ve güvenli saydığı sağduyusal araçlara sembolik yorumlar ve metaforik anlamlar katarak bilgi benzeri yargılar üretirler. Bunlar, grubun tasarladığı dünya görüşüne göre dizayn edilir. Aslında sınır ve ölçütleri belli olmadığı için kabul edilmesi zor olan bu yorum ve bilgilerin kabul görmesinin altında epistemik olmayan bazı unsurlar vardır.

1. Karizmatik kişilikten gelen bilgi: Tek kişinin tanıklığı ile önemli bir bilgi verilmesi (ad hominem)
2. Grup içinde sürekli tekrarlama: Bir bilginin, yakın zaman dilimleri içinde bütün grup üyelerine farklı yollarla defalarca anlatılması
3. Özel terminoloji oluşturma: Bu anlatılanların kolayca kabul edilmesini mümkün kılacak şekilde önceden kabul ettirilmiş olan bir terminolojiye eklenerek anlaşılması
4. Başka otoritelere yaslanma: İrrasyonel unsurların örtülemediği durumlar için din ve bilim gibi güven veren otoritelerden destek alınır (ad hoc).

Bu özelliklerin benzerleri dini bilgide de vardır. Ezoterik gruplar bu benzerlikten yararlanırlar. Oysa dini inançların yapmaya çalıştığı şey, aynı değildir; dinin temeline kişisel deneyimlere bağlı olmayan rasyonel ölçütler koymaya çalışırlar. Dini bilimler, kişisel deneyimi vahiyle sınırlandırarak ölçütlerin keyfiliğini ortadan kaldırmayı garanti altına almaya çalışırlar. Örneğin İbn Rüşd akıl ve vahyin aynı hakikatleri söylediğini ve bunlar arasında bir çelişme olamayacağını; şayet bir

çelişki bulunuyorsa bunun bizim kutsal mesajı yeterince anlamadığımızdan veya iyi düşünemediğimizden kaynaklandığını savunur. Hıristiyan ve Müslüman kelamcılarının yapmaya çalıştığı şey bundan farklı değildir. Yakın zamanlarda bu tür yaklaşımların en önemli temsilcileri Alvin Plantinga (1932-), William P. Alston (1921-2009), Nicholas Wolterstorff (1932-) ve Kelly James Clark gibi düşünürlerdir. Onlar reforme edilmiş epistemoloji dedikleri bir anlayışla dini inançtan gelen bilgileri genel epistemoloji geleneği içinde meşru ve makul bir yere yerleştirmeye çalışırlar. Bu çabanın sorunları olabilir, ancak inancı rasyonel süreçlere bağlama ve genel epistemoloji içinde dini bilgiyi keyfi ölçütlerden koruma çabası nedeniyle dini epistemoloji, ezoterik epistemolojiden tamamen ayrılır. Nihai olarak dini epistemolojiler, dar gruba dönmekten ziyade dışarıya açılmaya ve iddialarını tartışmaya açmaya meyyaldirler. Bunu yapan dini inançlar daha güçlü ve daha dinamiktir.

Ezoterik gruplar, normal epistemik süreçlere dâhil olmazlar, bu grupların kendilerine ait özel bir bilgi edinme süreçleri vardır. Bu süreçler, dinlerinkinden farklıdır. Çünkü onlar, mistik ve gizemli yolları sıradanlaştırarak kabul edilmesi imkânsız şeyleri, meşru gösterirler. Dinlerin aksine ezoterik gruplar, vahyin yerine yeni bir kutsal var etmeye çalışırlar ya da kendi kutsallarını, vahyin otoritesinden yararlanmak için ona bağlama yollarını denerler. Bunu da yine kurumsal dinlerin epistemik yöntemlerinde yer almayan usullere benzetmeye çalışırlar. Örneğin liderin rolünü peygamberinki gibi göstererek ondan gelen haberlere karşı tüm itirazların önünü kesmiş olurlar. Ölen kişilerle konuşmak, liderin ve grup üyelerinin sürekli öte dünyadan bilgiler taşıması dinsel epistemolojilerin hoş gördüğü bir yöntem değildir. Oysa ezoterik örgütler ve yapılar, sürekli olarak rüyada peygamberi görmesi ve peygamberin örgütün işleri ile meşgul olması peygamberlik otoritesini örgüt liderine taşımanın bir yöntemidir. Örgüt üyesi buna bir kez inandığında artık ezoterik epistemenin geri dönüşü zor bir şekilde faili ve kurbanı olur.

EZOTERİK EPİSTEMOLOJİ NEDEN KABUL GÖRÜYOR?

Ezoterizmin tüm irrasyonel ve din dışı söylemlerine rağmen geniş kitleler tarafından kabul görmesinin en önemli nedeni, onun kriz dönemi zaaflarından yararlanıyor olmasıdır. Geçmişte Türkiye’de din özgürlüğünün kamu otoritesi tarafından sürekli ihlal edilmesi ve dini hayatın görünürlüğünü azaltmak için yapılan ayrımcılıklar FETÖ’yü buna göre davranma stratejileri belirlemeye ve ihlalleri yanlış bilgi ve uygulamalara gerekçe yapmaya itti. Bu tutum, FETÖ’nün bilgi sisteminin suça yönelmesinin en önemli nedenlerinden biridir (Din ve vicdan özgürlüğüne karşı saldırılar, Türkiye’de hala ortadan kalmış değildir).

Siyasi baskı, Türkiye’de ezoterik bir yeniçağ tarikatının ortaya çıkmasına yol açtı. Dini yaşantı üzerindeki baskı, FETÖ’nün kendini gizleme, yalan söyleme, dini hükümleri örgütün beklentilerine göre dönüştürme (örgütün kurumlara zekât verilebilir fetvası gibi), komitacılık yapma, bağışlanan kurbanları kesmeme, genel memurluk ve üniversiteye giriş sınavlarının sorularını çalma, devlet kademelerine hile yoluyla yerleşme gibi aslında açıkça herkesin gözü önünde olan olayların tasvip edilmemesine rağmen eleştiri almamasına ve “mütekabil gayri meşruiyetler” (MGM) olarak görülmesine yol açmıştır. FETÖ, MGM mücadelesini kazanmış ve bu baskıların meydana getirdiği travmaları istismar etmişlerdir.

Türkiye’de din özgürlüğünün sınırlandırılması ve dindarlar üzerindeki kamu baskısı, dindar insanları toplumda etkisiz hale getirip mağdur ederken ezoterik yollar seçmiş olan Gülenist hareket, geliştirdiği özel korunma ve gelişme stratejileri ile sürecin tek kazananı olmuş, hatta 28 Şubat’la birlikte tüm dini örgütlerin baskı altına alındığı bir dönemde rakipsiz kalarak daha güçlü bir uluslararası aktöre dönüşmüştür. Gülenistlere gizliliği, meşru hayat tarzları üzerindeki baskılar öğretmiştir. Türkiye’deki bürokratik vesayet ile kamunun şeffaf ve etkin çalışmaması gibi önemli iki eksikliğin bir araya gelmesi, demokratik değerlerin ve dolayısıyla temel özgürlüklerin gelişmesini engellemiş, bu da dini gruplar üzerindeki sivil denetimin engellenmesine yol açmış; baskı, ezoterizmi birçok açıdan olduğu gibi epistemolojik açıdan da mazur hale getirmiştir.

Güç, merhamet gibi epistemik olmayan unsurların, bilgi olmayanı bilgi gibi gösterme; teknik ifadeyle gerekçelendirici etkileri vardır. Ezoterik gerekçelendirme diyebileceğimiz bu anlayış, geçerliliğini bizzat örgütün güçlü şekilde varlığından almıştır. Gülenist hareket hiyerarşik yapılanması, özel kendini koruma stratejisi ve gerçekçi olmayan üstün bir amacı olan ezoterik bir örgüte dönüşmüştür. Deccal, Mesih ve Mehdi gibi İslam içinde kendine her zaman yer bulabilmiş ama baskılanmış olan ezoterik unsurların tamamını, Gülenist hareket kullanmış, ama kendisini bilim ve hoşgörü öncüsü olarak göstermeyi de başarabilmiştir. Bunun nedeni örgütün birbirinden çok farklı görünümünün olması ve durumlara göre bu kullanıyor olmasıdır.

Sağduyuya uymayan ve irrasyonel olan bu kurguları kabul edilebilir kılan şey, grup üyelerinin aynı şeyleri defalarca tekrar etmesi, bu rüyaların Cuma sohbetleri adı verilen Perşembe toplantılarında bütün Türkiye’de aynı saatte telkin edilmesi, karizmatik bir liderden gelmesi, din ve eğitim vurgusu gibi gerekçeleyicilerin kullanılmasıdır. Bir grup tarafından tekrarlanan, ikna edici bir yönü vardır. Ezoterik gerekçelendirme hem krizleri lehine kullanır hem de bu grup tekrarını ikna için kullanır. Normal zamanlarda bu tekrarlar işe yaramazken

ihlaller ve krizler onları kabul edilebilir yapar veya görmezlikten gelinmesine yol açar.

BİLGİ KAYNAĞI OLARAK TANIKLIĞIN GÜÇLENDİRİLMESİ VE LİDER İMAJİ

Kaynak Holding'den ele geçirilen dijital verilerde Gülen'in doğum yeri, askerliğini nerede yaptığı ve ilk vaazını nerede verdiği, evlenmeme nedenleri ve kişiliğine yönelik bazı soruların da bulunduğu 70 sayfalık bir soru kitapçığı bulunmuştur. Bu kitapçığın, yüzlercesinin holding bilgisayarlarında mevcut olduğu görülmüştür. Bu, "kingpin life" (önemli kişinin hayatı) denilen bir tür imaj oluşturma yoludur. Bu soru ve sınavlardaki esas amaç, örgüt elebaşını yüceltmektir. Onun çok yüce, erişilemez, mükemmel, haşa Allah ve O'nun Peygamberi ile her şeyi istişare eden, sorgulanamaz birisi olduğu algısını üyelerine ve sempatzanlarına yerleştirmektir.

Örgüt, bilgilerimizin çoğunun kaynağı olan (bazı araştırmalar, bilgilerimizin yüzde 85'ini tanıklık bilgilerinin oluşturduğunu gösteriyor: konuştuğumuz dile, ailemize, tarihe, coğrafyaya, bilime, dine vs. ait bilgilerin neredeyse tamamı tanıklığa dayanır) tanıklığı, güvenilir hale getirmek için örgüt liderini önemli ve güvenilir bir kişi yapmak için belirli yollar izler. Bu broşür bunun bir uzantısıdır. Ayrıca kainat imamı tanımlaması, Hz. Muhammed'e atfedilen kainatın efendisi unvanının taklididir. Bu tür unvanlar da yine güven ve karizma oluşturmak için kullanılır. Peygamberin rolü, örgüt liderine taşınarak tanıklığın güçlendirilmesi yoluna gidilir ki, bu durum, zaman içinde örgüt liderinin peygamberden daha üstün konuma gelmesine yol açar. Nitekim gazete ve dergi aboneliği rüyalarında örgüt lideri, peygamber karşısında mekânsal üstünlüğe sahip olarak tasvir edilir. Örneğin peygamber kapıyı vurur ve örgüt lideri, "buyur" der. Peygamber hep ayakta iken örgü lideri oturur vaziyettedir. Bunların her biri, esasında gayri meşru olan tanıklığı güçlendirme yollarıdır. Epistemik yolsuzluğun en önemli kaynağı, tanıklığın bu şekilde istismar edilmesidir.

FETÖ'nün Ezoterik Kodları

FETÖ'nün büyük bir insan gücüne sahip olabilmesinin altında yatan önemli nedenlerden biri, kendi epistemolojisini kurabilmiş olmasıdır. Onu bir suç örgütüne dönüştüren şey ise bu epistemolojinin kapalı olması ve bilginin organizasyon içindeki üyelerin katılımı ile oluşturulmak yerine tek kişi tarafından oluşturulmuş olmasıdır. Bu epistemoloji, suça yönlendirilmeye meyilli insan prototipleri ortaya çıkardı. Örgüt üyeleri, ortak bir insan prototipine sahiptir: Şakirt dedikleri üyeler, bireysel tasarruflarda bulunacak kabiliyetlere sahip değildir. Kişilik

olarak hiyerarşik yapısı içinde buldukları yerde bir anlam kazanırlar. Oradan çıktıklarında kendine güveni olmayan, karar alamayan beceriksiz bir kişiliğe dönüşürler. Örgüt, yıllarca sahip olduğu deneyimle bunu yapmayı başarmış ve çoğu zaman da zaten buna yatkın olan insanları seçmiştir. Örgütün “muhabbet fedailer” adını verdiği bu insanlar, bütün varlıklarını, zamanlarını örgüte “hizmet” için feda ettiler. Ailelerini ve dostlarını ihmal etmekle kalmadılar, asla gerçek dostluklar kuramadılar. Herkesin bir görevi vardı ve görev, her şeyden üstündü. Anne ve babanın ölümü, örgütün basit bir mahalle toplantısına gelmeme nedeni yapılamazdı. Gelmeyenlere veya geç kalanlara anlatılan hikâyeye buydu: Örgütün (basit) mahalle toplantısı, anne-babanın cenaze merasiminden daha önemlidir.

Örgüt, gizli amaçlarını dinî ve seküler terimlerin arkasına sakladı: Hizmet, himmet, altın nesil gibi terimler, FETÖ’nün temel terimleriydi ve dinî çağrışımına sahip olsa da örgüt, bunları ön plana çıkarıp anlamlarını kendi gayesine göre oluşturdu. Himmet, faziletli insanlardan alınan maddi ve manevi destek anlamına gelirken örgüt bunu, insanları kandırarak para alma merasimine dönüştürmüştür. Neredeyse 50 yıl boyunca kayıt dışı para toplanmıştır ve bu paraların bir kısmının nasıl ve kimler tarafından harcandığı belli değildir. Dindar insanların desteğini almak için bu türden dinî terimlere başvurulurken dindar olmayanlara barış, hoşgörü, diyalog, bilim, eğitim gibi seküler kavramlarla yaklaşıldı. Örgüt çok katmanlıdır ve çok yüzlüdür; her katmanda kullanılan dil ve terimler farklıydı.

Örgütte hiyerarşik bir yapı vardır ve epistemolojisi bu hiyerarşiye göre işler. Tüm tutumlar, bu hiyerarşinin en üstünde olan kişinin rüyalarına dayanır. Rüya, örgütün en güçlü hatta biricik bilgi kaynağıdır. Örgüt üyelerine verilen genel talimatların tamamı rüyalara dayanır. Rüyada Allah ya da resulü görünür. Onlar bir şey talep ederler ve bu talep, aynı gün bütün örgüt evlerinde anlatılır. Böylelikle genel mesaj verilir. Bu rüyalar gazete aboneliği, Resulullah’a kurban kesme, kurban derisi toplama gibi komik temalara sahiptir. Ancak bu komedinin vahim yanı, rüyalarda görülen şeyler, İslam’ın ana kaynaklarından daha sahih/doğru kabul edilir. Örgütün epistemolojisi, tamamen rüyalar üzerine kurulmuştur.

Gülenizm, mehdî ve mesihî bir harekettir. Ehl-i Sünnet içinde mehdi ve mesih inancı belirli yönleriyle yer almakla birlikte bu inanç, inanan kişinin bu doğrultuda ibadet etmesi ve yaşaması düşüncesine dayanmaz. Bu yüzden ehl-i sünnet, mehdi ve mesih kabul etse bile diğer mesihî inanç sistemlerinden tamamen farklılık gösterir. Mesihî inançlar, kutsal tarih anlayışı, kurtarıcıyı bekleme, belirli tarihler ve işaretler bulma, Tanrı’nın sözünden cayması gibi muhtevalara sahiptir. Ehl-i sünnet bunları çok uygun görmez ve itikata aykırı bulur. Bu tür bir mesih ve mehdi inancına, ölü inanç adı verilir: İnancın kendi var ama onu uygun davranış yok. Gülen örgütü bunun aksine canlı bir mehdilik ve mesihlik inancına sahiptir.

Örgütün üst kademelerine çıktıkça Fethullah Gülen'in mehdi olduğuna inanılır, ama bu, alt tabakalarda dile getirilmez. Periferik bir İslam inancının merkeze taşınması, FETÖ'yü bir suç örgütüne dönüştürmüştür.

Bu rüyalarda Gülen'in dinsel pozisyonu ya peygambere eşit ya da ondan üstündür. Örneğin meşhur gazete aboneliği rüyalarında Gülen, sürekli oturur ama peygamber ayaktadır. Bu rüyalarda peygamberin, sürekli Zaman gazetesi ve Sızıntı dergisi aboneliği meseleleriyle ilgilendiği görülür. Kurban bayramına yakın zamanda da kurban derisiyle.

Ezoterizmin en önemli özelliklerinden biri, bağımsız özgün bir hareket olarak ortaya çıkmamasıdır; onlar özellikle dini inançlar veya güçlü toplumsal hareketler içinde kendilerini konumlandırırlar. Bu şekilde itibar kazanırlar. Özellikle dinlerin rasyonel teolojilerinden meşruiyet elde etmeye çalışırlar. Dinlerde doğa-üstü unsurlar vardır. Teoloji/ilahiyat, onları rasyonelleştirme ve sınırlandırma işlevi görür. Ezoterik inanç grupları, kendi özel bilgi edinme süreçlerini bunlara benzeterek meşruiyetlerini saygı duyulan yapılara dayandırmaya çalışırlar. Örneğin, peygamberler yaratıcıyla konuşur. Bu, dini düşüncede özel ve sınırlı bir deneyim olarak kabul edilirken dinin içindeki ezoterik gruplar, peygamberin özelliklerini karizmatik liderlerine de atfederler. Dinin kurucusunun bütün otoritesi, bu lidere transfer edilir. Grup önderi, kararlarının kendisine ait olmadığını ve rüyasında peygamberden veya Tanrı'dan bir emir aldığını söyler. Bu durumun inandırıcılığı, kurumsal bir dinin içinde konumlanmakla kolaylaşır.

Dini inanca eklenen ezoterik gruplar, peygamberlerin rolünü grup liderine atfederler. Bu şekilde özel bilgi edinme araçlarına sahip, karizmatik bir lider kültü yaratılır. Lidere atfedilen bu kutsallığın, farklı şekillerde gerekçelendirildiği görülür. Grup lideri, rüyasında peygamberi veya Allah'ı görür. Bu rüyalarda kesin dinsel emirler olduğu düşünülür. Diğer bir gerekçelendirme de peygamberin ya da Tanrı'nın grup liderinin bedeninde yeniden ete ve kemiğe büründüğü iddiasıdır. Batı ezoterizminde buna enkarnasyon (incarnation) denirken doğu ezoterizminde "hulul" adı verilir. İsmailiyye'de Tanrı'nın Ali'ye, Ali'nin de 7 imama hulul ettiğine inanılır. İsa'nın Tanrılığı meselesi de Pisagorik enkarnasyonun Hıristiyanlık üzerindeki etkisinin tipik göstergesidir. FETÖ lideri de bunu ima eden konuşmalar yapmıştır.

Gizlilik ve olduğundan farklı görünme (takiyye), bu grupların toplumdan izole olmasını gerektirir. Grup üyelerinin birbirleriyle ilişkileri daha samimi ve güven esasına dayanır. Hatta bu güven aile fertlerine olandan daha yüksektir. Gruba sadakat, aileye sadakatten önce gelir. Bu sadakatin ve gizliliği korumanın altında üstün bir amaç için kendini feda etme anlayışı vardır. Bu üstün amacın kabulü de bir kötülüğün yok edilmesi motivasyonuna dayandırılır. Bu nedenle ezoterik

gruplar, dünyayı ve insanları iyi-kötü veya hak-batıl düalizmi ile değerlendirirler. Ya iyi ya da kötüsünüzdür. Dikkat çekici olan bu düalizm değildir, aksine bu iyilik ya da kötülüğün, grubun ölçütlerine göre belirlenmesidir. Destek verenler iyi, vermeyenler kötüdür.

Bu gruplar, kendilerini çok önemli görürler ve bütün tarihin kendi etraflarında döndüğüne inanırlar. Diğer bütün insanlar, onlara göre ya kötü ya da cahildir. Kurtuluş, öğretinin kabul edilmesiyle, hiyerarşiye bağlı kalmakla ve tam itaatle mümkündür. Bu itaat, motivasyonunu bu kötü dünyayı değiştirme inancından alır. Bütün ezoterik gruplarda dünyanın belli bir zaman diliminde iyi olduğu, gelecekte iyi olacağı veya “iyi” insanlar tarafından yönetileceği inancı vardır. Bu nedenle dönemlere ayrılmış bir tarih anlayışı savunulur, hatta bu dönemler, dünyanın başlangıcından önceki ve kıyametten sonraki dönemleri de içine alır.

Ezoterik tarih anlayışı, tarihe yön veren gizemli tarihsel olaylarla dönemlere ayrılır. Deccal, büyük savaş (armagedon, melhame-i kubra), Mesih ve Mehdi gibi karakter ve olaylar, bu dönemlerin geçiş aşamaları olarak verilir. Sürekli önceden tarihler verilir, ancak bu tarihlerde söylenen şeyler gerçekleşmediğinde Tanrı'nın vaadini ertelediği ve ondan vaz geçildiği ileri sürülür ki buna da beda anlayışı denilmektedir. 17-25 Aralık 2013 tarihinde yolsuzluğu perde yaparak yargı yoluyla seçilmiş meşru hükümeti etkisiz hale getirmek için girişilen darbeden sonra Gülenist örgüt, mensuplarına sürekli olarak umut vermek için bedayı kullanmıştır. Yani örgütün başarısının arkasında ilahi bir güç vardır ve gücün yenilme ihtimali yoktur. Bugün eğer başarısız olmuşsak çok yakın gelecekte ilahi vadinin bir sonucu olarak başarılı olacağız. Şu anki durum başarısızlık değil başarıya giden yoldaki bir aşamadır. Allah vaadini ertelemiştir. Beda, umudu diri tutmak için ezoterik grupların tamamında yer almaktadır.

Bilgi Kaynağı Olarak Rüya

FETÖ, örgüt içindeki haberleşme ağını rüyalar üzerinden yapmaktadır. Örgüt üyelerine ve sempatizanlara Zaman Gazetesi'ndeki belirli köşe yazarlarının aktardığı rüya, Cuma sohbeti denilen Perşembe akşamı sohbetlerinde anlatılmakta ve mesaj, rüya üzerinden verilmektedir. Bu rüyalar, sıradan ve basit değildir, onları etkili yapan şey, uzun zamandan beri, örgüt liderinin rüyasında peygamberi görmesi ve ondan talimatlar alması iddiasının sürekli işleniyor olmasıdır. Bu rüyaların her birinin, Hz. Muhammed'in rüyada aldığı vahiylerle isnatla rüya-i sadıka olduğu imajı verilmekte ve örgütte tanıklığa dayanan temel bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir: Ali Ünal, bu mesaj taşıyıcılardan biridir. Binlerce örneği tekrarlamak yerine birini ele inceleyebiliriz. 14 Ekim 2014 tarihli Zaman Gazetesi'ndeki köşesinde şöyle yazmaktadır:

“Tanımadığım iki bacıdan Zaman’la ilgili iki rüya intikal etti. Biri şöyle: Türkiye her tarafından depremlerle sarsılıyor. Fakat Hizmet’teki abiler, bir kenarda dua ediyorlarmış. Onların hepsi Zaman okuyucusuymuş. Diğeri de şöyle: Türkiye’nin her tarafına semadan ateşler yağıyor. Zaman Gazetesi Hizmet mensuplarının ellerinde şemsiye olmuş ve o şemsiyelerle ateşten korunuyorlar.”

Burada “hizmet”, büyük harfle başlamaktadır. Oysa biz “Amacımız topluma *Hizmet* etmektir?” şeklinde yazmayız. Kelime, burada örgütün epistemolojinin temel terimlerinden biri olarak kullanıldığı için büyük harfle başlar.

Örgüt içindeki hiyerarşide kullanılan kaynaklar, İslam’ın geleneksel ana kaynakları olan Kuran, sünnet, icma ve kıyas değildir. Önce “biricik tanığın” rüyası ve ardından bunlardır. Bu nedenle FETÖ’nün dar grup epistemolojisi için özel bir terim kullanmak gerekirse buna en uygun olan isimlendirme “rüya epistemolojisi” olurdu.

Tanıklar Silsilesi

Kainat imamı: Örgüt lideri Fetullah Gülen (Peygamber için kullanılan Kainatın efendisinden dönüştürülmüştür.

Beşyüceler şurası: Tayin ve terfilere karar veriyor. İmamların atamalarını yapıyor. Ana stratejileri belirleyip kainat imamının onayına sunuyor. Himmet ve diğer para kaynaklarını yönetiyor. Başkan, Mustafa Özcan.

Molla: örgüt içinde “Hoca” diye çağrılan örgüt liderinin okuma halkasında bulunan kişidir. Örgüt liderinin gazete yazılarını, kitaplarını bunlar yazar. Liderle aşağı gruplar arasında irtibatı sağlarlar.

İmam: Bunlar idari, bölgesel yapılanma içinde en yüksek mevkide bulunan kişilerdir. Ülke, bölge, şehir ve görev imamları vardır. Örneğin Orta Asya İmamı, ABD imamı, İç Anadolu imamı, Kırıkkale imamı, Alevi imamı, emniyet imamı, mahrem hizmet imamı vs.

Müfettiş: Örgüt lideri adına tam yetkili soruşturma imamıdır. Örgütün tüm kurumlarını ve üyelerin tüm şahsi varlıklarını denetleyebilir; kurumlarda ve evlerde arama yapabilir. Bunlar, çoğu zaman kuryelik görevi de yapar. İlişkiler unvanlara göre değişse de müfettişler, doğrudan örgüt liderine ulaşabilirler ve bilgi verebilirler. Müfettişlerin örgüt liderine sürekli raporlar hazırladıkları bilinmektedir, onlar örgütün kara kutularıdır.

Abiler ve ablalar: Bunlar imamlardan sonraki daha küçük bölgelerin ve kurumların örgüt sorumlusudur. Mahalle, cadde, sokak, yurt, okul, kurum abileri

ve ablaları bulunmaktaydı. Her biri örgü liderinin küçük birer kopyasıdır ve onun talimatlarını tabana aktarır. Rüya anlatıcılar genellikle bunlardır.

Mütevelli: İmamların, abilerin ve ablaların başkanlık ettiği, örgütün geniş kurullarıdır. İki grup insandan oluşur. Mevkii yüksek örgüt üyeleri ve örgüte bağlı olan yüksek toplumsal statüye sahip kişiler. Bunlar genellikle memur, bürokrat, esnaf ve iş adamlarıdır.

Muhabbet fedaileri: Talebe ve şakirt denilen üye adayları olmak üzere liderin dışındaki herkesin ortak adıdır. Bu makamlar arasındaki ilişki, sıradan ast-üst ilişkisi gibi değildir. Bundan daha karmaşıktır. Örneğin şehir imamının sorumlu olduğu kişi bölge imamı değildir. Her sorumlu, kendinden sorumlu başka birine bağlıdır.

Örgüt bunun dışında tüm faaliyetlerinde kullandığı terimlere özel mesaj ve anlam yüklü kelimeler kullanır: zaman, aksiyon, sızıntı, gayretullaha dokunma, şefkat tokadı, altın nesil, tevafuk, hizmet, tedbir, teenni, uhulet, suhulet vs. Ayrıca bunlar dışında şekli işaretler de vardır: Bıyık şekli, tesbihatin özel oluşu gibi. Esasında bunları normal karşılamak gerekir ancak denetleyici mekanizmalar ortadan kalktığında ve aşırı anlamlar yüklendiğinde bu işaretler normalliğini kaybeder. Bilimdeki ad hoc'lar gibi ana unsurlardan daha önemli hale geldiklerinde epistemik yolsuzluğa yol açarlar.

Bu kadar geniş bir terminoloji, büyüyen ve büyüdükçe de daha dar hale gelen bir epistemoloji ortaya çıkarır. Her yeni terim, örgütü normal epistemik süreçlerin dışına iter ve epistemolojiyi daha dar hale getirir. Yani örgütün kavram dağarcığı geliştikçe epistemik denetim mekanizmaları da o derece kapalı hale gelir.

KAYNAKÇA

BAŞDEMİR, HASAN YÜCEL (2016), Sosyal Epistemolojide İnançların Statüsü Sorunu, Kutadgu-bilig, sayı:32.

EL-FARABİ, EBU NASR (1990), Şerâitu'l-Yakîn, çev.: Mübahat Türker Küyel, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

FAIVRE ANTOÏNE (1994), Access to Western Esotericism, State University of New York, New York.

GOLDMAN, ALVIN (2009), "Social Epistemology: Theory and Applications", Royal Institute of Philosophy Supplement, sayı: 64.

İMAM MATURİDİ (2013), Kitabü't-Tevhid, çev.: Bekir Topaloğlu, İstanbul, İSAM.

PRICHARD, H. A. (1950), Knowledge and Perception, Clarendon Press, Oxford.

PRITCHARD, DUNCAN (2006), Epistemic Luck, Clarendon Press, Oxford.

SZONYI, GYÖRGY E. (2006), "Esotericism", Dictionary of Gnosis and Western Esotericism, editör: H. Wouter, Brill, Leiden.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE DİNİ GRUPLAR (DİB YAYINLARI BAĞLAMINDA BİR ANALİZ)

Yrd. Doç. Dr. Abdullah İNCE

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
abdullahince@sakarya.edu.tr

ÖZET

DİB'in, dünyanın birçok ülkesindeki ve Türkiye'deki kapsamlı teşkilatlanma ağı dikkate alındığında, önemli bir alana hükmettiği görülmektedir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, dünyadaki ve Türkiye'deki önemli beklentilere cevap verebilmesi aktif ve öncü çalışmalarda bulunmasına bağlıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmaları bir boyutuyla dini grupları da ilgilendirmektedir. Dini gruplar, Türkiye'nin toplumsal ve tarihsel özellikleri açısından görmezden gelinemeyecek bir sosyal gerçekliktir. Türkiye'de dini gruplarla ilgili tutumun merkezinde öncelikle siyaset etkili olsa da, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konuyla ilgili görüş ve tutumu hem toplum nezdinde hem de siyasal erk tarafından önemsenmekte ve büyük ölçüde dikkate alınmaktadır. 15 Temmuz sürecinden sonra ortaya çıkan gelişmelerle ilgili DİB'in çeşitli faaliyetlerinin olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak kurumun öne çıkan çalışmaların başında yayın faaliyeti gelmektedir. Din şurası kararları, FETÖ Raporu ve İSAM yayınları arasında çıkan yayınlar bunların önemlilerindedir. Bu tebliğde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgili yayınları göz önünde bulundurularak, genel olarak dini gruplar hakkındaki, özel olarak da FETÖ konusundaki görüşleri ve çalışmalarını analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Diyanet, Dini Gruplar, Yayın, FETÖ

THE PRESIDENCY OF RELIGIOUS AFFAIRS AND RELIGIOUS GROUPS (ANALYSIS IN THE CONTEXT OF DIB PUBLICATIONS)

ABSTRACT

The Presidency of Religious Affairs is conducting activities in many countries of the world. Considering the comprehensive organization network in the world and Turkey, it seems that it dominates an important area. However, the ability of the Presidency of Religious Affairs to respond to important expectations in the world and in Turkey depends on execution active and pioneering works. Religious groups are a social reality that cannot be ignored in terms of the social

and historical characteristics of Turkey. Although politics is primarily influential in the attitudes towards religious groups in Turkey, the outlook and attitude of the Presidency of Religious Affairs is considered both by the society and by political power, and is taken into consideration on a large scale. It seems that DİB is engaged in various activities in the context of events which are occurred after 15th July cases. Broadcasting activity is the prominent work of this Organisation, in this respect. The decisions of the Religious Council, the FETO Report and ISAM publications are the most important publications. In this paper, opinions and studies about religious groups- in general- and FETO -in particular- will be analyzed, taking into consideration the related publications of the Presidency of Religious Affairs.

Keywords: Religious, Religious Groups, Publication, FETÖ.

GİRİŞ

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Türkiye’de resmi olarak dini temsil eden tek yetkili kurumdur. Dini gruplar ise sivil dini anlayış ve yaşantı temelinde ortaya çıkan dini yapılardır. 15 Temmuz süreci ile birlikte dini grupların konumu, Diyanet ile dini grupların ilişkisinin nasıl olacağı daha önemli hale gelmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Türkiye’de resmi açıdan kurumsal-dinî temsil yetkisi, dinî gruplarla Diyanet’in ilişkisinin nasıl olacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı’nın dini gruplarla ilişkisi, Diyanet yayınları merkeze alınarak tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda konunun teorik çerçevesi, Diyanet’in genel olarak dini gruplara bakışı ve son olarak FETÖ’yü nasıl gördüğü ele alınmaktadır. Çalışmanın kaynaklarını konuyla ilgili, Din İşleri Yüksek Kurulu raporları, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları ve Türkiye Diyanet Vakfı ve İSAM gibi Diyanet bağlı kurumların yayınladıkları çalışmalar oluşturmaktadır.

1. TÜRKİYE’DE DİNİ GRUPLAR İLE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI’NIN İLİŞKİSİNİ BELİRLEYEN TEMEL UNSURLAR

DİB’in dini gruplarla ilişkisini belirleyen temel unsurları birkaç başlık altında ele almak mümkündür. Medrese-tekke ikilemi Osmanlıdan bu yana dini kurumların birbiriyle ilişkilerini gözlemlemek için temel bir olgu olmuştur. Osmanlıda medrese kitabî İslam’ın temsilcisi konumunda bir devlet kurumu olarak varlığını sürdürmüştür. Tekkeler ise medreselerle yakın ilişki içerisinde, ancak bazen de bazı sorunlarla gündeme gelecek şekilde halk İslam’ının temsilcisi olmuşlardır. Medrese ile tekke zaman zaman karşı karşıya gelmiş ve birbirlerine çeşitli eleştiri-

riler yöneltmişlerdir. Ancak her halükarda her iki kurum nihai olarak devlete bağlı ve onun çizdiği sınırlar içerisinde varlığını sürdürmüştür.

Osmanlıda medresenin en güçlü şahsiyeti olan şeyhülislamlar genel olarak fetvalarıyla sufileri desteklemiştir. Ancak çeşitli tartışmalar sonucu tarikatlara karşı çıkanlar, tarikatlara karşı tutumu sebebiyle görevden alınanlar da olmuştur. Mevlana ve Muhyiddin İbn-i Arabiye karşı olan Çivizade Şeyh Mehmet Efendi bu sebeple görevden azledilen Şeyhülislamlardan biridir (Kara, 1977: 69). Bu durum aslında DİB'in tarihinde görevden alınan başkanları akla getirmektedir (Bkz. Çakır, 1990: 131).

Toplumsal yapının ve toplumsal kurumların değişimi bazen uzun bir zamana yayılır ve sosyal değişme sancılı olabilir. Ancak toplumsal yapıda ve dini kurumlarda ortaya çıkan değişme içerisinde kaçınılmaz olarak bir süreklilik taşır. Bu bakış açısından hareketle Türkiye'de halen kitabî İslam'ın temsilcisi olarak görülebilecek DİB ile halk İslam'ının temsilcisi olarak görülebilecek dini grupların ilişkisini belirleyen temel unsurlardan biri, tarihsel süreçte medrese-tekke ikilemi olarak yansıyan mirasın tevarüsüdür. Bu ikilemin günümüze yansımaları diyanet ile tarikat ve cemaatlerin ilişkisini belirlemiştir. Bu noktada kısaca DİB için Ehl-i Sünnet geleneğine uygun görülebilecek dini yapıların daha kabul edilebilir ve onaylanabilir olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu ilişkinin kırılma noktalarından biri tekke ve zaviyeler kanunudur. Osmanlıda zaman zaman ortaya çıkan tartışmalara rağmen, tarikatlar devletin onayı ve denetiminde faaliyetlerini sürdüren sivil dini yapılardır. Dini gruplar Padişahlardan ve devlet ricalinden destek alarak sivil toplumsal faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Kimi zaman tarikatların devletle halk arasında işlevsel roller üstlendiği görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni yöneticileri, devletin kuruluşundan kısa bir süre sonra din politikalarında farklı bir bakış açısını benimseyerek yönünü daha çok Batıya dönmüştür. Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş esnasında ortaya çıkan bu durumun bir sonucu olarak, dinin toplumsal hayattaki görünürlüğü sınırlandırılmış, yüzyıllardır legal bir oluşum olarak varlığını sürdüren dini yapılar yasaklı konuma düşmüşlerdir. Tekke ve zaviyeler kanunu bu düzenlemelerin somut bir göstergesi olmuştur (Kara, 1977: 65 vd.).

Osmanlıda hem resmi dini kurumların hem de sivil dini yapıların hiçbir dönemde siyasetin üzerinde bir konuma yükselmediği, benzer bir durumun Türkiye Cumhuriyeti açısından da geçerli olduğu ifade edilebilir. Arada ciddi farklılıklar olmakla birlikte her iki dönemde de din bir kurum olarak sivil inisiyatife terk edilmemiştir. Temel fark, alanın genişliği veya darlığıdır. Bu olgu, Türkiye'de DİB'in dini gruplarla ilişkisini belirleyen en temel unsurun siyaset olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle DİB hiçbir zaman siyasetin kontrolü ve yönlendirmesi

dışında dini gruplarla doğrudan ilişkiye girmemiştir. Siyasetin bu tutumu aynı zamanda DİB ile dini gruplar arasındaki ilişkide ortaya çıkan inişli-çıkışlı durumu ve mesafe ya da yakınlaşmayı açıklamaktadır. Buna bağlı olarak siyaset dine, dini gruplara mesafeli olduğunda, Diyanet bu mesafeyi korumak durumunda olmuştur. Siyaset dini gruplara yakın durduğunda diyanet gönüllü-gönülsüz ilişkilerini sürdürmüştür.

Bu yaklaşımı açıklayacak ilginç örneklerden biri, DİB bünyesinde oluşturulan ve kimi zaman eleştirilere konu olan “Dinler Arası Diyalog Şubesi”nin varlığı ve konumudur. Bu müdürlüğün kuruluş tarihi ilginç bir şekilde Türkiye’de dinlerarası diyalog söylemleri ve çalışmalarının belirli bir noktaya geldiği tarihlere denk düşmektedir (DİB, 2017)¹. Bu düzenlemenin tarihi aslında Türkiye’de FETÖ olgusunun arka planı hakkında da fikir vermektedir.

Türkiye’de Diyanet’in kurumsal yapısı, tarihsel kökeni, Haseki Eğitim Merkezlerinde verilen eğitim, Din İşleri Yüksek Kurulu’nun yapısı vb. açısından bakıldığında dinlerarası diyalog çalışmalarına gönüllü olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Her ne kadar bahsi geçen tarihlerde kurulmuş olsa da, dönemsel politikalara bağlı bazı çalışmalar ve bir takım sembolik faaliyetler dışında bu birimin çok etkin olmadığı ifade edilebilir. Zaten daha sonraki süreçte bu birimin ismi muhtemelen belirli çağrışımların dışına çıkmak arzusu ile “Dinler Ve Kültürler Arası İlişkiler Daire Başkanlığı” olarak değiştirilmiştir. Diyanet’in dinlerarası diyalog çalışmalarına gönülsüz olmasına rağmen bu birimin varlığı, Gülen hareketinin siyaset ve toplum üzerinde kurduğu baskı ile açıklanabilir.

Diyanet’in dini gruplarla ilişkisi zaman zaman eleştiri konusu olmuş, Diyanet’in dini grupları dışladığı, yeterince temsil etmediği vb. görüşler dile getirilmiştir. Ancak Diyanet’in resmi bir kurum olduğu ve siyasetten bağımsız hareket edemeyeceği düşünüldüğünde bu eleştirilerin kabul edilebilir gerekçelere dayanmadığı görülmektedir. Aksine dini gruplarla ilişkiler konusunda, diyanetin eleştirilere rağmen daha ilkeli hareket ettiği, siyasetin ise popülist yaklaşarak dini gruplar üzerinde bir taraftan sıkı bir denetim kurarken bir taraftan koşulsuz destek beklediği ifade edilebilir. Elbette bu konuda tek bir tutumdan bahsedilemez. Türkiye’deki siyasi değişime bağlı olarak siyasetin dini gruplarla ilişkisinde farklı tutumlara rastlamak mümkündür. Dini gruplar açısından, siyasi partilerle ittifak yapmak çoğunlukla bir tercih olmaktan ziyade varlığına yönelik tehditleri

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı internet sitesinde yer alan açıklamaya göre bu müdürlük, 29.12.1999 tarihli ve 148-72 sayılı Başkanlık onayı ile “Dinlerarası Diyalog Şubesi Müdürlüğü” ismiyle oluşturulmuştur. Bkz. de oluşturularak bu Daire’ye bağlanmış, böylece bağlı Şube Müdürlüğü sayısı dörde çıkmıştır. <http://www2.diyaret.gov.tr/DisliskilerGenelMudurlugu/Sayfalar/Tanitim.aspx> (24.09.2017).

ortadan kaldırmak için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Ancak siyasi partilerin popülist yaklaşımın izlerini ilginç bir şekilde sağ ve sol partilerin dini gruplarla ilişkisi açısından gözlemlemek mümkündür. Bu konuda sağ partilerin klasik nurculukla (Sözer, 2015: 586) ilişkisi bir örnek iken sol partilerin nihayetinde bir dini grup olarak tanımlanabilecek alevi yapılarla ilişkisi bir başka örnektir.

Diyanet İşleri Başkanları, zaman zaman siyaseti aşmayı deneyerek, dini gruplarla ilişkiler kurmak istemişlerdir. Ancak bu konuda çoğunlukla engellemelerle karşılaşmışlardır. Almanya’da teşkilatlanmak isteyen Diyanet, burada daha önce teşkilatlanmış bulunan dini gruplarla iletişim kurmak istemiştir. 1986’ya kadar Diyanet İşleri Başkanı olan Tayyar Altıkulaç, Berlin’e gittiğinde diğer gruplara ait “hiç bir camiye girmeyecek” ikazıyla karşılaşmıştır. Altıkulaç’ın buna rağmen gitmek istemesi ancak bireysel ilişkilerle alınan izinler sonucu ve sınırlı sayıda camiye gidebilmesi ile sonuçlanmıştır (Çelik, 2017).

Türkiye’de siyasilerin dini gruplarla ikircikli ilişkisi, dini grupların fırsat alanları üzerinden kendini var etme ve kollama çabalarını ortaya çıkarmıştır. Süleymancılık özelinde konuya bakıldığında, bir dönem Türkiye’de oluşan din eğitimi boşluğunu fırsata çeviren bu grup, daha sonra varlığını Diyanet’in kısmen eksik bıraktığı alanlar üzerinden sürdürmüştür (Yavuz, 2005: 198). Diyanet’in kitabi İslam’ın temsilcisi olarak davranması ve kimi zaman hurafe olarak bile tanımlanabilecek alanlarda örgütlenen Süleymancılar halk İslam’ının temsilcisi gibi davranmışlar, toplumla ilişkilerini doğrudan dini bir faaliyet olarak görülmeyen ancak halkın rağbet ettiği mevlüt, düğün, cenaze vb. dini ritüeller ile sürdürmüşlerdir. Benzer bir durum Gülen hareketinin eğitim sahasında yürüttüğü faaliyetler için ifade edilebilir. Aslında her iki grup bir noktada tevhit edilebilir. Şöyle ki; Süleymancılar devletin dini alanda bıraktığı boşluğu (Kuran kursları ve dini ritüeller üzerinden) doldurmayı hedeflerken, Gülenciler resmi eğitim kurumları üzerinden gelişen bir yapılanmayla yollarına devam etmişlerdir. Bu konuda Diyanet’e bir eleştiri olarak yöneltilebilecek husus şudur; Diyanet’in, halk ile ilişkilerinde kitabi İslam’ın temsilcisi olarak davranması halk ile olan bağını zayıflatmış, bu alanı dini gruplar doldurmuştur.

Diyanet’in dini gruplarla ilişkisi noktasında 28 Şubat benzeri kritik dönemlerde ortaya çıkan gelişmelerden de söz edilmelidir. 1997-2002 tarihleri arasında, Hizbullah, İrtica, PKK, Vasat, İbda-C, Hizbuttahrir gibi terör örgütlerine mensubiyetleri nedeniyle işlem yapılan personel sayısı 396’dır. Bunlardan 1’i Hizbuttahrir, 199’u Hizbullah, 3’ü İbda-C, 22’si PKK, 20’si Vasat örgüt üyeliği ve 148 personele ise irtica suçlamasıyla ceza uygulanmıştır. Toplam 396 cezanın 128 adedi meslekten çıkarmadır. PKK dışındaki kategorilerin tamamı irtica kapsamında gerçekleşmiştir. Bunların yanında, irticai faaliyetlerde bulunduğu

düşünülen personel hakkında fişlemeler yapılmış ancak kendisine isnat edilen suçların delillendirilememesine karşın, çoğunluğu imam-hatip, vaiz, müftü olan personel farklı yerlere tayin edilmiş veya değişik cezalara çarptırılmışlardır (Eğitim-Bir-Sen, 2017).

Diyanet'in dini gruplarla ilişkisini belirleyen temel unsurlardan biri, Diyanet'in ve dini grupların hükmettiği iktisadi alandır. Bu konuyu yeterince açıklığa kavuşturmak için meselenin tarihi arka planına kısaca değinmek gerekmektedir. Vakıflar Osmanlı cemaatçiliğinin tipik örneklerinden birini oluşturmaktadır Zannedildiği gibi Osmanlıda tekkeler çoğunlukla vakıf gelirleriyle beslenen yapılar değildir. Aksine kendilerine verilen arazileri ekip-biçen bu gelirlerle hem iktisadi bir faaliyette bulunan hem de kendi ihtiyaçlarını karşılayan yapılardır (Kara, 1977: 93). Ancak dönem dönem bu yapıların eleştirileri hak edecek konuma geldikleri bilinmektedir. Osmanlıdaki dini yapılar için geçerli olan eleştiriler, Türkiye'de dini grup yapıları için geçerli midir? Devletten nemalanarak hayatını sürdürme felsefesi, sadece tekkelere bugünkü ifadesiyle dini gruplara has bir özellik değildir. Önemli olan dini grupları bu tarafa yönelten saiklerin neler olduğudur. Bu konu oldukça geniş tahlil ve tespitleri gerektirmektedir. Ancak Türkiye'deki dini gruplar açısından meseleye bakıldığında; dini grupların asli faaliyetlerini ikinci plana atarak doğasına uygun olmayan alan ve faaliyetlere yönelmesi bir zemin kaymasını sebep olmaktadır. Bugün FETÖ olarak karşımıza çıkan yapıda da olduğu gibi, savrulma çok tehlikeli boyutlara kadar uzanmakta ve dini grubun kendisi bile asli hüviyetinden uzaklaştığını görememektedir. Asli faaliyeti adam yetiştirmek, toplumun dini gelişimine katkı sağlamak olan dini grupların hangi bakanlıkta ne kadar etkin olduklarını, hangi kurumu ele geçirdiklerini/geçirmek istediklerini, iktisadi teşekküllerinin nerelere uzandığını konuşmak zorunda kalmak trajik bir durumdur.

Osmanlıda tekkelerin, vakıf gelirlerine sahip olmaları sebebiyle görece bir mali güçleri vardır. Ancak bu güçleri devlet adamlarının desteklerinden bağımsız değildir. Cumhuriyetle birlikte dini kurumların mali imkânlardan mahrum kalması yeni durumlar ortaya çıkarmıştır. Resmi olarak yasaklı konumda bulunan dini grupların faaliyetleri, mali yetersizlikler sebebiyle daha da kısıtlanmıştır.

Diyanet açısından bakıldığında bugün her ne kadar bütçesi tartışılan bir kurum olsa da, Osmanlıdan Cumhuriyete geçişle birlikte dini kurallar açısından da sorunlu olabilecek bir yöntemle dini-hayır hizmetleri için oluşturulan vakıflar Diyanet'in kontrolü dışında, dini faaliyetler kapsamı dışındaki amaçlara matuf kullanılacak şekilde tasarlanmıştır. Bu tercih Diyanet'i özgür kullanabileceği mali imkânlarından mahrum bırakarak, dini gruplar karşısında açıdan güçsüz bırakmıştır. Bu olgu dini grupların etkinlik alanını genişletirken diyanetin toplumsal

etkisini azaltmış olmalıdır. Zaman zaman gündeme getirilen “Diyanet’in bütçesi” tartışmaları bu gözle de değerlendirilmelidir.

Türkiye’de dini gruplar varlıklarını korumanın bir aracı olarak iktisadi faaliyetlere yönelmişler ve ciddi iktisadi teşekküller oluşturmuşlardır. Bunun sebepleri ayrıca tartışılabilir. Ancak dini grupların iktisadi gücü, diyanetin konuya yaklaşımına da bağlı olarak özellikle taşrada müftülüklerle dini grup temsilcilerinin ilişkilerini belirlemiştir. Örneğin vatandaşın taleplerini dikkate alarak bir Kur’an kursu açmak isteyen müftülükler, mali güçlerinin sınırlı olması ve sürdürülebilir olmaması sebebiyle dini grupların desteğine ihtiyaç hissetmişler, dini gruplar da bu desteği varlıklarını meşrulaştırmak ve faaliyetleri için alan açmak için kullanmak istemişlerdir. Böylesi bir durumda Diyanet, bir taraftan hizmetlerini sürdürmemenin olumsuz sonuçlarını, bir taraftan da bazı cemaat-tarikatları korumakla suçlanmayı göğüslemek zorunda kalmaktadır.

Şu anda bazı eksiklerine rağmen hafızlık çalışmalarının hafız İHO’lar kapsamında bir miktar Milli Eğitim bünyesine kayması ve devletin Kur’an kurslarının iâşe ve ibatesi için bütçe ayırması, diyanetin dini gruplara karşı bağımlılığını azaltacak bir unsurdur. Bu değerlendirmelerden yola çıkarak, siyasetin Diyanet’e bakışı, Diyanet’e sağlanan imkânlar ve dini gruplarla ilişkisi, Diyanet’in dini gruplarla ilişkisini belirleyen temel bir unsurdur.

2. DİYANET YAYINLARI BAĞLAMINDA DİNİ GRUPLARIN TEOLOJİK VE SOSYAL ARKA PLANI

İslam’da ruhban sınıfı yoktur. Dini temsil hakkı, mutlak bir otorite olmayıp sadece ilim sahiplerinin ilmi nispetince kendi alanlarında gerçekleştirdikleri bir temsildir ve yetkinlikle ilişkili bir durumdur. Diyanet de bunu böyle görmektedir. Buna göre hiç kimse kendisini mutlak anlamda dinin temsilcisi olarak göremez, dini rehberlik, sadece bilgi ve ahlak açısından eğitim sürecinde anlamlıdır. Bağlayıcı olan sadece Kur’an ve Sünnet’tir. Ancak bazı dini gruplar, liderlerine Hz. Peygambere ait “masum ve tartışılmazlık” sıfatını yüklemektedirler (DİB, 2016: 32, 45). Başkanlık yayınlarına bakıldığında rüya, ilham vb. kişilerin öznel yaşantıları sağlıklı bilgi kaynakları olarak görülmemektedir (DİB, 2017a: 65).

Dindarlık en basit ifadesiyle dini duyarlılık olarak tanımlanabilecek bir özelliktir. Ancak dindarlık, öncelikle dini çerçevede şekillenen, insani yönü bulunan ve toplumla etkileşimli bir şekilde gelişen bir olgudur. İslami çerçevede dindarlık, akli devre dışı bırakarak geliştirilemez. Akletmeyenlerin dindarlığı, sadece kendilerini değil, toplumu felakete sürükleyebilir (DİB, 2016: 33).

Mehdi inancı, mehdici tutumlar Türkiye’deki dini gruplarda da izleri görülen yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar, dini grupların İslami literatürle ilişkisine bağlı ola-

rak farklı derecelerde tezahür etmektedir. Dini gruplar içerisinde, Mehdi konusundaki düşünce, “Mehdi”nin dini kişiliğine önem veren söylemlere itibar etmekten başlayıp dini hareketin bütünüyle “Mehdici” bir karaktere bürünmesine kadar uzanabilmektedir. Diyanet’in Mehdiciler hareketlere belirgin mesafe ile yaklaştığı görülmektedir (DİB, 2016: 57).

Dini grupların legal yapılar olarak tanımlanmaması, hiyerarşik yapılanmalarında ve mali yapılarında şeffaf olmayan durumlar ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda gizli faaliyet gösteren, denetime kapalı ve mali kaynakları şeffaf olmayan yapılar Diyanet tarafından onaylanmamaktadır (DİB, 2016: 65). Ayrıca Cumhuriyet tarihi boyunca devletle toplumun dini konular üzerinden çeşitli gerilimler yaşaması, Türkiye’de özgü bir dini kurumsallaşmanın sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesini engellemiştir. Bu sebeple sahih dini bilgilenmenin sunacağı imkânlardan yeterince istifade edemeyen, bu sebeple de sorunlu bir şekilde ortaya çıkıp gelişen din eksenli yapılar, toplumun dini hayatını zaafa uğratacak bir şekilde gelişmişlerdir (DİB, 2016: 85; Akseki, 1950)². Aslolan bu dini yapıların sağlıklı, denetlenebilir ve şeffaf süreçlerle normal faaliyetlerine devam etmesini sağlamak ve yer altına inmelerini önlemektir (Büyükkara ve Diğerleri, 2017: 54).

İslami ilimler, yüzyıllar içerisinde biçimlenen bir gelenek olarak, ürettikleri düşünsel zemin ve gündelik pratiklerle Müslümanların hayatında etkili olmaktadır. Ancak toplumsal değişme sürecinde dini ilimlerin toplum nezdindeki yeri de değişmekte, din, dini ilimler farklı değerlendirilmektedir. Böyle bir yaklaşım biçimi, geleneksel dini yorum biçiminde sorunlar doğurabilmekte, bu yorum biçiminin toplumsal sonuçları olmaktadır. İslami ilimlerin bağlamından kopararak yorumlanmasının en önemli sebeplerinden biri usul-yöntem bilgisinden uzak olmaktır. Bu süreçte kimi dini gruplar, dini metinleri bağlamından kopararak bir kanun maddesi olarak yorumlamakta, bunun sonucunda şekilci, katı, teorik temelden yoksun bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısının eseri olarak ortaya çıkan dini hareketlerin genel özelliklerinden biri, modernite ile yüzleşmek ve hesaplaşmaktan çekinerek ama modern bir biçimde, köksüz bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Dini metinlerin özünü devre dışı bırakan böylesi bir yaklaşım, yüzyıllardır İslam geleneğinin en temel unsurlarından biri olan “ehl-i kible tekfir edilmez” temel ilkesini bile geçersiz saymaktadır (DİB, 2015: DİB, 2016: 92-94)³. Bu tür

² Sebilürreşad dergisinin 100 ile 105 sayılarında 6 bölüm halinde yayınlanmıştır. Rapor Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki tarafından T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, 12.12.1950 tarih ve sayı: 16923 ile üst makamlara takdim edilmiştir.

³ “Daiş’in Temel Felsefesi Ve Dini Referansları” Bu rapor din işleri yüksek kurulu tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatınca değerlendirilmek üzere bilgi notu olarak hazırlanmış daha sonra kamuoyu ile paylaşılmıştır.

düşüncelerin alıcısı da benzer bir din anlayışına sahip bireylerden oluşmaktadır. Klasik İslami gelenekten uzak olarak tanımlanan, şiddet eğilimli dini yapılara yönelen bireylerin ortak özelliği “İslami bilgiyi bir usul ve gelenek içinde teallüm etmemiş, sindirememiş” olmalarıdır (DİB, 2015: 96). Bu anlayışa sahip bireyler, beklenmedik bir şekilde düzenli ve yeterli din eğitimi almamış kişilerin peşinden kitleler halinde gidebilmektedir (DİB, 2017a: 10).

Bir dini grubun ortaya çıkmasını sağlayan sebepleri kısaca, dini, sosyal ve coğrafi-tarihsel sebepler olarak tasnif etmek mümkündür. Bu bakış açısına göre dini gruplar öncelikle dini bir referans üzerinde kendini var ederken, bu din yorumu belirli bir sosyokültürel zeminde ortaya çıkar. İbn-i Haldun’dan beri dile getirilen coğrafyanın sosyokültürel yapıya etkisi de görmezden gelinemeyecek bir unsurdur. Bu açıdan bakıldığında dini grupların söylem, felsefe ve hiyerarşik yapılanması, dini unsurlar yanında, sosyal yapıda dinin algılanması, tarihsel süreçte biçimlenen gelenek ve anlayış biçimi ve coğrafi yapının özellikleri gibi unsurlar altındadır (DİB, 2015: 100). Diğer taraftan dini örgütlenmeler üzerinde uluslararası siyasal faktörler de göz ardı edilemez. Bu bağlamda cari dünya sistemindeki hegomonik güçler, İslam alemindeki ana omurgayı çökerterek, marjinal yapıları öne çıkarmakta ve onları İslam’ın temsilcisi gibi göstermeye çalışmaktadır (Büyükkara ve Diğerleri, 2017: 59).

3. DİYANET YAYINLARI BAĞLAMINDA FETÖ

15 Temmuz darbe girişimi sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı, tarihinde ilk defa tek bir gündem maddesiyle toplanmıştır. Çünkü Görmez’e göre Türkiye din merkezli bir hareketin bu kadar büyük ihanet girişimine şahit olmamıştır (DİB, 2017a: 30-31). Aşağıda DİB’in konuyla ilgili raporları ve yayınları bağlamında konuyu nasıl gördüğü maddeler halinde sıralanmaktadır.

1. FETÖ, dini ve dini duyguları istismar eden pragmatist bir yapıdır. Dini bir yapı olarak nitelendirilemez (DİB, 2016: 39). En azından bir dini sapma hareketi olduğu gözlemlenmektedir (DİB, 2017a: 11). Bu istismar, dini ilke ve kaynaklara kadar uzanmıştır. Bahsi geçen örgütlü yapı; liderin Allah ile görüştüğünü ileri sürerek Allah’ı, çeşitli dini toplantılarda halkın heyecan düzeyini arttırmak için Kur’an’ı, Hz. Peygamberin kendilerine sürekli destek olduğunu belirterek Hz. Peygamberi (Erkan, 2017: 21, 43), sahabeyi kullanmış, dini kavramları ve İslami ilimlerdeki temel unsurları içeriklerini boşaltarak ve hükümleri bağlamından kopararak araçsallaştırmıştır (DİB, 2016: 48- 54; DİB, 2017a: 35-55). Benzer bir durum modern dönemde ortaya çıkan dini referanslı başka yapılarda da görülmektedir (DİB, 2015: 108). Siyasetle ilgilenmediğini her fırsat-

ta dile getiren Gülen hareketi, siyasetle ilişkisini “faydacı” ve “pazarlıkçı” bir çizgide yürüterek “seçilmeden muktedir olma” stratejisini uygulamıştır (DİB, 2016: 55). Bu strateji sonucu FETÖ, dini bir yapıdan yola çıkarak siyasi ve ticari bir yapıya dönüşmüştür (DİB, 2016: 34). Gülen, her fırsatta niyetinin dünyalık olmadığını dile getirirse de ortaya çıkan gelişmeler bunun sadece bir algı olduğunu göstermektedir (Erkan, 2017: 143).

2. Gülen hareketi mesihçilik/mesihçi bir karakter göstermektedir (Büyükkara ve Diğerleri, 2017: 15; Erkan, 2017: 46). Örgüt mensupları Gülen’e dokunulmazlık vasfını yüklemekte, benzer bir yaklaşım hiyerarşik olarak tabana doğru inmektedir. Böyle bir algının oluşması için yıllar boyu süren dini telkinler araç olarak kullanılmıştır (DİB, 2016: 46). Bu algı biçimi, örgütlü yapı mensuplarının kendilerini toplumdan ayırmalarına ve toplumun geri kalan kısmını “öteki” olarak görmelerine sebep olmuş olmalıdır.

Hareket mensuplarına göre Gülen, sıradan bir kimse değildir. Aksine o Allah tarafından seçilmiş özel bir kişidir (DİB, 2017a: 10). Gülen’in kendisi hareketin bu karakterinin gelişmesine adeta göz yummuş böylelikle bağlıları üzerinde “mutlak otoritesini” pekiştirmiştir (DİB, 2016: 57). Gülen’in kendi ifadelerine de yansıdığı gibi bu sosyal yapının Mehdi karakteri İslami literatürde tartışmalı da olsa yer bulan Mehdi ile ilgili bilgilerin ötesine taşarak, Mehdi söylemi, Mesih söylemi ile birleşmiş hareketin lideri adeta uluslararası bir kimliğe büründürülmüştür. Bu bağlamda Din İşleri Yüksek Kurulu raporunda, Mesih İsa ile Gülen’in benzerlikleri üzerinden bir kimlik inşasının gerçekleştirilmeye çalışıldığına işaret edilmektedir (DİB, 2016: 58; DİB, 2017a: 14). Kendi ifadelerine göre lider, Allah ile görüşen, dünyada Cenabı Hakk’ı müşahade eden, iltifatlara mazhar olan, Allah ile arasında sırlar olan bir kişiliktir (DİB, 2017a: 14-44). Ancak hareketin mesihçi karakterine uygun olarak, mensuplar tarafından liderle birlikte hareketin kendisi de kutsallaştırılmaktadır (Büyükkara ve Diğerleri, 2017: 16).

3. Gülen Hareketi’nin daha ilk dönemden itibaren İslami gelenekle irtibatının sorunlu olduğu bu yapıyı tanıyanların yakından gözlemledikleri bir husustur. Bu bağlamda Gülen, bağlılarına bilgi kaynağı olarak öncelikle kendisini sunmuş, bu yapı içerisinde hareket mensuplarının müracaat edeceği ilmi bir gelenek oluşturmamıştır. Daha FETÖ olarak tanımlanmadan önce bile “Gülen Grubu’nun din eğitimi anlayışı nedir?” sorusunun sağlıklı bir cevabı yoktur. Bu anlamda bahsi geçen örgütlü dini yapının, bilgiden çok rüya, gizemli hikâyeler vb. üzerine kurulu duygusal yönü ağır basan bir hareket olduğu görülmektedir (DİB, 2016: 60). Ancak ilginç bir şekilde duygusal yönü ağır basan dini bilgi anlayışı, çoğunlukla hareketin mensupları üzerinde bir meşrulaştırma araca

olarak kullanılmaktadır (DİB, 2017a: 66). Dikkat çekici bir şekilde bu hareket, Tasavvufi geleneği de bağlamından kopararak kendi stratejik amaçları bağlamında yorumlamıştır (DİB, 2017a: 11). Buna göre, sufi gelenekte önemli bir konumda bulunan şeyhlerin konumuna benzer bir şekilde inşa edilen liderlik yapısı, geleneksel tarikat yapılanmasını dışlamıştır. Örneğin tarikat geleneği içinde önemli bir yeri bulunan “silsile” devre dışı bırakılmıştır. Liderlik ve silsile anlamında Gülen’in öncesi olmadığı gibi sonrası da yoktur. Hareketin bu liderlik anlayışının bir sonucu olarak bilgi, özü itibarıyla klasik İslami geleneğin denetim mekanizmaları dışında bırakılmış, rüya, keşf vb. üzerinden üretilmiş, meşrulaştırılmış, böylelikle “İslami bilgi” hareketin amaçlarını gerçekleştirmek için bir amaca dönüştürülmüştür. Diğer taraftan sufilerin yalnızca kişisel tecrübelerini aktardıkları tasavvufi terminoloji, bahsi geçen örgütlü dini yapı tarafından toplumsal bir hareketi yönlendiren ilahi mesajlar olarak sunulmuştur (DİB, 2017a: 11).

4. FETÖ, din mühendisliği yaparak, dini söylemini de kendi stratejik amaçları doğrultusunda güncellemiş ve değiştirmiştir. Örneğin hareketin kuluçka döneminde Gülen’in hiç görüşmediği ve görüşmek istemediği Said-i Nursi referans olarak alınmıştır. Hareketin ikinci evresi olarak tanımlayabileceğimiz aşamada ulusal ölçekte kabul görebilmek için Türkiye’de toplumun en duyarlı olduğu konulardan biri olan Ehl-i Sünnet vurgusu öne çıkarılmıştır. İlginç bir şekilde Gülen’in bu dönemde Milliyetçilik söylemini de sıkça dillendirdiği görülmektedir (Büyükkara ve Diğerleri, 2017: 39). Ancak hareketin uluslararası bir aktör olarak hareket etmeye başladığı andan itibaren, bu söylemler yerine, Batı’da İslamofobia yaklaşımına karşı Müslümanların izzeti yerine “bizde sizin seveceğiniz İslam var” imajı vererek, dünya vatandaşlığı, dinlerarası diyalog, ılımlı İslam gibi söylemleri öne çıkardığı görülmektedir (DİB, 2016: 33, 75). Hareketin her evresinde din dilinin kendi amaçları doğrultusunda güncellenmesi ve sadece stratejik amaçlar bağlamında biçimlenmesi din mühendisliğinin açık bir örneğidir. Bu mühendisliğin sonucu olarak bahsi geçen örgütlü dini yapıya, Batı dünyası kapılarını açmış, küresel güçler bu yapı tarafından desteklenmiş, geniş bir alanda pek çok imkâna kavuşmuştur (DİB, 2017a: 77; Büyükkara ve Diğerleri, 2017: 39).
5. Daha başından beri Gülen hareketinin çift dilli bir karakter ile inşa edildiği görülmektedir. Söylem ve eylemlerini sahil dini bilginin dışında, kontrol dışı bir şekilde inşa etmiş, böylelikle “denetimsiz bir teoloji” inşa etmiştir. Bu teolojinin inşa biçimi incelendiğinde en önemli unsurun Gülen’in kendisini mensuplarına tek bilgi kaynağı olarak sunması, muhataplarını kendi bilgi kaynakları konusunda hep bilgisiz bırakmasıdır (Erkan, 2017: 27). Denetimsiz teolojik

söylem, Gülen'in pratikte yaptıklarıyla söyledikleri örtüşmese bile, yapılan her şeyde bir hikmet olduğu kabulüne teolojik bir zemin oluşturmuştur. Örneğin görünüşte sıkı bir Ehl-i Sünnet vurgusu taşıyan Gülen'in söylemi, pratikte batinî-mehdici bir özellik göstermektedir. Örgütün çift dilli, çift karakterli, kendine yabancılaştırıcı yapısı, kimliksiz bir insan tipi üretmiştir (DİB, 2016: 33, 62, 67).

Başta Gülen hareketi olmak üzere Türkiye'de ortaya çıkan bazı dini yapıların denetimsiz bir teoloji inşa ederek toplum katında yer edinebilmesinin en önemli sebeplerinden biri, zaman zaman Türkiye'de etkisini derinden hissettiren, dindar kesimi ötekileştiren yanlış din politikalarıdır. Bu politikalara dayalı uygulamalar, bir taraftan dini grupları yasaklı konumda tutarken diğer taraftan toplumun ihtiyacı olan dini bilgileri sağlıklı yollardan öğrenmesine engel olmaktadır. Böyle bir ortamda İslam'ı temel kaynaklarından öğrenemeyen toplum kesimleri, denetimsiz dini yapılara yönelmekte, bu durum örneğini derinden yaşadığımız sağlıksız süreçlerle karşılaşmayı mümkün kılmaktadır. 28 Şubat süreci sonrası ortaya çıkan toplumsal süreçler, bu konuda dikkate değer veriler sunmaktadır. Kısaca son 20 yılda FETÖ okullarının öne çıkması, bahsi geçen süreç sonucu Türkiye'de resmi din eğitiminin sınırlanması, gözden düşürülmesi diğer taraftan da Gülen hareketi dışındaki dini yapıların baskılanması ilişkili görülebilir (Büyükkara ve Diğerleri, 2017: 55-56).

6. FETÖ'nün faaliyetlerinden etkilenecek dinden, dini faaliyetlerden uzaklaşan, bunalıma sürüklenen genç bir kitle oluşmaktadır. Buna acilen çözüm bulunmalıdır.

SONUÇ

DİB'in yayınları bağlamında dini gruplara ve FETÖ'ye bakışını tespit etmeye çalıştığımız bu tebliğde ulaştığımız sonuçları genel olarak şu şekilde ifade etmek mümkündür; Diyanet İşleri Başkanlığı klasik İslami geleneğe uygun bir şekilde ortaya çıkan ve gelişen dini grupları toplumsal bir gerçeklik olarak görmektedir. Diyanet'e göre, yüzyıllar içerisinde oluşmuş din anlayışının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için öncelikli kaynak Kur'an ve Sünnettir. Diyanet'in dini gruplara karşı tavrını ve dini gruplarla ilişkisini öncelikle bu anlayış belirlemektedir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı, sonuç olarak bir devlet kurumudur. Buna bağlı olarak, Türkiye'deki siyasi gelişmeler, Diyanet'in dini gruplara karşı tavrını etkilemektedir.

Yakın dönemde ortaya çıkan FETÖ gerçeği, dinin toplumsal süreçlerle daha sağlıklı bir şekilde yer etmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın daha aktif görevler alması gerektiğini göstermektedir. Diyanet'in dinin topluma aktarılmasında yete-

rince aktif rol alamaması, Türkiye’de din eğitiminin bazı dönemlerde kısıtlanması, toplumla devletin arasını açmış, bu boşluğun sağlıksız süreçlerle dolmasının önu açılmıştır.

KAYNAKLAR

Akseki, A. H. (1950). “Din Tedrisatı ve Din Müesseseleri Hakkında Rapor” İsmail Kara, Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi içinde (1997), C.2, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 362-379.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (2017a). Kendi Dilinden FETÖ Örgütü Din İstismarı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (2016) “Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY” “Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurul Başkanlığı Olağanüstü Din Şurası Kararları, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (2015). “DAİŞ’in Temel Felsefesi Ve Dini Gruplar Raporu” Din İşleri Yüksek Kurul Başkanlığı, Ankara.

Erkan, Ö. (2017). FETÖ Örgütlenmiş Din İstismarının Tahlili, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Büyükkara, M. A., Ardıç, N., Başoğlu, T., Sayar K. ve Karabaşoğlu, M. (2017). Gülen Yapılanması 15 Temmuz’a Giden Süreçte FETÖ’nün Analizi ve Tavsiyeler, İSAM Yayınları-Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Çakır, R. (1990) Ayet ve Slogan Türkiye’de İslami Oluşumlar, Metis, İstanbul.

Çelik, E. (2017). Diyanet’in Acı Tarihi, <http://www.gercek hayat.com.tr/kapak/diyanetin-aci-tarihi/> (23.09.2017).

Eğitim-Bir-Sen (2013) “Rakamlarla 28 Şubat Raporu, Bir Daha Asla 17 Yıl Sonra 28 Şubat” http://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/28_subat_rapor_web.pdf, (23.09.2013).

Kara, M. (1977). Din Hayat ve Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, Dergah Yayınları, İstanbul.

Sözer, S. (2015). “Dini Grup (Cemaat)-İktidar İlişkileri Bağlamında Esad Coşan-Necmettin Erbakan Ayrışmasına Sosyolojik Bir Bakış” Kur’an ve Toplumsal bütünlük - Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler- (Sempozyum Bildirileri Kitabı), Editörler: Hayati Hökelekli-Vejdi Bilgin, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa.

Yavuz, M. H. (2005) Modernleşen Müslümanlar Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti, Kitap Yayınevi, İstanbul.

TARİHSEL OLARAK GİZİL DİNİ-SİYASAL-FELSEFİ TOPLULUKLAR VE ARAÇSALLAŞTIRILMIŞ BİR KÜLTÜN ANATOMİSİ

Yrd. Doç. Dr., Ahmet DAĞ

Kırklareli Üniversitesi Felsefe Bölümü
ahmetdag@klu.edu.tr

Her ne kadar din, bilim, eğitim ve ahlak okulları ya da ekolleri çok masum görünümüne sahip olsalar da tahakküm ve iktidar aygıtları haline geldiğinde tehdit haline gelip dini, içtimai, siyasi ve kültürel sorunlar oluşturmaktadır. Belli bir misyon, bağlılık, tipoloji ve klişe söylem sahibi olduklarında ise tehdit olmaktan çıkıp tehlike oluşturmaya başlarlar. Nitekim başlangıçta orfesçu dini, bilimselci ve kişisel hiçbir şeye sahip olmayan topluluk olan Fisagorcular öğrencilik-kardeşlik/abillik birlikteliği içinde bulunmuştur. Zamanla siyasi-dini bir topluluk haline gelmiş olan bu gizemli topluluğun lideri olan Pythagoras, olağanüstü güçlere, mucizelere sahip ve bağlılarını terapi eden siyasi-dini gurudur. Bu eğitimci-dini bir topluluk zamanla inkılapçı veya darbe teşebbüsüne girmiş bir topluluk haline gelmiştir.

Bu bağlamda İslam coğrafyasında Haşhaşilik, Kadıyanilik ve Bahailik batı coğrafyasında Cizvitler ve Kuveykırlar gibi gizil ve maksatlı örgütler var olmuştur. Cizvitler, eğitim üzerinden küçük yaşta kişilerden kadrolaşıp dünyanın bir çok yanına yayılan örgütsel faaliyetler göstermiştir. Quakerlar ise, diğerleri gibi en basit düzeyde başlamış fakat içindeki nitelikli insanlar ile kendini ilerleterek etkili olmuştur. Metanet, sabır, çile, tutku gibi kavramlara sahip bu mezhep orduya sızmış ve evrensel barışı vaaz etmiştir. Din, bir derece abartılı ahlakîlik olan bu mezheple birlikte bir kayma yaşamış ve kamu inancı sarsılmıştır.

Bu yapılardan mülhem eklektik bir yapı olan FETÖ günümüzde hem yerel hem de küresel bir ağ ve tehlike olarak varlık bulmuştur. Sofistik bir biçimde hazırlanan gizemli bir hareket ve şarlatan lideriyle yaklaşık 50 yıllık bir kült olan bu oluşum eğitim, ahlak, din gibi önemli kavram ve unsurları kullanarak kendine özgü yapılandırılmış bir fertler topluluğu inşa etmiştir. Bu tebliğde tarihsel olarak Fisagorcular, Haşhaşiler, Cizvitler ve Qakerler gibi tehdit ve tehlike içeren dini ve felsefi ekollerin yönetime ve toplumsala olan etkisine ve siyasi, dini, sosyal ve kültürel sorunlarına değinilecek. Bu bağlamda uluslararası güç eksenince kul-

lanılan dini!-siyasal bir topluluk olan FETÖ siyasi, dini ve felsefi perspektifle ele alınacaktır.

Anahtar Kavramlar: Haşhaşilik, Quakerlar, Cizvitler, Fetö, Kült, Siyaset.

HISTORICAL LATENT RELIGIOUS-POLITICAL-PHILOSOPHYCAL COMMUNITIES AND AN ANATOMY OF AN INTERMEDIATED CULT

Though religion, science, education and ethics schools have a very innocent appearance, they become a threat when they dominate and have a political power, creating religious, social, political and cultural problems. When they have a certain mission, loyalty, typology and stereotypes, they start to become dangerous rather than a threat. As a matter of fact, Pythagorists, which was a religious and scientific group without any ownership, has been in a student-faternity / brotherhood in the beginning. Pythagoras, the ruler of this mysterious community that has become a political-religious society over time, is a political-religious guru who has extraordinary strengths, miracles and therapeutic heals on his followers. This educator-religious community has gradually transformed to a community which deals with revolution or coup attempt.

In this context, there are hidden and purposeful organizations such as Jesuits and Quakers in the western region, and Assassins, Qadiyanism and Bahai in Islamic geography. The Jesuits, educating from the younger ages, showed an organizational activity to the most part of the world. The Quakers started with the simplest level, but with the qualified people in it, it became effective. This denomination, which has the concepts of patience, suffering, and passion, has infiltrated the army and preached for universal peace. The religion, together with this exaggerated moralism over a degree, has experienced a shift and the public belief has shaken.

Having an eclectic inspiration from these structures, FETÖ now finds existence as a local and global network and a danger. A mysterious movement structured in a sophisticated manner and a cult of about 50 years with a charlatan leader, this formation has built its own unique structured group of individuals by using important concepts and elements such as education, morality and religion. In this paper, we will touch on the political and religious, social, and cultural problems of the religious and philosophical schools, such as Assassins, Jesuits and Quakers. In this context, FETÖ as a pseudo-religious and political community that is utilized by international powers, will be dealt with in a political, religious and philosophical perspective.

Key Concepts: Assassins, Quakers, Jesuits, Fetö, Cult, Politics.

GİRİŞ

Din, ahlak, siyaset, iktisat ve eğitim vb. kavramlar mühim kavramlardır. Bu mühim kavramlar; sorunlu, gizil ve tehlikeli yapılarda bir araya gelirse bu yapıları daha sorunlu ve tehlikeli haline getirir. Nitekim kadim gizil yapıların coğrafya ve kültürden bağımsız olarak bu kavram ve unsurları istismar ettiği görülmektedir. Bu kadim yapılara örnek olarak hem Batı-Hıristiyan dünyasındaki hem de Doğu-İslam dünyasında bulunmuş olan oluşumları örnek olarak verebiliriz. Bu bağlamda Batı coğrafyasında Cizvitler (Jesuits) ve Kuveykirlar (Quakers) İslam coğrafyasında ise Haşhaşiler ve Kadiyaniler bu sorunlu, gizil ve tehlikeli oluşumların en önemli örnekleridir. Bu örgüt ya da yapılar dinin üzerinde yorumlamalarda bulunarak kendilerine amaç ve yaklaşım tarzları elde ederek bir güç haline gelmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda Anadolu topraklarında kurulan ve büyütülen bir oluşum olan FETÖ bu yapıların tecrübesinden faydalandığı gibi dışarıdan yönlendirilen bir hareket olarak bu topraklarda yüzyıllık sorun ve fesadı doğurmuştur.

1.1. Batı-Hıristiyan Coğrafyasında Dini ve Sofistik Hareketler:

Cizvitler ve Kuveykirlar

Batı dünyasında oluşturulan dini ve sofistik yapılardan biri olan Aziz Loyalı İgnatius tarafından 1534 yılında kurulan tarikat Cizvitler'in en önemli özelliği eğitim kurumları açmak olmuştur. Loyola, kurduğu tarikata "İsa Cemiyeti/*the Society of Jesus* adını vermiştir. Cizvit (Jesuite) terimi ise bu tarikatın kuruluşundan önce de vardı ve Ortaçağ Hristiyan düşünürlerine göre bir Hristiyan öldükten sonra "Jesuita" (bir başka İsa) oluyordu. XVI. yüzyılın başından itibaren bu kavram farklı bir muhteva kazanarak "sahte İsa" veya "ikiyüzlü" manasında kullanılmaya başlandı. İlk defa 1544'te "entrikacı, düzenbaz" anlamında muhalifleri tarafından İsa Cemiyeti mensupları için de kullanılan bu terim, gerçek manasıyla İsa Cemiyeti'nin diğer bir ismi oldu, ancak aşağılayıcı anlamıyla kullanımı da devam etti (Küçük, 2001: 367).

Bunalıma düşerek buhran yaşayan Aziz Loyala bir ara intihar etmeyi düşünmüş olsa da İsa'nın intihar edenler için "en kötü katil" sözünü hatırlayarak vazgeçmiştir. İntihar yerine lider sevgisi, dünyanın neresinde olursa olsun "düşman"a karşı savaş, tam manasıyla bir eğitim ve kayıtsız-şartsız hizmeti canı gönülden yerine getirmek güdüsüyle krala ve krallığa hizmet etmeyi amaç bilen Loyala henüz Paris'te öğrenci iken 15 Ağustos 1534'te aynı odayı paylaştığı rahip Pedro Fabro ve diğer yedi arkadaşı (Francisco Xavier, Diago Laínez, Alfonso Salmerón, Simon Rodrigues, John Codure, Pascísio Braet ve Nicolau Babadilla) ile birlikte İsa Cemaati'nin ilk tohumları gizlice atıldı.

Cemaat, herkesin bir üstü olacak biçimde ast-üst şeklinde hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Mal edinmeme, evlenmeme ve itaat özellikleri olan *Yeminli Rahipler*, Cizvit evlerinin düzenini sağlayan *Manevi Yardımcılar*, evlerdeki yemek, temizlik, çamaşır, alış-veriş işlerine bakan *Kardeşler* ve son kısımda genç ve eğitim görmekte olan *Cizvitler* vardır. Cizvitlerin bulunduğu bütün ülkelerde de bir ülke sorumlusunun altında bölge sorumluları ve onların altında da ev sorumluları yer alır. Bir Cizvit evinin bulunmadığı ülkelerde de Cizvit misyonerleri yine üst-ast yöntemiyle organize edilmişlerdir.

Adaylar 8 ila 30 gün arasında değişen bir süre teste tabi tutulurdu. Bu süre zarfında adayların temel Cizvit ideallerine (ilahi lider, Papa'ya ve üstlere itaat vb.) adaptasyonları ölçülerek bir nevi "beyin yıkama" sürecinden geçirilirdi. Bu imtihanı geçenler, "Çıraklık" (Novitiate) denilen iki yıl sürecek Cizvit eğitimlerine başlardı (Yel, 1998: 33, 35-38). Genel meclis tarafından seçilen tarikatın reisi kendisinde toplanan otoriteyi tarikatın ileri gelen üyeleri ve tayin ettiği yetkili kimselerle bir ölçüde paylaşır. Bu sonuncular arasında "rektör" diye adlandırılan üniversite ve bölge ileri gelenleri de vardır. Tarikatın üyeleri bu üst mevkide olanların yanında ders veren rahipler, rahip adayları ve ruhani olmayan yardımcılarından oluşur. Bizzat Loyola tarafından hazırlanan bu kurallar, açıklandığında sıkıntı doğuracağı endişesiyle onun ölümüne kadar gizli tutulmuştur. Cizvitlik, gerek teşkilat kurallarının oldukça sert oluşu ve gizli tutulması gerekse teşkilat yapısı sebebiyle masonluğa benzetilmiştir (Tümer, 1993: 41).

Loyola, gerek bu teşkilata girmek gerekse iyi bir Cizvit olarak yetişmek için oldukça katı ve sert kurallar koymuştu. "Exercices Sprituels" adlı eserinde kişinin ilahi irade ve rızayı hangi yollarla bulabileceğini en ince ayrıntılarıyla açıklamıştır. Cizvit adayları için on yılı aşan bir eğitim ve öğretim süresi tespit etmiştir. Bu süre iki yıllık çömezlik döneminden sonra felsefe tahsili, beşeri ilimlerden birinde uzmanlaşma, staj ve dört yıllık teoloji tahsilini kapsıyordu. Ardından aday bir yıllık ikinci adaylık devresini yaşıyor ve daha sonra fakirlik, iffetlilik, itaat ve papaya bağlılık yeminleri etmek suretiyle tarikatın üyesi oluyordu. Tarikat başkanı ölünceye kadar görevde kalıyor, ona mutlak itaat şart koşuluyordu. Bizzat Layola'nın ifadesine göre, "Tarikat müntesiplerine düşen cevap vermek değildir, niçin demek de değildir; ancak yapmak veya ölmektir" (Tümer, 1993: 40).

Adolf Hitler'in yakın çalışma arkadaşlarından R. H. Himmler Cemaat hakkında geniş bir kitaplık oluşturmuş ve Gestapo'nun élite SS savaşçılarını Cizvit geleneğine göre eğitmeyi bile düşünmüştür. Hitler'in onu "bizim İgnatius Loyola" diye çağırdığı bile rivayet edilir. 18. yüzyılda Cizvitler, Avrupa devletlerinden sürgün edilmiş olsalar da Cemaat'e ait üniversite ve diğer okullar yeniden açıldı ve üye sayısı da bir kaç yüzden 1850'de 5.200'e ve 1880'de 12.000'e yükseldi. Ha-

yatının sonlarına doğru Vladimir İlyich Lenin de “eğer bir düzine Cizvit gibi davasına inanmış adamım olsaydı, komünizm bugün dünyada hâkim ideoloji olurdu” şeklinde Cemaat’e hayranlığını dile getirmiştir (Yel, 1998: 38). 1773-1814 arası dönemde Cizvit tarikatı resmen kapatılmış olmakla birlikte 1814’ten sonraki dönemde faaliyetlerinin serbest bırakılmasından sonra da gerek Avrupa gerekse Güney Amerika’da onlara karşı hareketler devam etmiştir (Tümer, 1993: 41).

Her işte ilk, en önde ve en iyi olmayı amaçlamış olan Cizvitlerin başını çektiği Kurtuluş Teolojisi de dini temelleri yok denecek kadar zayıf bir düşünce akımı olarak Katolik Kilisesi elitleri arasında bir nevi “sosyal din” haline gelmiştir (Yel, 1998: 52-53). İncil’in mesajını “Kültürlere Sokma” olarak kabul edilen “İnkültürasyon” anlayışı, II. Vatikan Konsili ile gündeme gelen yeni bir yaklaşım tarzıdır. Bu misyon anlayışında Cizvitlerin rolü büyük olmuştur. Kavram olarak yeni olmasına rağmen, anlayış olarak Kilise’nin kuruluşuna kadar geri gitmektedir. Cizvit’ler de; dinler arası diyalogu, birbirinin tamamlayıcı unsuru gibi yorumlamış, Kilise’nin İncil’in ışığında gerçekleştirdiği misyonlar arasında saymışlardır (Küçük, 2001: 362, 366).

Sivil toplumun biçimlenmesinde eğitime önem veren 340.000 civarındaki Evangelical, Conservative ve Liberal olan Quakerlar; 1897 yılında J. W. Rowntree ve R. Jones’la yeni yaz okulları organize ederek Kuveykırların yeni bir tarihini planladılar. Eğitim anlayışları modernist yaklaşıma anahtar oldu (Dandelion, 2008: 1-2, 34). Cizvitler hem coğrafi olarak hem de kültürel olarak oldukça etkin olmuşlardır. Napoli’den Viyana’ya, Çin ve Hindistan’dan Etiyopya’ya misyonerleriyle eğitimi kullanarak yayıldıkları gibi Descartes’ten Hume’a, Bill Clinton’dan D. Washington’a kadar dünya tarihinin nitelikli kişilerini yetiştirmiştir (Ata, 2016: IV). Avrupa ve Avrupa dışında yayıldıkları hemen hemen bütün ülkelerdeki sosluların, kralların, prenslerin din ve ahlak öğretmenliğini yapmaları sonucu politik alanda güçlü olmuşlardır (Aydın, 2016: 71). Kutsala inanç ve hakikate bağlı insanlar olan inanan topluluk Quakerlar’ın inanışlarını “hizmet” kavramı şekillendirmiştir.

1647 yılında başladığı vaazlarıyla pek çok kişiyi etkileyen Fox’un cemaatinin çoğu başlangıçta esnaftandır. Başlangıçta devlet memurluğu yapmaları yasaklanan Kuveykırlar, İngiltere ve ABD’deki yüksek kaliteli okullarını kendi görüşlerini yaymak için basamak olarak kullanmışlardır. Günümüzde 300.000 üyesi bulunan cemaat çokluğa önem vermiştir (Kılıç, 2015, 222-227). 1671-1673 yılları arasında Penn ve Quaker kolonyalistler, Amerika’ya göç etmişler ve Pennsylvania’yı kurmuşlardır (Angell ve Dandelio, 2015: xvi).

Hume’a göre mezhep olarak *Quakerlar*, İngiliz toplumunda ticarî erdemlerin oluşmasında etkilidir. Dinî bir topluluk olan Quakerlar, diğerleri gibi en ba-

sit düzeyle başlamış fakat içindeki nitelikli insanlar ile kendini ilerleterek etkili olmuştur. Daha güçlü bir dürtü ve ruh eğilimi fazla olan bu mezhebin şiddetli coşkuculuğu ve işkenceci tutumu kamu inancını bozmuştur. Metanet, sabır, çile, tutku gibi kavramlara sahip bu mezhep, orduya sızmış ve evrensel barışı vaaz etmişlerdir. Hatta hapishane ve tımarhanelere sokulmuş olan *Quakerlar'ın* teşebbüsleri, insanlar arasında ilerlemesi için yeni bir aklın işkenceci temeli olmuştur. Din, bir derece abartılı ahlakîlik olan bu mezheple birlikte bir kayma yaşamıştır (Hume, 2004: 6, 92).

1.2. Doğu-İslam Coğrafyasında Fesat Örgütleri:

Haşhaşiler ve Kadiyaniler

Batı-Hıristiyan inanışının farklı yorumlanmasına sahip Cizvitler ve Kuveykılar olduğu gibi Doğu-İslam dünyasında da Haşhaşilik ve Kadiyanilik gibi oluşumlar İslam'ın farklı batını yorumlamasından oluşmuştur. Batı'daki Cizvitler ve Kuveykılar'a nazaran Haşhaşiler ve Kadiyaniler, İslam coğrafyasında daha yıkıcı ve fesat teşkil eden unsurlar olmuşlardır. İslam coğrafyasının en tehlikeli oluşumlarından biri olan Haşhaşilik, yalnızca dinin yapısının bozulmasına değil siyasi yapılar olan devletlerin -Selçuklu ve Eyyubi'ler- zayıflamasına veya çöküşüne neden olmuştur. Haşhaşilerin sebep olduğu sonuçların doğruluğu aşikar olduğu gibi içeriklerine yani ne olduklarına dair yaklaşımlar tartışmalıdır.

İslâm kaynaklarında “Karmati”, “Bâtînîyye” (Karmatiler ve Bâtînîler) ya da “Talimiyye” olarak bilinen bu tarikat ile haşhaş bağlantısının kurulmasıyla birlikte “Hashashins” ve “Assasins” isimleri meşhur oldu (Demir, 2014: 77-78). Batılı kaynaklar “Accini, Arasini, Assasi, Assasinni, Aessini, Hessesini, Heysseini, Hashishin” vb. çok sayıda tabir kullanmışlardır. Tüm bu kelimelerin hisar ve suikast kelime kökü taşıdığı tartışılmaktadır (Daftary, 2001: 39-42). Ortaçağ Avrupası tarihçiliği ve sonrasında Marco Polo'nun anlatımıyla oryantalist dilin “doğu despotizmini” çağrıştıran isimlendirme ve mit anlayışıyla efsaneleştirilen Haşhaşiliğin ve Nizari İsmailîleri'nin Batı'da Haşhaşiler olarak tanınmalarının sorumlusu Haçlıları ve onların Katolik vakanüvisleri gösterilebilir. Marco Polo'nun görmediği bir yer ve topluluk hakkında anlattıkları, oldukça egzotik bir Doğu hikâyesidir (Demir, 2014: 74,76).

Haşhaşiler, devlet yapısına sızarak hem istihbarat edinme, manipüle etme ve menfaatlerine dokunulduğunda siyasi cinayetler gerçekleştirmeye odaklı bir şebeke olmuştur. Bu bağlamda bu yapının adamları yersiz cinayet işleyen âdî birer katil değil, imamet inşası için siyasî hedefi olan amaçlı ve nitelikli kişilerdir. Herhangi bir dış güce hizmet etmekten daha çok veya başka kişilerin emellerine alet olmaktan daha çok kendi amaçlarını gerçekleştirmiş eğitilmiş kişilerden

oluşmuşlardır. Haşhaşilerin yabancı istihbarat veya güçlerle ilişkisine dair çok şey iddia edilmemekle beraber İslam coğrafyasında İsmaili veya batını bir yaklaşımların bir neticesi olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda İslam dünyasına karşı siyasi, içtimai ve dini bakımdan ciddi bir tehdit oluşturan Haşişiler kurbanlarını özenle seçiyorlardı. Bunların bir kısmı idareci, bir kısmı da dini sınıftandı ve pek azı hariç tamamı Sünni idi; genel olarak Şii'lere, Hristiyanlara ve Yahudilere saldırmamışlardır (Öz, 1997: 418). Lider ve doktrin/imamet anlayışına mutlak itaat içinde olan Haşhaşiler, kendi varlık ve menfaatlerine tehdit oluşturan her yapıyı ve kişiyi ortadan kaldırma eylemlerinde bulunmuştur. Düşmanı olan devlet adamlarını fedailerine öldürtürken, kendi canını güvenceye almak için 35 yıl sarayından çıkmayan Hasan Sabbah, Nizamülmülk'ü Ebu Tahir isimli bir fedaisini göndererek öldürtmüştür (Afyoncu, 2016).

İslam coğrafyasının modern eklektik ve sömürgecilerin kullandığı enstrümantal cemaat yapılarından en önemlilerden biri Kadiyaniliktir. Kadiyaniliğin lideri olan Gulam Ahmed, eğitimine Kuran-ı Kerim, Arapça ve Farsça öğrenmekle başlamış daha sonra mantık ve felsefe dersleri alıp babasından da hekimlikle ilgili bazı bilgiler edinmiştir. Keşmir'de 120 yaşlarında ölmüş ve Srinagar'da gömülmüş olan Gulam Ahmed, Müslümanların beklediği kişidir. Mesih ile mehdi aynı kişi olup ahir zamanda gelmesi beklenen Mesih İsa b. Meryem değil yaratılış bakımından ona benzeyen Muhammed ümmetinden bir kimse olacaktır. Bu kişi de Mirza Gulam Ahmed Kadiyan'ı'dır.

Kadiyanilik, miladi 1900'lü yıllarda İngiliz sömürgecilerinin; Hindistan yarımadasında, Müslümanları; özelde cihad farzasından, genel olarak ise, dinlerinden uzaklaştırmak gâyesiyle ve sömürgeciliğe karşı İslâm adına mücadele etmelerini için kurulmuş bir harekettir (Müneccid, 2010) İngiliz hükümetini överek silahla cihad fikrine karşı çıkan Ahmed, ardından İngiliz hükümetine bağlılığını dile getirip adalet ve iyilik yıldızı olarak gördüğü kraliçenin duacısı olduğunu açıklayan "*Tuhfe-i Kayşeriyye ve Sitare-i Kayşere'yi-Lahor 1899*" kaleme aldı (Fiğlalı, 2001: 138).

Kadiyan grubu Gulam Ahmed'in gerçek anlamda nebiliğini ileri sürerken Lahor grubu Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu, ondan sonra hakiki veya mecazi anlamda hiçbir nebini gelmeyeceğini, Gulam Ahmed'in sadece müceddid yahut mesih ve mehdi olduğunu ileri sürdü. Gulam Ahmed, 2 Kasım 1904 tarihinde Siyalkot'ta kendisinin Müslüman ve Hristiyanlar için mehdi ve mesih olduğu gibi Hindular için de Vedalar döneminde tanrı Vişnu'nun iki şahsiyetinden biri ve insanın tanrıyı tanımanın aracı olan Krişna-Avatar olduğunu ilan etti. Kadiyaniler, Pakistan'ın kuruluşuyla birlikte yönetim kademelerinde önemli yerlere geldiler. Günümüzde Pakistan dâhil 2 milyon dolayında bir nüfusa sahip

bulunan Kadiyaniler, faaliyetlerinin ağırlığını Avrupa, Asya, Pasifik, Amerika ve kısmen Afrika misyonlarına kaydırmışlardır (Fiğlalı, 2001, 139).

Sonraları ise, kendisine Allah'tan ilham geldiğini ve bir müceddid (dini yenileyici) olduğunu iddia etmeye başlayan Gulam Ahmed, bir sonraki aşamada, beklenen Mehdi ve sözü edilen Mesih, son aşamada ise, Peygamber olduğunu iddia etti. Kâdiyân şehrinin, Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerrer'e kadar, hatta onlardan bile üstün, sınırlarının "Harem" hükmünde, kibleleri orası ve haccın da orada yapılması gerektiğine inanırlar. Onlara göre, her Müslüman, Kâdiyânîliğe girmediği sürece kâfirdir. Yine, Kâdiyânîlerle evlenmeyen veya kızını/oğlunu Kâdiyânîlerden evlendirmeyen de kâfirdir. Kâdiyânîlerin İsrail ile köklü ilişkileri vardır. Nitekim İsrail, kendilerine okullar ve merkezler açmış ve fikirlerini yaymaları için, dergiler ve kitaplar basarak bunları dünyanın her tarafında dağıtmalarını sağlamıştır (Müneccid, 2010).

İslam'ın hakikatlerinden sapmış her harekette olduğu gibi cemaat tabanına sürü, koyun ve güdülen taife olarak yaklaşmıştır. Kendine sorgulamaksızın itaat veya bağlılık içerisinde bulunulması bağlamında hareket eden lider için tabanda olanın hiçbir değeri yoktur. Nitekim bu konuma sahip tabandakiler tahkir edilmektedir. Nitekim, Mirza Ğulam Ahmed'in bi'setinin üzerinden 13-14 yıl geçmişti ki kendi cemaatinin fertlerini hâlâ ehliyetsiz, kültürsüz, ilâhi muhabbet ve riyazetten yoksun, kötü kalpli, mütekebbir, koyunlar gibi, aşağılık, bencil, kavgacı saldırgan, küfürbaz, kindar, yeme içme üzerine nefsi tartışmalar yapan, hırslı, inatçı, yırtıcı hayvanlardan daha kötü ve yalancı olarak tanımlamaktadır (Bulgar, 2008: 38).

Barişsever, kanunlara saygılı ve her düşünceden insana aynı derecede sevgi ile davranmalarından dolayı saygı duyulan bir cemaat olduklarını belirten Ahmedîler, kendi ifadeleriyle Rasûlullah'a gönülden bağlı, İslamî emirlerin tamamına riayet eden Ehl-i Sünnet'e mensup kişilerden oluşmaktadır. Bu noktada Mevlana Muhammed Ali'nin torunlarıyla vicahen tanışmamız hasebiyle şunu da belirtmek gerekir ki bu hareketin mensupları dinî ritüellere -farz ibadetlerden nafilelere kadar- oldukça önem vermektedir. Bütün bunlar Fethullah Gülen hareketi ve faaliyetlerini çağrıştırmaktadır (Ünsal, 2016).

1.3. Araçsallaştırılmış Bir Kült Olarak FETÖ

Batı dünyasında modern yani içinde yaşanan çağın tüm imkanlarından faydalanan ve sofistیک niteliklerden beslenen hareketlerden biri Opus Dei'dir. 1920'lerin sonunda bir Katolik örgütü olarak doğan ve çoğunlukla gizlilik esasıyla çalışan bir oluşum olan bu yapı devlete sızmaktadır, önemli mevkileri ele geçirmeye çalışmaktadırlar. Bu yolla ekonomik rant elde ederek Vatikan eğitim

kurumları kurmaktadırlar. Opus Dei, Vatikan'ın onay verip meşru saydığı bir örgüttür. Faaliyetlerinde sık sık mafyatik yöntemlere başvurmaktadır. Bu yüzden bu örgüt için “beyaz eldivenli mafya” tabiri kullanılmıştır. Avrupa ölçeğinde 15 kadar üniversitesi, 150 kadar okulu vardır (Büyükkara, 2016: 38). Anonim işler arasında özel okullar, üniversiteler, mesleki kurslar, gelişmemiş ülkelerde sağlık merkezleri, çiftçilik kursları, profesyonel eğitim kurumları, öğrenci yurtları, vb. yer almaktadır (Yel, 2000: 155). Eğitim kurumları, hastaneleri, bankaları ve medyası olan Opus Dei ile FETÖ'nün en büyük benzerliği; her ikisinin de birer bankaları olan Ambrosiano ile Bank Asya'dır. Bir “katolik” bankası olan Ambrosiano'nun tüzüğüne göre hiç kimse %5'ten fazla hisse sahibi olamamaktadır. FETÖ'nün bankası olan Bank Asya'nın da aynı tarzda ticari ortaklığı söz konusudur.

Neredeyse yarım asırlık ömre sahip olan FETÖ Anadolu topraklarında millet olarak karşılaştığımız en heretik, heterodoks ve en tehlikeli yapı olmuştur. Hem yukarıda bahsi olunan mesihyen ve İslami unsurları kendi içinde taşıdığı gibi hem de ticari kapitalizmin, sanayi, bilişim ve teknolojinin tüm imkanlarını kendi varlığını inşa etmek ve güçlendirmek için kullanmış olan bir yapıyla yaşamının tecrübesine şahit olduk. Çeşitli örgütlerden mülhem olarak *sofistik* biçimde dizayn edilmiş, kapitalizmin tüm imkanlarını kullanan ve istihbarat örgütlerinin de destek verdiği çok uluslu bir yapıyla karşı karşıyayız. Yukarıda bahsi olunan yapılara baktığımızda örgüt liderlerinin çok iyi eğitim almış olmaları, bir güç haline gelme istekleri, eğitimi ve zeki çocukları kullanmayı bir metot olarak kullanmışlar ve devlet içinde etkili olmak istemişlerdir. Tüm geçmiş gizil örgütlerden esinlenerek oluşturulmuş bu şebekenin diğerlerinden farkı kendi esas ve amaçlarını oluşturmuş bir yapı olmasından daha çok bir takım güçler tarafından kullanılan bir araç haline gelmiş olmasıdır. Cizvitler, Kuveykırlar, Haşhaşiler ve Kadıyanilerle mukayese edildiğinde FETÖ'nün onların sahip olduğu yerliliğe, orjinalliğine sahip olmadığı bir gerçektir. Hususiyetle ne Kuveykırlar'ın ne de Cizvitler'in yetiştirmiş olduğu düşünür ve devlet adamlarını yetiştirmedeği gibi ele geçirdiği kişilerin akıl ve diğer yeteneklerini yok etmişlerdir. Geleceğin düşünür, filozof ve alim olacak yeteneklerini yok ederek milletin şimdisini, geçmişini ve geleceğini mahvetmiştir.

Fakir ve yetenekli gençleri okullarıyla eğiten Cizvitler, muhalifleriyle açıkça kavgaya girmezler, sinsi ve gizlice mücadele yürütürlerdi. Cizvitler, en büyük ortak noktaları teşkilatlanma biçimi, yetiştirdiklerinin devlet sızması ve devlet içinde bir güç unsuru olmaları ve Penn'in kurmuş olduğu Pennsylvania'da “Alamut Kalesi” ne benzer 400 dönümlü bir mekanda iskân etmeleridir. İlginç olan bu çiftliğin daha önce Cizvit Okulu veya Tarikatının bir yaz kampı olmasıdır (Özbay, 2014).

Hem Gulam Ahmed'in Mesih diktesi hem de Kadıyanilerde olan Mesih beklentisi FETÖ'de bulunmaktadır. Gülen, Mesih'in nüzülü üzerine olan birçok söyleminde takipçilerinde Mesih beklentisini iyice arttırmaya ve Mesih'in, seçilmiş insanlar olarak tarif ettiği kendi cemaatine ineneğine inandırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (DİB, 2017: 102).

Yeniçağın başlangıcından beri Batı, yeni kavramsallaştırma ve kurumsallaştırmalar yapmaktadır. Siyaset, iktisat, cemiyet, hukuk, teoloji vs. alanlarda kavramsallaştırma ve kurumsallaştırmalar yapmak metodolojisinin en önemli unsuru olmuştur. "Taliban" hareketi sonrasında 'El Kaide' ve ona eklenen 'Boka-Haram, El Şebap, DAİŞ' gibi örgütler ilginç lider tipolojileriyle icat edilmiştir. Pakistan'da Tahir'ül Kadri'nin (Navaz Şerif hükümetini yargı darbesiyle devirdiğini hatırlatalım) kurduğu ve yönettiği Pakistan Halk Hareketi (PAT), Türkiye'de Fethullah Gülen tarafından kurulan güçlendirmek için –Said Nursi etkisini kullanarak- önce "Nurculuk" sonrasında "Fethullah Gülen Hocaefendi Cemaati" son haliyle "Hizmet Hareketi" trikotomik/üçleme kavramsallaştırmayla kavramlaştırılmıştır (Dağ, 2016a: 61).

Modern Batı Uygarlığı, Nietzsche'nin ifade ettiği gibi değerleri yozlaştırmış, Baudrillard'ın ifade ettiği gibi de sanal hakikat, hakikati sanal haline getirmiştir. Bu anlamda üretilen ilginç lider ve cemaat klişeleri bunun en büyük göstergesidir. Çakma bir âlim ve "çakma İslâm" algısıyla İslâm'ın en önemli hassasiyetlerinden arındırılmış bir yapı inşa edilmiştir. Kalbiyle dili arasında epey bir mesafe olan, ümmet perspektifinden daha çok kendi cemaatinin ve çıkarlarının derdine düşen, dünyevi çıkar ve pratiği hiçbir zaman terk etmeyen bir liderle, ahiretten de ve cennetinden de hiç vazgeçmeyen "fırka-i nâciye" söyleminden hareketle "cennetin ortasına otağı" kuracağı inandırılmış, düşünme yeteneği tırpanlanmış ve birer itaat öznesi haline getirilmiş, anne ve babasını dahi kendisinin yüzünü hiç görmedikleri bir zata tercih eden bireylerden oluşan monolitik bir yapı söz konusudur. Amerika'da kimlere hizmet ettiği hep muamma olan -son darbe teşebbüsüyle maluma dönüşen bir uşak- kendilerine böcek kadar değer vermeyen bir zata itaat eden İslâm topluluğu(!) simülatif olarak icat edildi (Dağ, 2016b: 71). Bir nevi neo-haşhaşiler üretilmiştir.

FETÖ/PDY ile Haşhaşiler arasında nasıl bir benzerlik kuruyoruz? Adamları koşulsuz ve sorgusuz bir itaat hâlinde. Sanki robotlaştırılmışlardır. Sonra da onlara istediklerini yaptırabiliyorlar. Liderleri onlara Alamut surlarından "atlayın aşağı" dese bu emri duraksamadan yerine getiriyorlar. Diğer bir benzerlik bugünkü ve tarihteki bu iki oluşumun ikisinin de bâtını/ezoterik bir dili kullanmaları. Yine ikisinde de takiyye pratikleri var. Görüleceği gibi Haşhaşilik ile FETÖ/PDY'nin birçok benzerlikleri mevcut. Mirza Gulam Ahmet gibi, Mirza

Hüseyin Ali gibi Kadıyanilik ve Bahailiğin 19. yüzyılda yaşamış kurucularının da Mesihiyet ve mehdiyete üzerinde çeşitli iddialara sahip olduklarını görüyoruz (Büyükkara, 2016: 38).

Pisagor'dan bu yana hem Batı düşünce geleneğinin hem de İslâm dünyasında Haşhahaşilikten Nizariliğe, Bahailikten Ahmediliğe kadar ne kadar sorunlu hareket varsa modellenmiş tekniğin, sanayinin ve teknolojinin gelmiş olduğu safhadaki bütün unsurlarını kullanan tepesi son derece sofistek tabanı bir o kadar mankurt bir yapı üretildi. İslam Ümmeti, 40-50 yıllık kendi tarihinde İslâmî cemaatler ve liderlerle sıfır ilişki kuran ve yaban otu misali türedi bir şebekeyle birlikte yaşamının acısını yaşadı.

Ülkenin en zeki evlatlarını, ailesinin ve cemiyetinin elinden koparmış ve insanların hayır duygularını kullanarak topladığı “*himmet*” paralarını başka ülkelere alıp götüreren bir şebekeyi sevip alkışlarken bir o kadar saf davranıldı. Maddi ve manevi tüm potansiyellerimizi yok eden, bu ülkeyi sevmeyi bırakın adeta nefret edercesine ülkeyi sömüren bir lidere sevgi besleyen psikozun üzerinde ayrıca durmak gerekir.

Çarpıtılmış olduğu “*ihlas, ilâ-i kelimetullah, cennet, aşk, muhabbet, feda, fedai*” kavramları üzerinden köleleştirme sürecini zekice projelendir/iltild. Yalnızca peygamberler değil millete ve ümmete dair ne kadar kelime, kavram ve değer varsa kullandılar. Âdem'den Peygamberimize, Gazali'den Alvarlı Efe'den Said Nursi'ye kadar, Alparslan'dan Özal'a hatta Erdoğan'a kadar ne varsa her şeyi su istimal edip kullandılar. Eğitimden sağlığa, emniyetten hukuka, ekonomiden siyasete tüm kurumlarda olan uşaklarına HERKÜL -Yunan mitolojisinin güç temsili olan bir tanrı ismi- sitesinde vaazlar/talimatlar vermiştir.

Masonik bir usulle “*sızıntı, zaman, aksiyon vb.*” dergi ve gazetelerle her kuruma sızmış ve varlık göstermişlerdir. İslâmî camianın her türlü iyi niyetini suiistimal etmiş şükürsüz, vefasız, ahiret duygusu yerleşmemiş bir yapıyla karşı karşıya kalmış bir İslâm dünyası içerisinde yaşamaktayız. Başından beri mesih ya da mehdi olduklarına inandıkları bir mahlûkun güdülemeleriyle burada galip geleceklerine ve cennete gireceklerine inanıyorlar. Rüya ve söylemlerle efsunlanıyorlar. Çağdaş-İngiliz Yahudi Medeniyeti senaryoyu yazıyor Gülen'e rüya gördürüp anlattırıyorlar. Mankurt'a dönüşmüş, okuma, düşünme ve muhakeme yeteneği öldürülmüş ve akli melekesi yıllardır korkutucu bir projeye elinden alınmış bir toplulukla karşı karşıyayız.

FETÖ gibi kùltler, iyi dini eğitim almış ve etkileyici vaizlerle, başlangıçta dinin asıllarına dokunmayan alternatif yeni kutsallar üretirler, aidiyet şuur aşılırlar, yaşayanları değil müstakbel doğacakları da yapıya dâhil etme gayreti içerisinde-

dirler. Kültten kopulduğunda felaketi yaşayacakları korkusu verilir, “ben” yerine “biz” duygusu inşa edilmiştir. Muhtaçlık, adanmışlık veya kurban edilmişlik, liderin hatsız ve vazgeçilmezliği, kapalı devrelilik ve mahremiyet içerir, bireyi yalıtılmışlığa mahkum ederek itaat ve teslimiyeti geliştirmek gayesindedirler. En büyük amaç kült ya da yapının kimlik ve değerlerini imtiyazlı kılmak, despotizm aşılama ve kendi kültünden olmayanı ötekileştirmeyi kişide bir ahlak olarak geliştirme fakat mürai bir tutumla dışarıda da hoşgörölü imajı sergilemek, toplumsal ve resmi hukuk yerine kendi hukukunu ikame etmektir. Bunu yapmanın usulleri kendilerine ait doktrinler metinler oluşturup bu metinler dışında okumanın gereksiz ve tehlikeli olduğuna dair söylemler üretmek, manevi kuvvet kadar maddi kuvvetin de önemli olduğu söyleminden hareketle güç odaklı kapitalist bir yapıya bürünmektir. Ayrıca mensuplarına imtiyazlar sağlamak ve bunları korumak için her şeyi mubah görmek, dünyevi ve uhrevi hayata hipotek koymak, kendilerine ait kavram, terim imge ve sembolleri olması belli zaman sonra bu unsurların din haline getirilme amacının yanında kapalı devre bir sistem inşa ederek kendi içinde bulunanları kendi dışındaki insanlardan daha ehven görme ve bu bağlamda hem duygusal/organik hem de mekanik/maddi ilişkiler ağı geliştirmek bir esastır.

SONUÇ

Tarih boyunca oluşturulmuş çeşitli, ilginç yapılardan ve örgütlerden mülhem bir şekilde dizayn edilmiş eklektik bir yapıyla karşı karşıyayız. Yaklaşık 50 yıldır ülkenin sermayesini, evlatlarını ve kültürel birikimini ve bulduğu her değeri istismar etmekten geri kalmayan bir oluşumla yaşamının acı tecrübesini yaşadık. Bu şebeke yalnızca elli yıldır enerjimizi yutmadı. Yapılacak mücadeleden dolayı belki önümüzdeki elli yılımızı yutacak bir yapıyla karşı karşıyayız. Bu şebeke ya da örgütle mücadele tek bir kişinin işi değil milletin ve ümmetin mücadelesi olmalıdır. Ve bu karakterdeki ve yapılanmadaki her grup veya yapı millet ve ümmet aleyhinde yapılanmış bir oluşumdur, dikkat edilmesi elzemdir.

Din ile medeniyetin köklerinin aynı olmasından hareketle tevhid dini dinamik bir karaktere sahiptir. Tевhidi din, toplumsal tefessühü/*decadence* değil toplumsal diriliş meydana getiren bir ümmileşme serüvenini doğuran bir medeniyet kurucu unsurdur. İslâm bencilliği değil Müslüman ben’i oluşturarak kendine ya da başkasına tapınışı engeller ve böylece hem insanlığa hem de Müslümanlara hizmet imkânı sunar. Cemaatler ve diyanet bu potansiyeli geliştirmek için çalışmalar yapmalıdır. Kendisini kapalı devre hale getiren her gizil yapı toplumsal bünye için bir tehdittir. Öncelikle devlet ve toplumun kendini gizil bir yapı olarak devam ettiren bir yapıya hayat hakkı tanımaması gerektiği gibi kendine gizil ve

kapalı bir yapı haline getiren oluşum akıbetinin veya kaderinin FETÖ gibi olacağını bilmelidir.

Oysa bu ülkede devlet veya toplumu bir yana bırakalım kerli ferli akademisyen, düşünür ve yazarlar FETÖ'nün değirmenine su taşımıştır. Bu ülkede Fetullah Gülen ve cemaati üzerine onlarca tez, yüzlerce kitap ve binlerce makale yazıldı. Fakat düşüncenin en önemli üç sacayağı olan “neden, nasıl ve niçin” soruları sorulmadan yazılan yazıları ve müelliflerini düşünce geleneğimizin neresine koyacağız? Üzerinde çok düşünmemiz gerekir. Elimizdeki aydın tipi ve birikimin de yetersiz olduğu aşikârdır. Yaşadığımız sorunların en büyük nedeni düşünür ve alim eksikliğidir. Bu eksikliği gidererek genel olarak İslâm dünyasında özel de ülkemizde fikre/epistemolojiye ve ontolojiye/varoluşa vurulan darbeler püskürtülmelidir.

KAYNAKLAR

- AFYONCU, E. (2016). "FETÖ'nün İlham Kaynağı Haşhaşiler",
<http://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2016/07/31/feonun-ilham-kaynagi-hashasiler>,
 (11.09. 2017)
- ATA, B. (2016). "Giriş", (Ed.) ATA, B. Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı, Pegem Yayınları, Ankara.
- ANGELL, S. W. ve Pink Dandelion. (2015). Early Quakers and Their Theological Thought. 1647–1723, Newyork: Cambridge University Press.
- AYDIN, B. (2016). "Ignatius Loyola'ya Göre Ahlâk ve Dini Eğitimi", (Ed.) ATA, B. Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı, Pegem Yayınları, Ankara.
- BULGUR, D. (2008). "Kadiyanilik", İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası, 2 (13): 2-38.
- BÜYÜKKARA, M. A. (2016). "Din İstismarına Karşı Kadim Geleneğimize, Orta Yoldaki Ana Mecramıza Can Vermeliyiz.", Diyanet Dergisi, 309: 36-42.
- DAFTARY, F. (2001). Muhalif İslam'ın 1400 Yılı İsmaililer Tarih ve Kuram, (Çev.) ÖZKAYA, E., Raslantı Yayınları, Ankara.
- DAĞ, A. (2016a). "Sanal Nebiler ve Dine Karşı Simülatif Din", Umran Dergisi, 264: 61-65.
- DAĞ, A. (2016b). "Din, Diyanet ve Cemaat Denklemi", Umran Dergisi, 266: 71-75.
- DANDELİON, P. (2008). The Quakers A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford.
- DEMİR, H. (2014). "Haşhaşiler: Mit ve Gerçek", 2023 Dergi, 154:76-80.
- DİB. (2017). Kendi Dilinden FETÖ: Örgütlü Bir Din İstismarı, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- FİĞLALI, E. R. (2001). "Kadiyanilik", Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, 24: 137-139.
- HUME, D. (2004). The History of England from the Invasion of Julius Caesar to the Revolution in 1688 (1778), I-VI. Liberty Fund, Indianapolis.
- KILIÇ, S. (2015). "Kuveykırlar", Dini Araştırmalar Dergisi, 8 (23): 219-228.
- KÜÇÜK, A. (2002). Hristiyanlıkta Misyon Anlayışı, Yeni Yaklaşımlar ve Dinler arası Diyalog, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara.
- MÜNECCİD, M. S. (2010). "Kâdiyânîlik ve İslâm", <https://islamqa.info/tr/4060>, (23.09.2017).
- ÖZ, M. (1997). "Haşhiyye", Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, 16: 418-419.
- ÖZBAY, Ö. (2014). "Cemaat, Cizvit tarikatıyla da paralel!", <http://www.ahaber.com.tr/gundem/2014/03/23/cemaat-cizvit-tarikatiyla-da-paralel>, (24.09.2017).
- TÜMER, G. (1993). "Cizvitler", Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, 8.(40-42).
- ÜNSAL, H. (2016). "Sömürge Topraklarında Doğan Mezhep: Kadiyanilik", http://www.haber10.com/soylesi/somurge_topraklarinda_dogan_mezhep_kadiyanilik-634683, (17.09.2017).
- YEL, A. M. (1998). "Geleneğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler", Divan Dergisi, 2: (33-55).
- YEL, A. M. (2000). "Bir Katolik tarikatı: Opus Dei", Divan Dergisi, 9: 151-165.

HAŞHAŞİLİKTEN MAKYAVELİZM'E MODERN BİR IDEOLOJİNİN DOĞUŞU: FETTUŞİLİK

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KESGİN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
akesgin@gmail.com / akesgin@ybu.edu.tr

ÖZET

Bu bildiri, “adaniş ahvali ve görünüşü” bakımından İsmaililik’in devlet yapılanması ve Daîlik müessesesine yaslanan, ancak bütün zihin ve eylem alt yapısını modern dönemin havuzundan yıkanarak edinen zamane ve nevezur bir siyasal ideolojiyi, kökleri ile birlikte ele almayı amaç edinir.

Her ne kadar kökleri İslâm tecrübesine yaslanıyor gibi görünse de o, Batı Avrupa mahreçli modernizm zemininde yükünü tutmuş modern siyasal bir ideolojidir. Dinî temellere yaslanmış gibi görünmesine rağmen yapıp ettiklerine bakıldığında söz konusu ideolojinin önderi, Makyavelli’nin çağında yaşayan Floransalı rahip Savanarola ile benzeşen bir çok yöne sahip görünse de sanki Makyavelli’nin baş eseri olan Hükümdar’daki tavsiyelerin yöneldiği Floransa prensinin tecessümüdür. Yalnızca bu yönüyle modern dönemde inkişaf etmiş olan ideolojiler ile doğrudan kurulması kolay olmasa da derin bir akrabalık bağı olduğu muhakkaktır. Bu sebeple akrabalık bağı olduğunu varsaydığımız modern dönemdeki bazı siyasal yorumlar, ideolojiler ile ilgisini kurmak önemli görünmektedir.

Belki kurucu değil, ancak modern dönemde mayalanmış olan, bu yönüyle de yaslandığı iddia edilen köklerden ziyade modern dönemin çıktısı olarak Fettuşilik olgusunu, din dilini kullanan ancak hiçbir zaman dinî bir cemaat olamamış nevi şahsına münhasır bir ideoloji olarak değerlendirmekteyiz. Fettuşilik kavramlaştırması ise Türkiye’de yer yer Fethullahçılık veya batı literatüründeki haliyle Gülenizm (Gülen movement) şeklinde ifade edilen hareketin tarihteki Haşhaşilik ile illiyeti sebebiyle akrabalığını çağrıştırması bakımından da önemli bir tercihtir. Peki ideoloji ile bağı nasıl oluşmaktadır?

İdeolojiler, bütün siyasî düşünceden yararlanabilirler. Yalnızca ondan değil, tarihten dine, maariften iktisada, efsaneden ölüme gibi hemen her alandan ve durumdan faydalanabilir. Ayrıca gizli-açık bir programları da bulunabilir. İdeolojilerin benzer yanı ise başta siyasal olmak üzere güç etrafında şekillenmiş bir

motivasyona sahip olmalarıdır. Fettuşilik olarak isimlendirmeyi yeğlediğimiz hareket, bu yönüyle modern otoriter zihniyetin şekillendirdiği alana göre vaziyet almayı tercih etmiş, bazen açık bazen gizli bir program ile gücü ele geçirmeyi kendisine hedef seçmiş, kullandığı yöntem bakımından günümüzde pek alışıldık olmayan ancak kullandıkları araçların izinin takip edilmesi ile dört başı mamur siyasal bir hareket olduğu aşikar olan, tıpkı Savanarola gibi ateşli bir vaizin çevresinde şekillenmiş, ulaştıkları kapasite ile de başka bileşenler ile ortaklaşa yürümeye başlamış modern siyasî bir ideolojidir. Bu bildiri, bunun haşhaşilik gibi tarihsel tezahürleri ile birlikte modern dönemin sahip olduğu muhteva ile donanmış ve zamanla dönüşen hatta değişen takipçiler üzerinden nasıl tecessüm ettiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İsmaililik, Haşhaşilik, Makyavelizm, İdeoloji, Fettuşilik.

THE BIRTH OF A MODERN POLITICAL IDEOLOGY FROM A SSASSINISM TO MACHIAVELISM: FETTUSHILIK

ABSTRACT

This paper aims at addressing the political and ideological position of a contemporary political ideology by its roots which is similar to the state ideology of Ismailism in terms of “state of devotion and adherence” and the institution of Da’iik, but which also acquires the background of its all mentality and action from the dimensions/features of the modern period.

Although its roots seem to be based on the experience of Islâm, it is a modern political ideology that acquires the content on the basis of Western Europe’s established modernism. Although this ideology seems to be depending on religious bases and the so-called leader of that so-called ideology has many aspects to resembling Savanarola, who is the Florentian priest living in the age of Machiavelli, that leader is in fact the embodiment of the Prince of Florence when his actions are taken into consideration. On this aspect, it surely has a deep kinship with ideologies originated in the modern era even though it may not be easy to establish that close relationship directly. For this reason, it seems important to establish its relationship with some political interpretations and ideologies in the modern era, which are closely related.

Fettushilik is a kind of modern political ideology because it is formed in this time even though it claims their different roots. For this reason, fettushilik is an exclusively ideology that uses the language of religion but has never been a religious community. The conceptualization of Fettushilik is important, which is also called as Fethullahçılık in Türkiye and the so-called Gulenism (gulen mo-

vement) in western literature, since it helps to remind us of its connection with Assassin in history. So then, how is its relationship with ideology formed?

Ideologies can benefit from all political thoughts. It can benefit from almost every aspect and situation, not just from political thought, but from religion, history, education, economy, death to the myths/legends. There may also be secret-open programs/agendas. All ideologies have a motivation shaped around power, especially political one. So-called Fettushilik movement chose to take the position according to the area shaped by the modern authoritarian mind, sometimes aiming to capture the power with an open and sometimes with a hidden program, and it is a kind of political movement that is not so unusual in terms of the method used today, but when its methods and tools are followed, it is obviously a modern political ideology shaped around a heated preacher like Savanarola and has begun to grow in partnership with other components with the capacity they have reached.

This paper aims to reveal how it is based on historical manifestations, such as assassin, as well as on the ever-changing followers who are equipped with the content that the modern era possesses.

Keywords: İsmailîts, Assassinism, Macahavelism, Ideology, Fettushilik.

Giriş ve Kavramsal Zemin

Bu bildiri özü itibariyle yeni bir kavram teklifi ile Fettuşîliğin ‘bir tür’ siyasî ideoloji olduğunu ileri sürer. Kendilerini uzun yıllar boyunca eğitim hedefleri olan bir tür dinî cemaat olarak takdim etmelerine rağmen, bu hareketin başından itibaren siyasî bir hareket olduğunu ortaya koymak hiç şüphesiz önemlidir. Doğduğu coğrafya itibariyle kökleri farklı bir tarihsel geçmişe ve tecrübeye işaret etse de batı mahreçli ideolojilerin yıkanmış olduğu modern dönem, onun içinde inşa olduğu zemini oluşturmaktadır. Bu iki tespit onu modern siyasî bir ideoloji yapmaktadır. Şimdi bunun nasıl gerçekleştiğini değerlendirmeye geçmezden evvel başlığa alınmış olan kavramlar ile bazı tespitleri yapmak gerekmektedir.

“Haşhaşîlik”,¹ “Makyavelizm” ve “Fettuşîlik” sıfatlarının ortak noktaları, kendi dışındakilerin (hatta muarızlarının) bu sıfatları uygun görmeleridir. Haşhaşî, Fettuşî ve Makyavelist birey ve topluluklar, kendilerini tanımlamak maksadıyla bu

¹ Haşhaşî bizim dilimizdeki haliyle kullanımıdır ve bir bitki türü olarak haşhaşın tesirinden ilham ile ifade edildiğini varsayabiliriz. Oysa kavramın aslı, Haşşaşî’dir. Biz, genel olarak bilinen haliyle ilkinin kullanmayı tercih ettik. Zira ilki fettuşîlik ile daha fazla ilgisi var gibi durmaktadır. Haşhaş bitkisini kullanan kişinin zihinsel melekelerini yitirme haline delalet eden mana, fettuşî kitlenin adanmışlığına işaret eder. Oysa diğeri suikastçı anlamındadır. İlki, istenildiğinde suikastçı da olabilir, her şey de olabilir.

kavramları kullanmış değillerdir. Öncelikle bunu tespit etmek gerekir. Haşhaşilik ve Fetuşilik iki ayrı siyasî durumu izah ettiği amacı taşıırken, Makyavelizm hem bir metne hem de siyasî bir duruma yaslanır. Ayrıca her birinin ardında, temelde siyasî birer fâil durur. Bunlar ile birlikte Haşhaşilik, kurulmasına Batı Avrupa'nın öncülük ettiği ve dünyanın geri kalanın maruz kaldığı veya takip ettiği modern dönemin öncesinde cereyan etmiş siyasî bir hareket iken diğer ikisi modern dönemde ortaya çıkmışlardır. İlk bakışta biri Akdeniz Avrupası'ndan iken diğeri Müslüman toplumların yaşadığı ortamın ürünüdürler. Bunların yanında kanaatimizce, Fetuşiliğin Haşhaşilik ile benzerliği Şu şekilde söz konusu olabilir. Haşhaşilik İslâm'ın İsmailî yorumundan beslenmiş ve şekillenmiş olmasına rağmen siyaset yapma biçimleri itibariyle Fetuşilik ile oldukça benzerlikler taşımaktadır. Bununla birlikte modern zamanların temel kurucu fâili -ayrıca Makyavelizmin ve ideolojilerin kaynağı- olan Avrupa, onların içinde şekillendiği temel zemin olması hasebiyle de bir ideoloji olarak okunmasına yol açacak çokça malzeme sunmaktadır. Bu yorumların teferruatına girmeden önce isimlendirmeler ile ilgili tespite açıklık getirerek fetuşiliği tasvir edelim. Öncelikle isimlendirmelere iki açıdan yaklaşmak mümkündür.

Bunlardan ilki Şudur: Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu sıfatların hiçbirisi kendilerine isnat edilen fâiller tarafından kendilerini takdim etmek maksadıyla kullanılmış değildir. Buna rağmen her birinin birer siyasî olgu olduklarını biliyoruz. Öyleyse siyaset alanında her zaman herhangi bir fâil veya topluluk, kendilerini nasıl tanımlarlarsa tanımlasınlar, başkaları onları gördükleri haliyle tanımlamakta ve bu durum bazen tanımın tamamı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Siyasî tarih bu bağlamda çokça örneklere sahiptir. Özellikle son iki yüzyıllık siyasî tarih bu konuda zengin bir müktesebata da sahiptir. Her siyasî ideoloji bir program ve teklif ile yola çıkarken, aynı zamanda başkalarının kendisine nasıl görüldüğü ile de alakadar olur.

İkincisini ise Şu şekilde tespit etmek mümkündür: Siyasî alan, bir görünüşler alanıdır. Bir siyasî fâil veya topluluk kendisini açıktan nasıl takdim ederse etsin öncelikle görünüşü ciddiyetle gözlemlenir. Böylece başka bir gizli gündemlerinin veya samimiyetlerinin olup olmadığı da teste tabi tutulmuş olur. Tek tek insanlar veya toplulukların fikirleri vardır, ancak onlar davranışları ile tanınırlar. Davranış, bireysel veya toplumsal olarak şahsiyetin dışı vurumudur. O sebeple pekala davranışlar üzerinden şahsiyet tahlilleri yapılabilmektedir. Başından bu yana bir siyasî hareket olarak gördüğümüz Fethullah Gülen hareketinin kendisini nasıl takdim ettiğinden ziyade, neye talip olduğu ve öncelikle takipçilerine -asla bütün topluma değil- neyi teklif ettiğini açıktan ve doğrudan içinde şekillendiği topluma izhar etmemesine rağmen, hem teklif ettikleri hem de talip oldukları

şeyler hakkında bugün çokça bilgiye ve belgeye sahip bulunmaktayız. Diğer bir ifadeyle, artık elimizde yeterince davranış bulunmaktadır. İşte bunlar üzerinden, sözü edilen hareketin nasıl algılandığı üzerinden değil de nasıl görüldüğü üzerinden tahlil etmeye çaba sarf etmek gerekmektedir. Zira algılar zamanın ruhuna göre farklılık arz etmiş olsa da görünüşünün inkârı artık mümkün görünmüyor. O sebeple bu hareketin kurucu fâilinden başlayarak bütün katmanlarını öncelikle siyasî bir hareket olarak değerlendirmekte ve siyasî alanı kuşatan ideolojilerden bir ideoloji olarak görmekte olduğumuzu başlangıç olarak belirtmemiz gerekir. Bu metnin bu temel amacı ortaya koyarken Fettuşîliğin yapıp etmeleri ile benzerlikleri açısından tarihte İsmailî yapılanma olarak tezahür eden Sabbahiliğin bir okunuş biçimi olarak Haşhaşîlik ile iltisakı da belirlenecektir. 'Buna rağmen fettuşîlik nasıl oluyor da modern bir siyasî ideoloji olarak değerlendirilebiliyor' sorunu hem Makyavelizm üzerinden hem de ideolojilerin temel manası üzerinden izaha çalışılacaktır.

Bu genel çerçeveden sonra öncelikle başlıktaki kavram setine bir açıklık getirmek gerekmektedir. Üç temel kavramın neye işaret ettiğini değerlendirerek tasvir edelim. İlk olarak *Haşhaşîlik*, İslâm'ın itikâdî-siyasî yorumlarından birisi olan İsmailîliğin Fatimî (bugünkü Mısır toprakları) devletindeki ayrılığı sonucu oluşan Nizârî kolunun, bugünkü İran topraklarında Hazar denizinin güneyinde Alamut kalesi çevresinde, kendisine iktidar alanı açmış olan Hasan Sabbah tarafından kurulmuş olan siyasî tutum, davranış ve yorumların tamamına birden verilen isimdir. O dönemde büyük bir coğrafyaya hükmeden Büyük Selçuklu Devleti'nin hakimiyeti altında bulunan toprakların bir bölümünde, söz konusu iktidar alanı kısmi alanlarda kendisini biteviye gösterme kabiliyetini sürdürmüştür. Devlet merkezi olarak daha güneyde bulunan İsfahan'da bulunan Selçuklu devlet ricalinin de başında sürekli olarak bir sorun olmuştur. İkinci olarak *Makyavelizm*, 15. Yüzyılda Floransa'da yaşamış, bir dönem siyaset adamlığı yanında yazarlık yapmış olan Machiavelli'nin fikirlerinden hareketle bir tür siyaset yapma biçimi ve yöntemi olarak değerlendirilen bir siyasî olgunun adıdır. Aynı zamanda modern batı siyasî düşüncesini başlatan isim olarak görülen Machiavelli'nin adıyla anılan bu olgunun rehberliğinde siyasî müktesebata geniş ve derin bir muhteva kazandırıldığını ifade etmek mümkündür.

Üçüncü ve metnin ana konusu olan *Fettuşîlik* kavram üzerinde daha detaylı durmak gerekmektedir. *Fettuşîlik*, Fethullah Gülen olarak bugün hala hayatta olan bir vaizin öncülüğünde kurulan ve batıda Gülenizm, Türkiye'de Fethullahçılık olarak bilinen, uzun yıllar eğitim ve dinî meselelere yoğunlaşarak örgütlendiği izlenimini veren, ancak siyasî yapılanması ve siyaset yapma biçimi itibariyle Haşhaşîlik (Sabbahilik, Nizârî İsmailîliği) ve Makyavelizm ile birer ruh ikizi gibi

duran, ayrıca Haşhaşilik ile önemli bir mana birliğine sahip olması sebebiyle kendilerine uygun gördüğümüz bir sıfattır. Batılı kaynaklarda genellikle *Gülen Movement* olarak tanımlanırken Gülenliler kendilerini *Hizmet Movement* olarak takdim ederler. Öyle algılanmak için de oldukça yoğun bir çaba gösterdikleri bilinen bir gerçektir. Özellikle orada kimi kurumlar tarafından saldırgan Müslüman örgüt tasavvurlarının karşısında, barış havarileri olarak takdis edilir ve meşhur dinler arası diyalogcular olarak karşılanırlar. (http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2004/RAND_MG246.pdf). Peki neden *fettuşîlik* kavramını kullanıyoruz ve böyle bir kavramsallaştırmaya niçin gerek duyulmuştur?

İlk olarak, Fethullah Gülen'in kurduğu ve hala öncüsü olduğu bir hareket olması ve ilgili şahsın ön adını anımsatması bakımından tercih edilmiştir. Fakat geldiğimiz noktada hareket hakkında birçok kavrama rastlamak mümkündür. Yukarıdakilere ek olarak 'fet(t)ošçular, fetö(cüler), haşhaşiler, (the) cemaat, fetullahçılar, gülenliler, nurcular (ki pek kullanılsa ve bütün nurcuları temsil etmeseler de böyle bilindikleri zamanlar olmuştu) , imamın ordusu, baş imam, hoca efendi (kişiye özel) vb.' gibi isimlendirmeler gerek hareket için gerekse lider için daima olmuştur. Bunlar, hem içerden hem de karşı cephelerden söylenen ve kullanılan ifadelerdi. Aralarında 'fetö' en yenisi ve kapsamlısıdır demek mümkündür. Fetö (Fethullahçı terör örgütü) olarak hukuken tescillenen ve hareketin doğrudan veya dolaylı (iltisaklı) ilişkisi olanları terör örgütü üyeliği olarak sorumlu tutan hukukî bir kavramlaştırmadır. 15 Temmuz 2016'da Türkiye'nin yaşamış olduğu darbe girişiminin (kalkışmanın) sorumlusu olarak görülen bu hareket ile ilgili hukukî süreç, yoğun bir şekilde bugün de devam etmektedir. Dolayısıyla 'fetö' kavramlaştırması öncelikle hukukî bir niteliğe sahiptir. Bir dönemin ve sorunun içinde cereyan eden bir meselenin adı olarak fetö kavramı, hukukî sorun ortadan kalktığında işlevini yitirecektir. O sebeple günceldir. Tarihte yaşanmış hukukî bir sorun olarak tarihteki yerini alacaktır. Oysa fetuşi kavramı, öncelikle dinî (mistik) görünümlü siyasî bir fikir halkası ve yapılanması olarak ilkin siyasî müktesebat açısından irdelenilmiş bir kavramlaştırmadır.

İkinci olarak hareketin kendi içindeki yapısı ve ilişkileri ile birlikte kendi dışına yansıyan tavır ve adanış ahvali bakımından önemli ölçüde benzerliğe sahip olduğu Haşshaşîk'i çağrıştırması sebebiyle de seçilmiş ve oluşturulmuş olduğunu ifade edelim. Bununla birlikte ifade edildiği gibi fetuşîlik, bir tutum ve adanış ahvalidir. Dolayısıyla yalnızca kendisiyle bağlantılı hareket ile sınırlandırılmamalıdır. Modern eğitim sistemlerinin bütün imkanlarından faydalanarak, eğitilmiş bireyler haline dönüştürdüğü insanların Gülen'e bağlılıkları, yalnızca bireysel menfaat ve çıkar sebebiyle açıklanamaz. Hiç şüphesiz özellikle son dönemler açısından bunların önemli ölçüde tesiri vardır, ancak son noktada takipçilerinin yüksek

bağlılık hisleriyle Gülen'i takip etmeleri ve aldıkları emirler gereği, 15 Temmuz 2016 kalkışmasında görüldüğü üzere, masum ve silahsız kitlelerin üzerine kullandıkları araçlar ile (uçak, tank, tüfek vs.) bomba ve mermi yağdıracak kadar iletiriyeye gidebilmeleri, bağlılığın ve adanışın geldiği boyutları göstermesi bakımından önemli veriler sunar. O sebeple aynı adanış muhtevaları ve iddialar ile teşekkül etmiş olan ve ister dinî isterse seküler olsun, modern hareketlerin benzer tutum ve davranışlar sergilemeye eğilim içinde olduklarını rahatlıkla varsayabiliriz. O sebeple fetuşîlik, bir hareketten ilham ile oluşturulmuş, ancak belirli bir tutum, tavır ve adanış (davranış) ahvali için genelleştirilebilecek bir kavramdır.

Bir diğer nokta ise, belirli oranda kavramsal boyutta bir kargaşa vardır. Fetö ile bu aşılmış görülse de bu kavram ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz sebeplerden dolayı daha kapsayıcı bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç vardır. Kavramı bir hukuk konusu olan fetö dışında teke indirgeyerek ve kullanıldığında hareket hakkındaki özellikle ve öncelikle felsefî, siyasî, ve dinî tezahürlerin tamamını kapsayabilmesi ve (yakın-uzak) tarihî arka planıyla birlikte bir içerik hatırlatması yapabilmesi önemlidir. Fetö (ve bazı diğer kavramlar), elbette kendi alanlarında güncelliklerini korudukları sürece işlevselliğe sahip olacaklardır. Ancak fetuşî kavramı, kurucu fetuşî başta olmak üzere her biri uzun yıllar boyunca aksini iddia etmiş olsalar da hareketin öncelikle bir siyasî hareket olduğunu ortaya koyar. Siyasî düşünceler bakımından öyle parlak bir müktesebat sunmaz belki ancak onu, siyasî düşünceler tarihinde ortaya çıkan ideolojiler sınıfına koyarak inceleme konusu yapmak mümkündür. Yine bu konuda dört başı mamur ve açıktan bir ideolojik teklif sunmasa da hal ve tavırları, ideolojilerin sahip olduğu bazı nitelikler ile benzerlikleri sebebiyle bu bağlama oturtulabilir. Bir siyasî ideolojik hareket olmaları sebebiyle, bütün hukukî (ve dahi toplumsal açıdan ahlâkî) müeyyidelere rağmen, zamanla kendilerine yeni iddialar ile yeni yaşama alanları açabilirler. O nedenle hareketin siyasî çerçevesini oluşturmak ve tanımlamak, yaşadığımız zamana karşı bir sorumluluğumuz iken aynı zamanda onlara ayna tutabilecek ve sürekli olarak yanbaşılarında durabilecek bir kavrama ihtiyaç vardır. Bu boyutlarıyla hareketin tanım ve tasviri için yerli bir kavrama ihtiyaç hasıl olmuştur. Aksi takdirde batılı metinlerdeki geçen isimlendirmeler, fetuşîler ve fetuşîliğin sahip olduğu manayı ihtiva etmemektedir. O sebeple hareket hakkında hem fetöyü hem de gülenizmi içerecek bir siyaset müktesebatının belirli oranda temelini oluşturmak gerekmektedir. Fetuşîlik bu amaçla atılmış mütevazı bir adımdır.

Son olarak, fetuşîlik kendi uzak geçmişinin aksine modern zamanın ruhu içinde şekillenmiş ve orada kendisini inşa etmiş olan siyasî ideolojik bir hareketin adıdır. Tıpkı diğer ideolojiler gibi siyasete yönelmiş, ancak son dönemler dışında bütün zamanlarda siyasî alandaki oyuncular ve ideolojiler ile doğrudan cephe-

leşmekten sürekli olarak kaçınmış, hatta zaman zaman onlar ile yakın ilişkiler geliştirmiş ve elde etmek istediğini de çoğunlukla alabilmiş bir bürokratik ve siyasî harekettir. Fakat hiçbir zaman siyasî bir iddia ve program ile ne halkın önüne çıkmış ne de meşru siyasî (ve askerî) fâil ve kurumlar ile bunu açıktan paylaşmışlardır. Hiçbir ideolojik fikri ve tavrı yokmuş gibi kendisini uzun yıllar siyasî alandan uzak tutmuş ve çeşitli görüntüler (yardım, eğitim, diyalog vb. gibi örgütlenmeler) ile de bunu gizleyebilmiştir. Gizlemekten kastımız, onların ciddi herhangi bir hukukî soruna dönüşmemeyi başarmış olmalarınadır. İşte bu tutum, tavır ve davranışların bütünü onları Makyavelist yapar. Bu hareketin modern siyasî bir ideoloji olması böylece başlar. Makyavelizmin gereği olarak bürokrasideki gücünü arttırdıkça imtiyazları sert ve yıkıcı bir şekilde kullanmaya başladığına şahit olmaktayız. Bu görünümün temelde iki sebebi olabilirdi: Hem kendilerine (amaçlarına yürürken) ön açmak hem de uzun yıllardır içlerinde biriktirdikleri hınçlarını rakiplerinden ellerine geçen ilk fırsatta almaktır. 40 yıllık geçmişlerinin son 5 yılını (2007-2012 arasını kastediyorum) bu yönde kullanmaları, bize siyasî amaçları için yürürlerken Makyavelist tavır ve davranışlarda ne kadar mahir olduklarını gösteren çokça veriler sunar.

Kısaca ifade edecek olursak kavram, öncüsü ve kurucusunun isminden ilham ile oluşturulmuştur. Bir tutum, tavır ve adanış ahvalini yansıtmak ile birlikte benzer durumlar için de genelleştirilebilecek bir genişliğe sahiptir. Modern siyasî ideolojik bir harekettir ancak adanış ahvali ve yapılanması bakımından da Haşhaşilik ile -aralarındaki farklılara rağmen- benzerliklere sahiptir. Sonuçta biz bütün bu hareketi, esasında bir siyasî hareket olarak değerlendirmekteyiz. Şimdi onun öncelikle Haşhaşilik ile iltisakını (dolaylı ilişkiyi) ortaya koyalım. Bunun için Haşhaşiliğin tarihsel köklerine ve siyasî vaziyetlerine değinmek gerekmektedir.

1. Tarihsel Arkaplan ve Temel Varsayımlar

1.1. İsmaililik-Sabbahilik ve Haşhaşilik

Haşhaşilik, belirtildiği gibi kendisine isnat edilenler tarafından edinilmiş bir kavram değildir. Kendilerinin ortaya koydukları siyasî-itikâdî tavır ve davranışlarına uygun görülen bir isimlendirme olarak tespit etmek gerekir. Nizârî İsmaililiğin bir daisi (en üst, aslında hüccet) olan ve aynı zamanda kendi adıyla anılan Sabbahilik denen akımın kurucusu olan Hasan Sabbah, Haşhaşilik denen olgunun da kendisine ve takipçilerine isnat edildiği kişidir. 11. Yy.'ın ortalarında doğmuş olan Sabbah, devrinin önemli medreselerinde ilim tahsil etmiş bir kişi olarak Nizam'ül Mülk ve Ömer Hayyam ile aynı dönemde yaşamıştır. Selçuklu Hükümdarı Melikşah ile Sultan Sencer'in de dönemdaşdır. Bununla birlikte zaman içinde İsmailî bir dai refekati ve maharetiyle İsmailî olur. Söz konusu nazariye siyasî-i-

itikâdî bir yorum olarak İslam tarihinde önemli bir tesire sahip olarak uzun yıllar varlığını korumuştur. 909 yılında Mısır'da kurulan Fatimi Devleti, Selahaddin Eyyubi tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar İsmailî bir devlet olarak varlığını 250 yıldan fazla devam ettirmiştir. Sabbah, sözü edilen devletin parçalanması ile birlikte bugünkü İran, o günün Selçuklu topraklarında İsmailîliğin siyasî-itikâdî yorumlarına sadakatle bağlı kalarak yaklaşık yüzyıl Selçuklu devletine büyük zararlar vermeye devam etmişti.

Diğer taraftan dönemin gezgin tüccarı Marco Polo'ya göre Sabbah, müritlerine haşhaş içirerek onları kendilerinden geçirtiyor ve gözü kara suikastçılara dönüştürüyordu. Elbette gözü kara suikastçileri de vardı ancak meselenin Floransalı gezginin tasviriyle uzaktan yakından bir ilgisi yoktu. Metinde buradaki adanın sebeplerine yönelik yaklaşımlar görmek mümkündür. Ayrıca yazar zaten Alamut'u Moğolların yıkmasının ardından söz konusu toprakları görme fırsatı bulmuştur. Bu yönüyle batı dillerinde geçen assasain, yani suikastçı, kiralık katil tabirinin kökeninde Arapça olan bu sözcük vardır. (Madelung, 2006) Onların bu şekilde adlandırılmaları özellikle batılı yazarlar eliyle oluşturulmuş iken Haçlı seferleri, tapınakçılar ve tüccarlar aracılığıyla oluşan söylemler ve metinler üzerinden kelimenin etimolojik çalışmalarının olduğunu tespit edelim. Sonuç olarak Hasan Sabbah tarafından kurulmuş olan bir siyasî ve dinî yapılanmadan bahsetmekteyiz. Buradaki temel kurucu unsur ise elbette dinî tercihler ve tecrübelerdir. Fakat sonuçta sürekli olarak iktidar talebi olan siyasî bir örgütlenme olarak tezahür eder. O dönemde din, hayatın bütün alanlarında kurucu temel unsurdur. Özellikle İsmailîlik'te siyasî alan aynı zamanda itikâdî bir alanın uzantısıdır. Bu yönüyle tam olarak birebir bir örtüşmeden bahsetmek zor olsa da onların günümüzdeki Fettuşîlik ile ilgisi işte tam bu noktada başlıyor. Dinî bir yorumun çevresinde teşekkül etmiş olsa da siyasî teklifler ve tercihlerde bulunan bir teşkilatlanmadan bahsetmekteyiz. Temelinde yatan veya içinde inşa olduğu zihniyet ve fikri yapıya genel hatlarıyla değinerek bu durumu daha anlaşılır kılmak gerekir. Zira hem haşhaşîlikteki hem de fettuşîlikteki adanış ahvali ve görünüşün altında tek başına siyasî (ve bürokratik) bir talep yatmamaktadır.

İslam tarihinde Hz. Muhammed sonrası özellikle Hz. Ali döneminde daha görünür olan siyasî mücadeleler, yüzyıl içinde birtakım itikâdî meseleler halinde teşekkül etmeye başlamış ve bu şekliyle ilk dönem mezhebî olgular ortaya çıkmıştı. Hz. Ali sonrası Hz. Muhammed dönemindeki Mekke'nin iki büyük kabilelerinden birisi olan Ümeyye oğulları olan Emeviler, yaklaşık yüzyıl sürecek olan bir saltanat dönemi elde etmişlerdi. Kabile asabiyetinin siyasetin kurucu temel unsuru olarak daha öne çıktığı bu dönemdeki en önemli iktidar namzedi, diğer bir ifadeyle tehdidi yine Hz. Peygamberin soyundan gelen aile bireyleridir. Zira her

ne kadar firkalaşmaların ciddi boyutlarda derinleşmesine rağmen ahalinin, en geniş anlamda çevresinde bütünleşebileceği liderler yine Hz. Peygamberin kızı Hz. Fatıma ve damadı Hz. Ali üzerinden gelen soyudur. İşte genel olarak Şia't-ül Ali (Ali taraftarları) çatısı altında toplanan bu kitlenin birer itikâdî-siyasî mezhepler topluluğu olarak görünmesinin temelinde bu iktidar mücadelesi bulunmaktadır. Ancak zamanla kendi içinde bölünerek önemli mezhebî derinlikler de kazanmıştır. Haşhaşilik öncelikle bu damardan beslenen siyasî-itikâdî bir olgudur. Sürecin tarihi seyri şu şekilde özetlenebilir.

Şam valisi ve Ümeyyeoğullarının son lideri Ebu Süfyan'ın oğlu olan Muaviye, Müslümanların üçüncü halifesi Hz. Osman sonrası hilafetin doğal lideri olan Hz. Ali ile düştükleri anlaşmazlıklar sonucunda Siffin Savaşı'na girmişlerdi. Kaynaklara göre savaş Muaviye'nin aleyhine gelişirken o, aralarındaki meselenin çözümü için bir hakem kurulması teklifinde bulunur. Hz. Ali, valinin başından bu yana bir tezgah içinde olduğu kanaatine sahip olmasına rağmen ordusundaki önemli bir topluluğun (ve daha sonra Hariciyye olarak teşekkül edecek olan) onu zorlamasıyla bunu kabul eder. Böylece Muaviye aynı zamanda Mısır fatihi olan Amr b. el-As'ı hakemi olarak tayin ederken Hz. Ali ise Ebu Musa el-Eş'ari'yi belirler. 657 yılında yapılan bu olay sonrasında Muaviye de meşru bir hilafet makamı elde etmiştir. Hz. Ali'yi hakemliği kabule zorlayan ordusunun önemli bir kısmı bu karardan memnun olmayınca, antlaşmayı kabul etmemesi için Hz. Ali'ye baskı yapmalarına rağmen sözleri kafi gelmemiştir. Bu olaydan sonra İslam tarihinde *Haricilik* olarak ortaya çıkan ilk siyasî-itikâdî mezhep oluşumu olarak bu topluluk, hem Muaviye'ye hem Hz. Ali'ye hem de hakemlerden Amr b. el-As'a karşı suikastlar düzenler. Hz. Ali kurtulamaz. Hariciler, duraksamaksızın mücadeleye devam ederken Hz. Ali taraftarları ise sürekli olarak Hz. Peygamber'in torunları olan Hz. Hasan ve Hüseyin etrafında birliktelikler ararlar. Hz. Hasan'ın vefatından sonra Hz. Hüseyin'i Emevilik'e karşı mücadele etmek amacıyla 680 yılında Irak'ın güneyinde bulunan Kufe ve Basra halkı davet etmişti. Ancak Kufe'ye çok yakın bir mesafe kalmış iken Kerbela denen çölde Muaviye'nin oğlu Yezid, Hz. Hüseyin'i ve kervandaki herkesi katletmiştir. Bu katliamdan kurtulan ve Hz. Hüseyin'in evladı olan yalnızca Zeyne'l-Abidin'dir. O da hasta olması sebebiyle Medine'de kalmıştı. Siyasî-itikâdî mezheplerin bir kısmının ortaya çıkmasına, çok genel hatlarıyla tasvir ettiğimiz işte bu dönem yol açmıştır. İsmailîyye denen siyasî-itikâdî mezhep de bu damara yaslanarak inşa olmuştur demek mümkündür.

Zeyne'l-Abidin'in oğlu olan Cafer-i Sadık yedi ve on iki imam nazariyelerinin önemli bir aşamasını temsil eder; Ehl-i Beyt damarından beslenen mücadele Emeviler sonrası Abbasi hilafet dönemlerini kapsayacak şekilde yüzyıllarca

devam etmiştir. İktidarlar için önemli bir tehdit olması hasebiyle sürekli olarak kovuşturmalar yaşayan hareket, süreç içinde kendi içinde yaşadığı kırılmalar sebebiyle de zaman zaman çeşitli kollara ayrılmıştır. Cafer-i Sadık'ın oğullarından olan İsmail üzerinden devam eden damar, tarihteki en tesirli siyasî sürecin üretildiği hareketli bir durumu temsil eder.

Burada öncelikle hatırdan tutulması gereken şey, İsmailîliğin zaman zaman kendini gizli tutma çabasıdır. Zira başta Abbasi hükümler olmak üzere ne-redeyse muktedirler tarafından kesintisiz bir şekilde siyasî kovuşturmalara ve tazyiklere maruz kalmışlardır. İsmailîlik de hiçbir zaman boş durmamış, sürekli olarak siyasî-itikâdî açıdan yayılım gösterme eğilimindedirler. Dolayısıyla bazen gizli bazen de açık olmak üzere onların da bir meydan okuyuşundan bahsetmek mümkündür. Tek başına kendi halinde bir dinî hareket asla değillerdi. İktidar talebindeydiler ve bunu itikâdî bir hak olarak da görüyorlardı. Gerek Arapların gerekse Türklerin kurmuş olduğu siyasî birliklere yönelmiş olan bu hareketlerin farklı şekillerde görünüşleri olduğu söylenebilir, ancak bunların ortak özelliklerinden biri de batınlık hareketleri olarak görülmeleri ve bu yönüyle söz konusu iktidar alanlarında cereyan eden ana akım hareketler tarafından da bozgunculuk olarak yorumlandıklarını görmek mümkündür. İsmailîlik'teki sözü edilen batınlık üzerinde evren tasavvuru konusunda başta olmak üzere Yeni-Eflatunculuk gibi felsefi görünümlü dinî yorumların tesirinin yoğunluğunu görmek mümkündür. Şimdi bu hareketin yapılanması ve temel varsayımları üzerinden kendilerini daha yakından değerlendirelim.

Kısaca tarihsel görünümü hakkında bilgi verdiğimiz İsmailîlik'te en önemli nokta imamet (dolayısıyla zaman zaman mehdîyet) olgusudur. İmamet olgusu, diğer Şii mezhepler gibi İsmailîlik için de bir itikat meselesidir. Ehl-i Beyt soyundan gelmiş olduğu kabul edilen imamların hem dinî hem de dünyevi otoritesi tartışılmazdır. Zaman zaman yaşanan bölünmelere rağmen hangi imamın imameti kabul ediliyorsa, otoriterlik onun üzerinden yürümüştür. Yukarıda ifade edildiği üzere Cafer-i Sadık'ın oğullarından biri olan İsmail kanalıyla devam eden bir gelenek olarak İsmailîlik, oğul Muhammed b. İsmail döneminde mezhepleşme sürecine girmiştir. Abbasi halifesi Harun Reşid (763-809) zamanında sürekli olarak kovuşturmaya maruz kaldığı için kimliğini gizleyerek Horasan ve Yukarı Hindistan bölgelerinde yaşamak zorunda kalmıştır. Onun, İsmailîlik davasını yaygınlaştırırken aynı zamanda Dailik olgusunu da tesis ettiği varsayılmaktadır. Bu sürecin Abbasiler için de yıkıcı bir tesiri olduğu muhakkaktır. Halife Memun (786-833)'un iktidara geçtiği yıllarda Muhammed b. İsmail'in öldüğü kabul edilmektedir. (Tan, 2005). Gerek kendi dönemi gerekse sonrasında İsmailîlik için yaklaşık olarak 100 yıl devam eden gizlilik dönemi başlamıştı. Abbasiler'in artan baskıları hem

imamları hem de daileri artık *takiyye* içinde hareket etmeye hatta kimlikleri açığa çıkmasın diye kod isimler kullanmaya icbar etmişti. Bu gizli dönemlerde üç tane imam zikredilir. Bu süreçte başta Mehdilik inancı (Muhammed b. İsmail'in döneceği gibi) başta olmak üzere imamlara kesinlikle itaatin işlenmektedir. Ta ki Fatimi Devleti kurulana kadar bu durum adeta yer altında devam etmiştir. Devlet kuracak kadar derinleşen hareket, artık gizliliği terk etmiştir (Tan, 2005).

İmamın otoritesi tartışmasız olması hasebiyle onun ölümüne kadar başka bir imam asla olamaz. Var ise –ki söz konusu olmuştur-, bu durum bölünmeden kaynaklanmıştır. İmamların etrafında Dailer bulunmaktadır. Bunlar bazen gizlilik zamanlarında İmam'ın kim olduğunu bilemezlerdi. Ancak davet ve iktidara yönelik mücadele kesintisiz devam ederdi. Açıkta davet dönemi, Mısır merkezli olmak üzere Müslüman coğrafyalarda yoğun bir şekilde devam etti. Fatimi Halifesi Mustansır 1094'de vefat edince yerine geçmesi için oğullarından Nizar'ı işaret etmesine rağmen vezirinin oyunuyla diğer oğul Mustali, halife olarak Fatimiler'in başına geçer. Kısa zamanda da Nizar ve oğullarından birini ortadan kaldırır. (Tan, 2012). İşte bu süreç onlarda yeni bir bölünme süreci olarak tezahür eder. Hasan Sabbah işte tam bu süreçte kendi siyasî tercihini de aşikar ederek siyasî açıdan sahneye çıkmıştır.

İsmailîler'in imamet inancı Fatimi halifeleri üzerinden devam ederken bugünkü İran topraklarında Hazar Denizi'nin güney taraflarında Büyük Selçuklu topraklarında bulunan Elbruz dağlarındaki Alamut kalesinde kendisine bir iktidar alanı açmış bir İsmailî olan Hasan Sabbah, esasında Halife Müstansır ölmeden önce kendi bağımsızlığını ilan etmişti. Ancak sözü edilen ayrışma ile birlikte kendisini İmam Nizar taraftarı olarak ilan etti. Alamutta onun daisi olarak görev yaptığını kabul ederek gaybette olan imamın dönüşüne kadar doğu hem onun hem de İsmailîlik'in mutlak temsilcisi olarak kabul gördü. Ölünceye kadar bu durum böyle devam etmiştir. (Arkan, 2010; Tan, 2012). Görüldüğü üzere Haşhaşîlik'in bu süreçteki görüntüsü ilk bakışta bu şekilde tezahür eder. Ancak burada aslolan Haşhaşîlik olarak öne çıkan söz konusu siyasî hareketin dinî temelleri, Şîî İsmailîlik'inden bağımsız değerlendirilemez. Öyleyse Büyük Selçuklu hükümrancılığının, kendi topraklarında kesin bir hükmü olmasına rağmen Hasan Sabbah, nasıl oluyor da derin bir adanışla kendisine ve davaya hizmet eden fedailer yetiştirebilmektedir? Bu sorunun cevabı işte burada, İsmailîliğin sahip olduğu manada durmaktadır. Tarihsel geçmişini çok genel hatlarıyla vermiş olduğumuz İsmailîlik hangi öğretilere dayanmaktadır ve mezhep içi silsile nasıl teşekkül etmektedir sorularının cevapları üzerinde duralım.

1.2. İsmailîlik/Sabbahilik/Haşhaşilik'in Kurucu Unsurları ve Silsile

Burada en temel unsurlardan birisi natık-samit olgulardır. Buna göre İsmailî külliyyatta natık, peygamber manasında kullanılır. Kendisine yeni bir din ve şeriat gönderilen natıklara bakıldığında insanlık tarihi yedi dönemden oluşmaktadır. En büyük peygamberler olarak gönderilen natıklar dışında bir de onların getirdiği zahiri şeriatın tevilini, tefsirini yapacak olanlara ihtiyaç vardı ki bunlara da samit, vasiy veya esas denirdi. Ayrıca her devrin samitinden sonra devirlerinde hüküm süren şeriatın zahiri ve batını manalarını korumak için yedi imam gelirdi. Bunların sonuncusu natık seviyesine yükselirdi. Önceki şeriatı ortadan kaldırır, kendisiyle yeni bir şeriat gelmiş olurdu. Bu durum yedinci devirde farklı idi. İçinde buldukları altıncı dönemin yedinci imamı Muhammed b. İsmail b. Cafer-i Sadık, natık ve samitin vasıflarını haiz olmasına rağmen o, İslam şeriatını ortadan kaldıracak olmasına rağmen yeni bir din getirmeyecekti. İnsanlığı son kez adalet ile yönettikten sonra dünya sona erecekti. (Tan, 2015).

İsmailî davet yapılanmasında Samit, Natık'ın tamamlayıcı bir unsurudur. Natık, tenzilde (indirilmiş olan) tam bir otorite iken Samit (Vasi, Esas) de te'vil (yorum) tam bir otoritedir. Son peygamber Hz. Muhammed (sav), bu bağlamda Natık iken onun Samit'i (Vasisi) Hz. Ali b. Ebi Talip'tir. Buna göre Kur'an, Hz. Muhammed'e indirilen kutsal bir metin iken Hz. Ali, Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında metnin te'vilinde tam bir otorite olarak öne çıkar. Bununla birlikte te'vil, tenzilden bağımsız değildir. Kur'an'ın zahiri manasının altında yatan batını (buna göre gerçek) manası Vasi'nin kalbinde yazılıdır. Bu silsilede Hz. Ali, imamların esası (samiti) iken Hz. Muhammed'in de vasisidir. İsmailî külliyyat ve itikatta Hz. Muhammed peygamberlik mertebesinde olmasına rağmen imametin seyri açısından Hz. Ali merkezi bir öneme sahiptir. Buna rağmen Natık ve Samit birbirlerinin tamamlayıcılarıdır. Hz. Ali soyu ile devam eden bu silsile her dönem için tek bir kişinin vasiliği ile sürer. Bu kişi hem Natık'ın hem de Samit'in mirasçısıdır. Ancak esasında Samit'in mirasını devam ettirir. Hayatın her alanıyla ilgili kendisine sual edilmesi gereken ve her şeyi eksiksiz bir şekilde bilen, zahirin batınına vakıf bir kişi olarak Samit (Vasi, Esas), İsmailî geleneğin lideridir. (Tan, 2009). İmam ve dailerin bu silsiledeki yerine de kısaca değinmek gerekmektedir.

Yeni-Eflatunculuk ve Gnostisizmin izlerini birçok İslam tasavvuf ve felsefesinde görmek mümkündür. İsmailîlik bu tesirlerin en çok görüldüğü akımlardan birisidir. Bilginin kaynağı olarak yalnızca imamın görülmesi yani imamın belirli bir silsile içinde oluşturulmuş olan varlık alanındaki en üstün varlığın sahip olduğu manayı tekelinde bulundurması, onun temsil ettiği yeri göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre Plotinus'un varlık taslağında, en üstün varlık olarak Tanrı'dan aleme (felekte), ta ki insana uzanan bir silsile vardır. İşte herhangi bir

dönemin imamının yeri, bu silsilenin ve mananın insana ulaştığı yerde ancak onların üzerinde bir durağa denk gelir. (Tan, 2012) Bu bağlamda söz konusu silsilenin sahip olduğu bütün sırra vakıf olma imkanına sahiptir. Zira zaten o sırrın içinde oluşmuş olan sistemin bir parçasıdır. Diğer insanların bu sırra vakıf olmaları, varoluşlarının gereği mümkün değildir. Ne epistemolojik olarak ne de ontolojik olarak diğer insanların koşulları bu duruma güç yetiremez. Her şeyden evvel silsiledeki yerleri buna müsait değildir. Böylece insanlar sırları öğrenmek isterlerse sözü edilen varlık silsilesindeki aracılığa razı olmak mecburiyetindedir. Bu manada imam, zahiri -özellikle dinin temel kaynağı olan Kur'an'ın görünen-manalarının altıda yatan gerçek manaları olan batını (görünmeyen, aslında gerçek) manalarını insanlara anlatan önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla imam, sırlar alanıdır. Öyleyse ona açılan kapılara ihtiyaç vardır. Dailer işte bu alana açılan kapıları temsil eder. (Avcu, 2015).

Dailik, imamın çevresinde teşekkül etmiş ve çok sıkı bir eğitim-öğretim sürecinden geçen ve tam bir adanmış içerisinde bulunan önemli bir müessesedir. Tam bir adanmışlık hali demek, her türlü mal-mülk, can, evlad-ı ıyalden vazgeçmek demektir. Kendini tamamen davete adanmış bir dai (öğretmen) olarak hayatını bu işe vakfeder. Her dai üç temel vasfa sahip olmalıdır. Bunlar ilim, takva ve siyasettir. (Büyükkara, 1998). Her dai kendi altındakilerin gözünde öncelikle saygınlık kazanmalıdır. Bunun dışında İsmailî olma ihtimali taşıyan herkesin saygınlığını kazanmak da önemlidir. Dai kan bağından ziyade din temelli bir adanışa kendisini vakfeder. Altında çalışanlardan beklediği sadakatin en temel ölçütlerinden biri, onlardan yeri geldiğinde en yakın akrabalarını öldürebilmeleridir. Dainin kendisi de bu emri verebilmelidir. (Tan, 2015). Sonuçta burada adanmışlık, imamın sahip olduğu manaya dairdir.

Dailiğin sahip olduğu silsile ise imamın bulunduğu yer itibarıyla ait olduğu Platinusçu yukarıya doğru varlık silsilesinin benzerinin bu sefer, imamın altına doğru teşekkül etmesine benzemektedir. Buna göre imam, yaşadığı dönemde tektir. Taşdığı görev ve amaç evrenselidir. İmamın hemen altında bulunan kişi *bâb* (kapı) veya *hüccet* olarak tanımlanır. Dailerin başıdır, daiyyü'd-düattır. Bununla birlikte imam bir yılı temsil eder. Bir yılın on iki ayı olması gibi dünyayı da on iki bölgeye (cezire) bölmüşlerdi. Her bir bölge bir davet bölgesi olarak kabul görmüş ve tamamı imama bağlı hüccetlerin davet bölgesi olarak tanımlanmıştır. Hüccetlerin meşruiyeti, imamın sahip olduğu hikmetin bir kısmına sahip olmaları sebebiyledir ve aynı zamanda görevli oldukları bölgelerde dailer yetiştirmek ile görevlidirler. Bunun yanında on iki hüccetten dördü doğrudan imam ile doğrudan temastadır. Bunların her biri geriye kalanlardan ikişer tanesinden sorumluydu. Ayrıcalıklı olan bu dört hüccet, dört haram aya denk gelmekteydi. Her bir

hüccet ayın otuz gün olması gibi otuzar yardımcıya sahiptir. Bunlara *nakip* adı verilmekteydi. Bunların da aralarında üç temel silsile sahipti. Bunlar daiyü'l-be-lağ, daiyü'l-mutlak ve daiyü'l-mahdud/mahsur idi. İlki grup yöneticilik, tebliğ yapma yanında rakipler ile münazara edecek yetkilere sahipti. Öğretinin temel yapısını öğretecek olan bunlardı. İkinci grup ise batını te'vilin öğretmenleriydiler. En alt tabakada bulunan üçüncü grup dailer ise dinin zahiri manasını öğretenlerdi. Bunlar kişiyi batınlılığı öğrenecek düzeye getirmek amacı güden dinin zahirini öğreten kişilerdi. (Büyükkara, 1998).

Bu otuz nakibin altında günün yirmi dört saat olması gibi o kadar dai bulunmaktaydı. Bunların görevi, davetin muhataplarını kazanmaktı. Bunların on ikisi gündüz, on ikisi gece daisiydi. Bunlar, en dinamik kitleyi oluşturmaktaydı. Davaya kazandırılacak kişileri hazırlamak için çok yoğun bir çalışma gerekliydi. Bu kişilerin hakkında, şahsiyetlerinden maddi ve içtimai durumlarına kadar her şeyi bilmek durumundaydılar ki başarılı olabilsinler. Bunlar muhataplarıyla ilk karşılaştıklarında zihinlerine kuşku düşürmek olmuştur. Sonuç alındığında gece dailer, ikna olmuş şahıslardan yemin alarak davaya girişin ilk basamağına adım atmalarını sağlıyordu. Bundan sonra üst düzey dailerin eğitimine hazır duruma gelen şahıslar, *müstecip* olarak başladığı bu serüvenin sonunda, imam dışında her şey olabileceği bir yolculuğa başlar. (Dodge, 1960). Yukarıda ifade edildiği gibi Hasan Sabbah kendisini bu silsilenin içinde gizli (veya gaybette olan) imamın baş hücceti veya mutlak temsilcisi olarak ilan etmişti. Kısaca değindiğimiz bu davet yapılanmasının temelinde yatan ve imama hem itikâdî hem de siyasî olarak derin bir meşruiyet kazandıran diğer iki önemli kavram setine değinelim.

İsmailî gelenekte din iki mana alanına ayrılır. Aynı zamanda bu geleneğin kurucu temel iki kavramından olan *zahir-batın* bu mana alanına işaret eder. Nâtik-Samit ilişkisindeki "otoriterlik alanları" olarak öne çıkan bu iki kavramın sahip olduğu mana, İsmailî siyasî-itikâdî fikriyatın temelini de oluşturmaktadır. Buna göre vahiy olarak kendisinden önceki şeriatı ortadan kaldıran ve yeni bir şeriat getiren *nâtik* bir peygamber iken bu vahyi tevil yoluyla batınî manasını açıklayan kişi de *vasidir*. (Avcu, 2010). Bu haliyle din, zahir ve batın olmak üzere iki boyutu olan, ruh-beden misali gibi birbirini tamamlayan ancak birinin var olabilmesi için diğerine muhtaç olunan bir olgudur. Kur'dan'da, İsmailîliğe göre buna birçok delil bulunmaktadır. Sonuçta zahiri olan her şeyin bir batını manası vardır. Tıpkı beden, ruh olmadan bir insan olamaz ise her ikisi de birbirine böylesine muhtaçtır. Beden kutsal metnin zahiri manasını, ruh ise batını manasını temsil eder. Buna göre peygamberler dinin zahiri yönünü insanlara açıklamak durumundayken imamlar ise bu manaların altında yatan batını yönünü açıklamak mecburiyetindedirler. Bu yönüyle batını bilgi, imamlardan başkalarına yasaklanmış olan

bilgidir. Onlar, bu bilgiyi insanlara anlama kabiliyetlerine göre sunarlar. Sonuçta tevil, zahiri mananın altında yatan ilahi ve gizli hikmetin ortaya çıkartılması için başvurulması zorunlu bir tercihtir. Öyle ki tenzil hammadde ise tevil işlenmiş (mamul) maddedir. Bu mesele o kadar önemli bir noktayı temsil eder ki İsmailî fikriyatı diğer mezheplerden ayıran en temel nokta burasıdır. Onlara göre tevil, manası müphem, müteşabih olan ayetlere uygulanmaz. Kur'an'da geçen bütün ayetlere, hatta harflere bu tevil uygulanır. Onlara göre Kur'an'da geçen her harfin temsil ettiği batını bir mana vardır ve bunu ortaya çıkartabilen tek otorite samit (vasi, esas) olan imamdır. Bu noktada bazı diğer mezhepler, bu çabanın Kur'an'ı tahrif ettiğini kabul etmişlerdir. Oysa İsmailîliğe göre bu durum, Kur'an'daki gizli bilgilerin ortaya çıkartılmasıdır. Bunun tek meşruiyeti ise imamın sahip olduğuna inanılan batını bilgisidir. Nihai noktada İsmailîlik, günümüz bilim felsefesinden ödünç alarak ifade edilecek olursak yepyeni bir paradigma inşası olarak ortaya çıkmış görünüyor. (Tan, 2015).

Görüldüğü üzere İsmailîlik, kendi içinde Plotinusçu öğretilerden beslenerek bir varlık silsilesi inşa etmiş ve bunun yeryüzündeki görünürlüğünü de dinî müktesebat üzerinden siyasî bir yapılanma olarak göstermiştir. Dönemin sahip olduğu kurucu temel zihniyet açısından dinin hayatın her alanında kendini göstermesi ve her şeyin ona göre vaziyet alması gereği siyasî alan da bundan fazlasıyla nasibini almış görünüyor. Sabbahilik işte böyle bir geleneğin temsilcisidir. Buradaki Haşhaşîlik terimi, sözü edilen itikadî tutumun kendisinden başkası değildir. Burada ele alınan silsile yanında kavramsal zemin yanında çok daha zengin bir durumun varlığını belirtmek gerekir. Haşhaşîlik, bu temellerin üzerine oturmuş Nizari İsmailîliğin Selçuklu topraklarındaki Alamut kalesinde Hasan Sabbah tarafından kurulmuş örgütüne (aslında kale devletine) ve onların siyasî tutum ve davranışlarına verilen isimlerden biridir. Buna göre tam bir adanış içinde hareket eden Haşhaşîler (nizari İsmailîler), başta Büyük Selçuklu'nun kudretli ve bilge veziri olan Nizamü'l-Mülk olmak üzere devlet ricaline düzenlediği suikastler ile bölgeye zaman zaman istikrarsızlıklar yaşatmıştır. Bu süreçlerin bir sonucu olarak Avrupa Haçlıları, Kudüs'e kadar gelmiş ve oraları istila ederek uzun zaman boyunca hükümler olmuşlardır. Küçük bir kale devleti olmasına rağmen Irak-Suriye topraklarına kadar yerel ölçekte zaman zaman zaferler kazanmış olan Sabbahilerin siyasî olarak ortaya koydukları adanışlık ve suikast kabiliyetleri sebebiyle haşhaşîlik olarak adlandırılmışlardır.

Günümüzde ortaya çıkan fetuşîliğin haşhaşîlik ile iltisakı ise, İsmailîliğin sahip olduğu silsile ve mana itibariyledir. Her ikisi de üzerindeki Plotinusçu ve Gnostik tesirlere rağmen temelde aynı havzanın zemininden besleniyor gibi görünmektedir. Fettuşîlik de ne ilginçtir ki bir imamlar yapılanması olarak tezahür eder. Tepe

noktasında bulunan baş imam olarak Fethullah Gülen, sorgusuz-sualsiz mutlak bir otoritedir. Bu otoritenin ne manaya geldiğini görebilmek için geçmiş yıllarda sıradan bir fetuşî (silsilede yeri olan ve takipçileri) ile Fethullah Gülen'inin duruma yönelik bir tartışma başlatıldığında ondaki öne çıkan tutum ve tavırlarda rahatlıkla görülebilirdi. Baş imam olarak Fethullah Gülen'in, çıkışından itibaren 30 yıllık vaazlarına odaklanıldığında ateşli fakat sıradan bir din adamı sireti ortaya koyduğunu görüyoruz. Bu görünen ve göstermek istediği yönüydü. Bununla birlikte görünen diğer yönü ise başta eğitim olmak üzere zamanla iktisadi ve siyasî yapılanma olarak dallanıp budaklandı. Modern zamanların özellikle Türkiye gibi çevre ülkelerde meydana inmiş her türlü sosyal örgütlenme biçiminin siyaset ile doğrudan veya dolaylı olarak illiyeti vardır veya zamanla gelişir. Kaldı ki fetuşîlik tam olarak siyasî amaçlarını varoluşlarının merkezine oturtmuş bir hareket olarak tezahür etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Gizlilik, imam ve dailer yapılanması itibariyle İsmailîlik ile çokça benzerlikleri olduğu gibi yapıp etmelerine odaklanıldığında da Haşhaşîlik örneği ile iltisakı belirgindir. Bu değerlendirmeleri daha sonraya bırakarak şimdi Modern dönem içinde şekillenmiş olan Makyavelizm ile ilişkisini ortaya koyarak siyasî bir ideolojiye nasıl dönüştüğünü irdeleyelim.

2. Makyavelizm ve Fetuşîlik İltisakı

Siyasî bir hareket olarak değerlendirdiğimiz Fetuşîlik olgusunun varoluş biçimi ve yöntemi, modern batı siyasî müktesebatı açısından önemli bir yer tutan Machiavelli (1469-1527)'ye isnat edilen Makyavelizm ile adeta ruh ikizi gibidir. Hatta söz konusu hareketi, yazarın Hükümdar/Prens adlı eserinin vücuda gelmiş halidir demek mümkündür. Bu durum fetuşîliği modern ideolojilerden birisi haline dönüştüren sürecin beslenme kaynaklarından birisi olarak kabul edilebilir. O sebeple yine genel çerçevesi açısından Makyavelizm üzerinde durmak gerekmektedir.

Makyavelizm denen olgu, modern batı siyasî düşüncesinde oldukça hareketli ve tesirli bir külliyyat oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu külliyyatın kaynağı hiç şüphesiz Machiavelli'nin kendisidir. Bununla birlikte farklı Makyavelizm değerlendirilmeleri olduğunu tespit etmek gerekir (Kesgin, 2015). Her şeyden önce Machiavelli bir siyaset insanı olarak önemli bir tecrübeye sahiptir. Bugünün İtalyası'nın (o gün böyle bir siyasî birlik yoktur) kuzeyinde bulunan ancak o dönem bir şehir devleti hüviyeti taşıyan Floransalıdır. Siyasetçi olarak orada görev yapmıştır. Siyasî tecrübesi kısaca şu şekilde gelişir:

1494'te Rönesans'a karşı ateşli vaazlarıyla (tıpkı Gülen gibi) meşhur olan Dominiken rahip G. Savonarola Floransa'yı 1498'deki idamına kadar yönetmişti.

Sonrasında kurulan 10'lar kurulu, yaklaşık 100 yıldır şehir devletini yöneten bankacı Medici ailesinin 1512'deki iktidara dönüşüne kadar Floransa'yı yönetmiş ve bu kurulun başbakanı olarak Machiavelli görev yapmıştı. 1512'de görevden elçektirilen Machiavelli bundan böyle meşhur olan ve Makyavelizm'in de kaynağı olan İl Prencipi/Hükümdar/Prens adlı eserini kaleme almıştı ve özellikle kendisinden sonraki modern dönem siyasal alana ve müktesebata önemli katkıları olmuştu. Makyavelizm'in kaynağı diğer eserlerinden ziyade bu eserdir. Konumuz ile ilgili fetuşîlik hareketinin siyasal görünüşleri ile bağlantıyı buradan yola çıkarak görünür kılmaya çalışacağız. Yine konuyu belirli bir sınırlılık içerisinde tutmak için özellikle araç-amaç olgusu üzerinden tartışmakla yetineceğiz.

En özet haliyle Mahiavellizm denince 'amaç için bütün araçlar meşrudur' genel kanısı akla gelir. Hatta "şer mantığı, hile hurda koleksiyonu, soğukkanlı kalleşik, cürüm işlemekten zevk alma.. işte makyavelcilik kavramını oluşturan unsurlar ya da hiç değilse, edebiyatın, basın ve günlük dilin bizi alıştırmış olduğu bir terimin, zihnimizdeki yankıları bunlardır." (Dupouney, 1995). Bunların Machiavelli'nin fikirleri ile doğrudan ilgisi yoktur, ancak onun siyasete dair fikirlerinin bir kısmından beslendikleri de muhakkaktır. O sebeple Makyavelizm denen şey üzerinden bir siyasî varoluş biçimini tasvir etmeye çalışacağız.

Siyaset alanı elbette amacın hatta amaçların olduğu hareketli bir meydana. Bu amaçlar başından itibaren hiç değişmeden de takip edilebilir, sürekli değişkenlik de gösterebilir. Burada esas olan şey, maddi veya manevi olsun bu amacın açık veya gizli oluşudur. Amaçlar bireysel veya toplumsal nitelikler gösterebilir. Bunlar insanlara süfli de ulvî de görünebilir. Siyaset alanında var olan amaçların elde edilebilmesi için insan hayatında var olan her şey zaman zaman rahatlıkla araçsallaştırılabilmektedir. Örneğin yukarıda ele aldığımız İsmailîlik, bugünün bağlamından bakıldığında dinî bir hareket gibi görünmektedir. Ancak o dönemde dinî müktesebatın hem siyasî bir yorum hem de siyasî talep ve teklifler şeklinde teşekkül ettiğini görmek mümkündür. Oradaki temel amacın görünen haliyle İsmailî davanın hakim kılınmasıdır. Bunun için yüzyıllarca devam etmiş bir örgütlenmenin yapıldığını görüyoruz. Söz konusu amaç için ise her şeyi göze alan gruplara dönüşebildiğini biliyoruz. Bu amaçlılık Machiavelli'nin Medici şehir devletinin hükümdarına seslendiğinde de görülebilirken buradaki esas ilginç olan şey, araçsallaşacak olan şeylerdir. Hükümdar, amacı doğrultusunda başarı kazanabilmek için nasıl davranacağını bilmelidir. Başka bir ifadeyle neyi, ne kadar araçsallaştırabileceğini bilmelidir. Zira özellikle *Hükümdar*'da Machiavelli siyaset alanındaki başarının özel hayattaki değerler ile mümkün olamayacağını anlatır. Meriç, bu durumu şu şekilde tasvir eder:

Hükümdar yazarına göre dürüstlük özel hayatta olur, politikanın tek kuralı iktidarın menfaatidir. Politika ahlâk dışıdır, çünkü namussuzlar arasında yüzde yüz namuslu kalmak isteyen er geç mahvolur; tarihi eylem içinde iyi kalplilik felakete götürür insanı; yufka yüreklilikten daha az zalimdir. İç savaşları önlemek için üç beş kelle koparmak zulüm değil vazife... Politikanın kaderi görünüşte cereyan etmek, görünüşe önem vermek... Kimse ne olduğunuzu bilmez, nasıl görüdüğünüzü bilir... Halk yalnız neticeleri görür; dava otoritesini kaybetmemek, vasıtalar ne olursa olsun, hoş görülür ve alkışlanır. (Meriç, 2002).

Bu durumda siyaset temel amaç iken dinî ve ahlâkî bütün varoluş biçimleri yan unsurlardır. Machiavelli, bireysel olarak ahlâklılığa veya dindarlığa son derece saygı duymasına rağmen siyaset alanında bu duruma tahammülü yoktur. O sebeple siyasette ahlâk başta olmak üzere her şey araçsallaştırılabilir. Buna göre hükümdar (siyasetçi de diyebiliriz), şartlara göre esen rüzgârın değişikliklerine uyabilecek bir yeteneğe sahip olmalıdır, kendi elini katı kurallarla bağlamamalı, değişikliklere ayak uydurup içinde bulunduğu şartların gerektirdiği her türlü aracı (din, insanlık, hayırseverlik, yalan, hile, zor...) değerlendirmelidir. Daha açık bir ifadeyle duruma göre iyiliğe de kötülüğe de başvurabilmelidir. Hükümdar insan veya hayvan gibi de olabilir. Hayvan gibi davranacak hükümdarın elinde duruma göre uygulayabileceği iki yöntem vardır: Kurnazlık ile şiddet. (Kesgin, 2015). Onun bu konuda eserinde yer verdiği aslan-tilki benzetmesi vardır ki, aslında siyaset alanının nasıl görüldüğünü tasvir etmesi bakımından çok önemlidir. Hayvan gibi hareket edecek hükümdar, aynı zamanda hem tilki, hem de aslan olmaya çalışacaktır: Çünkü yalnızca aslan olursa, tuzakları fark edemez: ve de yalnızca tilki olursa kendini kurtlara karşı koruyamaz. Bu nedenle, o, hem tuzakları fark edebilmek için tilki, hem de kurtları korkutabilmek için aslan olmak zorundadır. Yalnızca aslan olmakla kalanlar, çok beceriksizdirler. Akıllı bir hükümdar, sözünü yerine getirdiği takdirde zarara uğrayacağını gördüğü zaman, asla bunu yerine getirmemelidir. Çünkü, onu vaatte bulunmaya sevk eden nedenler artık mevcut değildir: Kural işte budur. Bütün insanlar iyi olsalardı, bu iyi bir kural olamazdı şüphesiz, ama insanlar kötü olduklarına ve size verdikleri sözü kesinlikle tutamayacaklarına göre, siz, kendi sözünüzü ne diye tutacaksınız? Kaldı ki bir hükümdarın vaat etmiş olduğu şeyi yerine getirmeyişini mazur göstermek için, meşru nedenler bulamaması mümkün müdür?... Fakat bunun için kesinlikle gerekli olan bir şey vardır: Tilki doğasını maskeleyemeyi bilmek ve olduğundan farklı görünmek ve düşüncesini saklamak sanatına kusursuz bir şekilde sahip

olmak. İnsanlar, o kadar kör ve anlık ihtiyaçlarının o kadar esiridirler ki, aldatmayı meslek edinmiş biri, her zaman, aldatılacak birini bulur. (Machiavelli, 1998).

Makyavelizm'in kaynağı gibi görünen bu tasvirlerle göre siyasî alanda mücadele edecek olanların gerçekte ne olduğundan çok nasıl görüldüğü ve algılandığı önemlidir. Başarılı olmanın yollarından biri budur. O sebeple amaçların aşikâr olması kadar gizli tutulması da gereklidir. Ancak bu amaçlar için yeri geldiğinde kitleleri tesiri altına alan bir ahlâk abidesi gibi algılanmak gerekirken aslında öyle olmanız gerekli değildir. Bu durumda ahlâkî bütün erdemlere sahipmiş gibi görünen siyasî bireyin amacına sözü edilen erdemler hizmet ettiği sürece sorun yoktur. Aynı şey dindarlık ile de söz konusu olabilir. Güç çatışmalarının olduğu ve gücün kendine alan açma mücadelesi yaptığı bu alanda dindarlık iş görüyorsa o şekilde görünmekte de sakınca yoktur. Dine ait bütün kutsalların bu durumda araçsallaştırılması söz konusu olabilir. Sıradan bir ses tonu dahi, siyaset alanında kullanışlı bir araca dönüştürülme imkanına sahip ise diğer her şey bu bağlamda araçsallaştırılabilir. Bu durum tek başına bir siyasetçi için de geçerlidir, iyi örgütlenmiş bir teşkilat yapısı için de geçerlidir. Söz konusu ahval, yalnızca siyaset alanında cereyan etmez. Özellikle günümüz dünyasının temel kurucu unsuru olarak iktisadi alanda durum farklı cereyan etmez. Bununla birlikte modern dönemlerde özellikle siyasete odaklanmış olan ancak kendisini sıradan bir sivil toplum örgütü gibi takdim eden bütün örgütlenmelerde bu durumu gözlemlemek mümkün görünüyor. Onların kökleri farklı bağlamlara yaslansa da bu yönüyle aslında modern zamanların inşa ettiği olgulardır. Machiavelli *Hükümdar* adlı eserini yazarak, modern zamanın ruhunun kurucusu olan batı tecrübesinin içinden siyasî olay ve olguların aslında nasıl bir veçhete sahip olduğunu göstermesi bakımından önemli bir iş yapmıştır. Kendisi hükümdara seslenerek yazmış olabilir ancak siyasî alanda cereyan eden olayların resmini çekmiş olmak ile oraya yönelmiş olan bütün siyasî fiil ve fâilleri tasvir etmiş gibidir. Öncelikle batı tecrübesi olarak okunabilecek bu tasvirler, batı tesirinin bütün dünyayı kuşattığı son iki yüz (iki yüz elli) yıllık siyasî tecrübeleri de bu doğrultuda anlamlı duruma getirmek mümkündür.

İçinde akıp gittiğimiz süreçte siyaset o kadar etkin ve kuşatıcıdır ki, alınan siyasî (ve iktisadî) kararlar, insan hayatının büyük bir bölümünü doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bunun anlamı, siyasetin hükmünün geçmediği alan neredeyse kalmadığı yönündedir. Siyasetin tesiri bu kadar yaygın iken bireylerin siyasete katılımı da o kadar mümkündür. Bunun birçok meşru ve gayri meşru yolları vardır. Söz konusu alanda siyasetin bu kadar yaygın olmasının temel sebebi, öncelikle yeni iktisadî yaşamın bireylerin hayatında daha görünür olmasıdır. Hemen herkes her an bir tüccara, bir girişimciye, kısaca iktisadî bireye dönü-

şebilmektedir. O sebeple modern dönemde siyasetin yeni ve kurucu bir paydaşı oluşmuştur. Bu paydaş iktisattır ve siyaset ile ilişkisindeki ağırlığına nispetle ahlâkın yerini almıştır. Ahlâk dahi bu yeni duruma göre vaziyet almış görünüyor. Bu durumda her bireyin her an bir siyasetçi gibi hareket etmesi ve (güç ve iktisadî) taleplerini o yönde şekillendirmesi söz konusu olabilmektedir. Bunun meşru olarak oluşabilmesinin birçok farklı kanalları vardır. Ancak hiçbir şekilde siyasî bir hareket olarak görün(l)memesine rağmen bütün tertibini siyasete göre ayarlayan bireyler ve kurumların varlığı, bütün zamanlarda mümkün olabilmektedir. Fettuşîliği bu ikinci bağlamda ele almak mümkündür. O kadar güçlü siyasî bir harekettir ki, kendi içinde dahi hiyerarşik yapılanmasında üst katmanlara çıkıldığında siyasetin bir parçası olan istihbarat örgütlenmesine benzer bir yapı arz ettiğini bugün rahatlıkla görmek mümkündür. O sebeple fettuşîliğin bütün boyutlarıyla siyasî bir hareket olduğunu öncelikle tespit etmelidir. Bütün gövdesiyle siyasete yönelmiş, ancak siyaset ile doğrudan bir ilgisi olduğunu göstermek istemeyen bir hareket olarak fettuşîlikteki her bir üye, aslında Makyavelli'nin seslendiği kişiliğin adeta tecessümüdür. Fettuşîlik dediğimiz olguyu öncelikle bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Şimdi bunu bir kaç boyutuyla irdeleyelim.

Başlangıçta Türkiye devletinin kurumlarından birisi olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı bir devlet memuru olarak vaiz kadrosuyla görev yapan Fethullah Gülen, sahip olduğu hatiplik kabiliyetiyle birlikte insanları tesiri altına almaya başlıyor. Aslında ilk zamanlarda ortaya çıkışı, Türkiye'nin içinde bulunduğu toplumsal ve siyasî şartlar açısından oldukça elverişliydi. 1960'ların sonu ile 70'lerde öne çıkan bireylerin çevresinde ideolojik zemine göre halkaların oluşması son derece normal bir olguydu. Zaman, çoktandır batılı paradigmanın kurucu olduğu bir süreç olarak var olur. Yine o dönem ikinci dünya savaşı sonrası yeniden şekillenen dünyanın siyasî ve iktisadi düzeninin kısmi de olsa dengesizleştiği dönemdir. Buna mukabil Türkiye 1950'li yılların iktidar sahiplerini de bir darbe sonrası dar ağacına göndermiş, 60'ların başında yeni bir anayasa ile siyasî alanı yeniden tanzim etmiştir. Buna rağmen dünyada yaşanan olayların tesiriyle siyasî alanda başta ideolojilerin tesiriyle yoğun bir sağ-sol mücadelesi de baş göstermeye başlamıştı. Fettuşîlik dediğimiz olgunun baş imamı olan Fethullah Gülen işte böyle bir ortamda vaazlarına sözü edilen kurum çatısı altında başlamıştır. Bir vaiz olarak, ideoloji eleştirileri yapıyor, siyasî alandaki meselelere ideolojiler üzerinden dahlediyordu. Ateşli bir vaiz olarak öne çıkan en mümeyyiz özelliği sürekli olarak ağlayarak vaazlarına devam etmesiydi.

Türkiye'de yaşanan siyasî çalkantılara rağmen Gülen yoluna devam etmekteydi. Çevresinde bir hayli hareketli ve heyecanlı halkalar oluşuyordu. Bir vaiz olarak çevresinde oluşan bu halkaları zaman ile örgütlü bir yapıya doğru evrilen

bir süreç haline dönüştürüyordu. Görünür haliyle ülke eğitim odaklı bir hareket ile tanışılıyordu. Üniversiteye giriş sınavları için hazırlık yapma kursları açıyor, zamanla bunlar ülkenin her yanında ortaya çıkan dershanelere dönüşüyordu. Fakat bu teşekkül kurucu irade tarafından olumsuz karşılanırsa da iktidarlar tarafından makbul bulunuyordu. Ülkenin kurucu siyasî iradesi tarafından iç tehditlerden birisi olarak değerlendiriliyor iken bu durum toplumsal tabanlarda önemli derece mağduriyet olarak değerlendiriliyordu. Bununla birlikte Gülen hareketi yine de kurucu iradeyi temsil eden siyasî teşkilatlar ile uzlaşmanın ve hatta onları da yanına almanın bir yolunu buluyordu. Sonuçta 1990'lar onların çok daha belirgin bir şekilde görünür olmaya başladığı yıllardır. Ülkenin hemen her yöresinde şekillenen bir ağ gibi yayılıyorlardı. Bir vaizin çevresinde şekillenmiş, özünde bir eğitim hareketi gibi takdim edilen ve çoğunlukla öyle algılanılan Gülen hareketi, esasında çok bariz bir şekilde siyaset alanında vaziyet almış ve siyasete odaklanmış bir hareket olarak yoluna devam ediyordu. Makyavelizmin onların tavır ve davranışlarındaki tezahürleri siyasete odaklanmış olmaları ile de doğrudan ilgilidir. Diğer taraftan onların siyasî bir hareket olmaları, Makyavelist tavır ve davranışlar ortaya koymaları ile dahi anlaşılır kılınabilir. Makyavelizme örneklik gösterilecek o kadar çok örnek vardır ki, siyaset ile ilişkileri söz konusu olunca alanda yaptıklarını bütün cesaretleriyle ortaya çıkıp hiçbir zaman sahiplenememişlerdir. Günümüze kadar yaşadığımız onca tecrübeye rağmen başta Gülen olmak üzere henüz 40 yıllık siyasî görünürlüklerine örnekler oluşturan yığınla olgudan herhangi birisine tam bir samimiyetle sahiplenebilmiş değillerdir. Gözümüzün önünde cereyan eden ve fâilleri sağımızda solumuzda bulunan fettuşilerden başkası olmayan siyasî hareketlere ne mana kazandırabilecek ciddiyetle atılmış bir adım ne de sahip çıkabilecek bir cesaretli ses duyabilmiş değiliz. Zira hareketin temel karakteristiği, İsmaililikteki gibi siyaset alanında mümkünse hiç görünmeden bir şeyler yapabilmektir.

Aslında baştan ayağa siyasî olan bir hareketin açıkça ifade edilemeyen siyasî amacının yıllar boyunca birçok tezahürüne şahitlik edilmesine rağmen dinden eğitime, ahlâktan sadakate hemen her şeyin araçsallaştırıldığına şahit olmak mümkündür. Ancak hiçbir zaman kendilerinin siyasî bir hareket olduğunu kabul etmemişlerdi. Artık dört başı mamur bir siyasî hareket olduklarının tescillendiği son 3 yıllık serüvenlerine rağmen bu iddialarını her daim sürdürmeye devam etmişlerdir. Buna tek bir örnek dahi vermek mümkündür.

Gülen hareketinin siyasî çatışmaların tam ortasında olduğu bir dönemde, 14.03.2014 tarihli Zaman gazetesinde, cemaatten olduğu belirgin olan bir akademisyen tarafından kaleme alınan "Hizmet Camiası, devlet, siyaset ve partiler" adlı yazıda ileri sürülen iddiaların temel vurgusu 6 maddeyle ileri sürüldüğü üzere

Gülen hareketinin siyaset ile hiçbir işinin ve ilişkisinin olmadığı yönündedir. Bu konuda Gülen hareketinin sözcüsü olduğunu kabul ettiğimiz yazar, kendilerinin siyaset ile hiçbir işinin olmadığını iddia ederken aynı yazıda aslında ne kadar da siyasetin içinde olduklarını itiraf eder gibi satırlar kaleme almıştı. (İlgili yazı için bkz. Yılmaz, 2014). Hiçbir parti ile herhangi bir siyasî pazarlık yapılmamıştır ifadesini adeta yalanlayan açıklamalar yapan siyasî liderler hala hayattalar. Bunun yanında son üç yıllık çatışma sürecinde Ak Parti'den ayrılan birkaç milletvekili bunu yalanlayan açık bir delil olarak durmaktadır. Türkiye'nin gözleri önünde cereyan eden bu olayda birçok milletvekilinin Güleni olduğu ortaya çıkmıştı.

Bu hareketin siyaset ile hiçbir surette ilişkisinin olmadığı, uzunca zaman o kadar şiddetle dile getirilmişti ki, Gülen'in "Hz. Cebrail gelip parti kursa hizmet bir partiyi desteklemez" sözü aslında bize Makyavelist tavrın açık ve parlak örneklerini göstermektedir. Yukarıda bahsi geçen gazete yazısında yazar, siyaset ile camiasının doğrudan bir ilişkisinin olmadığını vurguluyordu. Öyle anlaşılıyor ki yazar siyaseti, özellikle salt parti kurup iktidar amacı gütmek olarak değerlendirmektedir. Oysa siyaset tek başına parti kurmak ve ülke iktidarı amacı istikametinde organize olmak değildir. Bu bağlamda siyaseti "iktidar ilişkileri" olarak ele alacak olursak, Gülen hareketi bu ilişkilerden hiçbir zaman geri durmamıştır. Gülen'in siyasetin tam orta yerinden konuştuğu, özellikle üst yapının taleplerine ve yapıp ettiklerine bakıldığında bu topluluğun kendisini siyaset ilişkileri içinde inşa ettiği aşikardır. Sonuçta Fetuşîlik olarak görünür olmalarının altında siyasî bir hareket olmalarının tesiri vardır. Bu isim Haşhaşîliğe benzer olan tavır ve davranışlarından ilham ile uygun görülmüştür. Bunun yanında yöntem ve tercihleri ise onları Makyavelist yaparken, Makyavelistlikleri aynı zamanda siyasî bir hareket olduklarını da tescilleyen önemli bir başlangıç noktasıdır. Bütün var oluş hikayeleri ise modern zamanın içinde teşekkül etmiştir. Bu gerçeklik onların -açıktan belirtilmemiş veya belirlenmemiş olsa da- ideolojiler ile akrabalıklarının olduğunu gösterir. Kısaca değindiğimiz Gülen hareketinin siyaset ile irtibatına dair şu genel tespitleri yaparak daha da derinlik kazandırmak mümkündür.

1990'larda iyice görünür olan eğitim yapılanmasındaki en önemli aşama, dershanelerin yaygınlaşmasıydı. Anadolu'da insanların toplumsal ve siyasî hayatta kendilerine kolay bir şekilde alan açabilmelerinin en kestirme yolu diploma sahibi olmaktı. Zira bunun sonucunda gerek devlet hiyerarşisinde gerekse devlet dışı alanlarda konum elde etmek kolaylaşabilmekteydi. Gülen hareketi işte bu alana açılan kapının başına yerleşmişti. Elbette bu süreç üniversite diplomasıyla tamamlanıyordu. Üniversitelere girişte yoğun bir elemeye tabi tutulan lise öğrencilerine ulaşmanın en meşru ve kestirme yolu ise dershaneler açmaktı. Son yirmi yıldır dershanecilik orta okul düzeylerine kadar da inmişti. Ancak bu sistemin

ve silsilenin içinde yer alabilmenin iki temel şartı vardı: Zengin veya zeki olmak. Öğrenciler, üniversiteyi söz konusu hiyerarşide yerlerini almak ve toplumsal konumlarını güçlendirebilmek için talep ediyorlardı. Gülen hareketi ise bir kez halkaya dahil ettiğini ise artık hiçbir zaman bırakmak istemiyordu. Dolayısıyla birkaç on yılda ülkedeki bütün irili ufaklı iktidar alanlarına insan yerleştirmişlerdi. Öyle ki devlet yapılanmasında artık istihbarattan güvenlik bürokrasisine, yargıdan eğitim bürokrasisine, diyanetten mülkiyeye devletin hemen her alanında hakimiyet kurmuşlardı. Bu durum onların her alanda ilerlemelerini kolaylaştıran önemli unsurlar olmaya başlamıştı.

Yalnızca devlet bürokrasisi değil, medyadan finansa, ticaretten akademiye hemen her alanda sivil toplum örgütlenmelerine, uluslararası diyalogçuluktan diplomasiye, eğitime hemen her alanda çok belirgin bir şekilde varlık gösteriyorlardı. Dünyaya açılmışlardı ve temel insan kaynağı olarak Anadolu kullanılıyordu. Çok cüzi maaşlara çalıştırılan insan gücü olmasına rağmen devasa bir zenginlik ağı kurmuşlardı. Devlet bürokrasisinde derinlik ve yaygınlık kazanırken dışarıdan da özellikle medyaları üzerinden yoğun bir propaganda çalışması da yürüttüler.

Bütün bunlar ile birlikte emekli olan vaiz, geçen yüzyılın sonunda Türkiye'yi terk etmiş ABD'ye yerleşmişti. Takipçilerini öyle motive ediyordu ki, geliştirdiği efsunkar din dili onları ayrılmaz bir şekilde kendisine ve hareketine bağlıyordu. Televizyon kanallarında durmaksızın bu efsunkar din anlayışını derinleştirecek senaryolar oynatılıyordu. Tıpkı İsmailî dailik yapılanmasındaki gibi bir örgütlenme ile birlikte kendi örgütünün kılcal damarlarına kadar hükmediyordu. Bunlar ile birlikte devlet bürokrasisinde elde ettikleri güç, takipçilerine makam mevki dağıtmada önemli bir araca dönüşüyordu. Bu yapılanma o kadar ileri gitmişti ki, örgüt silsilesindeki makam aynı zamanda devlet bürokrasisindeki bütün makamların üstündeydi. Örneğin örgütün bir üyesinin genel kurmay başkanı olması hiç şüphesiz önemli görülür. Ancak herhangi bir astsubay, örgüt yapısında daha üst bir konumdaysa, ordu yapılanmasında genel kurmay başkanının üstündedir. Gülen hareketi, bu süreci tıpkı dailer gibi kod isimler ile yürütüyordu. Ordu yapılanmasında gizlilik had safhadaydı. Öyle ki ordu içindeki Gülencilerin çoğunluğunun birbirinden haberi dahi yoktu. Sonuçta güç ilişkilerinin her aşamasında talepkâr olmalarına rağmen hiç öyle görünmek ve algılanmak istememeleri başta amaçlarının gizliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu da onları Makyavelist bir yöntem takip etmeye sevk ediyordu. Dolayısıyla onların hangi konuda ciddi ve samimi olduklarını kestirmek ve fark etmek mümkün görünmemektedir.

Haşhaşîlik ile benzerlikleri, örgütlenme biçimi, gizlilik, eylem tipi ve din diliydi. Farklılıkları ise Haşhaşîlikte siyasetin tamamen din dili ile kurulmuş olmasına rağmen savundukları şey konusunda samimiyetleri sorgulanamaz. Zira Haşhaşî-

ler dönemi, bütün olarak zaten bu dil ile inşa olan çatışma alanlarıyla tezahür ediyordu. Gizlilik ve eylem tipleri ile fetuşilik ile benzerlikleri vardır. Ancak bu ikisi arasında zamansal olarak Makyavelizm vardır. O ki modern dönemde kurucu esasın siyaset olduğunun altını çiziyordu. Dolayısıyla din veya ahlâkın araçsallaştırılabileceğini anlatıyordu. Çıkar ve iktisadi olgunun kurduğu bir dünyada fetuşiliği de Haşhaşilikten ayıran en temel unsur da buradadır. O din konusunda hiçbir zaman samimi olamadı zira dört başı mamur din muhtevalı bir siyaset düşüncesi dahi teklif edemedi. Bu da dinin siyaset için araçsallaştırılmasının önünü açtı. Dinin en önemli iki kaynağından biri olan Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında Gülen'in şeksiz bir otoritesi vardı. Onun tavsiye etmediği herhangi bir eser okunamazdı dahi. Diğer kaynak olan Hz. Muhammed, çeşitli senaryolarda gösterildiği gibi sürekli olarak Gülençiliği destekliyor gibi takdim edilirdi. Dahası, Gülen manevi sahada ve rüyalarında Hz. Muhammed ile sohbet ediyor ve istişarelerde bulunuyordu. Bunun manası, Gülenizme Hz. Muhammed'in destek sağladığıydı. Dolayısıyla bilginin temel kaynağı Gülen'in bizzat kendisiydi. Bu yönüyle haşhaşiliğe benzeyen haliyle fetuşilik ismini hak ediyordu.

Siyaset ile o kadar işli dışlıydı ki, Gülen ABD'den her fırsatta Türk siyasetine yönelik beyanatlarda bulunuyordu. Bu bazen siyasetçileri yol gösterir tarzda yapılıırken bazen de siyasî tercihlerin nasıl olması gerektiği yönündeydi. Sonuçta 1990'lerden sonra, kendi alt yapılarını tamamlamış gibi görünen hareket, 2000'lerden sonra çok daha hızlı ve yaygın bir şekilde alan tutmaya başlamıştı. O kadar aceleleri vardı ki ülkeyi bir anda ciddi bir keşmekeşin içine taşıdılar. Ancak bunların sebebi yine onlara göre kendileri değildi. Bu hem Makyavelist eğilimleri meşrulaştıran bir savunmaydı hem de haşhaşiliğin tezahürlerinden biriydi. Buraya kadar izah ettiğimiz durum bize fetuşiliğin aynı zamanda siyasî bir ideoloji olduğunu gösteriyor. O sebeple fetuşilik, nasıl oluyor da bir ideoloji olarak tezahür edebiliyor? sorusuna yoğunlaşalım.

3. Fetuşilik ve İdeoloji

İdeoloji, her şeyden önce siyasî bir meseledir. O, siyaset felsefesi ve siyaset nazariyesi meselelerinden farklıdır. Bu ikisi arasındaki farkı kısaca şu şekilde ifade etmek gerekir: Siyaset hakkında düşünürken, bu düşünceye 'olması gereken bir değer, fikir, ide, öz' rehberlik etmiş ise, burada ortaya çıkan siyasal düşünce bir siyaset felsefesidir. Diğer taraftan bizzat olmakta olan siyaset hakkında konuşurken ortaya çıkan siyasal düşünce ise ideoloji olarak görülmektedir. Bu bağlamda, siyaset felsefesi "bir olması gereken" etrafında oluşmuş olan fikriyat ile doğrudan ilgili iken o, fiilî durumdan etkilenmeden sözü edilen ideal değer, fikir, öz hakkında bilgi üretme işidir. Bu durumda fiilî durum söz konusu değer,

fikir, öz doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutulur. Diğerinde ise, “olmakta olanın içinde kalarak” ve “inanılmış olan bir olması gereken” doğrultusunda bütün olan biteni belirli bir düzen içinde kurgulanır. Bu konuda Kemski'nin ifade ettiği çerçeve meseleyi özetler niteliktedir.

ideolojiler yalnızca fikri kaynaklardan beslenmezler. Çeşitli dinsel kaynaklardan bilimsel olmayan dünya görüşlerinden de beslenirler. Ama bir ideolojiyi canlı tutan ve yaşamasını sağlayan şey belli bir grup, sınıf ya da belli bir tarihsel dönemdeki istek ve taleplere yanıt getirebilmesi ve bu istek ve talepleri yönlendirici bir işlevinin olabilmesidir. Bu nedenle ideolojiler sınıflar ya da toplumlarla birlikte doğan, gelişen ve bir tarihsel süreç içerisinde değişen istek ve taleplere göre yerlerini başkalarına bırakan düşünce yapılarıdır. (Kemski, 1997).

İdeoloji, öncelikle modern dönemde ortaya çıkmış olan siyasal bir düşünce biçimi olmak ile birlikte onun içinde doğduğu koşullar açısından farklılığı ortadadır. Öte yandan ideoloji “belirli bir siyasal topluluğun fikri ve inancı” olarak daha iyinin peşindedir. Bu yönüyle tekil ve kısmî bir iyi arar. Olmakta olan siyasal durum, ideolojinin niteliğini ve derinliğini etkiler. O sebeple, belirli bir zaman ve kültür tesirinde kalarak tarihsel bir olgu olarak öne çıkar. Bununla birlikte ideolojiler mutlaka, insanlara ne yapmaları gerektiği hususunda önerilerde bulunur. Bu yönüyle onda ahlâkî birtakım öğeler bulmak mümkündür. Dolayısıyla her ideolojinin bağlı bulunduğu değerler sistemiyle bir eylem öğretisi bulunmaktadır.

Buradan çıkan sonuca göre şunları tespit etmek mümkündür: İdeolojiler kendilerinden başkasını kabul etmezler. Her birinin ileri sürdüğü kendi içinde tutarlı bir sistem vardır ve kendilerinin dışındakileri doğru veya iyi bir siyasî sistem olarak kabul etmezler. Her daim bir düşman alan veya topluluk görmeye eğilimlidirler. Bununla birlikte yayılmacı bir eğilim gösterirler. Ellere geçen fırsatları kullanmaktan geri durmazlar. Gücü, sindirmek ve ortadan kaldırmak için kullanmak için çok teferruatlı meşruiyetleri bulunur. Bu durumda dahi kendi içinde tutarlı bir ahlâkî eğilimleri vardır. Kendi belledikleri dışında hiçbir bilginin veya yorumun önemi yoktur. Bununla birlikte açıktan bir siyasî yorum iken teklif ettiği bir programları vardır. Bütün bunlar ile birlikte ideolojiler, modern dönemin son iki yüzyıllık siyasî sonuçları olarak tarihsel süreçteki yerlerini almış ve siyaset alanını ciddi boyutlarda tesirleri altına almışlardır. Aslında siyasî alanda cereyan eden mücadelelerin temel görünüşlerinden birisi de ideolojilerin çekişmesinden başka bir şey değildir demek mümkündür. Bu sebeple doğrudan siyasî örgütlenmeler, siyasî mücadelelerini aynı zamanda ideolojiler üzerinden yürütmüşlerdir.

Bunların dışında bu mücadelelerde doğrudan bir siyasî örgütlenme olmamasına rağmen önemli yerler (siyasî, hukuki, bürokratik vs.) elde etmeye çabalayan, görünürde siyaset dışı amaçlar istikametinde yol almaya çabalayan hareketler, kendi içinde sessiz ve aynı zamanda gizli ve amaçlı gündemleri ile ideolojik kurulara sahip olabilirler. Kendilerinden farklı olana var olma hakkı tanımama eğilimleri çok yüksek düzeydedir. Zira bir ideoloji olarak zaten kendilerinin sahip olduğu şey, en doğru ve iyi olanıdır. En doğru ve iyi etrafında bir araya gelinmesinin sebebi de haddi zatında budur.

Fetüşilik, yukarıda ideolojiler ile ilgili belirlenen çerçevelerin cisimleşmiş halidir demek mümkündür. Tek sorun, açık ve belirli bir siyasî program ile toplumların önüne çıkmamalarıdır. Siyaset alanı, yalnızca partilerin inşa ettiği iktidar ilişkilerinden ibaret değildir. 40 yıllık fetuşî hareket, iktidar imkanı bulmuş olan siyasî ideolojiler ile çoğunlukla işbirliğine gitmiş, bazen de onlarla sinsi bir şekilde rekabet eder görünmüş (ki bu çoğunlukla diğerlerinin güce sahip olduklarında olmuştur) veya zaman zaman da şiddetli tazyiklere maruz kalmış bir örgütlenme iken devlet bürokrasisi için öncelikle ve tamamen kendi silsilelerine sadakatle bağlı kalan bireyler organize etmek onların en maharetli oldukları işti. Dinî vaazlar ve bir takım entelektüel organizasyonlar, amaçlarının gerçekleştirilmesi sürecinde, belirli oranda kitleye ve güce karşı meşruiyet amacına “hizmet” eder. Yapıp etmelerine odaklanıldığında bütün adımların iktidar gücüne erişmek ve onu tamamen ele geçirebilmek için atıldığını fark etmek mümkündür. Dinî bir cemaat yapılanması olarak başta adalet ve güvenlik bürokrasisi olmak üzere ülkede ne tür bir teşkilatlanma var ise mümkünse her birini ya kontrolleri altına almak ya da etkisizleştirmek amacına odaklanamazlardı. Dolayısıyla din, siyasî güç elde etmek ve bu gücü devletin bütün organlarını ele geçirmek maksadıyla kullanılmış bir araçtan başka bir şey değildir. Zaten baş fetuşî olan Gülen, sürekli olarak siyasete dair beyanatlar vermektedir. İktidar mücadelesinde bürokrasideki fetuşîler ile birkaç yıl boyunca tesirli olabilecek adımlar atmışlardı. Bütün fetuşî medya ve organlar, bu mücadelede olağanüstü propaganda ve çatışma üretiyordu. Dahası, öteden bu yana istihbarat birimlerindeki fetuşîlerin devletteki yapılanması, istihbarat çalışmaları ile birçok siyasîyi, iş adamını, bürokraty tasfiye etmek için gizli kayıtlar ile ülkenin son zamanlarda iyice gündemine oturmuşlardı. Sonuçta kendi iyi ve doğruları için bütün dünyayı ateşe atabilecek yüksek bir motivasyona sahip gibi görünüyordular.

Fetüşîleri, amaçsız ve kendi içinde tutarlı bir programa sahip olmadan hareket eden kalabalık bir organizasyon olarak kabul etmek mümkün değildir. Onların bu noktada kalkış noktası her ne kadar Said-i Nursi ve uzun yıllar beslendikleri kaynak metinler olarak da onun kaleme aldığı külliyat olsa da esasında

Fethullah Gülen ve vaazları bu örgütlenmenin temel dinamiğini oluşturur. Ancak Gülen yalnızca ateşli bir vaiz olarak kalmamıştır. O, sahip olduğu vaaz yeteneğiyle, etrafında küçük halkalar ile yavaş yavaş şekillenen bir hareketi ortaya çıkartıyordu. İdeolojik bir hesaplaşması vardı ve bu durum sahip olamadığı gücün peşinden gitmeye onu icbar ediyordu. Pek tabii ki kendisi için de bir ideolojik çerçeve oluşturması gerekiyordu.

İdeolojilerin siyasî düşüncenin bütününden beslendiği gibi başka her türlü bilgi, efsane, inançtan da yararlandığını vurgulamıştık. Siyasî düşünce ise öncelikle güç ilişkileri ancak çoğunlukla bir takım toplumsal ilişkiler ile de ilgisi olan bütün düşünceyi kapsar. Siyasete nispetle veya siyasî amaçları içerecek şekilde yorumlanan dinî düşünce de bunun içinde değerlendirilir. Zira dinî düşünce dahi daha önce ifade edildiği üzere fetuşîlik tecrübesinde iyice araçsallaştırılmıştır. Dinî tecrübeye yaslanan ve bu doğrultuda bir yaşam alanı oluşturma teklifinde bulduklarını ifade etmek mümkün değildir. Daha alt katmanlardaki yapılanmalarda buna riayet edilmesi yönünde bir izlenim bıraksalar dahi, hatta yeni başlayan kendi kitlelerine bu tür çağrılar olsa da fetuşîliğin esas olarak tecessüm ettiği güç ilişkilerindeki vaziyet alışlarında buna yer yoktur. Bu durum onların din dilini kullanma konusunda samimiyetsiz olarak görünmelerinin en temel sebebi olarak görülebilir. Diğer taraftan zikrettikleri ve davet ettikleri dinî meseleler veya tecrübeler ile ilgili hazırladıkları ve teklifte buldukları akıl alır bir çerçeve hiçbir zaman olmadı. Onlar için din yalnızca kerametler ve tarih dışı hikayelerden ibaretti. Dinî muhtevayı bu şekilde işlerken öte yandan din, başlangıçta onları bir arada tutan tutkal gibi kullanılmıştır. Daha sonrasında örgüt içi güç ilişkilerinin ikbal vadeden yapısı, bu yapılmayı diri tutan önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır. O sebeple onların din anlayışlarında, içinde yaşadıkları zamana doğrudan teklifte bulunan bir fikriyat asla olgunlaşmamıştır.

Görünürde onların teklif ettiği doğru ve iyi olan şey, iyi bireyler yetiştirmek şeklinde ifade edilebilir. Oysa bunu dahi yapabilsediler, kısmen İslamcı olarak zikredilebilirlerdi. Zira, İslamcılığın uzun bir tarihi geçmişi vardı ve siyasî-hukuki olarak bir takım tekliflerde bulunan ve modern dönemde ortaya çıkmış siyasî ideolojik bir hareketti. Fakat onlar İslamcılardan kesinlikle farkları olduğunu sürekli olarak iddia etmişlerdir. Elbette değillerdi. O sebeple onların yorumladıkları din gerçeklikle doğrudan irtibatı olmayan, olamayan bir din idi. Bundan mütevellit denilebilir ki din, onlar için bir vasıta idi. Haşhaşilik ile aralarındaki farklılık da buradadır. Fetuşîler, modern zamanların ürünü olarak Makyavelizm'in tecessümü gibidir. Din dahi onlar için araçsal bir niteliktedir. Oysa Haşhaşilerin zikrettikleri siyasî meseleler aynı zamanda bir itikat sorunudur. Dolayısıyla onlarınki

siyasî-itikâdî bir mezhep olarak kabul edilir. Fethuşîler ise güç ilişkilerinde başta din olmak üzere her şeyi araçsallaştırmışlardır.

Öte yandan fetuşîlik, modern endüstriyel siyaset ortamında teşekkül etmiş siyasî bir harekettir. Endüstriyel siyaset, modernizmin ikinci yarısından günümüze, dünya üzerinde hakim olan bir siyaset türüdür. Batı mahreçlidir. Dolayısıyla onun toplumsal ve tarihsel tecrübesi üzerinden şekillenir. (Kesgin, 2016). Fetuşîliğin teşekkülü bundan bağımsız olamaz. Yalnızca bu sebepten dolayı dahi o, modern bir ideolojidir. Öyle ki siyasî alan, yalnızca maddi (kazanç, makam) bileşenler ile kaim değildir. Onun her şeyden önce bir fikriyata ihtiyacı vardır. Bu fikriyat, içinde yaşadığımız zaman için çoğunlukla ideolojiler olarak tezahür eder. Fetuşîlik doğrudan din dili ile siyaset yapmamış olsa da onların görünür çabaları ve yönelikleri istikamet göstermektedir ki, siyasetin dışında hiçbir zaman olmamışlardır. Bu durum onların 15 Temmuz 2016 yılında bütün toplum ve dünya tarafından iyice görünür hale gelen güç ilişkilerinde alan ve derinlik kazanma çabasında olan siyasî bir hareket olarak iyice tescillenmelerine sebebiyet vermişti.

Söz konusu tarih, 40 yıllık devlet içindeki yapılanmalarının en önemli göstergelerinden biriydi. Güç ilişkilerine odaklanmış ve takipçilerini sürekli bir biçimde bu yönde şeklendiren söz konusu hareketin bu yapısı, o tarihte aşikar olmuştu. 15 Temmuz 2016'da devlet –özellikle ordu- içinde bulunan bütün halkalarını harekete geçiren Gülen, ülkede meşru bulunan iktidarı devirmek için askeri darbe yapmaya kalkışmıştı. Bu duruma gelmelerinin birçok sebep zikredilebilir ancak temel neden, onların 40 yıllık siyasî çabalarının heba edildiği endişesiydi. Zira yaklaşık son 3-4 yıldır, iktidar ilişkilerinde, meşru siyasî iktidar ile artan dozda ciddi bir mücadele yürütüyorlardı. O kadar güçlü ilişkiler ağı kurmuşlardı ki, doğrudan irtibatı olmayan iltisaklı kişilerin birçoğunu gönüllü veya başka birtakım ahlâk dışı veya hukuk dışı araçlar ile etkileri altına almışlardı. Güç ve makam sahibi birçok insan, bu sebeplerden dolayı onlara dolaylı olarak bağlılık gösteriyorlardı. Onların iktidara iyice eklemlendiği son 15 yılda, ideolojik olarak kendilerinin tam karşı cephelerinde bulunun ne kadar farklı ideoloji var ise, başta rakipleri için hazırladıkları gizli kamera kayıtları olmak üzere ele geçirdikleri güvenlik ve yargı bürokrasisi aracılığıyla birçok operasyon gerçekleştirmişlerdi. Bunu da elbette hemen başlatmamışlardı. Daha önce işbirliği yapmaktan geri durmadıkları bu ideolojiler ile adeta kan davaları varmış gibi mücadele yürüttüler. Bu süreç, aynı zamanda onlara alan da açıyordu. İşte bütün bunların sonunda ülkeyi uzun zamandır yöneten siyasî iktidar, özellikle fetuşîlik motivasyonu ile devlet yapılanmasında bulunanları, iktidar alanlarından uzaklaştırmaya başlayınca, hazırlıklıydılar. Zaten kendi cemaatleri ile doğrudan bağı olmamasına rağmen birlikte yürüdükleri birçok siyasî ve bürokrati tasfiye etmek için ciddi hazırlık yaptıkları

ortaya çıkmıştı. Bu durum dahi, onları kendilerinin dışındakileri asla içselleştir-mediklerinin göstergesidir.

İşte bu son 5 yıllık süreç bize göstermektedir ki, fetuşilik hem siyasî bir hareket hem de tamamen kendi hakikatine odaklanmış ancak gizli, ideolojik bir hareketti. İlgili darbe teşebbüsü tarihinden üç yıl önceden itibaren kendilerine çeşitli araçlar ile daha önce operasyon da çektiği ideolojik topluluklar ile fetuşiler, siyasî iktidara karşı çok hızlı bir şekilde işbirliğine de gitmişlerdi. Bütün bunlar kitlelerin gözleri önünde cereyan etmişti. Bu da fetuşilerin Makyavelistliklerinin önemli göstergelerinden biridir. Eğitime ve dinî tecrübeye odaklanmış görünseler de endüstriyel siyaset ortamı, onları hızlı zaten güç ilişkilerinin tarafı haline getirmekteydi. Zira modern zamanların bu ikinci yarısında özellikle kamu-sal alanda ortaya çıkan her türlü birliktelikler, siyasî birer hareket olarak görülmektedir. En azından siyasî alanın ideolojilerin çatıştığı alan olarak düşünenecek olursak, meydana bulunan her türlü hareketlilik ideolojilerin gözlem ve tazyik alanına girmiş demektir. Fetuşiliğin böyle bir duruma maruz kalmaktan dolayı güç ilişkilerine yöneldiği dahi söylenemez. Belki rakip ideolojik alanlarda zaman zaman görülmese de beslendiği mahallede, onların pekala güç ilişkilerine yöneldiği çok rahatlıkla görülebiliyordu. Dinin bu güç ilişkilerinde araçsal bir niteliğe büründürülmüş olması dahi fetuşiliğin modern bir ideoloji olduğunu göstermesi bakımından önemli bir veridir.

Sonuç

Burada öncelikle öncüsü bir vaiz olan Fethullah Gülen ve hareketinin ruh hali ve adanış ahvali üzerinden bir kavramlaştırma denemesi yapılmıştır. Bunun üzerinden tarihsel kökler ve modern görünümünün tahlil edilmiştir. Gülen hareketini uzun zamandır kullandığımız ve anlamlandırmak için burada da teklif ettiğimiz Fetuşî kavramıyla ifade etmekteyiz. Bu kavramın İslam tarihinde ortaya çıkmış olan Haşhaşîliği çağrıştıran bir tınısı olduğu gibi onun sahip olduğu halet-i ruhiyeyi yeniden hatırlatan bir örneklige sahiptir. Yoksa Fetuşilik derin bir fikriyatın üzerine oturan önemli bir olgu asla değildir. Orada her şeyden önce bir ruh hali ve adanış ahvali söz konusudur. Bu hal öncelikle Gülen ile görünüm kazanır. Böyle olmak ile birlikte Fetuşilik modern zamanların suyunda yıkandığı gibi mücadelesini de orada var olan alanların içinde yapan bir harekettir. O sebeple siyasî tutum ve davranış açısından Makyavelizm ile neredeyse ruh ikizi gibi hareket eder.

İncelemeye konu olan gerek Haşhaşilik gerekse Fetuşilik olguları ile ilgili olarak dikkat çeken önemli bir ayrıntı vardır. Her ikisi de Türk devletlerinin hükümler olduğu mekanda ve zaman aralığında ortaya çıkmışlardır. İlki Büyük Selçuk-

lu Devleti'ne karşı konumlanırken ikincisi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı oluşmuş olan bir harekettir. Sözü edilen bu hareketlerin ilki doğrudan devletin kendisini hedef alırken ikincisi devleti ele geçirme hareketi olarak öne çıkar. Fetuşîliğin bu mücadeleyi yürütebilmesinin yolu da kendisine karşı konumlandığı başta kurucu olmak üzere diğer siyasî ideolojileri, siyasete yönelmiş diğer toplulukların fikriyatını kendisine rakip olarak görmesi ve o şekilde şevklenmesidir. Nitekim de öyle olmuştur. Zikredilen her iki hareketin de örgütlenme biçimleri birbirlerine oldukça benzemektedir. Diğer taraftan her ikisi de siyasî alana yönelmiş ve kullandıkları yöntemlerden ziyade takipçilerinin adanış hali itibariyle birbirlerine benzemektedirler. Her ikisi de öncelikle temelde din muhtevalı birer siyasî hareket gibidir. İlki tamamen öyledir ancak ikincisi iddia ve teklifleriyle doğrudan değil dolaylı olarak siyasetin içindedir.

Bununla birlikte aralarında önemli farklılıklar vardır. Bunlardan ilki ve bizce en önemlisi, Haşhaşîliğin din ile ilişkisi ile Fetuşîliğinki arasındadır. Haşhaşîlikte din, hasbi bir yerde durur. Onları aynı zamanda bir mezhep itikadına dönüşmüştür. Bu mezhep İsmailîliktir. Haşhaşîlik de onların içinden çıkan ve Hasan Sabbah tarafından kurulan ve aynı zamanda siyasî-itikâdî bir mezheptir. Bu durumun dönemin ruhuyla doğrudan ilgisi olduğu aşıkardır. Zira Haşhaşîliğin ortaya çıktığı 11. Yüzyılda yalnızca siyaset alanı değil hayatın bütünü öncelikle dinî bir hüviyetin tezahürüdür. O sebeple hem bireylerin var oluş biçimleri hem de siyasî teklif ve davetlerin neredeyse tamamı, dinî yorumların tesirindeydi. İnsanlar, böyle bir mana evreninde yaşarlardı. Dolayısıyla onların din ile ilişkisi, siyasî hayata dair yorumlarındaki dinî ağırlık, zorunlu bir durumdu. Oysa Fetuşîlik de durum farklıdır.

Yukarıda ifade edildiği gibi Fetuşîlik modern dönemlerin bir hareketidir. Bu hareket modern dönemlerin içinde hem ona maruz kalarak hem de onun gönülden katılımıyla şekillenmiştir. Dolayısıyla başta Makyavelist görünümüleri olmak üzere ideolojilerin çatışma alanlarında kendilerine alan açma çabalarıyla onlar, bu durumu doğal olarak tercih etmek durumundaydılar. Bu süreç de onları -hangi dili veya fikriyatı kullanırlarsa kullansınlar- Makyavelist olma tercihiyle baş başa bırakıyordu. Haliyle başta din olmak üzere her türlü ahlâkî görünüm onlar için araçsal bir değere dönüşüyordu. Bu durumda tam olarak hangi konuda samimi oldukları asla fark edilemez. Geriye ortaya koydukları tavır ve davranışlar üzerinde durumlarını anlamlandırmak kalmaktadır. İşte bu durum onlar ile Haşhaşîler arasındaki farka işaret eder.

Haşhaşîler ile Fetuşîler arasındaki diğer bir fark ise, siyasî durumları ile ilgilidir. Haşhaşîler aynı zamanda bir dinî-mezhebî hareket iken Fetuşîler doğrudan siyasî ideolojik bir harekettir. İlkine ideolojik bir hareket demek, tarihsel bir va-

kıya yine tarihin bir döneminde ortaya çıkan bir olguyu dayatmak manasına gelir. O sebeple ideolojilerin son 200 yılda ortaya çıkmış olan macerası ile daha eski tarihlerde var olmuş olan mezhebî bir hareketin anlam dünyaları aynı olmaz. Fettuşilik bu yönüyle ideoloji çağlarında şekillenmiş ve kendisini onlara göre konumlandırmış, belki açıktan değil ancak güç ile ilişkisindeki tavrı itibariyle gizlilik içinde teşekkül eden, kendi içinde bir programı ve ciddi boyutlara ulaşan bir yapılanması olan harekettir. Bunlar için –elbette kendi anladıkları haliyle- din araca dönüşmüş ve başlangıçta aralarındaki birleştirici ve müteessir unsur iken toplumsal meşruiyetleri açısından da önemli bir işleve sahipti. Zira din, tepeden tırnağa onların profesyonel hayatlarında karşılığı olmayan ve yalnızca vicdan rahatlatıcı bir olguydu. Din, adeta evrendeki mucizeleri düşündürten bir olgudan başka bir şey değildir. O sebeple Haşhaşilikteki o muntazam ve son derece siyasî duran din, burada esas hedeflere giderken kullanılan bir araç değerden ve adeta susturucu olarak kullanılan bir silahtan başka bir şey değildir. Bu susturucunun bütün mermisi ise tek otorite olan Gülen'den başkasının elinde değildir. İşte Haşhaşilik ile ortaklıkları da buradan itibaren başlıyor.

Yukarıda iki farklılıktan sonra benzerlikleri ise kısaca şu şekilde izah edilebilir: Öncelikle her iki harekette de baş otoritenin ne bilgisi ne yeteneği ne de sahip olduğu açık-gizli kerametleri asla sorgulanamaz. Hem dünyevi hem de maddi hangi konu olursa olsun, tek otorite lider olanlardır. Liderler başta kutsal metin olmak üzere bütün manaların zahiri-batını yorumlarında ilk otoritedir. İkinci olarak silsile yapılanması ise çok katı ve gizlidir. Adeta askeri disiplindeki gibi oldukça keskin ve sert bir silsile vardır. Buna göre lider olandan aşağıya doğru çoğalarak devam eden bir yapılanma vardır. Böylece hükmedilen alanların her yeri ve yöresinde liderlerin hükümleri hissedilir ve duyulur. Kesin bir itaat ile bu mesele ilkinde bir iman konusu haline getirilmiş ise de ikincisinde davaya (ideolojiye) sadakat önemli bir ölüm-kalım meselesidir. İçeriye, önemli noktalara bir kez girildiğinde çıkış neredeyse imkansızdır. Ya da başınıza ölüm dahil her şey gelebilir. Üçüncü benzerlik ise bağlıların adanış gücüdür. Her ikisi de öyle güçlü bir itikat ve silsile inşa etmişlerdir ki takipçileri, ölümü göze alacak kadar gözünü karartmışlardır. İlkinin küçük de olsa bir devleti var iken ikincisinin böyle bir imkanı zaten yoktu. Ancak adanış ahvali ise oldukça güçlüydü. Son olarak her ikisi de Müslüman toplumların yoğunlukla yaşadığı toplumların arasından neş'et etmiş hareketlerdir, diyebiliriz. O sebeple başta insan kaynakları olmak üzere fikri açıdan birbirine yakın kaynaklardan beslendikleri ifade edilebilir.

Bütün bunlar ile birlikte zikredilen farklılıklar sebebiyle Fettuşilik, her ne kadar sözü edilen tarihsel tecrübeler ile benzerlikler taşısa da o, aynı zamanda modern siyasî bir ideolojidir. Başta Makyavelist tavırları, peşinden gittikleri siyasî amaç-

ları -açıkça bütün teklifleriyle ortaya koyulmamasına rağmen-, onları ideolojilerden bir ideoloji haline dönüştürmektedir. İdeolojilerin sahip olduğu bütün olumsuz manaları taşıdıklarını rahatlıkla gözlemlemek mümkündür. En özet haliyle güç ilişkilerindeki genel ideolojik tavırlardan birisi olan kendinden başkasının doğrusunu asla kabul etmeme ve ele geçirilen güçten sonra ilk fırsatta rakipleri ortadan kaldıracak bütün araçları yürürlüğe koyma çabası, Fettoşilerin temel niteliklerinden birisi olduğu artık tartışılmayacak kadar açık bir netlikte olduğu aşikardır. Siyasî amaçları için din ve yerel-evrensel bütün değerlerin araçsallaştırıldığını ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla Fettoşilikte din-ahlâk siyaset ilişkisinde ana kurucu unsur siyasettir. Bu durumda siyaset esas iken diğerleri araç konumundadır. Özellikle devlet yapılanmasında istihbarata o kadar düşkün bir karakter ortaya koymuşlardı ki, bunun için adeta ölüm dalışları yapıyorlardı. Aynı cemaat, iç halkalarında Kur'an'da bulunan Hucurat Suresi'nin, mealen "birbirinizin gizliliklerini araştırmayın" ayetini yorumlarken bu ilgisini hiçbir zaman ayet ile irtibatlandırma gereği hissetmemişlerdir. İfade edildiği üzere profesyonel işlerinde kutsal metnin yeri yoktu. Oranın kendine göre bir ahlâkı ve hedefi vardı. Bu durum onları Makyavelist yapan en basit göstergelerden birisi iken, ideolojik olarak kendi iç tutarlılıklarının gereğini yerine getiriyorlardı. Birtakım siyasî ve bürokrat için hazırladıkları ortamları gizli bir şekilde kaydediyorlar ve daha sonra bunu kamuoyuna ifşa ediyorlardı. Bu durumun ilgili ayet ile yorumlanmasına gerek yoktu. Zira bu durumda gerek ayetlerin gerekse diğer bütün hakikatlerin batını manasına sahip olan baş fettoşî, bu konuda takipçilerinin tartışılmaz otoritesidir. Bu tür sorunlar hakkında yapılması gereken katı bir disiplin içinde kalarak sorgusuz-sualsiz yerine getirilir.

Sonuçta gizlilik içinde örgütlenmeleri ve Haşhaşilik ile iltisakı sebebiyle Fettoşilik adını hak ettiklerini ifade edebiliriz. Bununla birlikte modern dönemin siyasî ideolojik mücadele alanı olan ve güç ilişkilerinin görünür olduğu siyasî alana yüksek iştah ile katılarak, bütün müktesebatlarını buradaki amaçları için araçsallaştırmaları itibarıyla de Makyavelist bir hareket olarak tarihteki yerlerini almış görünüyorlar. Bugün halihazırda bir terör örgütü olarak da müktesebattaki yerlerini de alan bu hareketin gönüllü-gönülsüz binlerce takipçilerinin olduğunu da düşünecek olursak, onlar üzerindeki tesirlerinin bir dönem daha devam edebileceğini varsayabiliriz. Zira gerek Haşhaşilik gerekse Fettoşilik aynı zamanda birer adanış ahvali üzerinden takipçilerinin şahsiyetlerini baştan itibaren inşa etmişler ve bunu da din gibi son derece önemli bir tecrübe ve müktesebatı kullanarak oluşturmuşlardı. İkincisinin bu konudaki samimiyetsizliği ortaya çıktıkça, daha ideolojik bir hareket olarak tarihteki yerini alacağı kesindir.

KAYNAKÇA

- Arıkan, Adem (2010). Büyük Selçuklular Döneminde Şia, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Avcu, Ali (2015). Terörün İtikadleşmesine Bir Örnek Haşîşiler ve Hasan Sabbah, e-Makâlât Mezhap Araştırmaları. c.8:1, s.193-201.
- Avcu, Ali (2010). Karmafil: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, [www.dinbilimleri.com], (10)3: 199-246.
- Büyükkara, Mehmet Ali (1998). İsmâîlî Dâî ve Fâtımî Da'vet, İLAM Araştırma Dergisi. (3)1: 9-36.
- Dupouney, Patrick (1998). 'Sunuş ve Açıklamalar', Hükümdar, Machiavelli. çev. H. Kemal Karabulut. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Kemski, J. V. (1997). Siyaset Felsefesi, Günümüzde Felsefe Disiplinleri. der/ çev. Doğan Özlem. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kesgin, Ahmet (2015). Machiavelli ve Makyavelizm, Beytul Hikme. 5/1. ISSN: 1303-8303.
- (2016). Endüstriyel Siyaset ve Ahlâk. Ankara: Otorite Yayınevi.
- Machiavelli, N. (1998). Hükümdar, çev. H. Kemal Karabulut. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Madelung, Wilferd (2006). İsmâ'îlîlik: Eski ve Yeni Davet, çev. Muzaffer Tan, Dinî Araştırmalar, (9)25: 281-294.
- Meriç, Cemil, (2002). Umrandan Uygarlığa. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tan, Muzaffer (2005). İsmailiyye'nin Teşekkül Süreci, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tan, Muzaffer (2009). Erken Dönem İsmailîlik ve Temel Görüşleri, Ekev Akademi Dergisi, (13)39: 73-86.
- Tan, Muzaffer (2012). Tarihsel Süreçte İsmailîlik ve Yaşadığı Farklılaşmalar. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (17)2: 111-145.
- Tan, Muzaffer. (2015). İsmailî Davet Yapılanması:: Teori & Pratik. Ankara: Yayınevi Yayınları.
- Yılmaz, İhsan (2014). Hizmet Camiası, devlet, siyaset ve partiler, Zaman. 14.03.2014.

FARKLI BAKIŞ AÇILARINDAN FETULLAHCİ TERÖR ÖRGÜTÜ (FETÖ) GERÇEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ali KUYAKSİL

Polis Akademisi, Gaziantep POMEM
akuyaksil@hotmail.com

ÖZET

Ülkemiz 15 Temmuz 2016 gecesi, Türk Silahlı Kuvvetleri içine sızan Fetullahçı Terör Örgütü üyesi asker elbisesi giymiş bir grup terörist, milletimizin ve devletimizin kendilerine emaneti olan silahları, asıl sahiplerine doğrultarak milli iradeyi gasp etmeye ve ülkemizi teslim almaya çalışmıştır. Bu, Fetullahçı Terör Örgütü nedir? Bu sorunun cevabına, nitel araştırma yönteminden betimleme kullanılarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu konuda farklı yazarlara ait kitaplardan konu tarama şeklinde bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan bu tespitler genel olarak değerlendirilip FETÖ gerçeği betimlenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İncelemeye çalışacağımız kitapları da, kendi içerisinde beş kategoriye ayırdık Birincisi; halkın çoğunun zahire bakarak örgüt hakkında olumlu düşündüğü sıralarda yazılan kitaplardır. İkincisi; tamamen örgüt içerisinde olmayıp onlara karşı iyi niyet sahibi, yazdığı kitaplardır. Üçüncüsü; bir dönem örgüt içerisinde olup, ihanet gidişatının farkında olan kişilerin yazdığı kitaplardır. Dördüncüsü; örgütle bağlantısı olmayan insanların yazdıkları kitaplardır. Beşincisi; Diyanet İşleri Başkanlığının, Olağanüstü Din Şurası Kararlarından oluşan, “Dini İstismar Hareketi FETÖ / PDY” isimli kitaptır.

Anahtar Kelimeler: Terör, Örgüt, F. Gülen.

FACT OF FETULLAH TERRORIST ORGANIZATION FROM DIFFERENT PERSPECTIVES

ABSTRACT

On the night of 15 July, 2016, a group of terrorist, members of Fetullah Terrorist Organization, having worn military uniforms attempted to extort national will and surrender our country by aiming the guns which were commended to themselves by the government at people who are the real owners of these guns. What is this Fetullah Terrorist Organization? This question was tried to be answered by using descriptive analysis from one of the qualitative research

methods. About the issue, some findings like topic review were obtained from the books belonging to different authors. These findings were assessed in general and fact of FETÖ was described and shown.

We divided the books analysed into five categories on their own merit. The first is the books written during the period in which people regarded the organization positively by looking only the external structure. The second is the books that were written by the authors who were not a member of the organization, but had good intentions to it. The third is the books written by the authors who were a member of the organization in a specific time and who were aware of the going. The forth is the books written by the people who were no relation with the organization. The fifth is the book so called “Dini İstismar Hareketi FETÖ / PDY” consisting of the decisions of extraordinary meeting of council of religion organized by the directorate of religious affairs.

Key Words: Terror, Organization, F. Gülen.

1. GİRİŞ

Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ), dış güçlerin Truva atıdır. Görünüşte Müslüman ve Türkçe konuşmaktaydı. Zahirde göre hüküm veren Türkiye ve birçok İslâm ülkesi, “Türkiyeli” kisvesine bürünmüş FETÖ ve işbirlikçilerine herhangi bir engel çıkarmadı. Devlet kurumlarına bu örgüt yanlıları sızmaya başladı. 1960’lı yılların sonlarında çıkan ve karanlık yabancı eller tarafından büyütülen FETÖ işbirlikçileri; “*Türkçeyi yayıyoruz, ahlaklı ve dindar insanlar yetiştiriyoruz*” diye halkı yanılttılar. Özellikle 1980’den sonra değişik siyasi iktidarların desteğiyle emniyet, yargı, ordu, eğitim müesseseleri başta olmak üzere devletin değişik kurumlarında kimliklerini gizleyerek yapılandılar. Paralel bir devlet yapılanması kurdular. Bin yıl önce Ortadoğu’da terör estiren Hasan Sabbah’ın fedaileri Haşhaşilere benzeyen FETÖ’cüler, 2007’den itibaren devleti tamamen ele geçirmek için harekete geçtiler. Ergenekon, Balyoz, Askeri Casusluk gibi davaları kendi yandaşlarının önünü açmak için kullanarak ve birçok subayı bu davaya katarak tasfiye ettiler. Orduda stratejik yerlere ve operasyonel birliklerin başına getirilen, askerlik gibi şerefli bir mesleği hak etmeyen FETÖ yanlıları, 15 Temmuz 2016’da Pensilvanya’daki lideri Fetullah Gülen’den aldıkları emirle seçilmiş olan iktidarı devirip Türkiye’yi işgal etmek için harekete geçtiler (Afyoncu, 2016:7-8).

O gece Sayın Cumhurbaşkanımızın, “Meydanlara Çıkmın” emri ile bu vatan evlatları, o şehadet sevdalıları, Çanakkale ruhunu yaşatan bu milletin fedaileri, meydanları doldurmuştur. O zalim ve malum küresel güçlerin ve bunların işbirlikçileri olan PDY/FETÖ’nün ihaneti bertaraf edilmiştir. Bu yüce vatanımıza, aziz milletimize devlet ve hükümetimize karşı girişilen bu menfur saldırıya karşı Cum-

hurbaşkanımız keskin feraseti ve dirayeti ile dik durmuştur. Bu hain saldırı milletimizin ve kahraman şehitlerimizin cansiperane fedakârlıkları sayesinde akim kalmış, durdurulmuştur. Kırk yıldır kendi tabirleri ile devletin kılcal damarlarına kadar nüfus etmiş olan FETÖ ahtapotunun kolları Allah'ın yardımıyla bir gecede açığa çıktı. Devlet bünyesine sızan bu virüsler temizlenmeye başlandı. İnşallah geleceğin Türkiye'si daha şeffaf, daha adil, daha güçlü ve ekonomisi daha gelişmiş olarak insanlığı ile dünyaya örnek bir devlet olacaktır.

15 Temmuz ruhu bu topraklarda diri olduğu müddetçe, terör örgütlerini maşa olarak kullanan hiçbir vesayet odağı ülkemizi teslim alamayacaktır. Ülkemizi kutlu yürüyüşünden alıkoymak isteyen hiçbir güç, bugüne kadar başarılı olamamıştır ve olamayacaktır. Bu ülkenin en büyük sermayesi; karakteri sağlam, özgür düşünebilen, tarih ve kimlik bilinci yüksek, öz güven sahibi gençlerdir (Erdoğan, 2016a: 2).

Bu araştırmamızla Sayın Cumhurbaşkanımızın belirttiği “*karakteri sağlam, özgür düşünebilen, tarih ve kimlik bilinci yüksek, öz güven sahibi*” gençlerin yetişmesine katkı da bulunmak istiyoruz. Bu gaye doğrultusunda, başlığımızda da ifade ettiğimiz gibi, 15 Temmuz sonrası farklı bakış açısına sahip yazarların kitapları ile ortaya koymaya çalıştığı Fetullahçı Terör Örgütü hakkındaki gerçekleri ortaya koymaya çalışacağız.

Niye böyle bir yöntem seçtiğimizi kısa açıklamakta yarar görmekteyiz. 15 Temmuz öncesi, yazılan kitapların beklide yüz taneden doksanbeşi o zaman cemaat olarak bilinen yapının zahiri yüzüne göre, yani “*Türkçeyi ve Türk kültürünü yayan, ahlaklı ve dindar insanlar yetiştiren*” bir hizmet hareketi olarak anlatmaktadır. Bu yapının aleyhinde kitap yazarlar ise, mahkemelerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bazıları yazdığı kitap yüzünden hayatını kaybetmiştir. Bazıları da yazmayı düşündüğü bir kitap yüzünden öldürülmüş olabileceği araştırılmaktadır. Bu nedenle FETÖ yapılanması gerçeğini anlatan kitaplar daha çok 17-25 Aralık darbe girişiminden sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü bu yapılanmanın iş dünyasını, sivil toplumun çeşitli kesimlerini, eğitim camiasını, dini cemaatleri, güvenlik ve yargı bürokrasisini ele geçirmeye çalışan iç ve dış uzantıları olan, Paralel Terör Örgütü olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Bunlarla hukuki ve idari mücadelenin kesintisiz ve kararlılıkla sürdürüleceği, devletle bilek güreşi tutuşmasına izin verilmeyeceği 65'inci Hükümet Programında yer almıştır (Yıldırım, 2016: 25).

Mevlana'nın *Mesnevi*'sinde anlatılan fil hikâyesi beni her okuduğumda şaşırtır, etkiler. Aslında bu çalışmanın metodolojik yaklaşımının belirleyicisi de bu hikâye olmuştur. Mededolojinin anlaşılabilmesi için “*Filin Şekli ve Niteliği Konusundaki Görüş Ayrılığı*” başlıklı hikâyeyi (*Rumi, Mesnevi I, 345-346*) aktarmakta fayda vardır:

“Hintlilerin halka göstermek için getirdikleri fil karanlık bir yapının içindeydi. Birçok insan onu görmek için o karanlık mekâna giriyordu. O karanlıkta fili görmek mümkün olmadığından herkes onu eliyle yokluyordu. Birinin eli filin hortumuna geldi ve dedi, “*bunun şekli tıpkı bir boru*” gibi. Birinin eli de kulağına rastladı ve fil ona “*yelpaze*” gibi geldi. Bir başkası eliyle filin ayağını yoklayınca, “*bence filin şekli sütun gibi*” dedi. Bir başkası da elini filin sırtına sürüp “*bu fil tahtı andırıyor*” dedi. Böylece herkes bir organla ya da birinden duyduğu kadar fili tanıyordu. Bakışları yüzünden söyledikleri farklıydı. Biri “*dal*” derken, öteki “*elif*” diyordu. Herkesin elinde bir mum olsaydı söylediklerinde farklılık söz konusu olmazdı. Duyu gözü ancak el ayası gibidir. Onun her yanına erişmesi olanaksızdır.”

Hikâyeden çıkacak sonuca göre; fil bunların hiçbiri değildir, belki hepsinin toplamıdır. Tek başına hiçbir parçası fili bütünüyle temsil etmez. Bunun gibi Fetullah’çı Terör Örgütü ile ilgili kitaplarda anlatılan hususlar tek başına o yazarın bakış açısı ile örgüte ait o hususlarda doğru olabilir. Ama bir yazarın bir kitabı örgütü eski tabirle “*efradını cami, ağyarını mani*” bir şekilde anlatabilmesi oldukça zor görünüyor. Çünkü bu örgütsel yapı, Türk-İslam tarihinde tıpa tıp benzeri görülmemiş bir yapıdır. Adeta tarihte ve günümüzde ülkemize ve İslâm’a ne kadar düşman yapılanmalar varsa onların her birinden bir şeyler almış ve gerektiğinde onları da kendi amaçları doğrultusunda kullanabilmek için de içlerine sızmışlardır.

15 Temmuz 2016 öncesinde FETÖ ile ilgili yazılan kitapların büyük kısmı, ya kendi yazarlarınca veya değişik yöntemlerle kendi taraflarına çekilen insanlarca yazılan kitaplardır. Bunlar adeta filin kulaklarını yelpaze gibi anlatan kitaplardır. Filin dişleri üzerine yazmaya çalışanlar çok az çıkmıştır. Bunlar çeşitli sıkıntılara maruz bırakılmıştır. Bu durum filin dişleri hakkında yazmak isteyenlere gözdağı vermiş ve caydırıcı olmuştur. Bu tehdit, gözdağı ve caydırma ortamı 15 Temmuz sonrası devlet kadrolarındaki özellikle polis, asker ve adliyedeki tasfiyeler sayesinde son bulmuştur. Bu nedenle adeta FETÖ ile ilgili bir kitap patlaması olmuştur.

İncelediğimiz kitapları da, yazarların durum ve bakış açılarına göre kendi içerisinde beş kategoriye ayırdık. Kitap ve yazarı hakkında kısa bir bilgiden sonra kitabın genelinden elde ettiğimiz gerçekleri/bulguları ortaya koymaya çalıştık.

2. BÜYÜK ÇOĞUNLUĞUN ZAHİRE BAKARAK ÖRGÜT HAKKINDA OLUMLU DÜŞÜNDÜĞÜ SIRALARDA YAZILAN DEŞİFRE EDİCİ KİTAPLAR

Bu başlık altında iki kitap hakkında bilgi verilecektir. Bu dönemin özelliği genel olarak FETÖ, Allah yolunda İslam'a hizmet eden, vatanını, dinini ve devletini seven, temiz insanlar olarak algılanmıştır. Bu konuda uyarılara, eleştirenlere pek inanılmamış ve hoş karşılanmamışlardır. Bunlardan birincisi, Zübeyir Kındıra tarafından ilk defa Emniyette Polis Koleji ve Polis Akademisindeki Fetullahçı yapılanmayı anlatan, 1999 yılında basılan “*Fetullahın Copları*” isimli kitaptır. İkincisi, yayınlanmadan önce öldürülen Dr. Necip Hablemitoğlu tarafından hazırlanan “*Köstebek*” isimli kitaptır.

2.1. Işık Evlerinden Darbeye Fetullah'ın Copları (Kındıra, 2016)

Bu kitap bugün FETÖ, olarak isimlendirilen önceki dönemlerde Fetullahçılar, Gülenciler, Fetullah Gülen Cemaati, Hizmet Hareketi, F Tipi Yapılanma vb. gibi isimlerle anılan yapı hakkında bilgi vermektedir. Özellikle bu yapının Polis Koleji, Polis Akademisi ve Emniyet Genel Müdürlüğü içerisindeki yaklaşık 40 yıllık bir gelişim serüvenini anlatmaktadır. Kitabın yazarı, bahsettiğimiz eğitim kurumları içerisinde yaklaşık 7 yıl eğitim gördükten sonra bilinen yapı tarafından disiplin-sizlik nedeniyle öğrencilikten atılmıştır. Bu nedenle anlattıkları bir bakıma otobiyografi gibidir. Ayrıca o dönemde okuyanların birçoğunu tanıdığı için ve bu tanıdıklarından elde ettiği bilgiler ve çeşitli belgeler vasıtasıyla kitabı güncelleyerek baskılarını yapmıştır. Böylelikle kitap zaman açısından gelişmeleri göstermiş ve roman gibi bir acıcılık da kazanmıştır. 1999 yılında hazırlanan kitabın 1. baskısı 2000 yılında “*Fetullah'ın Copları*” adı ile basılmıştır. 2010 yılında genişletilerek “*Cemaatin Copları*” adı ile 3. baskısı yapılmıştır. 4. Baskısı ise Ağustos 2016 tarihinde “*Işık Evleri'nden Darbeye Fetullah'ın Copları*” ismi ile basılmıştır. Biz çalışmamızda bu baskıyı esas aldık.

Söz konusu kitabı incelememiz sonucunda ulaştığımız bulgular ve öneriler maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Bugün FETÖ diye adlandırılan bu yapı 1979'lu yıllarda Polis Koleji'ne el atmıştır.
- 2- Polis Koleji öğrencileri anne babalarından, evlerinden ve doğup büyüdükları Anadolu'nun değişik yerlerinden gelmişlerdir. Bu yapı öğrencilerin bu psikolojik durumundan faydalanılarak, hemşerinle tanıştıracakız, evde yemek yiyeceğiz, Ankara'yı gezdireceğiz vb. tekliflerle öğrencileri kendilerine bağlamışlardır.

- 3- Daha o dönemde bile sınavda başarı duası ezberletme bahanesiyle, kendilerine çektikleri öğrencilerin derslerinde hak etmedikleri notları vermişlerdir. İşledikleri disiplin suçları görmemezlikten gelinerek işlem yapılmamıştır. Hatta mezuniyet kurasında, kolej, akademi, genel müdürlük, istihbarat gibi birimlere atamalarının yapılmasını sağlamışlardır.
- 4- Kendi yanlarına çekemedikleri veya kendilerinden ayrılan öğrencileri özel olarak takip edip, her fırsatta ceza almalarını sağlayarak disiplin puanını doldurup attırmaya veya yıldızsız mezun ettirmeye yani Komiser Yardımcısı olarak değil, sade Polis Memuru olarak mezun ettirmeye çalıştıkları görülmüştür.
- 5- Göreve başladıktan sonra önemli birimlerde kendilerinden olmayanları değişik ihbar ve kumpaslarla o birimlerden uzaklaştırdıkları, kendilerinden olmayanlara nerdeyse mesleki yaşam hakkı ve gelecek ümidi bırakmadıkları tespit edilmiştir.
- 6- Teşkilat içerisinde Hanefi Avcı, Sabri Uzun, Emin Arslan gibi bir çok insanın ilk başta bu yapı mensupları hakkında olumlu düşündükleri, özellikle 2000 yılından sonra bunların tehlikeli yüzlerini görerek, bunlar hakkında kitap yazdıkları ve yazacakları tespit edilmiştir.
- 7- Devletin kılcal damarlarına kadar elemanlarını yerleştirdince, artık hükümetin politikasını değil, kendi politikalarını uygulamaya kalkmaları sonucu AKP ile araları açılarak 17/25 Aralık olayları meydana gelmiştir.
- 8- Hükümetle çatışmaları sonucunda, Emniyette ve Hâkim Savcılar arasında eski operasyonel güçlerini yitirmişlerdir. Kırk yıllık birikimlerinin göz göre göre yok olmasını seyretmektense, uyuyanları uyandırıp, en büyük hamlesini yani 15 Temmuz kalkışmasını yaptı. Bu bir kamikaze saldırıydı. Ya başaracak ya yok olacaktı, sonuç ortada...

2.2. Köstebek (Hablemitoğlu, 2003)

“Başka Türkiye yok” diyerek yola çıkmış ve bunun bedelini canıyla ödemiş gerçek bir vatanseverdir. 18 Aralık 2002 tarihinde evinin önünde uğradığı silahlı saldırı sonucunda hayata gözlerini kapadı. *Bu cinayet ile FETÖ hem emniyet teşkilatındaki ağırları üzerine çalışan bir yazarı öldürdü hem de bu konuda yazacak diğer yazarlara gözdağı vermiş oldu.* İlk baskısı katledildikten 3 ay sonra yayınlanan bu kitabı okurken, Hablemitoğlu'nun yıllar önce bugünlere nasıl ışık tuttuğuna hayret edeceksiniz. Köstebek isimli araştırma kitabında Gülen hareketinin örgütlenmesini, devletin nasıl ele geçirildiğini, devlet-parallel devlet çekişmelerini ve açacağı sonuçları yazdı. Kitap, vefatından sonra bitirilememiş haliyle yayınlandı. Kitapta Fethullahçıların amaçlarını bu yolda neler yaptıklarını ve neler planladıklarını anlatan gerçekten kaynak bir kitap. Fethullahçıların polis teşki-

latındaki gücünü, polis kolejlerini nasıl ele geçirdiklerini, telekulak olayına nasıl bulaştıklarını, kendilerine karşı olanları nasıl karaladıklarını anlatan özel bir kitap. Necip Hablemitoğlu gibi çok değerli bir aydının öldürülmesine neden olacak kadar da güçlü bir eserdir. Bu kitabında Fetullahçıların yabancı devletler adına gönüllü casusluk yaptıklarını o zamandan iddia etmiştir. Şengül Hablemitoğlu, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası FETÖ çatı davasına müdahil olma talebinde bulundu ve bu talebi kabul edildi.

Kitabın 15. Baskısı Pozitif Yayınları tarafından 16.08.2016 tarihinde 312 sayfa olarak yapılmıştır. Biz tanıtımımızda, ilk baskısının yapıldığı 416 sayfalık Toplum-sal Dönüşüm Yayınlarını baskısını esas aldık.

Kitaptan ulaştığımız bulgular ve öneriler maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Kitaba “Köstebek” adının verilmesi, devletin altının nasıl oyulduğu ve zaafa düşürüldüğünü, Türk Devleti’nin istihbarat birimlerine sızmış, kadrolaşmış Fetullahçılardan bahsedilmesidir.
- 2- Fetullahçılar, salt dinsel inançlarını yaşamaya çalışan bir cemaat değildir. Örgütlenme modeli olarak tamamı C.I.A. denetimindeki Moon, Falun-Gong, Scientology gibi tarikatlarla benzeşmektedir.
- 3- Devlete karşı silahlı mücadele vererek hedefe varmanın mümkün olmadığını en iyi kavrayan dinsel organize suç örgütü Fetullahçılar’dır. Mevcut sistemi yıkmak yerine, takiyyeyi ön plana çıkararak, “ılımlı” görünerek zaman içinde devletin stratejik kurum ve kuruluşlarının içine sızarak ele geçirmeyi amaçlamaktadırlar.
- 4- Fetullahçılar, istihbarat birimlerine sızmakla, kendilerine gelebilecek her türlü operasyonu önceden haber alma, önleme ve de karşı operasyonu başlatma imkânına sahip olmaktadır. Bu durum, onlara sadece savunma değil, saldırı olanağı da sağlamaktadır.
- 5- F. Gülen bir konuşmasında; *“Adliye’de Mülkiye’de veya başka bir HAYATİ MÜESSESEDE bizim arkadaşlarımızın mevcudiyeti, öyle ferdî mevcudiyetler şeklinde ele alınıp öyle değerlendirilmemelidir. Yani bunlar gelecek adına bizim O ÜNİTELERDE GARANTİMİZDİR. Bir ölçüde onlar bizim varlığımızın teminatıdır”* demektedir.
- 6- F. Gülen başka bir konuşmasında; *“Nihai hedefe ulaşıncaya kadar, yani SONUCA ULAŞINCAYA KADAR, HER YÖNTEM, HER YOL MÜBAHTIR. Bunun içerisine yalan söylemek de, insanları aldatmak da girer”* demektedir.

- 7- Osman Ak Ankara DGM'ndeki ifadesinde; Gülen örgütünün silaha gerek duymadığını, çünkü silahlı yanını polis içindeki örgütlenmenin oluşturduğunu savunmuştur.
- 8- Cemaat hiyerarşisine göre, bir polis memuru, bir bekçi ya da astsubay üst bir konumda ise, cemaat hiyerarşisinde daha altta bulunan bir Emniyet Müdürü'nün ya da General'in, devlet ya da kurum hiyerarşisini dikkate almazsınız, o kişiye "biat" etmesi, bir başka ifadeyle onun emirlerine harfiyen uyması gerekiyor.
- 9- Fetullahçılar, artık ulusal bir cemaat değildirler. Olsa olsa uluslararası bir ajan borsası: Okul-şirket açma izni ver, istediğin kadar ajanı tepe tepe kullan.
- 10- Bugüne kadar, bir tek fetullahçı, dürüstlük gösterip, gerçek kimliğini kabul lenmemiştir. Bu olgu *takiyye* denilen dinsel kılıflı sahtekârlık ve ikiyüzlülüğün, Fetullahçıların adeta iliklerine işlediği sonucunu ortaya koymaktadır.
- 11- F.Gülen TV kanallarında teşhir edilen bir kasetinde adliye'de yapılabilecek operasyonla ilgili olarak; "... bir milyar vereceksiniz, 10 milyon tazminat davası alacaksınız. Önemli olan mahkûm ettirmektir. Yani Avukat da kiralayacaksınız, HÂKİM DE KİRALAYACAKSINIZ..." demektedir.
- 12- Fetullahçı yapılanmaya karşı, önlem alınmakta gecikildiği takdirde, tarih sayfaları arasında kalan Babailer isyanından, Şeyh Bedreddin ve Şeyh Said'e kadar uzanan din görünümlü isyanların belki de en ciddi, en sinsisi, en kapsamlı ve en tehlikelisi olabileceğine işaret etmek yanıltıcı bir tahmin olmayacaktır.
- 13- Takiyye olarak yapılan bit tedbir örneği. Cuma namazına 3 hafta üst üste gidilmeye bilir. Bu nedenle birimlerde bulunan elemanlar 3 gruba ayrılacak. Her hafta bir grup gizlice Cuma namazına gidecek. Diğer kalan iki grup birimlerinde kalacak. Birim amirlerinin gözleri önünde bulunularak dikkat çekilmeyecek...
- 14- Hablemitoğlu cemaatin ilk evrelerindeki, dini bağlılık ve samimiyetin yerini kaybettiğini; "*Herhangi bir örgütte görülebilecek her türlü ihtirasın, ihanetin, kandırmanın, sömürmenin ve adam harcamanın burada da geçerli olduğunu; mistizmin yerini çoktan vahşi kapitalizmin katı kurallarına terk ettiğini ke-yifle izledim...*" diyerek ifade etmektedir.
- 15- Alternatif silahlı kuvvetleri (emniyetçi müritler), kamu görevlileri ile fetullahçılar, organize bir suç örgütü halinde çalışmaktadır.

3. TAMAMEN ÖRGÜT İÇERİSİNDE OLMAYIP ONLARA KARŞI İYİ NİYET SAHİBİ, DOST KİMSELERİN YAZDIĞI KİTAPLAR

Bu grup içerisinde değerlendireceğimiz kişiler ve kitaplar da gün geçtikçe çoğalmaktadır. Çalışmanın hacmini büyütmek için biz bu alt başlık altında iki kişinin iki kitabını değerlendirmeye çalışacağız. Bunlar; 1- Hanefi Avcı (2015), *Cemaat'in İflası*; 2-Hekimoğlu İsmail (2016), *Müslüman Darbeci Olamaz*.

3.1. Cemaat'in İflası Hoca'nın Ayağının Kaydığı Yer (Avcı, 2015)

Hanefi Avcı, Simonlar kitabı sonrası Eylül 2010'da Merkeze çekildi. Susurluk olayları sonrası TBMM Araştırma Komisyonu'nda, terörle mücadele adı altında güvenlik kuvvetleri içerisinde çeteler oluşturduğunu ifade etmesi üzerine hakkında davalar açıldı. Tahkikatları uğradı. Devlet içerisinde özellikle polis ve Özel Yetkili Yargıda örgütlenen Cemaat'in devlet içerisindeki yapılanmasını, komplovari soruşturmaları ve hukuka aykırı dinlemeleri anlattığı "*Haliç'te Yaşayan Simonlar Dün Devlet Bugün Cemaat*" isimli kitabı hakkında onlarca adli ve idari soruşturma açıldı. Tutuklandı... 3 yıl 9 ay tutuklu kaldı. Hakkında iki defa memuriyetten, dokuz defa meslekten ihraç olmak üzere yirmiden fazla disiplin cezası verildi. Bu kararlar üzerine emekli oldu.

Cemaat'in gizlenen, kendisini yokmuş gibi göstermeye kalkan ama yaptığı eylemlerle her yerde, her zaman varlığını hissettiren, ülkemizin bütün değerlerine zarar veren yapısını anlatan, yani gözlerden ne kadar gizlenmeye çalışsa da akıl gözüyle görmek, göstermek amacını taşıyan, ikinci bölümü kitaplaştırmaya ve ardından da "ilk kitaptan sonra yaşananları" yazmaya karar verdim.

Yaşananlar ve tutuklananlar için üzgün olduğunu belirtmektedir. Asıl üzüntüsünü ise şöyle ifade etmektedir: Konuşurken bile karşıdaki kişiden utanan, her söz ve davranışıyla saygılarını gösteren bu insanların, ülkelerine, insanlara zarar verir hale getirilmelerine; başkalarını sahte isimlerle dinleyen, onların özel hayatlarına girerek mahrem sırları toplayan, herkese tuzak kuran, komplo hazırlayan kişilere dönüştürülmelerine, adeta melek iken şeytanlaştırılmalarına... Ama daha büyük üzüntüm yaptıklarının bu kadar yanlış ve hatalı olmasına, hiçbir inanç, itikat ve değer sistemine uymamasına rağmen, Cemaat'in verdiği değer sistemine göre kendilerini haklı zannetmeleridir.

Mesele, bu devletin demokratik yollarla yönetime gelen kişi ve partilerce hukuka ve insan haklarına bağlı, Batı'daki ölçülerde bir anlayışla yönetilmesi yönünde en büyük engellerden olan Cemaat'in faaliyetlerinin önlenmesidir. İnsanlarımıza, TSK, MİT, Emniyet gibi en önemli kurumlarımıza ve buralardaki yöneticilere komplo kuran, ülkede hukuku, hakkı, adaleti, insan haklarını yerle bir eden Cemaat yapısını; kendisini ne kadar saklasa da "Nerede Cemaat" dese

de, Cemaat'ın aslında ne olduğunu tam bilmediği için tehlikenin farkında olmayanlara, Cemaat'ın ne olduğunu, neden önemsenmesi gerektiğini, yaptıkları belli olaylar, eylemler üzerinden kısa anlatımlarla analiz edilerek gösterilmeye çalışılmıştır. Bu sorun, herkesin sahip çıkıp birlikte karşı koyması gereken, çok önemli ve mücadelesi de çok zor bir konudur.

Kitaptan ulaştığımız bulgular ve öneriler maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Cemaat artık kişisel bir sorun değil, kamuya mal olmuş, Türkiye'nin bir sorunudur. Cemaat'ın Emniyet, Yargı içerisindeki gücünün ve nereleri etkileyerek, neler yapabildiklerinin görülmesini sağlamak ancak kitap yazmakla mümkün olabilecektir.
- 2- Cemaat, Emniyet Genel Müdürlüğü başta olmak üzere tüm illerde kendisine engel olacakları bertaraf etmek ve hedefine koyduğu makamları boşaltmak için Emniyet'teki elemanları ile Yargı'daki ve diğer kurumlardaki elemanlarını koordineli çalışmasıyla karalama, ihbar, komplo yöntemlerini kullanarak herkesi görevden aldırıp, bu makamları işgal etti.
- 3- Cemaat kendi elemanı olan basın mensuplarına gizli bilgileri veriyor, böylece hukuka aykırı yöntemlerle elde edilmiş bilgileri basın üzerinden kullanılır hale getiriyor, bu arada hem kendi güvenliğini sağlıyor, hem de bir elemanın önemli bir basın mensubu haline getiriyordu. Bu basın faaliyeti değildi. Hukuka aykırı elde edilen bilgilerin hukuki hale dönüştürüleceği yöntemlerden bir tanesiydi.
- 4- Hukuka aykırı telefon dinlemeleri, Cemaat'ın en büyük gücü ve bilgi toplama yöntemidir. Cemaat, telefonları başlıca iki amaç için dinledi; birincisi, hedef seçtiği kişileri saf dışı etmek; ikincisi, ülkede olup biten her şeyi öğrenmek, geniş bilgiye sahip olmak ve bu bilgiyle tüm ülkede otorite olmak.
- 5- Yargı Cemaat'e bağlı olursa; Cemaat'ın emrindeki polis ve yargı ile yapılacaklarda sınır yoktur. Toplumda ne huzur, ne adalet inancı, ne düzen kalır. Toplumda düzen, sistem ve güvence kalmadığı gibi her şey temelinden sarılabılır.
- 6- Balyoz davası, son dönemin en ciddi ve önemli hukuk hatalarının yapıldığı, arka planda Cemaat'ın yönettiği büyük davalardan birisidir. Bunu yapanların da bedelini ödemesi gerekir. Yoksa balyoz davasının beraatle bitirilmesi yeterli olmaz. Bu planı yapanların yarın bu tecrübeyle daha farklı planlar yapmayacakları ne malumdur?
- 7- Arınç'a suikast iddiası ile Kozmik Oda'yı aramak için bahane üretiliyordu. Bu odada savaş zamanında gerekli olacak şekilde ordu belli sivil kişilere görevler veriyordu. Onların belli bağlantıları, belli örgütlenmeleri vardı, belli

- yerlere gömülmüş silahlar da vardı. Ama Cemaat Kozmik Oda'ya girerek bütün sır özelliğini, bütün gizliliğini kaldırarak, orayı artık kullanılmaz hale getirdi.
- 8- Cemaat, tüm siyaseti ve Türkiye'nin idaresini kendine göre dizayn etmek ve onun içinde rol alan insanları gerektiği zaman, gerektiği şekilde tehdit edebilmek, belki yönlendirebilmek için her zaman bilgi toplamış ve bu bilgileri ileri de kullanmak için elinde tutmuştur.
 - 9- 7 Şubat darbesinin amacı suç işleyen MİT mensuplarını cezalandırmak değildir. Bir kurumu ele geçirmenin uzun süreli hazırlığı MİT ve diğer kurumların içindeki Cemaat elemanlarından alınan destekle yapılmış büyük bir planın varlığıdır.
 - 10- Cemaat, Hrant Dink'in öldürülmesi olayını, Malatya Zirve Olayını, Özal'ın ölümü olayını ve Muhsin Yazıcıoğlu'nun ölümü olaylarını aydınlatma gibi bir dertleri olmayıp, bir takım hedeflere vurmak, bir takım insanları operasyonlara hedef yapmak için bu olayları kullanmak istemişlerdir.
 - 11- Cemaat tüm kötülükleri yargıyı kullanarak, yargı eliyle yapmıştır. En çok da yargı ve hukuk sistemini bozmuştur. Şimdi de ancak yargı eliyle, hukuk yöntemiyle durdurulacak ve bozulan sistem yine yargı kanalı ile düzeltilebilecektir.
 - 12- Cemaat her yerde her türlü bilgiyi toplayan, her yaptığı işin arkasına kendini gizleyen, bir işi planlarken diğerlerini de ona göre yönetip planlayabilen, bir plandaki değişikliği diğer planlara da anında yansıtabilen, tüm ihtimalleri düşünüp yapacağı işin iki adım sonrasını hesaplayabilen bir yapıdır.
 - 13- Cemaat ve mensuplarının yaptıklarını anlamak için Cemaat'in lideri Fetullah Hoca'nın Cemaat tarafından nasıl görüldüğünü bilmek lazım. Cemaat'e göre Hoca kutsal bir kişidir. O ne söylüyorsa doğrudur, hiç tartışılmaz. Çünkü onda akıl üstü, ilahi irade tarafından verilmiş bilgiler mevcuttur ve ona kutsallık atfedilir. Bundan dolayı Hoca'nın söylediği hiçbir konunun mahiyeti tartışılmaz, tartışılmaz.
 - 14- Bugün baktığımızda Cemaat'in, kendine engel gördüğü insanlara yaptığı haksızlıklar, hukuksuzluklar o kadar çok ki... Ne kadar insana haksızlık yaptılar, ne kadar insana iftira attılar, ne kadar insanın hakkını gasp ettiler bunun hesabını yapmak ve bunu tespit etmek mümkün değil... Bu gün kendilerini İslam'ı herkesten daha üstün yaşadıklarını söyleyenlerin, hesap günü *iflas etmiş* olarak hesap verecekleri ihtimallerini düşünmeleri gerekir.
 - 15- Yaşananlar unutulmamalı gelecekteki hata ve emsal olaylara karşı şimdi-den tedbir alınmalıdır.

3.2. Müslüman Darbeci Olamaz Musibet Mektebi (İsmail, 2016)

Bu kitapla ilgili en geniş yorum ve inceleme Asiye GÜldoğan hanım tarafından yapılmıştır (14.10.2016). Daha sonra değerlendirmeler onlarca yerde yayınlanmıştır. Biz de bu değerlendirmelerden oldukça faydalandık.

Hekimoğlu İsmail, İslamcı kesim için çok önemli bir isim. Çünkü “*ilk İslami roman*”ı yazan kişi ve o kesimde ilk yayıncılık işine girenlerden biri. Yazdığı *Minyeli Abdullah* romanı, sadece “ilk islami roman” olmakla kalmadı, bugünkü islami kesimin yetişmesinde önemli bir yere sahip oldu. Bugün “*ülkeyi yönetenlerin neredeyse tamamının*” okuduğu, etkilendiği, “*yaşam biçimini oluşturduğu*” bir kitap aynı zamanda. Hekimoğlu İsmail’in *Minyeli Abdullah*’ı İslami kesimde büyük bir etki göstermiş, “*roman okumayan*”, hatta “*romanı batı işi, gavur işi*” gören büyük bir kesimi tesiri altında bırakmış, 70’li yıllardaki dindar erkekler kendini *Minyeli Abdullah* gibi görmüştür. *Minyeli Abdullah* “*pısrık bir Müslüman*” değildir, kenarda köşede sessiz yaşamaz, sosyal olayların içindedir, Müslümanların birliği, dirliği için koşutur, fedakârdır, örnek bir insandır. Yazar, o dönemin şartlarından çekindiği için *Abdullah*’ı Türkiye’den biri değil de, “*Mısır’dan biri*” gibi anlatmıştır ancak okuyanlar onun “*Türkiyeli Abdullah*” olduğunu anlamış ve kendisiyle özdeşleştirmiştir.

15 Temmuz gecesi *Nesil, Hayat* yayınevleri, “*Fetö darbesine karşı olduklarını*” açıkladı. Ama en çok merak edilen Hekimoğlu İsmail’in tavrıydı. Timaş Fetö’ye karşı olduğunu ilk andan itibaren twitter’den duyurmuş, yazarları (42 kişi) da bir duyuruya imza atmıştı. Ancak Timaş’tan çok “*Hekimoğlu İsmail’in tavrı*” merak ediliyordu. Çünkü başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere Ak Partililerin sevdiği saydığı bir isimdi. Ama Hekimoğlu İsmail, “*Fethullah Gülen’i ve cemaati çok sevmiş*”, yazılarında ve konuşmalarında övmüş, “*Gülen’in talebesi olmaktan şeref duyduğunu*” ifade etmişti. “Hekimoğlu İsmail cemaati çok seviyor, zaten ağır hasta, ne olduğunu bile belki anlamıyordur” derken, “Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a yanında olduğunu belirten” bir mektup yazdı. “Gülen’e ve cemaate kıyamaz” diye düşünülürken gelen bu mektup Gülen cemaati tarafından şaşkınlıkla karşılandı. Çünkü Hekimoğlu İsmail sadece bir yazar değil, bir “*sembol*”dü ve bir “*kanaat önderi*”ydi. Ama asıl şok başka türlü geldi. Hekimoğlu İsmail, son kitabıyla her iki tarafı da şok eden bir çıkış yaptı. Kitabın adı: *Müslüman Darbeci Olamaz*. Alt başlığı da var: *Musibet Mektebi*. Kitabın kapak içlerinde “*15 Temmuz’da şehit düşenlerin isimleri*” rahmet ve minnetle yayınlanmış. En son sayfa ise, Timaş yazarlarının Fetö’ye karşı duran bildirimleri var. Zaman’ın en çok okunan yazarı, Gülen’i sevdiğini herkesin bildiği bir isim olan Hekimoğlu İsmail, cemaati “*Musibet Mektebi*” olarak nitelendiriyor son kitabında. “*Hayırlı işler yaptığı sanılan, güzel insanlar yetiştirdiği düşünülen cemaat*

mektepleri”, meğer Musibet Mektebi’ydi ve bu Musibet Mektebi’nden yetişenler “*darbeci*” olmuşlardı, milletin silahıyla milleti vurmuşlardı. Bunlar “*gafildi, ha-indi*” (Güldoğan, 14.10.2016 : Hekimoğlu İsmail’den Cemaat’e ağır darbe)

Kitaptan ulaştığımız bulgular ve öneriler maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Allah’ın yardımıyla yüz binlerce insanların sokaklara çıkması, bombalara kurşunlara aldirmeden darbeyi önlemesi dünyada görülüş değildi. Bu zamana kadar darbelere karşı çaresiz kalan, bir şey yapamamanın acısını yıllarca yaşayan millet adeta bir istiklal savaşı verdi. Bu şanlı milletimizin her birini kahraman gördüm.
- 2- Bir Müslüman hiçbir zaman vatanına küsemez, vatan sevgisini yok edemez, hele düşman olamaz. Hele bugünkü Türkiye’de vatanına düşman olan dindar, dindar değil gafildir, haindir.
- 3- Çok şükür, bugün Cumhurbaşkanı’ndan vatandaşına kadar İslâm’ı yaşayan insanlar büyük çoğunlukta. Kızlarımız okullarında başörtüsü sıkıntısı yaşamıyor. Kimsenin de başının açık mı kapalı mı olduğuna bakılmıyor. Baş örtülü de okuyabiliyorlar, baş örtülü hâkim, kaymakam, polis, milletvekili, bakan olabiliyorlar. Minyeli Abdullah’ın yazıldığı dönemde bunlar rüyada bile görülemezdi.
- 4- Meclis’i bombalayanlar, dindar Cumhurbaşkanımızı öldürmeye çalışanlar, yüzlerce vatandaşı şehit edenler, binlerce insanı yaralayanlar, Minyeli Abdullah’lara mağlup olmuştur.
- 5- Başarının kulesine bir bayrak gibi dikilen insanlar da vardır. Bunlar yerme gibi soğuk, övme gibi sıcak rüzgârların tesirinde kalınca sarsılır, bir o yana, bir bu yana eğilir, düşmemek için çalışırlar. Düşmemek onlar için bir başarıdır.
- 6- Pek çok Müslüman’dan bir millet meydana gelir. Millet bir vücut, Müslümanlar da onun parçalarıdır. Nasıl ki, bir hücredeki anarşi, kansere sebep oluyorsa; bir Müslüman’ın hatası da milletin geleceğini tehlikeye sokabilir. Hatalı Müslümanların sayısı ne kadar artarsa, milletin hayatı da o derece tehlikeye düşer.
- 7- Yani siz Müslümansınız, İslam’dan yanasınız. Müslüman’lar bir vücut gibidir. Nasıl ki vücudun bir kısın organları, diğerlerine muhalefet etmez ise, siz de taraf taraf olup, tarafgirliği yanlış anlayıp yetişin Ensar, yetişin Muhacirler demeyin! İslâm’a hizmet için koşun. Allah’tan yardım isteyin. Bir buz kalıbı gibi kalmayıp İslâmiyet denizinde eriyin...
- 8- Her silahın en büyük düşmanı kendi cinsinden olandır. Meselâ tankın en büyük düşmanı, tank olduğu gibi, uçağın da en büyük düşmanı yine uçaktır.

- Bu bakımdan Müslüman, en büyük düşmanını kendi içinde aramak zorundadır. Kendi içinde derken, birincisi kendi öz varlığında, ikincisi ise Müslümanlar arasında, demek istiyorum.
- 9- Kötü huylu kimselerin bulunduğu bir cemiyette, daha başka düşman aramak gereksizdir. Zira çınarı kesen balta ise, baltanın sapı da ağaçtır. Düşmana saldırma cesareti veren, içimizdeki kötülerdir. Millet bir kale gibiyse; kötüler, gizli yolları düşmana gösterip düşmanın içimize sızmasını sağlayan hainlerdir.
- 10- Müslüman her şeyden önce kendi iç dünyasını *Dar'ül İslâm* yapmak zorundadır. İslâm yurdu olmayan bir vücudun giriş kapısına asacağın tevhid bayrağı, insana ne kazandırır. Yabancı gemilerin, Türk sularında seyrederken, Türk bayrağı asması, onların Türk Gemisi olduğunu göstermez!.. Ve, denizde olmasına rağmen, yanarak batan çok gemi vardır.
- 11- Bugün her dindar bir mücahittir. Mücadelenin en büyüğü, Resulullah'ın da belirttiği gibi nefis ile olanıdır. Şairin dilinde: "Nefsini cenge davet büyük bir şandır, // Mücahit Allah için nefsiyle savaşıyor."
- 12- Türkiye bir aşağılık duygusuna kapılmıştır. Avrupa'yı kendisinden üstün görmektedir. Onu geçemeyeceğine inanmıştır. Belki inandığı tek şey de budur. Fakat tamamen yanlıştır. Avrupa'yı bu şekilde getiren insandır. Onlar gibi insan burada yetiştirilirse Türkiye Avrupa'yı geçecektir.

4. BİR DÖNEM ÖRGÜT İÇERİSİNDE OLUP, SAPMA VE İHANET GİDİŞATININ FARKINDA OLAN KİŞİLERİN YAZDIĞI KİTAPLAR

Bu gruba girebilecek kitaplar gün geçtikçe artmaktadır. Başta Nurettin Veren'in (2016) FETO, Latif Erdoğan'ın (2016) Şeytanın Gülen Yüzü, Selim Çoraklı'nın (2014) Gülen'in Ağlattığı Müslümanlar ve Said Alpsoy'un Çelişkiler İnsanı (2015) örnek olarak gösterilebilir. Biz akademik yönü ve daha sistematik bir yaklaşım içermesi nedeniyle Ahmet Keleş'in "Feto'nun Günah Piramidi" (2016) kitabını örnek olarak inceledik.

4.1.Feto'nun Günah Piramidi (Keleş, 2016).

Kitabın yazarı Ahmet Keleş hakkında, kısa bir bilgi vermekte fayda görüyoruz. Burada vermiş olduğumuz bilgiler Yeni Akit gazetesinde yapılan röportajdan derlenmiştir (www.yeniakit.com.tr/haber/ahmet-keles).

Hizmet serüvenim 1973 yılında başladı ve 1998 yılında sonlandı. Ben kavram karmaşasına uğrayıp, anlaşılama sorunu yaşamak istemiyorum. İlk kavram "Hocaefendi". Benim kullanımında bir övgü ya da imalı bir tahkir söz konusu değil. Tıpkı bir özel isimmiş gibi kullanacağım. Ali, Veli vs. gibi... Diğeri "Cemaat"

sözcüğü. Bu sözcük ile şu anlamı kastediyorum: Yedi katmanlı bir piramitten oluşan bir yapının, en temelini ve esasını oluşturan halk tabakasını, öğrenciler ve öğretmenler gibi birinci, ikinci ve üçüncü tabakada yer alan hizmet mensuplarını kastediyorum. Çünkü dördüncü kat ara kattır. Hem alta hem de yukarıya bağlantıyı sağlar. Beşinci, altıncı ve nihayet yedinci kat, Hocaefendi'nin kendi katı, tabir yerindeyse onun Arşı, bu katlar artık kelimenin tam anlamıyla bir “örgüt ve teşkilat” katlarıdır. Bu katlar ile altta yer alan ilk üç katın arasında tanımlanamayacak derecede büyük bir fark ve zıtlık vardır. Zaten bugün anlamakta zorluk çekilen de budur.

1973'de bir yaz günü Fetullah Hoca'nın vaaz kasetini dinleyip, aynı yaz İzmir'e giderek kendisiyle tanıştım. İlk tanışmaya da beni, Eski İzmir Otogarı yanındaki camide görevli olan hizmetin en ünlü hocalarından Mehmet Ali Şengül hocam götürmüştü. Her yaz düzenlenen öğrenci yetiştirme kamplarına katıldım: Buca, Edremit kampları başta olmak üzere... Daha Ankara'da ilk hizmet evlerinin açılmaya başladığı yıldır. Meşhur Necati Bey Caddesi'nde açılan ilk hizmet evinde, hizmetin duayenlerinden ve hala da hizmetin kurmay ekibinden olan Naci Tosun'un ile irtibata geçerek Kırıkkale'de ilk öğrenci evini açıp hizmeti başlattım.

Birkaç yıl yaz kamplarına katılıp Orta Anadolu'da, 1976 yılında ilk hizmet evini açan kişiyim. 1998 yılında ise 28 Şubat süreciyle başlayan gelişmeler ile daha önceden dolmaya başlayan bardağımın taşması sonucu hizmetteki beraberliğime son verdim. Benim gibi bu yapıya içerden bakamayan, bakmaktan da öte bizzat o yapıyla bütünleşmeyen hiç kimse onu tanımlayamaz ve tam olarak anlayamaz. Bugün ülkemizde yaşanan kafa karışıklığı da bundan kaynaklanıyor. Bu yapı, sosyolojik kurallar ve kalıplar ile anlaşılmayı fazlasıyla aşan bir derinliğe, gizliliğe ve örgütlenme ağına sahiptir. İlginçtir, hizmetten kopuşumda büyük payı olan en önemli olay Hocaefendi'nin 28 Şubat'ta rahmetli Erbakan aleyhine yürüttüğü politika olmuştu. Bugün ki konuşmam da Başbakanımızın hükümetten düşürülmesine yönelik Hocaefendi'nin bizzat yürüttüğünde hiç kuşku olmayan darbe girişimidir.

Cemaatten ayrılınca bana Balıkesir'i acilen terk etmem söylendi. Gidecek yerim yoktu. Hiçbir sosyal güvencem vs. yoktu. Sadece Kayseri'de yaptığım doktoram vardı. Bana seni Diyarbakır'a aldırırım, başka hiçbir yere giremezsin, dediler. Gerçekten de giremedim. En son 1998 Eylül'ünde Diyarbakır'da İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalında Yardımcı Doçent olarak göreve başladım. 2004'te doçent, 2009'da da profesör oldum. 2012 yılında bir garip olarak gittiğim Diyarbakır'da Dicle Üniversitesi Rektörü adayı oldum.

Yukarıda, yazarı hakkında bilgi verdiğimiz Keleş'in "Feto'nun Günah Piramidi" kitaptan ulaştığımız bulgular ve öneriler maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir:

- 1- 15 Temmuz 2016 tarihinde öyle bir ihanetle iç düşmanlıkla ve alçaklıkla karşılaşmıştır ki bunun şerefli tarihimizde bir başka örneği yoktur. Bir daha olmaması da en büyük temennimizdir. Milletin askerini ve polisini yine kendi milletine karşı silah doğrultan bu şeytani terör örgütü (FETÖ) giriştiği hain darbe teşebbüsüyle milletimizin de tarihimizin de hafızasında hep lanetle hatırlanacak ve lanetlenmiş olarak kalacaktır”
- 2- Örgütün yapılanması "*piramit metaforu*" ile anlatılmıştır. Böylelikle, hem örgütün oluşumunu ve yükselişini hem de kendi içindeki örgütlenme ve çalışma mantığını daha iyi anlatılmıştır.
- 3- Sait Nursi'nin önderliğinde ortaya çıkan "*Nurculuk*" hareketi, hem siyasete hem de silahlı kalkışmaya/isyana karşıdır. Sait Nursi eserlerinde doğrudan bir devlet talebinden söz etmez. Ancak onun inancına göre, Risale-i Nurlar vasıtasıyla bu aziz milletin gençleri daha inançlı ve dindar olduklarında İslâm dünyası yeni bir döneme girecek ve kurtulacaktır. Onun genel söyleminin ve davetinin daha ümmetçi ve *ittihat-ı İslâm* merkezli olduğunu söylene bilir.
- 4- Gülen devlete sahip olmanın ancak devleti yöneten kadroları ele geçirmekle mümkün olacağını iddia ediyordu... Böylece devleti gizli bir faaliyetle yani örgütlenmeyle ele geçirecekti. Örgütün bu özelliğini Gülen'in şu sözleri çok açık bir şekilde ifade etmektedir: "*Devlete öyle bir sızın ki her yerde olun ama hiçbir yerde görünmeyin. Her şeyi ele geçirin ama hiçbir şeyiniz yok gibi görünün. Her şeyi siz yapın ama hiç kimse sizi suçlayamasın*".
- 5- Doğumuyla Mesih'i, örgütlenmesiyle de Mehdi'yi temsil eden Gülen bu özelliği nedeniyle hiçbir evliya, âlim ve nebiyle kıyaslanamamaktadır. O tek ve eşsizdir. Bu itibarla da sorgulanamaz... Bütün bu anlattıklarım örgütün kurşun askeri yani adanmış ruhlar için bir *iman bildirisi gibi geçerlidir ve kabulü zorunludur*. Ona tabi olanların neye inandıkları ve neden bu kadar sapkınlıkları fark edemedikleri işte bu inançlarından kaynaklanmaktadır.
- 6- Gülen hareketi daha ilk kuruluşundan itibaren kendisine çok derin bir misyon biçilmiş bir hareketti. Bu misyon da ilerde Türkiye'yi yönetmeye talip olacak herhangi bir İslâmcı siyasi hareketi bloke etmek ve başarısız kılmaktı.
- 7- Anlamakta zorlandığımız Gülen Terör örgütünün arkasında üç akıl rol oynamıştır: Birincisi Gülen'i seçen ve görevlendiren *büyük/üst akıl*, ikincisi *Gülen'in şeytani akli*, üçüncüsü de örgütlenme sürecinde Gülen'in etrafında

- toplanan örgüt elemanlarının aklıdır: Örgüt aklı. İşte bu üç akıl birlikte dikkate alınmadan örgütün faaliyetleri ve devlet içindeki derin yapılanmaları tam olarak anlaşamaz.
- 8- Düşmanı tüm gerçekliğiyle tanımazsak onu mağlup edemeyiz... Devletin en hayati kurumlarına (Askeriye, Yargı ve Emniyet) büyük ölçüde ele geçirmiş olan bir terör örgütünün başını “sümüklü”, “aptal”, “asosyal”, “psikopat”, “halüsinasyon gören”, “ilkokul mezunu cahil”, kendisini ifade etmekten çekinen içekapanık bir “ruh hastası” vs. olarak damgaladığımızda farkına varmadan onu bütün suçlamalardan da aklamış oluruz. Ne halkımız ne de dünya böyle tanımlanan birisini bu kadar büyük bir terör organizasyonundan sorumlu tutar.
- 9- *Örgüt zıtların bir araya getirilmesinden oluşmaktadır.* Gülen sistemi böyle kurdu ve işletti. Tüm piramit yapı bu şekilde çalışıyor. Her işte parmağı var ama aynı zamanda da yok... Tek ceketi var ama her ceketi sadece bir kere giyiyor... Garip bir vaiz emeklisi ama Amerika’da büyük bir çiftlikte yaşıyor. Münzevi bir derviş ama dünyanın 160 ülkesinde örgütlenmiş. Koskoca Türkiye’de başka kimse değil de bir o Papa’yla görüşüyor... Ülkenin en zenginlerinden daha müreffeh yaşıyor ama çulsuz bir fakir olduğunu söylüyor... Ne âlâ bir fakirlik... Tüm bu verdiğim zıtlıklardan şu sonucu çıkarabiliriz: “*Darbe girişimini benim yaptığım ispat edilsin*” demesi “*Tamamından ben sorumluyum*” demesi gibidir.
- 10- Merhum Özal’ın Başbakan olduğu ve Gülen’in de arandığı yıllarda birçok kez buluştuklarına ben şahidim... Bu temaslardan sonra var olan yurtlar okullara dönüştü ve ayrıca yeni okullar açıldı. İmam Gazali’ler ve Ebu Hanife’ler söylemlerinin yerini çağrı bilen fen bilimciler, bilgisayarlılar ve bilim adamlarını yetiştirme söylemi aldı. Olimpiyat oyunlarına talebe hazırlandı ve başarılar elde edildi. Örgüt yürüyüş ve tarz olarak değişiyordu... Prof. Dr. Şerif Ali’nin sıklıkla söylediği gibi, “cemaat olmaktan cemiyet olmaya” geçiyorduk. Daha sonra da “devlet olmaya”
- 11- Üç beş ev bir *mahalle imamina* (abi), birkaç mahalle bir *semt/bölge imamina*, bölge imamları da *kaza veya vilayet imamlarına* bağlıdır. Vilayet imamları da *bölge imamlarına/ağabeylerine* bağlıdır. Türkiye yaklaşık yirmi civarında bölgeye ayrılmıştır. Vilayetlerin nüfusları itibarıyla bazen birkaç küçük vilayet bir bölge oluşturur. Bu bölgeler bir imama bağlıdır. İmamlar da doğrudan Gülen’e... Talebe evlerindeki hiyerarşi diğer tüm alanlar için geçerlidir. Böylece bir şehir imamı tıpkı devletin vali veya kaymakamı gibidir. Devlette hangi kurumlar varsa “paralel devlette” de vardır. Hiyerarşi de tıpkı devletteki gibidir. Ayrıca örgütte görev yapanlar belirli periyotlarla ro-

- tasyona tabi olurlar ve görev yerleri değiştirilir. İmamlar düzeyinde atamaları bizzat Gülen kendisi yapardı. Alt düzey atamaları da imamlar yapardı.
- 12- Evlerde kalan öğrencilere; bir gün bu hizmetin tüm dünyaya yayılacağı, dünyayı yöneteceklerin bu hizmetin evlerinden ve kurumlarından çıkacağı, Allah'ın Gülen'i bunun için görevlendirdiği ve bunun dışında başka bir gerçeğin olmadığı öğretilir. Düzenli ve ısrarlı telkinlerle bu inanç öğrencilerin belleğine yerleştirilir. Bir beyin yıkamadan söz edilecekse işte *beyinler bu şekilde yıkanmaktadır...* Gülen'le ilgili her türlü keramet ve olağanüstü hikâyeler uydurabilirler ve bunu da hizmet diye yaparlar. Çünkü onların gönlünde Gülen; uydurdukları kerametlerin daha büyüklerini bile yapabilecek kadar büyük bir zattı. Bu mantıkla ağabeyler, Gülen için ne söylemiş olursa olsunlar aslında az bile söylemiş oluyorlar.
- 13- Orta Asya'ya gitmek ve orada yapılan hizmetler o kadar kutsallaşmıştı ki oralardan bir hikâye dinlemek tıpkı asr-ı saadetten bir kıssa dinlemek gibi olmuştu. Gülen de konuşmalarında bu durumu ifade etmek için şu tespiti yapıyordu: *"Artık bu cemaat kendi örneğini, kıssasını kendi içinden çıkarmaktadır."* Böylece Gülen için Hz. Muhammed'in asr-ı saadeti bitmiş kendi sözde asr-ı saadeti başlamıştı.
- 14- Yola dini bir cemaat hatta "asr-ı saadet" günümüze taşıma iddiasıyla çıkmış bir hareket, liderinin sınırsız hırsı, kaprisleri ve kullanılmaya çok açık karakteri nedeniyle başta ülkemiz olmak üzere tüm Müslüman dünyaya telafisi çok zor zararlar vermiştir. Arkasında hangi güç yada güçler olursa olsun 15 Temmuz 2016 tarihi itibarıyla Gülen, tarihimiz ve aziz milletimizin hafızasına en büyük "hain" olarak geçmiştir ve öyle de kalacaktır.
- 15- Papa'ya yazdığı mektupta; *"... Papa 6. Paul tarafından başlatılan ve devam etmekte olan Dinler Arası Diyalog İçin Papalık Konseyi (PCID) misyonunun bir parçası olmak üzere burada bulunuyoruz. Bu misyonun tahakkuk edişini görmeyi arzu ediyoruz. En âciz bir şekilde hatta biraz cüretle, bu pek kıymetli hizmetinizi icra etme yolunda en mütevazı yardımlarımızı sunmak için size geldik..."* demektedir.
- 16- Gazetelerde manşetten verilen *"Başörtüsü teferruatı"* sözü Gülen'e aitti... Verdiği mesajlar ve yaptığı konuşmalarıyla adeta *"Bizim başörtü sorumuz yok ve örtülü hanımlar da ülkenin birlik ve düzenini bozuyorlar"* demeye getiriyordu. Beşinci katta karar alındı: *"Örgütteki her hanım başını açacak... Ev hanımları hariç..."* Bu cümleyi okuyunca insan ister istemez bu şekilde düşünüyor: Dinin bu kadar açık bir emri olan örtünme konusunda Gülen nasıl böyle bir emri verebiliyor ve örgüt mensupları da bu emri uyguluyor?

- Çok yerinde olan bu sorunun kısa cevabı şudur: *Gülen'in emri tıpkı dini bir buyruk gibi algılayan adanmış ruhlar için bu emir başlı başına yeterlidir.*
- 17- Son birkaç yıldır yabancı istihbarat elemanları, devlet görevlileri, örgütü ölçüp biçmiş ve artık bu ölçekte bir örgütün yönetim yerinin Amerika olması gerektiğine karar verdikten sonra da Gülen'i kaçırmışlardı. Çünkü Türkiye'de ve özellikle de *Orta Asya'da bu kadar teşkilatlanmış bir hareket Türkiye'den yönetilmemeliydi.* Amerika'ya sağlık bahanesiyle gitti ve tarihimizin en büyük haini olarak şanlı tarihimize kara bir leke olarak geçti.
- 18- Gülen asli genetik yapısı gereği AK Parti'ye taraf olamaz. Hele Recep Tayyip Erdoğan'ın başarılı olmasını asla istemez. Fakat baktılar ki AK Parti başarılı o halde neden hükümetin gölgesinden ve nimetlerinden yararlanmasınlar? İşte bu maksatla ittifak yapıyor göründüler. Bu süreci de son limitine kadar değerlendirdiler. Hem AK Parti'yi içeriden ele geçirdiler hem de tüm gizli tuzaklarını kurdular. Tek kelimeyle devlet kendi ipini onu çekmek için hırsla bekleyenlerin eline vermiş oldu.
- 19- Gülen itaat konusunda sık sık şu benzetmeyi yapardı: *"Tıpkı ölü yıkayıcısının elindeki cenaze gibi olacaksınız. Nasıl ki cenaze yıkayıcıya itiraz etmez, siz de ağabeylerinize itiraz etmeyeceksiniz."* Bu yaklaşım ve felsefe örgüt elemanlarının zaman zaman karşılaştıkları düşünme, eleştiri ve itirazları engeller. Çünkü itiraz etmek akıllı olmak değil tam tersine inancı eksik ve hizmette/örgütte geride kalmak demektir. Bir örgüt elemanının kafasına herhangi bir şey takılırsa şöyle düşünmesi gerekir: *"Bizim bilmediğimiz kim bilir neler vardır ki Gülen biliyor. Biz onun kadar mı düşünüp bileceğiz? Hem o boş yere bir şey söylemez ki! Söylediklerini ya Allah'tan ilham alarak alıp söyler veya doğrudan doğruya Resulullah'la görüşerek söyler."* İşte bu temel yaklaşım ve bu kabul örgüt şemasında aşağıdan yukarıya doğru çıkıldıkça kesinleşir ve kayıtsız şartsız itaat noktasına gelinir. Bu noktaya gelince de doğal olarak *"Vur!"* denilince *"Neden, kimi?"* diye sorulmaksızın ateş edilir. Tıpkı 15 Temmuz 2016 hain darbe girişiminde olduğu gibi...
- 20- Bir siyasi partiye sızan örgüt elemanı o parti tarafından asla bilinmez. Onun görevi kendisini sızdığı yerde kabul ettirmek ve güven kazanmaktır. Böylece bulunduğu partideki uygun isimleri ilgili abisine bildirir, o da söz konusu kişilerle ilgilenir. Kazara bir gün ilgilenilen parti mensubu kişi o partide deşifre olsa kendisini örgüte yönlendirenin kim olduğunu bilmediği için örgütün elemanı o partide gizli olarak kalmaya devam eder. Partiden ihraç edilen ise asıl örgütçü değil kazanılmaya çalışılan kişidir.
- 21- Birinci kattakilerin hepsi kendi resmi adlarını kullanırlar. İkinci katta görev yapanlar nadiren "kod adı" kullanırlar. Üçüncü katta bu sayı artar. Dördüncü

- katta yarıdan fazlası kod adı kullanır. Beşinci kata gelenlerin büyük bir kısmı adlarını kullanır. Altıncı katın çok azı kendi resmi adını kullanır. Çoğunluk kod adı kullanır. Yedinci kat malum... kod adı ve resmi ad... ikili sistem...
- 22- *Siyasette Yapılanma*. Gülen bir parti kurmaktansa her partinin içinde yapılanmayı kendi tarzına ve örgütün yöntemine daha uygun buldu ve her partiyi içeriden kontrol etmek üzere harekete geçti... Partilerin içine yerleştirilen özel eğitilmiş örgüt mensuplarını sadece Gülen'in kendisi ve altıncı kat kurmayları bilirler.
- 23- *Sivil Toplum Örgütlerinde Yapılanma*. Örgüt yapısı gereği ülkedeki her oluşumu gerektiğinde içeriden yönetmek ve yönlendirmek üzere yapılandı. Burada iki amaç gözetildi. Birincisi, oralardan gelebilecek tehlikeleri önceden haber almak ve tedbirli olmak. İkincisi ise gerektiğinde o yapıları kendi lehinde harekete geçirip kullanmak.
- 24- Hem resmi hem de gayri resmi her alanda örgütlenmiş bu yapıdan tamamen temizlenmek oldukça zor görünmektedir. Bu zorluk örgüt mensuplarının hem sayısal bakımdan çokluğundan hem de kendilerini tamamen tespit edilmemek üzere programlamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü örgüt en başından beri kendisini hep bu tür bir tasfiyeyle karşılaştığında ne yapacağına hazırladı ve özellikle de *en hayati alanlarda kendisini yedekledi*. Devlet asıl bu yedekleri bulmakta kararlı ve hassas olmalıdır.
- 25- Ancak örgütün dış desteği ve bağlantıları henüz aynen devam ediyor. Bu konuda yürütülecek sağlıklı bir dış politika devleti güçlendirecek ve örgütü de zayıflatacaktır. Türkiye dış dünyada yeni bir diasporayla (FETÖ Diasporası) karşı karşıyadır. Sözde Ermeni soykırımı iddiasında olduğu gibi fırsatlar kaçırılmadan Türki'ye dünyaya kendisini iyi anlatmalıdır.
- 26- Örgüt mensupları umutlarını korudukları sürece hem örgütsel yapı varlığını devam ettirir hem de buldukları her fırsatta operasyon yaparlar. Fakat ümitleri kırılırsa çözülür ve dağılırlar. Bu nedenle tüm devlet kurumları var gücüyle örgüt mensuplarının her türlü umutlarını bitirmelidir. Sonsuza dek kaybettiklerini anlamalıdır. Ayrıca inandıkları şeyin/davanın aslında koca bir yalan ve kandırmaca olduğuna ikna olmalıdırlar. İşte burada devreye Diyanet İşleri ve ilahiyat fakülteleri girmektedir. Bu kurumlar sahip oldukları tüm imkanlarla Gülen'in kırk yıllık yalanını deşifre etmelidirler. Bu konuda başarılı olunmaz ve örgüt de bir şekilde organize olur ve umudunu devam ettirirse devletin/milletin aleyhine her türlü terör faaliyetlerinin içinde yer alabilirler.

5. ÖRGÜTLE BAĞLANTISI OLMAYAN İNSANLARIN YAZDIKLARI KİTAPLAR

Bu gruptaki kitaplar da gün geçtikçe çoğalmaktadır. Biz araştırmamızın hacmini daha fazla büyütme istemedik. Bu nedenle sadece bir kitap örnek vereceğiz. Bu örneği seçmemizde yazarının aşağıda belirttiğimiz, özellikleri etkili olmuştur.

5.1. İN Baykal Kaseti, Dink Cinayeti ve Diğer Komplolar (Uzun, 2015).

Üç dönem İstihbarat Daire Başkanlığı yapmış olan Sabri Uzun, 1978 yılında göreve başladığı emniyette 2013 yılına kadar devam etmiştir. Son 30 yıldaki Türkiye’de meydana gelen istihbarat meselelerinin çoğuna hâkim olan Sabri Uzun, yazmış olduğu “İN-Baykal Kaseti Dink Cinayeti ve Diğer Komplolar” kitabında 28 yıl boyunca tanık olduğu olayları anlatmıştır.

Sabri Uzun ile bir zaman beraber çalışmış ve bir zaman iyilik yaparak o kurumlara aldıkları insanların ihanet ve kumpaslarına maruz kalmış Hanefi Avcı’nın ortak yönleri bulunmaktadır. Hanefi Avcı emniyetten birisi olarak önce, 2010 yılında “Haliç’te Yaşayan Simonlar Dün Devlet Bugün Cemaat” isimli kitabı yazdı. Sonra Sabri Uzun 2014 yılında adı geçen kitabı yazdı. Hanefi Avcı daha sonra, Nisan 2015 yılında “Cemaat’in İflası Hoca’nın Ayağının Kaydığı Yer” kitabını yazdı. Avcı’nın bu kitap hakkındaki değerlendirmesi şöyledir: “Sabri Ağabey yakın dönemin önemli olaylarının şahitlerinden biri. Yaşananların arka planını çok iyi biliyor. Devlet geleneğini bozmamak adına görevdeyken öğrendiklerini uzun süre paylaşmak, yayımlamak istemedi. Sahip olduğu bilgilerin bir kısmının devlet sırrı değil ‘Paralel Devlet Yapılanması’nın suçları olduğunu anlayınca da yazmaya karar verdi. Yazdıklarının çok önemli olduğu kanaatindeyim.”

Sabri Uzun “İN” kitabını niye yazdığını kendisi aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

- “Oku” diyen Kur’an emri ve asrın medeniyetini yakalamak isteyen Mustafa Kemal’in emri nedeniyle yazdım.
- Emniyet Teşkilatı’ndaki gerçek polislerle, gizli amaçlara hizmet eden Cemaatçi sözde polislerin birbiri ile karıştırılmaması, tek derdi görevini yapmak olan meslektaşlarıma “kumpasçı” damgası vurulmaması için yazdım.
- Cemaat’in aldattığı 77 milyonluk halkımızın uyandırılması gerekiyordu. Cemaat’e katılan gençlerimiz ve aileleri bilgilendirilmeliydi.
- 2007 yılından bu yana aldığım notları, yaşadıklarımı, duyduklarımı, bildiklerimi kitaplaştırmak istedim.

Kitabın incelenmesinde Kırmızıkeci yayınevi tarafından basılan 3. baskısı esas alınmıştır.

Yukarıda, yazarı hakkında kısa bilgi verdiğimiz kitaptan ulaştığımız bulgular ve öneriler maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Cemaat, Türkiye Cumhuriyeti'ni ele geçirmek için Adliye ve Mülkiye teşkilatını kullanacak. Bir hâkim, savcı, vali, kaymakam veya mülkiye müfettişi kendisini neden gizler? Bu durum ancak gizli bir örgüte bağlıysa ve gizli bir amacı varsa mantıklı olacaktır.
- 2- Polis Koleji'ni Atatürk'ün açtığı (1937), Cemaat işgal etti (1980-2013), Devlet kapattı (2013). Kimse beni kınamasın, Polis Koleji'nde Cemaat'in Taliban Mektebi gibi kullanılmış durumdadır.
- 3- Muhtemel bir Ak Parti Asker çatışması durumunda Cemaat bürokrat kadrolarının harcanmasını istemiyordu. Bu nedenle Cemaat, 2002-2005 yılları arasında hiçbir "imamının" bürokraside görev almasını istemedi. Ak Parti'nin "başarılı" olduğunu görünce yeni bir taktik belirledi; ihbar mektubu ve ihbar elektronik postalarıyla o bürokratlar görevden alınıp, yerlerine Cemaat İmamları getirilmeye başlandı. Böylece Ak Parti'yi hem o bürokratlardan uzaklaştırdı, hem de kendi kuşatması ve himayesi altına aldı.
- 4- Ben, kendisi ile ilgili kayıtların, yayınlanmadan önce Baykal'a verildiğine inanıyorum. Bu görüntüler Deniz Baykal'a Cemaat'in bir imamı tarafından, sanki kendilerinin hiç ilgisi yokmuş gibi gösterildi. "Bize böyle bir kaset verdiler ama yayınlamıyoruz" vb. denildi. Baykal'ın da sonradan bu nedenle teşekkür etmesi sağlandı. Hatta "Varan 1" kasetinden sonra "Varan 2" ve "Varan 3" kasetlerinin varlığından bahsedildiğini ve Baykal'ın bu yöntemle "teslim alındığını" da düşünüyorum.
- 5- Polis Teşkilatı'nın 2007 yılından sonra tamamen Gülen Cemaati şakirdi polislerin eline geçmesi üzerine, olaylar kontrol edilemez bir noktaya geldi. Bu dönemde Cemaat karşıtı kişilere ve kurumlara yönelik adli operasyon görünümünde "düzmece/kumpas" operasyonlar yapılmaya başlanmıştı.
- 6- Lafı dolandırmayalım, "Ak Partiyi ve Fetullah Gülen Cemaati'ni Bitirme Planı" adlı belgeyi, Ak Parti'yi daha fazla kendi yönetimlerine, kendi korumaları altına almak isteyen Fetullah Gülen Cemaati şakirtleri hazırlamışlar ve o büroya koymuşlardır.
- 7- Tuncay Güney'in ifadesi gerekçe gösterilerek (bana göre askere yönelik saldırı için maske olarak kullanılarak) Ergenekon Operasyonu adı altında orgeneralinden teğmenine kadar askerler gözaltına alındı, cezaevlerine konuldular. Bütün bunların ışığında baktığımda, 14 Haziran 2001 günü beni kandırabilselerdi, Ergenekon Operasyonu 2001'de başlayacaktı.

- 8- Cemaat, Özal'ın cenazesi sırasında ANAP yönetimiyle diyalog kurarken, 1998'de Anavatan Partisi hükümetini bir komplo ile düşürmüştür. Cemaat, Tansu Çiller'i, Ağar'la birlikte İzmir Yamanlar Kolejine davet etmişken, 28 Şubat döneminde, Çiller'in de ortağı bulunduğu hükümetin istifa etmesini isteyip, "darbeci generallerin" yanında yer almışlardır.
- 9- Cemaat'ın Emniyet Teşkilatı mensuplarına da tuzaklar kurduğu biliniyor. Bu müdürlerin ortak özellikleri, "Gülen Cemaati Şakirdi" olmamalarıdır. Hedef seçilmelerinin sebebi de, "Cemaat şakirdi" müdürlere makam boşaltmak ve Cemaatçilerin kurduğu tuzakların ortaya çıkarılmaması için tedbir almaktır.
- 10- F. Gülen Cemaati'nin en önde gelen güvenilir elemanlarından Latif Erdoğan, 2006 yılının ilkbahar aylarında, Cemaat karar vericileri tarafından cezalandırılmış, uzaklaştırılmış, dışlanmıştı. Latif Erdoğan'ın telefonu, Cemaat'e dair sır niteliğindeki önemli bilgileri, devletin adli ve idari makamlarına ifşa edebileceği şüphesiyle dinlenmişti.
- 11- Cemaatçi (F.Gülen) polisler, Cevzet Soysal'ı öldürmüşler; fail olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin subaylarını göstermek için de "yalancı tanık" temin etmek istemişlerdir. Böylelikle Ergenekon Davası'ndan tutuklu subayları karalamak amaçlanmıştır.
- 12- Ergenekon Operasyonu'nda şu üç uygulamayı gördüm: Birincisi, hükümeti, yargıyı ve Türk milletini uyandıracak istihbaratçıları bertaraf ettiler. İkincisi, korktukları özel harekâtçı subayları ve polisleri bertaraf ettiler. Üçüncüsü de, mesleklerinde gelecekleri parlak görülen subayları, polis amirlerini, hâkim ve savcılarını bitirdiler. Sıra "paraya" gelmişti.
- 13- İstanbul Özel Yetkili Cumhuriyet Savcısı Sadrettin Sarıkaya, başlattığı KCK soruşturması kapsamında, 7 Şubat 2012'de başlatılan MİT soruşturması Başbakan Erdoğan'ın "irade koymasıyla" durdurulmuştu. Olayın esası, Gülen Cemaati şakirtlerinin, "Savcı-Polis" maskesiyle, iktidarı paylaşma yarışına girmesidir. Bu durumu gören Başbakan, iktidarı paylaşmamıştır.
- 14- Önümüzdeki üç dört yıl içinde Türkiye Avrupa Birliği ölçülerinde bir "hukuk devleti" olmazsa derin siyasi, sosyal ve ekonomik bunalımlar yaşayacağız-ımız endişesi içindeyim. Kimse, "Cemaat krizini" geçti, bitti sanmasın. Bu kriz, onlarca yıl sürecek... Yara çok daha derin!

6. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU'NUN HAZIRLADIĞI KİTAP

22 Haziran 1965'te kabul edilen 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"un birinci maddesinde; "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu

aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur” ibaresi bulunmaktadır. 633 sayılı bu kanunda zaman içinde görülen lüzum üzerine bazı değişiklikler yapılmıştır... Bu teşkilatın kuruluş kanununda belirtilen kriterlere göre, kendi iradesi dâhilinde görevlerini yerine getirme konusunda tamamen serbest bırakıldığını düşünmek mümkün değildir... Din konusunda, herhangi bir dini cemaat ya da tarikata mensup olmayanların nezdinde, Diyanet en güvenilir kurumların başında gelmektedir. Bu açıdan Diyanet tarafından sürdürülen bu mücadelenin yetersiz kalması ya da kerhen sürdürülmesi bu kuruma bel bağlayanların arzu etmediği bir durumdur (Arslan, 2016:190-191).

Diyanet tarafından 15 Temmuz 2016'dan sonra Fetö ile mücadelede reaktif ve proaktif bir mücadeleye girişilmişti. Burada biz örnek olarak olağanüstü toplanan Din Şurası Kararları, kitabını inceleyeceğiz.

6.1. Dini İstismar Hareketi: FETÖ/PDY

(Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, 2016).

Dini istismar eden bir örgüt (FETÖ/PDY) tarafından 15 Temmuz 2016 gecesinde gerçekleştirilen kanlı darbe girişiminin ardından, ülke ve millet olarak içinden geçtiğimiz süreci değerlendirmek, bu ve benzeri yapıların ülkemize, milletimize ve dinimize verdiği zararları tespit etmek, dinî açıdan bu konularda istişarelerde bulunmak ve atılacak somut adımları belirlemek amacıyla Din Şûrası Tüzüğü'nün 5'inci maddesi gereğince Diyanet İşleri Başkanlığı, tek gündem maddesiyle 3-4 Ağustos 2016 tarihlerinde Din Şûrasını Ankara'da olağanüstü toplamıştır.

Hain ve kanlı darbe girişimi karşısındaki vakur, cesur ve âlicenap tutumuyla tüm dünyaya örnek olan; vatanına, milletine, millî iradeye ve hukuk düzenine sahip çıkan aziz milletimizin 15 Temmuz gecesindeki onurlu duruşu ve bu direnişte milletimizin maneviyatını canlı tutan bütün din gönüllüsü kardeşlerimiz nesiller boyu şükran ve minnetle anılacaktır. İstiklal mücadelesi günlerinde olduğu gibi, milletin kendi izzet ve haysiyetine sahip çıkma davetine derhal icabet edip şehadet mertebesine kavuşan aziz şehitlerimize Cenab-ı Hak'tan rahmet niyaz ediyor, yaralanan gazilerimize acil şifalar diliyoruz.

Halk iradesine dayanan meşru bir yönetimi, din kisvesi altında örgütlenip silah zoruyla devirmeye teşebbüs etmek, milli iradeyi hiçe saymak ve bir hak gasbidir. Dinen meşru görülmez. Bu girişimi şiddet ve nefretle tel'in ediyoruz.

İki gün süren Şûra'da gündem, üye, katılımcı ve davetliler tarafından müzakere edilmiş, alınan kararlar ittifakla kabul edilmiş ve kamuoyu ile paylaşılması uygun görülmüştür. Önce 4,5 sayfa olarak kamuoyuyla paylaşılmıştır. Daha son-

ra “Olağanüstü Din Şûrası Kararları –Açıklamalar” adı ile 79 sayfalık “Hizmete Özel” bir kitap olarak basılmıştır. Daha sonra Ekim 2016 Ankara’da Türkiye Diyanet Vakfı tarafından “*Dini İstismar Hareketi: FETÖ/DPY Olağanüstü Din Şurası Kararları*” adı ile basılmıştır. Biz incelememizde bu baskıyı esas aldık.

Yukarıda, hakkında kısaca bilgi verdiğimiz kitaptan ulaştığımız bulgular ve öneriler maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Halk iradesine dayanan meşru bir yönetimi, din kisvesi altında örgütlenip silah zoruyla devirmeye teşebbüs etmek, milli iradeyi hiçe saymak ve bir hak gasbidir. Dinen meşru görülemez.
- 2- Fetullahçı Terör Örgütü’nün özelliği, kendisini bir dinî yapı, bir cemaat, bir eğitim-öğretim hizmetinde bulunan kuruluş olarak gösteriyor olmasıydı. Esasen bu hain yapının 40 yıldır toplumumuz içinde kanserli bir hücre gibi, bulaşıcı bir virüs gibi yaşayabilmesi ve sürekli büyümesi, işte bu dinî değerleri öne çıkartan kimliği sayesinde mümkün olmuştur (Erdoğan, 2016b).
- 3- 2013 yılında yaşadığımız 17-25 Aralık darbe girişimi, bu hain örgütün gerçek yüzünü ilk defa tüm çıplaklığıyla ortaya koyduğu bir hamle oldu. Bunu dahi birçok arkadaşlarımızla paylaşamadık... Bu noktadan sonra artık saygıdeğer hocalarım “şüphe” dönemi bitti, “mücadele” dönemi başladı (Erdoğan, 2016b).
- 4- Bu yapının kan kokan, kin kokan, nefret kokan, vahşet kokan yüzünü görmezden gelip, hâlâ eğitim-öğretim diyenin, yardım diyenin, okul diyenin, hizmet diyenin ya idraki çalışmıyor, gözü görmüyordur ya da kalben bunların safındadır (Erdoğan, 2016b).
- 5- Bundan böyle Türkiye darbeler ülkesi olmaktan çıkmıştır. Biiznillah bir daha darbeye teşebbüs etme fikri olamayacaktır. Zira millet karşı koymuştur, boyun eğmemiştir ve özümsemiş olduğu bir sistemin yıkılmasını istememektedir (Kahraman, 2016).
- 6- Bu fesat yuvalarının yeniden canlanmaması için bundan sonra yapmamız gereken şey, maddî ve manevî kalkınmaya odaklanmaktır, manevî kalkınmayı asla ihmal etmemektir. Yarınlarımızın daha güvenli ve huzurlu olması için ruh köküne bağlı gençler ve nesiller yetiştirmeliyiz (Kahraman, 2016).
- 7- İslam’ın ilk günlerinden, irtidat tarihinin ilk anlarından itibaren, İslam dünyasının görmüş olduğu en organize, en adi, en alçak irtidat hareketi, bu harekettir. İşte bu nedenle bu yapının bütün yüzleriyle ortaya çıkarılması gerekiyor (Kurtulmuş, 2016).
- 8- Ezanların susturulduğu darbelerden, darbeleri susturan salâları bize lütfettiği için Allah’a hamdediyorum (Görmez, 2016).

- 9- Bu terör örgütü mensupları, 15 Temmuz gecesinde giriştikleri cinnet ve vahşet ile göstermiş oldular ki, akletmeyenlerin dindarlığı, aklını başkasına kiralayanların dindarlığı, sadece kendilerini değil koca bir milleti felakete sürükleyebilir (Görmez, 2016).
- 10- Dinî duygu ve dinî düşünceyi istismar eden FETÖ ve başka örgütlerin çaldığı bütün ıstılahlarımızı, değerlerimizi, evlatlarımızı geri alacağız. Terör örgütlerine verilecek tek bir Müslüman evladı yoktur, olamaz. İslam'ın değişmez yolundan istikamet üzere yürüyeceğiz. Her türlü aşırılıktan, ifrattan, tefritten ve bâtını yorumlardan uzak, Kur'an ve Sünnet-i Seniye ile orta yolu esas alan İslamî hayatımız zayıflamadan, solmadan yolumuzu aydınlatmaya devam edecektir. Allah, bizi ve bütün insanlığı orta yoldan, istikametten ayırmasın (Görmez, 2016).
- 11- İslâm'a göre Hz. Peygamber'den başka, "masum ve tartışılmaz" bir otorite ve rehber kabul edilemez. Hiçbir kimse ve hiçbir yapı, kendisini dinin mutlak temsilcisi olarak göremez ve insanları kendisine kayıtsız şartsız itaat ve bağlılığa çağıramaz.
- 12- Hiç kimse aklını, iradesini ve kişiliğini başka birine teslim edemez. Din adına, Allah adına insanların manevi duygularını istismar ederek kurulan yapıların İslam'dan onay alması mümkün değildir.
- 13- Bu yapının sözde dini söylemlerinde, İslâm'ın temel bilgi kaynaklarından çok, rüyalar, gizemli hikâyeler revaç bulmuş, bunlar aracılığıyla masum kitleler aldatılıp efsunlanmış, hastalıklı bir zihniyet oluşturulmuştur. Bu amaçla özellikle medya kullanılarak sohbet, vaaz ve konferanslar yoluyla dinin tahrifine tevessül edilmiştir. Bu vaaz ve sohbetlere Hz. Peygamberin katıldığı iddia edilmiş, mensuplarına verilen emir ve talimatlar rüya yoluyla Peygambere dayandırılmaya çalışılmıştır.
- 14- Kendini gizleme, olduğundan farklı görünme, ikiyüzlü davranma, çift dilli konuşma, takiyye gereği helal-haram gözetmeme, kod adı kullanma, bulunduğu ortamda inandığından farklı yaşama, yalan söyleme, tecessüste bulunma, mahremiyeti ihlal etme, şantaj yapma, kayırmacılık, kötü emeller için örgütlü dayanışma gibi yöntemler gayr-i İslâmî ve gayr-i ahlakidir.
- 15- Allah için yapılması gereken ibadetler, farklı amaçlar için istismar edilemez. Zekât ve kurban parasıyla televizyon kurmak, medya çalışmaları yapmak, lobi faaliyeti yürütmek, bu paraları değişik ülkelerde seçim kampanyalarına aktarmak, asla meşru görülemez.
- 16- FETÖ/PDY, başta ülkemiz olmak üzere dünyanın pek çok yerinde özellikle Asya ve Afrika'da açtıkları okullar marifetiyle içi boş bir İslam söyleminin

öncüsü olmuş, bu bölgelerde yaşayan Müslümanların umut ve enerjilerini heder etmiştir.

- 17- Din İşleri Yüksek Kurulu bünyesinde, ilahiyat fakültelerindeki farklı branşlardan akademisyenlerin de iştirakiyle özel bir komisyon oluşturulmalıdır. Bu komisyon, öncelikle FETÖ/PDY terör örgütünün İslam'a ve Müslümanlara verdiği zararları, İslam'ın inanç ilkeleri, ibadet telakkisi ve ahlak düsturlarında yaptığı tahrifat ve tahribatı, İslam'ın temel kavramlarına dair çarpıtmaları tespit etmeli ve bu tespitler kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
- 18- DİB, özellikle Din İşleri Yüksek Kurulu marifetiyle -özgürlüklerine müdahale edilmeksizin- Türkiye'de din hizmetine ve din eğitimine destek veren sivil dini-sosyal teşekküllerle, İslam'ın tarih boyunca medeniyetler kuran ana yolundan ayrılmamaları, her türlü ifrat ve tefritten uzak kalmaları, daha şeffaf ve denetlenebilir yapılar olması yönünde ortak çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca dini ve ilmi denetim ve rehberlik için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde üst kurullar oluşturulmalıdır.

7. SONUÇ

Allah'ın yardımıyla 15 Temmuz 2016 gecesi, yüz binlerce insanların sokaklara çıkması, bombalara kurşunlara aldırmandan darbeyi önlemesi dünyada görülmuş değildir. Bu zamana kadar darbelere karşı çaresiz kalan, bir şey yapamamanın acısını yıllarca yaşayan milletimiz adeta bir istiklal savaşı vermiştir. Bir Müslüman hiçbir zaman vatanına küsemez, vatan sevgisini yok edemez, hele düşman olamaz. Hele bugünkü Türkiye'de vatanına düşman olan dindar, dindar değil gafildir, haindir.

Çok şükür, bugün Cumhurbaşkanı'ndan vatandaşına kadar İslâm'ı yaşayan insanlar büyük çoğunlukta. Kızlarımız okullarında başörtüsü sıkıntısı yaşamıyor. Kimsenin de başının açık mı kapalı mı olduğuna bakılmıyor. Baş örtülü de okuyabiliyorlar, baş örtülü hâkim, kaymakam, polis, milletvekili, bakan olabiliyorlar. Artık Milli Eğitim okullarında öğrencilerimiz sıkıntısız bir şekilde namazlarını da tahsis edilen mescitlerde kılabilecekler.

İslam'ın ilk günlerinden, irtidat tarihinin ilk anlarından itibaren, İslam dünyasının görmüş olduğu en organize, en adi, en alçak irtidat hareketi, bu harekettir. İslâm'a göre Hz. Peygamber'den başka, "masum ve tartışılmaz" bir otorite ve rehber kabul edilemez. Hiçbir kimse ve hiçbir yapı, kendisini dinin mutlak temsilcisi olarak göremez ve insanları kendisine kayıtsız şartsız itaat ve bağlılığa çağırabilir. Hiç kimse aklını, iradesini ve kişiliğini başka birine teslim edemez. Din adına, Allah adına insanların manevi duygularını istismar ederek kurulan yapıların İslam'dan onay alması mümkün değildir. **Meclis'i bombalayanlar, din-**

dar Cumhurbaşkanımızı öldürmeye çalışanlar, yüzlerce vatandaşı şehit edenler, binlerce insanı yaralayan FETÖ'cüler; din, vatan, millet, devlet ve demokrasi sevgisi ile dolu olan milletimize mağlup olmuştur. Düşmana saldırma cesareti veren, içimizdeki kötülerdir. Millet bir kale gibiyse; kötüler, gizli yolları düşmana gösterip düşmanın içimize sızmasını sağlayan hainlerdir.

Bundan böyle Türkiye darbeler ülkesi olmaktan çıkmıştır. Allah'ın izni ile bir daha darbeye teşebbüs etme fikrini uygulamaya koyamayacaklardır. Zira millet karşı koymuştur, boyun eğmemiştir ve özümsemiş olduğu bir sistemin yıkılmasını istememektedir. Allah bu necip milletimize ezanların susturulduğu darbe günlerinden, darbeleri susturan salâların okunduğu günleri görmeyi nasip etmiştir.

FETÖ, artık kişisel bir sorun değil, kamuya mal olmuş, Türkiye'nin bir sorunudur. Her silahın en büyük düşmanı kendi cinsinden olandır. Meselâ tankın en büyük düşmanı, tank olduğu gibi, uçağın da en büyük düşmanı yine uçaktır. FETÖ darbeden önceki tüm kötülükleri yargıyı kullanarak, yargı eliyle yapmıştır. En çok da yargı ve hukuk sistemini bozmuştur. Şimdi de ancak yargı eliyle, hukuk yöntemiyle durdurulacak ve bozulan sistem yine yargı kanalı ile düzeltilebilecektir. Bu nedenle FETÖ ile mücadelede, Ceza Adalet Sistemimiz hukuk devleti anlayışı ve gereklerinden asla ayrılmamalıdır. Yaşananlar unutulmamalı gelecekteki hata ve emsal olaylara karşı şimdiden tedbir alınmalıdır.

Hem resmi hem de gayri resmi her alanda örgütlenmiş bu yapıdan tamamen temizlenmek oldukça zor görünmektedir. Bu zorluk örgüt mensuplarının hem sayısal bakımdan çokluğundan hem de kendilerini tamamen tespit edilmemek üzere programlamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü örgüt en başından beri kendisini hep bu tür bir tasfiyeyle karşılaştığında ne yapacağına hazırladı ve özellikle de *en hayati alanlarda kendisini yedekledi*. Devlet asıl bu yedekleri bulmakta kararlı ve hassas olmalıdır.

FETÖ ile ülke içerisinde mücadele ederken, örgütün dış desteği ve bağlantıları henüz aynen devam ettiği unutulmamalıdır. Bu konuda yürütülecek sağlıklı bir dış politika devleti güçlendirecek ve örgütü de zayıflatacaktır. Türkiye dış dünyada yeni bir diasporayla (FETÖ Diasporası) karşı karşıyadır. Sözde Ermeni soykırımı iddiasında olduğu gibi fırsatlar kaçırılmadan Türki'ye dünyaya kendisini iyi anlatmalıdır. Dış misyonlara gönderilecek kişiler bu konuda eğitilmelidir. O ülkelerde kamu diplomasisini kullanarak, Türkiye'nin FETÖ ile mücadelesinde haklılığını, eğer tedbir almazlarsa benzer şeyleri FETÖ'nün bu ülkelerde de yapabilecekleri konusunda uyarmalıdır.

Örgüt mensupları dış dünyanın yardımıyla umutlarını korudukları sürece, hem örgütsel yapı varlığını devam ettirir hem de buldukları her fırsatta ülkemize operasyon yaparlar. Fakat ümitleri kırılırsa çözülür ve dağılırlar. Bu nedenle tüm

devlet kurumları var gücüyle örgüt mensuplarının her türlü umutlarını bitirmelidir. Sonsuza dek kaybettiklerini anlamalıdır. Ayrıca inandıkları şeyin/davanın aslında koca bir yalan ve kandırmaca olduğuna ikna olmalıdırlar. İşte burada devreye Diyanet İşleri ve ilahiyat fakülteleri girmektedir. Bu kurumlar sahip oldukları tüm imkânlarla Gülen'in kırk yıllık yalanını deşifre etmelidirler. Bu konuda başarılı olunmaz ve örgüt de bir şekilde organize olur ve umudunu devam ettirirse devletin/milletin aleyhine her türlü terör faaliyetlerinin içinde yer alabilirler.

Bu fesat yuvalarının yeniden canlanmaması için bundan sonra yapmamız gereken şey, maddî ve manevî kalkınmaya odaklanmaktır, manevî kalkınmayı asla ihmal etmemektir. Yarınlarımızın daha güvenli ve huzurlu olması için ruh köküne bağlı gençler ve nesiller yetiştirmeliyiz. Müslüman her şeyden önce kendi iç dünyasını *Dar'ül İslâm (İslam Beldesi)* yapmak zorundadır. İslâm yurdu olmayan bir vücudun giriş kapısına asacağın tevhid bayrağı, insana ne kazandırır. Yabancı gemilerin, Türk sularında seyrederken, Türk bayrağı asması, onların Türk Gemisi olduğunu göstermez! Denizde olmasına rağmen, yanarak batan çok gemi vardır.

Dinî duygu ve dinî düşünceyi istismar eden FETÖ ve başka örgütlerin çaldığı bütün ıstılahlarımızı, değerlerimizi, evlatlarımızı geri alacağız. Terör örgütlerine verilecek tek bir Müslüman evladı yoktur, olamaz. İslam'ın değişmez yolundan istikamet üzere yürüyeceğiz. Her türlü aşırıktan, ifrattan, tefritten ve bâtinî yorumlardan uzak, Kur'an ve Sünnet-i Seniye ile orta yolu esas alan İslamî hayatımız zayıflamadan, solmadan yolumuzu aydınlatmaya devam edecektir. Allah, milletimiz, yöneticilerimizi, İslam dünyasını ve bütün insanlığı orta yoldan, istikametten ayırmasın.

KAYNAKLAR

- AFYONCU, E. (2016). 15 Temmuz 2016 Türkiye'yi Darbeyle İşgal Teşebbüsü, Milli Eğitim Bakanlığı, 2016-2017 Eğitim ve Öğretim Yılında Öğrencilere Verilen Broşür.
- ALPSOY, S. (2015). Çelişkiler İnsanı, Umran Yayınlar, İstanbul.
- ARSLAN, H. (2016). Dinî Gruplar ve Siyaset-2 FETÖ/PDY, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- AVCI, H. (2010). Haliç'te Yaşayan Simonlar Dün Devlet Bugün Cemaat, 20. Baskı, Angora Yayıncılık, ss. I-VIII + 1-597, Ankara.
- AVCI, H. (2015). Cemaat'in İflassı, 1. Baskı, Tekin Yayın Dağıtım San, ss.1-343, İstanbul.
- ÇORAKLI S. (2014). Gülen'in Ağlattığı Müslümanlar, Onikinci Kitap ayınevi, İstanbul.
- DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU BAŞKANLIĞI, (2016). Dini İstismar Hareketi: FETÖ/PDY, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- ERDOĞAN, L. (2016). Şeytanın Gülen Yüzü, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, İstanbul.
- ERDOĞAN, R. Tayyip (2016a). "Sevgili Gençler", 15 Temmuz 2016 Türkiye'yi Darbeyle İşgal Teşebbüsü, (Hazırlayan: Erhan Afyoncu), Milli Eğitim Bakanlığı, 2016-2017 Eğitim ve Öğretim Yılında Öğrencilere Verilen Broşür, ss.1-22.
- ERDOĞAN, R. Tayyip (2016b). "Diyanet İşleri Başkanlığı Olağanüstü Din Şurası Açılış Konuşması", ss. 5-13, Dini İstismar Hareketi: FETÖ/PDY, (Ed.) Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- GÖRMEZ, M. (2016). "Diyanet İşleri Başkanlığı Olağanüstü Din Şurası Açılış Konuşması", ss. 27-34, , Dini İstismar Hareketi: FETÖ/PDY, (Ed.) Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- GÜLDOĞAN, A. (14.10.2016). "Hekimoğlu İsmail'den Cemaat'e ağır darbe";<http://odativ.com/hekimoglu-ismailden-cemaate-agir-darbe-1410161200.html>; (Erişim Tarihi: 02.03.2017).
- HABLEMİTOĞLU, N. (2003). Köstebek, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
<http://www.yeniakit.com.tr/haber/ahmet-keles-gulen-orgutu-piramitini-desifreetti13351.html>; (Erişim Tarihi: 13.03.2017)
- <http://www.diyaret.gov.tr/tr/icerik/olaganustu-din-s%C3%BBbrasi-sonuc-bildirgesiyle-sona-erdi%E2%80%A6/37994>; (Erişim Tarihi: 13.03.2017)
- İSMAIL, H. (2016). Müslüman Darbeci Olamaz Musibet Mektebi, (Ed.) CEYLAN, İ. Fatih, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KAHRAMAN, İ. (2016), "Diyanet İşleri Başkanlığı Olağanüstü Din Şurası Açılış Konuşması", ss. 15-19, Dini İstismar Hareketi: FETÖ/PDY, (Ed.) Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- KELEŞ, A. (2016). FETO'nun Günah Piramidi, Destek Yayınları, İstanbul.
- KINDIRA. Z. (2016). Işık Evlerinden Darbeye Fetullah'ın Copları, 4. Baskı, Altaylı Yayınları, Ankara.
- KURTULMUŞ, N.(2016). "Diyanet İşleri Başkanlığı Olağanüstü Din Şurası Açılış Konuşması", ss. 21-25, Dini İstismar Hareketi: FETÖ/PDY, (Ed.) Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- RÛMİ, Mevlana Celaleddin (2010). Mesnevi I, (Çev.) ÖRS, D., ve KIRLANGIÇ, H., (Ed.) BİREKUL, M., ve CANDAN, A. Y., Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:158.

UZUN, S. (2015). İN Baykal Kaseti, Dink Cinayeti ve Diğer Komplolar, 3. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

VEREN, N. (2016). Feto İsimler ve Belgelerle 1966-2016, Destek Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, B. (2016). 65. Hükümet Programı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yayını, Ankara.

KAMUDA FETÖ VE BENZERİ ÖRGÜTLENMELERİN ÖNLENMESİ BAKIMINDAN LİYAKAT İLKESİNİN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Bayram ÖZBEY

Gaziantep Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İdare Hukuku Öğretim Üyesi
bozbey@gantep.edu.tr

ÖZET

Devlet yönetimi bakımından liyakat ilkesinin önemi her dönemde vurgulanmıştır. Devlet yönetimi kadrolarına elaman alımında ve çalışanların terfi ettirilmesinde, liyakat ilkesinin esas alınması gerektiği, devlet yönetimiyle ilgilenen yönetici, bilim adamı hemen herkes tarafından ısrarla dile getirilmiştir. Türk hukuk tarihi bakımından önemli bir yeri olan Osmanlı devletinde liyakate dayalı atama ve terfi sistemi devam ettiği sürece devlet güçlenerek gelişmiştir. Liyakat ilkesinin terk edilerek, kayırmacılığın yaygınlaşmaya başlamasıyla ise devlet yönetiminde gerileme süreci başlamıştır.

19876 Kanuni Esasi'den beri Anayasalarda ve ilgili mevzuatta memur alımında ve yükseltmede liyakat ilkesinin esas alınacağı belirtilmiş, ancak bu ilkeler tam anlamıyla uygulamaya yansıtılmamıştır. Kamu personeli alımında ve terfisinde kayırmacı uygulamalar devam etmiştir. 1950'lerden itibaren kamu yönetiminde kayırmacı uygulamaların neden olduğu sorunlar belirgin bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Bunun üzerine kamu yönetiminin daha verimli ve etkin çalışmasını sağlamanın yolları araştırılmaya başlanmıştır. 1950 - 2000 yılları arasında kamu personel sisteminin iyileştirilmesine yönelik yapılan çalışmaların ve hazırlanan raporların hemen hepsinde sunulan önerilerin başında kamu hizmetine girme ve terfide liyakat sisteminin esas alınması gerekliliği gelmektedir.

Ancak 2000'li yıllardan itibaren birçok olumlu gelişmeye rağmen, kamu hizmetlerine girme ve terfide liyakat ilkesinin tam anlamıyla uygulanmadığı görülmektedir. Uygulamadaki bu eksikliklerden yararlanarak ve soru hırsızlığı gibi birçok usulsüzlüklere başvurarak FETÖ örgütünün sivil, askeri, adli tüm kamu kesiminde geniş bir şekilde örgütlendiği ortaya çıkmıştır. Bu örgüt adeta Türkiye Cumhuriyeti Devletini kendi emelleri doğrultusunda kullanmak için içten ele geçirmeye çalışmıştır. Bunda başarılı olamayınca, 15 Temmuz 2016 gecesi, dünyada eşi ve benzeri görülmemiş acımasız bir darbe girişiminde bulunmuştur.

Bu ve benzeri girişimlerin önlenebilmesi için, liyakat ilkesinin gerektiği gibi uygulanabilmesi anahtar bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu bildiride liyakat ilkesinin hayata geçirilmesinin yol ve yöntemleri üzerinde durulmaktadır.

Temel Kavramlar: Liyakat, kariyer, meritokrasi, liyakat sistemi, kamu personel yönetimi.

ABSTRACT

The importance of meritocracy in the governing of the state has always been highlighted. The fact that meritocracy should be taken into account when recruiting new personnel and promoting the already-employed ones has been stressed by almost circles such as managers, academicians who are concerned with the governing of the state. The Ottoman Empire, which had an important place in Turkish Law history, developed by increasing its power as long as it employed meritocracy in recruiting and promoting public employees. When meritocracy was replaced with nepotism and favouritism and they became a common practice, the governing of state started to deteriorate.

Although it has been stated that meritocracy would be practiced in the recruitment and promotion of the civil servants since the 1876 Constitution, in all constitutions and other regulations, principles regarding meritocracy have not been completely paid attention. Practices based on favouritism in the recruitment and promotions of the civil servants have continued. Since 1950s problems resulting from favouritism have become more public in public administration. Upon this, ways of making public administration work more effectively and efficiently have been searched. On the top of the suggestions regarding the improvement of public administration included in the studies and reports made between 1950-2000 was the requirement that meritocracy be the major system in the recruitment and promotion of the civil servants.

Despite the several improvements since 2000s, meritocracy have not been practiced in the recruitment and promotion of the civil servants. The Gulenist Terrorist Organisation (FETO), which exploited lack of practices of meritocracy and resorted to a lot of irregularities such as stealing the questions of nationally administered exams, has greatly established its parallel structures in civil, military and judiciary systems. This terrorist organisation has tried to take over the Republic of Turkey so that it would use her for its own purposes. When it failed to achieve its purpose, it attempted to succeed the unprecedented coup. To prevent these attempts and the like, proper practice of the principles of meritocracy seems to have the key role. In this presentation, ways and methods of implementing meritocracy have been focused

Key Words: Merit, carrier, meritocracy, system of meritocracy, public personnel administration.

1. GİRİŞ

Kamu personel sistemi ile ilgili olarak en önemli varsayımlardan biri, “*kamu hizmetinde görev yapacak kişilerin seçiminde takip edilecek usuller devlet aygıtına kimin sahip olacağını belirler*” (Şahin, 2016, s. 240). Gerçekten de ülkemizde yakın geçmişte yaşanan olaylar işin tam da öyle olduğunu ortaya koymuştur. FETÖ / PDY mensupları, kamu personel alımı ve terfisinde liyakat ilkesinin tam olarak uygulanmamasındaki boşluklardan ve / veya yöneticilerin iyi niyetinden yararlanarak ya da yöneticilerin güvenini kötüye kullanarak, kanuna karşı hile yollarına başvurarak tüm devlet kurumlarına yavaş yavaş sızmışlar ve kendi mensuplarının daha hızlı yükselerek önemli mevkilere gelmesini sağlamışlardır. Başta Türk Silahlı Kuvvetleri, emniyet teşkilatı, yargı teşkilatı, ÖSYM, TÜBİTAK gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en temel kurumları olmak üzere devletin tüm kurumunda örgütlenerek bu kurumları amaçları doğrultusunda yönetecek ve amaçları doğrultusunda diğer kurumlarla işbirliği sağlayacak güce ulaşmışlardır. Kısaca liyakat ilkesinin gerektiği gibi uygulanmamasından yararlanarak adeta devleti ele geçirmişlerdir. FETÖ / PDY'nin yakın geçmişte olan birçok önemli suikastla ilişkisinin ortaya çıkması ve son yıllarda devletin ve milletin aleyhine olacak şekilde yaptığı siyasi, yargısal ve idari girişimleri ve özellikle 15 Temmuz darbe girişimi, kamu kadrolarına personel alımı ve yükseltmelerinde liyakat ilkesi yerine başka kriterlerin esas alınmasının ne kadar vahim sonuçlar doğuracağını çok acı bir şekilde göstermiştir.

Bu çalışmada, öncelikle FETÖ / PDY'nin, devlet teşkilatına gizlice sızması, örgütlenerek önemli bir güç haline gelmesi, bu yapılanmanın ulaştığı boyutlar, yargıya, basına yansıyan önemli olaylarla örneklendirilerek anlatılacaktır. Daha sonra, bu tür sorunların tekrar yaşanmaması için, bir hukuk devleti olarak başvurulabilecek en önemli yöntemlerden birinin, kamu personeli alımında ve yükseltmesinde liyakat ilkesinin esas alınması gerekliliği, geçmişteki ve günümüzdeki uygulamalarıyla açıklanacaktır. Son olarak, liyakat ilkesinin devlet yönetiminde gerektiği gibi uygulanabilmesi için neler yapılabileceği hususunda fikirler ortaya konulacaktır.

2. FETÖ'NÜN KAMU KURUMLARINA SIZMASI VE GÜÇ KAZANMASI

Ülkemizde 1960'lara kadar, kamu hizmetlerine girmek isteyenlerin eğitim geçmişleri dikkate alınarak, genellikle lise mezunları sınavsız devlet kadrolarına alınmışlardır. Üniversiteler uzun yıllar kendi yaptıkları özel sınavlarla öğrenci

almışlardır. Ancak son 60 - 70 yılda kamu personel reformu konusunda hazırlanan raporlarda ve yapılan çalışmalarda en başta yer alan önerilerden birinin, kamu personel alımının merkezi bir yarışma sınavı esas alınarak yapılması düşüncesi olduğu görülmektedir (Yıldız, 2016, s. 141). Ülkemizde bu amaçla geç de olsa adımlar atılmış ve uygulamalar başlamıştır. Üniversiteye girişte merkezi sınav sistemine geçilmesi 1970'lerde Prof. Dr. Altan Günalp tarafından ortaya atılmıştır. Bu öneri kabul görmüş, teknik altyapı hazırlanıp, gerekli personel yetiştirilerek uygulamaya konulmuştur. Merkezi üniversiteye giriş sınavı ilk defa 1974 yılında yapılmıştır. Merkezi sınav sistemi, Altan Günalp ve daha sonra başkan olan Fethi Toker zamanında, hatalı soru sorma, yanlış puan hesaplama, itiraz, soru çalınması gibi önemli herhangi bir sorun yaşanmadan yapılmıştır (Gültekin, Vatan, 23.08.2017; Şahin, 2016, s. 237).

2002 yılında kamu hizmetine girmek isteyen adayların belirlenmesinde esas alınmak üzere Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) adıyla yeni bir merkezi sınav yapılmaya başlanmıştır (Güçlü, 2009, s. 79). Memur alımında merkezi sınav sistemine geçilmesiyle, toplumda torpili olan memuriyete girer algısı değişmeye başlamış ve hak edenin hak ettiği göreve gelebileceği güvencesi oluşmaya başlamıştır. Memur alımında merkezi sınav sistemi belli bir süre genişletilerek uygulamasına devam edilmiştir. 2010'lu yıllardan itibaren ise merkezi sınavları yapan kurum olan ÖSYM hatalar ve sınav sorularının çalınması gibi skandallar ile tartışılan bir kurum haline gelmeye başlamıştır. Çeşitli sınav usulsüzlükleri ile ilgili idari ve adli soruşturmalardan aktarılan bilgilere göre, ÖSYM Başkanlığının yaptığı merkezi sınavlarda ve değişik kurumlar tarafından yapılan kurum içi sınavlarda çok uzun süredir ciddi usulsüzlüklerin olduğu anlaşılmaktadır. 2010 KPSS Eğitim Bilimleri sınavında 350 adayın soruların tamamını doğru cevaplama, bu sınavdan tam puan alanlar arasında karı-koca ve kardeşlerin olması gibi anormal sonuçlar ortaya çıkmış ve mahkeme yargılama sonunda sınavın kısmen iptaline karar vermiştir. 2010 KPSS sınavında ortaya çıkan bu skandal dönemin ÖSYM Başkanı Prof. Dr. Ünal Yarımağan'ı istifa etmek zorunda bırakmıştır. Daha sonra ÖSYM başkanlığına atanan Prof. Dr. Ali Demir ise KPSS skandalı ile ilgili açıklama yapmaktan kaçınmıştır.

Bu tür skandallar sonraki yıllarda da devam etmiştir. 2011 YGS'de yirmiden fazla sorunun iki ayrı şifreleme yöntemiyle doğru çözülebileceği ortaya çıkmıştır. 2012 KPSS'de ikinci oturum devam ederken sabah oturumunda sorulan sorular iki farklı kaynaktan internete yüklenmiş. Bu hatalar, pek de alışık olunmamasına rağmen iki ÖSYM başkanını istifa etmek zorunda bırakmıştır. ÖSYM kaynaklı usulsüzlüklerle ilgili soruşturmalarda sürdürüldükçe sınav sorularının çalınması veya sızdırılması ÖSYM'nin yaptığı hemen her sınavda gerçekleşen rutin bir

durum olduğu ortaya çıkmaya başladı. ÖSYM'nin yılda on milyonu aşkın adayı sınav yapması, üniversitelere ve devlet kadrolarının birçoğuna yerleşecek kişilerin bu sınav sonuçlarına göre belirleniyor olması, durumun ne kadar vahim olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca zamanında yapılan soruşturmanın etkili bir şekilde yürütülerek sorumluların ayıklanmadığı anlaşılmaktadır (Çevikcan, 23.08.2017). ÖSYM'de bu kadar skandal yaşanmasına ve iki başkanın istifa ederek ayrılmak zorunda kalmasına rağmen, kurumda etkin bir soruşturma yapılamadığı ve hata veya usulsüzlükleri yapan çok sayıda bürokratin hala önemli kademelerde görevlerinin başında oldukları ve hatta terfi ettikleri dile getirilmektedir. Soruların çalınmasıyla ilgili soruşturmayı yürüten savcının halen FETÖ firarisi olduğu; o savcılardan bazılarının yakınlarının 15 Temmuz darba girişiminin sivil sorumlularının elebaşlarından olan firari Adil Öksüz ile sürekli temas halinde olduklarının ortaya çıktığı belirtilmektedir (Çevikcan, 23.08.2017; Güçlü, 26.08.2017).

FETÖ mensuplarının, ÖSYM ile bağlantılı soru çalma ve yandaşlarını üniversitelere ve çeşitli kamu kadrolarına yerleştirme konusunda ne kadar büyük çapta usulsüzlük yaptıklarını ortaya koyan yeni bilgilere ulaşılmaktadır. 4 Ekim 2017 tarihinde gazetelerde yer alan haberlere göre, FETÖ'nün eğitim ile ilgili usulsüzlüklerde üst olarak kullandığı Ankara Etlik'teki Turgut Özal Üniversitesinde özel bir odada olan bilgisayarlara normal internet hattından bağımsız özel bir internet hattının bağlı olduğu ve bu hattın diğer ucunun ise 12 kilometre uzaktaki ÖSYM Başkanlığında sınav sorularının hazırlandığı odaya bağlı olduğu tespit edilmiştir. FETÖ'nün bu hat sayesinde yıllardır ÖSYM tarafından yapılan sınavların sorularını, sınavdan önce Turgut Özal Üniversitesindeki bilgisayarlara aktardığı saptanmıştır. FETÖ, Turgut Özal Üniversitesinde kurduğu ekip aracılığıyla sınav sorularını üyelerine ulaştırmış ve mensuplarının hak etmedikleri halde en yüksek puanlı fakültelere ve kamu kadrolarına yerleşmelerini sağlamıştır (www.aksam.com.tr, 04.10.2017).

Polis Akademisi ve Polis Meslek Yüksekokulu giriş sınavları ve komiser yardımcılığı sınavları gibi emniyet teşkilatının her kademesine girişte ve terfide yapılan hemen bütün sınavlarda, FETÖ terör örgütünün usulsüzlükler yaptığı savcılık soruşturmaları ve hazırlanan raporlardan anlaşılmaktadır. Gölbaşı Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından başlatılan soruşturma kapsamında, Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Fakültesi Eğitim Şube Müdürlüğünce, 2009 - 2012 yılları arasında yapılmış olan Polis Akademisi giriş sınavlarını incelemiş ve çok ilginç sonuçlara ulaşılmıştır. Dört yılın sınav sonuçları üzerinde yapılan inceleme sonunda, istatistikî açıdan tesadüfî olamayacak şekilde, ÖSS'de düşük puan almış olan adayların Polis Akademisi giriş sınavlarında

yüksek puan aldıkları tespit edilmiştir. ÖSS ve Polis Akademisi giriş sınavı tamamen aynı olmasa da esas itibarıyla benzer bir yapıya sahip olduklarından, normalde ÖSS’de başarılı olan bir adayın Polis Akademisi giriş sınavında da başarılı olması gerekir. Yine normal şartlarda, bir sınavda adayların çoğu orta aralıkta notlar alır, en düşük ve en yüksek not alanların sayısı uç noktalara gittikçe azalır. Oysa incelenen Polis Akademisi giriş sınavı sonuçlarında, istatistik olarak açıklanamayacak şekilde, 80 ve üzeri not alan adayların sayısının yoğun olduğu görülmüştür (www.memurlar.net, 24.09.2017). 2009 yılında yapılan Polis Akademisi giriş sınavına giren şehit çocukları hariç 568 adaydan başarılı olan 200 asil adaydan 140’ı 81-90 puan, 100’ü 91-100 puan almıştır. 2011 yılında sınava giren şehit çocukları hariç 473 adaydan 103’ü 81-91 puan, 28’i 91-100 puan almış. 2012 yılında şehit çocukları hariç sınava giren 668 adaydan 161’i 81-90 puan, 23’ü 91-100 puan almıştır. İncelenen bu sınavlardan 2010 yılı sınav sonucu ise, diğer yılların sınav sonuçlarına göre daha ilginç bir hale gelmiştir. 2010 yılında FETÖ mensupları istedikleri gibi sınav komisyonunu oluşturamadıklarından ve bazı branş hocalarından soru alamadıklarından en başarılı aday ancak 84 puan almıştır. 2010 yılında 502 adaydan 46’sı 81-90 puan almış, 91-100 arası puan alan hiçbir aday olmamıştır. Polis Akademisi giriş sınavlarında, üniversiteye giriş sınavlarına göre daha zor sorular sorulduğu tespit edilmiş. Üniversiteye giriş sınavında 350 ve üzeri puan alan bazı öğrencilerin Polis Akademisi giriş sınavında 26, 29 puan aldığı saptanmıştır. Böylece başarılı diğer öğrenciler elenerek, FETÖ mensuplarının soru verdikleri elamanlarının kazanmaları sağlanmıştır (www.polishaber.net, 07.10.20117).

Polis Akademisine giriş sınavlarında olduğu gibi, komiser yardımcılığı sınavlarında da FETÖ mensuplarının korunduğu ve kollandığı anlaşılmaktadır. Emniyet teşkilatında başlatılan soruşturma kapsamında 2009 - 2012 arasında yapılan 4 ayrı komiser yardımcılığı sınavını inceleyen İçişleri Bakanlığı müfettişleri ilginç sonuçlara ulaşmışlar. 2011 yılında yapılan sınavda sorulan ve hatalı olan 19 soruya, sınava giren 1000 adaydan 688’i aynı doğru yanıtı vermiştir (www.milliyet, 21.07.2017). Başpolislik sınavında 100 üzerinden 3 puan alan bir aday, çok daha zor olan komiser yardımcılığı sınavından 79 puan almış; yine başpolislik sınavından 40 puan alan bir aday komiser yardımcılığı sınavından 80 puan almış; başpolislik sınavından 55 puan alan diğer bir aday komiser yardımcılığı sınavından 93 puan almıştır. Komiser yardımcılığı sınavını kazanan 500 kişiden yaklaşık 200’ü istihbarat şube başkanlıklarında görevli olduğu tespit edilmiş. 2008 - 2011 yılları arasında yapılan komiser yardımcılığı sınavını kazananların da yaklaşık üçte birinin istihbarat şube başkanlıklarında görevli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca 25.03.2012 tarihli komiser yardımcılığı sınavını

kazanan 500 kişiden 68'inin soyadı benzerliği saptanmıştır. Yine 2009 yılında yapılan komiser yardımcılığı sınavını kazananlardan 9'unun karı - koca olduğu tespit edilmiştir (Şimşek, Sabah, 31.01.2014). FETÖ'nün bu şekilde emniyet teşkilatı içinde yapılandığı ve önemli bir güç haline geldiği anlaşılmaktadır.

15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ortaya çıkardığı gerçeklerden biri de uzun zamandır devletin birçok kurumuna personel alımında liyakat değil FETÖ'cülük esas alınmış olmasıdır. Personel alımında ve terfisinde adayların liyakatine değil, Fetullah Gülen cemaatinden olup olmadığına bakılmış. Milli eğitimde, emniyette, yargıda, askeriyede ve bürokrasinin hemen her alanında personel alımı ve terfisinde bu kural esas alınmış. Özel yetkili hâkim ve savcılarının tamamına yakınının FETÖ'cü çıkması, generallerin % 40'ının FETÖ'cü çıkması ve 7000 subayın ordudan ihraç edilmesi liyakat ilkesi yerine FETÖ'cülük ilkesinin ne kadar tavizsiz uygulandığını göstermektedir. (Tezkan, 02.06.2017).

15 Temmuz Darbe girişimi nedeniyle hazırlanan Akıncı Üssü iddianamesinde yer alan bilgilere göre, Hava Kuvvetlerinde general olup FETÖ / PYD bağlantısı nedeniyle hakkında işlem yapılan 44 generalden 2-3'ü hariç tamamına yakınının 1980 sonrasında ve özellikle 1982 sonrasında Hava Harp Okuluna kaydoldukları tespit edilmektedir. Bu durum 15 Temmuz Darbesinin 12 Eylül'de başladığı şeklinde yorumlanmaktadır. Hava Kuvvetlerinde darbe nedeniyle hakkında işlem yapılan generallerin en yoğun olduğu grup ise 1985 girişliler arasında yer aldığı belirtilmektedir. 1985 yılında Hava Harp Okluna giren ve darbeye karışan 10 general yer almaktadır. Bu grup 2013 ve 2014 yıllarındaki YAŞ toplantılarında tuğgeneralliğe yükselmişlerdir. Bunların içlerinden biri olan ve 2012 yılında erken terfi alan İncirlik Üssü komutanı Bekir Ercan Van, darbe gecesi iki tanker uçağı kaldırıp Ankara ve İstanbul'a göndermiştir. Darbenin merkezi olan Akıncı Üssü'nün komutanı olan Hakan Evrim de 1984 yılında Hava Harp Okuluna girmiş ve kendi devresinden bir yıl önce terfi etmiş ve 2012 YAŞ kararıyla generalliğe yükseltilmiştir (Ergin, Hürriyet, 23.09.2017). Bu bilgiler Hava Harp Okuluna girişte ve Hava Kuvvetleri Komutanlığında terfide liyakat yerine FETÖ mensubiyetinin önemli bir unsur olarak kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Liyakat ilkesinin esas alınması yerine başka kriterlerin esas alınarak görev verilenlerin ne kadar vahim eylemler içinde yer alabilecekleri 15 Temmuz darbe girişimiyle anlaşılmış olması gerekir. Başımıza daha büyük bir taş düşmeden, aklımızı başımıza alıp, aklın yolu birdir deyip gereğini yapmamız gerekir.

FETÖ mensuplarının usulsüz atama ve terfileri kullanmakta ne kadar usta olduklarını gösteren bir örnek de Kemal Gözler aktarmaktadır: Anayasa Mahkemesi raportörü Alparslan Altan 25.02.2010 tarih ve 2010/116 sayılı müşterek kararname ile Denizcilik Müsteşarlığı müsteşar yardımcılığı görevine

atanmış (RG. 26.2.2010). Alparslan Altan 30 gün bu görevde çalıştıktan sonra Cumhurbaşkanı tarafından 29.03.2010 tarih ve 2010/5 sayılı kararla Anayasa Mahkemesi üyeliğine atanmıştır (RG. 30.03.2010). 12.09.2010 Anayasa değişikliği öncesinde Anayasa Mahkemesi raportörlerinin Anayasa Mahkemesine üye atanması mümkün olmadığından, Cumhurbaşkanı ancak üst kademe yöneticileri arasından serbestçe atama yapabiliyordu. O tarihlerde haberlerde, Alparslan Altan'ın müsteşar yardımcılığı görevine, o görevi yapması için değil, Anayasa Mahkemesine üye atanabilmek için atandığı haberleri yer almıştır (<https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/03/31>). Alparslan Altan Anayasa Mahkemesine üye atandığı tarihte 42 yaşında idi. Eğer 6 ay sonra atanacak olsaydı, 12.09.2010 Anayasa değişikliği yürürlüğe girmiş olacak ve üyelik yaşı 45'e çıkacağı için atanamayacak ve ayrıca yaş sınırına takılmasa dahi en fazla 12 yıl görev yapabilecek idi. 30 günlük Denizcilik Müsteşar yardımcılığı görevi sayesinde, 42 yaşında Anayasa Mahkemesine üye olan Alparslan Altan, 23 yıl, 2033 yılına kadar bu görevi yürütme imkânına sahip olmuş (idi)! 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Alparslan Altan FETÖ soruşturmaları kapsamında tutuklanmış ve Anayasa Mahkemesi üyeliğinden ihraç edilmiştir (Gözler ve Kaplan, 2017: 376).

3. PANZEHİR OLARAK LİYAKAT İLKESİ VE UYGULAMASI

FETÖ'nün devlet kurumları içinde yapılanması ve güç kazanmasıyla ilgili olarak bir önceki başlık altında anlatılan tüm olumsuz durumlar, ülkemizde uzun bir süredir kamu personeli alımı ve terfisinde liyakat ilkesinin göz ardı edilerek, bu örgüte mensubiyetin büyük ölçüde belirleyici olduğunu 2012 - 2016 yılları arasında Türkiye'de yaşanan sosyal, siyasi ve adli olaylar gözler önüne sermiştir. FETÖ, elbette öncelikle yetenekli, başarılı veya zengin kişileri örgüte kazanmaya hedeflemiştir. Maalesef bu konuda başarılı da olmuştur. Bu vatanın ve bu milletin yetenekli ve başarılı evlatlarının önemli bir kısmını maalesef vatana ihanet suçunun bir parçası haline getirmiştir. Örgüte kazandırılan bu yetenekli ve başarılı kişiler, örgütün gerçek yüzünün gizlenmesinde ve bu örgütün toplum tarafından bir hizmet hareketi olarak benimsenmesinde vitrin ve etkili bir reklam olarak kullanılmıştır. Ancak FETÖ sadece yetenekli veya zengin kişileri kazanmakla yetinmemiş, özellikle 2010'lu yıllardan itibaren belirgin (çalınan minare kılıfa sığmayacak) bir şekilde, öncesinde ise gizli bir şekilde, soruların çalınması ve diğer usulsüz yollarla yetenekli yeteneksiz geniş kitleleri kazanmaya çalışmıştır. Rahatlıkla sınavı kazanabilecek kişilere de çalınan soruları vererek kendilerine minnettar ve tabi hale getirdiği anlaşılmaktadır. 2009, 2010'lardan önce gizlenen, çekinen, toplum içinde konuşmaktan dahi kaçınan

FETÖ mensupları, ne olduysa bu tarihlerden sonra hem sosyal hayatta hem de kamu kurumlarında birden şahin kesilmeye başlamışlardır. Sadece kamuda değil özel sektörde de, insanlara bizden olursanız, bize himmet verirsiniz birçok avantaja sahip olursunuz kanaati yaymaya başlamışlardır. Sınav usulsüzlüklerini adeta göstere göstere yapmaya başlamışlardır. ÖSYM’de, polislik sınavları gibi birçok sınavda usulsüzlükler ortaya çıkmasına rağmen, yıllarca bu kurumlarda etkin bir soruşturma yapılıp, sorumlular tespit edilerek hak ettikleri yaptırımı çarptırılmamışlardır. Dolayısıyla FETÖ sadece yetenekli kişileri kendisine bağlamaya çalışmamış, normal insanları ve hatta yetenezsiz insanları da çeşitli sınavları usulsüz bir şekilde kazanmalarını sağlayarak kendisine bağlamıştır. En azından ilgili sınavlara giren tüm adaylar açısından, eşit şartlarda ve objektif bir yarış yapılmasını engelleyerek bu güce kavuştuğu anlaşılmaktadır.

Eski ve yakın tarihte yaşanan benzer olaylar ve uygulamalar, bu tür sorunların belli başlı çözüm araçlarından birinin ve en önemlisinin kamu kurumlarına personel alımı ve terfi ettirilmelerinde liyakat ilkesinin esas alınması olduğunu ortaya koymaktadır. Zira kamu idaresi ve kamu kurumlarında çalıştırılacak personelin seçiminde uygulanacak yöntemler, devlet mekanizmasının kimlerden oluşacağını belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihi süreç içinde ABD ve Avrupa ülkeleri gibi pek çok ülke, kamu personel yönetimi alanında yaşanan sorunların ve yozlaşmanın çözümü olarak liyakat ilkesinin esas alınmasını tecrübe ederek ortaya koymuşlardır. Kamu personel reformu yapmak isteyen hemen her ülkede, daha iyi bir personel sistemi kurmak için ne yapılması gerektiği düşünüldüğünde, hep ilk akla gelen liyakat ilkesinin esas alınması gerektiği olmuştur. ABD ve Avrupa ülkeleri, liyakat ilkesine aykırı birçok uygulamayı ve neden olduğu sorunları yaşamışlar ve en önemli çözüm yolu olarak liyakat ilkesinin esas alınması gerektiğini adeta deneme yanılma yoluyla ortaya koymuşlardır. Başta kayırmacılık olmak üzere liyakat ilkesinin karşıtı niteliğinde olan diğer uygulamaların, aracılık ve rüşvetin yaygınlaşması, toplumda büyük huzursuzluklara neden olması ve en önemlisi personel üzerinde görevi kötüye kullanma eğilimini artırması gibi ciddi sorunlara neden olduğunu her ülke yaşayarak görmüştür. Günümüzde çağdaş kamu personel yönetimine egemen olan ilkelerin başında liyakat ilkesinin geldiği kabul edilmektedir (Şahin, 2016, s. 231; Sezer, 2006, s. 68; Yıldız, 2016, s. 141).

3. 1. Liyakat Kavramı

Liyakat kavramı teorik açıdan farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak burada farklı teorik tanımlamalara girmeden, liyakat kavramı bir kamu personel ilkesi olarak tanımlanacaktır. *Liyakat* kavramı genel olarak, idarenin ihtiyaç duyduğu

personeli alırken ve rütbe olarak yükseltirken adaylar arasından bilgi, görgü, kültür ve yetenekleri itibariyle kadroya en uygun olma durumunu ifade eder. Bu anlamıyla liyakat ilkesi, hizmetin gerekleri açısından en uygun (en yetenekli) adayların işe alınmasını ve mevcut personelin deneyimine ve yeteneğine göre yükseltilmesini gerektirir. Kısaca liyakat ilkesi işi ehline vermeyi gerektirir. Bu açıdan *liyakat ilkesi*, işe en layık adayın alınmasını amaçlayan personel seçimi ve rütbe yükseltilmesi kriterleri toplamı olarak tanımlanabilir (Şahin, 2016, s. 238). Layık olma durumu değişken bir durum olduğundan, ilerleyen süreçlerde liyakatini kaybedenler elenerek ve yükselmeleri engellenerek, bilgi, deneyim ve yeteneğini geliştiren personel ile devam edilmesi gerekir. Ancak liyakat kavramı ayrıca, etkin ve verimli bir personel sisteminin kurulması için gerekli olan kural ve uygulamaları kapsayan *personel sistemini* anlatmak için de kullanılmaktadır. Buna göre liyakat, personel alımı ve terfisinin işe uygunluk ve başarı şartlarına bağlı olduğu, ücret ve diğer çalışma şartlarının hizmetin etkinliğine katkıda bulunduğu, yer değiştirme, görevden uzaklaştırma veya çıkarma tüm işlemlerde ehliyetin esas alındığı bir personel sistemini ifade eder (Öztürk, 2002, s. 129; Yılmaz, 2016, s. 144). Dolayısıyla liyakat kavramı, kamu personel yönetiminde genel olarak bir ilke olarak tanımlanabileceği gibi, aynı zamanda bu ilkenin hayata geçirilebilmesi için esas alınması gereken kendi içinde başka ilkeler de barındırdığından liyakate dayalı kamu personel sistemi olarak da tanımlanabilir.

3. 2. Liyakate Dayalı Kamu Personel Sisteminin Temel İlkeleri

Yukarıda belirtildiği üzere liyakat ilkesi kısaca, kamu idareleri ve kamu kurumlarının personel alımı ve terfi işlemlerinde, adaylar arasından en yetenekli olanların tercih edilmesini gerektirmektedir. Liyakat ilkesinin gerektiği gibi uygulanabilmesi için, bu tercihi yapacak olan idari makamların dikkate almaları gereken bazı unsurlar / ölçütler vardır. Bu unsurlara / ölçütlere liyakat sisteminin dayandığı temel ilkeler veya liyakate dayalı kamu personel sisteminin temel ilkeleri de denilmektedir. Liyakat ilkesinin teoride kabul edildiği haliyle, kamu kurumlarının işleyişinde esas alınarak hayata geçirilebilmesi için, liyakate dayalı personel sisteminin temel ilkelerine uyulması zorunludur. Ancak, liyakat sisteminin temel ilkeleri ve bunlar arasında öncelik sıralaması konusunda doktrinde farklı görüşler yer almaktadır. İdare hukuku ve kamu personel yönetimi ile ilgilenen bilim adamlarından her biri, kendilerince önemli gördükleri veya tespit ettikleri sorunların çözümüne öncelik vererek bu konuda farklı liste ve sıralama sunabilmektedirler (Sezer, 2006, s. 75). Burada bu ayrıntıya girmeden, liyakate sayılı kamu personel sisteminin kurulması ve hayata geçirilebilmesi için esas alınması gereken temel ilkeler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

3.2.1. Eşitlik İlkesi

Anayasanın 70. maddesiyle, “Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.” denilerek, kamu personeli olmak bir vatandaşlık hakkı olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla, kamu idareleri ve kamu kurumları, diğer işlemlerinde olduğu gibi, personel alırken ve terfisine karar verirken de, Anayasanın 10. maddesinde düzenlendiği haliyle eşitlik ilkesine uymak zorundadır. Anayasanın 10. maddesi gereğince kamu idareleri ve kamu kurumları, personel alırken ve terfisine karar verirken hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanımaması, adaylar arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yapmaması gerekmektedir. Ancak, yine Anayasa gereği çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Kamu idareleri ve kamu kurumlarının personel alımı ve terfi ettirilmesiyle ilgili düzenlemeler bu ilkelere aykırı şartlar içermemesi gerekir. Personel alınacak kadronun gerektiği nitelikleri taşıyan herkese aday olabilme imkânı tanınması gerekir. Kamu idareleri ve kamu kurumlarının personel alımı veya terfisi konusunda adaylar arasında farklı bir uygulama yapabilmeleri için, görevin gerektirdiği nitelikler bakımından objektif, makul, ciddi, kabul edilebilir bir sebebin olması gerekir.

3.2.2. Görevin Gerektirdiği Niteliklerin Aranması İlkesi

Kamu idareleri ve kamu kurumlarının üstlendikleri görevleri etkin ve verimli bir şekilde yerine getirebilmeleri için, görevin gerektirdiği bilgi ve yeteneğe sahip olan personelin işe alınması büyük önem taşımaktadır. Görevin gerektirdiği nitelikler, o niteliğe görevli sahip olmadığı takdirde o görev yerine getirilemeyecek veya gerektiği gibi yerine getirilemeyecek olan bilgi ve yeteneklerdir. Görevin gerektirdiği nitelikler, her bir kamu hizmetinin özelliğine göre belirlenebilecektir. Diğer bir ifadeyle bir kadro ile o kadroda görev yapacak personelin eğitim düzeyi, yaşı ve cinsiyeti gibi sahip olması gereken nitelikler hizmetin özelliğine göre belirlenecektir. Kamu idareleri ve kamu kurumları, Anayasanın 70. maddesinin 2. fıkrası gereğince, personel alımı ve terfisinde adaylar, arasında atama yapılacak kadronun gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetemezler. Kurumların personel mevzuatının düzenlenmesinde olduğu gibi, personel alımı için başvuru şartlarının belirlenmesinde de, ancak kadronun gerektirdiği nitelikler şart olarak belirlenebilir, başka şartlar konulamaz.

3.2.3. Görevin Gerektirdiği Niteliklerin Yarışma Sınavı İle Ölçülmesi İlkesi

Kamu idareleri ve kamu kurumlarında personel alımı ve yükseltilmeleri işlemlerinin açık, serbest, fırsat eşitliği sağlayacak şekilde yapılan yarışma sınavları esas alınarak yapılması gerekir. Bunun için *öncelikle*, atama yapılacak kadro ile ilgili ilanın, kurumun bulunduğu yer ve kadronun gerektirdiği nitelikler itibarıyla ilgi duyan herkesin bilgi edinmesine imkân veren araçlarla yapılması gerekir. Günümüzde kamuoyunun bilgilendirilmesiyle ilgili araçların başında yazılı ve görsel basın yayın araçları ve internet araçları gelmektedir. Ayrıca ilanların ilgi duyan adayların düşünüp karar verme, gerekli hazırlığı yapıp başvurabilmeleri için sınav tarihinden makul bir süre önce yapılması gerekir. *İkinci olarak*, anayasal düzenleme gereği, başvuru şartları belirlenirken, görevin gerektirdiği niteliklerden başka şartların konulmaması gerekir (Anayasa m. 70/II). Yine, sınav başvuru ücretinin yüksek olması ve gereksiz belgelerin istenmesi gibi caydırıcı hususların olmaması gerekir. Keza, sınav yeri ve zamanı gibi hususların da katılımı olumsuz etkileyecek şekilde belirlenmemesi gerekir. *Üçüncü olarak*, sınavlar, adaylarda kadronun gerektirdiği bilgi, beceri ve diğer gerekli özelliklerin objektif bir şekilde ölçülmesini ve en yetenekli adayın tespitini sağlayacak içeriğe sahip olmalıdır. Uygulamada sınavlar yazılı veya yazılı ve sözlü yapılmaktadır. Sözlü sınavlar bazı kadroların gerektirdiği niteliklerin belirlenmesi açısından gerekli görülmeyle birlikte, birçok kadro için belirleyici olması halinde ciddi eleştiriler ileri sürülmektedir. Sözlü sınavları nispeten denetimi zor olduğundan, yazılı sınavlarla belirlenen eşit bilgi ve yeteneğe sahip adaylar arasında tercih yapılması gibi amaçlarla kullanılması ileri sürülmektedir (Sezer, 2006, s. 77). *Dördüncü olarak*, sınav sonuçlarının makul süre içinde ve uygun araçlarla duyurulması ve adaylara sonuçlara karşı gerektiğinde yasal yollara başvurma imkânı tanınması gerekir.

3.2.4. Güvence İlkesi

Liyakat ilkesinin hayata geçirilebilmesi için işe en uygun adayın alınması gerekli fakat tek başına yeterli değildir. Buna ek olarak işe alınan yetenekli kişilerin kamu görevini sürdürebilmeleri için bunlara yeterli güvence de sağlanması gerekir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun *Temel ilkeler* başlıklı 3. maddesinin C bendinde liyakat ilkesi şöyle tanımlanmıştır: *Liyakat ilkesi, Devlet kamu hizmetleri görevlerine girmeyi, sınıflar içinde ilerleme ve yükselmeyi, görevin sona erdirilmesini liyakat sistemine dayandırmak ve bu sistemin eşit imkânlarla uygulanmasında Devlet memurlarını güvenliğe sahip kılmaktır.* Kamu görevlilerinin kurum içerisinde adam kayırma, kötü muamele, siyasi tercihlerinden dolayı ayrıma tabi tutulma gibi uygulama ve baskılara karşı yeterince korunması gerekir (Akgüner, 2014, s. 35). Bunun için personelin idari, mali ve sosyal haklarının, görevden alma

ve yer değiştirme şartlarının önceden objektif bir şekilde düzenlenmesi gerekir. Hizmetin gereklerine uymayan yer değiştirme ve görevden almalara karşı personel güvence altına alınmalı ve muhatap olabileceği bu gibi kötü muamele ve ayrımcılığa karşı idari ve yargı mercilerine başvurabilmelidir. Kamu kurumlarında olabilecek hukuk dışı eylem ve işlemlerin önlenmesi bakımından, bu tür olaylara tanık olan personelin yetkili makamlara bilgi vermesi büyük önem taşımaktadır. Bu tür bilgilerin edinilebilmesi için, bilgi verecek personelin özel kişilerden ve kamu makamlarından gelebilecek tehditlere karşı korunmaları gerekir. Ancak, aşırı güvence personelin performansını olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin işten atılma riski çok düşük olan bir personel verimsizleşebilir (Sezer, 2006, s. 83). Bu nedenle, personelin görevde kalıp kalmayacağının başarı ve yeteneğine göre belirlenmesi gerekir. Dolayısıyla personele sağlanacak güvencenin dengeli ve ölçülü olması gerekmektedir. Ayrıca bir kamu görevlisi sadece atandığı kadro ve pozisyonda kalmayıp, yine bilgi, beceri ve yeteneğine göre sınıfı içinde en üst kadroya kadar yükselme imkânına sahip olması gerekir.

3.2.5. Hizmet İçi Değerlendirme İlkesi

Liyakat ilkesi, kamu personelinin bilgi ve yeteneğine göre kendi sınıfı içinde en üst kadroya kadar yükselme imkânına sahip olmasını gerektirir. Bu husus 657 sayılı DMK'da bu Kanununun esas aldığı üç temel ilkedden biri olarak *kariyer* ilkesi adıyla ayrıca düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre, devlet memurlarına, yaptıkları hizmetler için lüzumlu bilgilere ve yetişme şartlarına uygun şekilde, sınıfları içinde en yüksek derecelere kadar ilerleme imkânı tanınması gerekir. Ancak, kamu personelinin terfi edebilmeleri için bir değerlendirmeye tabi tutulmaları gerekmektedir. Bunun için personelin bir yıl içindeki görevdeki başarıları, verimi, tutum ve davranışları incelenip değerlendirilmesi gerekmektedir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 109. maddesine göre, her memur için bir özlük dosyası tutulur. Özlük dosyasına, memurun mesleki bilgileri, mal bildirimleri; varsa inceleme, soruşturma, denetim raporları, disiplin cezaları ile ödöl ve başarı belgesi verilmesine ilişkin bilgi ve belgeler konulur. Memurların başarı, yeterlik ve ehliyetlerinin tespitinde, kademe ilerlemelerinde, derece yükselmelerinde, emekliye ayrılmalarında veya hizmetle ilişkilerinin kesilmesinde, hizmet gerekleri yanında özlük dosyaları da göz önünde bulundurulur. Kamu görevlilerinin başarı değerlendirmeleri ne kadar sağlıklı ve objektif yapılırsa, çalışanlar o oranda görevlerini daha iyi yapmaya ve performanslarını arttırmaya gayret edeceklerdir.

3.2.6. Kamu Yararı ve Etik Davranış Bilincinin Kazandırılması

Bir kurumda personelin görevlerini kurumsal amaçlar doğrultusunda, etkin ve verimli bir şekilde yapmalarını sağlayabilmek için, onlara kamu yararını esas alma ve etik davranış bilincinin kazandırılması son derece önemli husustur. Kamu görevlilerinin uymaları gereken kamu yararını gözetme, dürüstlük, tarafsızlık, saydamlık, hesap verebilirlik gibi etik davranış ilkelerini belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere, 25.5.2004 tarih ve 5176 sayılı Kanunla başbakanlık bünyesinde Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuştur. Bu Kurula söz konusu Kanunun 3. maddesiyle, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini hazırlayacağı yönetmelikle belirlemek, etik davranış ilkelerinin ihlâl edildiği iddiasıyla resen veya yapılacak başvuru üzerine gerekli inceleme ve araştırmayı yaparak sonucu ilgili makamlara bildirmek, kamuda etik kültürünü yerleştirmek üzere çalışmalar yapmak veya yaptırmak ve bu konuda yapılacak çalışmalara destek olmak görev ve yetkisi verilmiştir. Kamuda etik davranış ilkelerini belirleyen Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik hazırlanmış ve 13.04.2005 tarih ve 25782 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kamu görevlileri, görevlerini yürütürken 5176 sayılı Kanun ve ilgili yönetmelik ile belirlenen etik davranış ilkelerine uymakla yükümlüdürler.

3.2.7. Adil ve Yeterli Ücret İlkesi

Kamu idare ve kamu kurumlarında nitelikli ve başarılı kişilerin istihdam edilebilmesi için, mevcut şartlarda adil ve yeterli bir ücret ödemesinin yapılması gerekir. Liyakati ödüllendirmenin bir yolu çalışanların layık olduğu mevkilere terfi ettirmek şeklinde manevi niteliktedir, diğer yolu da yapılan işe göre hak edildiği ölçüde adil bir ücret verilmesidir (Yıldız, 2016, s. 147). Uygulanan ücret sisteminin liyakati destekleyici ve geliştirici nitelikte olması gerekir. Diğer taraftan, kamu personelleri arasında zaman zaman hediye beklentisi, rüşvet ve özel çıkar sağlama gibi hukuk dışı yollara başvuranların olması, genel olarak toplumda ahlaki değerlerin zayıflaması ve kamuda etik ilkelerin yerleşmemiş olması gibi etkenler yanında, yeterli bir gelire sahip olmamaları da bir sebep olarak belirtilmektedir (Sezer, 2006, s. 78). En azından kamuda çalışan öğretmen, mühendis, öğretim üyesi gibi belli meslek mensuplarına ödenen ücretin, özel sektörde benzer işleri yapan personele ödenen ortalama ücretten çok düşük olmaması gerekir. Keza, şeffaf ve objektif yapılacak değerlendirmelere göre, başarı ve performansa dayalı bir ücret artışının olması, yetenekli kişilerin kamuda istihdam oranını arttıracaktır. Mesaiye ve üretkenliğe dayalı ücretlendirme de liyakat ilkesinin bir gereğidir. Ancak, bu yapılırken sübjektif kıstaslara göre birbirine yakın işleri yapan kamu

görevlilerinin ücretleri arasında, çalıştığı kurumdan veya birimden kaynaklı önemli farklılıklar olmaması gerekir. Farklı ücret uygulanmasını gerektiren objektif haklı bir neden olmadığı takdirde “eşit işe eşit ücret” ilkesinin de ihlal edilmemesi gerekir (Şahin, 2016, s. 238).

4. LİYAKAT İLKESİNİN UYGULAMASINDA YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türk hukuk tarihi açısından önemli bir yeri olan ve Türk devlet yönetimi geleneğinin oluşumunda çok önemli katkısı Osmanlı Devletinde, devlet fonksiyonlarından her birinin özel bir bilgi, uzmanlık, yetenek ve tecrübe gerektirdiği kabul edilmiştir. Devlet ve idari teşkilat içinde çalışacak personelin seçiminde, tayinlerinde, terfilerinde liyakate büyük önem verilmiştir. Hiç kimseye belirli bir aileden olmasından dolayı veya hatır için idari bir görev verilmemesine dikkat edilmiştir. Bir köylünün çocuğu dahi liyakati sayesinde en üst makamlara kadar yükselebilmiştir. Devlet hizmetinde görev verilecek kişiler bedensel ve zihinsel yetenekleri ve karakterleri gibi özellikleri dikkate alınarak titiz bir şekilde seçilmişler. Bu şekilde belirlenen elemanlar Enderun’da destekleyici ve eleyici bir eğitime tabi tutulmuşlar. Eğitim ve çalışma hayatının her aşamasında yetenekli olanlar tespit edilip terfi ettirilmiştir. Devlet hizmetlerinde çalışacak personelin seçiminde, eğitiminde, çalışma sürecinde ve terfisinde hiç kimseye ayrıcalık tanınmamasına özen gösterilmiştir. Herkes yeteneğine uygun işlerde istihdam edilmişler. Özellikle yükselme döneminde kıdem ve liyakate aykırı hemen hiç atama yapılmadığı belirtilmektedir. Hatta Osmanlı Devletinde bu şekilde işleyen liyakate dayalı kamu personel sisteminin Batılı ülkeler tarafından örnek alındığı aktarılmaktadır (Yıldız, 2016, s. 146). Osmanlı Devletinde uygulanan kamu personel sistemiyle ilgili olarak Albert Howe Lybyer’den şu ifadeler aktarılmaktadır: “sistem liyakati ödüllendirecek, yetenek, çaba ve yeterli donanımla beslenen her türlü hırs ve özlemi doyuracak biçimde düzenlenmiştir. ... Enderun’dan geçmiş içoğlanlar sultanın tahtı dışında her makama erişebilirlerdi. Yükselme kesinlikle rastlantısal veya otomatik değildi. Her aşamada büyük bir titizlik ve akıllılıkla yönlendirilip gerçekleştirilirdi” (Yıldız, 2016, s. 147). Yine, İstanbul’un 16. yüzyıldaki durumunu anlatan önemli kaynaklardan biri olan Oiger Ghiselin De Busbecq’ın Türk Mektupları eserinde yer alan şu ifadeler önemlidir: “Osmanlı’da herkes liyakat, bilgi, ahlâk ve seciyesine göre bir mevkîe tayin edilir. Ahlâksız, bilgisiz ve tembeller hiçbir zaman yüksek mevkilere çıkamazlar. Osmanlıların muvaffakiyeti ve bütün dünyaya hakim bir ırk olmalarının hikmeti budur. Türklerin en büyük düşmanı iltimastır” (Yıldız, 2016, s. 148). Osmanlı devleti bu şekilde kamu personel sisteminde ehliyet ve liyakat ilkelerini titiz bir şekilde uyguladığı

ve işi ehline verdiği için üç kıta ve yedi iklimde hâkim bir devlet haline gelmiştir (Tahir, Star, 24.09.2017).

Ancak Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra kamu personel sisteminde zaman zaman liyakatin göz ardı edildiği ve atama ve terfilerde kayırmacılığın görülmeye başladığı belirtilmektedir. 17. yüzyılda IV. Murat zamanında önemli görevlerde bulunmuş olan Koçi Bey, bu bozulmayı fark etmiş ve 1631'de Padişaha sunduğu bir risale ile rapor etmiştir. Bu risaleden aktarılan şu ifadeler, o dönemdeki gelişmelerle ilgili olarak önemli ipucu vermesi bakımından önemlidir: *“giderek her işe hatır karışmakla ve her işe göz yummakla hak sahibi olmayanlara hadden aşırı mevkiler verilip, eski kanun bozuldu. ... yüksek makamların şunun bunun aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise ona verilmek gerekir ... Bir cahilin, sırf eskidir diye bir bilginin önüne geçirilmesi haksızlıktır. ... Yaşlı ile genç, bilgi ve marifette eşit olunca yaşlının önüne geçmesi daha doğrudur”* (Yıldız, 2016, s. 150). 18. yüzyılda önemli idari görevlerde bulunan Defterdar Sarı Mehmet Paşa da Devlet Adamlarına Öğütler adlı eserinde, Osmanlı kamu personel sistemiyle ilgili olarak benzer eleştiri ve önerilerde bulunmuştur. Osmanlı devletinin zayıflamasının en önemli nedenlerinden birinin, kamu personel sisteminde liyakate gereken önemin verilmemeye başlanması olarak görülmektedir.

Tanzimat'tan (1839'dan) itibaren ise yeniden liyakat ilkesinin kamu personel sisteminde esas alınmasını sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Tanzimat Fermanında ilk defa *eşitlik* ilkesine yer verilmiştir. Daha sonra, 1856'da Islahat Fermanıyla, kamu personel sisteminin *liyakat* esasına göre örgütlenmesi öngörülmüştür. 1859'da Mülkiye Mektebi'nin açılması, liyakat ilkesinin hayata geçirilmesi açısından önemli bir aşama olarak görülmektedir. 1876'da ise Kanun-i Esasi'nin 39. maddesiyle, memuriyete atamalarda *yetenek* ve *liyakatin* esas alınacağı düzenlenmiştir. II. Meşrutiyet ile 1909'da Anayasada bir takım değişiklikler yapılmakla birlikte liyakat ilkesi korunmuştur. Ancak bu düzenlemeler, mevzuatta yer alan bir düzenleme olarak kalmış, uygulamaya pek yansıtılamamış ve memuriyete atamalarda düzensizlik devam etmiştir.

Cumhuriyet döneminde 1924 Anayasası'nın 92. maddesiyle, her Türk vatandaşının yeterliliğine ve hak edişine göre devlet memuru olma hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Ayrıca 23. madde ile milletvekilliği ile memuriyetin birleşmeyeceği düzenlenerek, memuriyete girişte liyakat ilkesinin daha etkin bir şekilde uygulanması amaçlanmıştır. 1926'da çıkarılan 788 sayılı Memurin Kanunu ile memur olabilmek için asgari ortaokul mezunu olma şartı öngörülmüş ve memur alımını büyük ölçüde kurumların takdirine bırakmıştır. Kurumlar ise bu dönemde memur alımında liyakat ilkesine ve sınav usulüne pek özen göstermemişler.

Terfilerde ise kıdem ve amirin takdiri belirleyici olmuştur. 1950'lerden itibaren kamu personel sisteminin yeniden yapılandırılmasıyla ilgili arayışlar başlamış ve bu amaçla birçok rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan bu raporlarda, belirtilen en önemli sorunlardan birinin, personel alımı ve yükseltmelerinde liyakat yerine kayırmacılığın ve düzensizliğin olduğu görülmektedir (Yıldız, 2016, s. 159). Bu dönemde liyakat adına yapılan en önemli düzenlemelerden biri, 1960 yılında Devlet Personel Dairesi'nin kurulması ve bu Daire'ye, memur alımında açık yarışma sınavı yapma görevinin verilmesi olmuştur. Arkasından 1961 Anayasası'nın 58. maddesi ile "*Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, ödevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.*" hükmüne yer verilerek, memur alımında serbestlik, eşitlik ve liyakat ilkeleri tekrar edilmiştir. Ancak tüm bu düzenlemelere rağmen memur alımında liyakat dışı uygulamalar sürmüştür. 1965 yılında kamu personel sisteminde yaşanan sorunlara köklü bir çözüm getirmek amacıyla 657 sayılı DMK kabul edilmiştir. Bu Kanunun "Temel İlkeler" başlıklı 3. maddesiyle sınıflandırma, kariyer ve liyakat ilkelerine yer verilmiştir. Bu düzenlemeyle, terfilerde kıdem yanında liyakatin de esas alınması gerektiği kabul edilmiştir. Ancak 1961 Anayasası ve 657 sayılı DMK'nın uygulamaya konulmasından sonra da, liyakat ilkesinin tam olarak uygulanamadığına ilişkin raporlar hazırlandığı ve kalkınma planlarında benzer tespitler yapıldığı görülmektedir. Bu raporlarda liyakat ilkesinin tam olarak uygulanması ve kayırmacılığın önlenmesi için, personel alımının ve terfisinin merkezi bir sınavla yapılması önerilmiştir (Yıldız, 2016, s. 165). 1982 Anayasasında da liyakat ilkesi büyük ölçüde 1961 anayasasındaki düzenlemeye benzer bir şekilde düzenlenmiştir. Ancak bu Anayasanın uygulamaya girmesinden sonra hazırlanan Kamu Yönetimi Araştırma Projesinde (KAYA) de, liyakat ilkesinin gerektiği gibi uygulanamadığına ilişkin tespitler devam etmiştir.

Kamu personel yönetimi konusunda Batıda yaşanan gelişmeler ise kısaca şöyle özetlenebilir: Batıda 19. yüzyıla kadar kişilerin kamu görevlerine gelebilmeleri ve hatta bazı meslekleri seçebilmeleri, büyük oranda ailelerinin gücü ve isteğiyle ilişkili olmuştur. Devlet başkanının çocukları devlet başkanı veya aday olurken, diğer ailelerin çocukları da büyük oranda yine aile büyüklerinin yaptığı hizmetlerde veya mesleklerde çalışmışlardır. Kamu görevlerinin ve mesleklerin babadan oğula geçmesi hemen hemen tüm hizmetler ve meslekler için geçerli olmuştur. Askerlik, öğretmenlik, din adamlığı, devlet memurluğu, esnafılık, zanaatkarlık gibi meslek ve görevler adeta ebeveynlerden çocuklara miras kalmıştır. Hatta bu aristokratik gelenek ailelerin ve çocuklarının sosyal statülerini de belirlemiştir. Fakat 19. yüzyıldan itibaren başlayan demokratik gelişmelerin hedeflerinden biri de, aristokrasinin siyasi ve idari ayrıcalıklarının

sınırlandırılması ve ailelerin sosyal ve siyasi statüsünün kamu hizmetlerine girişte belirleyici olmasının engellenmesi olmuştur. Yapılan reformlarla kamu hizmetlerine girişte ve yükselmede, ailelerin sosyal ve siyasi statüsünün belirleyici olması yerine, kişisel yeteneklerin, bilgi ve deneyimin esas alınmasını öngören objektif kıstaslar getirilmeye çalışılmıştır (Şahin, 2016, s. 233; Yıldız, 2016, s. 144). Batıda bu şekilde ortaya çıkan ve meritokrasi olarak ifade edilen liyakat sistemi, günümüzde birçok devlet tarafından kamu ve özel personel sisteminin temel bir ilkesi olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır.

4. 1. Liyakat İlkesinin Uygulanmasında Yaşanan Sorunlar

Bir önceki başlık altında anlatıldığı üzere, 1950'lerden itibaren liyakat ilkesinin uygulanması için yapılan önerilerin başında, kamu personel alımı ve terfisinin bu amaca ve içeriğe uygun olarak yapılacak merkezi sınavlar esas alınarak yapılması düşüncesi gelmektedir. Kamu idare ve kurumlarının personel alımlarını liyakat ilkesine uygun ve şeffaf bir şekilde yapmalarını sağlamak amacıyla 2002 yılından itibaren Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) yapılmaya başlanmıştır. Kamu personeli olarak çalışmak isteyen kişilerin bu sınava girip, çalışmak istedikleri kurum tarafından belirlenen taban puan ve üzerinde bir puan almaları gerekmektedir. Ancak bu sınav sistemi, tüm üniversite mezunlarını, almış oldukları eğitim farklılığını pek dikkate almadan aynı değerlendirmeye tabi tutması nedeniyle ölçme ve değerlendirme ilkelerine uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. (Şahin, 2016, s. 237). Ayrıca, kurum içi yükselmede en önemli kriterler olarak kıdemın esas alınması, sadece daha uzun yıl çalışmış olmayı, bilgi ve yeteneğin önüne geçirmektedir. Böyle bir uygulamayla kurumlar içinde genç fakat bilgili ve yetenekli çalışanların önü kesilebilmektedir.

Kamu personel sisteminde yaşanan sorunlar konusunda yapılan tespitlerin başında, liyakat ilkesinin içinin çok iyi doldurulamaması ve gerektiği gibi uygulanamaması, kariyer düşüncesinin personele kazandırılmaması gibi maddeler yer almaktadır (Şahin, 2016, s. 238). II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerden kaçıp Türkiye'ye sığınan Alman - Musevi bilim adamlarından Prof. Andreas Schwarz'ın Türkiye hakkındaki şu ifadeleri anlamlıdır: Gerçek demokrasinin tabii amacı, en iyileri bulup üste çıkarmak, serbestçe çalışma ve kalkınma için yetki ve imkân vermek olduğu halde, Türkiye'de kötü bir seçme ayırma sistemi hâkimdir. Yeni ve üstün değerler sürekli yok ediliyor, orta ve düşüklükler sivrilmenin veya başa yükselmenin yolunu buluyor (Tahir, Star, 24.9.2017). Bu konuda yapılan önemli tespitlerden biri ise, *liyakat ilkesi belki de Anayasanın en çok ihlal edilen ilkesi olduğunu söylemenin yanlış olmayacağı* görüşüdür (Yıldız, 2016, s. 167). Zira hukuk sistemine bakıldığında liyakat

ilkesinin, kamu personel sisteminin bir temel ilkesi olarak başta Anayasa ve DMK gibi temel mevzuatla düzenlenip koruma altına alındığı görülmektedir. Aslında bu düzenlemeler gereği, kamu personel alımı ve terfisinde, hiçbir alt düzenleme ve uygulamanın bu ilkeye aykırı olmaması gerekir. Ancak uygulamanın pek de öyle olmadığı, liyakat ilkesi ile çelişen, keyfiliğe ve kayırmacılığa yol açan yöntemlerin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Yıllardır bu yönde yapılan tespitler ve ileri sürülen öneriler gereken ciddiyetle ele alınmamıştır. İşte, liyakat ilkesinin çeşitli nedenlerle tam olarak uygulanamaması ve bu açığın FETÖ ve benzeri örgütler tarafından kullanılarak devlet yönetiminde örgütlenmeleri, büyük felaketlere yol açabilmektedir. Bu tür sorunların önlenmesi için gerekli tedbirlerin bir an önce alınması elzemdir.

Kamu personel sisteminde liyakat ilkesinin gerektiği gibi uygulanmamasının önemli olumsuz bir sonucu, devletin önemli makam ve mevkilerinin ehliyetsiz ve liyakatsiz kişiler tarafından doldurulmasına yol açmasıdır. Bu durum her şeyden önce devlet yönetiminde etkinlik ve verimliliği düşürmektedir. Ama belki de ondan daha riskli olan sonucu ise, bu kişilerin pozisyonlarını koruma uğruna hukuki ve ahlaki olmayan yollara başvurma olasılığını arttırmasıdır. Çünkü bu kişiler buldukları mevkilere bilgi ve yeteneklerine göre hak ederek gelmedikleri için sürekli bu pozisyonlarını koruyamamanın endişesini yaşayacaklardır. Bu psikolojide olan kişiler ise ilkeli davranmak yerine, makam ve mevkilerini korumak uğruna her yola başvurabilme ihtimalini ve riskini taşırlar. Ayrıca bu tür kişiler zararlı oluşumlar tarafından daha kolay kullanılabilirler (Tahir, Star, 24.9.2017).

4. 2. Liyakat İlkesinin Gerektiği Şekilde Uygulanabilmesine Yönelik Önerileri

Öncelikle, hiçbir ülkenin kamu personel sistemi mükemmel değildir. Ülkemiz kadar, gelişmiş ülkelerin kamu personel sistemlerinde de bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bu tür sorunların çözümü için yapılması gerekenler, her ülkenin sosyo-ekonomik yapısal özelliklerine göre farklılık gösterebilir. Mevcut sorunlar için çözüm ararken, var olan şartları ve gerçekleri dikkate almak gerekir.

Demokratik, sosyal, hukuk devleti olmayı hedefleyen Türkiye Cumhuriyetinin, öyle olabilmesi ve öyle devam edebilmesi için, olmazsa olmaz şartlardan birisi, liyakat ilkesinin ve gereklerinin her kamu hizmeti için ilgili mevzuatla ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi ve gerektiği gibi uygulanması gerekir. Personel alımıyla ilgili düzenlemelerin ve uygulanacak yöntemlerin, öncelikle görevin gerekleri açısından bilgi, tecrübe ve yetenekleri bakımından en uyumlu olan adayın tercih edilmesini sağlayacak şekilde olması gerekir. Diğer bir ifadeyle her kamu görevine, hem hukuken hem de vicdanen hak edenin atanmasını sağlayacak bir

sistemin kurulması ve tavizsiz uygulanması gerekir. Böylece, görevin gerektirdiği niteliklere sahip olmayanların daha işin başında elenerek kamu kadrolarını işgal etmelerinin engellenmesi gerekir. Ayrıca ilerleyen yıllarda mevcut personelin tayin ve terfisinde de kıdem yanında liyakat ilkesinin de esas alınması gerekir.

Kamu personeli atama ve terfi sisteminin öncelikle kanun, tüzük, yönetmelik gibi ilgili mevzuat ile adil bir şekilde düzenlenmesi gerekli fakat tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda bu sistemin başarılı bir şekilde uygulanması da son derece önemlidir (Şahin, 2016, s. 232; Tahir, Milliyet, 24.9.2017). Bu özenin gösterilmemesi halinde, özellikle kötü niyetli bazı oluşumların, devlet kadrolarını ele geçirilmesi gereken mevziler gibi görüp, bu hedeflerine ulaşmak için de her yolu meşru görüp başvurabildiklerini yakın geçmişte yaşanan olaylar ortaya koymuştur. Mevlana'nın Mesnevi'sinden aktarılan şu ifadeler, sanki Mevlana'nın bu yaşananları görür gibi yazdığını düşündürmektedir: *Toplumda barışın, adaletin ve huzurun sağlanması ancak ehliyet ve liyakat sahibi insanların iş başına getirilmesiyle mümkün olabilir; ehliyet ve liyakate bakılmaksızın işlerin yürütülmesi halinde toplumsal düzenin işleyişinde aksaklıklar ortaya çıkacaktır* (Yıldız, 2016, s. 142).

657 sayılı DMK'da, devlet memuru olmanın genel şartları arasında yer alan memur olmaya engel suçlar yeniden düzenlenerek veya yeni bir şart olarak eklenerek, terör örgütleriyle irtibatlı olanların da kamu hizmetlerine girmelerini engelleyici düzenlemeler yapılması gerekir. 15 Temmuz darbe girişiminin ortaya koyduğu ve unutulmaması gereken gerçeklerden biri, kamu personel sistemi açısından liyakat gibi, devlete ve millete sadakat da hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gereken bir niteliktir. Memuriyete engel suçlar ve davranışlar yeniden düzenlenirken öncelikle, kişilerin terör örgütleriyle ilişki düzeyinin belirlenmesinde dikkate alınacak ölçütlerin objektif olarak tespit edilmesi gerekir. Bu ölçütler belirlenirken temel hak ve özgürlükler aşırı kısıtlanmadan, devlete ve millete zarar verecek duruma dönüşecek ilişki türlerinin esas alınması gerekir. Diğer bir ifadeyle, insan haklarına saygılı, demokratik ve hukuk devletinin gerekleri göz ardı edilmeden, güvenlik ve özgürlük dengesinin korunması gerekir.

Liyakat ilkesinin eşit ve adil bir şekilde uygulanabilmesi için, toplumun tüm kesimlerine liyakat için aranan niteliklere sahip olabilmek için tanınmış olması gerekir. Günümüzde liyakat ilkesinin uygulandığı bir kamu personel sisteminde, hâkim, kaymakam, doktor, mühendis gibi iyi bir meslek sahibi olabilmek için, iyi bir üniversite eğitimi almak önemli bir avantaj sağlamaktadır. İyi bir üniversite eğitimi alabilmek için ise yüksek bir başarı dilimine girmek veya yüksek gelir düzeyine sahip olmak önemli bir avantaj sağlamaktadır. Daha yüksek gelir düzeyine sahip olan ailelerin çocukları, daha kaliteli bir eğitim alabilecekleri için

liyakat şartlarına sahip olmada, diğer ailelerin çocuklarına göre fırsat üstünlüğüne sahip olmuş olacaktırlar (Şahin, 2016, s. 234). Liyakat ilkesi uygulanırken, sosyal ve ekonomik bakımdan dezavantajlı kişilerin liyakat şartlarına erişme engelleri Anayasanın 5. maddesi hükmü doğrultusunda kaldırılmalıdır. Söz konusu hüküm Devlete şu yükümlülüğü getirmektedir: “Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır”. Özellikle liyakat için aranan şartlara sahip olma imkânı sunan eğitim öğretim olanaklarının mümkün mertebe eşit düzeyde tüm vatandaşlara sunulması gerekir.

Kamu hizmetlerine girmede ve yükselmeye objektif nitelikte yapılan yarışma sınav sonuçları esas alınarak belirlenmesi, toplumun sosyo-ekonomik yapısının büyük ölçüde aynen kamu kesimine yansımaları sağlayacaktır. Kamu kadrolarında toplumun sosyal, siyasal, kültürel, dini, etnik vb. her kesiminin temsil edilmesi, bu makamlarca alınan kararlara ve belirlenen politikalara tüm halkın iradesinin yansımaları sağlanmış olacaktır. Böyle bir idari yapılanma ve işleyiş içinde, toplumun aleyhine ve kötü niyetli oluşumların lehine politika ve kararların çıkması ve uygulama şansı bulması mümkün olmayacaktır. Bu uygulama aynı zamanda, devlet ve kamu yönetiminde demokratik ve adil bir yönetim anlayışının hayata geçirilmesi bakımından önemli bir katkı sağlanmış olacaktır. Böylece toplumda hem hak edenin hak ettiği mevkilere gelebildiği, devletin adaletle idare edildiği kanaati güçlenecek ve devlete ve kamu kurumlarına olan güven artacak, hem de halkı ile barışık bir devlet yönetimi sağlanmış olacaktır. Bu sayede toplumun, ülkenin ve devletin gelişme hızı önemli ölçüde artacaktır (Tahir, Star, 24.9.2017).

1960'lı yıllardan sonra liyakat ilkelerini eksiksiz uyulamaya çalışan gelişmiş ülkeler bile bu ilkenin uygulamasını belli ölçüde esnetmişlerdir (Şahin, 2016, s. 232). Sadece bireysel yetenekleri tek ölçü olarak alıp diğer tüm şartların yok sayılması, bazı meslekler açısından doğru bir tercih olmayabilir. Hizmetin ve kadronun niteliğine göre alınacak ve terfi edecek personelin belirlenmesinde, sınav sonuçları yanında, o alanda uzman olan ve yönetim deneyimi olanlara da belli ölçüde takdir yetkisi tanınması uygun bir çözüm olabilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamu personel alımı ve terfisi gibi işlemlerin yapılmasında liyakat ilkesinin esas alınması gerekliliği, 1876 Anayasasından bu yana tüm anayasalar ve DMK gibi tüm temel mevzuatta yer almasına rağmen, uygulamada pek de dikkate alınmadığı, bu konuda fikir beyan eden hemen hemen herkesin kabul ettiği bir gerçektir. FETÖ'nün yakın geçmişte sergilediği başta 15 Temmuz darbe girişimi olmak üzere, idari, siyasi, hukuki nitelikteki usulsüz girişimleri bir yönüyle bu gerçeği açıkça göz önüne sermiştir. Kamu personel yapısı içinde bu tür oluşumların önlenbilmesinin en önemli hukuki araçlarından biri, personel atama, tayin ve terfisinde liyakat ilkesinin esas alınmasıdır.

Kamu personel sisteminde liyakat ilkesinin uygulanmasıyla ilgili genel ilkelerin ve merkezi yarışma sınavı gibi kullanılacak yöntemlerin genel bir kamu personel kanunu ile düzenlenmesi gerekir. Ayrıca asker, polis, hâkim, savcı, öğretim üyeliği gibi hizmetlere özgü bilgi, beceri ve uzmanlık gerektiren görevler bakımında atama, tayin ve terfilerde liyakat ilkesinin uygulanmasına ilişkin kurallar daha ayrıntılı bir şekilde özel personel kanunlarıyla düzenlenebilir. Her kurum üstlendiği her bir görevin gerektirdiği nitelikleri ayrıntılı bir şekilde belirleyip, her görev yeri için atama, terfi ve tayin şartlarını en azından yönetmelik düzeyinde düzenlemesi gerekir. Hangi kadrolar için sadece merkezi sınav sonucuna göre, hangi kadrolar için merkezi sınav ve mülakat sınavı sonucuna göre, hangi kadrolar için sözlü sınav veya özel yetenek sınavı gibi özel şartlara göre atama yapılacağına objektif olarak belirlenmesi gerekir. Ayrıca hukuk devletinin bir gereği olarak, haklı beklentileri ve hukuki güvenliği korumak için, baştan dikkatli bir şekilde bu şartların belirlenmesi ve daha sonra bu şartlarda sık sık değişiklik yapılmaması gerekir.

Her bir görevin gerektirdiği nitelikleri ölçecek içerikte, ölçme ve değerlendirme ilkelerine uygun merkezi sınavlar yapılmalıdır. Haliyle bu şekilde sınav yapılması çok sayıda farklı sınav yapılmasını gerektirebilir. Bu tür sınav sorularının hazırlanması ve sınavın uygulanması, değerlendirilmesi konusunda bir takım zorluklar yaşanabilir. Ayrıca çok sayıda sınav yapılmasına bazı tepkiler olabilir. Bu yöntemin uygulanması halinde personel alımı ve terfisinde keyfiliği ve kayırmacılığı önleyerek objektifliğin sağlanması gibi avantajları, bazı zorluklara ve tepkilere katlanmaya değer olduğu takdir edilecektir.

Kamu idareleri ve kamu kurumlarında atama, terfi ve tayin gibi işlemleri yapacak (personel daire başkanlığı veya insan kaynakları yönetimi gibi) birimlerde çalışacak yöneticilerin görev, yetki ve sorumlulukları, yetiştirilmeleri ve atanmalarının liyakat ilkesinin tam olarak uygulanabilmesinin gereklerine göre düzenlenmesi gerekir.

Tüm kamu kurumlarının personel alımı, tayini ve terfisi gibi işlemlerini gerek doğrudan gerek şikâyet üzerine etkin bir şekilde denetleyebilecek bir kurumsal yapı oluşturulmalıdır. Bunun için bazı çalışmalarda önerildiği gibi “Liyakat Koruma Kurulu” gibi ayrı bir kurum kurulabileceği gibi (Öztürk, 2002), mevcut bazı kurumlara da böyle bir görev verilebilir. Ancak ayrı bir kurum kurmak yerine zaten benzer bazı görevleri yapmakta olan mevcut kurumlardan birine bu denetim görevi verilebilir. Örneğin Kamu Denetçisi Kurumu, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Devlet Personel Başkanlığı gibi kurumlara, kurumsal yapısında gerekli düzenlemeler yapılarak özel olarak böyle bir denetim görevi de pekâlâ verilebilir. Ayrıca idari yargının bu tür konulara ilişkin denetimleri daha hızlı bir şekilde karara bağlamasını sağlayacak düzenlemeler yapılması gerekir. Bir şekilde liyakat ilkesinin etkin bir şekilde uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması gerekir.

Kısaca, devlet ve kamu yönetimi ile ilgili olarak herkesin kabul edeceği önemli hakikatlerden biri şudur: Adalet mülkün temelidir. Yani, adalet devletin varlığının ve devamlılığının temelidir. Kamu personel sisteminde adaleti sağlanmasının en önemli araçlarından bir ise liyakat ilkesinin esas alınıp tüm gerekleriyle uygulanmasıdır. Dolayısıyla devlet ve kamu yönetiminde liyakat ilkesinin gerektiği gibi uygulanabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması, kamusal yaşamda bunların uygulanması ve uygulamaların denetlenmesi gibi tüm gereklerine titizlikle riayet edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKGÜNER Tayfun (2014), Kamu Personel Yönetimi, Der Yayınları, 6. Basım, İstanbul.
- AYKAÇ Burhan (1990), "Personel Yönetiminde Yeterlilik İlkesi", Amme İdaresi Dergisi, C. 23, S. 4, s. 91 - 109.
- ÇEVİKCAN Serpil (2017), "Sınavdan Çıkan Devlet", Milliyet, 23.08.2017.
- ERGİN Sedat (2017), "15 Temmuz Darbesi 12 Eylül'de Başlamış", Hürriyet, 23.09.2017.
- GÜÇLÜ Abbas (2017), "ÖSYM'de Neler Oluyor?", Milliyet, 23.08.2017.
- GÜÇLÜ Abbas (2017), "Ehliyet, Liyakat, Sadakat", Milliyet, 28.08.2017.
- GÜÇLÜ Yaşar (2009), Devlet Memurları el Kitabı, Seçkin, Ankara.
- GÖZLER Kemal ve KAPLAN Gürsel (2017), İdare Hukuku Dersleri, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- GÜLTEKİN Sadık (2017), "Geç Kalmış Onurlu Bir Davranış", Vatan, 23.08.2017.
- HAKAN Ahmet, "15 Temmuz'dan Çıkarılması Gereken 8 Mühim Ders", Hürriyet, 16.07.2017.
- ÖZTÜRK N. Kemal (2002), Liyakat Sistemini Korumanın Farklı Bir Yolu: Liyakat İlkesi Koruma Kuralı", Türk İdare Dergisi, S. 435, Haziran 2002, s. 129-143.
- ŞAHİN Bahadır (2016), "Kamu personel Sisteminde İşe Girme ve Yükselmeye Çağdaş Liyakat Kavramları", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 25, S. 1, s. 231 - 242.
- SEZER Yasin (2006), Kamu Hizmetine Girme Hakkı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- ŞİMŞEK Abdurrahman (2014), "Poliste Paralel Sınav Skandalı", Sabah, 31.01.2014.
- TAHIR Celal (2017), "Ehliyet, liyakat ve sadakat", Star, 24.09.2017.
- TEZKAN Mehmet, "FETÖ'cülükten Liyakat Esasına", Milliyet, 02.08.2017.
- YILDIZ Günay (2016), "Türk Kamu Yönetiminde Liyakat İlkesi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel sayı Aralık 2016, s. 140 - 180.
- <http://www.aksam.com.tr/guncel/darbe-ussunden--osymye-12-kilometrelik-hat/haber-665935> (04.10.2017)
- <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/03/31/chp.alparslan.altani.istifaya.cagirdi/5702760.0/index.html> (31.03.2010)
- <http://www.memurlar.net/haber/485103/polislik-sinavlarinda-usulsuzluk-suphesi.html> (20.09.2017)
- <http://www.milliyet.com.tr/yanlis-sorulara-dogru-yanitlar-gundem-1911341/> (07.10.2017)
- <http://www.polishaber.net/komiser-yardimciligi-sinavlarinda-skandal-17520h.htm> (07.10.2017)

ALMANYA’NIN FETÖ POLİTİKASI¹

Yrd. Doç. Dr. Enes BAYRAKLI

Türk Alman Üniversitesi Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler
bayrakli@tau.edu.tr

ÖZET

Fethullahçı Terör Örgütü’nün (FETÖ) 15 Temmuz başarısız darbe girişiminin ardından, Almanya’nın darbeyi FETÖ’nün yaptığını kabul etmemesi ve FETÖ üyelerine kucak açması Türk Alman ilişkilerinde ciddi bir krize yol açtı. Ekonomik, tarihi, siyasi ve kültürel açılardan Türkiye ile yakın ilişkilere sahip olan Almanya, son dönemde örgütün Avrupa’daki merkez üssü konumuna gelmiştir. Almanya genelinde 30 civarında özel okulu ve 150’nin üzerinde etüt merkezi bulunan örgüt Almanya’da aktif halen aktif olarak Türkiye karşıtı faaliyetlerine devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı Almanya’nın FETÖ politikasının gelişimini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Almanya’nın FETÖ politikası, Fetullah Gülen, Fetullahçı Terör Örgütü, 15 Temmuz darbe girişimi

FETO POLICY OF GERMANY

ABSTRACT

The July 15 coup attempt by Gulenist Terrorist Organization (FETO) has strained the Turkish-German relations due to German governments denial of Gulenist involvement in the Coup Attempt and its support of fugitive Gulenist in Germany. Germany as a country having close economic, historical, political and cultural relations with Turkey became the center of the FETO in Europe. FETO organization, which has around 30 private schools and over 150 study centers throughout the country, continues its anti Turkish activities in Germany up until today. In this context, this paper tries to examine the evolution of Germany’s policy vis a vis Gulenist Terror Organisation.

Key Words: Fethullahist Terrorist Organization, Fethullah Gulen, FETO policy of Germany, 15 July coup attempt

¹ Bu çalışma daha önce yazar tarafından BAYRAKLI, Enes, İNAT, Kemal vd.” “Almanya’da FETÖ Yapılanması ve Almanya’nın FETÖ Politikası”, SETA, Mart 2017 içerisinde yayınlanan 15 Temmuz öncesi Almanya’nın FETÖ politikası bölümü genişletilerek yazılmıştır.

Giriş

Gezi parkı ayaklanması sonrasında başlayan Türk-Alman ilişkilerindeki güven kaybı 15 Temmuz sonrasında Almanya'nın FETÖ ile ilgili takındığı tutum nedeniyle yönetilmesi zor bir kriz halini aldı. 16 Nisan Referandum sürecinde Almanya'nın doğrudan taraf olması ile iyice ayyuka çıkan bu kriz ile Türk Alman ilişkileri tarihinin en kötü dönemine ulaştı.

Kanaatimizce bu krizin temelinde Almanya'nın "Yeni Türkiye"yi kabul etmemesi ve "eski Türkiye" özlemi bulunmaktadır. Almanya'nın son dönemde Türkiye üzerinde kurduğu baskı ve yaptığı hamleler ile bu durumu tersine çevirmeye çalıştığını görmekteyiz. Geçmişte iki ülke arasında tarihsel olarak Almanya'nın belirleyici olduğu çok ciddi bir asimetrik ilişki biçimi vardı. Ancak bugünkü "yeni Türkiye" bu asimetrik ilişki biçimini kabul etmemekte; daha simetrik bir ilişki biçimi talep etmekte ve eşit bir ülke olarak muamele görmek istemektedir. Bu minvalde Türkiye'nin atmış olduğu her yeni adım Almanya'da tepki görmektedir (Bayraklı vd., 2017:9).

Diğer taraftan, iki ülkenin iç siyasetleri birbirine ciddi anlamda entegre olmuş durumdadır. Nitekim Almanya'da üç milyondan fazla Türk kökenli insan yaşamaktadır. Buna ek olarak, PKK'dan FETÖ'ye, Kürt sorunundan Alevi meselesine kadar Türkiye'nin ulusal güvenliğini ve iç barışını ilgilendiren tüm hassas konularda Almanya'nın tamamen merkezi bir ülke haline geldiğini görmekteyiz. Örneğin PKK Almanya'da yasaklı olmasına rağmen çok ciddi anlamda aktif durumdadır. Alman otoriteleri örgütün faaliyetlerine göz yummakta ve ciddi bir müdahalede bulunmamaktadır.

İşte tüm bu gerginliklerin üzerine gelen darbe girişimi ve Almanya'nın FETÖ'yü destekler bir tutum takınması ile ilişkiler bugünkü seviyesine gelmiş oldu. Almanya'da yerleşik olan yahut 17-25 Aralık yargı darbesi sonrası Almanya'ya kaçmış olan FETÖ Diasporası Almanya'da Türkiye aleyhine lobi faaliyetleri yapan, PKK ve Radikal Sol diasporalarına eklemlenmiş oldu.

Bu dahilde FETÖ'nün Avrupa'daki merkezi haline gelen Almanya'nın FETÖ politikası ve FETÖ'nün Almanya'daki Türkiye karşıtı faaliyetleri Türk Alman ilişkilerini etkileyen önemli sorunlardan biri haline geldi. Bu çalışma Almanya'nın FETÖ politikasını üç dönem halinde incelemektedir: 17-25 Aralık öncesi dönem, 17-25 Aralık'tan 15 Temmuz'a kadar olan dönem ve 15 Temmuz sonrası dönem.

17-25 Aralık Yargı Darbesi Öncesi Almanya'nın FETÖ Politikası

Soğuk savaşın sona ermesinden hemen sonra öncelikle Orta Asya'ya yönelen FETÖ 90'lı yılların ortalarına gelindiğinde özellikle Türk diasporasının yoğun olarak bulunduğu Almanya, Hollanda, Belçika, Avusturya, Birleşik Krallık ve İs-

viçre gibi ülkelerde örgütlenmeye başlamıştır. FETÖ genel olarak örgütlendiği ülkelerdeki yasal, kültürel ve siyasi şartlar elverdiği müddetçe hep aynı şablonu uygulamıştır.

Bu şablona göre, ilgili ülkede hepsi birbiriyle bağlantılı ve hiyerarşik olarak ülke imamına bağlı olan bir ağ kurulmuştur. FETÖ'yü diğer terör örgütlerinden ayıran temel özellik örgütün takiyeye ve tedbir yöntemini kullanarak asıl amaçlarını legal görünümüne bu yapıların arkasında gizlemesinde yatmaktadır. Bu ağ diyalog dernekleri, dershaneler, okullar, düşünce kuruluşları, medya organları ve işadamları derneklerinden oluşmaktadır (Bayraklı, 2017).

FETÖ bu dönemde uluslararasılaşma stratejisi çevresinde Orta Asya, Afrika ve Balkanların yanı sıra Avrupa ülkelerinde de hızlıca yapılanmaya başladı. Şüphesiz FETÖ Avrupa yapılanmasında Avrupa'nın en güçlü ekonomisine sahip ve üç milyona yakın Türk'ün yaşadığı Almanya'ya özel bir önem atfetmekteydi. Özellikle 2000'li yıllarda FETÖ Almanya'da bir taraftan Türkiye'de olduğu gibi özel okullar ve dershaneler vasıtasıyla eğitim faaliyetlerine hız verirken, diğer taraftan dinler arası diyalog bahanesiyle kurduğu STK'lar ile siyasetçiler ve toplumun önde gelenlerine kendisini barışçıl, ılımlı ve eğitime adanmış bir topluluk olarak tanıttı.

FETÖ Almanya'da ilk etüt merkezini 1995 yılında açarak bu ülkeye yerleşmeye başladı. Türkiye'de ve diğer ülkelerde uyguladığı stratejinin aynısını bu ülkede de izledi. Siyasete sızma, medya ile güçlü ilişkiler ve eğitim kurumları kurmak gibi. Ancak FETÖ'nün Almanya'da lideri Gülen'in "cami yerine okul inşa edin" söylemini ön plana çıkardığını görmekteyiz. Zira bu söylem Müslümanlara yönelik bir asimilasyon politikası takip eden Almanlara çok cazip gelmektedir. Almanya'daki Türk grupların daha çok cami cemaatleri etrafında organize olması da dikkate alındığında FETÖ'nün bu eğitim vurgusu ve İslam'ı çok fazla vurgulamaması Almanların kulağına hoş gelmektedir. Almanya muhafazakar Türklerin Alman toplumuna yeteri kadar uyum sağlayamadıklarını düşünmektedir. Haliyle iki ülke arasında buradan da bir çatışma ortamı çıkmaktadır. Zira Türkiye bu asimilasyon politikasına karşı AK Parti döneminde bir diaspora politikasını devreye sokmuştur. İşte tam da böylesi bir noktada Almanya'da bazı çevrelerin FETÖ'nün kullanışlı bir araç olduğunu düşündükleri görülmektedir.

Bundan dolayı Almanya'da muhafazakâr Türklerin kurduğu birçok dernek ve vakıf Alman siyasetçiler tarafından şüpheleniyorken, FETÖ'ye ait kurumlar ya görmezden gelindi ya da açıktan desteklendi (Soldt, 2016a). Özellikle eğitim alanında oldukça hassas olan ve muhafazakâr Türk derneklerinin okul kurmalarının önüne çeşitli engeller çıkaran Almanya'nın gizli gündemlerinin olduğu açık bir sır olan Gülen taraftarlarının kurduğu okullara göz yumduğu ve

desteklediği görülmektedir. Böylece FETÖ göreceli olarak kısa bir süre içerisinde Almanya’da devlet tarafından tanınan 24 adet özel okul ve 150 civarında dershane açmayı başarmıştır (Landesamt für Verfassungsschutz Baden-Württemberg, 2014). Federal ve Eyalet düzeyinde Eğitim ve Entegrasyon politikalarından sorumlu bazı siyasetçiler FETÖ’ye bağlı okulların göçmenlerin çocuklarını Alman okullarından daha iyi bir şekilde üniversiteye hazırladığını gerekçe göstererek bu okulları ve faaliyetlerini destekledikleri yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır (Seufert, 2014).

FETÖ’nün Alman siyasetçiler ile kurduğu ilişkiler ve lobi faaliyetleri sonucu bazı önemli alman siyasetçilerin FETÖ’nün kurmuş olduğu kültürlerarası diyalog derneklerinin danışma kurullarında görev aldıkları bilinmektedir. Bu dernekler vasıtasıyla FETÖ farklı zamanlarda Alman siyasetçilere çeşitli ödüller vererek bu siyasetçilerle yakın ilişkiler kurmak için lobi faaliyetleri yürütmektedir (Pazarkaya ve Özadalı, 2014). FETÖ’den ayrılan bazı şahıslarla Alman basınının yaptığı mülakatlarda FETÖ’nün üyelerini farklı siyasi partilere üye olmaları konusunda teşvik ettiği bilgileri yer almaktadır (Soldt, 2016b). Böylece FETÖ üyeleri Yeşiller, Hristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar arasına karışmaktadırlar. Bunların arasında geçmişte bakanlık ve 1988-1998 yılları arasında Alman Parlamentosunun başkanlığını yapmış olan Hristiyan Demokrat Partisi üyesi Rita Süsmuth ve Yeşiller Partisi Milletvekili Omid Nouripou bulunmaktadır (Pick, 2015). Her iki siyasetçide FETÖ’nün Almanya’daki faaliyetleri ile ilgili ortaya çıkan soru işaretleri ve kamuoyu baskısı nedeniyle 2014 yılında FETÖ’ye ait derneklerdeki görevlerinden istifa ettiler. Bu siyasetçilerin dışında Hessen Eyaleti Adalet bakanı Jörg-Uwe Hahn, Hristiyan Demokratlardan Ruprecht Polenz ve Berlin Eyalet Parlamentosu üyesi Ehrhart Körting gibi birçok siyasetçi ise FETÖ’ye bağlı dernek ve vakıfların düzenledikleri faaliyetlere katılarak destek vermişlerdir (Pope, 2012).

FETÖ bir çok ülkede olduğu gibi Almanya’da da matematik olimpiyatları düzenlemektedir. CDU partisinden Federal Eğitim Bakanı Johanna Wanka Ekim 2013ten 2015 yılının sonuna kadar FETÖ tarafından düzenlenen PANGEA Matematik olimpiyatlarının hamiliğini üstlenmiştir (Pangea, tarihsiz). 2015 yılından sonra ise Johanna Wanka’nın da FETÖ ile ilgili artan soru işaretleri nedeniyle söz konusu organizasyonun hamiliğine devam etmediği anlaşılmaktadır.

Almanya’da uzunca dönem kamuoyunun dikkatini çekmeden faaliyetlerine devam eden FETÖ ile ilgili ilk soru işaretleri Ergenekon operasyonları sırasında çıkmıştır. Almanya’daki bazı medya organları FETÖ’nün amaçlarını ve yöntemlerini sorgularken, sol parti de FETÖ ile ilgili soru önergesi vermiştir. Özellikle Sol Parti ve Yeşiller Partisinden, zaman zaman da Sosyal Demokrat Parti’den, bu yargılamalara yönelik tepkiler geldi. Medyadan da Der Spiegel Dergisi’nden

muhabir Maximilian Pop, FETÖ ile ilgili ilk eleştirel yazıları bu dönemde yazmaya başladı ve 2012 yılındaki bir yazısında Gülen'i "mafya babası"na benzetti. Hatta Pop bu yazısından sonra FETÖ'cülerin kendisine yönelik ciddi bir dezenformasyon başlattığını ve dergiye organize şekilde yüzlerce mailin geldiğini aktarmaktadır.² Yani, bu dönemde FETÖ ile ilgili Almanya'da bazı çevrelerden yavaş yavaş soru işaretlerinin oluşmaya başladığını görmekteyiz.

17-25 Aralık Sonrası

Ergenekon operasyonları çerçevesinde FETÖ mensubu polis ve hâkimlerin FETÖ'ye muhalif Ahmet Şık ve Nedim Şener gibi gazetecileri çeşitli kumpaslar kurarak mahkum etmeleri ile Almanya'da da FETÖ ve faaliyetleri ile ilgili ilk soru işaretlerinin ortaya çıktığına da daha önce değinmiştik. Bu tarihten itibaren özellikle Almanya'daki sol gazeteler, partiler ve bu partiler içerisinde bulunan Türkiye kökenli Milletvekillerinin FETÖ'nün Almanya'daki faaliyetleri ile alakalı eleştirel bir tutum takındığı görülmektedir (Pope, 2013). FETÖ tarafından planlanan ve uygulanmaya çalışılan 17-25 Aralık darbe girişimi sonrasında ise FETÖ ile ilgili soru işaretlerinin Almanya'da da arttığı görülmektedir (Die Linke, 2014). Bu şüphelere rağmen 17-25 Aralık süreci ile birlikte Alman devletinde bazı çevrelerin FETÖ'nün Türkiye'ye ve özelde mevcut iktidara karşı kullanılabilecek bir araç olduğuna dair bir konsensüs oluştuğuna dair ciddi emareler bulunmaktadır.

Bu süreçte Sol Parti eleştirilerine devam etmiş ve 2014 yılında Baden-Württemberg Eyaletinde FETÖ ve Gülen hakkında bir soru önergesi vermiştir. Baden Württemberg Eyalet Parlamentosu Milletvekilleri Bernhard Lasotta ve Jörg Fritz'in Gülene bağlı kuruluşların Baden Württemberg eyaletindeki faaliyetleri ile alakalı başlattıkları tartışma ve verdikleri soru önerges söz konusu eyaletin iç istihbarat birimi olan Anayasayı koruma teşkilatı Gülen'in Alman anayasal düzeni için bir tehdit olup olmadığı ile ilgili bir rapor hazırlamasıyla sonuçlanmıştır (Soldt, 2016a).

Söz konusu rapor Almanya'da Gülene bağlı kuruluşların faaliyetlerini ve Gülenin ideolojisini incelemektedir. Rapor ilginç bir biçimde Gülenin kitaplarında ve vaazlarında demokratik düzene aykırı fikirler ileri sürdüğünü tespit etmesine rağmen, Gülene bağlı kuruluşların Almanya'da Anayasal düzenin temel ilkelerini ortadan kaldırmak için planlı bir faaliyet içerisinde olmadığını iddia etmektedir. Bundan dolayı da söz konusu rapor FETÖ'nün Almanya'daki faaliyetlerinin Anayasayı koruma teşkilatı tarafından sürekli olarak gözetim altında tutulmasına gerek olmadığı yönünde bir tespitle bitirilmiştir (Landesamt für Verfassungssc-

² Yazarın Maximilian Popp ile yaptığı bir görüşmede aktarılmıştır.

hutz Baden-Württemberg, 2014). Burada ilginç olan nokta neredeyse kırk yıldır Almanya’da faaliyet gösteren Milli Görüş hareketi gibi şiddete bulaşmamış bir cemaati yıllardır sudan sebeplerle gözetim ve baskı altında tutan Alman makamlarının demokratik düzene aykırı fikirleri savunduğunu tespit ettikleri Gülen ve terör örgütünün faaliyetlerini göz ardı etmeleridir. Bütün bunların üstüne istihbarat servisine gelen tepkilerden sonra bu raporun 2016 yılında yayından kaldırılması ise dikkat çekicidir.

Bu dönemde Alman basınında FETÖ’nün faaliyetleri ile ilgili haberler de örgütün gizli ve demokratik olmaya yapısı, ışık evlerindeki katı disiplin ve tek tipçi eğitim tarzı eleştirilmektedir. İlginç bir biçimde Türkiye’deki tartışmalara benzer şekilde bazı Alman uzmanlar FETÖ’nün Almanya’da Paralel bir toplum inşa etmeye çalıştığını söylemektedirler (Lange 2014).

Artan tartışmalar sonucunda Alman Federal Meclisinde Sol Parti tarafından 19 Mayıs 2016 tarihinde “*Federal Hükümetin Gülen Hareketine karşı tutumu*” adı altında bir soru önergesi verilmiştir (Deutscher Bundestag, 2016). Söz konusu soru önergesinde Şubat 2016 tarihinde Ankara’da başlayan bir davada Gülen ve 121 kişinin Türkiye’de hükümeti devirmek üzere paralel bir devlet inşa ettikleri ve silahlı bir Terör Örgütü kurmak suçundan yargılanmaya başladıkları belirtilmektedir. Buradan hareketle Federal Hükümete Gülen ve faaliyetleri ile alakalı yirmi soru sorulmaktadır. Hükümetin bu soru önergesine verdiği cevaplar Alman hükümetinin 15 Temmuz darbesi öncesinde FETÖ ile ilgili tutumunu özetlemektedir.

Burada en dikkat çeken nokta Türkiye Cumhuriyeti yetkililerinin çeşitli vesilelerle Alman makamlarına FETÖ’nün faaliyetleri ile ilgili bilgi ve belgeler verdiğinin soru önergesine verilen cevapta ifade edilmesine rağmen Fedaral Hükümetin FETÖ’yü bir terör örgütü olarak tanımlamadığı ve 17-25 Aralık sonrasında Türkiye’de ortaya çıkan gelişmelerin Federal hükümetin Gülen ve faaliyetlerine karşı tutumunda bir değişikliğe neden olmadığı belirtilmesidir.

Yine söz konusu önergede dikkat çeken başka bir husus ise “*Gülen ve takipçilerinin siyasi motiflerle Türk Hükümeti tarafından takibat ve baskı altına alındığı konusunda Alman Hükümetinin ne düşündüğü*” sorusuna verilen cevaptır. Bu cevapta bu bilgilerin Almanya’nın siyasi maslahatı ve çıkarları gereği gizli istihbari bilgiler statüsünde olduğu belirtilerek yayınlanamayacağı ancak milletvekilleri tarafından görülebileceği belirtilmektedir. Yani İç İstihbaratın FETÖ’ye dair yürütmüş olduğu araştırmanın içeriklerini kamuoyu ile paylaşılmamaktadır.

Soru önergesine verilen cevaplarda Federal Hükümet yetkililerinin FETÖ temsilcileri ile çeşitli vesilelerle görüşmeler yaptıkları ve bu görüşmelerde Tür-

kiye Cumhuriyetinin FETÖ'ye karşı attığı adımlarında gündeme geldiği belirtilmektedir.

Bütün bu resime bakıldığı takdirde Federal Alman Hükümeti'nin Gülen ve Örgütü ile ilgili arasına mesafe koymasına yetecek kadar bilgi ve belgenin Alman medyasında yer almasına ve muhalefet partilerinin FETÖ'nün anti demokratik yapısı ile ilgili dile getirdikleri eleştirilere rağmen FETÖ ile alakalı kurum ve şahıslarla ilişkilerini ve pozitif tutumunu sürdürdüğü görülmektedir.

Alman Parlamentosunun Think Tank kuruluşu olan Türkiye uzmanı Günter Seufert'in bazı tespitleri Almanya'nın Gülen ile ilgili politikasını anlamamız açısından bazı ipuçları vermektedir. Seufert Almanya'da ve Türkiye'de Gülenin faaliyetlerini incelediği bir yazısının sonunda Türkiye'de yaşanan gelişmeler sonrasında zor durumda kalan Gülen ve takipçilerinin Almanya'ya entegre olma ve alman makamları ile işbirliği yapma konusunda daha fazla istekli olacaklarını belirtmektedir. Seufert'e göre Almanya bu fırsatı kullanarak Gülen hareketini finansal, organizasyonel ve kurumsal açıdan daha fazla saydam olmaya zorlayabilir (Seufert, 2014).

15 Temmuz Sonrası Almanya'nın FETÖ Politikası

Almanya bir çok Avrupa ülkesi gibi darbe girişimine tepki vermekte çok geçikti. 16 Temmuz saat 16.00 civarında Merkel "evet, darbe kötü ama hukuk devleti ilkelerine uyulsun, tutuklananlara iyi muamele edilsin" (DW Türkçe, 2016) şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklayamayı takip eden süreçte Alman devleti yetkililerinin FETÖ ile ilgili yaptığı iki önemli açıklama var. Birincisi Almanya Adalet Bakanı Haiko Maas'ın, Kasım 2016'da "cinayet suçu dışında biz Türkiye'yi kimseyi iade edemeyiz. Türkiye'den siyasi sebeplerle gelen herkesi kabul edeceğiz." (Hürriyet, 2016). açıklamasını yaparak FETÖ mensubu herkese siyasi sığınma verileceğini ilan etmesidir. Burada cinayetten kasıt ise adi cinayet vakalarıdır, zira terör ver darbe sırasında işlenen cinayetler onlara göre siyasi suç konumundadır.

Burada tabi ki Türkiye'ye yönelik oryantalist bir bakış açısının var olduğu açıkça görülmektedir. Yani biz hukuk ilkelerine bağlı bir devletiz Türkiye ise bu ilkelerin yürürlükte olmadığı doğulu bir ülkedir. Halbuki Almanya'nın özellikle 11 Eylül sonrasında küresel terörle mücadele çerçevesinde ABD'nin talebiyle kendi vatandaşlarını ABD'ye iade ettiği bir gerçektir. Bu kişiler ABD yargı sisteminin dışında bulunan Guantanamo adasına konuldu. Orada Alman vatandaşları işkence gördüler ve Murat Kurnaz gibi isimlerin suçsuz olduğu daha sonra ortaya çıktı. Dolayısıyla burada bir oryantalist bakış açısının var olduğu görülmektedir.

Kendini bir üst konuma koyup Türkiye'ye biz size kimseyi iade etmeyiz tarzı bir yaklaşımın olduğunu görmekteyiz.

İkinci olarak Alman istihbaratının başındaki Bruno Kahl de Der Spiegel gazetesine vermiş olduğu bir röportaj "bize göre FETÖ'nün bu darbeye ilişkisi yoktur" (Erel, 2017) açıklamasını yapmıştır. Bu noktada biz biliyoruz ki özellikle basına sızan belgelerden 70'li yıllardan itibaren Alman istihbaratı Türkiye'yi çok yakından izlemekte ve dinlemektedir (Bayraklı vd., 2017:26). Diğer taraftan Birleşik Krallık büyükelçisinin yaptığı açıklamalarla darbeyi Gülecilerin yaptığını kabul ettiklerini defaatle açıklamış durumdadır. Bu noktada İngiliz istihbaratının bildiği böyle önemli bir bilgiyi Alman istihbaratının bilmiyor olması mümkün değil. Dolayısıyla bu tutum Türkiye'ye karşı kullanılmak üzere FETÖ'nün Almanya tarafından sahiplendiğini göstermektedir.

Almanya'nın bu son dönemde FETÖ politikasına bakacak olursak, istihbarat şefinin yaptığı açıklama çok dikkat çekici. Zira Almanya'da istihbaratın başındaki kişi çıkıp da böyle bir açıklamayı yanlışlıkla yapmış olması mümkün değil. Dolayısıyla burada bir mesaj verilmektedir. Birincisi FETÖ mensuplarına 'biz sizin arkanızdayız, sakın korkmayın' taahhüdü veriliyor. Diğer taraftan özellikle Alman devletinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle ABD tarafından kurgulandığını, Alman istihbaratının CIA ile çok ciddi ilişkilerini ve bu darbede ABD'nin örtülü ya da örtülü olmayan dahlini düşünecek olursanız sanki bir şekilde bu ihaleyi Avrupa'da Almanya'ya vermiş gibi durmaktadır. Üçüncü olarak da FETÖ'nün küresel çaptaki geniş ağının Alman istihbaratının iştahını kabarttığı da açıktır.

Sonuç

17-25 Aralık yargı ve 15 Temmuz askeri darbe girişimi sonrasında Almanya'nın Türkiye'den kaçan FETÖ üyelerine kucak açmasıyla beraber Almanya tam manasıyla FETÖ'nün Avrupa'daki merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde kendisine yönelen eleştirileri ve şüpheleri bertaraf etmek adına FETÖ'nün Almanya'da bir strateji değişikliğine gittiği de gözlemlenmektedir.

Geçmişte Fethullah Gülen'le bağlantılı olduklarını bile inkar eden ve örgütün faaliyetlerini kamuoyunun dikkatinden uzak tutmaya çalışan FETÖ, darbe girişimi sonrasında özeleştirici adı altında güya bir şeffaflaşma hareketi başlatmıştır. Böylece Alman kamuoyunda oluşan soru işaretleri bertaraf edilmeye çalışılmaktadır.

Diğer taraftan Alman kamuoyunu Türkiye'deki siyasi bir kavganın masum kurbanları oldukları yönünde ikna etmek FETÖ'nün diğer temel stratejisini oluşturmaktadır. Bu amaca ulaşmak adına FETÖ'ye muhalif Türk dernekleri ve kişilerin FETÖ üyeleri aleyhinde istihbarat topladığı ve FETÖ üyelerinin Almanya'da

takibat altında oldukları, tehdit edildikleri ve can güvenliklerinin olmadığı ile ilgili yoğun bir dezenformasyon kampanyası yürütmektedirler.

Halbuki tam da aksine bizzat FETÖ üyeleri FETÖ'ye muhalif Türk dernekleri ve kişilerle alakalı istihbarat toplamakta ve onları yalan yanlış bu bilgilerle Alman güvenlik makamlarına ihbar etmektedirler. Böylece FETÖ kendisine muhalif herkesi MİT ajanı ilan ederek Almanya'da adeta terör estirmekte ve Türk toplumunu yıldırmaya çalışmaktadır. Alman makamları psikolojik hareket ve dezenformasyon konularında uzman bir çok üyesi bulunan FETÖ'nün Almanya'da Türk toplumu üzerinde kurmaya çalıştığı bu baskıyı ise adeta görmezden gelmektedir.

Bu resme baktığımız zaman Almanya'nın Türkiye'ye karşı olan negatif tutumunun 2019'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar devam edeceğini ve bu süreçte FETÖ'nün Türkiye'ye yönelik ciddi bir kart olarak kullanılmaya devam edileceği açıktır. Dolayısıyla yakın bir dönemde ilişkilerde bir yumuşama beklemek doğru değil. Dolayısıyla Almanya'nın FETÖ politikası uzunca bir dönem Türkiye'nin başını ağrıtabilecek. Almanya özellikle son dönemde Türkiye aleyhinde çalışan ve Türkiye içinden çıkmış olan diasporaların, lobilerin merkezi haline geldi. PKK lobisi, FETÖ lobisi ve radikal Alevilik lobisi gibi. Dolayısıyla Almanyanın FETÖ politikasında dramatik bir değişikliğe gitmesi çok mümkün gözükmemektedir. Ancak ABD FETÖ konusundaki pozisyonunda bir değişiklikte bulunursa Almanya da pozisyonunu yeniden gözden geçirecektir.

KAYNAKÇA

- BAYRAKLI, E. (2017). "FETÖ'nün Yeni Almanya Stratejisi", Fikiryat, 20 Kasım.
- BAYRAKLI, E., KESKİN, K. ve ELİAÇIK, Z. (2017). "Asimetriden Eşit Ortaklığa Türk Alman İlişkileri", <https://www.setav.org/asimetriden-esit-ortakliga-turk-alman-iliskileri-2/>, (26.12.2017).
- DEUTSCHER BUNDESTAG (2016). "Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Ulla Jelpke, Wolfgang Gehrke, Christine Buchholz, weiterer Abgeordneter und der Fraktion DIE LINKE, Haltung der Bundesregierung zur Gülen-Bewegung", <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/085/1808502.pdf>, (26.12.2017).
- DIE LINKE (2014). "Bundesregierung muss sich von Gülen-Bewegung distanzieren", <https://www.linksfraktion.de/presse/pressemitteilungen/detail/bundesregierung-muss-sich-von-guelen-bewegung-distanzieren/>, (26.12.2017).
- DW TÜRKÇE (2016). "Merkel'den Ankara'ya Ölçülülük Çağrısı", 28 Temmuz.
- EREL, I. (2017). "BND, FETÖ'de Köşeye Sıkıştı", Sabah Avrupa, 15 Kasım.
- HÜRRİYET (2016). "Alman Adalet Bakanından Suçlu İadesi Açıklaması", 2 Kasım.
- LANDESAMTS FÜR VERFASSUNGSSCHUTZ BADEN-WÜRTTEMBERG (2014). "über die Prüfung tatsächlicher Anhaltspunkte für verfassungsfeindliche Bestrebungen der Bewegung um den türkischen Prediger Fethullah Gülen", http://steilbergenmetin.nl/wp-content/uploads/2016/08/LfV-Bericht_zur_Guelen-Bewegung_Juli_2014.pdf, (26.12.2017).
- LANGE, J. (2014). "Integration oder Gehirnwäsche", <http://www.swr.de/swrinfo/guelen-bewegung-integration-oder-religioese-gehirnwaesche/-/id=7612/did=13345132/nid=7612/gbhu49/index.html>, (26.12.2017).
- PANGAEA MATHEMATIK (tarihsiz). "Schirmherrschaft unter Ministerin Prof. Dr. Johanna Wanka vom Ministerium für Bildung und Forschung (2013-2015)", <http://pangea-wettbewerb.de/schirmherrschaft/>, (26.12.2017).
- PAZARKAYA, U. ve ÖZADALI, C. (2014). "Was will die Gülen-Bewegung?", <https://www.swr.de/international/guelen-islam-verfassungsschutz/-/id=233334/did=12809342/nid=233334/zkjaz/index.html>, (26.12.2017).
- PICK, V. U. (2015). "Islamische Bekehrung oder offenes Dialogforum?", http://www.deutschlandfunk.de/fetullah-guelens-hizmet-bewegung-islamische-bekehrung-oder.724.de.html?dram:article_id=307621, (26.12.2017).
- POPE, M. (2012). "Der Pate", Der Spiegel, 6 Ağustos.
- POPE, M. (2013). "Ich habe gemacht, was sie wollten", Der Spiegel, 15 Nisan.
- SEUFERT, G. (2014). "Die Gülen Bewegung in de Türkei und Deutschland", <https://www.bpb.de/internationales/europa/tuerkei/184979/guelen-bewegung>, (26.12.2017).
- SOLDT, R. (2016a). "Das islamistische Netzwerk", Frankfurter Allgemeine Zeitung, 8 Ağustos.
- SOLDT, R. (2016b). "Aussteiger berichten über die Gülen-Bewegung: Wie eine Sekte", Frankfurter Allgemeine Zeitung, 29 Ağustos.

FETÖ HAREKETİ SAHİH İTİKÂDIN NERESİNDE?

Yrd. Doç. Dr. Hülya TERZİOĞLU

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
hulyaterzioglu@sakarya.edu.tr

ÖZET

Bir dinin sahih itikad algısı onun anlaşılmasında en etkin ve fonksiyonel öğedir. Bu yolla kişi dininin temel değerlerine bağlanır, davranışlarını ve ahlak sistemini de bunun üzerine bina eder. Bu temel, doğru anlaşılmadığında ise akıl ve irade baypas edilmek suretiyle din üzerinden bir çeşit bağımlılık oluşturularak kişi inancının nesnesi haline getirilebilmektedir. 15 Temmuz 2016'da yaşanan acı tecrübeler dinin anlaşılma biçiminin doğrudan aktör olduğu süreçlerdir. Oysa ki bin yılı aşkın bir süredir bu topraklarda Hanefî-Mâtürîdî çizginin sağlam bakış açısı sayesinde sahih bir itikad algısı gelişmiş, sahip olunan derin tefekkür ve hoşgörü ikliminde bir yandan farklılıkların zenginliği yaşanırken, diğer yandan da bu sağlam itikattan kayda değer bir sapma olmamıştır. Çalışmamızda Fetö hareketinin genel teolojik yapısı hakkında kısaca bilgi verilerek bu yapının itikadımıza en fazla zarar verdiği alanlardan akıl-vahiy ilişkisi, iman-amel münasebeti ve peygamberlik müessesesinin dindeki konumu İmam-ı Mâtürîdî'nin meseleye ışık tutan görüşleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Fetö, Mâtürîdî itikadı, akıl, vahiy.

WHERE IS THE FETÖ MOVEMENT IN TRUE CREED?

ABSTRACT

The perception of authentic and true creed is the most effective and functional element to the understanding a religion. In this way, a person is connected to the basic values of their religion, and their actions and moral system are built on this foundation. If this foundation is not understood correctly, then reason and freewill are bypassed to form a kind of dependency that the person makes an object of their faith. The painful events experienced on July 15, 2016, are processes in which the understanding of religion is a direct actor. Yet, in contrast, in a period of more than ten centuries, an authentic perception

of creed has developed in this region due to the solid viewpoint outlined by the Hanafi-Maturidi school, where, in a climate of profound thought and tolerance, the richness of diversity is lived, on the one hand, while no remarkable deviation from this solid creed has occurred, on the other. In our study, the general theological structure of the Fetö movement will be briefly given, and this will be evaluated in the context of the relations between reason and revelation, faith and action and the position of prophethood in the light of Imam al-Maturidi's views.

Key words: Fetö, Maturidi Creed, Reason, Revelation

GİRİŞ

15 Temmuz 2016'da ülkemizde yaşanan menfur darbe girişiminin sorgulandığı önemli alanlardan birisi de şüphesiz dinin anlaşılma biçimi olarak kendisini göstermiştir. En yalın ifadesiyle insana dünya ve âhiret saadeti vadeden bir ilâhî öğretinin insandan başlayarak dini, onun etrafında oluşan öğretiyi, geleneği, yaşam biçimini, dünya görüşünü ve toplumu ifsat eden bir mekanizmaya dönüşmesi akla şu soruyu getirmektedir: Bu fesat ve bozgunculuk hareketinin kaynağı dinin bizzat kendisi olamayacağına göre kaynak nerede aranmalıdır? Elbette onun muhatabı, anlaması, yaşaması ve nesillere ve çağlara taşınması gereken insanda aranmalıdır. Bu yolla teşhisin doğru konulması devamında doğru analizleri yapmamızı sağlayacak ve bu bâdireden çıkışı da kolaylaştıracaktır. Malumdur ki İslâm dininin ilâhî metni, onun en iyi anlayıp yaşayanı mümtaz elçisi ve târihî tecrübesi ile medeniyetler de kurulmuş, insanlığa hayırlar getirilerek rahmet vesilesi de olunmuştur. Dolayısıyla yaşananlardan dersler ve ibretler çıkarmamız gerekirken özgüven kaybı ve ümitsizliğe düşmek anlamsızdır.

Şüphesiz dinin hakkaniyetten uzak anlaşılma biçimi onun olumsuz yönden müessiriyetini de güçlendirmektedir. Özellikle inanç alanına tekabül eden konulardaki sahil itikâdî çerçeve ve usul dinin ibadet, ahlak ve paradigmasını derinden etkileme gücüne sahiptir. Bu alandaki sapma da aynı derecede etkin olacaktır. İtikat bozulunca dînin temeli sarsılacak, ibadetlerin içi boşaltılacak, ahlak yozlaşacaktır. Sonuçta neye inandığımızı nasıl inandığımız belirleyecektir. İslam dininin Hz. Peygamber'den sonra çeşitli mezhep, fırka, hareket, oluşum, cemaat, tarikat gibi yapılanmalarla kendini gösteren geniş yelpazesi İslam düşüncesini ve medeniyetini oluşturan yapıtaşları iken kötü niyetli ellerde dine, insana ve toplumlara bu yollarla ağır bedeller de ödetilmektedir. Bir de mezhebin, cemaatin veya tarikatın kurucu/lider ismi müntesipleri üzerinde sözleri ve fiilleri bağlayıcı ve tartışılmaz kimse haline getirildiğinde ise dinin aydınlatıcı rahmet kapısı büsbütün kapanmaya yüz tutacak, onun yerini fânî şahısların indî yakla-

şımları dolduracaktır. Nitekim ülkemizde darbe girişimi ile neticelenen “cemaat” yapılanmasının evveleminde hatıra getirdikleri bunlardır.

Peki nasıl bir “dînî” yapılanmayla karşı karşıyayız? Fetö hareketini etraflıca tanımlayan bir tesbit şu şekildedir: “İçinde farklı renk ve tonlarda pek çok dini argüman ve anlayışın melez ve karmaşık bir yapılanması olan Fetö hareketi kısmen sünnî, daha çok tasavvufî, bâtinî, hurûfî ve ezoterik pek çok görünürlülüğün ortak yorumu olmuştur.”¹ Bu hareketin tarihi, yapılanması, faaliyet alanları vs. bu çalışmanın öncelikli konusu değildir. Ancak şu kadarını söyleyelim ki Fetö hareketi kutsal metinleri anlamadaki usul ve samimiyet problemleriyle, müntesiple-rine bağımlılığa varan bir aidiyet ve adanmışlık aşılama yöntemleriyle ve nihayet sinsi ve gizli bir ajanda ile iş tutmaları hasebiyle dînî hayatımıza ve sosyal barışımıza fahiş zararlar vermiştir. Bu itibarla çalışmamızda zaman zaman bu yapıya dair bazı tavsif ve göndermeler de yapmakla birlikte bu toprakların insanların sahih itikad algısına kıvam katan Mâtürîdîliğin meseleye ışık tutan bazı başlıklarını ele alarak kendi insanımızın ortaya çıkan tenakuzu görmelerine yardımcı olmak istiyoruz. Zira İmâm-ı Mâtürîdî itikâdî meselelerde mutedil ve makul bir çerçevede ilâhî hikmeti ve insanın sorumluluğunu önceleyen selim bakış açısıyla bu topraklarda hala müessiriyetini devam ettirmektedir. Akılla vahyin ilişkisini doğru mevzilerde ülfet ettirmesi, aklın rehberliği ile hür ve özgür bir inanç yapısını benimsemesi, imanın amel ile münasebetinde dengeli bir seyir takip etmesi ve peygamberin masumiyetini onun dinen sorumlu oluşu ve beşer kimliğini ihmal etmeksizin değerlendirmesi bu konuda en önemli referans başlıklarımızı oluşturacaktır. Çalışmamızın sonunda yapacağımız değerlendirmeyle toplumumuzun psikososyal yapısına, devlet erkimize ve elbette yüce dînimizin değerlerine zarar veren bu yapının sahih itikad algımız açısından nerede durduğunun da ortaya çıkmasını umut ediyoruz.

1. VAHYİN ANLAŞILMASINDA AKLIN VAZGEÇİLMEZ HAKEMLİĞİ

Kur’ân’a göre yüce dinimizin muhatabı akıl sahibi olan insandır. Onun ilâhî öğretisi için halife tayin edilmesi, yaptıklarından sorumlu tutulması ve yeryüzü serencamı hep akıllı ve iradesi olan bir varlık olmasına bağlanmıştır. Mâtürîdî’nin akıllı inançlarımızı anlama, yorumlama ve yaşama noktasında en temel kriter olarak görmesi devamında akıl-vahiy ilişkisi gibi geniş bir konuda onu farklılaştırmaktadır. Kur’anda “akletmeyen kalpler” şeklinde ifade edilen âyetler ışığında meseleye bakıldığında Kur’ân literatüründe “kalb” kelimesinin akıl anlamında

¹ Detaylı değerlendirme için bkz. Mustafa Öztürk, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek Fetö*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017, s. 95-179.

kullanıldığını da baştan söylemeliyiz. Nitekim dil bilimciler bunu doğrulamaktadır. (İbn Manzûr, 2000, akl md.) Mâtürîdî İtikâdının en belirleyici özelliklerinden birisi de akıl-vahiy ilişkisine yüklediği derin anlam dünyasında aranmalıdır. Mâtürîdî, aklın kullanılmasının ihmal edilmesine karşı bizzat aklın direniş gösterdiğini söylemiştir. Nasıl her bir organın yaratılış gayesi varsa, aklında yaratılış hikmeti vardır ve akıl ihmal edilerek muattal hale getirildiğinde yaratılış gayesine aykırı bir tutum sergilenmiş olmaktadır. (Mâtürîdî, 2003:158)

İnsanın yaratılış gayesine yüklenen anlam ile başlayan bu sağlıklı iletişim onun Yaratan'ı ile diğer insanlarla ve bütünüyle âlem ile ilişkisinin de en önemli belirleyicisi olmuştur. Kur'ân'da insanın yaratılışını anlatan âyetlerde onun ne cinsi, ne de cinsiyeti mevzu bahis edilmeksizin bir sıfat öne çıkarılmıştır; halifelik. Mâtürîdî'ye göre insan hem ilâhî yasaların muhatabı ve taşıyıcısı olmak bakımından hem de bizzat iyisiyle kötüsüyle insan kardeşlerine örnekliği bakımından halifelik sıfatını taşımaktadır. (Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 280) Dünya hayatının onu çepeçevre saracağı meşakkatlerinin yanında (Tâhâ 20/117) aklını kullanacağı hususlar dünya menfaatleri (*el-menfaa fi'd-dünyâ*) olduğu kadar bu hayatın sonunun nereye varacağı, yani âkibetlerin (*avâkib*) ne olacağı da olmalıdır. (Mâtürîdî, 2005: 2005, I, 104-105) İnsanın bu yüce görevi aklını kullandığı oranda başarıyı getirecektir. Çünkü Kur'ân'da inkarcılar gerçeğe kulaklarını tıkayan sağırlara, gözlerini kapatan körlere, gerçeği söylemeyip gizleyen dilsizlere ve aklını kullanmayan delilere benzetilmişlerdir. (el-Bakara 2/171) Mâtürîdî'de "akletmeyenler" ifadesi esasta "aklını kullanmayanlar" demektir. Kalplerin perdeli olması ise "tefekür ve tedebbürü terk etmek" olarak anlaşılmıştır. (Mâtürîdî, 2005: I, 174) İnsanın aklını kullanmasının önünde içerden ve dışarıdan gelebilecek mânîler vardır. İçeriden arzular, zaafılar ve ihtiyaçlar sıralanırken dışarıdan ise baskıcı çevre ve insanlar, akıl ve ahlak zemininden sapmış insan ve öğretilerin etkisi sayılmaktadır. İnsan bu med cezir içinde kıymetlidir. İmtihanı da işte tam bu noktada kilitlenmektedir.

Aklını kullanmayan insanın ödediği en ağır bedellerin başında dinini sağlıklı bir zemine oturtamama ve ondan hakkıyla istifade edememe gelmektedir. Bu yolla ulûhiyyet anlayışından başlayarak kör taklide, mesnetsiz İtikâda kurban gitmeyen ne bir amel, ne ahlak anlayışı ne de doğru ve yanlışlar kalacaktır. Kur'ân-ı Kerîm inat, cehalet ve körü körüne taklidin karşısındadır. (el-Bakara 2/111; en-Neml 27/64) Buna mukabil ilim ehlini ve aklını kullananları övmektedir. (Âl-i İmrân 3/191; el-En'am 5/50, 98; el-A'râf 7/183; et-Tevbe 9/123; er-Ra'd 13/3; el-Fâtır 35/19; ez-Zümer 39/9) "*Hayır, hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız*" diyen kimseleri "*Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış iseler*" (el-Bakara 2/170) âyeti burada hatırlanmalıdır. Kur'ân'ın kuru bir taklit ve tasdiki esas almadığı, ataların yolunun da sorgulanması gerektiği açıkça ifade

edilmektedir. İslâm gelmeden önce yaşanan cehalet birçok hurafe ve batıl düşüncenin de kaynağı olmuş, kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi(el-Enam 6/140), zina(en-Nisa 4/22-23) fuhuş(en-Nur 24/33) zulüm(en-Nisa 4/127) gibi pek çok olumsuzluğun yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Bu üslup Kelâm ehlini de etkilemiş, onlar da inanç sistemlerini temellendirmeye giderek istidlâl yolunu tutmuşlardır. İtikâdî meselelerde sağlam kaynaklara dayanmak esas olmuştur. Birinci ve mutlak kaynak olarak Kur'ân-ı Kerîm esas alınmakla birlikte onun da delâleti katî âyetleri birincil sayılmış, delâleti zannîlerin yorumlarında farklılaşmalar olabilmıştır. Hz. Peygamber'den naklen gelen bilgiler ise Kur'ân'ın muhkem nassına, mütevâtir sünnete, ulemânın icmâina(konsensüs), aklın verilerine, târihî hakîkatlere, ve tecrübelerle mutabık olma şartına bağlanmıştır.(DİA,1996, Ankara, haber-i vâhid md., XIV, s. 353) Zira itikâdî konuları temellendirmeye görevli Kelâm ilminde delillerin güvenilir olup olmadığı önemli bir hassasiyet olarak temel kaynaklara da geçmiştir.(Cürcânî, 1239, I, 21-23) İşte bu sağlam temelden hareket eden Mâtürîdî, îmânın tahkik boyutuna dikkati çekerek taklit üzere olan imanın insana yol gösterici olmayan ve âhirette de umulan güzel neticeyi aldırmayan bir durum olduğuna hükmetmiştir. Dünya hayatında bile taklitle iş tutanların başarılı olamayacağını ifade eden Mâtürîdî ebedî saadetin hedeflendiği bir âkibet için imanda taklidi yetersiz ve geçersiz görmektedir. Ayrıca taklit üzere olan îman her türlü tasalluta açıktır. Oysa ki insan aklını kullandığı müddetçe akıl zaten şirkin münker, tevhidin vacip olduğuna hükmedecektir. (Mâtürîdî, 2005:VI, 410)

İnsanın aklıyla tabiatı karar verme noktasında ayrı düşebilirler. Birinin güzel dediğine diğeri çirkin diyebilir. Böyle durumlarda tabiatın tercihi esarete, aklın tercihi hürriyete işaret sayılmıştır. Aklın hükmünde tercih ve seçim olduğundan bu durum özgürlük kabul edilmiştir. İşte insanın davranışlarından sorumluluğu da bu noktaya bağlanmaktadır. Akıl var, sorumluluk var, ya da akıl ne kadar kullanılırsa sorumluluklarla o kadar baş edilebilmektedir. Bunun tersi de mümkündür. Aklın yokluğu sorumluluğu kaldırdığı gibi aklın kullanılmaması da sorumluluğu ihmal veya terk olacağından kişiye dünyevî ve uhrevî ceza getirecektir. Mâtürîdî insanın bu şekilde yaratılmasını Allah'ın hikmetli bir fiili olarak anlamıştır. Şayet insanı sorumsuz, bilinçsiz ve iradesiz bir varlık olarak yaratsaydı onu yaratması da anlamsızlaşacak, bu durum “yok etmek için var etmek” anlamına gelecektir, ki bu, Hâkîm olan Allah için abes bir durumdur. Şu halde insanın varlık gayesi mükellefiyettir.

İnsanın aklına yüklenen bu kıymetli pozisyon ve aklın özgürlüğün garantörü olarak görülmesi insanın vahyin muhatabı olması ve îman etmesinde de etkin taraf olarak görülmüştür. Mâtürîdî'de “kalp” akıl anlamında kullanılmış ve

İlgili âyetlere bu mâna verilmiştir. Mâtürîdî “îman kalbin işidir” mottosuyla temellendirdiği bu görüşüyle Ehl-i sünnet dışındaki mezheplerden de farklılaşmaktadır. Amellerin îmânın oluşumunda bir müessiriyetinin olmadığı ya da geleneksel tâbirle amelin îmandan bir cüz olmadığı ifade edilerek îmânın yalnızca kalbin işi olduğunun altı çizilmiştir. Kalp ise âzâlar içinde kontrol altına alınamayan, hiçbir şeye mecbur kılınamayan tek âzâdır. Öyleyse bir kişinin îman ehli olup olmayacağına yalnızca kendisi karar verecektir. İman, insanın dışarıdan müdahaleye gelmeyen en özgür eylemidir.

Mâtürîdî marifetullah (Allah'ın bilinmesi) konusu da dahil olmak üzere pek çok meselede akli merkeze alan bir bakış açısı geliştirmiştir. İnsan Rabbini akıl yoluyla bulabilir, peygamberlik ise ona lutfedilmiş ilâhî bir mevhibedir. İnsan akılla doğru ve yanlış ayırabilir, yani hüsün ve kubuh büyük ölçüde akli bir temelde anlaşılabilir. Ancak insanın tabiatını da analize tâbî tutan Mâtürîdî insanın duygu, düşünce ve davranışlarının her zaman aklın kontrolü altında olmadığını, dolayısıyla insanın akli olsa da her zaman akılla hareket etmediğini belirterek vahyin burada yardıma koştüğünü ifade etmek suretiyle akıl-vahiy dengesi kurmaktadır. Vahyin bilgisi aklın bilgi üretebildiği noktalarda onu desteklemek, bilgi üretilmediği yerlerde ise getirdiği ışıkla insanın önünü açmak gibi önemli bir fonksiyona sahip görülmüştür. Vahyin bu tamamlayıcı ve yol açıcı özelliği asıl insanın Rabbine kulluğunu nasıl gerçekleştireceği noktasında ortaya çıkmaktadır. İnsan belki akılla Rabbini bilebilecek, bulabilecektir. Ancak O'na nasıl kulluk edeceğini bilmesi çok zordur. İnsan hayır zannederek şerre de dua edebilen bir varlık olarak yaratılmıştır. Dolayısıyla nimetin ne olduğunu da asıl nimetin sahibi bileceğinden nimete teşekkür anlamına gelen kulluğun gereklerini yine Allah tarif edecektir ki o da vahiy ve peygamberlerin gönderilmesi ile mümkün olacaktır. Emirler, yasaklar, helâller, haramlar, davranışlarımızın neyi hak ettiği anlamında sevap ve günah tanımlamaları hep ilâhî kanaldan beslenen bilgilerle bilinecektir. İnsanlar arası münasebetlerin ana ilkeleri (muamelat) alanına dair referanslar da insanın hayatını kolaylaştırmaktadır. Bütün bunların yanında insan âkibetine dair bilgilenmeyi yine vahiyle elde etmektedir.

Vahyin ehemmiyetli konumu ile aklın açıklayıcı ve tavzih edici pozisyonu bu şekilde ortaya konduktan sonra çok mühim bir yaklaşım da vahyin anlaşılmasındaki te'vil ve tefsir ayrımı olarak görülmektedir. Mâtürîdî sahabenin vahyin inişine şahitlikleri ve Hz. Peygamber ile beraber birinci halkayı oluşturmaları münasebetiyle Kur'ân tefsirinin onların hakkı olduğunu düşünür. Tefsiri sahabe yapar ve bu yorumlar diğer mü'minler için bağlayıcıdır. Oysa sahabeden sonraki âlimlerin vahyi anlamadaki mesaisine te'vil denir ve bu diğer insanlar için bağlayıcı değildir. Mâtürîdî'nin ifadesiyle tefsirde Allah'ı şahit gösterme varken te'vilde yoktur.

(Mâtürîdî, 2005: I, 3-4; 2003:11-12) Bu bakış açısı bir yandan vahyi anlama noktasında insanı bir cehde sokmakla beraber öte yandan kendi görüşünü mutlaklaştırma yoluna gitmediğinden hem te'vil yaparı mutedil davranmaya, hem de ondan istifade edecek kimseyi özgürce düşünmeye sevk etmektedir. Nitekim Mâtürîdî âlimlerin ictihâdına dayanan icmâî tevatür derecesinde görmüştür. Öte yandan âlimlerin tek tek yanılma ihtimali olmakla beraber herhangi bir dînî konuda onların fikir birliğine varmaları ilâhî bir rahmet olarak görülmüş ve tek tek akıllar değil kolektif akıl etkin ve bağlayıcı kabul edilmiştir. Her devirde insanlığın ihtiyaç duyacağı tesanüt de bu olmalıdır. Ulemânın Kur'ân yorumlarının bağlayıcı olmadığı bu şekilde ifade edilmesinden sonra altı çizilmesi gereken ikinci bir husus da Kur'ân metninin herkesin istediği gibi anlamlandıracağı (keyfe mâa yeşâ') bir metin olmadığıdır. Mâtürîdî kendi döneminde Kur'ân'ın mânasının ilâhî, lafzının ise peygambere ait bir metin olduğu yolundaki çarpık düşünceleri reddetmiştir. Bu grubu Ebü'l-Feth eş-Şehristânî'nin(v.548/1153): "Onların her zamanda ve her yerde yeni bir söylemleri, her dilde yeni bir görüş ve düşünce biçimleri vardır." mealindeki sözleriyle tanımlamıştır.(Şehristânî, 1992: I, s. 201) Bâtinîler denilen bu topluluğun ilâhî metne ilkesiz bir üslupla yaklaşarak onun anlamını tahfîre yeltenmelerinin altında bu sapkın bakış açıları ve ilkesiz üslupları bulunmaktadır.² Mâtürîdî bu durumu bizzat Kur'ân âyetlerinin tekzip ettiğini ifadeyle Kur'ân'ın anlaşılmasında ifrat ve tefritin önünü kesmeye çalışmıştır.(İlgili âyetler için bk.en-Nahl 16/103; Tâhâ 20/114; el-Kıyâme 75/16) Oysaki tarihten bugüne tekelleşen din algıları, din namına konuşan ve neredeyse masumiyetine inanılan bir takım insanlar marifetiyle bu müfîd yaklaşımlardan beklenen faydayı elde edemiyoruz. Günümüz için konuşacak olursak İslam coğrafyasında yaşanan sorunlardan birisinin de toplumda İslam'ın bazı kitleler tarafından temsil edildiği şekli ile İslam'ın yüce değerleri arasındaki mesafenin büyüklüğü olduğu görülecektir.(Bardakoğlu, 2017:14)

2. İMAN-AMEL MÜNASEBETİNDE UYUM VE İTİDAL

İmanın en önemli tezahürü katî bir tasdik ve buna uyumlu bir hayat tarzı ve dünya görüşü şeklinde ortaya çıkar. Öncelikle iman edileceklerin bilinmesi, bunların benimsenmesi ve kalbî bir itmi'nânın oluşması söz konusudur. Devamında bu kesin ve kararlı kabul davranışlara, ahlâka ve her türlü ilişki biçimine müessir olmaktadır. İman-amel münasebetinde ortaya çıkan problemlerde iki gerekçe aranmalıdır. Ya iman edilecek hususlar hakkında bilinmemekte ve yeterince benimsenmemekte ya da bu iman ilkeleri bilinip benimsenmekle beraber onları

² Fetö hareketinin bu konuda âyetleri nasıl araçsallaştırdığı ile ilgili zengin örnekler için bk. Mustafa Öztürk, *Din Sermayesinden İktidar Devşirmek Fetö*, s.136-148.

besleyecek ibadet ve ahlâkî bir duruş sergilenmemektedir. Bu menfî süreçler îmanda ve amelde özgürlüğü ve îman ile amelin uyumunu zorunlu kılmaktadır. Allah Teâla'ya aracısız, şartsız, riya ve nifaksız özgürce îman edildikten sonra ameller eksik de olsa veya sû-i amel yani günah olarak da tezahür etse bu sağlam temeli sarsamayacak, insan Rabbine yine yakın olmanın yollarını arayacaktır. İşte Mâtürîdî'nin îman-amel münasebeti adına ortaya koyduğu sistemin özü buradadır. İnsanın Yaratıcısına doğrudan muhatap olması, O'ndan asla rahmet ve affedilme beklentisini kesmemesi elzemdir. İmanın özgürce oluştuğu ve doğru kapsamla tanımlandığı durumlarda onun üzerine hiç kimsenin nüfûz etmesi, pazarlık yapması ve kendi emellerine alet etmesi mümkün olmayacaktır. Buna dinin içinde onun anlaşılma biçimleri olan mezhep, cemaat, tarikat, topluluk gibi gruplardan taassuba varan üslupları olanlar da dahil. Zira îman-amel münasebetini bu sağlam temel zaten garanti altına alacaktır.

Bilindiği gibi Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye ekollerinden müteşekkil Ehl-i sünnet çizgisi îmânı tarif ederken ameli îmâna dahil etmemiş ve îmânın kalbin tasdiki olduğunu ifade etmişlerdir. Bu cümleden olarak îman yakînî ve kalbî bir tasdik, amel de bu katî tasdik gereği olan eylemler olarak anlaşılmıştır. İman ancak seçme hürriyetinin olduğu durumlarda mümkün olmaktadır. Zira ancak fiilinde ihtiyar sahibi olanlar iradeyle nitelenebilir. Dolayısıyla hidayete erenler de, dalâlet yolunu seçenler de bunu kendi tercihleriyle yapmışlardır. Amellerde de durum aynı minvalde yorumlanmaktadır. Hür ve özgür bir şekilde yapılan ameller kişiyi bağlamaktadır. Ancak îmanını inkar etmediği sürece onu ilgâ etmemektedir. Bu şekliyle büyük günah işlemenin îmandan çıkmaya sebebiyet vermediği ibraz edilmekte, öte yandan amellerin îmanın oluşumuna müessiriyeti olmamakla beraber onun tamamlayıcısı olduğunun da altı çizilmektedir. Esasen İslam'da cemaatle yapılan ibadetlerde bile bireysel sorumluk zorunludur. Örneğin cemaatle kılınan namazlarda cemaatteki herkesin tek tek abdestli olması ve ayrı ayrı niyet etmesi gerekir. Şayet namazı bozacak bir durum olmuşsa imamı bu konuda uyarması da her bir fert için zorunludur.³ Kaldı ki bir kimsenin bireysel benliğini ortadan kaldırarak bir grubun içinde tanımladığı kimlik, ciddi sıkıntılarla da malul olacaktır.⁴

Mâtürîdî *Kitâbü't-tevhîd*'inde özel bir bölüm açarak günahın keyfiyeti, günahkârın psikolojik ve mânevî ahvâli ve bunların neticesinde büyük günah işleyenin Yaratan'ı karşısındaki durumu gibi pek çok boyutta büyük günah meselesini tar-

³ Bu tespit 2017 Ramazan'ında bir televizyon programında Prof. Dr. Ekrem Demirli tarafından yapılmıştır.

⁴ Konu ile ilgili modern değerlendirmeler için bk. Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, çev. Şeyma Yeğin, Payel Yayınları, İstanbul, 1996.

tışmıştır. Burada dikkati çeken günah işlemenin gerekçelerinin insânî boyutta detayıyla tartışılmış olmasıdır. Mâtürîdî büyük günah işleyen kimseyi onu helâl saymadıkça îman dairesinde görür. Ancak onu asıl diğer âlimlerden ve görüşlerden ayıran yönü meseleye psikolojik ve sosyolojik boyutlar da katıp neticeyi Allah'ın rahmeti ve hikmetine kadar götürmesinde aranmalıdır. Mâtürîdî'nin insanın fitratının incelikleriyle bağlantı kurarak onun hem izzetine hem de acziyetine vurguda bulunmuştur. İnsan günahlardan tamamen kaçabilecek kadar melek tabiatlı olmadığı gibi onlardan âzamî uzak durabilecek bir irade taşımasıyla da izzetini korumaktadır. Bu yaklaşımda Allah Teâlâ'nın insan ile ilişkisi de hikmet ve rahmet noktayı nazarından ele alınmaktadır. Allah Teâlâ kulluğuna muhtaç olmadığı bir varlık olan insanı yaratmıştır. İnsanın Allah'a kulluğu kendi varlığının kemâlâtı için gerekli bir yoldur. Yoksa kâinâtın hâliki ve mâliki olan Allah Teâlâ'nın azameti açısından anlamlı bir durum değildir. Mâtürîdî'nin ifadesiyle: "İnsanın günah işleyen bir varlık olması, esasında Allah'ın onu kendi ihtiyacı ve menfaati için yaratmadığı anlamına gelir. Zira eğer Allah'ın buna ihtiyacı olsaydı yalnızca emrine itaatsizlik yapmayacak olanları yarattı. Oysa ki O, insanları birbirlerine ibret ve öğüt vesilesi kılmak için yarattı."(Mâtürîdî, 2005: I, 77)

Yüce dinimizin insan anlayışındaki itidal ve makuliyetin bir tezahürü de onun insan anlayışıdır. İnsanın fitratının temel özelliklerini reddetmeyen, onu iyi ve kötü bütün yönleriyle birlikte bir bütün olarak tanımlayan bu yaklaşımda peygamberlerin özel konumları hariç günahsız insan tasavvuru yoktur. Ne acıdır ki geçmişten günümüze pek çok dînî yapılanma başındaki kişiyi bir şekilde tartışılmaz bir konumda tanımlamıştır. İşte bu noktada Mâtürîdî'nin din nâmına hiç kimsenin imtiyazlı olmayacağını bizlere ihsas ettiren bir anlam ve söylem dünyasıyla insanın fitraten melek olmadığına altını çizmesi çok anlamlıdır. "Fitri günahsızlık üstünlük sayılmamaktadır. Şayet böyle olsaydı hayvanlar insanlardan üstün kabul edilirdi."(Mâtürîdî, 2003:293) İnsanın kâmilan îman etmesine rağmen günaha düşebileceği, bunun da onun fitratının bir parçası olduğu vurgulanmaktadır. Kur'ân'da insanın yaratılışı sadedinde anlatılan "yeryüzünde kan dökcek, fesat çıkaracak"(el-Bakara 2/30) olması onun hilafete liyakatine engel sayılmamıştır. Mâtürîdî, tarihte ve günümüzde şahit olduğumuz mezhep ve cemaat taassubu taşıyan ve bağlı olduğu insanlarda olağanüstü güçler arayan hastalıklı bakış açılarına mukabil insanın tam da bu özelliğiyle beraber aziz ve değerli olduğunu belirtmektedir. Ona göre ilk günah irâdî olarak işlenmiştir. Şeytanın insanın üzerindeki nüfuzu kötüyü güzel göstermek ve insanın aklını çelerek onu ayartmak şeklindedir. Amellerinde nihâî kararı veren ise bizzat insandır. Bu sebeple de insan fiillerinden bizzat kendisi sorumludur. Konu ile ilgili şu misal verilmektedir: "Bir adam "şu işi işlersen sana bir ceza verilmeyecek" diye bir başkasını

tahrik etse -oysa ki o fiilin neticesinde öldürülme veya âzâlarının kesilmesi cezası olabilecektir- kişi yalnızca o adam dilediği için değil, bu konuda nefsinin harekete geçmesi neticesinde bu fiili işlemiştir. O halde sorumludur.”(Mâtürîdî, 2005: I, 101-102) Mâtürîdî Allah’ın bir kavme lutfettiği nimeti, o kavmin nimete liyakati devam ettiği sürece ondan almadığını da belirterek insanın amellerinde özgürlüğünü tekraren hatırlatmaktadır. İnsanoğlu bir anlamda kendi ekip kendi biçmektedir.

Bu mutedil yorumlar insanın dünya hayatında da anlamlı kabul edilmektedir. Nasıl ki îmanda hürriyet ve bireysellik esastır, amellerde de iyisiyle kötüsüyle kişinin mutlak tasarrufu dikkati çekmektedir. Belâ, fitne, ve musîbet terimleri kullanılarak insanın fiillerindeki yetkinliğine işaret edilmiştir. Kur’ân’da anlatılan peygamber kıssalarından verilen örnekler de bunu anlatmaktadır. Mâtürîdî’nin ifadeyle kendi imtihanını görmek isteyen kimse bizzat kendi hikayesine bakmalıdır. (Mâtürîdî, 2005: I, 227; II, 448; IX, 221) Hatayı uzakta veya başkalarında aramaya gerek yoktur. İmanda özgürce ortaya koyulan irade ve ikrar, günah işlemede de aynı şekilde gerçekleşmektedir. Kur’ân’ın ifadesiyle “her insanın ameli kendi boynuna asılacak ve kimse kimsenin günahını üstlenmeyecektir.”(el-En’âm 6/164; el-İsrâ 17/13) Âhirette istense de dost ve yardımcı bulunamayacaktır. Allah’tan başkasını dost edinenlerin durumu örümcek ağına benzetilmiştir ki; Mâtürîdî ilgili âyette inkârcıların amellerini rüzgarda savrulan küle(İbrahim 14/18) ve ıssız çöldeki serapa(en-Nur 24/39) benzeten istiareleri de yorumlayarak Allah’a dayanmanın önemine işaret etmiştir. “Dostluğun bulunmadığı gün”(İbrahim 13/31) de dünyada yanlış kimselerle ünsiyet kuranları ayrıca kötü bir âkibet bekleyecektir. Orada birbirlerine düşman olacaklardır. Oysa ki îmanın hakkını verenler buna uygun amel işleyecek ve buna uygun neticeler alacaklardır. İmanın gereğini yapmayanların sonu malesef hüsrân olacaktır.

Esasen insanın günahları onun bilinçli işlediği ve mutlak sorumlu olduğu fiilleri olmakla beraber Mâtürîdî Allah ile kulunun rabitası için bunu vesile de ad detmektedir. Yani hiçbir aracı olmaksızın kul -bırakın salih amelleri- günahlarıyla da Allah’ın kuludur ve onun kapısındadır. Günahlar tövbe ve af kapısını açtıran eylemlerdir. Nitekim günah işleyen kimse bunu şeytana mutlak itaat olarak yapmamaktadır. Şayet böyle olsaydı günahı onu küfre sokardı. Zira itaat etme, emredilene uyma esasına dayalı ortaya konulan bir eylemdir. Mâtürîdî Allah’a hakiki itaat gösteren kullarda O’ndan gelen bir lütufla Rabbi’nden başkasına itaati çirkin gören ve buna temayülü ortadan kaldıran bir güç olacağını, bu sebeple günah işlese bile bir yanıla şeytana olan nefreti ve kininin yine devam edeceğini iddia etmektedir. Dolayısıyla kul, isyanı halinde bile şeytana düşman olmayı tercih etmiştir. Bütün bunlara rağmen neden günah işlemektedir, bunun cevabı;

insanın yenemediği beşerî arzularında, ümit bağladığı ilâhî rahmette veya başka tahrik edici sebeplerde aranmalıdır.⁵

Büyük günah işleyen kimsenin durumu bu şekilde ortaya konduktan sonra imanında nifak gösterenler ise mü'minler ve kafirlerin de ötesinde derin bir bataklığın içinde olacakları ifade edilmiştir. Konu ile ilgili naklî delillerden ve aklî çıkarımlardan istifade eden Mâtürîdî, özellikle münafıkları konu alan âyetleri öne çıkararak, münafıkların dilleriyle yaptıkları ikrarın, kalplerindeki durumla örtüşmediğini bildirmektedir. (Mâtürîdî, 2003:601-607) Onlar, Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya kalkışır."(el-Bakara 2/9) Onların bu cüretkâr tutumları bir yönüyle Rablerine karşı haddini bilmeme, diğer yönüyle de mü'minleri aldatarak onları aşağılama şeklinde iki boyuttan eleştirilmektedir.

3. PEYGAMBERİN DİNDEKİ KONUMU

Peygamberlik müessesesi semâvî dinlerin ikinci temel öğretisi olarak dik-kati çekmektedir. Allah inananların içinden seçtiği elçilerle mesajını insanlara duyurmuş, insanlar da içlerinden kendileri gibi insânî özellikler gösteren, yiyen, içen, evlenen, çocuk sahibi olan, çalışan, hata yapan, hastalanan ve nihayet ölümlü olan bir insan-peygamberle muhatap olmuşlardır. Mâtürîdî'nin büyük günah meselesine getirdiği yorumlarda insanı günah işleme özelliğiyle birlikte aziz ve kıymetli gören ve hilâfeti tam da bu özelliğinin üzerine bina eden bakış açısı peygamberlik müessesesini temellendirirken de ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kur'ân'da sık aralıklarla peygamberlerin bizzat içimizden bir insan olduğu (et-Tevbe 9/18), beşer olduğu(eş-Şuarâ 26/186), yemek yiyen, sokaklarda dolaşan (el-Furkân 25/20), evlenen (er-Ra'd 13/38) ve âhirete irtihal eden bir zât olduğu (Âl-i İmrân 3/144) açıkça ifade edilmiş, buna şaşırıp peygamber olarak bir meleğin gönderilmesi gerektiğini iddia edenler yadırganmıştır.(el-Furkân 25/7) Peygamberler tebliğ ettiklerinden bizzat kendileri de sorumludur. Kur'ân'da pek

⁵ Hadîs-i şeriflerde günah işleyen kimselere karşı peygamberimizin anlayışlı tutumu bu görüşü desteklemektedir. Örneğin Abbad b. Şurahbil adlı kişinin açlık ve kıtlığın hüküm sürdüğü bir dönemde Medine'deki tarlalardan birine girerek bir miktar başak yiyip birazını da yanına alması, bu esnada tarla sahibinin gelerek onu dövmesi ve elbiselerini alması üzerine Hz. Peygamber tarla sahibine "O cahil idiyse eğitmen, aç idiyse doyurman gerekmez miydi?" diyerek çıkmış ve ona elbiselerini geri vermesini söylemiştir. Bunun üzerine tarla sahibi Abbad'a elbiselerle beraber yiyecek vermiştir. (Ebu Davud, Cihad, 85; Nesai, Âdâbü'l-kazâ, 21; İbni Mâce, Ticârât, 67); Benzer yorumlar için bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkiîn an Rabbi'l-âlemîn*, Beyrut: Darü'l-Cil, 1973, III, 11.

çok âyet bunu ifade etmektedir.⁶ Bütün bunların yanında Kur'ân'da pek çok peygamberin hatalarından da bahsedilmektedir.(A'râf 7/23; el-Kasas 28/15-16; Abese 80/1) Şunu hatırdan çıkarmamalıyız ki Allah Teâlâ peygamberlerinin hata ve yanlışlarını kutsal metinlerinde bize anlatmamış olsaydı biz bunları hiçbir zaman bilemeyecek ve muhayyilemizde onları melekler gibi kabul edecektik, hatta bazılarımız onlara ilahlık da isnâd edebilecekti. Nitekim Hz. İsa'ya inananlarının ondan sonra bu sapkınlığa düştüğü hepimizin malumudur.

Bilindiği gibi bir dinin birinci temel ilkesi ulûhiyet nazariyesidir. Ancak peygamberlik fonksiyonu açısından en az onun kadar kıymetli bir konumu hâizdir. Zira peygamberler vasıtasıyla ilâhî mesajlar anlaşılır, uygulanır ve tüm açıklığıyla tebâruz eder, kişi ve toplumların dünyasına girer, kurumsallaşır. Dolayısıyla peygamberliğin ispâtı, gerekçelendirilmesi dolaylı yoldan ulûhiyetin de ispâtını sağlar. Mesele yüce dinimiz olunca peygamberliği zorunlu kılan sebepleri ulûhiyet nazariyemizin ispatından ayrı düşünemeyiz. İmâm-ı Mâtürîdî de bu yoldan gitmiştir. Bir yandan peygambere olan ihtiyacı pek çok gerekçeyle izah ederken, öte yandan peygamberliğin keyfiyetine getirdiği izahlarla onun dindeki konumunu ve insan için örnekliğini makul bir çerçeveye oturtmuştur.

Tarihten günümüze peygamberleri Allah'a inanmayanlar ve aklını yeterli sayanlar reddetmiştir. Bu sebeple peygamberlerle yapılan mücadele esasen Allah Teâlâ ile yapılan harbe dönüşmüştür. Oysa ki Allah'ın peygamber göndermesi insanın boşuna yaratılmadığının, yüce bir gaye için var edildiğinin de alâmetidir. Mâtürîdî insanın aklını onun için en mühim hakem olarak görmekle beraber peygamber göndererek Allah'ın insana lutfettiğini düşünür. Bu yolla insan zoru kolay kılmakta, sınırsız arzu ve ihtiraslarını dizginlemekte,(ahlakî erdemler) amelilerinin iyi ve kötü cinsten karşılığını alacağını öğrenmekte (va'd-vaîd), kendisine ait olanı ve olmayanı tefrik etmektedir.(helâl-haram) Bütün bunların ötesinde de Yaratıcımıza nasıl şükredeceğimizi, hamd edeceğimizi peygamberlerle öğrenmekteyiz. Bir âzâmızı bile kaybetsek karşılığında dünyaları verebileceğimizi ifade eden Mâtürîdî tüm âzâlarımız için şükürümüzü bize peygamberlerin öğrettiğini hatırlatmaktadır.(Mâtürîdî, 2003: 275)

Peygamberlik müessesesi dinin anlaşılmasında en fazla suistimal edilen alanlardan birisi olmuştur. İnsânî özellikleri bakımından içimizden birisi olan peygamberlerin Allah'ın katındaki seçilmişliği ve vahiy alması, bunların halikulade bazı olaylar (mucize) ile desteklenmesi işte bu suistimalin adeta gerekçelerini oluşturmuştur. Bu itibarla kimi dînî çevreler ve şahıslar bazen peygamberin dindeki konumunu ifrat ve tefrite varan bir üslupla sarsmış, bazıları peygamber üzerin-

⁶ İlgili âyetler için bk. Â-i İmrân 3/74; el-A'râf 7/6-7; el-En'âm 6/88, 90; İbrahim 14/11; en-Nahl 16/2; el-İsrâ 17/94-95; Meryem 19/58; el-Enbiyâ 21/8; el-Hac 22/75; el-Furkân 25/20; el-Ahzâb 33/7-8.

den kendi indî görüşlerine destek aramış, bazıları da kendilerini adeta peygamberle yarışan bir pozisyonda tanımlamıştır.(Kutlu, 2006: sayı:127, s.13) İşte bu noktada peygamberin dindeki konumunun doğru tanımlanması, vahiy alan yönü ile insânî yönünün birbirinden ayrı mütalaa edilmesi hayâtî derecede önemlidir.

İslâm âlimleri peygamberlerin ismet sıfatını onların sahip olduğu bazı imtiyazları da içerebilecek keyfiyette çeşitli içeriklerde açıklamışlardır.⁷ İsmet; hüccet makamında olan peygamberin sahip olduğu bir keyfiyettir. Şayet peygamberler günahlardan korunmuş olmasaydı zaman zaman verdikleri hükümlerde yanılabilirler ve ona inananların da güveninin sarsılması söz konusu olacaktı. Kaldı Kur’ân’da Allah ve Rasûlü bir konuda bir hüküm vermişse inanan erkek ve kadınlara o işi kendi hevâlarına göre yorumlama hakkının olmadığı da beyan etmiştir. (el-Ahzâb 33/57) Burada konunun nirengi noktası ismet ile mükellefiyetin nasıl telif edileceği, ya da peygamberin günahattan korunmasının bu konuda iradesinin elinden alınıp alınmaması noktasındadır. Mâtürîdî ismeti mükellefiyeti ve insânî durumları dikkate alarak mutedil ve makul bir keyfiyette ele almakta ve sözün başında “ismet, külfeti kaldırmaz, nusret-i ilâhî devrededir” diyerek noktayı koymaktadır. Öyle ki bu değerlendirme ilk insan ve peygamber Hz. Âdem ve eşinin yasak ağaçtan yemesi ile başlayan günah işleme keyfiyetini yorumlarken günah ve hatada toleransın olmadığını belirterek ortaya konmuştur. Haddizâtında Allah’ın has kullarının küçücük bir hatasının bile O’nun katında kayda değer önemi olduğunun altı çizilmektedir. Yani peygambere verilen kıymet bir bakıma onun da bunu taşımasını gerektirmektedir.

İsmet peygamberlerden mükellefiyeti kaldırmamakta, onları tâata zorlamadığı gibi, günah işlemekten de alıkoymamaktadır. Bu anlamda ismetin keyfiyeti peygamberlerin hayatının tamamına yansıyan salih kulluk ve takvânın kritik bazı pozisyonlarda zora düşüldüğünde ödüllendirilerek ilâhî yardım alma şeklinde desteklenmelerinden başka bir şey değildir. Yani peygamberler günah ile karşı karşıya kaldıklarında Allah’ın onları uyarması ve onların da bunu dikkate almaları demektir. Mâtürîdî Hz. Yusuf’un Aziz’in karısının teklifine az-çok meyledecek olduğunu ifade eden âyeti (Yûsuf 12/24) yorumlarken ona gösterilen bur-

⁷ İslam alimlerinin ismet sıfatına yükledikleri manâlar için bk. İsmet; peygamberlerin güçleri yetmekle beraber, günahlardan uzak kalma melekeleridir.(Cürçânî, *et-Ta’rifât*, Beyrut 1983/1403, "el-"isme" md.) Allah’ın, peygamberleri, önce kendilerine tahsis ettiği saf cevherlerle, sonra cismanî ve nefsî üstünlüklere sahip kılmakla, sonra da sekinet indirmek ve kalplerini muhafaza etmekle ve tevfiğiyle korumasıdır.(Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcû'l-arus min cevâhiri'l-Kâmûs--Şerhu'l-Kâmûs*, Beyrut, ts., "asm" md.) Peygamberlerin gerek sözlerinde, gerek fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kadr-ü kıymetten düşürecek hatalardan korunmuş olmalarıdır. (Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli 'd-dîn* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 53) şeklinde tanımlarla karşılaşırız.

hanın “Allah’ın ona peygamberliğini hatırlatmış olabileceği ihtimali, ya da babası Yâkub’un görüntüsünün ona göstermiş olabileceği ihtimalini” dile getirmiştir. (Mâtürîdî, 2005:VII, 292-293) Neticede “Allah’ın burhanını gören” Yusuf bunun gereğini kendi iradesiyle yapmış ve kadına yaklaşmamıştır. Mâtürîdî kendisinden sonra onun fikirlerini takip eden ulema tıpkı onun gibi ismet vasfının peygamberlere peygamberlik göreviyle beraber verildiğini, öncesinde ise böyle bir korunmuşluğun olmadığını ifade etmişlerdir.

Peygamberlerin ilâhî mesajları insanlara aktarma görevi anlamına gelen “tebliğ”de peygamberin müjdeleyici ve uyarıcı vasfı söz konusudur. Yoksa hidayete erdirici ve kurtarıcı pozisyonları yoktur. Nitekim: “Elçiye düşen sadece (kendine indirileni) bildirmektir. Allah ise açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilmektedir.” (el-Mâide 5/99) buyrulur bir anlamda inanmayanların durumunun peygamberlerin sorumluluğunda olmadığı hatırlatılmaktadır. Mâtürîdî’nin ifadesiyle ne onlara sevgi ve tazim de aşırı gitmeli, ne de onlardan vüs’atlerini aşacak mucizeler istenmelidir. “Onlar müjdeleyici ve uyarıcıdır, ancak emir ve nehiylerin sahibi değillerdir.(Mâtürîdî, 2005: VII,180-181;IX,113-114)

Peygamberlik müessesesinin fonksiyonu fiilen yaşanan dînî hayatımız açısından aşikârdır. Mâtürîdî’nin Kur’ân’a muvâfık bir şekilde bu mühim makamı temsilde saydığı özellikler bir yandan peygamberlerin dinde örnek kişiliğini bizlere anlatırken, bir yandan da din nâmına söz söyleyecek, insanlara örnek olacak kişilerin kendilerini buna göre tanımlamaları zorunluluğunu ifade etmektedir. Mâtürîdî peygamberliği ispatta öncelikle mucize üzerinden bir söylem geliştirmekle beraber peygamberlik iddia eden zâтта onun görevinin hakkını vermesi noktasında başka bazı hasletlere de dikkat çekmektedir. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz; *Mucize bir zan ve hayal ürünü değildir, hilkat var oldukça devam edecek ve o göz aldatmaktan başka bir işe yaramayan sihir gibi nüfuzsuz olmayacaktır. Hiç kimse eğitim yoluyla peygamberlik payesini elde edecek değildir. Bu yol insana ancak dünya metânını elde etmede işlevseldir. Allah elçilerinin hepsi nefislerine zor gelen şeyleri üstlenmişlerdir. Bu yolda dünyevî üstünlük ve şerefîn teminatı görülen kimselerden uzak durmak, kendilerine tâbî olanları bu konularda uyarmak ve nihayet bu uğurda yalnız da kalsalar canları pahasına mücadeleye devam etmek gibi hasletlere sahiplerdir.* (Mâtürîdî, 2005: 293) Azim, kararlılık ve fedakârlık ismeti destekleyen ve peygamberlikten ayrı düşünülmemeyen özellikler arasındadır.

SONUÇ

İnsanlığa sevgi, rahmet, adalet ve medeniyet getiren İslâm dini asırlardır Anadolu coğrafyasında sahil bir İtikad algısı üzerinden insanımızın ve milletimizin mânevî dünyasını şekillendirmiştir. Bu dönüşümü Hanefî-Mâtürîdî çizgide seyreden din algımızın mâkuliyetine borçluyuz. Çalışmamızda bu çizginin sahil İtikadımızın kodları diyebileceğimiz üç temel yaklaşımını irdelemeye çalıştık. 2016 15 Temmuz’unda yaşanan menfur darbe girişiminin ardında dinin anlaşılma biçimi olarak karşımıza çıkan yapı İtikadımıza büyük ölçüde bu üç alanda zarar vermiştir. Çalışmamızda bu akıl-vahiy dengesi, iman-amel münasebeti ve peygamberin dindeki konumu şeklindeki başlıklarla insan aklını ve iradesini baypas ederek onları özgürce inanan ve inandığı gibi amel eden insanlar olmaktan çıkartıp din üzerinden bağımlılık geliştiren anlayışların ortaya çıkardığı çelişkiye işaret etmek istedik. Elde ettiğimiz neticeler şunlardır:

- Sahih İtikad anlayışının en temel düsturu akıl-vahiy ilişkisinde aranmalıdır. Kur’ân’ın da sık sık aklını kullanmayanları yerdığı, aklını kullananları övdüğü, İman edilecek hususlarda akli temellendirmeler yaptığı hesaba katılırsa kör taklit, şartsız teslimiyet bu yolda geçer akçe kabul edilmemektedir. Akıl hem hilafetin ve sorumluluğun, hem de vahyin anlaşılması ve nesillere aktarılmasının zorunlu şartıdır. Dinamik bir akıl cehalete ve körü körüne taklide teslim olmayacağından kişi dinini anlarken tahkîkî esas alacak, delille düşünecek, delille konuşacak, delille inanacaktır.
- Akıl Kur’ân’ın anlaşılmasında en etkin enstrümanlardan birisidir. Ancak Kur’ân’ın bağlayıcı yorumu sahabenin hakkıdır. Sahabeden sonra gelen hiçbir nesil ve hiçbir âlim görüşleriyle insanları ilzam edemez. Zira tefsir bağlayıcıdır, oysa te’vîl âlimlerin işidir ve bağlayıcı değildir. Mâtürîdî bu sebeple tefsirine *Te’vîlâtü’l-Kur’ân* adını vermiştir. Kur’ân’ın anlaşılması ve yorumlanmasına, buna bağlı olarak Hz. Peygamber’in tebliğindeki üslup ve muhtevaya akıl, dil ve tarihî tecrübeyi göz ardı eden şahsî ve keyfî yorumlarla yaklaşmak da aynı derecede reddedilmelidir.
- İman, kişinin eylemleri arasında bireysel kararlılığını en etkin kullandığı ve özgürce tanımladığı birincil eylemidir. Zira âzâlardan kalpte gerçekleşir ve kalbin işidir. İman edilecek hususlarda bu hesapsız, müdahalesiz, pazarlıksız ve riyasız tavır amellere de yansiyacak ve ihlas ve samimiyetle meyve verecektir. İman ederken bu özgürlüğü elde edememiş olanların tasdiki, pazarlık içindeki kişi ya da çevrelere hizmet edecektir. Dolayısıyla imanın gereği olan amellerde de bireysel sorumluluk esas olacaktır. Kimse kimsenin günahını üstlenmeyecektir. Bu durum dinde otorite olma düşüncesini de yıkmaktadır.

- Günah işlemek “insânî” bir eylemdir. Kişi helal saymadıkça günahından dolayı imandan çıkmaz. İnsan günah işleyebilecek potansiyelde yaratılmış, bu özelliği ile birlikte hilâfete layık görülmüştür. Bu mânâda kimse günahsız değildir. Günahsızlık övülecek bir durum da değildir. Asıl övgüye lâyık olan kişi günah işleyebilecekken ondan uzak durandır. Fitrî günahsızlık yoktur.
- Peygamberler vasıtasıyla ilâhî mesajlar insanların ve toplumların dünyasına girer. Peygamberin dindeki konumu birinci derecede önemlidir. Ancak peygamberlerin peygamber kimliği ile beşer kimliği birbirinden ayrılmalıdır. Kur’ân’da peygamberlerin küçük hataları, yanlışları anlatılarak onların ulûhiyet makamına çıkarılma tehlikesi önlenmiştir. Allah Teâlâ tarafından seçilen peygamberler bile hata yapabiliyorsa din namına söz sahibi olmuş hiç kimse tartışılmaz ve masum değildir.
- Peygamberlerin korunmuşluğu mükellefiyetlerine mânî değildir. Onlar da her yaptıklarından sorumludurlar. İsmet mutlak bir imtiyaz değil, peygamberin liyakatine binaen ona günaha tevessülünde yapılan ilâhî bir yardımdır.
- Peygamberler hidayet rehberidir, ancak hidayet garantörü olamazlar. Kur’ân’daki ilgili beyanları yorumlayan Mâtürîdî peygamberlerin yalnızca mucizelerle değil, insanlığa örnek şahsiyetleri ve Allah’ın dini uğrunda gösterdikleri fedakârlıklarla insanları kazandıklarını bildirmektedir. Âkibet, kurtuluş ve hidayet Allah’ın uhdesindedir. Peygamberler emir ve yasakların sahibi değildirlerdir.

Sonuç itibariye; Hiçbir cemaat, tarikat veya mezhep dinin kendisi addedilmemesi, onun sosyolojik ve târihî vasatta dinin anlaşılma biçimlerinden birisi olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. İman özgür şartlarda oluşmalıdır, tahkikle teyid edilmelidir. Ancak bu surette din, kimsenin tekelinde tanımlanamayacaktır. Hiçbir din adamı hidayet garantörü olamaz, masum ve tartışılmaz da değildir.

- Ali Bardakoğlu, (2017), "Dini Değerlerin Buharlaşması", Din İstismanı, DİB Yayınları, Ankara.
- Cürcânî, (1983/1403), et-Ta'rifât, Beyrut.
- Cürcânî, (1239) Şerhu'l-Mevâkif, İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmire.
- Ebu Davud, Sünenü Ebü Dâvûd, İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.
- Erich Fromm, (1996), Özgürlükten Kaçış, çev. Şeyma Yeğin, İstanbul: Payel Yayınları,.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, (1973), İ'lâmü'l-muvakkiîn an Rabbi'l-âlemîn, Beyrut: Darü'l-Cil.
- İbni Mâce, (ts.) Sünenü İbni Mâce, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzûr, (2000), Lisânü'l-Arab, I-XV, Beyrut: Dâru Sâdu, "akl" md.
- Nesâî, (ts.), Sünenü Nesâî, İstanbul: Çağrı yayınları.
- Sönmez Kutlu, (2016), Tarihsel Din Söylemleri Açısından 15 Temmuz'un Analizi ve Eleştirisi, Türkiye Günlüğü, sayı: 127.
- Mâtürîdî, Kitâbü't-tevhid, (tahkik ve ta'lik: Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), İstanbul: İsam Yayınları, 2003.
- Mâtürîdî, (2005), Te'vilâtü'l-Kur'ân, (ilmî kontrol: Bekir Topaloğlu), İstanbul: Mizan Yayınları.
- Mustafa Öztürk, (2017), Din Sermayesinden İktidar Devşirmek Fetö, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Sâbûnî, (1399/1979), el-Bidâye fi usûli'd-dîn (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth, Muhammed b. Abdilkerîm, (1992), el-Milel ve'n-Nihal, nşr. Ahmed Fehmî Muhammed, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Yusuf Şevki Yavuz, (1996), "Haber-i vâhid", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, XIV, 353.
- Zebîdî, (ts.), Muhammed Murtazâ, Tâcü'l-arus min cevâhiri'l-Kâmûs-Şerhu'l-Kâmûs, Beyrut.

15 TEMMUZ SONRASI TOPLUMSAL VE SİYASİ UZLAŞI ÜSLÛBU: 7 AĞUSTOS 2016 YENİKAPI MİTİNGİ

Yrd. Doç. Dr. Osman ARICAN

Bülent Ecevit Üniversitesi
aricanosman@yahoo.com

Özet

Bireyin dil kullanımının hedefi, amacı, temeli toplumla bütünleşik, ayırt edici, yönlendirici, toplayıcı, birleştirici, hedef gösterici, kendine bağlayıcı, kışkırtıcı, yatıştırıcı yahut durumu geçiştirici, ihtiyat önerici vb. içeriklere sahip “üslûp” aracılığıyla olabilir. Mevcut veriler ışığında 5 milyon civarında katılımcısı olan 7 Ağustos 2016 Yenikapı mitingindeki liderlerin konuşma metinleri, hem toplumsal uzlaşi üslûbu hem toplum algısı hem de dil – üslûp – verileri temelinde incelenecektir. Söz konusu inceleme istatistik yöntemiyle ele alınacaktır. Örneğin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın kullandığı toplam kelime sayısı (2746) iken ile Devlet Bahçeli’nin kullandığı toplam kelime sayısı (1625)’tir. Siyasilerin altını çizdikleri kavramlar da birbirinden farklılık arz etmektedir fakat konuşmalarda uzlaşi ön plandadır. Konuşmaların iletişim kanalları aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılması “algı araştırması” verilerine de yönelmektedir. Bu çalışma 7 Ağustos Yenikapı Mitinginin veriler ve çıkarımlar temelindeki toplumsal ve siyasi uzlaşi izlerini ortaya koymuş olacaktır. İleride yapılacak araştırmalara da veri alt yapısı oluşturacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Uzlaşi üslûbu, 7 Ağustos, Yenikapı, bireysel üslûp, 15 Temmuz.

I. Giriş

İnsanoğlunun dış dünyayı algılama, anlamaya çalışma, yorumlama vb. ihtiyacı vardır. Her ne konuda ve ne sebeple olursa olsun bu mesele zorunludur bazen de öğrenme temelli işlerde ihtiyaçtır.

Herhangi bir sebepten dolayı iletişim faaliyetinin ortaya çıkması için bazı şartların yerine gelmesi gerekir. Her şeyden önce iletişim ya da “ileti” iki yönlü bir durumdur. Bu durumla ilgili olarak Günay “İletişim de bir bakıma dilin kullanımınıdır. En az iki kişi arasında bir dilsel iletişim olmaktadır” (Günay, 2013:21) der. Jakobson’a göre iletişimin altı unsuru vardır: “Hitap eden kişi, muhatap, ikisi arasında gidip gelen mesaj, söz konusu mesajı anlaşılır kılan ortak bir kod, bir “bağlantı”, yani fiziksel iletişim ortamı ve mesajın gönderme yaptığı bir “bağlam” (Eagleton, 1996:110). Bu unsurlarla ilgili olarak grafik 1’e bakılabilir. Dolayısıyla iletişimin ortaya çıkması için asgari şartların oluşması önem taşımaktadır.

Grafik1

Jakobson'un belirlediği iletişimin altı unsuru (hitap eden, muhatap, ortak kod, bağlantı, mesaj, bağlam) 7 Ağustos Yenikapı Mitingi konuşmalarına uyarlandığında aşağıdaki gibi bir veri ortaya çıkmaktadır.

Grafik2

İletişim aynı zamanda bir çeşit bildirişimdir. Vardar, iletişim için bildirişim terimini kullanır. Dilbilim Terimleri Sözlüğünde bildirişim “Alm. Kommunikation, Fr. communication, İng. communication). Konuşmacıyla dinleyici arasında bildiri alışverişi; karşılıklı bildiri aktarımı; bildiri eyleminin çift yönlü görünümü.” (Vardar, 1988:47) olarak açıklanır. İletişimde karşılıklılık en önemli unsur olarak nitelendi-

riilebilir. İletişim örneklerinden hareketle iletişimin bir unsuru diğlerinden daha baskın olabilir.

Düşünme ve yorumlama yetisine sahip bir varlık olan insan çoğu zaman kendisi ile evren arasında bağlantı kurar ve onu anlamlandırma sorununa yanaşır. Bunu yaparken de kuramsal anlamda çözümlenmelere yönelir. Konuyla ilgili olarak Rifat “İnsan ve dünya, insan ve insan ilişkilerinde her şey anlamlandırma sorununa dayanıyorsa (her şeyin buna dayandığı kabul edilirse), kuramsal boyutun oluşturulmasında da her şey çözümlenme eyleminden geçer.” (Rifat,1996:25) şeklinde açıklar. Öyle ki her türlü iletişimin gerçekleşebilmesi ve bu ilişkinin yorumlanması bir bakıma işin kuramsal ya da çözümlenme boyutuyla ilgilidir. Bu açıdan ele alındığında önemli mitingler, nutuklar, bürokratik alandaki üslup tercihi, siyasi karar verme süreçlerinde telkinler ve yönlendirmeler, mesajların etkileyici olma kalitesi, doğru ya da yeterli düzeyde iletişim ortamı, dinleyici kitlesi, anlamlı bildirişim ile doğru frekansın yakalanması vb. temel özelliklerin iletişim açısından anlamlandırılması, çözümlenmesi, üzerinde önemle durulması gereken bir gerçekliktir.

İletişim ve uzlaşma temel alınarak konuya yaklaşıldığında pek çok yönüyle 7 Ağustos İstanbul Yenikapı Mitingi, yakın dönem Türk siyasi tarihi açısından dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. “15-16 Temmuz gecesi siyaset kurumunun bütün unsurları ile darbeye karşı tavır alması, iktidar ve muhalefetiyle siyaset kurumunun topyekûn darbe karşıtı kararlı tutumu ülke siyasetinde birlik ve kenetlenme atmosferi yaratmıştır. Bu atmosfer, 7 Ağustos 2016 tarihli Demokrasi ve Şehitler Mitingi (Yenikapı Mitingi) ile taçlanmıştır. Milyonlarca kişinin katıldığı mitinge Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Başbakan, 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, eski başbakan Ahmet Davutoğlu, tüm siyasi parti genel başkanları, Genelkurmay Başkanı da katılmış ve mitingde sadece Türk Bayrağı taşınmıştır. Böylece, vatan söz konusu olduğunda siyaset kurumunun ihtilafları bir kenara bırakacak olgunluk ve bilinçte olduğu gösterilmiştir.” (TBMM Darbe Girişimi Raporu, 2017:542). 15 Temmuz 2016 tarihindeki başarısız darbe girişimi sonrası ve buna bağlı olarak Türkiye'nin çeşitli bölge, şehir ve sokaklarında tutulan “demokrasi nöbetleri” ardından İstanbul Yenikapı Meydanı'nda bir miting yapılacağı açıklandı. “Cumhurbaşkanlığı himayesinde, İstanbul Valiliği ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi desteğiyle 7 Ağustos'ta yapılması kararlaştırılan tarihi buluşmaya “Demokrasi ve Şehitler Mitingi” adı verildi.” (<http://www.yenisafak.com> 04.10.2017). Türk siyasetinin ve idaresinin sırasıyla:

1. Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli
2. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu
3. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar
4. Başbakan Binali Yıldırım
5. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmail Kahraman
6. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşmacı olarak ve toplumun yediden yetmişe birçok kesiminden dinleyici / izleyici

katılımıyla gerçekleşmiştir.

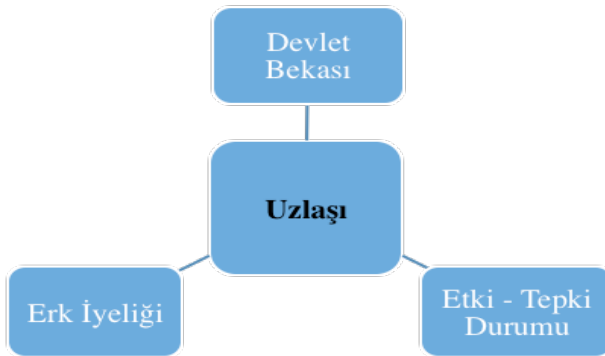
II. Siyasi - Toplumsal Uzlaşma İzleri ve Miting

Birliktelik yahut uzlaşma penceresinden bakıldığında pek çok konu ya da siyasi tavırda partiler arası farklı bakış açıları ön plana çıkmaktadır. 2002'den bu yana özellikle tek başına iktidarı elde eden AK Parti hükümeti ile diğer muhalefet partilerinin ve askeri kanattan sonradan konuşmacılar arasına dâhil edilen Genel Kurmay Başkanının ortak bir noktada buluşarak 7 Ağustos İstanbul Yenikapı Mitingini gerçekleştirmeleri her şeyden önce toplumsal, siyasi ve askeri uzlaşmanın en temel göstergesidir. Bu uzlaşmayı sağlayan gelişmenin sebepleri siyasi ve askeri açıdan bakıldığında şöyle başlıklandırılabilir:

Siyasi Açıdan Toplumsal Uzlaşmayı Sağlayan Gelişmeler:

1. Etki – tepkiye bağlı olarak ortaya çıkan doğal gelişme.
2. Görev ve sorumluluk bilinci
3. Milli iradenin tecelli yeri olan TBMM'ye yapılan saldırı
4. Askeri açıdan emir komuta zincirinde yaşanan kopukluk, itaatsizlik
5. Devleti ve milleti temsil hakkına sahip liderlerin etkisiz hale getirilme çabası
6. Genel hazır bulunuşluk ve şartların olgunlaşmış olması
7. Devletin yetki erkleri iyeliği
8. Var olma – yok olma meselesinde taraf olma
9. Topyekûn ülkeyi etkileyen gelişme
10. Devletin “beka” sorunu

Yukarıda değinilen maddelerin her biri 15 Temmuz sonrası ortaya çıkan uzlaşmanın ana temellerini oluşturur. Bunlardan özellikle devletin “beka” meselesi, erk noktaları, etki – tepkiye bağlı olarak sonuç, uzlaşmanın çekirdek bileşenleridir. Aşağıdaki grafik 3'te bu durum daha net olarak görülebilir.

Grafik 3 – Çekirdek Bileşenler

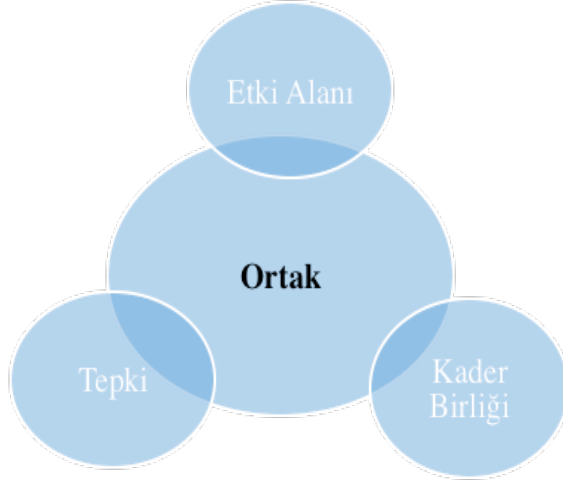
7 Ağustos Yenikapı Mitingine toplumsal uzlaşma tarafına bakıldığında farklı etkenlerin önemli derecede rol aldığını görmek mümkündür. Bu etkenlerden bazılarının siyasi ve askeri uzlaşma ile ortaklık gösterdiği de ortadadır. Uzlaşmayı sağlayan 10

madde aşağıdaki gibi başlıklandırılabilir.

Toplumsal Açıdan Toplumsal Uzlaşığı Sağlayan Gelişmeler:

1. Duyuru ve ilanların etkililiğı
2. Ortak ortam hazır bulunuşluğı
3. Ortak gündem
4. Ortak beklenti ve sonuç
5. Ortak kader birliğı
6. Ortak etki alanı
7. Ortak manevi birliktelik
8. Kişisel görüş ve düşüncelerin ortak gündemin arkasında kalması
9. Topyekûn herkesi etkileyen gelişmenin sonucu ortaya çıkması
10. Genel hazır bulunuşluk ve şartların olgunlaşmış olması.

Toplumsal uzlaşığı siyasi uzlaşığıya göre ikincil tepki ya da sonuç olarak değeriendirilebilir. Yukarıdaki maddeler içerisinde dikkati çeken ortaklıklar aşağıdaki gibi grafikleştirilebilir.

Grafik 4 – Çekirdek Bileşenler

Organizasyonu ve katılımcı sayısı açısından 7 Ağustos Yenikapı Mitingi cumhuriyet tarihinin birçok mitingden ayrılır. Ayrıca bu miting Türkiye tarihinin en büyük miting olarak kayıtlara geçmiştir. Mitingle ilgili olarak aşağıdaki verilere (Tablo – 1) bakılabilir.

En büyük mitingün rakamları

5 milyon kişi

15 Temmuz darbe girişiminin ardından 81 ilde başlatılan demokrasi nöbetleri, Cumhuriyet tarihinin en büyük mitingi ile taçlandırıldı. Yenikapı'da düzenlenen Demokrasi ve Şehitler Mitingi'ne 5 milyonu aşkın vatandaş katıldı. Miting, birçok farklı detayla da tarihe geçti.

Güvenlik

25 bin polis

Denizden ve havadan güvenlik

165 metal dedektörü kapı
22 adet x-ray cihazı

Ulaşım

7 bin otobüs
(50 tanesi engelliler için)

203 tekne ve
Yenikapı'ya 10 sefer

1000 motosiklet
(Kenan Sofuoğlu da katıldı)

Lojistik

728 sağlık personeli

103 ambulans
(1 deniz ambulansı)

20 itfaiye

Malzeme

2,5 milyon
Türk Bayrağı

3 milyon şapka

5 milyon şişe su

80 il den naklen yayın
(Pensilvanya'ya megaboard)

1 milyon Watt
gücünde ses sistemi

1 milyon kişiye gıda

Tablo – 1 Miting Rakamları (Kaynak: www.yenisafak.com.02.08.2017)

7 Ağustos Yenikapı Mitinginin katılımcı / dinleyicilerinin beş milyon civarında olmasında özellikle miting tarihinin 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında olması etkili olmuştur. Türkiye'nin birçok şehrinden mitinge katılımı, doğru ve etkin duyuru yapılmasıyla, planlanmanın birçok bakımdan düşünülerek yapılmasıyla katılımcı sayısının milyonlara ulaşması sağlanmıştır.

III. Konuşma Metinleri ve Analizi

Bireysel üslup kullanıcının kullandığı sesler, kelimeler, deyimler, metin parçaları ile sesin derecesi, vurgu, ton, ezgi, duruş, jest, mimik, fiziki ortam, ses

cihazlarının kalitesi, verinin akışında meydana gelebilecek dış etkenler, psikolojik durum, vb. önem arz etmektedir. Bu tür incelemeler özellikle dil – veri – üslûp – algı araştırmacılarını “bireysel üslûp” kullanımlarına yöneltmektedir.

Günümüzde söylem ya da metin çözümleri esas itibarıyla tam bir sonuç zeminine oturmamıştır. Dolayısıyla yapılan ve yapılacak çalışmalar birçok disiplini içerisine aldığı için bu disiplinlerin ortak noktalarından hareket etmek sağlıklı bir yöntem olacaktır. Konuyla ilgili olarak Günay “Bu alan açık uçludur. Çok disiplinli (*fr.multidisciplinaire*) değil, disiplinler arası (*fr.interdisciplinaire*) bir alan olan söylem çözümlenmesi, bir bakıma çok sayıdaki bilimin kesişim noktasında yer almaktadır.” (Günay, 2013:Xl) der.

7 Ağustos Yenikapı Demokrasi ve Şehitler Mitinginde konuşan liderlerin sırasıyla konuşmaları incelenmiştir. Söz konusu konuşma metinleri Cumhurbaşkanlığı, MHP ve CHP resmi sitelerinden, diğer konuşmalar ise liderlerin o günkü konuşmalarının yazıya geçirilmesiyle oluşturulmuştur.

1. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin Konuşması:

Bahçeli konuşmasında toplam **1620** kelime, **173** cümle kullanmıştır. Bir cümlede ortalama **9,3** kelime kullanmıştır.

MHP Genel Başkanı Devlet BAHÇELİ	
Toplam Kelime Sayısı	1620
Toplam Cümle Sayısı	173
Cümlede Kullandığı Kelime Sayısı Ortalaması	9,3

Tablo – 2

Bahçeli'nin konuşmasında en sık tekrar ettiği kelimelere bakıldığında “ve”, “bir”, “millet” kelimeleri ilk üç sırayı almaktadır. Konuşmada en sık kullanılan kelimeler sıklık sırasına göre şöyle oluştu.

En Sık Tekrar Edilen Kelimeler		
Sıra	Kelimeler	Sıklık
1.	ve	64
2.	bir	31
3.	Millet	28
4.	et-	28
5.	Bu	26
6.	Temmuz	16
7.	de-	12
8.	Yeni	12
9.	Vatan	12
10.	Baş	11

Tablo – 3

Konuşmada geçen “millet”, “temmuz”, “vatan” kelimeleri toplumsal ve siyasi uzlaşa açısından anahtar kavramlar olarak da değerlendirilebilir.

2. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Konuşması:

Kılıçdaroğlu konuşmasında toplam **1981** kelime, **208** cümle kullanmıştır. Bir cümlede ortalama **9,5** kelime kullanmıştır.

CHP Genel Başkanı Kemal KILIÇDAROĞLU	
Toplam Kelime Sayısı	1981
Toplam Cümle Sayısı	208
Cümlede Kullandığı Kelime Sayısı Ortalaması	9,5

Tablo – 4

Kılıçdaroğlu'nun konuşmasında en sık tekrar ettiği kelimelere bakıldığında “bir”, “bu”, “ve” kelimeleri ilk üç sırayı almaktadır. Konuşmada en sık kullanılan kelimeler sıklık sırasına göre şöyle oluştu.

En Sık Tekrar Edilen Kelimeler		
Sıra	Kelimeler	Sıklık
1.	Bir	73
2.	Bu	46
3.	Ve	37
4.	et-	29
5.	Ne	28
6.	demokrasi	24
7.	ol-	24
8.	Hep	24
9.	de-	23
10.	cumhuriyet	19

Tablo – 5

Konuşmada geçen “demokrasi”, “cumhuriyet”, “Türkiye” kelimeleri toplumsal ve siyasi uzlaşma açısından anahtar kavramlar olarak da değerlendirilebilir.

3. Gnkur. Bşk. Org. Hulusi Akar’ın Konuşması:

Akar konuşmasında toplam **693** kelime, **71** cümle kullanmıştır. Bir cümlede ortalama **9,7** kelime kullanmıştır.

Gnkur. Bşk. Org. Hulusi AKAR	
Toplam Kelime Sayısı	693
Toplam Cümle Sayısı	71
Cümlede Kullandığı Kelime Sayısı Ortalaması	9,7

Tablo – 6

Akar’ın konuşmasında en sık tekrar ettiği kelimelere bakıldığında “ol-”, “ve”, “sağ” kelimeleri ilk üç sırayı almaktadır. Konuşmada en sık kullanılan kelimeler sıklık sırasına göre şöyle oluştu.

En Sık Tekrar Edilen Kelimeler		
Sıra	Kelimeler	Sıklık
1.	ol-	49
2.	ve	42
3.	sağ	40
4.	millet	22
5.	bir	13
6.	silah(lı)	13
7.	kuvvet	13
8.	bu	12
9.	et-	11
10.	teşekkür	11

Tablo – 7

Konuşmada geçen “millet”, “silah”, “teşekkür” kelimeleri toplumsal ve siyasi uzlaşa açısından anahtar kavramlar olarak da değerlendirilebilir.

4. Başbakan Binali Yıldırım’ın Konuşması:

Yıldırım konuşmasında toplam **1070** kelime, **127** cümle kullanmıştır. Bir cümlede ortalama **8,4** kelime kullanmıştır.

Başbakan Binali YILDIRIM	
Toplam Kelime Sayısı	1070
Toplam Cümle Sayısı	127
Cümlede Kullandığı Kelime Sayısı Ortalaması	8,4

Tablo – 8

Yıldırım’ın konuşmasında en sık tekrar ettiği kelimelere bakıldığında “bu”, “bir”, “millet” kelimeleri ilk üç sırayı almaktadır. Konuşmada en sık kullanılan kelimeler sıklık sırasına göre şöyle oluştu.

En Sık Tekrar Edilen Kelimeler		
Sıra	Kelimeler	Sıklık
1.	bu	27
2.	bir	27
3.	millet	24
4.	bugün	18
5.	İstanbul	16
6.	et-	15
7.	selam	14
8.	kardeş	13
9.	biz	13
10.	aziz	13

Tablo – 9

Konuşmada geçen “millet”, “bugün”, “kardeş” kelimeleri toplumsal ve siyasi uzlaşa açısından anahtar kavramlar olarak da değerlendirilebilir.

5. TBMM Başkanı İsmail Kahraman’ın Konuşması:

Kahraman konuşmasında toplam **765** kelime, **76** cümle kullanmıştır. Bir cümlede ortalama **10** kelime kullanmıştır.

TBMM Başkanı İsmail KAHRAMAN	
Toplam Kelime Sayısı	765
Toplam Cümle Sayısı	76
Cümlede Kullandığı Kelime Sayısı Ortalaması	10

Tablo – 10

Kahraman’ın konuşmasında en sık tekrar ettiği kelimelere bakıldığında “bir”, “ve”, “millet” kelimeleri ilk üç sırayı almaktadır. Konuşmada en sık kullanılan kelimeler sıklık sırasına göre şöyle oluştu.

En Sık Tekrar Edilen Kelimeler		
Sıra	Kelimeler	Sıklık
1.	bir	31
2.	ve	24
3.	millet	20
4.	et-	17
5.	ol-	11
6.	darbe	8
7.	siz	7
8.	bayrak	7
9.	Allah	7
10.	bu	7

Tablo – 11

Konuşmada geçen “millet”, “darbe”, “bayrak” kelimeleri toplumsal ve siyasi uzlaşa açısından anahtar kavramlar olarak da değerlendirilebilir.

6. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Konuşması:

Erdoğan konuşmasında toplam **2746** kelime, **222** cümle kullanmıştır. Bir cümlede ortalama **12,3** kelime kullanmıştır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN	
Toplam Kelime Sayısı	2746
Toplam Cümle Sayısı	222
Cümlede Kullandığı Kelime Sayısı Ortalaması	12,3

Tablo – 12

Erdoğan’ın konuşmasında en sık tekrar ettiği kelimelere bakıldığında “bu”, “bir”, “ve” kelimeleri ilk üç sırayı almaktadır. Konuşmada en sık kullanılan kelimeler sıklık sırasına göre şöyle oluştu.

En Sık Tekrar Edilen Kelimeler		
Sıra	Kelimeler	Sıklık
1.	bu	63
2.	bir	51
3.	ve	46
4.	da	28
5.	tüm	27
6.	de-	23
7.	Temmuz	20
8.	her	19
9.	var	19
10.	o	18

Tablo – 13

Konuşmada geçen “tüm”, “temmuz”, “her” kelimeleri toplumsal ve siyasi uzlaşa açısından anahtar kavramlar olarak da değerlendirilebilir.

Tüm konuşmacıların en sık kullandığı kelimelere dikkat edildiğinde kavramsal açıdan başka bir ifadeyse üslûp tarafıyla birinci dereceden önem arz etmeyen kelimelerin (ikincil veriler) yanı sıra hayati öneme sahip (birincil veriler) kelimelerin en sık tekrar eden on kelime arasında olduğu aşağıdaki tabloda da görülmektedir.

Konuşmacıların En Sık Kullandığı Kelimeler

w	D. Bahçeli	K. Kılıçdaroğlu	H. Akar	B. Yıldırım	i. Kahraman	R.T. Erdoğan
1.	ve	bir	ol-	bu	bir	bu
2.	bir	bu	ve	bir	ve	bir
3.	millet	ve	sağ	millet	millet	ve
4.	et-	et-	millet	bugün	et-	da
5.	bu	ne	bir	İstanbul	ol-	tüm
6.	temmuz	demokrasi	silahlı	et-	darbe	de-
7.	de-	ol-	kuvvet	selam	siz	temmuz
8.	yeni	hep	bu	kardeş	bayrak	her
9.	vatan	de-	et-	biz	Allah	var
10.	baş	cumhuriyet	teşekkür	aziz	bu	o

Tablo – 14

Özellikle “bir” kelimesi Türk dilinin bir gerçekliğidir ve cümlede / söylemde tanım yapılırken, belirsizlik ya da belirlilik ifadesi verilirken sık başvurulan bir yöneliştir. Diğer dikkat çeken kullanım olan “bu” çeşitli gramatiksel görevi yerine getirmekle birlikte asıl tanımlama, gösterme, gönderme yapma gibi işlevleri yerine getirmesi bakımından değerlendirilmelidir. Gramatikal açıdan bağlaç görevini yerine getiren “ve” özellikle birden fazla kelimeyi ya da cümleyi birbirine bağlama işlevinden dolayı konuşmalarda sıklığı yüksek olarak görülmektedir.

Konuşma metinlerinden hareketle kelimelerin sık kullanımları esas alınarak ve kavram genişliği ön plana çıkarılarak genel bazı sonuçlara aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde varılabilir.

İkincil Veriler	Temel Veriler (Sebeup - Sonuç)	Temel Veriler (Uzlaş Gerekeçleri)
<ul style="list-style-type: none"> •bir •bu •ve •da 	<ul style="list-style-type: none"> •millet •temmuz 	<ul style="list-style-type: none"> •bayrak •vatan •millet •cumhuriyet

Tablo – 15

Konuşmacıların en sık kullandığı özel isimlere bakıldığında özellikle en sık kullanılan ilk on özel isimde de ortaklık olduğu aşağıdaki tabloda da görülmektedir.

Konuşmacıların En Sık Kullandığı Özel İsimler

D. Bahçeli	K. Kılıçdaroğlu	H. Akar	B. Yıldırım	i. Kahraman	R. T. Erdoğan
Türk	TBMM	Türk Silahlı Kuvvetleri	İstanbul	Allah	Allah
Türkiye	Fetö	Fetö	Türkiye	Malazgirt	Türkiye
Fetö	Türkiye	TBMM	Türk	İstanbul	Fetö

Müslüman	Mustafa Kemal	PKK	Allah	TBMM	Türk
Yenikapı	Allah	Demokrasi ve Şehitler Mitingi	Sultanahmet Meydanı	Recep Tayyip Erdoğan	Yenikapı
İstanbul	Kurtuluş Savaşı	Gazi Mustafa Kemal	Milliyetçi Hareket Partisi	Anadolu	Türk Silahlı Kuvvetleri
İstiklâl Marşı	Türk Silahlı Kuvvetleri	Türkiye Cumhuriyeti	Kurtuluş Savaşı	Haliç	Genel Kurmay Başkanı
Anadolu	Milli Kurtuluş Destanı	Cumhuriyet Halk Partisi	Ankara	Arif Nihat Asya	Polis Teşkilâtı
Ankara	İsmet İnönü	Milliyetçi Hareket Partisi	Gazi Mustafa Kemal	Türkiye Cumhuriyeti	Ankara
Mustafa Kemal Atatürk	Recep Tayyip Erdoğan	Allah	Çanakkale	Marmaris	İstiklâl Marşı

Tablo – 16

Altı konuşmacının en sık kullandığı ilk iki sıradaki özel isimler vurgulanma yani kullanım sıklığı açısından ön plana çıkmaktadır. Sonuç aşağıdaki grafikteki gibi gösterilebilir.

Grafik – 5

Grafiğe bağlı olarak zirvede yani kullanım sıklığı ve sıra itibarıyla en üstte bulunan özel isimlerde de diğer kelimelere benzer bir sonuca varmak mümkündür.

Liderlerin konuşma metinleri cümle bazında yüklem tercihleri açısından yani “ben” ve “biz” merkezli olarak ele alındığında istatistiksel olarak konuşma sırasına göre tablolarındaki gibi veriye ulaşılmaktadır.

MHP Genel Başkanı Devlet BAHÇELİ	
1. Tekil Şahıslı (Ben) Cümle Sayısı	18
1. Çoğul Şahıslı (Biz) Cümle Sayısı	20

Tablo – 17

CHP Genel Başkanı Kemal KILIÇDAROĞLU	
1. Tekil Şahıslı (Ben) Cümle Sayısı	36
1. Çoğul Şahıslı (Biz) Cümle Sayısı	61

Tablo – 18

Gnkur. Bşk. Org. Hulusi AKAR	
1. Tekil Şahıslı (Ben) Cümle Sayısı	21
1. Çoğul Şahıslı (Biz) Cümle Sayısı	2

Tablo – 19

Başbakan Binali YILDIRIM	
1. Tekil Şahıslı (Ben) Cümle Sayısı	25
1. Çoğul Şahıslı (Biz) Cümle Sayısı	26

Tablo – 20

TBMM Başkanı İsmail KAHRAMAN	
1. Tekil Şahıslı (Ben) Cümle Sayısı	12
1. Çoğul Şahıslı (Biz) Cümle Sayısı	20

Tablo – 21

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN	
1. Tekil Şahıslı (Ben) Cümle Sayısı	47
1. Çoğul Şahıslı (Biz) Cümle Sayısı	52

Tablo – 22

İnsanoğlu dış dũnyayı ve i dũnyasını yorumlarken ya kendinden “ben” ya da toplumla kendini bir çizgiye koyarak “biz” merkezinden hareket eder. Bu tercih toplumu yorumlama algısında ve özellikle slũp analizlerinde hayati öneme sahiptir. Tablolardan da anlaşılacağı üzere Gnkur. Bşk. Org. Hulusi Akar’ın cmleri dışında diğer beş konuşmacıda bu yaklaşımı görmek mümkündür. Akar’ın konuşması dinleyicilerin alkış ve moral sloganlarıyla sık sık kesilip dinleyicilere teşekkür ve selamlama cümlelerinden karşılık vermesinden dolayı farklılık göstermektedir. Liderlerin cümle kuruluşlarıyla da “biz” merkezli hareket ettikleri ve bunun da uzlaşı slbunun bir parçası olduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

Sonuç

İletilişim bir çeşit bildirişimse 7 Ağustosta İstanbul Yenikapı’da yapılan Demokrasi ve şehitler Mitingi, tarihi, planlanması, dinleyici katılımı ve özellikle liderlerin konuşmalarıyla geniş kapsamlı bir çeşit bildirişim örneğidir.

Algı ve slũp araştırmalarında, konuşmaların, yazı ve metinlerin yanında sununum yani iletişim ortam ve şartlarının da önemli derecede etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Liderlerin konuşmalarından hareketle devletin bekasını ve topyekn ülkeyi ilgilendiren meselelerde ortak uzlaşı slbunun, darbe girişimi sonrası ülkenin birlik ve beraberliğinde etkili sonuçlar doğurabildiği grlmştir.

Toplumsal ve siyasi uzlaşıyı sağlayan temel gerekçeler tespit edilmiş ve bunların izleri madde olarak ortaya konmuştur.

Konuşma metinlerinde geçen genel kelimeler, özel isimler ve cümle kuruluşlarıyla uzlaşı izleri ortaya konmuş, sonuçlar tablo ve grafiklerle desteklenmiştir.

Liderlerin konuşmalarından uzlaşı gerekçeleri, sebep – sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilerek somutlaştırılmıştır. Ayrıca konuşmaların hareket noktaları ve dış dũnyayı yorumlama merkezleri her bir konuşma için ayrı ayrı ortaya çıkartılmıştır.

KAYNAKLAR

- EAGLETON, T. (1996). Edebiyat Kuramı Giriş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, V. D. (2013). Söylem Çözümlemesi, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- <http://ihaleka.com/metinanaliz/> (25.10.2017).
- http://www.tsk.tr/Konusma/Konusma_05 (10.06.2017).
- <http://www.yenisafak.com> (04.10.2017).
- <https://www.youtube.com/watch?v=-F-53dPr3gg> (10.06.2017).
- https://www.youtube.com/watch?v=KUrUc_Nsfqg (10.06.2017).
- <http://www.chp.org.tr> (10.06.2017).
- <http://www.mhp.org.tr> (10.06.2017).
- <http://www.tccb.gov.tr> (10.06.2017).
- RİFAT, M. (1996). Homo Semiotticus, (2. Baskı), YKY, İstanbul.
- TBMM Fethullahçı Terör Örgütünün (Fetö/Pdy) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi İle Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.
- VARDAR, B. (1988). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Abc Kitabevi, İstanbul.

THE RISE AND FALL OF FETÖ IN TURKISH POLITICS

Asst. Prof. Dr. Ali ASLAN

Department of Political Science and International Relations, Ibn Haldun University

Introduction

FETO, a religious criminal cult and led by the US based cleric Fetullah Gülen, is a bizarre political phenomenon. It is ostensibly a religious community located in civil society, yet in reality it is a shady and aggressive organization whose activities and political ambitions can easily be branded as terroristic. It has a definitely Janus-faced structure, which can only be grasped by understanding the context of secular authoritarianism in Turkey. Indeed, FETO has found fertile ground to blossom within a social order where democratic politics had been precluded.

The collapse of an ancient Ottoman regime and traditional socio-political structures in the 1920s precipitated a feeling of identity loss in Turkish society. This trauma was exacerbated with the establishment of an oppressive secular authoritarian regime in the following decades. More specifically, the erection of republican regime in 1923 was to bring a radical change in the symbolic order of the society. The break with the old order created a political situation within which both a democratic and an authoritarian order could take hold.

A democratic regime refers to a political order within which the place of power is kept indefinite and open, which means that power is open to all political actors and none of them can occupy it forever. An authoritarian regime, on the other hand, comprises the closure of the place of power to societal opposition and identifying it with a quasi-transcendental ideological content. This cancels out the contingent nature of power, thus renders democracy obsolete.

The young Turkish Republic took the latter path. The secular bureaucratic elite monopolized power in their hands by pushing aside the political opposition and identify the place of power with secular-nationalist ideology. This authoritarian political order formed around single-party rule with no popular elections. Besides, the bureaucratic elite by deploying the state's enormous power embarked on a systematic policy of "purifying" the society in line with its secular-nationalist ideology.

The Democratic and Authoritarian Options

In the face of this authoritarian turn, society has reacted in two alternative yet competing forms of political struggle. One of these has taken the path of

forcing the authoritarian regime to democratize by dislocating the bureaucratic elite from the state apparatus. This has served to empty the place of power by consolidating and enlarging the sphere of democratic politics, where agonistic political actors can compete freely, vis-à-vis the bureaucracy.

The Democratic Party in the 1950s, the Motherland Party in the 1980s, the Welfare Party in the 1990s and lastly the AK Party in the 2000s have walked thorough this path and struggled to restore the democratic republican ideals of 1923. This democratic option has evolved in three steps. First of all, it has sought to establish and sustain a multi-party political system with free elections. This was achieved in 1950 and despite intermittent suspensions it has been maintained since. Secondly, it has strived to roll back the civil and military bureaucracy's influence in the political system through democratic reforms. This took place in the 2000s. Lastly, it has struggled to institutionalize a governmental system that assured to materialize the democratic republican ideals. This was carried out in April 2017.

The other strand of political struggle has parted significantly from the democratic option in terms of its ways and political objectives. It has mainly sought to conquer the state from within by infiltrating it thorough various channels. Its course of action has followed the objective of controlling critical state institutions, expanding aggressively in the sphere of civil society and infiltrating into political parties by using whatever means necessary. Thus, its main objective is to replace the secular authoritarianism with a seemingly more society-friendly and conservative one. Instead of keeping the place of power empty, this obscurantist form of politics tends to fill it with other content and block the opposition.

FETO represents this authoritarian option. It has taken advantage of alienation and the widening gap between a relatively conservative society and the oppressive secular regime. It has considerably succeeded in channeling society's energy and frustration against the authoritarian state. Moreover, society's resentment has escalated after each incident of military and civil bureaucratic intervention in democratic politics in the second half of the twentieth century. These interventions have weakened some segments of society's backing for the democratic option in its struggle to bring the oppressive regime down and geared them to shift their loyalty to FETO's authoritarian option.

Exploiting the Democratization Process

The 2000s witnessed an extensive democratization process. It extended political and cultural rights and freedoms to the ostracized sections of society. It achieved democratization in civil-military relations. It enhanced economic and cultural equality to a degree and thereby boosted the standards of political par-

ticipation. All these boiled down to the dislocation of secular bureaucratic actors and secular-nationalist ideology from the state.

This was a critical development for Turkish democracy. At last, the essential criterion of a democratic regime was in place: the place of power has grown empty. Yet the occurring vacuum in this transition posed a great danger for it would be abused by political forces that had no respect for democracy. This was what happened in Turkey in the 2000s. FETO took advantage of the displacement of secular-nationalist actors from the state apparatus. Thus, the 2000s testified to two synchronized and opposing developments. The AK Party-led democratic bloc struggled to democratize the political system in the face of the secular-nationalist status quo whereas FETO accelerated its policy of infiltration and invasion of the state institutions and capturing control of civil society.

Since the struggle between the democratic bloc and the secularist status quo lay at the center of political struggle and FETO's capability of manipulation through its vast sources of media outlets and control of the intelligence, FETO's invasion of the state went unnoticed by both the AK Party and the larger public, or not taken seriously enough till the threat it posed to Turkish democracy reached a critical stage. Indeed, FETO, a religious criminal cult, cloaked its real intention and activities behind a discourse of democracy, peace and dialogue and skillfully presented itself as a benevolent force.

FETO's Path to the Coup

2010 marked a turning point in Turkish politics. From the 1950s onwards Turkish politics had been determined by a polarization between the secular bureaucratic elite and the conservative and liberal social forces. The secularist elite had struggled to sustain the control of the state whereas the conservative social forces had strived to democratize the political system. Nevertheless, after 2010, the conflict between two conservative social forces, the AK Party and FETO, became the defining feature of Turkish politics.

FETO, which had struggled for almost four decades to get hold of the state, now found itself in a situation where the AK Party blocked its long-term political objectives. Controlling the majority of the state apparatus, FETO has endeavored to push the AK Party aside by deploying various discourses and strategies in the period of 2010-2016.

One method was that FETO was at pains to show Turkey has become an authoritarian or "one-man rule" country under the AK Party rule. For example, the discourse of polarization and authoritarianism peaked during the Gezi protests in June 2013. FETO motivated and manipulated this incident to de-legitimize and marginalize the AK Party in both the society's and the international community's eyes.

FETO also sought to portray that the AK Party had been involved in terrorist activities by especially alleging that it harbored and supported terrorist groups such as DAESH. It attempted to create an image that Turkey had become a rogue state under AK Party rule. This was meant to bring then Prime Minister Recep Tayyip Erdogan before the International Criminal Court. For this aim, FETO-affiliated officers stopped a truck which was owned by the National Intelligence Organization (MIT) in Adana in January 2014. FETO's media outlets leaked news that it was loaded with weapons that were sent to so-called terrorist groups in Syria.

Moreover, FETO tried to portray the AK Party as a deficient power that failed to rule the country. In order to fuel a psychology of insecurity in society and to alienate the electors from the AK Party before the upcoming local elections in March 2014, FETO-affiliated prosecutors filed lawsuits against the AK Party, accusing some high-ranking party members of organized corruption, in December 2013.

Failing in all these attempts, FETO resorted to military intervention. FETO-affiliated officers attempted to take hold of the government, attacked key security buildings and the Turkish Parliament, and killed 250 people during the attempted coup on July 15, 2016. Yet the coup attempt was foiled by a heroic civilian resistance.

Quo Vadis?

On 20 June 2016, Parliament declared a state of emergency, which has started an extensive purge of FETO members from the state apparatus. It has also dealt a deadly blow to its financial and human resources base. Many FETO members have been jailed or fled the country. This crackdown on FETO has devastated its organizational structure and its morale.

This figures as much a crucial development as the discard of the bureaucratic elite from the place of power for Turkish democracy. The disqualification of two authoritarian options consecutively in the last two decades has prepared a suitable ground for the country's flourishing democratic regime. Today Turkey opens up a new page in its political history. It needs to restructure the state apparatus and bring its political system in line with democratic norms. The main challenge in front of the AK Party is to lead and complete this historic process.

TERÖR ÖRGÜTÜ FETO'NUN ÜLKEMİZDE ve DÜNYADA STK'LAR ÜZERİNE YAPILANMASI

Çağatay GÜLAŞTI

Bir kişi veya zümreye iktidar verilmeden; o kişi veya zümrenin yüreği, zekâ-sı ve gücü hakkında hüküm vermek doğru olmaz! Hepimiz biliyoruz ki; Şeytan da bir Melekti ve Meleklerin “**Hocası**” idi. Kendinde vehmettiği güç ile tanrıya başkaldırdı ve bir “melun” olarak kıyamete kadar “iblis” karakteri ile yaşamaya mahkûm edildi.

Da Vinci'nin şifrelerini çözen Don Brown “Melekler ve Şeytanlar” kitabında tarihin gizemli sırları içerisinde melekten şeytana dönüşmeyi incelemeye çalışır. Biz de bugün burada kendini bize “Bir Sivil Toplum Hareketi”, “Bir Hizmet Hareketi” olarak deklare eden ve sonun da melek yüzlü şeytanlara dönüşen FETÖ'nün ülkemizde ve Dünyada Sivil Toplum Kuruluşları (STK) üzerine yapılanmasını konuşacağız.

Sivil toplum, batı siyasal düşünce geleneğinde devlet-toplum ilişkilerinin analizinde başvurulan, devlet tarafından kontrol edilmeyen sosyal ilişkiler, kitle iletişim araçları, piyasa, gönüllü kuruluşlar ve sosyal hareketler alanına gönderme yapılarak kullanılan bir kavramdır (Tosun,2001). Sivil toplum, devletin ve politika alanının dışında kendi özgül ilişki ağına ve kurumsal yapılarına sahiptir. Fakat politika ile aralarında organik bir ayrım da yoktur. Birçok durumda iç içe geçerek etkileşirler (Bobbio ve Texier,1982; Portelli,1982). STK ile eş anlamlı olarak kullanılan NGO (Hükümet Dışı Örgüt) terimi yanında, gönüllü kuruluş terimini de ifade eder.

1980 ve özellikle 1990 yıllarında STK'lar toplumsal ve siyasal düzlemde geniş yer edinmeye başlamıştır. Politika alanındaki tikanıklık ve bürokratik hantallık yeni temsil ve etkinlik alanları ihtiyacını arttırmıştır. STK'lar modern dünyanın yeni aydınlatıcı bir yüzü olmuştur. 1990'larda uluslararası önemi ve boyutu artmıştır. Birçok uluslararası zirve toplantısında konu edinilmiştir. 1992'de Rio de Janeiro'da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında, 1994'de Kahire'de Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansında, 1995'de Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı ve Pekin'deki Birleşmiş Milletler 4. Dünya Kadın Konferansı'nda, 1996'da İstanbul'da Birleşmiş Milletler 2. İnsan Yerleşimleri

Konferansı'nda, yine aynı yıl İstanbul'da Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansında STK'ların katılımcı demokraside vazgeçilmez rollerine, bir nevi halkın sesi olduklarına, çözüm odaklı yapılarına yer verilmiş ve resmen muhatap alınmaları öngörülmüştür.

Ülkemizde de STK'lar modernleşme ve çağdaşlaşma yöneliminin devamlılığı olarak algılanmıştır. 1980'lerin sonlarından itibaren Türkiye'nin üye olma isteğini deklare ettiği Avrupa Birliği ile ilişkileri sıklaşması STK'ların öne çıkmasına neden olmuştur. Avrupa Birliği normlarına intibakının etkili bir aracı ve öncüsü olarak öngörülmüştür. 1960-1980 dönemindeki politik düzlemde kurulan derneklerin büyük kısmı şehri ve cami güzelleştirme gibi hayır amaçlı kuruluşlar olmuştur. Lokal bir alanda kaldıkları için etkileri de genellikle sınırlı oluyor ve birbirlerini taklit etmekten de öteye geçemiyorlardı. Belirli sınırlar içerisinde kalmadan, örümcek ağı gibi tüm ülkeyi hatta tüm dünyayı kontrol altında tutmayı amaçlayan sözde STK, özde bir terör örgütü olan FETÖ lokal alanda kalan diğer sivil örgütlerin tamamını kapsayacak bir yapı oluşturmayı amaçlamıştı.

Şimdi burada hayır amaçlı kurulan Fethullahçı Terör Örgütü'nün o kuruluşundaki samimi, yardımsever dini yapısını; yaşadığı güç zehirlenmesi ile terk ederek, dünyevi bir araç ve rantıye haline gelişini toplumsal ve islâmi tahribatını ele alacağız.

Fethullah Gülen'in demokratik usuller ve ılımlı dini görüntüsü ile kamufle edilmiş yöntemleri çok sinsi ve etkili olmuştur. Yurtiçi ve yurtdışı okulları, buralarda yetişen gençler ile sivil ve bürokratik egemenliğe hakim olma arayışı sadece Türkiye'de değil, dünyada da Müslümanları yönetmeyi amaç edinen ruhani liderliğe hazırlamıştır kendisini.

Örgüt yapısı gereği ülkedeki her oluşumu gerektiğinde içeriden yönetmek ve yönlendirmek üzere yapılandı. Burada iki amaç gözetildi; birincisi oralardan gelebilecek tehlikeleri önceden haber almak ve tedbirli olmak, ikincisi ise gerektiğinde o yapıları kendi lehinde harekete geçirip kullanmak (Keleş,2016).

Öncelikle kurucu çekirdek kadro, bu yapının sağlam temellerini ihtiva eden "Hizmet Kuralları" nı belirledi. Finansal kaynakların tek elde toplanması, yani derneğe verilmesi, şahsi işlemlerin dahi görüşülüp kara verileceği, vazife taksimi ve mutlakiyeti, içte ve dışta yapıyı güçlü gösterme, tek seslilik, karara bağlanan bir şeyin hiçbir zaman aleyhinde bulunmama, herkesin resmi veya gayri resmi işinin olması, kendi yapı kardeşine hakta öncelik tanıma gibi alınan kararlar kişilerin hür iradelerinden çıkıp teslimiyetçi, bir nevi klik "Saadet zinciri" oluşuma dahil olmalarını sağladı. Gün geçtikçe de inananları toplu hipnoza mahkum etti.

Evet yapı temelleri atılmıştı. Ancak Fethullah Gülen'in bu yapıdaki mutlak ve ruhani hakimiyeti için sözlü ve yazılı antlaşma gerekli idi. Onu da okuttuğu yazılı "Yemin Metni" ile sağladı. Şimdi bu metni sizin ile paylaşmak istiyorum;

"Gücüm yettiği kadar Kuran'ı (bu orijinal metinde Fethullah Gülen'e idi. Sonra tepki çeker, uygun olmaz görüşü ile Kuran olarak değiştirildi.) hayatıma gaye edineceğime, kardeşlerime karşı sadakat izinde bulunacağıma, halkın ve talebe arkadaşların izzet ve onurlarını izzetim ve onurum kadar yükseltmeye çalışacağıma, kusurlarımın hatırlatılması karşısında memnuniyet ihzar edeceğime, dahili ve harici gelen bilumum taarruz ve tenkitleri nefsim yapılış gibi reddeceğime, bilumum karar listesindeki esaslara riayette bulunacağıma, hizmet adına uhde-me aldığım vazifeleri veya kararları bana tahmil edilen mükellefiyetleri itirazsız yerine getirmeye çalışacağıma, Kuran'a (bu orijinal metinde Fethullah Gülen'e iken sonradan değiştirilmiştir.) sadakatten hiçbir suretle ayrılmayacağıma, münferit hareket edip bu kararlara muhalif davrandığım an ihtiyarım ile bu kadrodan kendimi iskat edip herhangi bir talebe gibi vazifeme devam edeceğime; valla-hi-billahi kasemleriyle yemin ediyor bu yeminin La Yenkatı (kefaretle geri dönüşü olmayan) olmasına Cenabı-ı Hakka istişhatta bulunuyorum." (Veren, 2016). Yemininden de anlaşıldığı gibi; vatan, millet, bayrak yerine Fethullah Gülen'i tepeye alan sadakat, ganimet ve menfaat üzerine bir yemin devşirilmiş.

Açmış olduğu, okul, dershane ve vakıflar ile yetiştirilmiş, eğitilmiş gençlerden kendisine taban oluşturmuştur. Oluşturduğu öğrenci seçme ekipleri ile tüm Anadolu'yu il il, ilçe ilçe, belde belde, köy köy dolaşarak zeki, becerikli, muhtaç öğrencileri seçecekler, sağladıkları imkânlar ile sözde "Altın", gerçekte ise biat eden, hipnotize olmuş bir nesil yetiştireceklerdir. Bu gençler yurt içinde devletin bütün kademelerin de kadrolaşacak ve gün geldiğinde yani 15 Temmuz 2016 tarihinde; laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni sona erdirmek isteyecek en güçlü darbe teşebbüsünde bulunacaklardır. Bu örgüt faaliyetlerinde gösterdiği gizlilik, kendisine olan mutlak biat (bağlılık), etkili, karalı ve merkezîyetçi yönetimi ile Türkiye Cumhuriyetinin en güçlü irticai yapılanması olmuştur.

Yurt dışı faaliyetlerinde de bu süreci işletecektir. Öncelikle sosyoekonomik ihtiyaçları fazla olan Türk devletlerinde taban oluşturmak için okullar açmıştır. Bu ülkelerde kendisinin ruhani ve idari liderliğini yapacağı Anadolu'da kuracağı devlete olumlu algının oluşmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Fethullah Gülen 1990 sonrası yurtdışı açılımı ile 35 ülkede 6 Üniversite ve Yüksekokul, 236 lise, 2 ilkokul, 8 yabancı dil ve bilgisayar merkezi, 6 üniversiteye hazırlık kursu ve 21 öğrenci yurdu olmak üzere toplam 279 eğitim kurumunu faaliyete geçirmiştir. Türkiye'de olduğu gibi bu eğitim kurumlarında yetişen öğrenciler de gün gele-

cek buldukları ülkelerde siyasi, askeri ve sivil bürokrasiyi ele geçirecek Fethullah Gülen'in dünya lideri olması için hizmet edeceklerdir.

Dağılan S.S.C.B ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden çıkmış; Balkanlar'dan Kafkaslara, Orta Asya'dan Avrupa'ya, Kuzey Amerika'dan Uzak Doğu Asya, Orta Doğu ve Afrika'ya kadar dünyanın yaklaşık 170 ülke/bölgesinde, özerk Cumhuriyeti'nde "din-politika-para" üçgeninde faaliyet gösteren bir organizasyon hüviyetine bürünmüştür. Ayrıca özellikle 11 Eylül sonrasında "dinler arası diyalog" adı altında önde gelen Hristiyan ve Musevi din adamları, tüzel kişilikleri ile temasa geçen FETÖ ilişkilerini her geçen gün geliştirmiştir.

Bu ülkelerde eğitim yapılanmaları haricinde 520 şirket, 269 vakıf, 147 yazılı medya (internet siteleri, haber kanalları ve sosyal medya uzantıları dahil), 25 görsel ve işitsel medya kuruluşları, 252 iyi ilişki geliştirdikleri STK ve güç odağı, 327 dernek, 216 hastane, etüt merkezi, dil merkezi, kültür merkezi tespit edilmiştir (MİT Darbe Raporu, 2017).

Peki yurt dışında yapılanmada bu kadar yol kat edebilmek kolay mıdır? Hedefleri olan ve hedeflerine ulaşmada her yolun mübah olduğunu öngören bu örgüt için cevap "evet". Faaliyet gösterdiği ülkenin mevzuatı ve iç dinamikleri ile uyumlu olmaya, çatışmaya girmemeye, iktidarı eline bulduranlarla güç odakları ve lobiler ile iyi ilişkiler geliştirmeye ters düşmemeye büyük özen göstermişlerdir. Buldukları ülkelerdeki saygın kişilerin çocuklarını okullarına kayıt ettirecek velileri sayesinde ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal hayatında yer edinmeye çalışmışlardır. Çalışmalarında insani ahlaki hoşgörüyü, uzlaşma ve diyalogu ön plana çıkarmışlardır. Siyasetten uzak oldukları imajını vererek faaliyetlerinin arka planındaki asıl hedeflerini ve gizli ajandasını deşifre etmemişlerdir. Ülkemizde olduğu gibi yurtdışında da Fetö'nün büyümesinin en büyük nedeni ekonomik yapısı ve bu yöndeki ilişkileridir.

FETÖ'nün ekonomik kaynağının en büyük özelliği ise "kazan kazan" ilkesi olup, ekonomik sistemi kendi içinde çevirmesidir. Yani kazanan taraf da kazandıran tarafta yıllarca kendi içinde ya da kendine yakın düşüncedeki yapılar oldu. Sistem bu olunca, piyasada tutunmak isteyen ya da ticari hayatta var olmak isteyen işletmeler bir şekilde bu sisteme dahil oldular. Bu sistemin bir parçası olmayan işletmeler sektörde kolaylıkla söz sahibi olamadılar. Gemisini yüzdürmek isteyen kesim bu yapıya dahil oldu. Çünkü resmin ön yüzü insanlara farklı ifade edildi ve her sektörde iş kolundan firmalar farkında olarak ya da olmayarak bu çarkın içine girdiler.

Terör örgütleri faaliyetlerini sürdürmek ve varlıklarının devamını sağlamak için paraya ihtiyaç duyar. Varlıklarını sürdürmek için barınma, yiyecek, giyinme, tedavi, iletişim, silah, yayın ve propaganda dokümanları, örgüt üyelerinin ailelerine

yapılan düzenli ödemeler, ulaşım gibi giderleri finanse etmeleri gerekir. Yaşananlara bakıldığında bu işin hem ulusal hem de uluslararası finansman ayağı var. Sanırım bu iki ayağı 170 ülkede ve milyar dolarca rakamı finans etmek bir kişinin işi değildir. Bu tip yapılarda, kamu kurumlarının içine en çok şirket kurularak dahil olunabilir. Bu şirketler devletten en büyük ihaleleri alırlar. Sonra yukarıda ifade etmeye çalıştığım küçük ölçekli firmalara da alt işveren ya da tedarikçi olarak yapının içinde kendilerine yer bulurlar. Bu şekilde aslında olan ticarettir. Mekanizmanın en büyük vazgeçilmez özelliği “kazan kazan” ilkesidir.

Fethullahçı Terör Örgütü, toplum içerisinde ve devlet kurumları nezdinde yayılıp büyüebilmek için yıllarca hayırsever bir görünüm altında faaliyet göstermiştir. Örgüt bu faaliyetleri yürütürken vakıf, dernek, sendika gibi sivil toplum kuruluşlarını örgüt hedefleri doğrultusunda etkin bir şekilde kullanmıştır.

FETÖ faaliyetlerini ağırlıklı olarak legal kuruluş ve kurumlar vasıtasıyla yürütmüştür. Dershaneler, özel kolejler, yurt ve öğrenci evleri ile gençliğe yönelik eğitim faaliyetleri içerisinde bulunmuşlardır. Ülke genelinde çeşitli vakıflar ve dernekler kurmak suretiyle faaliyetlerini yasal zeminlerde ve kuruluşlarda toplamaya gayret etmişlerdir. (Türkiye Öğretmenler Vakfı, Akyazılı Orta ve Yüksek Öğretim Vakfı, Büyük Koyuncu Hizmet Vakfı gibi). TV, radyo, dergi, gazete gibi iletişim alanındaki faaliyetlere ağırlık verilmiştir (Samanyolu TV, Zaman, Aksiyon, The Fountain, Burç-Dünya Radyo gibi). Finansal kaynakların ise gruba mensup şirketler ile basın yayın alanında elde edilen gelirler, okul, yurt ve pansiyonlardan istifade eden öğrencilerden alınan paralar, toplanan kurban derileri ve gruba ilgi duyan zengin iş adamlarının himmet adı altındaki desteklerinden sağlanmıştır. Ekonomik kuruluşlar (İpek-Koza, Kaynak Holding, Bank Asya vb.) ve sağlık kuruluşları (Şifa, Sema Hastaneleri, üniversite hastaneleri vb.) legal yapı içerisinde yer almaktadır. Bunlar yapının görünen yüzüdürler. Örgütün legal faaliyetlerinin en önemli işlevlerinden birisi de yapının illegal kısmını perdelemektir.

Talebeler çoğunlukla yurtlarda, yurt bulunmayan veya yurt kapasitesi yeterli olmayan illerde ise öğrenci evi, dershane, “Işık Evi” gibi isimlerle anılan evlerde kalmışlardır. Bu yerlerde örgütün görüşleri doğrultusunda eğitim almışlardır.

Cemaatin, öğrenci faaliyetleri ve ticari faaliyetler olmak üzere 2 tür faaliyeti bulunmaktadır;

- 1) Öğrenci faaliyetleri:** Öğrencilerin yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyacını karşılama şeklinde özetlenebilecek bu faaliyette, cemaate mensup maddi durumu zayıf ve uzak illerden gelen öğrencilerin, kamuoyunda “Işık Evleri” diye nitelendirilen öğrenci evlerinde barındıkları, bu öğrencilerin ihtiyaç-

larının, maddi durumu iyi olan cemaat mensupları veya cemaate sıcak bakan kişilerce karşılandığı tespit edilmiştir.

- 2) Ticari faaliyetler:** Esnaf kesimi diye adlandırabileceğimiz ticari alandaki faaliyetlerinin, vakıflar, şirketler, basın-yayın ve finans alanında ağırlık kazandığı, bu amaçla çeşitli meslek gruplarına hitap eden Hür, Aktif, Müteşebbis gibi isimlerle çeşitli illerimizde dernekler kurulduğu, işadamlarına yönelik diğer yapılanmanın da merkezi İstanbul’da bulunan İş Hayatı Dayanışma Derneği (İŞHAD) olduğu, bu vakıf ve şirketlerin çoğunun orta öğrenim okulları, üniversite ve dershane açmak amacıyla kuruldukları tespit edilmiştir.

FETÖ örgütlenmesi iş adamları derneği olarak Türkiye İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON)’u kurmuşlardı. Dünyanın her yerinde haraç aldıkları işadamları ile yatırım organize ediyorlardı. “Kimse Yok Mu Derneği” ile yardımları gerçek anlamda ihtiyaç sahiplerine ulaştırmıyorlardı. Müslümanların vermiş olduğu zekât vb. paralar kimi zaman yurtdışındaki siyasilere ve nüfuslu kişilere hatta kiliselere bağış yapılıyordu. Bu yapının kurmuş olduğu sivil toplum örgütleri aklını da yurtdışı istihbarat örgütlerinden almış, onlar tarafından eğitilmişlerdir. Çalışanlarının beyni yıkanırken de bu istihbarat örgütlerinin yöntemlerini kullanmışlardı. Bu yapının faaliyetlerindeki en acı taraf ise neredeyse tüm faaliyetlerini Türk milletinin yardımları ile yapmalarına karşın Türk milletine karşı faaliyet yürütmeleri, tamamen kendilerinin ve kendilerine bu misyonu veren istihbarat örgütlerinin menfaatlerine göre hareket etmeleridir. FETÖ ayrıca bürokratik kaynak örneği hibe dağıtan Avrupa Birliği, TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları, Tanıtma Fonu, Sodes ile Gençlik ve Spor Bakanlığı gibi kurumlardan yüksek miktarda hibeler almışlar ve almış oldukları paralarla da devlete düşman bir nesil yetiştirmişlerdir.

FETÖ’nün finansmanına katkı sağlama açısından şahıslardan ve iş adamlarından bağış ve himmet toplanması hususunda başta dernek ve vakıflar olmak üzere genel olarak Sivil Toplum Kuruluşları’nın önem arz ettiği gözlemlenmiştir.

FETÖ’nün “*himmət*” toplama işini organize eden “*Mütevelli Heyeti*” mensupları, iş adamlarının kurduğu sivil toplum kuruluşlarına üye yapılmakta, kimin hangi sivil toplum kuruluşuna üye olacağı sohbet “*abi*” si tarafından belirlenmektedir. Örgüt, bu kuruluşların başkan ve üye seçimlerinde söz sahibi olmayı, iş hayatında topyekûn söz sahibi olmayı böylelikle de hükümete baskı yapabilmeyi amaçlamıştır.

FETÖ mali yapılanması ve STK’lar açısından vakıflar büyük bir önem arz etmektedir. Örgütle iltisaklı şirketler vakıf üniversitelerine para transfer etmiştir. Bu üniversitelerin örgütle iltisaklı firmalardan mal ve hizmet alışı gerçekleştirdikleri,

bu suretle vakıflar ile vakfa bağlı iktisadi işletme çalışanlarının bazılarının FETÖ ile iltisaklı eğitim kurumları ve şirketlerde çalışma kaydının bulunduğu ve belirli dönemlerde vakıf hesaplarına para transferleri gerçekleştirdikleri bilinmektedir.

Ülkemizde olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirlere ilişkin Kanun Hükmünde Kararnamelerle; milli güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen terör örgütlerine veya milli güvenlik kurulunca devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara aidiyeti, iltisakı veya bunlarla irtibatı belirlenen 15 vakıf yükseköğretim kurumu kapatılmıştır.

FETÖ mali yapılanması açısından derneklerin de önemi büyüktür. İşadamları dernekleri, Eğitim dernekleri, Yardım dernekleri şeklinde gruplanmışlardır.

Yine olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirlere ilişkin Kanun Hükmünde Kararnamelerle; milli güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen terör örgütlerine veya milli güvenlik kurulunca devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara aidiyeti, iltisakı veya bunlarla irtibatı belirlenen 1.326 dernek ile bunların iktisadi işletmeleri kapatılmıştır.

Bazı dernek çalışanları ya da ilgili kişilerin hesaplarına yatan paraların başkaları tarafından çekildiği, yatırılan paraların gönderilmesinde zaman ve mekân uyumsuzluklarının olduğu, yapılan parasal işlemlerin bazılarının muhasebe kayıtlarına yansıtılmadığı, bazı dernek çalışanlarının FETÖ ile iltisaklı eğitim kurumları ve şirketlerde çalışma kaydının bulunduğu tespit edilmiştir.

İşadamları dernekleri, FETÖ mali yapılanmasının en önemli ayaklarından biridir. Örgüt tarafından kendisine bağlı iş adamlarını bir araya getirmek ve TÜSİAD ile MÜSİAD dışında bir çatı altında toplamak ve ayrı bir güç olarak ortaya çıkmak amacıyla 2005 yılında Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) kurulmuştur. TUSKON, kendisine bağlı yedi (7) federasyon ve bunlara bağlı iki yüz on bir (211) üye dernekle faaliyet göstermiştir. Üye iş adamı ve girişimci sayısı 2014 yılı itibarıyla 55.000 civarındadır. TUSKON bünyesinde yer alan 55.000 şirketin çok büyük bir bölümü örgütün devasa ekonomik gücünü oluşturmaktadır. İş adamlarından himmet adı altında paraların alındığı, ayrıca iş adamlarının il veya bölge bazlı kurulan işadamı derneklerine üye yapılarak aidaat toplandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ankara Çatı İddianamesine göre FETÖ'ye bağlı TUSKON bünyesindeki iş adamlarından gelir durumlarına göre her yıl düzenli olarak alınan paralar, himmet geliri olarak nitelendirilmiştir. Bu paralar, il büyüklükleri ve ekonomik gelişmelere göre, tutarsal olarak farklılık göstermektedir. Hayır sahiplerinden toplanan zekat, sadaka, fitre ve kurban bedelleri bir havuzda biriktirilmekte fakat para, hayır amacı dışında ticari şirketlere, holdinglere, bankaya aktarılmakta, şirketin veya kişinin kendi parası gibi sisteme sokulmaktadır.

Örgütün kuruluşları TUSKON ve Genç İşadamları Dernekleri üyesi kişiler üzerinden bu paralar sisteme sokulup örgütün finans kaynağını oluşturmaktadır.

TUSKON ve Genç İş Adamları dernekleri üyesi olan şirketlerin birçok ortak özelliği vardır. Bunlar;

- 1) Şirketler genellikle aile şirkettir. Ailenin bir bölümü ya da tamamı örgüt ile bağlantılıdır.
- 2) Şirketler ana faaliyet konularıyla ilgisiz olarak eğitim ya da danışmanlık alanında da faaliyet göstermeye başlamışlardır.
- 3) Şirketler ve ortakları örgüte ciddi finansal destek sağlamışlardır.
- 4) Örgütün, şirketlerin ulusal ve uluslararası alanda gelişimine destek vermişlerdir.
- 5) Şirketlerin, dernek, vakıf ve vakıf üniversitelerine resmi yollarla bağış yapmışlar ve sponsorluklar üstlenmişler, kurulan vakıf üniversitelerine kaynak aktarımı gerçekleştirmişlerdir. Şirket çalışanları farklı illerde Savcılıklarca yürütülen FETÖ soruşturmalarının şüphelileridirler. Şirket çalışanları FETÖ'ye ait yurt dışı kuruluşlara para transferi gerçekleştirmeleridir.

Zira FETÖ'nün STK üzerinden işlenen suçu Emniyet Genel Müdürlüğü KOM Daire Başkanlığının, **Fetullahçı Terör Örgütlenmesinin elde ettiği suç gelirlerinin aklanması ile ilgili 07.03.2016 gün ve 40226 sayılı raporunda**; "...*Sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların suç gelirlerini toplayıp aklamaları*" şeklinde yer almaktadır. Zaten, FETÖ yapılanmasında dernek ve vakıf görevlileri, okul, dersane, yurt, banka, gazete, resmi kurum görevlileri gibi "*örgüte sadık grup*" olarak tanımlanmaktadır. Bunlar örgüt sohbetlerine katılan düzenli aidat ödeyen ve az çok örgüt ideolojisini bilen kişilerdir.

Örgüt emrindeki ticari şirketler, dernekler, vakıflar ve diğer tüzel kişilerden bir kısmı örgütün sermayesiyle kurulmuş, bir kısmı kuruluş sermayesi örgüte ait olmamakla birlikte örgüt kontrolüne girmiş, bir kısmı da sonradan örgüte maddi kaynak ve destek sağlamıştır. Ticari şirketler, finans sağlamanın yanı sıra örgüte ait dernek ve vakıflarla gayri nizami ilişki içine girerek paravan vazifesi de görmüşlerdir.

Fethullahçı Terör Örgütü'nün tüm yapılanması bir sivil toplum hareketine dayanır. Bu dayanağın ana kaynağı siviller yani talebelerdir. Örgüt, eğitim alanında özellikle de dershanecilik ile okul ilişkisi ve bütün bunların bir sivil hareket gibi örgütlenmesi ile birlikte esnaf ve iş dünyasının yardım organizasyonları konusundaki iyi güdülenmesi neticesinde tamamen toplumun yardımlaşma, dayanış-

ma duygularını kullanarak da güçlenmiş, toplumun yardım bütçesini, yardım için ayırmış olduğu kaynakları kullanarak büyümüştür.

FETÖ Sivil Toplum Örgütü tercihlerini oluştururken kamuoyunda rağbet gören dernek ve vakıfları hem taklit etmiş, hem de onları itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Örneğin, Deniz Feneri yerine “Kimse Yok Mu”, Yeryüzü Doktorları yerine “Küresel Doktorlar Derneği” gibi.

Sonuç itibarıyla, bu alanı da kendi menfaatleri doğrultusunda dizayn etmeye çalışan FETÖ, insanların yardım duygularını ve insani yardım organizasyonlarına olan güven duygularını zedeleyen bir ortam oluşturmuştur.

FETÖ, Türkiye’nin 81 ilinde toplam 3 bin 257 dernek, vakıf ve şirket ile faaliyet yürütmüştür. Söz konusu sivil toplum kuruluşlarından en bilinenleri ise şunlardır:

- Ø Türkiye İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON): Kendisine bağlı 7 federasyon ve bunlara bağlı 211 üye dernekle FETÖ’nün en etkili ve yaygın sivil toplum kuruluşlarından birisidir. Üye iş adamı ve girişimci sayısı 2014 yılı itibarıyla 55.000 civarındadır. Söz konusu 55.000 üye arasında Boydak Holding, Koza-İpek Holding gibi çok büyük cirolara sahip işletmeler olduğu gibi ilçe merkezlerindeki küçük bir hırdavatçı ya da eczacı da vardır.
- Ø Kimse Yok mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği: 2004 yılında İstanbul merkezli olarak kurulmuş olup ihtiyaç sahiplerine yardım adı altında örgüte para toplanması hususunda kullanılmıştır.
- Ø İş Hayatı Dayanışma Derneği: Akyazı Orta ve Yüksek Eğitim Vakfı, Türkiye Öğretmenler Vakfı (Veren, 2016)
- Ø Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı (GYV): 1994 yılında Fethullah Gülen öncülüğünde Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’ne alternatif olarak kurulmuştur. Faaliyetlerini, Abant Platformu, Diyalog Avrasya Platformu, Kültürlerarası Platform, Kadın Platformu, Media Platform ve Araştırma Merkezi gibi platformlar vasıtasıyla yürütmüştür. Bunlardan her yıl Bolu’da düzenlenen ve ülkenin önde gelen siyasetçilerinin, bürokratlarının, ünlü basın ve medya temsilcilerinin, yazarların, sanatçıların katıldığı Abant Platformu, kamuoyunu günlerce meşgul ederek ülke gündemini oluşturmaya yönelik faaliyetler yürütmüştür.

Örgütün, 15 Temmuz öncesi sivil toplum kuruluşları eliyle elde ettiği başlıca gelir kalemleri şu şekildedir

- TUSKON ve alt temsilcilikleri üzerinden toplanan aidatlar
- Kimse Yok Mu ve diğer dernekler aracılığıyla yardım adı altında toplanan paralar
- İl ve ilçelerin ticaret odalarının yönetimleri ele geçirilerek elde edilen gelirler
- Kurban bayramı öncesi “kurban bağıışı” adı altında toplanan paralar
- İl ve ilçelerde, TUSKON mensubu işadamlarının katıldığı toplantılardan himmet adı altında toplanan paralar
- Yuvalandıkları devlet kurumlarından teşvik ve destek adı altında elde ettikleri paralar
- Yurt, dersane ve okul gelirleri

Örgüt sendikalarının amiral gemisini ise Aktif Eğitimciler Sendikası (Aktif Eğitim-Sen) oluşturmuştur. İlk olarak 2012 yılında kurulup 9 ayda 35.000 üye sayısına ulaşan sendika 9 ay sonra kendisini feshetmişse de 22.11.2013 tarihinde tekrar kurulmuştur.

Paralel yapı sendikaları yanında konfederasyon yapılanmasına da gitmiştir: 21.02.2014 tarihinde kurulan ve bünyesinde Aktif Eğitim-Sen, Ufuk Tarım-Orman Sen, Ufuk Enerji Sen, Ufuk Sağlık Sen, Ufuk Büro Sen ve Ufuk Yerel Sen gibi sendikaların yer aldığı Cihan Sendikalar Konfederasyonu (Cihan-Sen) bunlardan bir kaçıdır.

FETÖ'nün birçok alanda federasyonlar kurduğunu da görmekteyiz. Alevi Bektaşî Federasyonu, Doğu Anadolu Sanayici ve İş Adamları Dernekler Federasyonu (DASİDEF) da bu kuruluşlar arasındadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğünce Komisyona gönderilen 29.11.2016 tarihli ve 94189 sayılı cevabi yazıya göre FETÖ/PDY'ye ait olduğu tespit edilen ve 667 Sayılı KHK ile Kapatılan Vakıfların “Ana Faaliyetleri” Tablo-1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: 667 Sayılı KHK ile Kapatılan Vakıfların Ana Faaliyet Alanları

VAKIF SAYISI		123
İL SAYISI		54
ANA FAALİYET	Eğitim	118
	Sağlık	38
	Sosyal yardım	63
	Çevre	10
	Sosyal hizmet	39
	Bilim-Teknoloji	11
	Sosyo-kültürel, tarih	42
	Sanat	9
	Tarım hayvancılık	2
	Hukuk, insan hakları, demokrasi	3
	Kalkınma	7
	Mesleki eğitim	6
	Personele yardım	5
	Spor	4
Diğer	2	

FETÖ/PDY'ye ait olduğu tespit edilen ve 667 Sayılı KHK ile kapatılan Vakıfların malvarlıkları; nakit varlıkları- 10.604.643 TL, emlak vergi değerleri- 648.208.676 TL, Menkul Kıymetleri- 36.821.429 TL, taşınmaz sayısı ise 1531 olarak belirlenmiştir (Tablo-2).

Tablo 2: 667 Sayılı KHK ile Kapatılan Vakıfların Malvarlıkları

VAKIF SAYISI	123
İL SAYISI	54
Taşınmaz Mal Sayısı (Ek-5)	1531
Emlak Vergi Değeri (TL) (Ek-5)	648.208.676,49
Nakit Varlıkları (TL) (EK-1)	10.604.663,32
Menkul Kıymetleri (TL) (Ek-2)	36.821.429,65
Araç ve İş Makinaları Sayısı (Ek- 3)	18
Taşınır Mal Sayısı (Ek-4)	Vakıflar GM'nün 29.11.2016/94189 tarih ve sayılı yazı EK'inde detay bilgi
Alacaklar ve Haklar (TL)(Ek-6)	20.084.120,09

Kutsallık hiyerarşisi doğru ikame edilemediği durumlarda bu gibi yapılar rol çalmaya başlar. Allah'tan başka ilah yoktur” ve “Allah'ın katında yegane din İslam'dır”. Hakikat bu iken doğrunun ikame edilmediği yeri de sahtelerin dolduracağını unutmamak gerekir. Zira alemde boşluk yoktur ideolojilerin yanı sıra dinler tarihi de böylesi gelenek dışı akımlar ve liderler üretmesi açısından münbit bir sahadır. Yukarıda söylediğimiz gibi, ideolojik hareketler nihayetinde dinleşirken bazı dini hareketler de siyasallaşır ve ideolojiye dönüşür. Bu türden çizgi dışı dini hareketlerin bir sosyal problem haline dönüşmesi, o yapıların siyasal alana uzanmalarıyla aşikar hale gelir. Sonuçta ideolojiden kalkarak dinleşenler ile dinden kalkarak ideolojileye dönüşenler bir noktada birleşmektedirler. O da dünyayı kurtarma misyonlarını kendilerinde görmeleridir. Theodor Herzl'in mesyanik siyonizmi ile Adolf Hitler'in mistik “Beyaz Kartal” hareketini Nazi ideolojisi haline dönüştürmesi, karşıt yönlerden hareket eden böylesi iki mühim hareket örneğidir. 1978 yılında Guyana'da topluca intihar eden Jim Jones'un “Halkın Tapınağı” hareketinden Güney Koreli Moon hareketine kadar, çağımız böylesi pek çok kült hareketlere şahit olmuştur. Fakat bu liderlerin fantezileri, hülyaları

ve vehimleri sadece kendisine inanan insanlar arasında mütedavil kalmayıp bir devleti ele geçirmek, oradan dünyayı ele geçirmek ve hatta kainatı ele geçirmek gibi bilim-kurgu türünden senaryolara dönüştüğünde, tehlike global düzeye çıkmış demektir. Üstelik yönetimini ele geçirmek istedikleri ülkenin üzerinde pek çok mihrakın uzun yıllara dayalı emelleri de varsa, ortak çıkarları, bu gurupları zamanla paralel hareket etmeye sevk eder. Lakin büyük operasyon için evvela yerli unsurlar bir öncü birlik olarak, bir Truva atı olarak kullanılırlar ve bu gurubun açtığı kapıdan operasyonun ikinci ayağı başlar ve o andan itibaren daha büyük oyuncular sahaya girerler ve belki de ilk grubu da yiyerek olayı tam işgal haline getirirler (Kılıç, 2016).

Sonuç olarak diyebiliriz ki; emperyalizm, sömürgeciler ve oryantalistler 19.yy'da Osmanlı imparatorluğunu parçalar iken Yunanlılar, Sırp, Bulgarlar ve Ermeniler gibi gayrimüslim azınlıklar üzerinden hareket ederek bizi parçalamaya ve yok etmeye çalışıyorlardı.

Bugün gelişen noktada ise durum daha vahimdir. Artık küresel güçler, neo işgalciler bizim kendi çocuklarımızı devşiriyorlar. El kaide, İŞİD, PKK VE FETÖ gibi terör örgütleri içlerinde yabancı unsurlar barındırsalar da “İçimiz” den eleman devşirmeye devam etmektedirler. Nitekim Reina'yı basan terörist ya da İstanbul Atatürk Havalimanını basan katiller veya 15 Temmuz'da kendi milletine bomba yağdıran taşeron hainler bizim coğrafyamızdan devşirilmiş kripto tiplerdir. FETÖ' de bizim çocuklarımızı bizden çalmış ve onları vatansız, bayraksız ve milliyetsiz birer “mankurt” a dönüştürmüştür. Bu tehlike önümüzde dikkat etmemiz gereken en önemli ”Ulusal Güvenlik Sorunu” olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Çünkü bu “ezoterik örgüt“ bir ulusu devlet yapan, en stratejik kurumlar olan Adalet, İçişleri, Milli Savunma ve Mili Eğitim bakanlıklarını hedef almış, üstelik Emniyet, MİT ve Ordu'nun Personel ve İstihbarat Daire Başkanlığı gibi en stratejik birimlerini ele geçirerek bir ulusu, bir milleti devletsiz bırakmak istemiştir. Yapılması gereken ilk iş; ülkemizin, ekonomik, finansal ve doğal zenginlikleri başta olmak üzere özellikle insan kaynaklarımıza sahip çıkmaktır. Bugünün dünyanın modern işgaline karşı direnişin ilk ayağı budur ve biz bunu hep birlikte başarmak zorundayız. Saygılarımla...

KAYNAKLAR

Bobbio, N., Texier, J., 1982, Gramsci ve Sivil Toplum, s.90

Keleş, A., 2016, Fetö'nün Günah Pramidi, s.168

Kılıç, M., E., 25.07.2016, Yenişafak

MİT Darbe Raporu, 2017

Portelli, H., 1982, Gramsci ve Tarihsel Blok, s. 175

Tosun, E., G., 2001, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği), s:448

Veren, N., 2016, FETÖ 1966 - 2016, s.176

THE INFLUENCE OF ORGANIZED CRIME ON THE SOVEREIGNTY

Mekhti Shamatovich Sharifov

Ph.D. LEU VPO - Russian Academy of Lawyers and Notaries

mekhtisharif@gmail.com

ABSTRACT

Provision of the state sovereignty entails not only the problems of interaction between the state with elements of the political system and the institutions of civil society, but also the interaction with antisocial organizations, in particular organized crime. The organised crime is actively cooperating with the elements of the political system, and under certain conditions can provide organizational and financial assistance to individual political parties and political movements. Organized crime seem to duplicate the functions inherent in the state, partially displacing the state of socio-political sphere.

Highlighted various forms of cooperation between the state and organized crime: the reactive stage, the stage of passive assimilation under active assimilation and proactive step.

The threat posed by organized crime, and is associated with the transnationalization of crime. Trans-nationalization of organized crime has reached such proportion that is a danger to state sovereignty. Several countries in the Central America are faced with the decline of the state, which lacks the resources to counter transnational crime.

Keywords: state sovereignty, organized crime, transnational crime, corruption.

DEVLET SUVERENLİYİNİN ORGANİZE EDİLMESİNDE SUÇ ÖRGÜTÜNÜN ETKİSİ

ÖZET

Devlet egemenliğinin sağlanması, yalnızca devletle siyasal sistemin unsurları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki etkileşim sorunlarını değil, aynı zamanda antisosyal organizasyonlar, özellikle organize suçla olan etkileşimi de beraberinde getirmektedir. Örgütlü suç siyasal sistem unsurlarıyla aktif olarak işbirliği yapıyor ve belirli koşullar altında bireysel siyasal partilere ve siyasal hareketlere örgütsel ve

mali yardım sağlayabilir. Örgütlü suç devlete özgü işlevleri çoğaltmış görünüyor, kısmen sosyo-politik alanın yerini değiştiriyor.

Devlet ve organize suç arasındaki çeşitli işbirliği biçimleri vurgulanmıştır: reaktif safha, aktif asimilasyonda pasif asimilasyon aşaması ve proaktif adım.

Organize suç tarafından oluşturulan tehditler ve suçların ulusaşırı hale getirilmesi ile ilişkili. Örgütlü suçların ulusaştırılması, egemenliğin egemenliğini tehdit eden bir orana ulaşmıştır. Orta Amerika'daki bazı ülkeler, ulus ötesi suçla mücadele için kaynaktan yoksun olan devletin çöküşüyle yüz yüzedir.

Anahtar kelimeler: devlet egemenliği, organize suç, ulus ötesi suç, yolsuzluk.

Ensuring state sovereignty involves not only the problems of interaction of the state with elements of the political system and institutions of civil society, but also interaction with antisocial organizations, in particular, with organized crime.

Organized crime is a group of persistent antisocial associations carrying out illegal activities aimed at causing economic and / or physical damage, as (the individual, society and the state. Possessing all the signs of a social group, an organized criminal group is distinguished by its illegal functioning (Tret'jakov, 2009:22). The characteristic features of organized crime are the occupation of criminal activity as a business for the purpose of obtaining benefits, as well as the existence of a strict hierarchical structure. These characteristics allow organized crime to plan criminal activities, and also plan to counteract social control by creating corrupt ties.

Organized crime actively interacts with elements of the political system, and under certain conditions can provide organizational and financial assistance to individual political parties and political movements. An example is the situation that has developed in the recent past in the Democratic Republic of the Congo and Northern Ireland. The interaction of organized crime with political movements and parties can also take the form of "assistance" in putting pressure on political opponents. Such incidents took place in the pre-election period, for example, the 1993 elections in Kenya.

In early 1993, the first presidential elections on a multi-party basis took place in Kenya in the last 26 years. The main struggle unfolded between the incumbent President DA. My (the candidate from the ruling party "African National Union"), who ruled the country at the time of the election for 14 years, and the oppositionist K. Motiva. Not only through the use of administrative resources, but also through organized crime, opposition candidates were obstructed (mass

rallies in key areas of the country, physical attacks, etc.). According to official results, President D.A. Mine was once again re-elected president.

Organized crime tends to duplicate the functions inherent in the state, partially replacing the state from the socio-political sphere. P. Rawlinson notes the various stages of state interaction and organized crime: the reactive stage, the stage of passive assimilation, the stage of active assimilation and the proactive stage (Roulinson, 2000:18).

These stages do not always imply a rigid linear sequence of alternation, then we suggest to designate them not as stages, but as forms of interaction between the state and organized crime.

Experience of Colombia is evident. If in the 1990s, Colombian authorities interacted with organized crime in the form of assimilation, at the beginning of the twenty-first century an attempt was made to move to a reactive form. In the early 1990s, the government of the country conducted active negotiations, which led to the establishment in 1998 of a neutral zone by the RBCK, the military-political structure of organized crime in Colombia. At the same time, organized crime did not go to reduce activity and legalize their activities, including to reduce the production and export of narcotic drugs. The government of the country could not ensure the functioning of state territories in the neutral zone, while organized crime tried to increase the number of its representatives in the country's legislative body.

In 2002, the Colombian authorities terminated agreements with the RBCK and began to implement a set of measures to strengthen state power throughout the territory of Colombia (the "Democratic Security Strategy"), including increasing the number and armed forces, equipping with new weapons systems, and establishing civilian control over the armed forces. By 2007, state power throughout the country was restored, and interaction with organized crime was minimized. Structures representing the interests of organized crime were excluded from the political system of Colombia.

The reactive form assumes that the state power is strong, relies on an effective political system and a developed civil society, and to maintain its functioning there is no need for a compromise with criminal organizations. In other words, the state has a strong sovereign will to adopt and implement sovereign decisions. Because of this, organized crime in such countries operates with minimal use of violence, without interfering in the socio-political sphere.

The weakening of state institutions is associated with defects in the formation of sovereign will. The bodies of state power for the adoption and implementation of sovereign decisions are compelled to appeal to asocial structures, including

organized crime. The downside of support from organized crime is the impunity of leaders for committed acts, as well as the formation of favorable conditions for functions specific to organized crime. In the scientific literature, the specific functions of organized crime include the following:

- assistance in the redistribution of capital, authorities, other resources;
- initial accumulation and concentration of capital;
- neutralization of bureaucratic obstacles on the way of business development;
- satisfaction of requirements for goods and services under any regulatory restrictions;
- providing protection against claims from state bodies and other subjects of social interaction;
- resolution of emerging conflicts, etc (Tret'jakov, 2009:23).

In conditions of weak state power, which does not enjoy broad popular support, the interaction of the state and organized crime manifests itself in the form of assimilation. Assimilation suggests that organized crime penetrates into the organs of state and municipal power, providing for itself the opportunity to act in parallel with the official authority. Organized crime acquires opportunities to influence the economy and state policy: "Organized crime becomes a powerful means of redistributing property and capital, including criminal, influence on power and politics" (Ivancov, 2009:14).

V.I. Tret'yakov rightly notes that organized crime seeks to infiltrate the system of regulation of social relations, exerting a double influence on it: "On the one hand, it traditionally blocks execution of decisions in which it is not interested and whose implementation is capable of harming it. On the other hand, organized crime increasingly encourages official structures to adopt such decisions that create conditions for the existence and development of organized crime, thereby legitimizing criminal policy" (Tret'jakov, 2009:13).

Assimilation assumes that organized crime takes part in the formation of sovereign will, and its interests are taken into account in the adoption and implementation of political decisions by the central and / or regional authorities.

The proactive form presupposes that organized crime becomes the main dominant force in society, subordinating to itself both state and public institutions. The proactive form of interaction between the state and organized crime testifies to the "failed" state, that is, the state's loss of its positive sovereignty over the entire sovereign territory or on a certain part of it. For example, in remote

areas of Colombia before the beginning of the 21st century, as well as in certain regions of the Democratic Republic of the Congo, state power is virtually non-existent, and armed organized crime leads in these territories to struggle for power and resources.

In the work on the problems of Russian organized crime F. Williams notes that the Russian underworld took on the legal and punitive functions of the state, having become the only force capable of providing stability, providing assistance in “knocking out” debts, guaranteeing interest payments on bank loans and permitting Disputes about property rights are honest and effective (Vil’jams, 2000:16). A feature of Russian organized crime is its regional structure, which often has an ethnic component. In Russia, “the peculiarity of the criminalization of regional and interregional communities is the presence of representatives who hold positions in federal and local government bodies, which fundamentally distinguishes them from previously functioning criminal groups. In this case, regional law enforcement agencies have to counteract their “own” regional criminal “organism”, often having national protection, simultaneously possessing transnational connections (Ivancov, 2009:17). The activity manifested by organized crime testifies to some assimilation of the Russian state with the criminal world. The course of the federal center to strengthen the vertical of power allowed the country to avoid a proactive form, limiting the possibilities of the criminal community.

The threat posed by organized crime is also associated with the transnationalization of crime. Thus, Russian organized crime, becoming transnational, operates in dozens of countries around the world, concluding there with agreements with local criminal structures on joint criminal activities in the sphere of trade in petroleum products, money laundering, creation of channels for illegal migration, trafficking in human beings, smuggling and drug trafficking (Moscow, 2007: 27).

The transnationalization of organized crime has reached such a level that it poses a threat to state sovereignty. A number of Central American countries are facing the decline of a state that lacks the resources to counter transnational crime. Criminal communities have turned some Caribbean countries into corridors of the illicit transportation of drugs and people to Europe and North America, cocaine production in the world (Bolivia, Colombia, Peru, etc.). Some African countries suffer from the illegal exploitation of their natural resources, then as Asian countries are a transit corridor for opiates grown in Afghanistan.

Stable corruption ties have a negative impact on the provision of state sovereignty. Corruption undermines public confidence in public authorities,

causing irreparable damage to its legitimacy. Corruption reduces the ability of public authorities to adopt and implement sovereign decisions in the field of law enforcement. The working definition of an interdisciplinary group on corruption of the Council of Europe under understood to mean bribery and any other behavior of persons entrusted with the performance of certain duties in the public or private sector and which leads to a breach of the duties assigned to them by the status of public official, private employee, independent agent, or of a different kind of relationship and has the purpose of obtaining any illicit benefits for himself and others.

Corruption, originated in the economic sphere, due to its internal logic of development and lack of effective public and legal control, quickly invades the sphere of state administration, deforming the state and the legal system. Corruption, which is in correlation with the shadow economy, becomes a “lobbyist” of the main actors of the shadow economy, which are an integral part of organized crime. Corruption is the link for creating an “alliance” of government agencies and organized crime. The profits of organized crime are directed at bribing officials, while “corruption serves to optimize and cover up the activities of organized criminal groups” (Tret’jakov , 2009:15).

As a result of the functioning of the “alliance”, the sovereign will is deformed: the sovereign will is not capable of ensuring the protection of national security and national interests. In addition, under certain conditions, public authorities are beginning to give priority to securing the “private” interests of the “alliance” (putting aside the national interests), which are the further criminalization of social relations. Organized corruption produces criminal or criminal phenomena (“raiding”, unfair competition, “covert”, drug business) (Astani, 2009:12-13).

A vivid example of how corruption corrodes sovereign will is the history of Liberia at the turn of the 20th and 21st centuries. At the end of the 14-year civil war in 2003, Liberia faced massive corruption in the National Transitional Government of Liberia. It was corruption that became one of the key factors in the 1989 coup d’etat that led to the rise of Ch. Taylor to power, which led to a civil war. Civil peace was restored in the country only as a result of the implementation of the Political and Economic Management Assistance Program (GEMAP).

The main goal of GEMAP was to improve the budget process, fiscal systems, placement and implementation of the state order, including by establishing strict control over corruption. GEMAP was implemented with the active and massive use of international experts with the right to act as a counterparty in the actions of ministries and state enterprises, checking concessions (including timber

and diamonds), checking contracts on state orders. International actors have also been given the opportunity to oversee the activities of local authorities in the framework of the Steering Committee for Economic Management (ECCE). The leader of the ECCE was the President of Liberia J. Sirleaf, and the Deputy Chairman was the US Ambassador.

Internal capacity to fight corruption was not enough in Guatemala. Civil war lasted more than three decades in the country, causing massive corruption. To combat total corruption in law enforcement agencies, in 2007 an international commission to combat impunity in Guatemala (the Spanish abbreviation CICIG) was established by agreement with the UN. The composition of CICIG included international and Guatemalan investigators, forensic experts, prosecutors and lawyers on human rights, criminal and international law. The head of CICIG was appointed Secretary-General of the United Nations. The mandate of CICIG was that, in order to “maintain, strengthen and promote the institutions of the State of Guatemala to investigate and bring to justice the crimes allegedly committed in connection with the activities of illegal security forces and clandestine security organizations”. In the structure of the Public Prosecutor’s Office, the Special Prosecutor’s Office of CICIG was established. CICIG filed about two thousand lawsuits and arrested more than 100 people, including former President A. Portillo, accused of embezzling funds.

The threat of sovereignty from corruption contributed to a change in the position of countries on this issue. Many states encouraged corruption in third countries, allowing their citizens or companies to receive tax rebates to pay bribes to government officials in other countries. The cardinal change in attitude towards corruption changed at the beginning of the twentieth century. On 21 November 1997, the OECD Convention on Combating Bribery of Officials of Foreign States in International Business Transactions was adopted in Istanbul and the UN General Assembly Resolution A / RES / 58/4 of 31 October 2003, The UN Convention against Corruption.

The OECD Convention on Combating Bribery of Officials of Foreign Countries in International Business Transactions 1997 recognizes as an offense “active corruption” (“active bribery”), which means a promise or giving a bribe. The criminalization of “active corruption” is a radical revolution in international cooperation against corruption, which is especially important for states with defects of sovereign will, with weak governance. Article 1, paragraph 1, of the 1997 Convention states: “Each Party will take all necessary measures to establish that, in accordance with national legislation, a conscious offer, promise or giving directly or through intermediaries of any material, monetary or other

benefits from any legal or natural person in favor of officials of foreign states , or for such officials, or for third parties in exchange for certain acts or omissions of this official in connection with the performance of their official duties in order to obtain or maintain business benefits, as well as obtain undue advantages in the implementation of international”.

The federal authorities are implementing a set of measures to counter corruption. Russia was among the first to sign the UN Convention against Corruption in 2003, and in 2006 it ratified it, with the exception of Article 20 “Illegal Enrichment”. Article 20 of the 2003 UN Convention states: “Subject to its constitution and the fundamental principles of its legal system, each State Party shall consider adopting such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offenses, when committed intentionally, illicit enrichment, that is, a significant increase in the assets of a public official, exceeding his legal income, which he can not reasonably justify”.

In 1999, the Anti-Corruption Group of Countries (GRECO) was established to monitor the anti-corruption standards of the Council of Europe in the countries that joined the organization. The main objective of this structure is to improve the work on combating corruption at the national level by monitoring compliance with Council of Europe standards in this field. GRECO is not established on the basis of an international agreement and does not have the international law of subjectness, but is a body of the Council of Europe. At the same time, the GRECO Statute allows to join its activities and those countries that are not members of the Council of Europe. Since February 1, 2007, Russia has been actively involved in the activities of GRECO.

The National Anti-Corruption Plan is being implemented, the Federal Law on Counteracting Corruption has been adopted, as well as a number of other anti-corruption regulatory legal acts.

The above-mentioned measures form the legal basis for the anti-corruption policy, the content of which is reflected in the National Anti-Corruption Plan (approved by the President of the Russian Federation on July 31, 2008). The main content of anti-corruption measures is aimed at preserving the state’s ability to express sovereign will, to exercise sovereign rights.

Countries rich in natural resources face a deformation of the political system. The ruling elite, which has access to the export of natural resources to world markets, seeks to build a rigidly built system of public administration, the main purpose of which is to preserve the monopoly on natural resources. Most of this course does not go beyond the legal framework, does not provide for violation of law and order.

At the same time, such countries may face attempts by certain groups (primarily regional elites) to usurp access to natural resources and profits from their exploitation. This is true for countries rich in oil and gas, diamonds and other precious stones, wood and mineral resources. An example is the situation in the Democratic Republic of the Congo. The struggle of the elites for controlling the export of coltan, tin and gold in the eastern part of the country led to a civil war that has lasted since the 1990s.

In international law, the opposition to the sale of diamonds by organized crime is the most regulated. To this end, since January 1, 2003, a global certification system has been created, called the Kimberley Process. The Russian Federation is a party to the Kimberley Process. The main task of the participants of the Kimberley Process is the prevention of rough diamonds from the conflict regions. The certification system functions on the basis of interaction between state authorities and civil society institutions.

REFERENCES

- Astanin V.V. (2009). Antikorrupcionnaja politika Rossii: kriminologicheskie aspekty (Russian anti-corruption policy: criminological aspects). Avtoref. diss. dok. jur. nauk. (Abstract. diss. Doc. jur. Sciences). Moscow.
- Vil'jams F. (2000) Naskol'ko opasna rossijskaja organizovannaja prestupnost' (How dangerous Russian organized crime) // Rossijskaja organizovannaja prestupnost': novaja ugroza? (Russian organized crime: a new threat?) Moscow.
- Ivancov S.V. (2009). Organizovannaja prestupnost': sistemnye svojstva i svjazi (kriminologičeskaja ocenka) (Organized crime: system properties and communication (criminological assessment)). Avtoref. diss. dok. jur. nauk. (Abstract. diss. Doc. jur. Sciences). Moscow.
- Roulinson P. (2000) Rossijskaja organizovannaja prestupnost': kratkaja istorija (Russian organized crime: A Brief History) // Rossijskaja organizovannaja prestupnost': novaja ugroza? (Russian organized crime: a new threat?) Moscow.
- Ed. A.Y. Sukharev, S.I. Girko. (2007). Sostojanie i tendencii prestupnosti v Rossijskoj Federacii: Kriminologičeskij i ugovovno-pravovoj spravocnik (Status and trends of crime in the Russian Federation: criminological and criminal law handbook) // Pod obshh. red. A.Ja. Suhareva, S.I. Gir'ko. (Under the total. Ed. A.Y. Sukharev, S.I. Girko). Moscow.
- Tret'jakov V.I. (2009). Organizovannaja prestupnost' i legalizacija kriminal'nyh dohodov (Organized crime and the legalization of criminal proceeds). Avtoref. diss. dok. jur. nauk (Abstract. diss. Doc. jur. Sciences). Rostov-na-Donu.

DEVLETİN SİVİL TOPLUMCULUK VE DEMOKRATİKLEŞME SÜREÇLERİNDE TARİHSEL BİR DENEYİM KAYNAĞI OLARAK “DAR’ÜL MEŞAYİH”

Hüseyin Murat LEHİMLER

*Kentsel Gelişim ve Sosyal Araştırmalar Derneği
muratlehimler@hotmail.com*

ÖZET

İmparatorluk döneminde devlet- sivil toplum ve devlet – toplum ilişkilerine yönelik birçok kurum ve uygulama arasında “Dar’ül Meşayih” de bulunmaktadır. 1866 yılında Şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan bu kurum, tarikatlara yönelik hukuki, dini ve idari yaklaşımlar açısından incelenmesi gereken önemli bir tarihsel deneyim durumundadır.

Ülkemizde merkeziyetçiliğe geçiş, ulus devlete geçişe odaklanan Cumhuriyet öncesine, on dokuzuncu yüzyıla kadar gitmektedir. Bu süreçte Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin neredeyse tamamında etkin sivil kurumlar olarak yer almış tarikatların, dergahların, yönetim karşısındaki bağımsızlıkları, Üçüncü Selim döneminden itibaren sınırlandırılmaya başlanmıştır. Muharrem 1208 Fermanıya (Ağustos 1793), Dergâh ve tarikat kurulması ile ilgili çoğunluğu dini kaynaklı kurallara uyulmasını denetleyen üç kişilik bir şeyhler heyeti oluşturulmuştur. Böylece, tarikat ve dergahların kuruluşları, teşkilatlanmaları, işleyişleri, kendi içlerinden oluşturulan bir heyetin kontrolüne verilmiştir.

1812 yılında ise tekke vakıfları, Evkaf-ı Hümayun Nezareti denetimine verilmiş, bu vakıfların mali denetimi başlatılmıştır. Dini açıdan Şeyhülislamlık, mali açıdan Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarikatlara ait tekke ve dergahlar üzerinde otorite kabul edilmiştir. Recep 1283 (Kasım 1868) tarihli irade ile bu defa “Meclis-i Meşayih” kurulmuştur. 17 maddelik kanunla gerçekleşen bu kuruluş sonrasında 1868 yılında Yenikapı Mevlevihane’si Şeyhi Osman Selâhaddin dede başkanlığında, beş büyük tarikatın Asitane (İstanbul) şeyhlerinin katılımıyla görevine başlamıştır. 1874 yılında üye sayısı altıya çıkmıştır. Meclis-i Meşayih kurumu ve mevzuatı, 1902, 1911 ve 1918 yıllarında bir dizi yasal değişikliğe uğramıştır.

Temel hatlarıyla bir mahalde herhangi bir tarikatın tekke, dergâh açması, faaliyetlerde bulunması, tarikatın kendi ilkeleri ve geleneği ile seçilen şeyhlerin onaylanması, icazetnamelerin kontrol edilmesi, Meclis-i Meşayih’in görevleri arasında sayılmıştır. Meclis-i Meşayih, 1922 yılında Şeyhülislamlık makamının

kaldırılmasına kadar -Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyete uzanan ve halen etkisi görülen- "tarikat-dergâh-tekke" kavramlarının, kurumlarının merkezi yönetimle ilişkilerine bakışını anlamayı sağlayan önemli bir tarihsel deneyimdir.

Bu deneyimin incelenmesi ile, FETÖ'nün aidiyet iddiasında bulunduğu, tasavvuf (inanç) merkezli sivil toplumculuk iddiasının incelenmesinde, hukuksal ve sosyolojik bir argüman elde edilmeye çalışılmaktadır. "Meclis-i Meşayih deneyimi, 15 Temmuz sonrasında sivil toplumculuk ve demokratikleşmeyi geliştirme çabalarında, devlet-tarikatlar" ilişkisini düzenlemede göz atabileceği tarihsel bir dayanak olabilir mi?" sorusu tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Tarikat, Toplumculuk, Darül Meşayih, Meclis-i Meşayih

AT STATE'S CIVIL SOCIETY AND DEMOCRATIZATION PROCESSES AS A HISTORICAL EXPERIENCE RESOURCE "DAR'ÜL MEŞAYİH"

ABSTRACT

"Dar al Mashaikh" is one of the many institutions and practices regarding state-civil society and state-society relations in the Ottoman Empire period. Founded under the Sheikh al-Islam in 1866, the institution is an important historical experience that should be examined in terms of its legal, religious and administrative approaches toward religious cults.

The transition to centralism in our country goes back to the 19th century, before the Republic, which focused on transition to the nation state. In this process, the independence of religious cults and dervish convents, which operated as active civil institutions almost throughout the Seljuk and Ottoman periods, from the administration started to be limited as of the Selim III period. With the Edict of Muharram 1208 (August 1873), a three-person sheikh delegation was established to supervise the observance of mainly religion-related rules in relation to the establishment of religious cults and dervish convents. Thus, the founding, organization and functioning of religious cults and dervish convents were handed to the control of a delegation formed from among themselves.

When dervish convent foundations were handed to the control of "Evkaf-ı Hümayun" in 1812, the financial supervision of these foundations was initiated. The Sheikh al-Islam was accepted religious authority and the Evkaf-ı Hümayun was accepted financial authority over the dervish convents that belonged to religious cults.

With the edict of Rajab 1283 (November 1886), "Majlis al Mashaikh" was established this time. After having been founded in accordance with a 17-point law, the institution came into effect with the participation of the Asitane-based

(Istanbul) sheikhs of the five great religious cults under the presidency of Yenikapı Dervish Convent Mevlevi Sheikh Osman Selahaddin Dede in 1868. The number of members increased to six in 1874.

The institution and legislation of Majlis al Mashaikh went through some legal changes in 1902, 1911 and 1918.

Basically, Majlis al Mashaikh was entitled to allow any religious cults to open dervish convents and operate in any neighborhood, to approve the sheikhs elected in accordance with that cult's own principles and traditions and to control their diplomas.

Until the abolishment of the Sheikh al-Islam office in 1922, Majlis al Mashaikh is an important historical experience that helped to understand the view of relation of the concepts and institutions of "religious cults and dervish convents" - which extended from the Ottoman Empire to the Republican period and are still influential – with the central administration.

The examination of this experience is aimed at having a legal and sociological argument in analyzing FETÖ's claim of civil Sufism (belief)-centric societism.

It discusses the question of "whether the Majlis al Mashaikh experience can be a historical basis to examine in the regulation of relations between the state and religious cults in the efforts to develop civil society and democratization after the July 15 coup attempt.

Key Words: Dar al Mashaikh, Ottoman Empire, civil society, dergâh, democratization, Sufism

GİRİŞ

Tarikat kavramı ilk aşamada teolojik alanda ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlunun tarihi boyunca inanç, bireyin kendisini, doğayı, toplumu bilmek, anlamak için dayandığı ana araçlardan biri olarak değerlendirilmiştir. İnsan, eylemler ve nesnelerin ne olduğu, aralarında nasıl bir irtibat olduğunu anlayabilmek için duyularına ve zamanla geliştirdiği araç ya da eylemlerinden elde ettiği deneyimlere dayanmıştır.

İnancın, insan yaşamına sağladığı en önemli katkı, yavaş gelişen bilim ve teknoloji ile sınırlı sayıda yapabildiği, nesne ve eylemleri bilme çabasını çoğaltmasına yardım etmesidir. Özellikle elindeki bilim ve teknolojinin olanaklarıyla henüz ulaşamadığı nesne ve eylemlere yönelik "bilgi" üretmede inanç rol oynamaktadır. Bu bilginin sayesinde yıldızları, gezegenleri, doğayı, madenleri, doğa olaylarını, yer hareketlerini tanımlayacak bilgileri oluşturmakta ve kültürü tamamlamaya çalışmaktadır. (CIPRIANI, 2011) Yaratılış da tarih boyunca insanın en fazla merak duyduğu bir nesne ve eylem alanı olmuştur. İnsanın kim tarafından, neden, nasıl,

ne ile yaratıldığına ilişkin bilgilenme arzusunda insan, bilgi üretebilmek için inanca başvurmuştur. İnancın soyut, yoruma izin veren, sınırlanamaz niteliği insan için bilgi ve teknolojisinin yetmediği bir alanda bilgi üretmesini ve bunu kültüre eklemesini sağlamaktadır. (DILLON, 2014)

İnancın gerekliliği, psikolojik bir tartışma olsa da varlığı bir gerçekliktir ve insan için inancı ile üretebileceği, tasnif edebileceği nesnelere ve eylemlerin çokluğu, hayatı onun için daha anlaşılır kılmaktadır. Sübjektif bir çabayla bildiği, anladığını varsaydığı bir hayatı insan, kendisi için daha güvenli görmektedir. Diğer taraftan sosyal yaşamın ortaya çıkması için de inanç önemli bir kaynak durumundadır. İbn-i Haldun'un "asabiyye" sinden yola çıkarak inancın, insanın diğer insanlarla bir araya gelmek, ilişki kurmak için eğilim geliştirmesinde etkisi bulunduğu belirtilmektedir. (CEYHAN, 2006)

Toplumsal yaşamın, bu tespitten yola çıkıldığında, nesne ve eylemleri tanımlamak için bilgi gerektirmesi, çoğu inançla elde edilmiş bilgilerin, bilgi dağarcığının mütemmimi olduğu anlamı taşımaktadır. Bireyler bu bilgi alanından yararlanarak yeni bilgiler, eylemler, eğilimler ortaya çıkarabilmekte, bu amaçla aralarında ilişki kurabilmekte, iş birliği ortaya çıkarabilmektedir. (WEBER, 2011)

Çağımızda da inancın bilgi üretmesi süreci devam etmektedir. Günümüz bilim ve teknolojisi eski çağlarla kıyaslandığında, nesne ve eylemleri bilme, isimlendirme başarısını katlayarak göstermiştir ama daha fazla bilinmeyen nesne ve eylemlerle de tanışmaktadır. Farkına varılan ama ne olduğu bilinmeyen eylemler, nesnelere ve enerjileri anlamada bilimle birlikte inanç devreye girmektedir. (WEBER, Meşru Egemenlik, 2017)

Nitekim Sanayi devrimi sonrasında, gelişmiş ülkelerde dahi, spritüel ve mistik yaklaşımla nesne ve eylemler hakkında bilgi üretme iddiasında olan tarikatlar, kulüpler kuran insanlar, büyük kitleleri mürit ve taraftara dönüştürebilmektedir. Buralardan beslenen organizasyonlar, dünya gündemini hatta politikalarını, ekonomisini yönlendirebilen güçlere erişebilmektedir. Dini inanç, felsefi görüş, mezhep, kulüp, loca görünümünde çok sayıda cemiyet; gizemci, ezoterik hikâyeye ve kehanetleriyle, farklı sosyal tabakadan insanları kendilerine çekmekte, bağımlısı yapabilmektedir. (EFENDİ, 2014)

Tablo 1 - Dünyada Tarikatlar

Skulls And Bones	Gül Haçlılar	Sons of Liberty
The Priory of Sion	Ordo Temple Orientis	Woodmen
P.E.O Sisterhood	Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar	The Loyal Order Of Moose
Bilderberg Group	Ku Klux Klan	Knights of Pythias
Knight of Columbus	Illuminati	Altın Şafak Hermetic Cemiyeti
National Grange	Alef (Yüce Gerçek) – Japonya	Raelien
Boko Haram	Scientology	Peoples Temple
Opus Dei	Mormonlar	

Öncesi ve Sonrasıyla Osmanlı Tarikatları

Osmanlı İmparatorluğu devlet yapısının ortaya çıkışında, Selçuklu ve Asya devlet geleneklerinin temel kaynak olduğu tespiti yapılmaktadır. Osmanlı, 15. yüzyıldan sonra Bizans'ın da halefi durumundadır ve İstanbul'un fethi öncesinde, bir yüz yıl boyunca Bizans ile yürütülen ilişkilerin, Osmanlı devlet oluşumunu etkilediği ileri sürülmektedir. (IŞIK, 2016) (İNALCIK, 2017) (MANTRAN, 2016)

Devletin kurucusu topluluk, Asya'da, aralarında Türklerin de bulunduğu kavimlerin yeni topraklar elde edebilmek için gerçekleştirdiği akınlar olarak ortaya çıkan, İslamiyet'i kabulden sonra "fetih" olarak adlandırılan savaşlar silsilesi ile Anadolu topraklarına ulaşabilmiştir. 11. yy'dan itibaren fetihler Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve nihayet Osmanlı İmparatorluğu'nu ortaya çıkarmıştır. Bizans ilişkilerinden elde edilen deneyimlerle, yeni askeri hedef ve stratejilere uygun bir devlet ve bürokrasi oluşturulmuş ancak "fetih" yine sistemin temel yöntemi olmaya devam etmiştir.

Osmanlı Devleti, imparatorluğa dönüşürken, kuruluş aşamasında dayandığı fetihçilik misyonunu devam ettirmiştir. Fetihçilik misyonu yeni toprakların sadece "yurt" edinilmesi için devam etmemiş, "fütuhât" olarak kavramsallaşan bir aşamada ele alınmıştır. Buna göre fütuhât; fetih kelimesinin çoğulu olmakla birlikte, Müslümanların ülke veya şehirleri İslam dinini yeni coğrafyalara yayma ve oradaki idare sistemini İslami temellere dayandırma (i'lâ-yi kelimetullah) amacıyla yapılan savaşları tanımlamaktadır. (BALDICEANU, 1992)

Fütuhat kadim “akın” geleneğinden farklı bir boyuttur ve göze çarpan en önemli özelliği, sadece savaşçıların rol aldığı akınlara göre fütuhatta daha çok sayıda sosyal grup, meslek ve sosyal tabakanı iş birliği gerekliliğidir. Tarihçi Ömer Lutfi Barkan’a göre: “Osmanlı İmparatorluğunun kurulmakta olduğu zamanda Anadolu’daki uç beyleri, medeni bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslâm dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan ve meslekten adamlarla doludur: İran, Mısır ve Kırım Medreselerinden çıkan hocalar, orta ve şarki Anadolu’dan tarikata mensup şahsiyetler muhtelif şövalye ve misyonerler diyebileceğimiz dervişler. “Bunlar arasında bilhassa, Aşık Paşazade tarihinde Gaziyân-ı Rum diğer tarihlerde Alpler veya Alp Erenler namı altında zikredilen ve daha İslamiyet’ten evvel bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilata mensup Türk şövalyeleri mensuptu.” (BARKAN, 1993)

Fütuhat, devletin egemenlik alanı olarak kabul edilecek toprakların mevcut egemen devletin ya da toplulukların yönetiminden çıkarılması için silahlı birliklerin bir araya getirilmesini ve savaşmasını zorunlu kılmaktadır. Böylece akıncılık dönemindeki savaşma saikini, ganimete ulaşma hedefini korumaktadır. Ancak fütuhat, bunu aşan bir saik ve hedef içermektedir: Savaşçı birey ve grupların devlet kurmak için bir araya gelmesi, savaşması, zafere ulaşıncaya son bulmaktadır. (BALDICEANU, 1992) (CEZAYİRLİ, 1997)

Akıncılardan ibaret olmayan yeni fetihçi kitle aynı zamanda elde edilen topraklarda, İslamiyet lehine bir dönüşüm gerçekleştirme sorumluluğuna sahiptir. Misyoner vasıflara sahip akıncılar, esnaflar, sanatkârlar, din adamları, bilim insanları, bu dönüşümü sağlamak için devlet bürokrasisini, seçkinleri ve orduyu kuşatan kurumlar ortaya çıkarmaya başlamaktadır. (DAVISON, 1993)

Kurumların ortaya çıkışında yine Asya kaynaklı olan mistik yapılardan yararlanılmıştır. Birbirlerinden çok farklı özellikler taşıyan sosyal grupların, meslek ve uğraşta bireylerin ortak paydası olarak mistisizmin birey ve grupları birleştirme gücü, bir “asabiye” görünümü olarak veya antropolojik bir gerçek olarak kabul görmektedir. (CEYHAN, 2006) (CIPRIANI, 2011)

Asya mistisizmine dayalı arkaik yapılar olan inziva manastırları özellikle Budizm ve Hinduizm’de, toplumdaki soyutlanma mekanları olarak yerleşim yerlerinden uzakta kurulan, aktif sosyal yaşamı ve toplumsal ilişkileri yadsıyan bireyleri kendine çekmiştir. İnziva manastırları, içe dönüş amacıyla maddi ve sosyal talepleri reddetme, toplumsal statülerden vazgeçme, spirütüel yetenekler kazanarak yaratılışın gayesini öğrenme ve benzeri birçok iddiaya sahip yaşam biçimi önermektedir. Bunun için bir öğretici gözetiminde, alttan üste doğru ilerleyen yeni statüler söz konusudur. Müdavim olunan öğretinin dışında tüm toplumsal ilişkilere kayıtsız kalan, toplumsal değerleri kendi öğretisiyle yorumlamaya çalışılan

“mürid”, kendisi gibi düşünen-davranan bireylerle kapalı bir topluluk oluşturmaktadır. Meriç’e göre, bilhassa 13. yüzyıldan itibaren, Hindu dinî hayatında Müslüman Sofiler bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim Hint alt kıtasının kuzeyinde türbeler ve zaviyeler çoğalmaya başladığında, kutsal kitaplar sayesinde oluşan kast rejiminin ezdiği aşağı tabakalar, bu ezilmişlikten bir kurtuluş çaresi aramaya başlamışlardır. Bu anlamda dinî tarikatlardan Nakşibendilik, Şattarîlik, Şistîlik, Kadirilik onların sığındığı yer olmuştur. Elbette bu etkileşim tek taraflı olmamıştır. Zira Meriç’e göre 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar İran’da gelişen İslam tasavvufu, bir anlamda Hint düşüncesiyle Yeni-Eflatunculuktan ilham almıştır. (TURAN)

Akıncılıktan fetihçiliğe geçiş aşaması 9. yy’dan sonra bu inziva manastırları üzerinden kurumsallaşmaya başlamıştır. Önceleri ağırlıklı olarak Orta Asya, Ön Asya ve İran’da başlayan dönüşümle geleneksel mistisizm ve spiritüalizm, Tasavvufa; inziva manastırları tarikatlara dönüşmektedir. (DAVISON, 1993)

Genel olarak şekli farklılıklarla dönüşümün gerçekleştiği görülmektedir: İnziva manastırlarının tarikata dönüşümünde İslamiyet’in öğretileri, vecibeleri ve kuralları etkili olmuştur. İç dönüş ve spiritüel kavrayışı geliştirme gayesi korunmakla birlikte bu çabanın artık ıssız, toplumsal yaşamdan ve insanlardan uzak yerlerde değil, toplumsal yaşama en yakın noktada, İslami davranışlar ve değerlerin toplumda yaygınlaştırılması, benimsetilmesi ve yaşatılması gerekliliği doğmuştur. İslamiyet bir din olarak iç dönüşü, yaşamın metafizik açıdan yorumlanmasını, kişisel çabayla erdeme ulaşmayı önemsemektedir. Ancak toplumsal yaşama dahil olmayı gerektiren bir model öngörmektedir. İbadetlerin şeklen yerine getirilebilmesi için diğer insanlarla birlikte, toplumsal yaşamda olmak gerekmektedir.

Tarikatlar bu zorunluluğu karşılayabilmek için özel bir düzenleme geliştirmişlerdir. “Dergâh” ve “zaviye” olarak adlandırılan özel mekanlarda müritler “derviş” olarak tasavvufu, iç dönüşü, spiritüel çabayı deneyimlerken; Cuma namazı için kent halkı ile bir araya gelmekte, tebliğ için halkın arasına karışmakta, ticarete ve ekonomiye İslami normları yaymak için loncalarda görev almaktadırlar. Tarikat öğretisi maddi dünyadan uzaklaştırmaktadır ama İslamiyet’in daha büyük coğrafyalarda yasabilmesi için “ila’yı Kelimetullah” amaçlı akınları (fetihler) teşvik etmeyi gerektirmektedir. Cihat, dervişler için de kaçınılamayacak bir farzdır. (ERKEN, 1998)

İnziva manastırlarından tasavvuf takatlerine geçiş, soyut ve spiritüel gayeli bu yapıların, “ila’yı Kelimetullah” amaçlı, cihat emrini ifa eden, toplumu İslamileştiren, dönüştüren etkilerinin real politik içinde fonksiyona sahip olmalarını da sağlamıştır. Bir taraftan metafizik, soyut ve spiritüel olan, iç dönüş için toplumdan uzaklaşmayı savunan ama diğer yandan toplumsal yaşamı ve kurumları etkile-

yen somut bir figüre dönüşmeleri, fetih hazırlıklarında ve fetihten sonra dikkate alınmaları zorunlu odaklar olarak olmaları, tarikatların paradoksal bir alan olmalarına yol açmıştır. (ERKEN, 1998) (KARPAT, 2004)

Elde ettikleri güç ve önem neticede iktidarın da yer yer yararlandığı, kontrolüne almak istediği ve yer yer de sınırlandırmaya çalıştığı bir alana tekabül etmektedir. Özellikle Osmanlı devlet sisteminde, Bizans devlet felsefesinden, Selçuklu ve öncüllerinin siyasi geleneklerinden beslenen karma anlayışta, kimi devirde yararlanılan ve kimi devirlerde katlanılan sosyo politik unsurlar olarak var olmuşlardır. (KAZICI, 2004) (BARKAN, 1993)

10. yy'dan başlayan ve Bizans'la kurulan ilişkilerden etkilenererek, özgün bir devlet modeline dönüşen Osmanlı devlet sistemi "padişah" şahsında iktidarı tanımlarken, mutlak gücün tartışılmazlığına dikkat etmektedir. Bu tartışılmazlığı sağlayabilmek için iktidarın dayandığı en önemli meşruiyet kaynağı, hiçbir sosyal sınıfın tekelinde bulunmayan din olmuştur. (YÜCER, 2003)

Hukuk sisteminde din doğrudan muhatap alınan tek sosyal kimliktir. Buna göre farklı dinlere mensup vatandaşlar, dini cemaatler (milletler) olarak tasnif edilmiş, organizasyonları oluşturulmuş hatta Ermeniler örneğinde olduğu gibi müstakil bir organizasyona dönüşebilmeleri için patriklik kurulmuştur. Böylece iktidar dini ve şahıslarında dini cemaat önderlerini muhatap almaktadır. Müslüman vatandaşlar ise Padişah ve şeyhülislam tarafından doğrudan sahiplenilen Şeriat kurallarına uydukları sürece, yorum farklılıklarına göre ayrışabilirler. Ancak burada mezhep farklılıklarına göre ayrışmayı, şeriata atıf da yapılarak "fitne" kabul edilmiştir. Toplumdan ve bireylerden gelebilecek ve eninde sonunda iktidardan talep edilebilecek yorum özgürlüğü için de tarikatlar önerilmiş, şeriat kuralları dahilinde kalınması kaydıyla iktidar, gerektiğinde fütihat politikasında, seferden önce ve sonrasında başvurduğu tarikatların adres görülmesine katlanmıştır. (ERKEN, 1998) Osmanlı iktidarının tarikatlarla kurduğu muhataplık ilişkisinde dikkat çeken bir başka nokta da hiçbir tarikatın 700 yıllık tarihin tamamında tek muhatap olamamasıdır. Belli bir dönemde iktidarın muhatap aldığı bir tarikatın sonraki dönemlerde daha az muhatap alındığı, bir başkasına teveccüh gösterildiği görülebilmektedir. Bu şekilde tarikatlar arasında, iktidara en yakın olmadan kaynaklanan bir hiyerarşi oluşması önlenmiştir. (BALDICEANU, 1992) Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş aşamasından itibaren gerek tarikatların ve gerekse diğer toplumsal unsurların iktidarla ilişkilerinde dayanılan bir başka sistem de iktidarın mutlaklığını sağlama aracı olarak kullanılmıştır. Temelinde ya fetih sırasında gösterilen yararlılık ya da dönemin konjonktürünün gerektirmesi nedeniyle iktidar sürekli "imtiyaz dağıtan" durumundadır. Vergi bağışıklığı, arazi tahsisi, tımar sisteminden statü verilmesi, saray unvanları bahşedilmesi,

yerel iktidar unvanları dağıtılması, bürokratik makamlara getirme gibi imtiyazlar iktidara karşı siyasal hak ileri sürebilecek etnik ve sosyal tüm kesimlere ve dolaşısıyla tarikatlara da sunulmuştur. (ÇETİN, 1990)

1412 tarihinde “Halvetilik” ile “Nakşibendilik” sentezi olarak Hacı Bayram Veli tarafından kurulup “Bayramilik” adıyla yayılmaya başlayan “Bayramiye Tarikatı” için 1416 tarihlerinde yapılan tekke ve zaviye İmparatorluğun yıkılışına kadar destek gördü. Aynı şekilde Ankara’da bulunan Taceddin Veli Zaviyesi Ahi Yakın Zaviyesi, Sofu Emir Şah Zaviyesi, Baba Samut Zaviyesi, İğneci Dede Tekkesi, Bacım Sultan Tekkesi, Hüseyin Gazi Tekkesi ve Mevlevi Dergâhı da 18 ve 19 yüzyıllar boyunca destek gördüler. Bu destek sadece Ankara ile sınırlı kalmadı. Anadolu ve Rumeli’nin çeşitli şehirlerinde bulunan tekke ve zaviyeleri de kapsamıştır. (ÇETİN, 1990)

İstimalet adı verilen sistem, aslında Osmanlı ülkesinde imar ve kent altyapısı, vergi sistemi, kısa sürede kitlelerin askerileşmesi ve merkezden yönetilen hantal bir bürokrasiye muhtaç olmayan özgün bir imparatorluk bürokrasisinin ortaya çıkmasını da sağlamaktadır. Bu yönüyle Osmanlı İmparatorluğu, beslendiği Bizans, Selçuklu imparatorluk devlet sistemlerinden yararlanan ama onlardan daha ileri bir işleve sahip, özgün modelini oluşturmuştur. (BALDICEANU, 1992)

Tarikatlardan iktidara, padişaha yöneltilen talepler de bu siyasal ve sosyal sistem için de optimist düzeydedir. Padişahın gayrimüslimlere sunduğu “kendi içinde özerk olma” hakkını Müslüman vatandaşlarına, mezheplerini değil de mensubiyet ileri sürdükleri tarikatlarını muhatap olarak sunma tercihi, tarikatlar tarafından da ideal karşılanmıştır. Bir taraftan imtiyazların sağladığı ekonomik refah ve diğer yandan kendi içinde iktidar alanı tanıyan kamu düzeni, tarikatlar için ayrıca bir talepte bulunmayı, hele mutlak iktidarı sorgulayarak, iktidara ortak olmayı düşündürtmeyen siyasal bir sistem olarak, uzun asırlar boyunca varlığını korumuştur. Üstelik bu ortam, tarikatların kendi aralarında rekabete girişmesini, reayadan daha fazla mürid, derviş toplamak için çaba göstermelerine gerek duymayan bir durumdadır. (BARKAN, 1993) (BEYDİLLİ)

Gerek hukuk ve gerekse siyasi sistemin sağladığı bu göreceli liberal ortamın temel dayanağı, Osmanlı İmparatorluğunun temel politikası olan ganimet ve fetih sistemidir. Fetih ve ganimet sistemi uzun asırlar boyunca İmparatorluğun temel gelir kaynağını oluşturmuş, başka devletlere bile imtiyazlar verebilmeyi sağlayan bir artı birikim, sürekli mevcut olmuştur. İmtiyaz ve ihسانlarla birlikte tarikatların doğrudan yararlanabildiği en önemli kaynak da vakıf gelirleridir. Çeşitli Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı vakıfları da dini, hayri, idari, askeri, beledi, eğitim, sağlık, ticaret ve sosyal amaçlara hizmet etmek amacıyla kurulmuştu. Vakıfların bu çok yönlü hizmet ve yardım fonksiyonlarından yararlanmaktaydılar.

(KAZICI, 2004) Ancak 16. yy. sonundan başlayarak fetihler ve ganimet eldesinde yaşanan yavaşlama, sonraki asırlarda sürekli azalmaya başlayacaktır. Gerileme, fetih ve ganimete dayalı ekonomik birikimi, refahı azalttıkça, mutlak iktidardan kendilerine sunulan imtiyazları azalan tüm muhatapları olduğu gibi tarikatları da tedirgin etmiştir. (ÖZER, 2007)

Özellikle 17.yy. ortalarından 18. yy başlarına kadar dönemde, din temelli sosyal yapılandırma da memnuniyetsizlikler görülmektedir. Gayrimüslim cemaatler, inişe geçen, daralan refahı tekrar yükseltebilmek için diğer ülkelerle doğrudan ticari ilişkiler kurmaya başlamış, sonradan siyaset alanında da iş birliğine dönüşen bu değişim, padişahın mutlak iktidarının bu kesimler üzerinde azalmasına yol açmıştır. Müslüman kesimin faal organizasyonları olan tarikatlar ise bu gerilemeye iki aşamada tedbir geliştirme yolunu seçmişlerdir. İlk aşamada mutlak iktidara, saraya daha yakın olmak, diğerlerine göre daha fazla ilişki geliştirerek, padişahı sunabileceği, eskisine göre daralan imtiyazdan daha fazla pay alabilmek yoluna baş vurmuşlardır. (İNALCIK, 2017) Diğer tarikatlarla rekabeti de getiren bu yönelim İstanbul ve imparatorluğun önemli kentlerinde, padişahın siyasi söylemlerini sahiplenen, spiritüel ve tasavvufi kaygıları daha az yeni bir tarikat kimliğini ortaya çıkarmıştır. 18.yy. ortalarında başlayan, İmparatorluğun çöküş sürecinin geri dönülemez noktaya ulaştığı 1820'den itibaren ise mutlak iktidarın verebileceği imtiyazlara da güvenemeyen yeni bir tarikat profili karşımıza çıkmaktadır. Bu güvensizlik, siyasallaşmış tarikatlarda, mutlak iktidara kafa tutan, onunla mücadeleye girişen ve tarihsel mistik saygınlığını sadece dünyevi taleplere dönüştüren müdavimlerini artık kontrol edemez aşamaya getirmiştir. 1826 Vakayı Hayriye'sinde Bektaşî Tarikatı, kadim padişahlardan itibaren kendilerine sunulan en büyük imtiyaz olan Yeniçeri Ocağı'nda, uzun asırlar boyunca inşa ettikleri mistik – tasavvufi kontrolü kaybetmiştir. Nitekim, Bektaşî kimlikli yeniçerilerin kimin padişah olup olmayacağı yönünde ortaya çıkan siyasi çekişmelere girişmelerinden, taraf olmalarından dolayı sorumlu görülen tarikat, padişahın hışmına uğramıştır. (YALÇIN)

18. yy son çeyreği ve 19. yy'da tarikatlar uzun asırlar boyunca izledikleri temel stratejilerinden de taviz vermeye başlamışlardır: Tarikatların fütuhat misyonlarını yerine getirebildikleri dönemlerde temel beşeri kaynakları, zorlu sayılabilecek süreçler sonunda tasavvufi statülere erişmeyi göze alan ve dolayısıyla mistik eğilimlere daha fazla bağımlılığı kabullenen bireyler olmuştur. Bu aşamada tarikatlar da içlerine alacakları bireyleri seçici ve zorlu aşamalardan sonra kabule yanaşmışlardır. Üstelik bu derviş adaylarının kendilerine maliyetlerini fazlasıyla karşılayabilecek, kendilerine mutlak iktidar tarafından bahşedilmiş imtiyazları ve ihsanları var iken bu yaklaşımdan vaz geçmemişlerdir. (BALDICEANU, 1992)

Ancak 18. yy son çeyreğinde mutlak iktidarın kendilerine sunabilecekleri imtiyazlar ve ihsanlar bitme noktasındadır. Mutlak iktidara daha fazla yaklaşarak, mevcut imtiyaz, ihsandan diğer tarikatlara göre daha fazla pay almaya çalışan tarikatlar dahi sadece tüketim doğuran tarikat yaşamının finansmanını sağlamaktan uzaklaşmıştır.

Tarikatlar bu sürece çare olarak, faaliyet gösterdikleri bölgelerin yerel ekonomilerinden pay almalarını sağlayabilecek yeni bir stratejiye başvurmaya başlamıştır. Bu stratejiye göre tarikata dahil olmak bireyler için daha cazip hale getirilmektedir. Derviş olarak başvuran bireyin eski geleneklerde olduğu gibi sadece inziva, tasavvufu ilgileneceği, dünya işlerinden ve menfaatlerinden tamamen uzaklaşması, ağır eğitim süreçlerine sürekli devam etmesi gerekmektedir.

Daha esnek ve mal varlığının bir kısmını hayır amaçlı olarak tarikata bırakması onun spirüel mertebelere ulaşmasını sağlayabilmekte, belirli vardiyalarda dergâhta düzenlenen seremonilere katılması yeterli olmaktadır. Yerelde saygınlığı devam eden tarikatlara bu hafif koşullarda dahil olan birey de saygınlık şemsiyesinin altında, devletin kamusal hayattan yavaş yavaş çekilmesinden dolayı yaşanmaya başlayan krizlerde dayanabileceği bir kimliğe sahip olmaktadır. (BARKAN, 1993)

Tarikatların yerel düzeyde, daha fazla bireyle iş birliği yaparak hem sayısal hem de onlardan gelen maddi desteklerle yaşama mücadelesi, 10. yy'dan itibaren spirüel, tasavvufi ama bir o kadar da ritüel ve koşullar içeren sistemlerinin de yozlaşmasına yol açmıştır. (KARPAT, 2004)

Yozlaşma, tarikatların içlerinde çekişmelere ve suiistimallere yol açmıştır. Öyle ki; 18.yy. son çeyreğinden itibaren, mutlak iktidarın çözmek zorunda olduğu önemli kamu düzeni sorunlarından birisi, tarikatların gerek kendi içlerinde gerekse yerel halkla yaşadıkları problemlerdir. (WEBER, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, 2011) (KARA, 2005)

Tarikatların, 18. yy. son çeyreğinde ortaya çıkardığı problemler, yerelde bireylerle kurdukları ilişkilerden kaynaklanıyor gözükse de artık yönetim kadrolarının gerektirdiği koşulları taşımayan kişilerden oluşmaya başlaması temel sorun olarak görülmüştür. (YÜCER, 2003)

Tarikatların mistik, tasavvufi yorumlar yoğunlaşan, fütuhat ve kamu yönetimi politikalarında iş birliği yapılan sosyal kurumlardan yerel iktidar için bürokrasi ile ve kendi aralarında mücadele eden lobilere dönüşmeye başlamasına karşı düşünülen ilk ve son tedbir ise Meclis-i Meşayih olmuştur. Üçüncü Selim döneminden itibaren sınırlandırılmaya başlanmıştır. Muharrem 1208 Fermanıyla (Ağustos 1793), Dergâh ve tarikat kurulması ile ilgili çoğunluğu dini kaynaklı kurallara uyulmasını denetleyen üç kişilik bir şeyler heyeti oluşturulmuştur. Böylece, tari-

kat ve dergahların kuruluşları, teşkilatlanmaları, işleyişleri, kendi içlerinden oluşturulan bir heyetin kontrolüne verilmiştir. 1812 yılında ise tekke vakıfları, Evkaf-ı Hümayun Nezareti denetimine verilmiş, bu vakıfların mali denetimi başlatılmıştır. Dini açıdan Şeyhülislamlık, mali açıdan Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarikatlara ait tekke ve dergahlar üzerinde otorite kabul edilmiştir. (VAROL, 2010)

Recep 1283 (Kasım 1868) tarihli irade ile bu defa “Meclis-i Meşayih” kurulmuştur. 17 maddelik kanunla gerçekleşen bu kuruluş sonrasında 1868 yılında Yenikapı Mevlevihane’si Şeyhi Osman Selâhaddin dede başkanlığında, beş büyük tarikatın Asitane (İstanbul) şeyhlerinin katılımıyla görevine başlamıştır. 1874 yılında üye sayısı altıya çıkmıştır. Meclis-i Meşayih kurumu ve mevzuatı, 1902, 1911 ve 1918 yıllarında bir dizi yasal değişikliğe uğramıştır. Meclis-i Meşayih, Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne kadar, fiili olarak, toplumsal yaşamın her alanında varlıklarını sürdüren tarikatlara doğrudan ele alan bir deneyim olarak değerlendirilebilir. (AKMAN, 2013)

Tarikat olgusunun günümüzdeki anlamı ve görünüm biçimlerinin, 10.yy’da Anadolu’da ilk görülmeye başladığı form, biçim ve işlevleri ne oranda sürdürdükleri, misyonları ve iç yapılarının günümüze kadar nasıl bir değişim geçirdiği, kapsamlı bir araştırma gerektirmektedir. Bu lüzumlu araştırma sonrasında günümüzde tarikat olarak kabul gören yapıların başlangıç kabul edebileceğimiz 10. yy’dan bu yana, mistik, spiritüel ve tasavvufi iddialarını koruyup korumadıklarına ilişkin veriler elde edebilmek kolaylaşacaktır. Günümüz tarikatlar liginin, Meclis-i Meşayih veya güncellenmiş yeni versiyon düzenlemelerle ne oranda düzenlenebileceği ayrı bir tartışma alanıdır. Ancak bu alanda gerçekleştirilecek bir tartışma ortamı için gerekli temel verileri sağlayacak, tarikatlara ilişkin yapıları, işleyişleri ve kendilerini tanımlama biçimlerine ilişkin çalışmalar oldukça azdır.

Din, Din adamlığı ve Mezhepler

İnsanın doğayı, hayatı ve kendisini anlamaya çalışma çabasında yararlanabileceği temel araçların duyu organları ve zihinsel becerileriyle gerçekleştirdiği muhakeme olduğu kabul edilebilir. Ancak nesne ve eylemlerin bunlarla bilinebilirliğinin sağlanamadığı alanlar bulunmaktadır. Bu aşamada inanç devreye girmekte, eylem ve nesne hakkında yoruma dayalı bilgi üretmektedir. (MENSCHING, 2012) İnanca dayalı bilginin çıkış kaynaklarını “din” genel başlığı altında toplamak mümkündür. Bir din, insanın da dahil olduğu eylemler, nesnelere ve enerjiler alemi yer yer somut bilgilerle kanıtlamaya çalışsa da metafizik nedenselliğe dayanarak açıklama yöntemidir. (WEBER, Din Sosyolojisi, 2012)

Teolojik açıdan din; nedenselliği ileri boyutta ele alır ve bilgilenmek istenilen nesne, eylem ve enerjilerin kim tarafından yaratıldığı, yönetildiği ve değerlendirildiği

dirildiği gibi konuları da kapsamına alır. Bunlarla ilgili tespitlerini ve yorumlarını tanımlayan kavramsallaştırma, düşünme usulü ve değerler sistematigi ortaya çıkarır. (AYIŞ, 2015) (WEBER, Din Sosyolojisi, 2012)

Din aynı zamanda bir normlar alanıdır ve bireyin sosyal ilişkilerinin tanımlanmasına yönelik kurallar ileri sürer. Normalde edinilmiş her bilgi insan davranışlarına etki edebilir. Ama dinin insan davranışlarına etkisi, normlar ve ilkelerin spirüel, metafizik gerekliliklere dayanmasıdır. Somut bilgilerle normların haklılığını kanıtlamaya girişilmesi, bireyin norma uyup uymama konusunda tercih hakkı olduğu anlamına gelmeyebilir. (WEBER, Hukuk Sosyolojisi, 2016)

Din başka bir deyişle, hayatı anlamaya yönelik pratik önermeler bütünüdür. Önerenin ve dinleyenin bir normu, inanca dayanarak değere dönüştürme girişimidir. (BERGSON, 2017)

Tarihsel dönemlere göre dinin gelişimi, belirli aşamalarla gerçekleşmiştir. Comte'a göre İnsanlık, önce teolojik hal içindeydi. Evren, insan iradesinin tıpkısı iradelerle yönetilmekteydi. İnsan düşüncesinin ilk vardığı açıklama budur. Oysa bu ilk düşünce de üç basamaklıdır, yavaş yavaş gelişmiştir. Birinci basamakta insan, çevresindeki eşyayı tıpkı kendisi gibi canlı, akıllı olarak düşünmüştür (fetişizm). İkinci basamakta insan düşüncesi, çevresindeki olayların görünmez varlıklarca yönetildiği inancına yönelmiştir (çoktanrıcılık-politeizm). Üçüncü basamakta bu görünmez varlıkların tek ve büyük bir iradenin yönetimi altında bulunduğu inancına varılmıştır (tektanrıcılık-monoteizm). (BERGSON, 2017)

İnsanlığın bu halini metafizik hal kovalamıştır. İnsanlık bu süre sonunda teolojik halden metafizik hale geçmiştir. Metafizik hal, bir soyutlama (tecrit) halidir. Evreni yöneten artık insana benzeyen bir varlık değil, soyut bir güçtür, soyut bir ilkedir: Oysa bu halde de insan, soyutladığı nitelikleri, soyut iyiliği, soyut güzelliği, soyut tamlığı (mükemmelliği) gerçek varlıklar saymaktadır. (COMTE, 2012) (CEYHAN, 2006)

İnsanlığın üçüncü halinde, metafizik hal, yerini pozitif hale (olumlu hal, müspet hal) bırakmıştır. Bu hal; orta çağın sona ermesiyle baslar. Yeniçağ düşüncesi artık olayları başka olaylarla açıklamaktadır. Bilimsel ilerlemeler, bu hale gelinceye kadar nedeni bilinmeyen birçok olayları, bilim yasalarıyla açıklamaya başlamıştır. Başka bir deyişle, önce teolojik açıklama, sonra metafizik açıklama, yerini pozitif açıklamaya bırakmıştır. Dinin yapısal olarak, soyut temelli oluşu, ortaya çıkışı ve kurumsallaşmasıyla birlikte önerdiği normların da yorumunu gerektirmektedir. Yorumsal bilgi ile elde edilmiş yeni bilgi, ilkinin yorumudur. Bu epistemolojik çıkarım, sürekli tekrarlanarak devam eder ve her yorum farklılığı insanların, yeni gruplaşmalarına da kaynaklık edebilir. Hatta bu yorum farklılık-

larının bazıları artık mevcut, yorumlanan dinin yörüngesinden ayrılarak, yen bir dine de dönüşebilir. (MENSCHING, 2012)

Din, yorumuyla elde ettiği bilgi ve normun yeniden yorumu konusunda yetkili bir mekanizma da oluşturabilir. Paradoksal olarak, din bir taraftan” dogma” ortaya çıkarır, kuralların değişmezliğinden bahsederken diğer yandan bu değişmez ilkelerin yorumlanma gerekliliğini ileri sürer. Yorumlama görevinde ehil ruhban sınıfının ortaya çıkışında ya da dini söz ve metinlerden, vecibelerin ve normların üretilmesinde yararlanabilecek teolojik yöntemler bu tür mekanizmalar olarak işlev görür. (BEYDİLLİ)

Tefsir, kelimeler, hadis buna örnek verilebilir. Belirli bir ruhban ya da bilgin sınıfın din bilgisini, dogmaları yorumlayarak vecibe ve normları bulup çıkarma yetkisinin tanınması, dine dayalı sosyal statülerin ve kurumların sosyolojik kaynaklarını tanımlamaktadır.

Dinlerin çoğunda, kuruldukları andan itibaren dogmaların yorumlanmasında, “ehil görülme” bir dizi kurala bağlanarak belirlenmektedir. (BARKAN, 1993) (AYDIN, 2012)

Örneğin Hinduizm ve Budizm’de din adamları (Brahmanlar) kast sisteminde en üstte yer almaktaydılar. Sangha adı verilen bekar rahipler cemiyeti, Çok ağır kuralları ve şartları kabul eden bu keşiş adayları, kurtuluşa ulaşmak için sangha’ya başvurmaktaydılar. Vihara olarak adlandırılan inziva manastırlarında meditasyon başta olmak üzere birçok yöntemle, kendilerini ve insanları kurtaracak Nirvana mertebesine ulaşmayı sağlıyordu. (TURAN)

Yahudilikte de Tevrat ve diğer ana metinleri yorumlama, ritüelleri yönetebilmek için din görevlileri bulunmaktadır. İsim ve işlev farklılıklarına göre; Kudüs Tapınağı’nın işleri ve kurbanlardan sorumlu olan mabet görevlisi olan kohen’lik babadan oğula geçen bir statüydü. Levi’ler ise Mezmurları okur, mabedin yapım, bakım, temizlik ve koruma görevlerini gerçekleştirir, kohenlere yardım ederlerdi. Haham ve hazan’lar ise yerel ibadethaneler (sinagog) içinde görev yapmaktaydılar. (AYDIN, 2012)

İslamiyet’te ise din görevlileri imam ve müftüler olarak isimlendirilmektedir. İmamlık ilk olarak İslam’ın ortaya çıkışıyla birlikte Muhammed tarafından uygulanmaya başlanmıştır. İslam Akabe Biatından sonra Medine’de yayılmaya başlayınca peygamber tarafından gönderilen sahabeler buradaki Müslümanlara namaz kıldırılmışlardır. Muhammed hayatı boyunca namazları kendisi kıldırılmış, dört halife de bir zorunluluk olmadıkça buna uymuşlardır. Herhangi bir mescide imam atanması ise Emevi zamanında ortaya çıkmıştır. Emevi halifeleri şehirlere gönderdiği valilere halka namaz kıldırması için mescitlere imam atama yetkisini de

vermiştir. Abbasiler zamanında ise imamlık bir devlet memurluğu haline getirildi. İmamların ataması ve azledilmesini devlet başkanı bizzat yapıyordu. (BEYDİLLİ)

Din görevliliği bu dört dinde iki ana işleve sahipti. Birincisi kutsal kitaplarda yer alan veya bunlara dayandırılan temel ibadetler ve inanç formlarına ilişkin formal, dogmatik bilgilerin inananlara öğretilmesi, gerektiğinde açıklanmasıydı. Diğer işlev ise zorunlu ya da ihtiyari ibadetler ve ritüellerin öğretilmesi ve çoğunun yönetilmesi idi. Tüm dinlerde, kuruluşlarından itibaren dönem dönem bu zorunlu dogmatik bilgi ve eylemlerin yorumlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu konuda yapılan tespitler araştırıldığında, öne çıkan nedenlerin şu şekilde sıralanması mümkündür:

Dinin inanç alanı genişledikçe inanan sayısı artmış, merkezden çevreye uzaklaşılıp bilgi ve ibadetlerin öğretilmesinde, olası sorulara da cevap vermeye çalışan bir anlatım biçimi kullanılmaya çalışılmıştır. Şerh ve risalelerle yapılan metni destekleme süreci sonunda şerh ve risaleler ana metnin tamamlayıcısı, devamı, kendisi kabul edilmeye başlamıştır. (AYIŞ, 2015) (BERGSON, 2017) (DILLON, 2014)

Dinin yeni coğrafyalara ulaşmaya başlaması, farklı etnik topluluklar, uygarlıklara mensup birey ve kitlelerin oluşturduğu inananları ortaya çıkarmıştır. Başta dil olmak üzere kültürel farklılıklar, dinin merkezinde ve ilk döneminde kabul edilmiş dogmaların kabulünü bu kitleler için zorlaştırmıştır. (MENSCHING, 2012)

Kelimelerden başlayarak ana metinlerin anlamlandırılması ihtiyacı yanında eski ya da yerel – otantik geleneklerin dogma ile yer değiştirmesi her alanda birbir gerçekleşmemiş, güçlü kalıtsallığa sahip gelenekler karşısında dogmaların esnekleştirilmesini amaçlayan yorumlara başvurulmuştur. (WEBER, Din Sosyolojisi, 2012)

Dinin temel dogma ve ritüellerinin yereli ve yeni kitleyi dikkate alarak yorumlanması ihtiyacı ilk başta din adamlarının tekelinde bir tefsir alanı ortaya çıkarmıştır. Bu alan, neredeyse tüm büyük dinler için uzun bir süre, mezheplerin ortaya çıkmasına, bunların kendi aralarında rekabetlerine yol açmıştır. (CIPRIANI, 2011)

Tablo 2 - Semavi Dinlerde Mezhepler

Hristiyanlık	aKtolik	Keldani Katolik	Ermeni Katolik	Süryani Katolik	Maruni Katolik	Kıpti Katolik		
	Ortodoks	Süryani Ortodoks	Rum Ortodoks	Ermeni Ortodoks	Rus Ortodoks	Ortodoks		
	Protestan	Lutheryanizm	Kalvinizm	Anglikanizm	Babtistler	Kongregasyonistler	Metodistler	Kuveykır
Yahudilik	Ferisiler	Sadukiler	Esseniler	Hasidiler	Zelotlar	Ishakiyye	Yudganiyye	
	Karaim	Rabbani Yahudiler	Reformist Yahudilik					
İslamiyet	Sünnilik	Maturidi	Eş'ari	Hanefi	Şafii	Maliki	Hanbeli	
	Şiilik	Câferîlik	Zeydîlik					
	Haricilik	Ezarika	Sufrî'yye	Necedat	Acaride	İbadiyye		
		Meymûn'îyye	Yezîd'îyye	Selefiye				

Mezhepler arası rekabetin, her bir mezhebin belirli coğrafyalarda etkin olmasından kaynaklanmasına bağlayan görüşler de bulunmaktadır. (BERGSON, 2017) (CIPRIANI, 2011)

Günümüze kadar süren mezhebe dayalı yorum farklılıklarının zamanla gelişen bir başka boyutu da mezheplerin kendi içlerinde gelişen yeni yorum farklarına dayalı tarikatlar olmuştur.

Din ve Klasik Tarikatlar

Tarikat kelimesi tarik kelimesinin çoğuludur ve Arapçada “yol” anlamı taşımaktadır. Kelimenin çoğul demektir. Tarikat ise bu kelimenin çoğuludur ve “yollar” manasına gelmektedir. Tarikat, dinin temel naslarına dokunmadan, bunları tasavvufi yaklaşımla yorumlayan ekoller bütünü olarak tanımlanabilir. Spirütüel veya ezoterik nitelikli, keşif ve ilham olarak adlandırılan eylemler nas ibadetlere eklenmektedir. Mürşit denilen kişiler bir taraftan idari yönetimi diğer yandan eğitimciliği üstlenerek, tarikat öğretisinin müritlere aktarılması ve ritüellerin (zikir, tefekkür, rabita, murakabe, nafil ibadetler vs.) uygulanmasına aracılık, eşlik ederler.

Tarikatların, dinin yeni coğrafyalara yayılması aşamasında, özellikle Asya’ya doğru ilerlerken tanıştıkları, Hinduizm-Budizm kaynaklı inziva manastırlarından etkilenerken ortaya çıktıkları ileri sürülmektedir. (TURAN) İnananların toplumdan

uzaklaşarak içe dönüş sağlamak için seçtikleri formel yaşam biçimi, neredeyse bütün küresel dinlerin gelişim aşamasında karşımıza çıkmaktadır. Tasavvufta, Allah'a ulaşmak için tutulan yol. Bu yol boyunca yapılan yolculuk bir şeyhin öncülüğünde gerçekleşir. Her yolun, kurucusu, öncüsü tarafından belirlenen birtakım kuralları, töreleri vardır. Hicri 6. (M. 12) yüzyıldan başlayarak çok sayıda tarikat kurulmuş ve bunlar şubelere, kollara ayrılarak bütün İslam dünyasına yayılmış ve günümüze kadar gelmişlerdir. Mutasavvıflara göre Allah'a ulaşan yollar sayısızdır. Herkesin vuslatı ayrı ayrı kural, yöntem ve yollarla gerçekleşebilir. Esas olan yönelmedir. Tasavvufun temel ilke ve ritüellerinin oluşumunda derin izler bırakan Muhiddin-i Arabî'nin bu dönemde klasik tarikatlar üzerinde önemli bir belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. (İBNÜL ARABİ, 1990)

İlk mutasavvıflar, düşünce ve tecrübelerini, çevrelerinde toplanan insanlara aktarmakla birlikte, bugünkü anlamda birer tarikat kurmamışlardı. Kendilerine şeyh, şeyh-i sohbet ve üstad; çevresine toplananlara da sahip deniliyordu. Bir tasavvuf okulu, tasavvuf hareketi sayılabilecek bu kümelenmeler, daha sonraları tarikat olarak adlandırıldı. Tasavvuf tarihine ilişkin kaynaklar bu anlamdaki ilk tarikatlar olarak Muhasibiye (Haris Muhasibî, ö. 243/857), Kassariye (Hamdun Kassar, ö. 271/884), Tayfuriye (Bayezid-i Bistam, ö. 234/848), Cüneydiye (Cüneyd-i Bağdadî, ö. 297/909), Nuriye (Ebu Hüseyin Nuri, ö. 295/907), Sehliye (Sehl bin Abdullah Tustarî, ö. 283/896), Hakimiye (Hâkim Tirmizî, ö. 285/898), Harraziye; (Ebu Said Harraz, ö. 277/890), Hafifiye (Ebu Abdullah bin Hafif, ö. 372/982), Seyyariye (Ebu Abbas Seyyarî, ö. 982) anılmaktadır. (BARKAN, 1993)

Kurumlaşmamakla birlikte düşünceleriyle daha sonra gelişen tasavvuf hayatı ve kurulan tarikatları önemli ölçüde etkileyen bu oluşumlardan sonra H. 6 (M. 12) yüzyıldan başlayarak günümüzdeki anlamıyla, kurumsallaşmış tarikatlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kurucuları ile birlikte bu tarikatların belli başlıları şu şekilde sıralanabilir:

Tablo 3 - Batınî İlk Dönem Tarikatlar

Yeseviye	Ahmed Yesevi	Kadiriye	Abdülkadir Geylani	Rifaiye	Ahmed Rufai	Medyeniye	Ebu Medyen Şuayb bin Hüseyin
Kübreviye	Necmeddin Kübra	Sühreverdiye	Ömer Suhreverdi	Çeştiye	Hasan Çestî	Şazeliye	Hasan Şazeli,
Bektaşîye	Hacı Bektaş Veli	Bedeviye	Ahmed bin Ali Bedev	Desukiye	İbrahim Desukî	Mevleviye	Mevlâna Celaleddin Rumî
Sadiye	Saduddin bin Musa Cebbavî	Nakşibendiye	Bahauddin Nakşibendi	Halvetiye	Ömer bin Ekmeluddin Lahicî	Bayramiye	Hacı Bayram Veli

Klasik olarak tanımlanabilecek bu tarikatların dinin öngördüğü nasları tasavvufi yaklaşımla yorumlamalarının temelinde; şeyh-mürit ilişkisi esastır; “zikir” pratiği merkezîdir; biat-intisap (şeyhe bağlanma/tarikata giriş) törenleri olmaz öğeler durumundadır. (ŞEKER, 2001) (BARKAN, 1993) (BALDICEANU, 1992)

İktidar Karşısında Meşruiyet ve Tarikatlar

Klasik tarikatlarda, “silsile” denilen ve mevcut tarikat liderini önceki dönemlerin şeyhleri aracılığıyla erken-İslâm döneminin Sofi şahsiyetlerine, hatta Peygamber’e bağlayan bir tür “meşruiyet zinciri” bulunmak zorundadır. (AYIŞ, 2015) Klasik tarikatların başlangıçta ilham aldıkları Asya tipi inziva manastırlarından, toplumsal yaşamın, hukuk ve siyasetin içinde aktörlük talep eden kurumlara dönüşümünde Moğol istilası dönüm noktası olmuştur. (BARKAN, 1993) Moğol istilası sırasında toplumsal yaşama ve siyasete uzak durmaya çalışan tarikatlar, bu vakte kadar gezici dervişlerden oluşan gezici dervişliklerini, Batıya doğru ilerleyen siyasi liderlere eklenen mücahit dervişliğe, misyonerliğe dönüştürmeye başlamışlardır. (IŞIK, 2016)

Türk ve İslam ordularının Batı’da yeni ülkeleri fetihleri, siyasi liderler için burarlarda toplumsal dönüşümü gerektirdikçe bu göreve talip olmaya, karşılığında siyasi iktidardan kurumsal dönemlerini sürdürmede yararlanabilecekleri imtiyaz

ve ihsanlara ulaşmışlardır. (ŞEKER, 2001) Siyasi iktidarla, büyük komutanlarla ortaya çıkarılan bu iş birliği sayesinde, klasik tarikatlar için 17.yy. sonlarına kadar sürecek altın çağ başlamıştır.

Bu dönüşümün bir başka sonucu da ilk başlarda daha fazla kırsal alanda görülen teşkilatlanmanın kentlere kaymasıdır. Döneme göre, fethedilen kentlerde sosyal, ekonomik ve kültürel konularını iktidar ile halk arasında belirleyen tarikatlar, İslam'a geçen yerel halkın karşısına "fetheden, işgal eden" askeri bir devlet görünümünü esnekletirmekte, ele geçirme ile sonuçlanan bir askeri akının sosyo – kültürel bir alışverişiyle gelen iknaya dönüşmesini sağlamaktadır. (BALDICEANU, 1992)

Örneğin Ahi Loncaları, yerel halkın alışa geldikleri meslek ve sanatlarını icra etmeye devam ederken diğer taraftan reaksiyon göstermeleri olası ihtidayı kitlesellikten bireyselliğe indirgemişlerdir. İslam'a davet, Ahilik sayesinde, bireyin kuşaklar boyu devam eden ve kendisinde yaşam biçimine dönüşen sosyal konumunda bir değişiklik olmayacağı kanaatinin oluşumunda önemli rol üstlenmektedirler. (BARKAN, 1993) (ERKEN, 1998) Diğer yandan göçebelerin yerleşik hayata geçmelerinde, yerli halkın elinde bulunan zanaat ve meslekleri öğrenmelerinde görev almışlar, yeni yapılanma aşamasında bulunan devletin gerek yerli halk ve gerekse göçebelerin entegrasyon sürecinde karşılaşılabileceği asayiş sorunları, vergi kaybı, ekonomik hayatın sekteye uğraması gibi sorunlarla karşılaşmamasına yardımcı olmuşlardır. Bu katalizör etki Ahiler ve diğer tarikatların hukuk ve idare sisteminde meşruiyetlerinin, saygınlıklarının gelişmesini sağlamıştır. (ERKEN, 1998)

Devlet, hukuk ve iktidarla kurulan bu ilişki neticesidir ki tarikatların dini temsil konuları, şeriatı ve hâkim mezhep olan Hanefiliği temsile yetkili makam olan Şeyhülislamlık kurumu tarafından uzun süre tartışılmamıştır. Şeyhülislamlık, iktidarın (padişahın) siyasi ve askeri çekişme içinde bulunduğu Şia Safevi Devleti'nden dayanak bulmaya çalışan tarikatlara, şeriata göre fetvalarla denetime yoğunlaşmıştır. Sistem içinde kabul edilen tarikat modelinde, "ehl-i sünnet" , "Sünni" ve "Hanefi ya da Şafi, Malik, Hanbeli" mezheplere dahil olduğunu açıklayan tarikatlar, meşru muhatap kabul edilmiştir. (AYIŞ, 2015) (BEYDİLLİ)

Bu esnemenin diğer nedeni de padişahın "fütühat" politikasını devam ettirmesidir. Osmanlı İmparatorluğu 17.yy. sonlarına kadar, azalarak devam etse de sefer ganimeti ve fetihle birlikte sağlanan tarım arazilerinden, kent ticaretinden elde edilen gelirlere dayalı bir kamu maliyesine dayanmaktadır. Halkın sefere yönlendirilmesi, tımar sistemine dayalı askeri kaynakların temini ve insan kaynağının motivasyonu gibi alanlarda tarikatların misyonuna ihtiyacı devam etmiştir.

Fütuhat politikası içinde tarikatlar; mobilizasyon, entegrasyon ve bürokrasi sağlayıcı aktör olarak kabul edilmiştir. (ÇETİN, 1990)

Klasik tarikatların Osmanlı İmparatorluğu'nda elde ettikleri saygınlık ve gücün karşılığında üstlendikleri fonksiyonlar, padişahın kendi hanedanı içinde bile paylaşmaktan imtina ettiği mutlak bir iktidar anlayışı dikkate alındığında göz kamaştırıcıdır. Nitekim bu altın çağ olarak nitelendirebileceğimiz dönemde bile Padişahın resmi kabulde bulunduğu tarikatlar listesine sonradan eklenmek için birçok kişi ve grup tarafından, şeyh veya tarikat olma iddiasıyla çok sayıda girişimde bulunulmuştur. Bu talepleri padişahlar, istisnasız biçimde, kamu düzenini bozma girişimi olarak karşılamış, cezalandırmışlardır. (ÖZDEMİR)

Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumun, dini mensubiyet esasına dayanan, "millet" adı verilen sosyal gruplara bölünmesi, vergilerin bu hususa göre düzenlenen yargı düzeninin ve eğitimin bu anlayış içinde tarikatlara bırakılması, devlet mekanizması içinde, denetim altında olmalarını gerektirmiştir. Böylece adli ve yönetsel örgütlenmede, bir tür dine dayalı âdemi merkezîyetçilik ve çeşitlilik ortaya çıkarmış, ancak tarikatların sürekli çoğalarak bu sistemde alanlarını genişletmelerine izin verilmemiştir. Padişahın resmi kabul görmüş, muhatap alınmış klasik tarikatların listesini artırma taleplerine direnmesinde ve girişimde bulunanları idam etmesinde dayandığı temel suçlamaların bazıları fetvalara ve fermanlara şu şekilde yansımıştır:

Tablo 4 - İdam Edilen Tarikat Liderleri

İsmail Maşuki	Kemal Paşazadenin fetvasıyla "zındıklık ve mülhidlik" suçlamasından ötürü 1528'de
Bosnalı Hamza Bali	Şeyhülislam Ebussuud Efendi fetvasıyla "zındıklık" suçlamasından ötürü 1572'de
Sütçü Beşir Ağa	90 yaşını geçkinen idam edilerek öldürülen son Melami şeyhi olarak "zındıklık" suçlamasından ötürü 1662'de
Şeyh Muhyiddin Karamanî	Ebussuud Efendi fetvasıyla "zındıklık" suçlamasından ötürü 1550'de
Molla Kabız	İbni Kemal fetvasıyla, Hz. İsa'nın bütün peygamberlerden üstün olduğunu ve hatta Hz. Muhammed'den de daha faziletli olduğunu savunduğu suçlamasıyla 1527'de

Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısında Tarikatlar

Tarikatlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi dönemlerine bağlı olarak değişim geçirmiştir. İmparatorluğun toplumsal yaşamının, değişen dünya siyasal ve ekonomik konjonktürüne ayak uyduramamasının içeride ortaya çıkardığı yıkımı tarikatlar üzerinde gözlemlemek mümkündür. Fütuhatin durması, askeri yenilgiler ve toprak kayıpları, geniş coğrafyalarda siyasi iktidarını ayakta tutmaya çalışan imparatorluğu geriletmeye başladıkça, tarikatlar Müslümanların sığınabilecekleri tek sosyal mekanizma olarak öne çıkmıştır. Kamu maliyesi gelirlerinde vergilerin oranı artmakta, Teb'a bir taraftan büyük bir coğrafyaya yayılan askeri ve idari bürokrasinin giderlerini karşılamaya çalışan vergi sisteminden kaçış yolları aramıştır. Yaşanan yenilgiler, padişahın askeri lider olarak prestijini sarsmış, askerlik eskisi gibi statü ve ganimet elde edilebilecek bir seçenek olmaktan çıkmıştır.

Bu çözülme ortamında, siyasi iktidar, mutlak ve tek otorite olarak padişaktır. Padişahların tahttan indirilmesiyle sonuçlanan siyasi krizlerde bile padişahın alternatifi, başkaldıran ordu ve ulemanın önde gelenlerinin kerhen belirlediği diğer hanedan üyeleridir. Ülkenin siyasal kültüründe başka bir hanedanı veya başka bir siyasal rejimi önerebilecek hiçbir toplumsal odak veya kesim bulunmamaktadır. Toplumsal yapıda göreceli olarak, geçmişte verilen ihsan ve imtiyazlarla, vakıf gelirleriyle ayakta durmayı başaran neredeyse tek kurum tarikatlar olmuştur. Dolayısıyla yaşanan krizlerden dolayı vatandaşların sığınabileceği bir sosyal mekanizma olarak tarikatlar, bir taraftan sorunlardan bunalan bireyleri teskin edici rol üstlenmekte; devletin daha imtiyaz ve ihsanlarından yoksun kalmalarından dolayı ortaya çıkan gelir açıklarını az da olsa kapabilmişlerdir.

Bireyler, askerlikten muaf olma gibi tarikat ve dervişlere geçmişte tanınan birçok imtiyaz sayesinde sosyal çalkantılardan ve ceberrutlaşan bürokrasiden uzakta bir alana kavuşmuş olmaktadır. (BARKAN, 1993)

Müslüman bireyler, padişahın otoritesinin, asker alan askeri bürokrasinin, vergi talep eden mali bürokrasinin uzağında bir sosyal alana, tarikatlar sayesinde ulaşırken, gayri Müslimler de başka devletlerin himayelerine başvurmuştur. Tarikatların, imparatorluğun gerileme ve çöküş döneminde üstlendikleri bu misyon, gittikçe kötüleşen dönemlerde pekişerek güçlenmiş ve toplumsal hafızada saygınlıklarını gittikçe pekiştirmiştir. (BALDICEANU, 1992)

Tarikatların bu dönemde yaşadıkları yozlaşma, halk katında ya fark edilmemiş ya da dikkate alınmamıştır. Yoksullaşan, göç etmek zorunda kalan, çiftçilikten ve ticaretten yeterli gelir elde edemeyen insanlar için tarikatlar, sağladıkları cüzi desteklerle, imaret hizmetleriyle, vakıf yardımlarıyla sosyal çalkantıların yoğun

olduğu dönemlerde halkı açıktan açığa temsil etmeyen ancak halka dayanan kurumlara dönüşmüşlerdir. (ERKEN, 1998)

Tarikatlar ve Devlet – Toplum İlişkileri

Tarikatlar, tarihi yolculuklarına, 13. yy. da inziva manastırları olarak başlamışlardı. Ancak geçirdikleri değişim sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu'nda, sosyal ve siyasal hayatın merkezine savrulmuşlardır. Bu süreçte temel etkenin, tarikatların önemli politik alanlarda fayda sağladıklarını padişahların görmüş olması ileri sürülebilir. Tarikatların fethedilen toprakların yerli halkını teskin edici tavırları, neredeyse tamamen askeri ve şer'i bürokrasiden ibaret bir yapı olan devlete karşı ortaya çıkabilecek reaksiyonları önlüyordu.

Fetihler göçmen topluluklar için yeni yurtlar demektir. Akın akın buralara yönelen göçerlerin iskân edilmeleri ve sufi tarikatlar katalizör olarak görev aldılar. Böylece göçmen toplulukların yerleşik hayata geçme sürecinde devletle ve yerel halkla ilişkilerinden doğabilecek sorunlar ortadan kalkıyordu. (BARKAN, 1993) (BALDICEANU, 1992)

Fethedilen yerlerde devletin egemen kılınmasını sağlayacak bürokrasinin hızlı ve etkin biçimde kurulması gerekiyordu. Bunun sağlanmakta zorlanıldığı alanlarda tarikatlar bir çeşit lokal bürokrasi oluşturuyor, tebanın padişaha yöneltecekleri taleplerinde aracılık yapıyorlardı. Bu amaçla tarikatlar sürekli olarak ihsan, imtiyaz ve vakıf gelirleriyle desteklenirdi.

Devlet, tarikatları lokal düzeyde güçlendirerek ve onların teba üzerinde; sosyal güvenlik, kültür, sanat, ticaret gibi alanlarda etkin olmasını sağlayarak ikili bir kontrol mekanizması oluşturuyordu. Merkezde Şeyhülislam şahsında Ortodoks Müslümanlığı benimseyen, çoğu Mısır'da eğitim görmüş ve sıkı biçimde Şeriatın uygulanması taraftarı ulemanın karşısında tarikatlar dengeleyici olarak kullanılıyordu. Devşirilmiş yeniçeriler, farklı dinlerden oluşan millet sistemi, İslamiyet'i seçmekle birlikte eski ananelerini ve alışkanlıklarını sürdürmeye çalışan yerli halk ile göçerler için tarikatların sunduğu sufizm, liberal bir yaklaşımdı.

Padişah, patrimonial bir iktidarı temsil ediyor ve İnalçık'a göre sultan, askeri ve idari organizasyonu kendi kişisel aracı olarak kullanmaktaydı. (İNALCIK, 2017) Kuruluş ve yükselme döneminde itirazsız kabul gören bu meşruiyet yaklaşımı merkez ve periferi de aynı oranda kabul görmüyordu. Periferide beyler, prensler, mollalar kendi kadim iktidarlarını fırsat buldukça diri tutmaya ve yerel hanedanlar olarak yaşamaya çalışıyor, merkez sık sık bunları tedip etmeye çalışıyordu. Merkez ve periferi arasında süren bu çekişmede teba, tarikatlar aracılığıyla çekişmelerin olabildiğince uzağında tutulabiliyordu. (BEYDİLLİ) Sürekli savaş ve sosyal çalkantılarla bunalan teba için tarikatlar, sundukları imaret hiz-

metleriyle destek vererek büyük sosyal yıkımları önlüyorlar, devlete karşı oluşabilecek tepkiyi mas ediyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin hukuk temelini oluşturan İslâm hukuku (şeriat) ile fetihlerle imparatorluğa katılan halkların hukuksal örf ve adetleri yerelde çatışma potansiyeli taşıyordu ama yenilenlerin hukuku yerine geleneklerine yaşama şansı verilerek, risk azaltılıyordu.¹ Burada en önemli görev tarikatlara düşüyordu. Tarikatların kendi merkezlerinde öz geleneklere sadık kalarak uyguladıkları geleneksel ritüeller ve söylemler, periferilerinde bulunan dergahlarda yerel adetleri de ekleyerek uygulanabiliyordu. Örneğin Arnavutluk ve Bosna Bektaşileri devranlarını kendi dil dillerinde gerçekleştirebiliyor, Mevlevi ve Halveti dergahlarında gayrimüslimlerde törenlere katılabiliyor hatta tarikata intisap edebiliyorlardı. (MANTRAN, 2016)

Tarikatlar, tarih sahnesine dini yapılar olarak ortaya çıksalar da zamanla toplumsal yaşamın her alanında etkin kurumlara dönüşmüşlerdir. Kurumsallaşma sürecinin başladığı ve hızlanarak tamamlandığı 10. yy – 16. yy. arası dönemde askeri yönleri öne çıkan serdar padişahların (II. Murat, II. Mehmet, II. Beyazıt, I. Selim, Kanuni Süleyman) fütuhat politikalarını desteklemişlerdir. (KAZICI, 2004) (BALDICEANU, 1992)

İnziva manastırı görünümünden hızla sosyal mobilizasyona dahil olan sosyal aktörlere dönüşme, İmparatorluğun eğitim, kültür, yerel altyapı ve diğer alanlarında kamu hizmeti sunan unsurları olarak tanınmaları, imtiyaz ve ihsanlarla kamusal olanaklara kavuşma, vakıflar aracılığıyla yerelde bir tür sosyal güvenlik sistemi sayılmaları, devletin tarikatlara “dini organizasyonlar” olarak değil de “dindar organizasyonlar” olarak bakmasını sağlamıştır. Kaldı ki Osmanlı Devlet sistemi içinde temel dini kurum Şeyhül İslamlık makamıdır ve Padişahın ya da İmparatorluğun “ulema” olarak adlandırılan din adamı sınıfının dinle ilgili otoriter konumlarını herhangi bir kişi ya da kurumla paylaşmaya hiçbir zaman niyetleri olmamıştır.

Sünni – Hanefi Şeriatı temsil eden Şeyhülislam, İslam dinine mensup tebanın tamamı üzerinde yetkili tek mercidir ancak Osmanlı kamusal düzenine hâkim olan ve dini farklılıkları esas alan “millet sisteminde”, “millet başı” değildir. Padişah, 16. yy'dan sonra aynı zamanda “Halife” ünvanına sahiptir. Bu unvan, Şeyhülislam üzerinde yetke oluşturabilmesinin de meşru nedenidir. Hilafet alınmadan önce bu makam “kadılık”, “müftülük” olarak isimlendirilmiş, padişah (sultan)'ın, ümmetin, milletin emiri olması hasebiyle iktidarın emir ve gözetiminde olması kabullenilmiştir. Dinsel retoriklerle, “sultanın şeriate uygun hükmetmesi”

için ihdas edilmiş bir makam olduğu yönünde bir teamül hukuku oluşsa da yazılı hukukta dayanak yapılabilecek herhangi bir hukuki belge bulunmamaktadır.

Şeyhülislam tarikatları, tarikatların “dini” yapılar olmasından ve hiyerarşik olarak kendilerine tabi olmasından ötürü otorite yönelmiş değildir. Hatta Şeyhülislam makamı, tıpkı Selçuklular döneminde olduğu gibi tasavvufu ve dervişliği üstü kapalı olarak, dinsel mekanizmalar dahilinde kabul etmemiştir. Şeyhülislam makamı ve temsil ettiği din adamlarına göre tarikatlar, teolojik açıdan problemlili öğretilere sahip, şeriatın uygulanmasından kaytarma, ona gizliden direnme odaklarıdır. (AYIŞ, 2015) (IŞIK, 2016) Tasavvuf yoluyla nasları yorumlamalarını, şeriatın biçimsel ve nedenselliğe dayalı formel kimliğine gizem ve duygu katmaya çalışmalarını, Tarikatlar, Şeriat ve Şeyhülislam karşıtlığı olarak sunmamışlardır. Dolayısıyla hiyerarşik olarak doğrudan Padişah’a tabidirler. Bu konuşlanmadan dolayı, 18.yy.’a kadar, Şeyhülislam, padişahın tarikatlarla ilgili bir karar alması gerektiği durumlarda görüşlerine başvurduğu bir müşavir durumunda olmuştur. Padişahın talimat vermesi, görevlendirmesi durumunda tarikatlara müdahale edebilmiştir. 18.yy.dan günümüze kadar süren tarikat devlet ilişkisine egemen olan bu konuşlanma, tarikatların hukuksal olarak nerede durduğunu belirsizleştirmekte ve tartışmalara kaynaklık etmektedir. Tarikatlar eğer şeyhülislamla bağlı kabul edilirse, yine kamu hukuku alanında kalmakla beraber, tarikat-şeyhülislam makamı ilişkilerinin idare hukukuna tabi olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Oysa şeyhülislam, tarikat şeyhlerinden sürekli olarak gözünü ayırmasa da doğrudan emir verememekte, onlar hakkında hiyerarşik üst olarak işlem tesis edememektedir. Ancak Padişaha arz yoluyla karar aldirabilme hakkına haizdir. (ÇETİN, 1990) (WEBER, Meşru Egemenlik, 2017)

Ancak Osmanlı İmparatorluğu klasik tarikatları yine kamu hukuk alanındadır ama onları anayasa hukukuna tabi kabul etmek gerekmektedir. Çünkü tarikatlar, ihsan ve imtiyazlarla zımnen kamusal görevler üstlenmekte ve kamuya karşı kısmi özerklik elde ederek, yetkilere kavuşan yerel otoritelere dönüşmektedir.

Bize göre bu ikincisinin geçerli olduğu bir hukuksallık zemini söz konusudur ve bu zeminde padişahların muktedir olduğu dönemlerde sorunsuz olarak işlemiştir. Gerileme ve çöküş dönemlerinde devlet ve kurumlarda yaşanan yozlaşma tarikatlarda da görülmüş, daha sıkı biçimde denetlenmeleri zorunlu odaklara dönüşmüşlerdir.

Meclis-i Meşayih Deneyimi

Osmanlı fütihat politikalarına eklenen tarikatlar, devletin kurulmasından sonra kendilerini kamusal alana yaklaşmış buldular ve İznik’te 1331’de kurulan ilk medresenin başına Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin görüşlerini benimseyen Ekbe-

riyye mektebinin önemli temsilcisi Davud-i Kayserî'nin getirilmesiyle tasavvuf düşüncesi Osmanlı medrese kültürü bünyesine, tartışmalı biçimde girmiş oldu. (AYIŞ, 2015) (CEYHAN, 2006) Daha sonraları Kadızadeler olarak simgeleşecek, Vahhabilik ve Mehmet Birgivi'nin görüşlerini benimseyen mollalar – ulema ile tarikat çevresi arasında çekişmeleri başlattı. (ÇAVUŞOĞLU)

Şeyhülislamlık makamı şahsında İmparatorluk alanında şeriatın sıkı biçimde uygulanmasını talep eden bu kesim, tarikat çevresinin ananelerinin neredeyse tamamını din dışı / bidat ilan ediyor, bu eylemlere göz yuman hatta destekleyen padişahlar ile saray çevresine baskıda bulunmaya çalışıyorlardı. (ÇAVUŞOĞLU)

Tarikatların üzerinde denetim talebinin çok ötesinde, onları yasa dışı saymaya varan girişimler, padişaha arzlar sunmaya, şeyhülislam ve ulemadan fetvalar almaya kadar ileri boyutlara taşınmaktaydı. Bu aslında 13. yy. dan beri şeriat ile Batınlık arasında süren bir çekişme üzerine inşa olan, özellikle fıkıh ulemasının izlediği bir çekişme olarak günümüze kadar sürdüğü söylenebilir. (BALDICEANU, 1992) (BARKAN, 1993) (ERKEN, 1998) Dağılıma ve çöküş aşamasında ulema, imparatorluğu çöküşe ve yok olmaya götüren yenilgiler ve siyasal- sosyal sorunların kaynağını şeriatın sapma olarak izah etmektedir. Bu tez, şeriat dışı tüm telakkiler, batılılaşma düşünceleri yanında tarikat düşüncesinde yöneltilen siyasi ithamlara dönüşmüştür. Yaşanan sıkıntıları aşmak için şeriat kurallarının sıkı biçimde uygulanması savunulmaktadır. (KARA, 2005) (KARPAT, 2004)

Tarikatların iç yapılarında esaslı yozlaşma, bir tarikatın neredeyse tüm varlık nedenini oluşturan, tarikatın şeyhlik icazetnamesi ve silsile senetlerinde ortaya çıkmıştır. Tarikat şeyhi olmak için gereken bu belgelerin sahtelik tartışmaları, kadılara götürülen, padişaha arz edilen şikayetlere konu da olmuştur.

Diğer bir yozlaşmada tarikatın iç yapısını düzenleyen teamüllere uymayan karar ve uygulamalardır. Tarikatın malvarlığının amaca uygun kullanılmaması, payelerin liyakat esasına göre verilmemesi, kişisel çıkarların öne çıkarılması, tasavvuf ilkeleriyle bağdaşmayan yaşam biçimleri gerek tarikat mensupları ve gerekse tarikat dışından kişiler tarafından şikâyet edilmiştir. (ERASLAN, 1997) (YÜCER, 2003)

Tarikatların ise saraya ve padişaha yaklaşma stratejisi, fütuhat döneminde olduğu gibi sosyal bir aktör olmaktan, siyasal bir kesim olmaya dönüşmüştür. İhsan, vakıf gelirleri ve imtiyazlarla merkezden beslenme üzerine kurulu tarikat yapıları, merkezin bu gelirleri tarikatlara aktarmayacak düzeyde gerilediği dönemde, tarikatların merkeze karşı taleplerini daha hırçın biçimde ifade etmelerine yol açmıştır. Nihayet yeniçeri ocağıyla konsolide siyasal kesim olma, ulaştığı güçlü padişaha baskı için kullanma girişimleri ya da diğer tarikatların başkentin güçlü isimlerini yanlarını çekerek bu güçlü devlet adamları ve paşalar aracılığıyla kendi

menfaatlerine girişimlerde bulunmaları, adeta lobicilik yapmaları da ulemanın elinde bir koza dönüşmüştür. Nihayet 18.yy. sonunda, III. Selim döneminde tarikatların denetlenmesi ve hatta bazılarının lağvedilmesi tartışmaları payitahtın ana gündem maddelerinden biri olmuştur. 1793'te Meclis-i Meşayih 'in ortaya çıkmasına neden olan sosyal ve siyasi ortam bu noktadadır. (HATEMİ, 1985)

Muharrem 1208 Fermanıyla (Ağustos 1793), Dergâh ve tarikat kurulması ile ilgili çoğunluğu dini kaynaklı kurallara uyulmasını denetleyen üç kişilik bir şeyler heyeti oluşturulmuştur. Böylece, tarikat ve dergahların kuruluşları, teşkilatlanmaları, işleyişleri, kendi içlerinden oluşturulan Meclis-i Meşayih kurumu ortaya çıkarılmıştır. (AKMAN, 2013)

Nihayet 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi sadece Bektaşilere değil neredeyse tüm klasik – batın tarikatların aleyhine yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu siyasi gündem, tarikatların tamamının ulema ile çekişmesi ve tarikatların kendi aralarında rekabeti olarak sürmüştü ve nihayet 1866 yılında Meclis-i Meşayih “çaresine” yeniden başvurulmuştur. (KARA, 2005)

1914 yılına kadar belirli aralıklarla bu kurumla ilgili hukuki düzenlemeler yapılmış, tarikatların Şeyhülislamlik bürokrasisinde yarı özerk bir birim olarak çalışmaları sürdürülmek istenmiştir. Meclis-i Meşayih kurumu, yapılanmasına ilişkin hukuki düzenlemeler ve verdiği kararlar ile klasik tarikatların son dönemlerine ilişkin önemli veriler sağlamaktadır.

Meclis-i Meşayih, ilki 1793 tarihli ferman ve 1866,1891(Tadil), 1917 nizamnameleriyle düzenlenmiştir. (AKMAN, 2013) (VAROL, 2010) 1866 ve 1891 nizamnamelerinin ortaya çıkarılması için arşiv çalışmaları araştırmacılar tarafından sürdürülmektedir. 1917 tarihli son nizamname ise 10 Mart 1334 (10 Mart 1918) tarihinde Takvim-i Vekayi'de yayımlanmıştır. (TBMM, 1917) 1866 ve 1917 nizamnamelerine ilişkin belgeler günümüze ulaşabilmiştir. Bunlardan 1917 tarihli olanı, Ceride-i İlmiyye ve dokuz ayrı başlık halinde Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan nizamnâme “Meclis-i meşayih nizamnamesi ve meclis-i meşayih tarafından tanzim olunup makam-ı ali-i cenab-ı meşayih penahiden tasdiğe iktiran eden sekiz kıta talimatnamedir” tanımıyla TBMM tarafından açık erişim sisteminde yayınlanmıştır. (TBMM, 1917)

Nizamnameler ile uzun asırlar boyunca kendi kurallarıyla, siyasi otoriteden bağımsız işleyen tarikatlar, tamamen merkeze tabi memuriyete dönüşmekte-dirler. Ancak devlet burada pragmatist davranmıştır. II. Abdülhamid dönemi bir anlamda devlet-tarikat yakınlaşmasının yeniden yaşandığı bir dönem olmuştur. Her geçen gün hem iç hem de dış politikada medrese ve tekke gibi iki temel müesseseye dayanmayı tercih etmiştir. (KARPAT, 2004) Örneğin bir atamanın yapılabilmesi için sınav şartı getirilmektedir ve bu sınava şeyh evladı olanların da

girmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Babadan kalan postnişininkilerde aynı şekilde şeyhlik, sınav koşuluyla intikal edebilmektedir. Önemli bir düzenlemede “tekke” olarak tanınmanın çerçevesinin belirlenmesidir. (AYIŞ, 2015) (VAROL, 2010)

1866 Meclis-i Meşayih Nizamnamesi

1866 Meclis-i Meşayih Nizamnamesi ilk nizamnâmedir ve 17 maddeden oluşmaktadır. Birinci maddesinde, meclisin her yönüyle Şeyhülislamlık makamına bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Osmanlı eyaletlerindeki bütün tekkelerin klasik olanlarının tespit edilmesi ve bunların sayma yöntemiyle isimlerinin kayıt altına alınarak bir sicil oluşturulması söz konusudur. (ÖZER, 2007) (VAROL, 2010)

Bu sistemin esasını, merkez tekke ve periferisinde bulunan teşkilatının kayıt altına alınması oluşturmaktadır. 1227/1812 tarihli fermanla başlayan bu merkez tekke uygulamasında, Meclis-i Meşâyih’in kurulmasından sonra yeni ortaya çıkabilecek tarikatların önü kesilmektedir. Mevcut tarikatlar ise 35 merkez tekkeye bağlanmaktadır. 1917 Nizamnamesi gereği yapılan komisyon çalışmalarıyla, bu sayı güncellenmiş ve coğrafi yakınlık dikkate alınarak 15 merkez tekkeyle sınırlandırılmıştır. Bunlar:

Tablo 5 - 1891 ve 1917 MM Nizamname ve Tüzüğünde Kayıt Altına Alınan Tarikatlar

Sümbül Sinan Dergâhı (Kocamustafapaşa, Halvetî, 28 tekke),	Merkez Efendi Dergâhı (Topkapı, Halvetî, 30 tekke),
Ahmed el-Buharî Dergâhı (Unkapanı, Nakşî, 18 tekke)	Cemaleddin Uşşâkî Dergâhı (Eğrikapı, Halvetî, 30 tekke),
Müştakzâde Dergâhı, (Ağayokuşu, Halvetî, 22 tekke)	Safvetî Paşa Dergâhı (Hocapaşa, Nakşî, 19 tekke)
Taşlıburun Dergâhı (Eyüp, Sa’dî, 31 tekke)	Kadirîhâne (Tophane, Kadirî, 10 tekke)
Neccarzâde Dergâhı (Beşiktaş, Nakşî, 2 tekke),	Hasîrizâde Dergâhı (Sütlüce, Sa’dî, 6 tekke)
Raûfî Dergâhı (Beykoz, Halvetî, 7 tekke)	Aziz Mahmud Hüdaî Dergâhı (Üsküdar, Celveti, 27 tekke)
Nasuhî Dergâhı (Üsküdar, Halvetî, 28 tekke)	Durmuş Dede Dergâhı (Rumelihisarı, Halvetî, 8 tekke)
Türabî Dede Dergâhı (Kasımpaşa, Kadirî, 15 tekke)	

Meclisi Meşayih Nizamnamesi tarikatların hukuki ve idari denetimi dışında, tarikat vakıflarının mali denetimini de öngörmekteydi. Buna göre tarikat vakıflarını Evkâf-ı Hümayun Nezareti'nin denetimine veren 1227/1812 tarihli ferman hükümleri nizamnamede tekrarlanmaktaydı. (VAROL, 2010) Nizamname, kendisinden önce çıkarılan fermanlar ve Meclis-i Meşayih kararlarına atıf yapan bir görev alanı belirlemiştir.

İtikadı bozuk şeyhlerin uygulamalarının Saraya bildirilmesi, izinsiz tekke açanların men edilmesi ve zikir/ayin yapmak isteyen şeyhlerin mahalde bulunan saygın şeyhlerden oluşan meclislerin onayını almak zorunda bulunmaları, Meclis-i Meşayih 'in görevleri arasında gösterilmekteydi. (KARA, 2005)

Tekkelere yapılacak şeyh tayinlerinde meclisin Evkâf-ı Hümayun Nezareti ile koordineli bir şekilde çalışması bekleniyordu. Fakat burada son söz bakanlığın Teftiş Mahkemesi'ne bırakılmaktadır. (6. madde). (SEĞMEN) Bütün tekke ve zaviyelerde şeriat ve tarikat adabına göre ıslah olunacak hususlar yine bu mecliste ele alınabildiği belirtiliyordu (13.madde). (SEĞMEN) Böylece uzun asırlar boyunca Batıni meşrepleriyle tanınan ve şeriatın, dolayısıyla Şeyhülislamlığın karşısında oldukları algısı bulunan tarikatlara, yeni bir teolojik sorumluluk yüklenmiştir.

Tarikatların İşleyişleri ile İlgili genel düzenleyici kurallar da belirlenmektedir.

Tarikat mensuplarının giyimleri, buna örnek olarak verilebilir. Tarikat mensuplarının farklılıklarını ortaya koyan elbiselerin sıradan insanlar tarafından giyilmeye başlanması yasaklanmakta, sadece şeyh ve dervişlerin bu kıyafetleri giyebilecekleri hükme bağlanmaktaydı. (VAROL, 2010) (AKMAN, 2013)

Tarikatın öğretilerini ve silsile sicilini ifade eden sembollerin, icazetnamelerin, geleneğin öngördüğü usullerin dışına çıkılarak verilemeyeceği belirtilmekte ve bu şekilde verilenlerin resmi olarak tanınamayacağı da hükme bağlanmaktaydı.

Tarikatların dergâh gelenekleri de düzenleme konusu yapılmıştır. Bu tür düzenlemelerin en bariz olanı, ayinlerde dikkat edilmesi gereken bir takım adap-erkân üzerinde durulmakta; âyin öncesi cemaatle yapılan ibadet ve tesbihatın terk edilmesi ihtar edilmektedir. Nizamname, Meclisi Meşayih üyelerinin kaç kişiden ve kimlerden oluşacağına dair son sözü Şeyhülislam'a bırakmıştır. (17. madde) (SEĞMEN)

1891 Nizamname Değişikliği

1866 Nizamnamesi ilga edilmeden, üzerinde tadil yapılarak yürürlüğü sağlandı. Bu yeni metin ile 1866 Nizamnamesi, uygulamada karşılaşılan durumları dikkate alan ilave düzenlemeler ve hükümlerle genişletilmiştir. Örneğin ilkinde,

şeyhlerin sınava alınması, sınavı verebilenlerin şeyh olarak atanmasına ilişkin hüküm daha detaylı olarak açıklanmaktadır. Bu konuda Meclisi Meşayih 'in sınav içeriği ve usulünde istediği düzenlemeyi yapabileceği hükmü getirilmiştir. (5.madde) (AKMAN, 2013) Ancak ilkine göre meclis yeni üye terkihi ile güçlendirilmiştir. İlk maddede meclisin bir nazır, bir reis ve yeterli miktarda üye ile birlikte bir kâtipten oluşacağı hükme bağlanmaktadır. Diğer önemli düzenlemede 1866'de Asitane ve taşra arasında yetki paylaşımı öngören hüküm yerine, Meclisi Meşayihin İmparatorluğun tamamında tek yetkili makama dönüşmesini öngören hükmün getirilmesidir. (2.madde) (VAROL, 2010)

1891 tadilinin getirdiği çok önemli bir yenilik de heyette oyların eşit çıkması durumunda, son sözü söyleme yetkisinin Şeyhülislamdan alınarak heyete başkanlık yapan nazıra verilmesidir. 1891 tadili, uygulamada çokça karşılaşılan bir başka sorun olan, atama ve tayinler konusunda daha sert bir düzenleme getirmiştir. İster sınavla isterse başka bir yöntemle ya da doğrudan karar vermek suretiyle atama yapma yetkisinde Meclisi Meşayih serbest bırakılmaktaydı. (madde 11) (SEĞMEN)

Aza sayısı senelere göre azalıp artmış, 1892- 1897 yılları arasında ise Meclis-i Meşayih reisliği boş kalmıştır. 1902 yılında Meclis-i Meşayih nazırlığı kaldırılmış, 1911 yılında Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi görevde iken aza sayısı ikiye düşürülmüştür. (ÖZER, 2007)

1334/1917 tarihli Meclis-i Meşayih Nizamnamesi

1917'de Meclis-i Meşayih nizamnamesi son defa kaleme alınmıştır. Nizamname, İmparatorluğun adeta ecelin pençesinde olduğu bir aşamada bile tarikatlarla ilgili alanın ihmal edilemez olduğunu vurgulaması bakımından önemlidir.

1917 Nizamnamesi ve Meclisi Meşayih 'in bu dönemde vermiş olduğu kararlar önemli veriler sağlamaktadır. Bu veriler, Cumhuriyet döneminde kapatılmalarına neden olan siyasi ortamı incelemede yararlanabilecek veriler sağlayabilir. Ama daha önemlisi 1924 sonrasında ortaya çıkmaya başlayan yeni kuşak dini ya da dindar örgütlenmelerin "tarikat" başlığı altında değerlendirilmesi, bunların klasik tarikatlarla tarihsel, teolojik, felsefi ilişkilerinin incelenebilmesi sürecine ışık tutmasıdır. 1917 Meclis-i Meşayih Nizamnamesinin getirdiği yeniliklerden biri, taşra teşkilatının detaylı olarak tarif edilmesi ve yen birim ihdasıdır. Buna göre Meclis-i Meşayih bağlı olarak liva ve kazalarda, Encümen-i Meşayih isimli komisyonlar kurulmaktadır. Kentin ileri gelen şeyhleri ve eşrafından oluşan bir komisyon tarafından seçilen iki üyeden ve müftüden oluşan Encümen-i Meşayih, Meclis-i Meşayih'in taşra birimleri olarak görev yapmaktadır. (YÜCER, 2003)

Encümen-i Meşayih, tarikatların talepleri le ilgili ön araştırmaları yapmakta ve ayrıca şeyhlerin belirlenmesinde, ön seçim koşullarını yerine getirmektedir. Buna göre; mahallinde yapılan sınavı geçen şeyh adaylarının evrakı, kadı tarafından onaylandıktan ve encümen tarafından mazbatası düzenlendikten sonra Meclis-i Meşâyih'in atama kararı için gönderilmektedir. 1917 Nizamnamesi ile Meclis-i Meşâyih'in görevi iki ana kısımda ele alınmaktadır. Birinci kısımda idari ve ikinci kısımda ilmi olarak çalışmalarını gerçekleştireceği belirtilmektedir.

İdari olarak tarikatların kendi silsile ve ananelerinin öngördüğü şekilde çalışmalarını sürdürüp sürdürmedikleri konusunda denetleme yapması öngörülmektedir. İlimi görevi ise şeyhliğe layık olanların seçilmesi ve tarikatların sadece tasavvuf alanında faaliyet gösterip göstermediklerini risalelerle meclise rapor etmeleridir. (ERASLAN, 1997) 1917 Nizamnamesi, öncekilerde yapılan düzenlemeyi pekiştirmekte ve Meclis-i Meşayih 'in, Şeyhülislamlık'a bağlı bir birim olduğunu hatırlatmaktadır. Getirdiği bir yenilik de günümüze kadar tesirleri devam eden 16. ve 17. maddede düzenlenmiştir.

Madde 16 - "Tekke iki kısımdır. Biri resmi tekke, diğeri özel tekkedir." hükmü, Resmi Tekke: Vakıflardan birinde ücretsiz olarak (Allah rızası için) yahut Şeyhülislamlıkça atanan şeyhler tarafından idare olunan tekkelerdir. Özel Tekke, tarikatlardan birinde görevli şeyhin verdiği vekâletle görev yapan ve tarikat ayini yapmak üzere, kendilerince tekke olarak yapılmış, alınmış ve kullanılan yerlerdir. (SEĞMEN) Madde: 17 – Resmi Tekkeler her yönü ile Meclis-i Meşayih'e tabidir. Özel tekke yöneticileri de ayin yapılması, telkin, tarikat usul ve adabı gibi diğer tarikata ait işlerde Meclis- i Meşayih' in yönetmelik ve mevzuatına uymaya mecburdur." denilerek istisnai bir alan oluşturulmuştur. Tüzük'te özel tekkeler ile ilgili bir sicilden bahsedilmektedir. Madde 15 "Özel tekkelerin sahiplerinin isimleri ve hangi tarikattan yetki aldıkları, özel bir deftere kaydedilerek saklanacaktır" (VA-ROL, 2010) (AKMAN, 2013)

Meclis-i Meşayih Kararları

1866, 1891 ve 1917 Nizamnameleri 'ne göre faaliyetlerini gerçekleştiren Meclis- Meşayih, görev alanı ile ilgili birçok karar vermiştir. Meclis-i Meşayih kararları veya mevzuatına dair yazışmalara ait Devlet Arşivleri örneklerinden bazıları şu şekildedir.

Tablo 6

Devlet Arşivleri Belge Özeti	Yer Bilgisi	Belge Tarihi
Meclis-i Meşayih teşkilatından olup uhdesinde cihet ve memuriyet bulunan zevatın cihetinin ref edilemeyeceği. (Meşihat: İD/27)	BEO / 4547- 340992 -	H-14-03-1337
Darü'l-Hikmeti'l-İslamiye tesisi ve Meclis-i Meşayih teşkilatının tevsi ile müftülerin sınıf ve maaşatına dair olan madde-i kanuniye hakkında Şura-yı Devlet'ten verilen mazbata suretinin gönderildiği. (Meşihat; İD/102)	4551-341323	H-14-02-1337
Meclis-i Meşayih Heyeti'nin tebdili. (Meşihat: İD/30)	4676-350669	H-02-07-1339
Kale-i Sultaniye Saraycık karyesinde İnci Baba dergahına vekil tayin edilen Şemsi Efendi'nin kötü hareketleri sebebiyle Meclis-i Meşayih kararıyla ihracı lazım geldiği halde yerine getirilmemesi üzerine gereğinin yapılması talebi.	1906-24	H-27-05-1309
Nizamât; Meclis-i Meşayih; Encümen-i Meşayih	58-80	H-07-05-1338
Nizamât, teşkil; Darü'l-Hikmeti'l İslamiye, Meclis-i Meşayih	58-82	H-24-07-1336
Darülhikmet-i İslamiyye ve Meclis-i Meşayih Teşkilatı hakkındaki 21 Cumadelula 1336 (5 Mart 1334) tarihli kanunun dördüncü maddesi mucibince Meclis-i Meşayih için tanzim olunan Nizamname Layihası'nın yürürlüğe konulmak üzere arzı.	249-126	H-05-10-1336
Hareket-i casuskarenelerinden dolayı Dersaadet'te bekaları caiz görülmeyen, Bodrumlu Hüseyin ve Meclisi Meşayih Reisi Ahmed efendiler ile Cemil Molla'nın ve Ebu Hüda'nın biraderi Meclis-i Maliye azası Abdurrezzak Efendi'nin, emlak ve emvallerinin taht-ı hacze alınmalarına ve maaşlarına ve ailelerine dair bazı kararı havi. (Meşihat; 266710)	3611- 270779	H-18-07-1327
Hanya'da Bektaşî Şeyhliği iddiasında bulunan Bıçakçı Mehmed Usta'nın, Meşayih Meclisi tarafından kendisine yapılan gerekli nasihat sonucu bu iddiasından vazgeçtiği.	1501- 105	H-6 -08-1305

Bursa'da ikamet eden ulema ve meşayih ile sair muhacirine verilen maaşların kayıtları	13658-	
Teke dahilindeki Elmalı kazasının Tekye karyesinde kain Abdal Musa hazretleri dergahı zaviyedarlığından sebepsiz yere azledildiğinden ve Meclis-i Meşayih'ce iade-i memuriyeti taht-ı karara alınmış olduğu halde mümkün olmadığından bahisle iade-i memuriyetini talep eden Haşim Efendi hakkındaki malumatın bildirilmesi.	1300 - 75	H-26-08-1326
Üçüncü rütbeden mecdi nişanı ile taltifi istenen Şeyh Ali'nin sahib-i tekye ve seccade olmadığı gibi dilenci olduğunun anlaşılmasından dolayı taltiften vazgeçilmesi talebi. (Haleb)	127- 173	R-17-09-1301

1. DEĞERLENDİRME

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma döneminde (1792-1922) tarikatlar, bozulan kamusal ve sosyal düzende varlıklarının korumaya çalışan kurumlar olarak gelenekseli sahiplenmeye çalışmışlardır. Onlara göre fütuhat döneminde elde ettikleri güç ve itibar, fütuhat politikaları ortadan kalktıktan sonra da devam ettirilmek zorundadır. Bunun ilk gerekçesi olarak, imparatorluğun gerileme ve dağılma sürecine girmesinin gelenekten ayrılmak olduğunu ileri sürerler.

Birçok yazar tarafından da benimsenen bu yaklaşıma göre Osmanlı İmparatorluğu fütuhat döneminde gelenek olarak tanımlanabilecek, çoğu dini – mistik referanslarla anlamlandırılan ilkeler, eylemleri terk ettiği, amaçlarından saptığı için güç kaybetmiş ve sonunda dağılmanın eşiğine gelmiştir. Onlara göre yapılması gereken; fütuhat dönemine geri dönmek, bu dönemin ilke ve eylemlerini, sistemini yeniden sahiplenmektir.

Batı karşısında yaşanan siyasal başarısızlıkların sorumluluğunu padişaha yükleyen askerlerin, tüccarların, derebeylerinin, tımar sistemi ayanlarının yapması gereken, geleneğin yaşatılması, fütuhat dönemi ruhuna yeniden dönülmesidir.

Tarikatlar bu yaklaşıma münferit olaylar dışında sahip çıkmışlar ve olabildiğince padişah (iktidar) ile o zamana kadar karşılaşılmayan muhalefet arasındaki rekabete dahil olmamaya çalışmışlardır. Ordu – ulema ve bürokrasiden oluşan devlet mekanizması dışında kalmaya çalışmışlardır.

Tarikatların devlet iktidarı karşısında, 13. yy da Batını felsefi alanda durmak kaydıyla kurdukları ilişki, patrimonyal bir iktidarı temsil eden padişah için faydalar sağlamış ve Ortodoks akımlar karşısında korunmalarını gerektirmiştir. Ancak

ileri dönemlerde tarikatlar periferiden merkeze yaklaştıkça ve siyasallaştıkça, dönem dönem padişahları ve devlet adamlarını etkilemiş olsalar da meşruiyet sınırlarını aşmaya başladılar. Bürokratik mekanizmaları kullanarak veya yanlarına alarak iktidarın karşısına geçmemesi deneyimi, 1826 Vakayı Hayriye olayının başlattığı bir geleneğe ve stratejiye dönüşmüştür. Bektaşî Tarikatı'nın kendisine yakın Yeniçeri Ocağı'nın iktidara yönelttiği muhalefet ve isyanın üzerine yapışması sadece Yeniçeri Ocağı'nın değil, Bektaşî Tarikatı'nın da sonunu hazırlamış ve bu olay bugüne kadar devam eden tarikat eylemselliğinin hafızasında yer etmiştir. II. Mahmut, bazı Bektaşî babalarına Nakşibendi icazetnamesi vermiş, mülklerinin önemli bir kısmı da Nakşibendilere ve diğer müceddidi tarikatlara dağıtılmıştır. (KARA i. , 1994)

Nitekim devlette geleneğe teamül hukuku ile cevap vermiş, fütuhatin ortadan kalkmasıyla artık eski fonksiyon ve itibarlarını korumamış bu yapıların, kendisiyle çekişmemeleri veya çekişen unsurlarla iş birliği yapmamaları kaydıyla, göreceli olarak özerk bir alanda yaşamlarını sürdürmelerine, toplumla ilişkilerini devam ettirmelerine zımnen izin vermiştir.

Osmanlı dağılma döneminde II. Abdülhamit'in İslamcılık üzerinden imparatorluğu ayağa kaldırma çabası, klasik mistik ve göreceli olarak Anadolu'ya mahsus (TOPLAMACIOĞLU, 1968) denilebilecek klasik tarikatlar yerine, özellikle Ortadoğu ve Asya'da etkili Ortodoks İslamcı tarikatları gerektirmiştir. II. Mahmut'un Bektaşîlik ve diğer Babai kökenli tarikatları Nakşibendilik gibi şeriat eksenli, politik tarikatlara tahvil siyasetini sürdürmüştür. Ayrıca o zamana kadar ikincil bir meşruiyet atfı olan halifelîği de daha fazla öne çıkarmaya çalışmıştır.

Nitekim bu siyasetin devamı olarak, 1793'te fevri bir kararla ortaya çıkan Meclis-i Meşayih, 1866, 1891 ve 1917 nizamnameleriyle tarikatların Şeyhülislamlığa ve Evkaf Nezaretine bağlı bürokratik memuriyetlere dönüşmesine yol açmıştır. O zaman kadar "dindar" yapılar olarak yaşamlarını sürdüren tarikatlar bu düzenleme ile "dinî" yapılara dönüştürülmüştür. Meclis-i Meşayih tarihsel bir deneyim olarak, sufi, batını ve münzevi tarikatçılığın dönem olarak devrini kapatması anlamı taşımakla beraber; dinin spiritüel ve metafizik bir görünümünü temsil eden geleneksel tarikatçılığın, devlete yakın, lobici ve siyasetin içinde yeni bir yapılanmaya yerini bırakması anlamı da taşımaktadır. İktidarın, göreceli olarak özerk sayılabilecek, kamusal ve özel hukuk alanını tespit edebilmek için tarikatlara yönelik düzenlemelerin incelenmesi gerekmektedir. (ULUDAĞ, 2010) Bunlardan biri Meclis-i Meşayih deneyimidir. Çünkü yeni tarikatlar, aynısı olmakla beraber klasik tarikatların ihvan, imtiyaz ve vakıf gelirlerini, tarihsel itibarını talep etmektedirler.

Gerek kendisini ortaya çıkaran yasal düzenlemeler ve idari işlemler ve gerekse verdiği kararlar ile Meclis-i Meşayih, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarikatlar konusunda bıraktığı mirası değerlendirmede yardımcı olabilecektir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan sosyal kurumlardan birisi olan tarikatların yaşadığı dönüşüm dikkate alınarak; iki tarikat kimliği bulunduğu tespiti yapılabilir: Sufi-mistik, heterodoks ve Anadolululaşmış, dindar tarikatlar yerlerini, birinci yüzyılı Osmanlı, ikinci yüz yılı Cumhuriyete tekabül eden toplam iki asırlık bir süreç sonunda, eski kuşak tarikatların sosyal ve siyasal itibarlarından halk ve devlet nezdinde sonuna kadar yararlanan, günümüzün Ortodoks tarikatlarına bırakmışlardır. (AKÇA, 2003) Sahiplendikleri itibar alanı iki yüzyıldır, iktidarların dayandığı, karşılığında imtiyaz ve ihsanda bulunduğu bir politik etkileşimi ayakta tutmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKÇA, G. –D. (2003). Heterodoxy-Ortodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(10).
- AKMAN, Z. (2013). Osmanlı'da Devlet Tekke Münasebetleri Meclis-i Meşayih (1 b.). Elips Kitabevi.
- AYDIN, R. (2012). Yahudi İman Esasları (Cilt XIV). Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/192123> adresinden alındı
- AYIŞ, M. Ş. (2015). Tarikat Adabı (1 b.). Rağbet Yayınevi.
- BALDICEANU, N. (1992). Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeneltme, Türkleştirme ve İslamlaştırma (Cilt Ekim). İstanbul: Tarih ve Toplum.
- BARKAN, Ö. L. (1993). Kolonizatör Türk Dervişleri. İstanbul: Hamle Yayınları.
- BERGSON, H. (2017). Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı (3 b.). (M. YAKUPOĞLU, Çev.) Doğu Batı Yayınları.
- BEYDİLLİ, K. (tarih yok). "İmam: Osmanlı Devleti'nde İmamlık" (Cilt XXII). İstanbul: TDV İSLAM ANSİKLOPEDİSİ.
- CEYHAN, S. (2006). İbn Haldun'un Sufilere ve Tasavvufa Bakışı: Umranda Tasavvuf İlimi. İslam Araştırmaları Dergisi(15), 51-82.
- CEZAYIRLI, G. (1997). Dini Grup ve toplumsal Grup (Cilt 37). Ankara: Ankara üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- CIPRIANI, R. (2011). Dışın Sosyolojisi Tarih ve Teoriler (1 b.). (A. COŞKUN, Dü.) İstanbul: Rağbet Yayınları.
- COMTE, A. (2012). İslamiyet ve Pozitivizm (2 b.). Dergah Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, S. (tarih yok). Kadızadeliiler. T. D. VAKFI içinde, İslam Ansiklopedisi (Cilt 24, s. 201). TDV İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ.
- ÇETİN, O. (1990). Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı (2 b.). İstanbul: Marifet Yayınları.
- DAVISON, R. H. (1993). Türkiye'nin Batıdaki Tarihsel İmajı (Cilt Ocak). Tarih ve Toplum.
- DILLON, M. (2014). Din Sosyolojisi Elkitabı (1 b.). (H. ASLAN, Çev.) Vadi yayın Grubu.
- EFENDİ, Y. A. (2014). Osmanlılarda Tarikat Kültürü ve Sembolleri (Mecmu'atü'z-Zara'if Sanduka-tü'l-Ma'arif) (1 b.). (M. S. Taysi, Çev.) Hassa Yayınevi.
- ERASLAN, C. (1997). II. Abdülhamid Ve Türk İslam Birliği (1 b.). Ötügen Neşriyat.
- ERKEN, V. (1998). Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik. Ankara: Seba Yayınları.
- HATEMİ, H. (1985). Tanzimat Ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İBNÜL ARABİ, M. (1990). El-Fütuhat el-Mekkiye. (N. KEKLİK, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İNALCIK, H. (2017). Devlet-i Aliyye – Seçme Eserler II. T.İş Bankası Yayınları.
- İŞİK, Z. (2016). Devlet ve Tarikat (1 b.). Çizgi Kitabevi.
- KARA, İ. (1994). İslamcılığın Siyasi Görüşleri. İstanbul: İz Yayıncılık.
- KARA, İ. (2005). Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri (4 b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

- KARPAT, K. H. (2004). İslâmın Siyasallaşması. (Ş. YALÇIN, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KAZICI, Z. (2004). Osmanlı Vakıf Medeniyeti (1 b.). İstanbul: Bilge Yayınları.
- MANTRAN, R. (2016). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (3 b.). (S. TANİLLİ, Çev.) T. İş Bankası Yayınları.
- MENSCHING, G. (2012). Din Sosyolojisi : Din, Kültür ve Toplum İlişkileri (1 b.). LiteraTürk Academia Yayınları.
- ÖZDEMİR, R. (tarih yok). Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekke ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13521.pdf>. adresinden alındı
- ÖZER, E. (2007). Osmanlı'da Tekke Ve Tarikat Islahatları -II. Mahmud Dönemi Ve Sonrası. (D. Tezi, Dü.) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı.
- SEĞMEN, H. (tarih yok). Bu makale için Osmanlıca Arşiv çevirileri.
- ŞEKER, M. (2001). İbni Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (HAGEM) Yayınları.
- TBMM. (1917). MECLİSİ MEŞAYİH NİZAMNAMESİ. İSTANBUL: TBMM Açık Erişim Sistemi. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2354/197306768.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- TOPLAMACIOĞLU, M. (1968). Din Sosyolojisine Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- TURAN, E. Z. (tarih yok). Budizm'de Manastır Hayatı - – Y.Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı . <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/258/550.pdf> adresinden alındı
- ULUDAĞ, S. (2010). İslam Düşüncesinin Yapısı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- VAKFI, T. D. (tarih yok). "imam". İslam Ansiklopedisi. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c22/c220111.pdf> adresinden alındı
- VAROL, M. (2010). Osmanlı Devleti'nin Tarikatları Denetleme Siyaseti ve Meclis-i Meşâyih'in Bilen; Ancak Bulunamayan İki Nizamnâmesi. - Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 23, İstanbul. <https://www.academia.edu/41083> adresinden alındı
- WEBER, M. (2011). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (2 b.). (M. KÖKTÜRK, Çev.) İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.
- WEBER, M. (2012). Din Sosyolojisi (1 b.). Yarın Yayıncılık.
- WEBER, M. (2016). Hukuk Sosyolojisi (2 b.). Yarın Yayıncılık.
- WEBER, M. (2017). Meşru Egemenlik. Yarın Yayıncılık.
- YALÇIN, P. (tarih yok). Fransız Kaynaklarına Göre Hacı Bektaş Veli Ve Bektaşilik. <http://www.hbv-dergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/download/1180/1169> adresinden alındı
- YÜCER, H. M. (2003). Osmanlı Toplumunda Tasavvuf 19. Yüzyıl. İstanbul: İnsan Yayınları.æ

KARTEPE ZİRVESİ VE ORGANİZASYON HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİM

Stelyo BERBERAKİS

Sabah Gazetesi, NTV, Atina Muhabiri
stelyo13@yahoo.com

Kartepe zirvesi, 15 Temmuz darbe girişiminin öneminin yurt içi ve yurt dışında anlaşılması için fevkalade iyi bir düşünce olmakla birlikte, Zirveye davet edilen -AB'nin genişlemesinden sorumlu emekli Günter Verheugen dışındaki-yabancıların ve özellikle Avrupalı, ABD'li; hatta Rus ve Çin gibi etkin ülkelerin akademisyen ya da gazetecilerin sayıca yok derecede az olması dikkatimi çekti.

Kartepe zirvesine katılan konuşmacıların darbe girişimi gününde yaşadıkları kendi deneyimlerini dile getirmeleri ve dünyadaki darbelerle ilgili yaptıkları analizler elbette son derece önem arz etmiştir.

Sn. İbrahim Kalın ve Sn. Numan Kurtulmuş'un demokrasi ve özgürlük üzerine ve geleceğe yönelik yapılması gerekenleri içeren konuşmaları etkileyici olduğu kadar Sn. Verheugen'in de Avrupalı bir yetkili olarak değil; kendi ifadesine göre bireysel düzeydeki görüşleri de oldukça yapıcı düzeydeydi.

Ne var ki, Kartepe zirvesinde dile getirilen tüm bu deneyimlerin, düşünce ve görüşlerin yine Türkiye içinde sınırlı kaldığı izlenimini doğurdu. Oysa Kartepe zirvesinde 15 Temmuz darbe girişiminin Türkiye için ne anlama geldiği; halkın gösterdiği tepkinin anlamı; darbe girişiminden sonra alınan OHAL gibi önlemlerin ne denli zaruri olduğu gibi dile getirilen konuşmaların Batı dünyasına da yansıtılması ; dünya kamu oyunun bilgilendirilmesi ve algılanabilmesi için -kanımca- yabancı basın, ajanslarının, yabancı ülke büyükelçiliklerinin, AB'nin karar alma merkezindeki bazı yetkililerinin belki - neden olmasın-, yabancı seyahat şirketlerinin bile, bu önemli zirveyi izlemeleri gerekirdi.

Bir örnek vermek gerekirse: Anımsanacağı üzere, 1989'da Pekin'de yaşanan benzeri bir olay, tek karelik bir fotoğrafla dünya kamu oynu sarsmıştı. O fotoğrafta Pekin'in merkezindeki Tiananmen meydanında sıradan bir Çin vatandaşı, elindeki alışveriş poşeti ile karşısında arka arkaya dizili olan tankların önünde durmuş; tepkisini bu sadelikle göstermişti.

Türkiye'de 15 Temmuzda onbinlerce kişinin tankların üstüne çıkmasına, altında kalarak can vererek gösterdiği tepkisinin tek bir kare ile değil; binlerce kare fotoğraf ve yüzlerce video görüntüsüne rağmen niçin dünya kamu oyunu sarsmadığının yalnız siyasi değil; bence , sosyal ve akademik düzeyde araştırılması

ve dünya kamu oyununda yaratılan soru işaretlerinin niçin hala var olduğunun göz önünde bulundurulması gerekiyor.

ORGANİZSAYON

Karteppe zirvesinde yakından tanıştığım organizatörlerin son derece iyi niyetli olmaları ve çalışkılıkları da dikkatimi çekti. Bu konudaki görüşlerimi kendileriyle yaptığım kişisel sohbetlerimde de dile getirdiğim gibi, bazı tavsiyelerde de bulunduğumu belirtmek isterim.

Çeşitli ülkelerde ve çeşitli konularda katıldığım sempozyumlardan edindiğim deneyimlerden cesaret alarak, bundan böyle her yıl başka bir konunun ele alınmasını dilediğim Karteppe zirvesine daha çok resmi ya da sivil (özellikle Avrupalı) yabancıların davet edilmesinin; görüşleri ne denli yumuşak ya da sert olursa olsun Türk kamu oyu tarafından dinlenmesi; anlaşılması ve buna karşı Türkiye'deki görüş ve düşüncelerin yabancı ülkelere kamu oyuna yansıtılması için bu sempozyumların sürekliliğinin zorunlu olduğuna inanıyorum.

Karteppe zirvesinde dikkatimi çeken başka bir konu da verilen gala gecesiyile ilgili. Yabancıların davetli olduğu bir gala gecesinde fevkalade iyi ağırladıkları ülkenin sadece yeme-içme geleneklerine bağlı kalmak zorunda olmadıklarının da gösterilmesi gerekiyor. Gala gecesinde sadece meyve sularının verilmesi Türkiye'nin çok kültürlülük; hoşgörü ve geleneksel misafirpervelik ünvanı ile örtüşmediği gibi yabancı konukların kendilerini adeta bir orta doğu ülkesinde hissettikleri izlenimini yarattığını gözlemledim.

AKADEMİK ÇALIŞMALAR ÜZERİNE

Türkiye'de İsviçre'nin Davos zirvelerini aratmayacak kadar bir çok konuda sempozyumlar düzenlenebileceğine inanıyorum. Anadolu tarihinden, kültüründen, gelenek ve göreneklerinden, müziğinden yemeklerine dek açılan batı ile doğuyu birleştiren büyük bir yelpaze kadar; coğrafi ve stratejik konumu itibarıyla Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde ve dış politika konularında yabancı ülkelere verecekleri kadar alacaklarının da çok olduğu inancındayım.

Türkiye'nin bugün üzerinde bulunduğu toprakların kıymeti ve nimetinin yalnız güneş ve denizden yararlanan yabancı turistlerin cazibesini çekmekle yetinilmemesi; ve Karteppe zirvesi gibi sempozyumların yabancı siyaset ve sosyal bilimcilerin; gazetecilerin ve tarihçilerin de "Türkiye'yi Türkiye'de anlamaları" ve Türkiye hakkındaki kendi görüşlerinin "Türkiye'de anlaşılması" için gerekli olduğu görüşündeyim.

Son olarak: Edindiğim bilgilere göre, Karteppe zirvesinin gelecek yıl için düşünülen sempozyumu Mültecilerle ilgili olacak. Bence bu konu son derece önemli

bir konudur. Yalnız Türkiye için değil; tüm Avrupa ülkelerini yakından ilgilendiren Mülteci sorunu için düzenlenmesi düşünülen böyle bir sempozyumun son derece isabetli olacağı görüşündeyim.

2.Kartepe mülteciler zirvesine Avrupanın çeşitli ülkelerinden resmi ve sivil kişilerin-mutlaka-davet edilmeleri hatta ve hatta kendi topraklarında mülteci istemeyen bazı avrupa ülkeleri temsilcilerinin dahi davet edilerek bu konudaki kendi görüşlerinin dinlenmesi ve böyle bir zirvede mültecilerle ilgili negatif görüşlerini pozitiflere değiştirebilecek karşı görüş ve düşünceleri kendilerine dinletilerek belki de ikna olmalarına yardımcı olacağına inanıyorum.

ÖZEL OTURUMLAR

DEMOKRASİ PARLAMENTOLAR ve DARBELER

Moderatör

Mehmet Ali ŞAHİN

TBMM Eski Başkanı Karabük Milletvekili

Davetli Konuşmacılar

Prof. Dr. Ata ATUN

KKTC III. Cumhurbaşkanı Politik Danışmanı

Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU

Galatasaray Üniversitesi

Edin MUSIC

Bosna-Hersek Federasyonu Parlamentosu
Temsilciler Meclisi Başkanı

Veyis GÜNGÖR

Hollanda Türkevi Araştırma Merkezi Başkanı

MEDYANIN EN UZUN GECESİ: 15 TEMMUZ

Moderatör

Ali SAYDAM

Davetli Konuşmacılar

Fatih ER

TRT World

Oğuz Haksever

NTV

Nedim ŞENER

Gazeteci- Yazar

15 TEMMUZ ve MEDYA

Moderatör

Dr. Ravza KAVAKÇI KAN

AK Parti Genel Başkan Yardımcısı İstanbul Milletvekili

Davetli Konuşmacılar

Stelyo BERBERAKIS

Gazeteci - Sabah Gazetesi

Wadah KHANFAR

Gazeteci - Al Jazeera Eski Ceo

Okan MÜDERRİSOĞLU

Gazeteci - A Haber

Mohsin Majid MUGHAL

Gazeteci - TRT World

SİYASAL AÇIDAN TÜRKİYE'DE DARBELER

Moderatör

Prof. Dr. Şükrü KARATEPE
Sabahattin Zaim Üniversitesi

Davetli Konuşmacılar

Prof. Dr. Fuat KEYMAN
Sabancı Üniversitesi

Prof. Dr. Atilla YAYLA
İstanbul Medipol Üniversitesi

15 TEMMUZ KÜRESEL ETKİLER

Moderatör

Prof. Dr. Kemal İNAT

Sakarya Üniversitesi

Davetli Konuşmacılar

Prof. Dr. Kemal İNAT

Sakarya Üniversitesi

Almanya'nın 15 Temmuz Politikası

Yrd. Doç. Dr. Nebi MİŞ

Sakarya Üniversitesi

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye'de Siyasal ve Toplumsal Dönüşüm

Yrd. Doç. Dr. İsmail Numan TELCİ

Sakarya Üniversitesi

Ortadoğu Ülkelerinin 15 Temmuz Darbe Girişimine Yaklaşımları

Arş. Gör. Mustafa CANER

Sakarya Üniversitesi

15 Temmuz Karşısında İran'ın Tutumu ve Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi

15 TEMMUZUN ANATOMİSİ

Moderatör

Prof. Dr. Şükrü KARATEPE
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Davetli Konuşmacılar

Prof. Dr. Ata ATUN
KKTC Yakın Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Nilüfer NARLI
Bahçeşehir Üniversitesi

Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK
İstanbul Medipol Üniversitesi

Doç. Dr. Şener AKTÜRK
Koç Üniversitesi

TARİHİ AÇIDAN TÜRKİYE'DE DARBELER

Moderatör

Prof. Dr. Haluk SELVİ
Sakarya Üniversitesi

Davetli Konuşmacılar

Prof. Dr. Davut DURSUN
Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Haluk SELVİ
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Funda SELÇUK ŞİRİN
Kocaeli Üniversitesi
27 Mayıs Askeri Darbesi ve Falih Rıfkı Atay

İSLAM DÜNYASINDA DEMOKRASİ ve DARBELER

Moderatör

Muhammed El ADİL

Türk Arap Araştırma ve Strateji Enstitüsü (TASEN) Başkanı

Davetli Konuşmacılar

Jaber AL-HARMI

Gazeteci - Yazar

*Türkiye’de Başarısız Darbe Girişimi ve Körfezin Güvenliğine Etkileri...
Mevcut Körfez Krizi ve Katar’a Yapılan Kuşatma Örneği*

Prof. Dr. Hashim Ahmed NGHAUMESH

Ürdün Petra Üniversitesi

*Türkiye’de Başarısız Darbe Girişimi ve Irak,
Suriye ve Körfez’in Güvenliğine Yansımaları*

Prof. Dr. Didi SALECK

Moritanya Üniversitesi

*İslam Dünyasındaki Darbelerin Tehlikesi:
İnsan Ve Ülkelerin Geleceği*

Prof. Dr. Haggar MAHAMAT

Çad Üniversitesi

*Batı Afrika’daki Başarısız Darbe Girişiminin Yankıları. Afrika’daki
FETÖ Okullarının Etkisi, Türkiye’nin Afrika’daki Çıkarlarını Korumak
İçin Ne Yapması Gerek?*

Tohamy Salama MONTASER

Darulakhbar Gazetesi

Arap Medyasında Türkiye’de Başarısız Darbe Girişimi

www.kartepzirvesi.com

KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | CALIŞINCA OLUYOR